

विशेषात् मुखदुःखत्रैचित्र्योपलब्धेः अविषमकारणस्य कार्यवैचित्र्यस्याकारणत्वप्रसङ्गात् गर्जावताराद्यसमयवैचित्र्यनि-
 बन्धनस्य तत्करणकालतदुज्जयाजिसंधायकवस्तुविशेषसन्नावसिद्धेः स्वीकार्यमवश्यं शुजाशुजोचयजेदमदृष्टं । एतावति च
 साधने विद्यमानेऽपि येऽपलपन्त्यात्मनामदृष्टस्य च सत्तां ते कीदृश इत्यालोचनीयं स्वयं विविक्तसदसन्मार्गैः सन्निः ।
 अदृष्टं चानेकधाऽनेकविधतत्कार्योपलब्धेः । यद्यप्यन्यैरस्य कद्विपते जिदे शुजाशुजे इत्याकलय्य शुजाशुजतां व्यवहार-
 पथाश्रितां, जेदा अपि च व्यवहारानुसारिण एव श्रिता जूधनगुणघातावगुणवर्गविधानसावधानाः, न त्वात्मतद्गुणघा-
 तादिप्रवणा अन्युपगता निरन्तरमनुगम्यात्मीयाजियुक्तततिं, तथापि लोकालोकावलोकनलम्पटकेवलवेदोऽवलोकित-
 सूक्ष्मदूरामूर्त्तव्यवहितेतार्थसार्थाः सर्वविदोऽवगम्य यथायथमात्मनां वारमावृतं वृन्दं तद्गुणानामावारकं चातत्त्वश्रद्धा-
 पापाविरमणक्रोधाद्यन्तरारातिवर्गस्वान्तादिव्यापारोर्जितमूर्जस्वत्वं अनुकूलेतरसामग्रीसंयोजनसमुज्जाविताकाशाद्यतीतमू-
 र्तिकपदार्थनिवेदातिक्रान्तरूपं कर्मणामष्टकं रूपपरीतस्वरूपं यत्नसंपाद्यक्षयं निर्दिदिक्षुर्दीक्षितेततरजनेन्योऽशेषकर्मकायक-
 णकद्वपनाकोविदेन्यः तस्य बन्धादिस्वरूपं निवबन्धुश्च मालाकारा इव पूज्यपादा गणधारिण उदीर्णप्राग्जवज्जव्यजाव-
 जूतश्रेयोजावनोज्जावितगणचूत्कर्मोदयास्तशक्राद्यखिलनाकिनरनिकायासाधारणगणेशितृत्वाः सुमनस इव सुमनसः सुमन-
 सत्वापवर्गित्वसाधनसमर्थार्थार्थ्यर्थनीया वाचो जगदीश्वरास्यनिसृता जव्यवारहितैकनिहितान्तःकरणाः सूत्रेणैव निर्युक्त-
 निरवशेषार्थसमूहसूचनसमर्थेनातिलघीयसोपेतेन गुणैर्वात्रिंशता निपुणतमेन सूत्रेण द्वादशाङ्गीमयेन, गज्जीरतराश्चातताः
 पदार्थाः परमकृपानुगतहृदयंगमैर्द्वादशेऽङ्गे, सिद्धान्तितं च सिद्धान्ततत्त्वामृतपानपीवरैः पीवरजागधेयैर्जगवज्जिरजियुक्तो-

त्तमैरङ्गानामेकादशकं वाद्यस्त्रीमन्दमूर्खाणामतुलोपकारकृतये श्रीमद्भिर्गुणगणधुराधरणधौरेयैरुद्धृतं द्वादशादङ्गादिति । हेतु-
 श्चैष एव तथाविधानां गहनतमानां कर्मग्रन्थकर्मप्रकृतिपञ्चसङ्ग्रहसप्ततिकप्रचृतीनामनन्यस्थानानां तत एवोच्चारं । न हि
 नह्यते व्यवस्थितिरनर्घाणां रत्नानामन्तरा रत्नाकरं । प्रमाणं चाप्येतदेव तस्य सत्तासमीक्षायां प्रेक्षाचक्षुष्काणामनन्यप्रणे-
 यपदार्थप्रपञ्चप्रपञ्चनपटुप्रकरणप्रचयप्रवरसाधनतासिद्धिर्या, स्पष्टं चैतत्पूर्वाणां चतुर्दशानां चतुर्णां सदावस्थितदिष्टनियत-
 परिमाणवद्भिदेहजसामजानां मपीपुञ्जैर्लेख्याद्वितीयात्पूर्वात् पञ्चमाविंशतिप्राचृतमानावस्तुनश्चतुर्थ्यात्कर्मप्रकृत्याख्यात्प्रा-
 चृतात् आपोच्चारनदीरयोवाहमित्यागमीयगमावगमानां, निबन्धनं चेदमेव दृष्टिवादनदीणां प्रस्तुतप्रकरणेनतापूर्ण-
 तननचिह्नैः गाथायां पटुपञ्चाशत्तमायां अष्टकरणप्रकरणप्रचृतेः पूर्णतायां, तदेवमवसितमज्जिधेयं कर्मणां बन्धादिति ।
 न च चाच्यं निष्प्रयोजनमिदमात्मश्रेयोऽर्थिनां, ज्ञानदर्शनचारित्राणां निःश्रेयसनिदानानामनन्यतमस्यासिद्धेः, सज्ज्ञानचा-
 रित्रमूलस्य सदृशेनस्य तत्त्वार्थश्रद्धानात्मकस्यात्मतद्गुणतदावरणतद्धेतुबन्धनिरोधनाशसमूलक्षयादीनामनवगमेऽवस्थानास-
 म्भवात् । अत एवोदितमुदितदयानिर्जरैः “दविष्टं दंसणसोही” स्ति । किं च यावन्नावगतं कर्मणां प्रकृत्यादि उद्भवश्च
 मूलतो न तावदवगच्छत्यात्मनो विशुद्धेरपकर्षोत्कर्षौ वृद्ध्यादि च गुणानां । न च विजानाति निरोधोपायं गुणस्थाने
 मोक्षसौधसोपानसन्निधौ विधेयं समारोहेण । न चाधिगच्छति तार्त्त्विकं गतिन्यश्चतसृज्यो निर्वेदं कर्मकण्ठीरवकदर्थनाक-
 ह्पितव्यथाविचिन्तनततं । तदावश्यकमेवाध्ययनं ज्ञानानुयोगानिमेषनदीप्रवाहप्रवर्तनपार्वतीपितृपर्वतप्रजस्यैतादृशस्य
 प्रकरणस्य । सत्येय च सदृशेने स्यादुद्भूतिर्ज्ञानचरणयुगस्येति “आद्यत्रयमज्ञानमपि, जवति मिथ्यात्वसंयुक्तम्” “सत्यस-

यविसेसणाञ्च, जवहेञ्च जइञ्चिञ्चवञ्चञ्च । नाणफंलाञ्चाञ्च, मिञ्चादिठिस्स अञ्चाणं ॥ १ ॥” “नादंसणिस्स नाणं,
 नाणेण विणा न हुंति चरणगुणा” इत्याद्यागमाङ्गनव्यक्तविवेकविश्लोचनतेजसां न कथञ्चनापि विद्यते साध्यतास्पदं ।
 निमित्तं चैतदेवात्र प्रथमविवरणबोधनमुज्जणादाववधेयं धीमन्निरनन्यत् ।

प्रणेतारश्चैतस्याः प्रकृतायाः कर्मप्रकृत्याः श्रीमन्तः शिवशर्माचार्यपादाः पूर्वधराः प्रवक्षतमत्वादेवैषां प्रामाण्यस्य
 यत्र कुहचनापि समारोहति विरोधगन्धोऽपि सूत्रेण प्रचलितेन तदातनेन तत्र नैवाप्रामाणिकतामापादयितुं पार्यते केन-
 चनापीत्यारुढं कर्मग्रन्थिकसैद्धान्तिकमिति मतव्यं । अद एव च जैनानां कल्पनाकोविदपदार्थपटीयस्ता नागमवाक्यं
 विरह्येति प्रामाणिकतानिवन्धनं पूज्यपादानां पूर्वधरत्वस्याख्यापकं च, अन्यथाविधस्य तथास्पर्धाकोट्यामागमेनारो-
 हाञ्चावादिति । परं कदा, कतमं च जूपयामासुर्जमणरुखं जगवत्पादाः के च तादृङ्माहात्म्यज्ञानुविज्ञावनज्ञास्वन्तो गुरव
 इति न निश्चीयतेतरां, जगवन्महिम्नां दृष्टिवादमूलत्वस्य च संसिद्धिः मदीयकथनमपेक्ष्य प्रस्तुतात्प्रकरणाज्ज्ञानविषयी-
 कृताज्ञाविनी विशेषेणेति तदेवोपदीक्रियते कृतिन्यः । प्रकरणे चात्र क्रमशो ह्यधिकशतैकादशाधिकशतदशैकान्ननवत्ये-
 कसप्ततित्रिजिर्गाथानां बन्धन-सङ्क्रमो-धर्तना-यवर्तनो-दीर्घो-पशमना-निधत्ति-निर्काचनाह्वयैः करणैः उदयः सत्ता च द्वात्रिं-
 शता सप्तपञ्चाशता च सर्वसङ्ख्यया च पञ्चसप्तत्यधिकचतुःशत्या गाथाभिः न्यरूपिपत सद्भूतवस्तुस्वरूपनिरूपणै-
 कचक्रुष्कैर्जगदभिः । उधर्तनापवर्तने निधत्तिनिकाचने चात्र संमीक्षितान्येव सङ्ख्यायामिति सङ्ख्येयं सङ्ख्यावद्भिः स्वयं ।
 विशेषतोऽभिधेयमभिहितमनुक्रमणिकायामस्या इति न तत्रायासारम्भः ।

विवृता चेयं उज्जयैः पूज्यैर्गोवाणवाण्या श्रीमन्निर्मल्यगिरिपादैः काशीविबुधविजयावाप्तन्यायविशारदप्रचुरग्रन्थ-
ग्रथनवितीर्णन्यायाचार्यपदोजयीजूषितजूषनैर्महोपाध्यायैर्यशोविजयगणिजिः, मूलजूता चोजयोर्विवृत्योश्चूणिरेव प्राक्तन-
पूज्यैरनिर्धारितविशेषनामजिः श्रीमद्विरहाचार्यसत्ताकाखादपि प्राचीनैर्निर्मिताऽत एव गुणोत्कीर्तनद्वाराऽन्यष्टौपुरत्रारम्भे
“अयं गुणश्चूणिंकृतः समग्रो यदस्मदादिर्वदतीह किञ्चित्” इत्यादिना । सत्स्वप्येवं विवरणत्रिकेषु सुगमत्वात्संस्कृतवाणीवि-
क्षासप्रियत्वात्सुलज्जपुस्तकत्वाच्च प्रकान्तैषा मुञ्जितुं श्रीजैनधर्मप्रसारकसंसत्सत्प्रयासेन श्रेष्ठिश्रीदेवचन्द्र लालभाई
जैनपुस्तकोद्धार-द्रव्यव्ययेन, सम्पूर्णतामगमच्च मुञ्जणमस्याः । मन्ये उपयोगिकार्यव्ययः संसदो जम्माणां, आशासे
च भविष्यति जविष्यति विवृतेरन्यस्या अपि विस्तृतेरुन्मुञ्जणं । परिकल्पयैनां यथावत्कर्मविपाकजीताः समाचरन्तु
सज्जना ज्ञानपीथूपपूर्णा आत्मस्वद्वसाधनसावधाना अनाश्रवव्यवदानासाधारणसाधनाः क्रिया यथावदाप्तोदिता इत्य-
र्थयमान आनन्द उदन्वदन्ताभिधानः समापयत्येनामुपकान्तिं गुणगणरत्नरोहणमोक्षमार्गारोहणचणश्रमणसङ्घचरण-
कमलचञ्चरीको वितीर्य प्रमादादिदोषोज्ज्वविरोच्चारणोज्ज्वलदुरितरजोदूरणसमीरणं मिथ्यादुष्कृतं श्रीसार्वादिसाक्षिकम् ।

प्रतिपद्यसिते पक्षे फाट्गुनिकेऽङ्कुरसाङ्गविधु (१९६९) मिते वर्षे ।

श्रीकर्यामान्दीदिममानन्दः कर्मकक्षाग्निम् (कर्मततिवोधम्) ॥ १ ॥

विज्ञप्तिरेपाऽध्येत्रध्यापकेभ्यो यदुत गायानां मा जूषुष्टिरिति नात्र प्रत्यधिकारं पादादिधृतिः ।

अनुक्रमणिका ।

विषयः	गाथाङ्कः
मङ्गलाजिधेयादि	१
करणाष्टकनामानि	२
वीर्यस्वरूपम्	३
वैषम्ये योगस्य हेतुः	४
अविज्ञागाथाः प्रकाराः	५
अविज्ञागाः	६
वर्गणाः	७
स्पर्धकानि-अन्तराणि	८
स्थानानि अनन्तरोपनिधा	९
परम्परोपनिधा	१०
वृद्धिहानी	११

विषयः	गाथाङ्कः
उत्कृष्टमवस्थानम्	१२
जघन्यावस्थानं-अल्पबहुत्वम्	१३
जीवेषु योगीयमल्पबहुत्वम्	१४-१५-१६
तनुवाञ्छनोयोगाः	१७
पुञ्जलवर्गणाः	१८-१९-२०
पुञ्जलग्रहणस्वरूपम्	२१
सौहृदस्पर्धकानि	२२
नामप्रयोगस्पर्धकानि	२३
कर्मजेदे हेतुः-प्रकृतिबन्धलक्षणम्	२४
उत्तरप्रकृतिज्ञागस्वरूपम्	२५-२६-२७-२८
रसेऽविज्ञागाः	२९

विषयः

गाथाङ्कः

वर्गणाः	....	....	....	३०
स्पर्धकानि-स्थानानि	....	....	....	३१
कण्ठकानि	....	....	....	३२
पदस्थानानि	....	....	३३-३४-३५-३६	
वृद्धिहानिप्रमाणं-अधस्तनस्थानानि	....	....	....	३७
वृद्धिस्थानानि	....	....	....	३८
समयप्ररूपणा	....	....	....	३९
अष्टसामयिके वृद्धिहानी-शेषेष्वपि	....	....	....	४०
अनुज्ञागबन्धस्थानानि	....	....	....	४१
अविज्ञागादिराशिस्वरूपम्	....	....	....	४२
अल्पबहुत्वम्	....	....	....	४३
अनुज्ञागबन्धस्थाने जीवमानम्	....	....	....	४४
वृद्धावन्तरोपनिधा	....	....	....	४५

विषयः

गाथाङ्कः

परम्परोपनिधा	....	....	....	४६-४७-४८
स्पर्शना	....	....	....	४९-५०-५१
स्थितिस्थानेऽनुज्ञागस्थानानि	....	....	....	५२
अनन्तरपरम्परोपनिधा	....	....	....	५३-५४-५५-५६
अनुकृष्टिस्तेषाम्	....	....	....	५७-६७
स्थितिस्थानानि	....	....	....	६८-८२
निपेकप्ररूपणा	....	....	....	८३-८४
अवाधाप्ररूपणा	....	....	....	८५-८६
स्थितिसमुदाहारः प्रकृतिसमुदाहारः	....	....	....	८७-८८-८९
जीवसमुदाहारः	....	....	....	९०-१०२

१ इति बन्धनकरणं ६७ पृष्ठं यावत् ।

सङ्क्रमदक्षणम्	....	....	....	१-२
----------------	------	------	------	-----

विषयः

गाथाङ्कः

अपवादः	....	....	....	३
नियमः	....	....	....	४
पतङ्गहेऽपवादः	....	....	....	५
साधनादिप्ररूपणा	....	....	....	६-७
नयेकं सङ्गमादि-प्रकृतिषु	....	....	....	८-१७
स्थितितङ्कमस्य जेदवश्ये	....	....	....	१८
अद्वयम्	....	....	....	१९-३५
साधनादिप्ररूपणा	....	....	....	३६-३७
तद्वै स्थितितङ्कमे त्यागिनः	....	....	....	३८-३९
अद्वयम्	....	....	....	४०-४३
सङ्गमादिप्ररूपणा जेद-सर्वस्वनि	....	....	....	४४-४५
विरोधवशम्	....	....	....	४६
सङ्गममानम्	....	....	....	४७-४८

विषयः

गाथाङ्कः

साधनादिप्ररूपणा	....	....	....	४९-५१
काखमाननियमः	....	....	....	५२
स्वामी	....	....	....	५३-५९
प्रदेशसङ्गमस्य लक्षणम्-जेदाः-उपलनासङ्गमः	....	....	....	६०-६७
विध्यातसङ्गमः	....	....	....	६८
गुणसङ्गमः-यथाप्रवृत्तसङ्गमः	....	....	....	६९
अद्वयवद्वयं काखे	....	....	....	७०-७१
साधनादिप्ररूपणा	....	....	....	७२-७३
गुणितकर्मांशप्ररूपणा	....	....	....	७४-८३
स्वामी	....	....	....	८४-१११

२ इति सङ्गमकरणम् ११५ पत्रं यावत् ।

स्थितेरुत्तर्तना	....	....	....	१
------------------	------	------	------	---

विषयः	गाथाङ्कः
निक्षेपप्ररूपणा	२-३
अपवर्तना	४-६
अनुज्ञागस्य अपवर्तना	७
अक्षपवदुत्वम्	८-९
कालो विषयश्च	१०

३-४ इति उद्धर्तनापवर्तने १२१ पत्रं यावत् ।

उदीरणाया लक्षणं-जेदाश्च	१
साधनादिप्ररूपणा-स्वामिनः	२-१२
प्रकृतेरुदीरणास्थानानि	१३-२०
स्थितेः	२१-४२
अनुज्ञागस्य	४३-७९
प्रदेशानाम्	८०-८९

५ इति उदीरणा १६० पत्रं यावत् ।

विषयः	गाथाङ्कः
अकरणोपशमनानुयोगिनमस्कारः	१
करणकृताया उपशमनाया जेदौ	२
मोहसर्वोपशमार्हः	३-८
करणस्वरूपम्,	९-३०
स्थितिघातस्वरूपम्,	
गुणश्रेणिस्वरूपम्,	
अनिवृत्तिकरणस्वरूपम्,	
उपशमस्वरूपम्,	
सम्यग्दृष्टिस्वरूपम्,	३१
मिथ्यादृष्टिस्वरूपम्,	
चारित्र्यमोहोपशमकः	३२
अनन्तानुबन्धविसंयोजना	
दर्शनमोहद्वयः	३३

विषयः

गाथाङ्कः

उपशमश्रेणि	....	....	.... ३३-६५
देशोपशमना-प्रकृतेः-स्थितेः-अनुज्ञागस्य	....	....	.... ६६-७१

६ इति उपशमनाकरणम् १०६ पत्रं यावत् ।

निधत्तिनिकाचने	....	....	.... ७२-७३-७४
७-८ इति निधत्तिनिकाचने ।			

उदयः प्रकृतेः	....	....	.... १-२-३
स्थितेः	....	....	.... ४
अनुज्ञागस्य	....	....	.... ५
प्रदेशानाम्	....	....	.... ६
साधनादिप्ररूपणा	....	....	.... ७
स्वामिनः-गुणश्रेणिः	....	....	.... ८-९

विषयः

गाथाङ्कः

गुणश्रेणिस्थानम्	....	....	.... १०-१९
जघन्यप्रदेशोदयस्वामी	....	....	.... २०-३२

इत्युदयः १९६ पत्रं यावत्

सत्तास्वरूपं साधनादिप्ररूपणा मूलप्रकृतेः	....	....	.... १
उत्तरासां	....	....	.... २
एकैकप्रकृतिगतं स्वामित्वम्	....	....	.... ३-९
प्रकृतिस्थानगतम्	....	....	.... १०-१५
स्थितेः साधनादिप्ररूपणा	....	....	.... १६
उत्कृष्टायाः स्वामी	....	....	.... १७-१८
जघन्यायाः	....	....	.... १९
जेदाः	....	....	.... २०
अनुज्ञागस्य स्वरूपं-स्वामिनः	....	....	.... २१-२३

विषयः		
नेदाः	....	....
प्रदेशानां मूलतः साधनादिप्ररूपणा	....	....
उत्तरतः	....	....
उत्कृष्टानां स्वामिनः	....	....
जपन्यानाम्	....	....

गाथाङ्कः	
.... २४	
.... २५	
.... २६	
.... २७-३०	
.... ३१-४३	

विषयः			गाथाङ्कः
स्पर्धकानि	....	....	.... ४४-५४
प्रकरणज्ञानफलम्	....	....	.... ५५
दृष्टिवादज्ञेयः शुद्ध्यर्थना	....	....	.... ५६
शरण्यशरणाङ्गीकारः	....	....	.... ५७
इति सत्ता २२३ पत्रं यावत्			

इति विषयानुक्रमः

PREFACE.

The Trustees of the Sheth Devchand Lalbhai fund have great pleasure in publishing the present book entitled "*Karmapayadi*" or *Karmaprakriti*, an authoritative treatise on the theory of Karma in its manifold aspects—a compendium of learning on Karmic law, i. e. the laws of Evolution and Involution as propounded by the Jaina Darshana. The Jains have developed the theory of Karma in a most wonderful way claiming the highest consideration at the hands of savants of Europe. That theory is based on the law of evolution and satisfies both the reason and the imagination. The Jains claim very rightly the first place in developing the theory of Karma, in as much as they have the most reasonable explanation of the working of Karma in relation to a potentially pure soul. They have worked out its various stages in absorption, manifestation, drawing, potentiality &c which themselves are manifold and possess various degrees of capacities when absorbed by the Soul. There are many

special treatises dealing with the subject of the eternal laws of Karmas, great and small, and the present volume of *Kammāpayadī* occupies a very high place among them

The present *Kammāpayadī* was composed by *Shivasharma Soorī* in about 475 stanzas (Gāthās). It is an excerpt from the *Karmāpravāda Poorva*. Jains believe in the fourteen Poorvas, voluminous expositions of miscellaneous Jain literature all of which are now extinct. *Karmāpravāda* is said to be the tenth of those fourteen Poorvas, the revered *Shivasharma Soorī* appears to have extracted the original 475 stanzas therefrom. With the present means of knowing historical facts, it is not possible to give the exact date of this highly talented Soorī, the composer or extractor of this book, but circumstantial evidence leads one to suppose that he belongs to a very early period. He can be safely said to have flourished before the fifth century A. D. as the name of the present book *Kammāpayadī* has been mentioned in the *Sihavirāvalī* of *Nandisootra*, one of the original *Āgamas* at the time of the redaction of all the *Āgamas* by *Devardhigani Kshamāshramana* at *Vallabhīpura* in the year 456 A. D. (corresponding with the year 980 Veera and 510 Vikrama). This great saint *Devardhigani* took great pains in the task of redaction in the fourth century and the fact of translation being historical is very useful in fixing dates of authors who flourished previous to the said important era in the Jain literature. As the name of the present treatise has been clearly mentioned in one of the books translated under the personal supervision of *Devardhigani Kshamāshramana*, himself

a giant of learning, one can very safely lay down the original date of the present dissertation on the theory of Karma, in the third century without possibility of any doubt in the matter.

Nothing is known about the personal history of the said *Shivasharma Soori* as is generally the case with almost all Jain authors who flourished before the period. There is a general dearth of information on the subject as people in those days appear to have cared very little for their personality. Unfortunately the history of the period of about 980 years after the Nirvāna of Lord *Mahāvira* is still to be unearthed but in the present state of ignorance on the subject nothing can be definitely said on the subject. The after-history can be found out and there are ample materials for the same, but as far as the history of the period under consideration is concerned, inquiry has to be pursued with the help of coins, writings, manuscripts &c.

The present publication contains a very exhaustive commentary in sanskrit upon *Kammāpayadi* by *Malayagiri*, a commentator of vast resources and a thorough grasp of the subject. Being a commentator of great reputation, it would not be out of place to give here a list of his commentaries for the information of the public as the same is very likely to show the amount of learning possessed by this great Commentator. The following list of his commentaries will show that not only did the present commentator prepare and publish several commentaries but that his efforts

were also directed to a number of subjects, philosophical, metaphysical and ethical. The commentaries composed by the said *Malayagiri* are as under with the approximate number of slokas.

Dvitiyashataka Vritti (?)...	...	3750	Commentaries on books of philosophies:		
Rājaprasniya Vritti	...	3700	On Shadashiti (Karma)	...	2000
Jivābhigama Vritti	...	14000	On the sixth book of Karmagrantha		
Pragnāpanā Vritti	...	14500	known as Sittori Karmagrantha	...	3780
Chandrapragnapti Vritti	...	9000	On Brihat Kshetra samāsa	...	7887
Sooryapragrnapti Vritti	...	9500	On Brihat Saṅgrahani of Jinabhadra		
Vyavahār Āgama Vritti	...	33625	Gāni Kshamāshramana	...	5000
* Āvashyaka Vritti	...	18000	† On Dharma Sangrahani	...	11000
Visheshāvashyaka Vritti (?)	...	9000	Commentaries on <i>Payannas</i> :		
Brihat Vritti on Pinda Niryukti (6700)	7500		Jyotisha Karaṇḍaka Vritti	...	5000
Brihat Vritti on Nandi sootra	...	3772			34,667
		1,26,347			

1,61,014

* Some say it is 22 or 25 thousand.

† (The last book is under publication by the trustees of these funds).

The above list is quite sufficient to show the multifarious knowledge of *Malayagiri* the commentator of the present book. His commentary is very exhaustive besides being a compendium of learning. *Malayagiri* occupies a very eminent place as a commentator as whatever subjects he has taken up are commented upon by him after a careful study thereof. He has never treated any of his subjects commented upon in a slipshod or off hand manner and therefore it is quite natural he has been given such a high place as a commentator. The present work *Kammapayadi* has been commented upon by the following commentators, which commentaries are also available.

A commentary (Vritti) of 13000 Slokas composed by *Yashovijaya Upādhyāya* who flourished in the seventeenth century and who commanded the highest respect and veneration from the Jains of his time and whose reputation as a student of logic and as an authority on several important topics, has remained absolutely unabated even up to the present time. The trustees of Sheth Devchand Lalbhai funds hope to publish this commentary also in the near future as it is both useful and exhaustive.

A commentary (Chūrṇi) of about 7000 Slokas on the present book. Unfortunately the author's name is not yet found out as some of this Chūrṇi which are available at present are generally incomplete. After this was sent to the press, we have learnt that a manuscript embodying the whole commentary is available in the Cambay library (पुस्तकमंडार). We have not yet seen it and therefore cannot give the name of the author.

Short notes (Tippana) of *Neruchandra* of about 2000 slokas

Of the commentator *Malayagiri* nothing is known. It is a matter of great regret that owing to certain inexplicable reasons these personages who flourished in the by gone times never cared to write anything about their personal history for the use of posterity, as the same was not considered of any material use. Being driven to undertake or compose works of high authority purely out of consideration of charity and obligations on the future generations, it appears they never cared for their own fame. Otherwise it is very difficult to explain the absence of any history even the date or the period when the respective authors flourished especially where one knows that the respective work composed by them, command the highest admiration and continue to occupy an eminent place as the best exposition of the subject treated therein. Whatever may be the reason of the absence of any regular history, the same is the case with *Malayagiri* also. After making close inquiries into the matter one is really constrained to admit that absolutely nothing is known about the Man—the Saint, or about the time of the commentator. In this state of things it is clear, nothing can be said about the contemporaries or the society of the time of the present Commentator. The only thing which can be traced from *Parivraha* (the history of great *Āchāryas* of each era) is that the present author flourished before the thirteenth century of *Vikrama*. However the whole thing at present is shrouded in complete darkness. It is hoped some students of antiquarian interests will take

up the subject and throw some light thereon. The present publication was prepared for and put through the press by the Jain Dharma Prasāraka Sabhā of Bhavnagar. At the suggestion of Mahārāja *Shri Ānanda Sāgar* the present publication has been entrusted to the trustees by the said institution. The whole work of preparing press copies and examining proofs was done by the said Jain Dharma Prasāraka Sabha under the supervision of Mahārāja *Ānanda Sāgar*. The trustees take this opportunity of expressing their sense of gratitude and obligation to the said institution and Mahārāja *Ānanda Sāgar*, the latter of whom has placed the trustees under constant obligation by his promptness, diligence and readiness in helping forward the publication of several books and fulfilling the aims and objects of the trusts.

This is our "Seventeenth Volume."

JAVERI DAZAR,
BOMBAY.
November, 1913.

NAGINBHAI GHELABHAI JAVERI,
for the Trustees of
The Sheth Devchand Lalbhai Jain Pustakoddhār Fund.

श्रीमलयगिरिकृत-टीका-संयुक्ता.

कर्मप्रकृतिः

श्रीवीतरागाय नमः ।

प्रणम्य कर्मद्रुमचक्रनेमिं, नमत्सुराधीशमरिष्टनेमिम् । कर्मप्रकृत्याः कियतां पदानां, सुखावबोधाय करोमि टीकाम् ॥ १ ॥
अयं गुणश्रुणिकृतः समग्रो, यदस्मदादिर्वदतीह किञ्चित् । उपाधिसंपर्कवशाद्विशेषो, लोकेऽपि दृष्टः स्फटिकोपलस्य ॥ २ ॥
इह शिष्टाः क्वचिदिहै वस्तुनि प्रवर्तमानाः सन्त इष्टदेवतानमस्कारपुरःसरमेव प्रवर्तन्ते । न चायमाचार्यो न शिष्ट इति
शिष्टसमयपरिपालनाय, तथा श्रेयांसि बहुविघ्नानि जवन्ति उक्तं च—“श्रेयांसि बहुविघ्नानि, जवन्ति महतामपि । अश्रे-
यसि प्रवृत्तानां, कापि यान्ति विनायकाः ॥ १ ॥” इति । इदं च प्रकरणं सम्यग्ज्ञानहेतुत्वाच्चेत्योजूतमतो मा. जूदत्र विघ्न
इति विघ्नविनायकोपशान्तये चेष्टदेवतानमस्कारं । तथा न च प्रेक्षापूर्वकारिणः क्वचिदपि प्रयोजनादिविरहे प्रवर्तन्त इति
प्रेक्षावतां प्रवृत्त्यर्थं प्रयोजनादिकं च प्रतिपिपादयिपुरादाविदमाह—

सिद्धं सिद्धत्यसुयं, वंदिय निश्चोयसर्वकम्ममलं । कम्मठगस्स करणठमुदयसंताणि वोढामि ॥ १ ॥

सिद्धमिति-इह पूर्वार्धेनेष्टदेवतानमस्कारस्याजिधानं, उत्तरार्धेन तु प्रयोजनादीनां । तत्र सितं वज्रं ध्मातं जस्सीकृतमष्टप्रकारं कर्म येन स सिद्धः । पृषोदरादित्वादिएष्टरूपनिष्पत्तिः यथा ब्रुवन्तः सीदन्त्यस्यामिति वृत्तीत्यत्र । त वन्दि-
त्येति क्रियायोगः । स च नामतोऽपि कश्चिद्भवति, विद्यासिद्धादिर्वा सिद्ध इति लोके प्रतीतस्ततस्तद्व्यवष्टेदार्थं यथोक्तान्वर्थसूचकमेव विशेषणमाह-निर्धौतसर्वकर्ममलं नितरामपुनर्जावेन धौतः सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रतपःसखिलप्रज्ञावेणाप-
गमितः सर्व एव कर्मैवाष्टप्रकारं जीवमाखिन्यहेतुत्वात् मल इव मलो येन स निर्धौतसर्वकर्ममलः (तं) । अनेनानादिशु-
द्धपुरुषप्रवादप्रतिक्षेप आवेदितो द्रष्टव्यः । विशेष्यमाह-सिद्ध्यर्थसुतं सिद्ध्यर्थस्य सिद्ध्यर्थनरेन्द्रस्य, सुतमपत्यं वर्धमान-
स्वामिनमित्यर्थः । अनेन जगवत उत्तमजात्यैश्वर्यादिगुणसंपत्प्रकर्षमाह । अथवा सिद्धमिति विशेष्यं, सिद्धत्यसुयमिति
विशेषणं । तत्र सिद्ध्यर्थं सिद्धप्रयोजनं संसारान्निस्तारणस्य कृतत्वात् श्रुतं षादशांगं यस्याञ्जुतं स सिद्ध्यर्थश्रुतस्तं । अनेन
श्रुतस्य संसारनिस्तारणं प्रत्यविकलं सामर्थ्यमावेद्यते । यद्वा सिद्ध्यार्थाः सिद्धप्रयोजना मोक्षप्राप्तिज्ञायात् सुता इव सुताः
शिष्या गणधरादयो यस्य स सिद्ध्यर्थसुतस्तं । अनेन जगवतः संततेरपि विशिष्टफलातिशयज्ञाक्त्वमावेदयति । अत
एव च जगवान् प्रेक्षावतां प्रणामार्हः । तमित्यञ्जुतं वन्दित्वा । किमित्याह-वदयामि प्रतिपादयिष्यामि । कर्माष्टकस्य
बन्धसंक्रमादिहेतुञ्जुतं करणाष्टकं उदयसत्ते च । तत्र कर्माष्टकं ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयमोहनीयायुर्नामगोत्रान्तरा-
यरूपं । एतच्चान्यत्र पञ्चसंग्रहादौ सप्तपञ्चमजिहितमिति नेह प्रतन्यते, केवलं तत एवावधारणीयं । तस्य बन्धसंक्रमादि-

कारणजतं । करणानां वीर्यविशेषरूपाणामष्टकं करणाष्टकं बन्धनादि वक्ष्यमाणं । तथा कर्मपुञ्जलानां यथास्थितिविज्ञा-
नामवाधाकालक्षयेणापवर्तनादिकरणविशेषतो वा उदयसमयप्राप्तानामनुजवनमुदयः । तेषामेव कर्मपुञ्जलानां बन्धसं-
क्रमान्यां लब्धात्मलाजानां निर्जरणसंक्रमकृतस्वरूपप्रच्युत्यजावे सति सङ्गावः सत्ता । इह करणाष्टकोदयसत्ता अजि-
धेयाः । तत्परिज्ञानं श्रोतृणामनन्तरं प्रयोजनं, आचार्यस्य त्वनन्तरं प्रयोजनं परानुग्रहः । परंपराप्रयोजनं तूजयोरपि
निःश्रेयसावाप्तिः । संबन्धस्तूपायोपेयजावलक्षणः । तथाहि—वचनरूपापन्नं प्रकरणमुपायः, तत्परिज्ञानाद्यु(नं चो)पेयमिति ॥ १ ॥

तत्र यथोद्देशं निर्देश इति न्यायात्प्रथमतः करणाष्टकमभिधित्सुराह—

बन्धण १ संक्रमण २ वृद्धणा य ३ अववृद्धणा ४ उदीरणया ५ ।

उवसामणा ६ निहत्ती ७ निकायणा ८ च त्ति करणाइं ॥ २ ॥

बन्धणेति—इह करणशब्देन सह पर्यन्ते सामानाधिकरण्याभिधानात्प्रत्येकं करणशब्दोऽजिसंबन्धनीयः । तद्यथा—बन्ध-
नकरणं संक्रमकरणमित्यादि । तत्र बन्धो नाम कर्मपुञ्जलानां जीवप्रदेशैः सह बह्वचयः पिबुवदन्योऽन्यानुगमः १ ।
संक्रमः प्रकृतिस्थित्यनुज्ञागप्रदेशानामन्यकर्मरूपतया स्थितानामन्यकर्मस्वरूपेण व्यवस्थापनं २ । स्थित्यनुज्ञागयोर्वृहत्क-
रणमुत्तना ३ । तयोरेव ह्रस्वीकरणमपवर्तना ४ । कर्मपुञ्जलानामकालप्राप्तानामुदयावल्लिकायां प्रवेशनमुदीरणा ५ ।
कर्मपुञ्जलानामुदयोदीरणानिधत्तिनिकाचनाकरणायोग्यत्वेन व्यवस्थापनमुपशमना ६ । उद्वर्तनापवर्तनावर्जशेषकरणा-

योग्यत्वेन व्यवस्थापनं निधत्तिः ३ । समस्तकरणायोग्यत्वेन व्यवस्थापनं निकाचनं ४ । उक्तस्वरूपबन्धादिनिवन्धन-
 प्रज्ञाश्च जीववीर्यविशेषा बन्धनादीनीत्युच्यन्ते, तथाव्युत्पत्तिज्ञावात् । तथाहि—वध्यतेऽष्टप्रकारं कर्म येन तद्वन्धनं १ ।
 संक्रम्यतेऽन्यप्रकृत्यादिरूपतया व्यवस्थाप्यते येन तत्संक्रमणं २ । उद्वर्त्यते प्रावद्येन प्रजृप्तीक्रियते स्थित्यादि यया
 जीववीर्यविशेषपरिणत्या सोवर्तना ३ । अपवर्त्यते द्रस्वीक्रियते स्थित्यादि यया साऽपवर्तना ४ । अनुदयप्राप्तं (उदयाप्राप्तं)
 सत्कर्मद्विकमुदीर्यत उदयावल्लिकायां प्रवेश्यते यया सोदीरणा ५ । उपशम्यते उदयोदीरणानिधत्तिनिकाचनाकरणा-
 योग्यत्वेन व्यवस्थाप्यते कर्म यया सोपशमना ६ । निधीयत उवर्तनापवर्तनावर्जकरणायोग्यत्वेन व्यवस्थाप्यते यया सा
 निधत्तिः ७ । शृणोदरादित्यान्नन्दरूपनिष्पत्तिः । तथा कच बन्धने, नितरां कच्यते स्वयमेव बन्धमायाति कर्म जीवस्य
 तथाविधसंस्क्रिष्टाध्यवसायपरिणतस्य, तत्प्रयुक्ते जीव एव तथानुकूलेन जवनात्, ततः प्रयोक्तृव्यापारे णिजू (श्रीमं. आ-
 ६-५) ततो निकाच्यतेऽवश्यवेद्यतया व्यवस्थाप्यते कर्म जीवेन यया सा निकाचना । अथवा कच बन्धने इति चौरादि-
 कोऽप्यस्ति, ततो निकाच्यतेऽवश्यवेद्यतया निवध्यते यया कर्म सा निकाचना जीववीर्यविशेषपरिणतिः ८ । चः समुच्चये ।
 इतिः परिसमाप्तौ, एतावन्त्येव करणानि, नाधिकानि । इति ॥ २ ॥

१ श्रीमत्पणीत रुचिरतरमस्त्येष शब्दानुशासनं सवृत्तिकं, तत्र नामाख्यातकृदारूपं यथार्थरूपं प्रकरणत्रयं क्रमेण नवदशपदपादप्रमाणं,
 ततश्चात्र श्रीमत्तयगिरिपूज्यपादकृतिप्रकरणपादसूत्रसङ्गशास्त्रं क्रमेणावसेयमध्यवसितवाच्यसारे ।

करणानि चामूनि जीववीर्यविशेषरूपाणीति प्रथमतो वीर्यमेव प्ररूपयति—

विरियंतरायदेसखण सखण वा लब्धी । अजिसंधिजमियरं वा, ततो विरियं सखेसस्त ॥ ३ ॥

विरियमिति-वीर्यान्तरायस्य देशहयेण सर्वहयेण वा लब्धिर्वीर्यलब्धिरसुमंतामुपजायते । तत्र देशहयेण उद्गस्थानां सर्वहयेण (च) केवलानां । तस्याश्च वीर्यलब्धेः सकाशादुपजायमानं वीर्यं सलेश्यस्यापि च जवति, अलेश्यस्यापि च । केवलमिह सलेश्यवीर्येणाधिकार इति तदेवोपदर्शयति—‘अजिसंधिजमियरं वा ततो विरियं सखेसस्त’ ततस्तस्याः क्षायिकहायोपशमिकरूपाया वीर्यलब्धेः सकाशात् सलेश्यस्य वीर्यमजिसन्धिजमितरत्वा जवति । तत्र बहुङ्गिपूर्वकं धावन-वहगनादिक्रियासु नियुज्यते तदजिसन्धिजं, इतरदनजिसन्धिजं । यद्भुक्तस्याहारस्य धातुमलत्वरूपपरिणामापादनकारणं एकेन्द्रियाणां वा तत्तत्क्रियानिवन्धनं, एतच्चाजिसन्धिजमनजिसन्धिजं वा वीर्यमवश्यं यथासंज्ञवं सूक्ष्मवादपरिस्पन्द-रूपक्रियासहितं, योगसंज्ञमप्येतदेव । एकार्थिकानि चास्यामूनि—“जोगो विरियं थामो, उद्धाहपरिक्कमो तहां चिष्ठा । सत्ती सामत्थं चिय, जोगस्त ह्वंति पज्जाया ॥ १ ॥” इति ॥ ३ ॥

संप्रत्यस्यैव योगस्य परिणामादिहेतुतां जेदं च, तथा जीवप्रदेशेष्वस्य वैषम्येणावस्थाने कारणं च प्रतिपिपादयिषुरिदमाह—
परिणामालंबणगहणसाहणं तेण लब्धनामतिगं । कज्जाप्रासन्नोन्नप्पवेसविसमीकयप्पएसं ॥ ४ ॥

परिणामेति-परिणमनं परिणामः । णिजन्तात् घञ्प्रत्ययः (श्रीम. कृ. ५-३) परिणामापादनमित्यर्थः । आलंब्यत

इत्याख्यनं, जावेऽनद्र (श्रीम. कृ. ६-२) । गृहीतिर्ग्रहणं । तेषां साधनं साध्यतेऽनेनेति साधनं योगसंज्ञं वीर्यं, करणेऽनद्र (श्रीम. कृ. ६-४) । तथाहि-तेन वीर्यविशेषेण योगसंज्ञकेनौदारिकादिशरीरप्रायोग्यान् पुञ्जान् प्रथमतो गृह्णाति, गृहीत्वा चौदारिकादिरूपतया परिणमयति । तथा प्राणापानजापामनोयोग्यान् पुञ्जान् प्रथमतो गृह्णाति, गृहीत्वा च प्राणापानादिरूपतया परिणमयति । परिणमय्य च तन्निर्गमहेतुसामर्थ्यविशेषसिद्ध्ये तानेव पुञ्जानवलंबते । यथा मन्दशक्तिः कश्चिन्नगरे परित्रमणाय यष्टिमवलंबते (मवष्टंजते) । ततस्तदवष्टंजतो जातसामर्थ्यविशेषः सन् तान् प्राणापानादिपुञ्जान् विसृजतीति परिणामाख्यनग्रहणसाधनं वीर्यं । तेन च वीर्येण योगसंज्ञकेन मनोवाक्कायावष्टंजतो जायमानेन । 'खञ्जनामतिगं ति' खञ्धं नामत्रिकं । तद्यथा-मनोयोगो वाग्योगः काययोग इति । तत्र मनसा करणचूतेन योगो मनोयोगः, वाचा योगो वाग्योगः, कायेन योगः काययोगः । स्यादेतत्, सर्वेषु जीवप्रदेशेषु तुल्यक्षायोपशमिक्यादिलब्धिजावेऽपि किमिति क्वचित्प्रचूतं क्वचित् स्तोकं क्वचित्स्तोकतरमित्येवं वैषम्येण वीर्यमुपलभ्यत इत्यत आह-कञ्जेत्यादि, यदर्थं चेष्टते तत्कार्यं, तस्यान्याशः, अन्यशनमन्याशः, अशुद्ध व्याप्तावित्यस्याजिपूर्वस्य घञन्तस्य प्रयोगः, कार्यान्याशः कार्यस्यासन्नता निकटीजननमित्यर्थः । तथा जीवप्रदेशानामन्योऽन्यं परस्परं प्रवेशः शृङ्खलावयवानामिव परस्परं संबन्धविशेषः । तान्यां कृत्वा विपमीकृताः प्रचूतादृषापतरसज्ञावतो विसंस्थुलीकृताः प्रदेशा जीवप्रदेशा येन जीववीर्येण तत्कार्यान्याशान्योऽन्यप्रवेशविपमीकृतप्रदेशं । तथाहि-येषामात्मप्रदेशानां हस्तादिगतानामुत्पाद्यमानघटादिखण्डकार्यनैक्यं, तेषां प्रचूततरा चेष्टा । दूरस्थानामंसादिगतानां स्वदृषा । दूरतरस्थानां तु पादादिगतानां स्वदृषतरा । अनुभव-

सिद्धं चैतत् । अपि च लोष्टादिनाऽजिघाते सति यद्यपि सर्वप्रदेशेषु युगपदेदनोपजायते, तथापि येषामात्मप्रदेशानाम-
जिघातकलोष्टादिष्वनैकत्वं, तेषां तीव्रतरा वेदना, शेषाणां तु मन्दा मन्दतरा । तथेहापि जीवप्रदेशेषु परिस्पन्दात्मकं
वीर्यमुपजायमानं कार्यव्याख्याशवशतः केषुचित्प्रज्ञतमन्येषु मन्दमपरेषु तु मन्दतमं जवति । एतच्चैवं जीवप्रदेशानां पर-
स्परं संबन्धविशेषे सति जवति, नान्यथा यथा शृङ्खलावयवानां । तथाहि-तेषां शृङ्खलावयवानां परस्परं संबन्धविशेषे
सति एकस्मिन्नावयवे परिस्पन्दमानेऽपरेऽप्यवयवाः परिस्पन्दन्ते । केवलं केचित् स्तोकमपरे स्तोकतरमिति । संबन्धविशे-
षाज्ञावे त्वेकस्मिन् चलति नापरस्यावश्यंजावि चलनं, यथा गोपुरुषयोः, तस्मात्कार्यव्याख्याशवशतो जीवप्रदेशानां
परस्परं संबन्धविशेषतश्च वीर्यं जीवप्रदेशेषु केषुचित्प्रज्ञतमन्येषु स्तोकमपरेषु तु स्तोकतरमित्येवं वैषम्येणोपजायमानं न
विरुध्यत इति ॥ ४ ॥

तदेवं धीर्यं प्रतिपाद्य संप्रत्यस्यैव जघन्याजघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टत्वपरिक्षापनाय प्ररूपणां चिकीर्षुरिमानर्थ्याधिकारानाह—
अविज्ञांगवर्गफडुर्गश्रन्तरेणं श्रणन्तरोर्वणिहा । जोगे परंपराबुद्धिसमयजीवप्पवहुगं^{१०} च ॥ ५ ॥

अविज्ञागेति-योगे योगविषये । प्रथमतोऽविभागप्ररूपणा कार्या १ । ततो वर्गणाप्ररूपणा २ । ततः स्पर्धकस्य प्ररूपणा ३ । तदनन्तरमन्तरप्ररूपणा ४ । ततः स्थानप्ररूपणा ५ । ततोऽनन्तरोपनिधा ६ । ततः परंपरोपनिधा ७ । तदन-

१ एकप्रदेशावगाढौदारिकादिवर्गणाग्रहणवीर्यविचारोऽयमिति तूपाध्यायाः । परिश्रमवैचित्र्योपलब्धेः सर्वत्रैवमिति तु प्राञ्चः ।

इत्याखंवनं, जावेऽनद्र (श्रीम. कृ. ६-२) । गृहीतिर्ग्रहणं । तेषां साधनं साध्यतेऽनेनेति साधनं योगसंज्ञं वीर्यं, करणेऽनद्र (श्रीम. कृ. ६-४) । तथाहि-तेन वीर्यविशेषेण योगसंज्ञकेनौदारिकादिशरीरप्रायोग्यान् पुञ्जान् प्रथमतो गृह्णाति, गृहीत्वा चौदारिकादिरूपतया परिणमयति । तथा प्राणापानजापामनोयोग्यान् पुञ्जान् प्रथमतो गृह्णाति, गृहीत्वा च प्राणापानादिरूपतया परिणमयति । परिणमय्य च तन्निसर्गहेतुसामर्थ्यविशेषसिद्ध्ये तानेव पुञ्जानवखंवते । यथा मन्द-
 शक्तिः कश्चिन्नगरे परिभ्रमणाय यष्टिमवखंवते (भवष्टंजते) । ततस्तदवष्टंजतो जातसामर्थ्यविशेषः सन् तान् प्राणापाना-
 दिपुञ्जान् विसृजतीति परिणामाखंवनग्रहणसाधनं वीर्यं । तेन च वीर्येण योगसंज्ञकेन मनोवाक्कायावष्टंजतो जायमानेन ।
 'खञ्जनामतिगं ति' खञ्धं नामत्रिकं । तद्यथा-मनोयोगो वाग्योगः काययोग इति । तत्र मनसा करणचूतेन योगो मनोयोगः, वाचा योगो वाग्योगः, कायेन योगः काययोगः । स्यादेतत्, सर्वेषु जीवप्रदेशेषु तुल्यह्यायोपशमिक्यादिलब्धिजावेऽपि किमिति क्वचित्प्रचूतं क्वचित् स्तोकं क्वचित्स्तोकतरमित्येवं वैषम्येण वीर्यमुपखन्यत इत्यत आह-कञ्जेत्यादि, यदर्थं चेष्टते तत्कार्यं, तस्यान्याशः, अन्यशनमन्याशः, अशूङ् व्याप्तावित्यस्याजिपूर्वस्य घञन्तस्य प्रयोगः, कार्यान्याशः कार्यस्यासन्नता निकटीजनमित्यर्थः । तथा जीवप्रदेशानामन्योऽन्यं परस्परं प्रवेशः शृङ्खलावयवानामिव परस्परं संवन्ध-
 विशेषः । तान्यां कृत्वा विपरीकृताः प्रचूतादपादपतरसज्जावतो विसंस्थुलीकृताः प्रदेशा जीवप्रदेशा येन जीववीर्येण तत्कार्यान्याशान्योऽन्यप्रवेशविपरीकृतप्रदेशं । तथाहि-येषामात्मप्रदेशानां हस्तादिगतानामुत्पाद्यमानघटादिलक्षणकार्य-
 नैक्यं, तेषां प्रचूततरा चेष्टा । दूरस्थानामंसादिगतानां स्वहृषा । दूरतरस्थानां तु पादादिगतानां स्वहृषतरा । अनुचव-

सिद्धं चैतत् । अपि च लोष्टादिनाऽजिघाते सति यद्यपि सर्वप्रदेशेषु युगपदेदनोपजायते, तथापि येषामात्मप्रदेशानाम-
जिघातकलोष्टादिद्वयनैकत्वं, तेषां तीव्रतरा वेदना, शेषाणां तु मन्दा मन्दतरा । तथेहापि जीवप्रदेशेषु परिस्पन्दात्मकं
वीर्यमुपजायमानं कार्यद्वयान्याशवशतः केपुचित्प्रज्ञतमन्येषु मन्दमपरेषु तु मन्दतमं भवति । एतच्चैवं जीवप्रदेशानां पर-
स्परं संबन्धविशेषे सति भवति, नान्यथा यथा शृङ्खलावयवानां । तथाहि-तेषां शृङ्खलावयवानां परस्परं संबन्धविशेषे
सति एकस्मिन्नवयवे परिस्पन्दमानेऽपरेऽप्यवयवाः परिस्पन्दन्ते । केवलं केचित् स्तोकमपरे स्तोकतरमिति । संबन्धविशे-
षाच्चावे त्वेकस्मिन् चलति नापरस्यावश्यं जायते चलनं, यथा गोपुरुषयोः, तस्मात्कार्यद्वयान्याशवशतो जीवप्रदेशानां
परस्परं संबन्धविशेषतश्च वीर्यं जीवप्रदेशेषु केपुचित्प्रज्ञतमन्येषु स्तोकमपरेषु तु स्तोकतरमित्येवं वैषम्येणोपजायमानं न
विरुध्यत इति ॥ ४ ॥

तदेवं वीर्यं प्रतिपाद्य संप्रत्यस्यैव जघन्याजघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टत्वपरिष्ठापनाय प्ररूपणां चिकीर्षुरिमानर्थधिकारानाह—
अविज्ञागवर्गफडुगैश्वर्यं अणंतरोर्वणिहा । जोगे परंपरावुद्धिसमयजीवप्पवहुगं^१ च ॥ ५ ॥

अविज्ञागेति-योगे योगविषये । प्रथमतोऽविभागप्ररूपणा कार्या १ । ततो वर्गणाप्ररूपणा २ । ततः स्पर्धकस्य प्ररू-
पणा ३ । तदनन्तरमन्तरप्ररूपणा ४ । ततः स्थानप्ररूपणा ५ । ततोऽनन्तरोपनिधा ६ । ततः परंपरोपनिधा ७ । तदन-

१ एकप्रदेशावगाढौदारिकादिवर्गणाग्रहणवीर्यविचारोऽयमिति तूपाध्यायाः । परिश्रमवैचित्र्योपलब्धेः सर्वत्रैवमिति तु प्राञ्चः ।

लोकासंख्येयजागवर्त्यसंख्येयप्रतरगतप्रदेशराशिप्रमाणा वर्तन्ते, तेषां समुदायो द्वितीयां वर्गणा । ततः परं दान्यां वीर्या-
विज्ञागान्यामधिकानामुक्तसंख्याकानामेव जीवप्रदेशानां समुदायस्तृतीया वर्गणा । ततोऽपि त्रिजिर्वीर्याविज्ञागैरधिकानां
तावत्संख्याकानामेव जीवप्रदेशानां समुदायश्चतुर्थी वर्गणा । एवमेकैकवीर्याविज्ञागवृद्ध्या वर्धमानानां तौवतां तौवतां
जीवप्रदेशानां समुदायरूपा वर्गणा असंख्येया वक्तव्याः इति ॥ ७ ॥

ताश्च कियत्य इति तन्निरूपणार्थं स्पर्धकप्ररूपणामाह—

सेढिथ्यसंखिअमिता, फडुगमेत्तो अणंतरा नत्थि । जाव असंखा लोगां, तो वीयाई य पुवसमा ॥८॥

सेढीति—इह घनीकृतस्य लोकस्य या एकैकप्रदेशपंक्तिरूपा श्रेणिस्तस्याः श्रेणेरसंख्येयतमे जागे यावन्त आकाशप्र-
देशास्तावन्मात्रास्तावत्प्रमाणा यथोक्तस्वरूपा वर्गणाः समुदिता एकं स्पर्धकं, स्पर्धन्त इवोत्तरोत्तरवृद्ध्या वर्गणा अत्रेति
स्पर्धकं । कृद्वहुलमिति (श्रीम. कृ. १-११) वचनादधिकरणे बुद्धिः । उक्ता स्पर्धकप्ररूपणा, सांप्रतमन्तरप्ररूपणामाह—
'एत्तो अणंतरा नत्थि' इतः पूर्वोक्तस्पर्धकगतचरमवर्गणायाः परतो जीवप्रदेशा अनन्तरा न सन्ति । किमुक्तं जवति ?
इत ऊर्ध्वमेकैकवीर्याविज्ञागवृद्ध्या निरन्तरं वर्धमाना जीवप्रदेशा न खन्यन्ते, किं तु सान्तरा एव । तथाहि—पूर्वोक्त-
स्पर्धकगतचरमवर्गणायाः परतो जीवप्रदेशा नैकेन वीर्याविज्ञागेनाधिकाः प्राप्यन्ते, नापि दान्यां, नापि त्रिजिः, नापि
चतुजिः, यावन्नापि संख्येयैः, किं त्वसंख्येयैरेवासंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणैरन्यधिकाः प्राप्यन्ते । ततस्तेषां समुदायो
द्वितीयस्य स्पर्धकस्य प्रथमा वर्गणा । 'तो वीयाई य पुवसम त्ति' ततो द्वितीयस्पर्धकप्रथमवर्गणातः परतो द्वितीयादयो

वर्गणाः पूर्वसमाः पूर्वस्पर्धकस्येव वक्तव्या इत्यर्थः । तथाहि-प्रथमवर्गणायाः परतो जीवप्रदेशानामेकेन वीर्याविजागे-
नाधिकानां समुदायो द्वितीया वर्गणा । द्वान्यां वीर्याविजागान्यामधिकानां समुदायस्तृतीया वर्गणा । एवं तावद्वाच्यं
यावत् श्रेष्ठसंख्येयजागगतप्रदेशराशिप्रमाणा वर्गणा जवन्ति, तासां च समुदायो द्वितीयं स्पर्धकं । ततः परं पुनरप्येकेन
वीर्याविजागेनाधिका जीवप्रदेशा न लभ्यन्ते, नापि द्वान्यां, नापि त्रिजिः, यावन्नापि संख्येयैः, किं त्वसंख्येयैरेवासंख्ये-
यलोकाकाशप्रदेशप्रमाणैरन्यधिकाः प्राप्यन्ते, ततस्तेषां समुदायस्तृतीयस्य स्पर्धकस्य प्रथमा वर्गणा । तत एकैकवीर्यावि-
जागवृद्ध्या द्वितीयादयो वर्गणास्तावद्वाच्या यावन्नेष्ट्यसंख्येयजागगतप्रदेशराशिप्रमाणा जवन्ति, तासां च समुदायस्तृतीयं
स्पर्धकं । एवमसंख्येयानि स्पर्धकानि वाच्यानीति ॥ ८ ॥

तदेवं कृताऽन्तरप्ररूपणा, संप्रति स्थानप्ररूपणां करोति—

सेढिश्चसंखिश्चमेत्तांश्च, फड्गुगांश्च जहन्नयं ठाणं । फड्गुगपरिवुद्धिश्चजं, अंगुलजागोश्चसंखतमो ॥ ९ ॥

सेढीति-इह पूर्वोक्तानि स्पर्धकानि श्रेष्ठसंख्येयजागगतप्रदेशराशिप्रमाणानि जघन्यं योगस्थानं जवन्ति । एतच्च
सूक्ष्मनिगोदस्य सर्वाह्ववीर्यस्य जवप्रथमसमये वर्तमानस्य प्राप्यते । ततोऽन्यस्य जीवस्याधिकतरवीर्यस्य येऽष्टपतरवीर्या
जीवप्रदेशास्तेषां समुदायः प्रथमा वर्गणा । तत एकेन वीर्याविजागेन वृद्धानां समुदायो द्वितीया वर्गणा । द्वान्यां वीर्या-
विजागान्यामधिकानां समुदायस्तृतीया वर्गणा । त्रिजिर्वीर्याविजागैरधिकानां समुदायश्चतुर्थी वर्गणा । एवं-तावद्वाच्यं
यावन्नेष्ट्यसंख्येयजागगतप्रदेशराशिप्रमाणा जवन्ति । तासां समुदायः प्रथमं स्पर्धकं । ततः प्राक्तनयोगस्थानं प्रदर्शितप्र-

कारेण द्वितीयादीन्यपि स्पर्धकानि वाच्यानि । तानि च तावद्वाच्यानि यावन्नेष्यसंख्येयजागगतप्रदेशराशिप्रमाणानि
ज्वन्ति, ततस्तेषां समुदायो द्वितीयं योगस्थानं । ततोऽन्यस्य जीवस्याधिकतमवीर्यस्योपदर्शितप्रकारेण तृतीयं योगस्थानं
वाच्यं । एवमन्यान्यजीवापेक्षया तावद्योगस्थानानि वाच्यानि, यावत्सर्वोत्कृष्टं योगस्थानं ज्वति । इह द्वितीये योगस्थाने
प्रथमे स्पर्धके प्रथमवर्गणायां जीवप्रदेशाः प्रथमयोगस्थानचरमस्पर्धकचरमवर्गणागतवीर्याविजागापेक्षया असंख्येयैर्वी-
र्याविजागैरधिकाः प्राप्यन्ते । तृतीयेऽपि योगस्थाने प्रथमस्पर्धके प्रथमवर्गणायां जीवप्रदेशा द्वितीययोगस्थानचरमस्पर्ध-
कचरमवर्गणागतवीर्याविजागापेक्षयाऽसंख्येयैर्वीर्याविजागैरधिकाः प्राप्यन्ते । एवं सर्वेष्वपि द्रष्टव्यं । तानि च योगस्थानानि
सर्वाण्यपि कियन्ति ज्वन्तीति चेदुच्यते—श्रेष्ठसंख्येयजागगतप्रदेशराशिप्रमाणानि । ननु जीवानामनन्तत्वात्प्रतिजीवं च
योगस्थानस्य प्राप्यमाणत्वादनन्तानि योगस्थानानि प्राप्नुवन्ति, कथमुच्यते श्रेष्ठसंख्येयजागगतप्रदेशप्रमाणानीति ? नैप
दोषः, यत एकैकस्मिन् योगस्थाने सदृशे सदृशे वर्तमानाः स्थावरजीवा अनन्ताः प्राप्यन्ते । ततः सर्वजीवापेक्षयापि
सर्वाणि योगस्थानानि केवलिमङ्गया परिज्ञाव्यमानानि यथोक्तप्रमाणान्येव प्राप्यन्ते, नोना(ततो ना)धिकानीति । कृता
स्थानप्ररूपणा, सांप्रतमनन्तरोपनिधावसरः । तत्रोपनिधानमुपनिधा । धातूनामनेकार्थत्वान्मार्गणमित्यर्थः । अनन्तरेणो-
पनिधा अनन्तरोपनिधा, अनन्तरं योगस्थानमधिकृत्योत्तरस्य योगस्थानस्य स्पर्धकविषये मार्गणमित्यर्थः । तदेवाह—फड्डु-
गेत्यादि । अतः प्रथमाद्योगस्थानात् द्वितीयादिषु योगस्थानेषु प्रत्येकं स्पर्धकानां परिवृद्धिरंगुलजागोऽसंख्येयतमः,
अंगुलमात्रक्षेत्रसत्केऽसंख्येयतमे जागे यावान् प्रदेशराशिस्तावत्प्रमाणानि पूर्वपूर्वयोगस्थानगतस्पर्धकापेक्षयोत्तरस्मिन्नुत्त-

रस्मिन् योगस्थाने स्पर्धकान्यधिकानि जयन्तीत्यर्थः । कथमेवं ज्ञा(जा)यत इति चेदुच्यते-इह प्रथमयोगस्थानगतवर्ग-
णापेक्षया द्वितीययोगस्थानगतवर्गणा मुखत एव सर्वा अपि हीनहीनतरजीवप्रदेशा जयन्ति, प्रचूतप्रचूततरवीर्याणां
जीवप्रदेशानां स्तोकस्तोकतरतया प्राप्यमाणत्वात् । ततोऽत्र विचित्रवर्गणाबाहुद्वयसंजवतो यथोक्तं स्पर्धकबाहुद्वयमुपपद्यत
एव । एवमुत्तरोत्तरेष्वपि योगस्थानेषु पूर्वपूर्वयोगस्थानगतस्पर्धकापेक्षया स्पर्धकबाहुद्वयं परिज्ञावनीयमिति ॥ ९ ॥

तदेवं कृताऽनन्तरोपनिधा, सांप्रतं परंपरोपनिधाया, अर्चसरः, तत्र परंपराया उपनिधा मार्गणं परंपरोपनिधा,
तां चिकीर्षुराह—

सेढिश्चसंखियजागं, गंतुं गंतुं हवंति दुगुणांश्च । पद्मासंखियंजागो, नाणागुणहाणिवाणाणि ॥ १० ॥

सेढीति-प्रथमाद्योगस्थानादारभ्य श्रेणेरसंख्येयतमे जागे. यावन्त आकाशप्रदेशास्तावन्मात्राणि योगस्थानानि गत्वा
गत्वाऽतिक्रम्यातिक्रम्य यद्यत्परं योगस्थानं तत्र तत्र पूर्वयोगस्थानापेक्षया स्पर्धकानि विगुणानि जयन्ति । एतदुक्तं
जयति-प्रथमे योगस्थाने यावन्ति स्पर्धकानि जयन्ति तदपेक्षया श्रेण्यसंख्येयजागगतप्रदेशराशिप्रमाणानि योगस्थाना-
न्यतिक्रम्यानन्तरे योगस्थाने विगुणानि स्पर्धकानि जयन्ति । ततः पुनरपि ततो योगस्थानात्परतस्तावन्ति योगस्थाना-
न्युल्लंघ्यापरस्मिन् योगस्थाने विगुणानि स्पर्धकानि प्राप्यन्ते । एवं जूयो जूयस्तावदाच्यं यावदन्तिमं योगस्थानं । कियन्ति
पुनर्योगस्थानानि पूर्वपूर्वयोगस्थानापेक्षया विगुणविगुणसंर्धकानि जयन्त्यत आह-‘पद्मासंखियंजागो ति’ सूक्ष्मस्याञ्चा-
पथ्योपमस्यासंख्येयतमे जागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानि विगुणवृद्धिस्थानानि जयन्ति । ‘नाणागुणहाणिवाणाणि. ति’

नानारूपाणि यानि गुणहानिस्थानानि द्विगुणहानिस्थानानि तान्यपि षट्योपमासंख्येयज्ञागगतसम्यग्प्रमाणानि ज्वन्ति ।
 तथाहि-उत्कृष्टाद्योगस्थानादारन्याधोऽधोऽवतरणे सति यदा श्रेष्ठसंख्येयज्ञागगतप्रदेशराशिप्रमाणानि योगस्थानान्यु-
 ष्ण्वितानि ज्वन्ति, तदाऽनन्तरेऽधस्तने योगस्थानेऽन्तिमयोगस्थानगतस्पर्धकापेक्षयाऽर्धानि स्पर्धकानि प्राप्यन्ते ।
 ततः पुनरपि श्रेष्ठसंख्येयज्ञागगतप्रदेशराशिप्रमाणेषु योगस्थानेष्वतिक्रान्तेष्वधस्तने योगस्थानेऽर्धानि प्राप्यन्ते । एवं
 तावदायं यावज्जाघन्यं योगस्थानमिति द्विगुणवृद्धिस्थानतुल्यानि द्विगुणहानिस्थानानि । यानि-चामूनि द्विगुणवृद्धि-
 स्थानानि द्विगुणहानिस्थानानि वा तानि सर्वस्तोकानि । तेन्यः पुनरेकस्मिन् द्विगुणवृद्धिस्थानयोर्द्विगुणहानिस्थानयो-
 र्वाऽन्तरे यानि योगस्थानानि तान्यसंख्येयगुणानि इति ॥ १० ॥

तदेवं कृता परंपरोपनिधा, सांप्रतं वृद्धिप्ररूपणं चिकीर्षुराह—

बुद्धीहाणिचउक्तं तम्हा काखोत्थ अंतिमद्वीणं । अंतोमुहुत्तमावलि असंखज्ञागो य सेसाणं ॥ ११ ॥

बुद्धीति-द्वयोपशमो हि वीर्यान्तरायस्य क्वचित्कदाचित्कथंचिन्नवतीति तन्निबन्धनानि योगस्थानानि कदाचित्प्रवर्ध-
 मानानि ज्वन्ति कदाचिद्धीयमानानि । तत्र वृद्धिश्चतुर्धा, तद्यथा-असंख्येयज्ञागवृद्धिः, संख्येयज्ञागवृद्धिः, संख्येय-
 गुणवृद्धिः, असंख्येयगुणवृद्धिः । एवं हानिरपि चतुर्धा, तद्यथा-असंख्येयज्ञागहानिः, संख्येयज्ञागहानिः, संख्येयगु-
 णहानिः असंख्येयगुणहानिः । यस्मादेवं वृद्धिहान्योश्चतुष्कं वर्तते तस्मादत्र प्रत्येकं काखो नियतो वक्तव्यः । तत्रान्तिम-
 योर्वृद्धिहान्योरसंख्येयगुणद्वययोः प्रत्येकं 'काखो ति' अन्तर्मुहूर्त । शेषाणां त्वाद्यानां तिसृणां वृद्धीनां हानीनां

चारत्रिकाया असंख्येयजागमात्रः । एतदुक्तं भवति-तथाविधक्षयोपशमजावतो विवक्षितात् योगस्थानात् प्रतिसमय-
मपरस्मिन्नपरस्मिन्नसंख्येयगुणवृद्धे योगस्थाने वर्तते जीवः साऽसंख्येयगुणवृद्धिः । यत्पुनः क्षयोपशमस्य मन्दमन्दत-
मजावतः प्रतिसमयमपरस्मिन्नसंख्येयगुणहीने योगस्थाने वर्तते साऽसंख्येयगुणहानिः । सा चासंख्येयगुणवृद्धिरसंख्ये-
यगुणहानिर्वोत्कर्षतोऽन्तर्मुहूर्तं कालं यावन्निरन्तरं भवति । आद्याः पुनस्तिष्ठो वृद्धयो हानयो वोत्कर्षत आवतिकाया
असंख्येयजागमात्रं कालं, जघन्यतस्तु चतस्रोऽप्येकं क्षौ वा समयौ यावद्भवन्ति ॥ ११ ॥

स्यादेतत्, कियन्तं कालं यावत्पुनर्यथोक्तवृद्धिहानिरहिता जीवा योगस्थानेष्ववस्थिताः प्राप्यन्त इति प्रश्नावका-
शमाशंक्य समयप्ररूपणमाह—

चतुराई जावठगमित्तो जाव दुगं ति समयाणं । पङ्कत्तजहन्नाउ जावुक्कोसं ति उक्कोसो ॥ १२ ॥

चतुराईति-चत्वार आदिर्यस्याः सा चतुरादिः समयानामवस्थितिकासनियामकानां वृद्धिः, सा च तावद्वाच्या
यावदष्टकं । इत ऊर्ध्वं पुनः समयानां हानिर्यक्तव्या, सा च तावद्यावद्विकं । सा च चतुरादिका वृद्धिः 'पर्याप्तजघन्यात्'
पर्याप्तसूक्ष्मनिगोदसत्कजघन्ययोगस्थानादारन्य तावदवसेया यावदष्टकं । ततः परं हानिः, सापि तावद्यावदुत्कृष्टं योग-
स्थानं । एव उत्कृष्टोऽवस्थितिकासः । एतदुक्तं भवति-पर्याप्तसूक्ष्मनिगोदस्य सर्वाष्टपवीर्यस्य सत्काजघन्याद्योगस्थाना-
दारन्य क्रमेण यानि योगस्थानानि श्रेण्यसंख्येयजागगतप्रदेशराशिप्रमाणानि तान्युत्कर्षतश्चतुरः समयान् यावदवस्थि-
तानि प्राप्यन्ते । ततः परं यानि योगस्थानानि श्रेण्यसंख्येयजागगतप्रदेशराशिप्रमाणानि तान्युत्कर्षतः पञ्च समयान् ।

ततः परं यांनि योगस्थानानि पूर्वोक्तप्रमाणानि तान्युत्कर्षतः षट् समयान् । ततोऽपराणि यानि योगस्थानानि पूर्वोक्त-
 प्रमाणानि तान्युत्कर्षतः सप्त समयान् । ततोऽपि पराणि यानि क्रमेण योगस्थानानि पूर्वोक्तसंख्याकानि तान्युत्कर्ष-
 तोऽष्टौ समयान् । ततः पराणि पुनर्यानि क्रमेण योगस्थानानि श्रेण्यसंख्येयज्ञागतप्रदेशराशिप्रमाणान्येव तान्युत्कर्षतः
 सप्त समयान् यावदवस्थितानि प्राप्यन्ते । तदनन्तरं यथोक्तसंख्याकान्येव योगस्थानान्युत्कर्षतः षट् समयान् । ततोऽपि
 पराणि यथोक्तप्रमाणान्येव योगस्थानानि पञ्च समयान् । एवं तावद्वाच्यं यावदन्तिमानि श्रेण्यसंख्येयज्ञागतप्रदेशराशि-
 प्रमाणान्युत्कर्षतो द्वौ समयौ यावदवस्थितानि प्राप्यन्ते ॥ १२ ॥

तदेवमुक्तमुत्कृष्टमवस्थानकालमानं, सांप्रतं जघन्यमवस्थानकालमानमाह-

एकसमयं जहन्नं गणान्पाणि अष्ट समयाणि । उन्नतं असंख्यगुणियाणि समयसोऽणं गणान्पाणि ॥ १३ ॥

एगेति-सर्वेषामुक्तस्वरूपाणां योगस्थानानां जघन्यत एकसमयं यावदवस्थानं । तथा यान्यप्यपर्याप्तसूक्ष्मनिगोदयोग्या-
 न्यसंख्येयानि योगस्थानानि पूर्वमनुक्तकालनियमानि तेषां जघन्यत उत्कर्षतो वा एकं समयं यावदवस्थानं । यतः सर्वोऽ-
 प्यपर्याप्तोऽपर्याप्तावस्थायां वर्तमानः प्रतिसमयमसंख्येयगुणरूपया योगवृद्ध्या वर्धते, ततस्तद्योगस्थानानामजघन्योत्कृष्ट-
 क्रमेकमेव समयं यावदवस्थानं । तदेवमुक्ता समयप्ररूपणा, सांप्रतमेतेषामेव चतुरादिसमयानां योगस्थानानामद्वयवहुत्वमाह-
 गणान्पाणीत्यादि । अष्टसामयिकानि स्थानानि योगस्थानानि, (अष्टपानि शेष) सप्तसामयिकादियोगस्थानानि प्रतीत्य स्तोका-
 न्येव प्राप्यन्ते इति कृत्वा, तेन्यः प्रत्येकसमयमसंख्येयगुणानि पूर्वोत्तररूपोज्जयपार्श्ववर्तीनि सप्तसामयिकानि, अष्टपत-

रस्थितिकत्वात् । स्वस्थाने तु तानि द्वयान्यपि परस्परं तुष्ट्यानि । तेन्योऽप्यसंख्येयगुणानि उज्जयपार्श्ववर्तीनि पट्टसाम-
यिकानि, स्वस्थाने तु परस्परं तुष्ट्यानि । तेन्योऽप्यसंख्येयगुणानि पञ्चसामयिकानि उज्जयपार्श्ववर्तीनि, स्वस्थाने तु पर-
स्परं तुष्ट्यानि । तेन्योऽप्यसंख्येयगुणानि चतुःसामयिकानि उज्जयपार्श्ववर्तीनि स्वस्थाने तु परस्परं तुष्ट्यानि । तेन्योऽ-
प्यसंख्येयगुणानि त्रिसामयिकानि, तेन्योऽप्यसंख्येयगुणानि द्विसामयिकानि । 'समयसो ऋण ठाणाणि चि' समयशः
समयेन समयेन जनानि श्रष्टसामयिकेभ्यो व्यतिरिक्तानि सप्तसामयिकादीनि स्थानानि योगस्थानानि ॥ १३ ॥

तदेवमुक्तं चतुरादिममयानां योगस्थानानामद्वयवदुत्वं, संप्रति तेषु योगस्थानेषु वर्तमानानां सूक्ष्मवादरैकेन्द्रियद्वीन्द्रिय-
त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियांसंज्ञिसंज्ञिपथेन्द्रियाणां पर्याप्तापर्याप्तानां जघन्योत्कृष्टयोगविषयेऽद्वयवदुत्त्वमभिधित्तुराह-
सद्यथोवो जोगो साधारणसुहुमपढमसमयस्मि । वायरवियतियचउरमणसन्नपङ्कात्तगजहन्तो ॥ १४ ॥

सवेति-इहातंसंख्येयगुण इति उत्तरंगांथातः संबध्यते । साधारणस्य सूक्ष्मस्य लब्ध्यपर्याप्तकस्य प्रथमसमये वर्तमानस्य
जघन्यो योगः सर्वसोकः । ततो वादरैकेन्द्रियस्य लब्ध्यपर्याप्तकस्य प्रथमसमये वर्तमानस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः ।
ततो द्वीन्द्रियस्य लब्ध्यपर्याप्तकस्य प्रथमसमये वर्तमानस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः । ततस्त्रीन्द्रियस्य लब्ध्यपर्याप्त-
कस्य प्रथमसमये वर्तमानस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः । ततश्चतुरिन्द्रियस्य लब्ध्यपर्याप्तकस्य प्रथमसमये वर्तमानस्य
जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः । ततोऽसंज्ञिपथेन्द्रियस्य लब्ध्यपर्याप्तकस्य प्रथमसमये वर्तमानस्य जघन्यो योगोऽसंख्येय-
गुणः । ततः संज्ञिपथेन्द्रियस्य लब्ध्यपर्याप्तकस्य प्रथमसमये वर्तमानस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः ॥ १४ ॥

आइडुगुकोसो सिं पङ्क्तजहन्नगेयरे य कमा । उकोसजहन्नियरो असमत्तियरे असंखगुणो ॥ १५ ॥

आइति-आदिक्कमपर्याप्तसूक्ष्मवादरैकेन्द्रियलक्षणं तस्योत्कृष्टो योगः परिपाठ्याऽसंख्येयगुणो वक्तव्यः । तद्यथा-लब्धपर्याप्तकसंज्ञिपञ्चेन्द्रियजघन्ययोगात् सूक्ष्मनिगोदस्य लब्धपर्याप्तकस्योत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततोऽपि वादरैकेन्द्रियस्य लब्धपर्याप्तकस्योत्कृष्टोऽसंख्येयगुणः । 'सिं पङ्क्तजहन्नगेयरे य कमा' अनयोः सूक्ष्मवादरैकेन्द्रिययोः पर्याप्तयोर्जघन्य इतरश्चोत्कृष्टः । क्रमात् क्रमेणासंख्येयगुणो वक्तव्यः । तद्यथा-लब्धपर्याप्तकवादरैकेन्द्रियोत्कृष्टयोगात् सूक्ष्मनिगोदस्य पर्याप्तस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः । ततो वादरैकेन्द्रियस्य पर्याप्तकस्य जघन्ययोगोऽसंख्येयगुणः । ततः सूक्ष्मनिगोदस्य पर्याप्तस्योत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततोऽपि वादरैकेन्द्रियस्य पर्याप्तस्योत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । 'उकोसजहन्नियरो असमत्तियरे असंखगुणो सि' असमाप्तोऽपर्याप्तो द्वीन्द्रियादिस्तस्मिन्नुत्कृष्ट इतरसिंश्च पर्याप्ते द्वीन्द्रियादौ जघन्य इतरश्चोत्कृष्टः परिपाठ्याऽसंख्येयगुणो वक्तव्यः । तद्यथा-पर्याप्तकवादरैकेन्द्रियोत्कृष्टयोगात् द्वीन्द्रियस्य लब्धपर्याप्तकस्योत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततस्त्रीन्द्रियस्य लब्धपर्याप्तकस्योत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततश्चतुरिन्द्रियस्य लब्धपर्याप्तकस्योत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततोऽसंज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य लब्धपर्याप्तकस्योत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततोऽपि संज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य लब्धपर्याप्तकस्योत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततो द्वीन्द्रियस्य पर्याप्तकस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः । ततस्त्रीन्द्रियस्य पर्याप्तकस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः । ततश्चतुरिन्द्रियस्य पर्याप्तकस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः । ततोऽसंज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य पर्याप्तकस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः । ततः संज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य पर्याप्त-

कस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः । ततो द्विन्द्रियस्य पर्याप्तकस्योत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततस्त्रिन्द्रियस्य पर्याप्तक-
स्योत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततोऽपि चतुरिन्द्रियस्य पर्याप्तकस्योत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । पर्याप्तकाश्च सर्वत्रापि
करणपर्याप्ता वेदितव्याः ॥ १५ ॥

अमणानुत्तरगेविज्ञानोगन्मिगय तद्व्यतणुगेसुं । कमसो असंखगुणिर्न सेसेसु य जोगु उक्तोसा ॥ १६ ॥

अमणेति-‘अमणं ति’ अमना असंज्ञी पर्याप्तचतुरिन्द्रियोत्कृष्टयोगात् असंज्ञिपञ्चेन्द्रियपर्याप्तकस्योत्कृष्टो योगोऽसं-
ख्येयगुणः । ततोऽनुत्तरोपपातिनां देवानामुत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततो भ्रूवेयकाणां देवानामुत्कृष्टो योगोऽसंख्ये-
यगुणः । ततो जोगन्मिजा(गंता)नां तिर्यङ्मनुष्याणामुत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततोऽप्याहारकशरीरिणामुत्कृष्टो
योगोऽसंख्येयगुणः । ततः शेषाणां देवनारकतिर्यङ्मनुष्याणामुत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । असंख्येयगुणकारश्च सर्व-
त्रापि सूक्ष्मक्षेत्रपदयोपमासंख्येयजागगतप्रदेशराशिप्रमाणो द्रष्टव्यः । ‘तद्व्यतणुगेमुन्ति’ तृतीया तनुराहारकशरीरं ॥ १६ ॥

तदेवं कृता सप्रपञ्चं योगप्ररूपणा, सांप्रतमेजियोगैर्यत्करोति तदाह—

जोगेहिं तयणुरूवं परिणमइ गिणिहज्जण पंच तण्ण । पाज्जगे वालंबइ जासाणुमणत्तणे खंधे ॥ १७ ॥

जोगेहिं ति-योगैरनन्तरोक्तस्वरूपैः प्रायोग्यान् स्कन्धान् पुज्जलस्कन्धान् गृहीत्वा यथायोगं । ‘पंचतणुं ति’ पञ्च
शरीराणि परिणमयति श्रौदारिकादिपञ्चशरीरतया परिणमयतीत्यर्थः । कथं पुनर्गृह्णातीति चेदत आह-तदनुरूपं योगा-
नुरूपं । तथाहि-जघन्ययोगे वर्तमानः स्तोकात् पुज्जलस्कन्धान् गृह्णाति, मध्यमे मध्यमान्, उत्कृष्टे च योगे वर्तमानः

प्रज्ञतानिति । उक्तं चान्यत्रापि—“ जोगणुरूपं जीवा परिणामंतीह गिण्हं दक्षियन्ति ” । अथवा तद्वद्देन पञ्च शरी-
राणि संबध्यन्ते । ततश्च तदनुरूपं पञ्चशरीरानुरूपं शरीरपञ्चकप्रायोग्यतयेत्यर्थः । पुञ्जलस्कन्धान् गृह्णाति । तथा ज्ञापा-
प्राणापानमनस्त्वप्रायोग्यान् पुञ्जलस्कन्धान् प्रथमतो गृह्णाति । गृहीत्वा च ज्ञापादित्वेन परिणमयति । परिणमय्य च
तन्निर्गमहेतुसामर्थ्यविशेषसिद्धये तान् पुञ्जलस्कन्धानालंबते । ततस्तदवष्टंजतो जातसामर्थ्यविशेषः सन् विसृजति,
नान्यथा । तथाहि—यथा वृषदंशः स्वान्यंगान्यूर्ध्वं गमनाय प्रथमतः संकोचव्याजेनावलंबते, ततस्तदवष्टंजतो जातसाम-
र्थ्यविशेषः सन् तान्यंगान्यूर्ध्वं प्रक्षिपति, नान्यथा शक्नोति, अव्यनिमित्तं वीर्यं संसारिणामुपजायत इति वचनप्रामाण्यात्,
तथेहापि ज्ञावनीयमिति ॥ १७ ॥

ननु जीवो योगैस्तदनुरूपपुञ्जलस्कन्धान् गृह्णाति आलंबते चेत्युक्तं, तत्र के पुञ्जला ग्रहणप्रायोग्याः, के चाग्रहण-
प्रायोग्या इति विनेयजनप्रश्नावकाशमाशंक्य ग्रहणाग्रहणप्रायोग्याः पुञ्जलवर्गणाः प्ररूपयति—

परमाणुसंख्यसंख्याणंतपयसां अजवणंतगुणा । सिद्धाणणंतजागो आहारगवग्गणा तितण्ण ॥ १८ ॥

अग्गहणंतरियाळं तेयगजासामणे य कम्मे य । धुवअधुवअच्चित्तासुन्नाचउअंतरेसुप्पि ॥ १९ ॥

पत्तेगतणुसु चायरसुहुमनिगोए तहा महाखंधे । गुणनिप्फन्नसनामो असंखजागंगुलवगाहो ॥ २० ॥

परमाणु त्ति—एकैकपरमाणुरूपास्तथा संख्यातानां परमाणुनामसंख्यातानामनन्तानां च परमाणूनां समुदायरूपां वर्गणा

जवन्ति । तत्रैकैकपरमाण्वः परमाणुवर्गणा । इह वर्गणाशब्दः समुदायवाची । तत एकैकस्मिन् परमाणौ वर्गणाशब्दोऽ-
 नेकपर्यायोपनिपातापेक्षया दृष्टव्यः । यदि पुनः परमाणूनां वर्गणा परमाणुवर्गणेत्युच्येत, तर्हि जगति ये केचन परमाण-
 वस्तेषां समुदायः परमाणुवर्गणेत्यापद्येत । तथा च सति “ असंखजागंगुलवगाहो ” इति विरुध्येत, एकैकपरमाणूनां
 सर्वलोकगतत्वात् । तथा ह्योः परमाण्वोः समुदायो विप्रदेशस्कन्धवर्गणाः । त्रयाणां परमाणूनां समुदायस्त्रिप्रदेशस्क-
 न्धवर्गणाः । चतुर्णां परमाणूनां समुदायश्चतुःप्रदेशस्कन्धवर्गणाः । एवं तावदाच्यं यावत्संख्येया वर्गणा जवन्ति ।
 असंख्यातानां च परमाणूनां समुदायरूपा असंख्येया वर्गणा वाच्याः, असंख्यातस्यासंख्यातजेदात्मकत्वात् । ततोऽ-
 नन्तानां परमाणूनां समुदायरूपा अनन्ता वर्गणा वाच्याः, अनन्तस्यानन्तजेदात्मकत्वात् । एताश्च मूलत आरन्ध्र सर्वा
 अपि जीवानामहपरमाणुतया स्थूलपरिमाणत्वेन चाग्रहणप्रायोग्याः अनन्तानन्तानां च परमाणूनां समुदायरूपाः
 काश्चिद्ग्रहणप्रायोग्याः काश्चिदग्रहणप्रायोग्याः । तत्राज्ञव्येज्योऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तजागकट्टपा ये परमाणवस्तत्स-
 मुदायात्मकाः स्कन्धाः । ‘ आहारगवगणं त्ति ’ आहरणं आहारः ग्रहणमित्यर्थः । आहार एवाहारकः, तत्प्रायोग्या
 वर्गणा आहारकवर्गणा जवन्ति, ग्रहणप्रायोग्या वर्गणा जवन्तीत्यर्थः । किंविषया इत्यत आह-‘ तितण्ण इति ’ औदा-
 रिकवैक्रियाहारकरूपतनुत्रयविषये ग्रहणप्रायोग्या वर्गणा अग्रहणान्तरिता अग्रहणप्रायोग्यवर्गणान्तरिताः । तथा तैज-
 सजाप्राणापानमनःकर्मणि च विषयेऽग्रहणप्रायोग्यवर्गणान्तरिता ग्रहणप्रायोग्या वर्गणा जवन्ति । तथाहि-अज्ञव्या-

नन्तगुणसिद्धान्तजागकद्वपरमाणुसमुदायरूपा वर्गणा औदारिकशरीरनिष्पादनाय ग्रहणप्रायोग्या जवति । सा च
जघन्या । तत एकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीया ग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा तृतीया ग्रहण-
प्रायोग्या वर्गणा । एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्गणास्तावद्वाच्या यावदुत्कृष्टा औदारिकशरीरग्रहणप्रायोग्या
वर्गणा जवति । जघन्यायाश्च वर्गणायाः सकाशादुत्कृष्टा वर्गणा विशेषाधिका । विशेषश्च तस्या एव जघन्याया वर्गणाया
अनन्ततमो जागः । औदारिकशरीरग्रहणप्रायोग्योत्कृष्टवर्गणापेक्षया चैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्गणाऽग्रहणप्रायोग्या,
सा जघन्या । ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीयाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्ग-
णास्तावद्वाच्या यावदुत्कृष्टाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा जवति । जघन्यायाश्च वर्गणायाः सकाशादुत्कृष्टा वर्गणा अनन्तगुणाः ।
गुणकारश्चाजान्तगुणसिद्धान्तजागकद्वपरमाणौ-दृष्टव्यः । एतासां चाग्रहणप्रायोग्यता औदारिकं प्रति प्रचूत-
परमाणुनिष्पन्नत्वात् सूक्ष्मपरिमाणत्वाच्च वेदितव्या । वैक्रियं प्रति पुनः स्वद्वपरमाण्वात्मकत्वात् स्थूलपरिमाणत्वाच्चाव-
सेया । एवमुत्तरत्रापि जावना कार्या । अग्रहणप्रायोग्योत्कृष्टवर्गणापेक्षया चैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्गणा वैक्रि-
यशरीरप्रायोग्या जघन्या वर्गणा । ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीया वैक्रियशरीरस्य ग्रहणप्रायोग्या वर्गणा ।
एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्गणा वैक्रियशरीरविषये ग्रहणप्रायोग्यास्तावद्वाच्या यावदुत्कृष्टा ग्रहणप्रायोग्या
वर्गणा जवति । जघन्यायाश्चोत्कृष्टा विशेषाधिकाः । विशेषश्च तस्या एव जघन्याया वर्गणाया अनन्ततमो जागः । वैक्रि-
यशरीरोत्कृष्टवर्गणापेक्षया चैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा जघन्याऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा

द्वितीयाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । एवमेकैकपरमाएवधिकस्कन्धरूपा अग्रहणप्रायोग्या वर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टाऽ-
 ग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । जघन्यायाश्चोत्कृष्टा वर्गणा अनन्तगुणाः । गुणकारश्चाजव्यानन्तगुणसिद्धान्तज्ञागंकद्वपरा-
 शिप्रमाणो द्रष्टव्यः । तत उत्कृष्टाग्रहणप्रायोग्यवर्गणापेक्षया एकपरमाएवधिकस्कन्धरूपा वर्गणा आहारकशरीरप्रायोग्या
 जघन्या वर्गणा । ततो द्विपरमाएवधिकस्कन्धरूपा द्वितीया आहारकशरीरविषये ग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । एवमेकैकप-
 रमाएवधिकस्कन्धरूपा आहारकशरीरविषये ग्रहणप्रायोग्या वर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टा ग्रहणप्रायोग्या वर्गणा
 जवति । जघन्यायाश्चोत्कृष्टा विशेषाधिका । विशेषश्च तस्या एव जघन्याया वर्गणाया अनन्ततमो जागः । आहारक-
 शरीरप्रायोग्योत्कृष्टवर्गणापेक्षया चैकपरमाएवधिकस्कन्धरूपाऽग्रहणप्रायोग्या जघन्यवर्गणा । ततो द्विपरमाएवधिकस्क-
 न्धरूपा द्वितीयाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । एवमेकैकपरमाएवधिकस्कन्धरूपा अग्रहणप्रायोग्या वर्गणास्तावद्वक्तव्या
 यावदुत्कृष्टाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा जवति । जघन्यायाश्चोत्कृष्टाऽनन्तगुणा । गुणकारश्चाजव्यानन्तगुणसिद्धान्तज्ञा-
 गंकद्वपराशिप्रमाणो द्रष्टव्यः । 'इह चूर्णिकृदादयः औदारिकवैक्रियाहारकशरीरप्रायोग्याणां वर्गणानामपान्तराखेऽग्रह-
 णवर्गणा नेष्टन्ति, परं जिनजगणिद्विमाश्रमणादिजिरिष्यन्त इति तन्मतेनोक्ताः' । आहारकशरीराग्रहणप्रायोग्यो-
 त्कृष्टवर्गणापेक्षया चैकपरमाएवधिकस्कन्धरूपा वर्गणा तैजसशरीरप्रायोग्या जघन्या वर्गणा जवति । ततो द्विपरमाएव-
 धिकस्कन्धरूपा द्वितीया तैजसशरीरप्रायोग्या वर्गणा । एवमेकैकपरमाएवधिकस्कन्धरूपास्तैजसशरीरविषये ग्रहणप्रायो-
 ग्यवर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टा ग्रहणप्रायोग्या वर्गणा जवति । जघन्यायाश्चोत्कृष्टा विशेषाधिका । विशेषश्च तस्या

एव जघन्याया अनन्ततमो जागः । तैजसशरीरप्रायोग्योत्कृष्टवर्गणापेक्षया चैकपरमावधिकस्कन्धरूपा जघन्याऽग्रह-
 णप्रायोग्या वर्गणा । ततो द्विपरमावधिकस्कन्धरूपा द्वितीयाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । एवमेकैकपरमावधिकस्कन्ध-
 रूपा अग्रहणप्रायोग्या वर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । जघन्यायाश्चोत्कृष्टाऽनन्तगुणा । गुण-
 कारश्चाज्ञव्यानन्तगुणसिद्धान्तजागकद्वपराशिप्रमाणो द्रष्टव्यः । अग्रहणप्रायोग्योत्कृष्टवर्गणापेक्षया चैकपरमावधिक-
 स्कन्धरूपा जघन्या जापाप्रायोग्या वर्गणा । यानि पुञ्जलज्व्याणि गृहीत्वा जन्तवः सत्यादिजापारूपतया परिणम-
 य्यालंब्य च विसृजन्ति, तानि जापाप्रायोग्या वर्गणा । ततो द्विपरमावधिकस्कन्धरूपा द्वितीया जापाप्रायोग्या वर्गणा ।
 एवमेकैकपरमावधिकस्कन्धरूपा जापाप्रायोग्यास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टा जापाप्रायोग्या वर्गणा जवति । जघन्याया-
 श्चोत्कृष्टा विशेषाधिका । विशेषश्च तस्या एव जघन्याया वर्गणाया अनन्ततमो जागः । उत्कृष्टजापाप्रायोग्यवर्गणापे-
 क्षया चैकपरमावधिकस्कन्धरूपा जघन्याऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । ततो द्विपरमावधिकस्कन्धरूपा द्वितीयाऽग्रह-
 णप्रायोग्या वर्गणा । एवमेकैकपरमावधिकस्कन्धरूपा अग्रहणप्रायोग्या वर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टाऽग्रहणप्रायोग्या
 वर्गणा । जघन्यायाश्चोत्कृष्टाऽनन्तगुणा । गुणकारश्चाज्ञव्यानन्तगुणसिद्धान्तजागकद्वपराशिप्रमाणो द्रष्टव्यः । अग्रहण-
 प्रायोग्योत्कृष्टवर्गणापेक्षया चैकपरमावधिकस्कन्धरूपा जघन्या प्राणापानयोग्या वर्गणा । यानि पुञ्जलज्व्याणि गृहीत्वा
 जन्तवः प्राणापानरूपतया परिणमय्यालंब्य च विसृजन्ति तानि प्राणापानयोग्या वर्गणा । ततो द्विपरमावधिकस्क-
 न्धरूपा द्वितीया प्राणापानयोग्या वर्गणा । एवमेकैकपरमावधिकस्कन्धरूपाः प्राणापानयोग्या वर्गणास्तावद्वक्तव्या

यावदुत्कृष्टा प्राणापानयोग्या वर्गणा जवति । जघन्यायाश्चोत्कृष्टा विशेषाधिका । विशेषश्च तस्या एव जघन्याया अन-
 न्ततमो जागः । प्राणापानयोग्योत्कृष्टवर्गणापेक्षया चैकपरमाएवधिकस्कन्धरूपा जघन्याऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । ततो
 विपरमाएवधिकस्कन्धरूपा द्वितीयाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । एवमेकैकपरमाएवधिकस्कन्धरूपा अग्रहणप्रायोग्या वर्ग-
 णास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा जवति । जघन्यायाश्चोत्कृष्टाऽनन्तगुणा । गुणकारश्चाजव्यानन्त-
 गुणसिद्धान्तजागकद्वपराशिप्रमाणो द्रष्टव्यः । ततोऽग्रहणप्रायोग्योत्कृष्टवर्गणापेक्षया एकपरमाएवधिकस्कन्धरूपा मनः-
 प्रायोग्या जघन्या वर्गणा । इह यानि पुञ्जलब्ध्याणि जन्तवः सत्यादिमनोरूपतया परिणमन्यालम्ब्य च विसृजन्ति, तानि
 मनःप्रायोग्या वर्गणा । ततो विपरमाएवधिकस्कन्धरूपा द्वितीया मनःप्रायोग्या वर्गणा । एवमेकैकपरमाएवधिकस्कन्ध-
 रूपा मनःप्रायोग्या वर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टा मनःप्रायोग्या वर्गणा जवति । जघन्यायाश्चोत्कृष्टा विशेषाधिका ।
 विशेषश्च तस्या एव जघन्याया वर्गणाया अनन्ततमो जागः । तत उत्कृष्टमनःप्रायोग्यवर्गणापेक्षया एकपरमाएवधि-
 कस्कन्धरूपा वर्गणा जघन्याऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । ततो विपरमाएवधिकस्कन्धरूपा द्वितीयाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा ।
 एवमेकैकपरमाएवधिकस्कन्धरूपा अग्रहणप्रायोग्या वर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । जघन्या-
 याश्चोत्कृष्टाऽनन्तगुणा । गुणकारश्चाजव्यानन्तगुणसिद्धान्तजागकद्वपराशिप्रमाणो द्रष्टव्यः । ततोऽग्रहणप्रायोग्योत्कृ-
 ष्टवर्गणापेक्षया एकपरमाएवधिकस्कन्धरूपा कर्मप्रायोग्या जघन्या वर्गणा । इह यानि पुञ्जलब्ध्याणि जन्तवो ज्ञानावरणी-
 यादिरूपतया परिणमयन्ति, तानि कर्मप्रायोग्या वर्गणा । ततो विपरमाएवधिकस्कन्धरूपा द्वितीया कर्मप्रायोग्या

वर्गणा । एवमेकैकपरमाएवधिकस्कन्धरूपाः कर्मप्रायोग्या वर्गणास्तावद्वक्तव्या यावद्वत्कृष्टा कर्मप्रायोग्या वर्गणाः । जघन्यायाश्चोत्कृष्टा विशेषाधिका । विशेषश्च तस्या एव जघन्याया वर्गणाया अनन्ततमो जागः । 'जासामणे य' इत्यत्र चशब्दस्यानुक्तसमुच्चयार्थत्वाद् जापावर्गणानन्तरमग्रहणवर्गणान्तरिताः प्राणापानवर्गणा द्रष्टव्याः । ताश्च जाविता एव । 'कम्मे य' इत्यत्र चशब्दः समुच्चये । इदानीमेतासामेवौदारिकादिप्रायोग्यवर्गणानां वर्णादि निरूप्यते-तत्रौदारिकशरीरप्रायोग्या वर्गणा अनन्तानन्तपरमाएवात्मकाः पञ्चवर्णा द्विगन्धाः पञ्चरसा अष्टस्पर्शाश्च । एवं वैक्रियाहारकशरीरप्रायोग्या अपि वर्गणा द्रष्टव्याः । तैजसशरीरप्रायोग्या वर्गणाः पञ्चवर्णा द्विगन्धाः पञ्चरसाश्चतुःस्पर्शाः । तत्र मृदुलघुरूपौ द्वौ स्पर्शावयवस्थितौ, अन्यौ तु द्वौ स्पर्शौ स्निग्धोष्णौ स्निग्धशीतौ रुक्षोष्णौ रुक्षशीतौ वा । एवं जापाप्राणापानमनः कर्मप्रायोग्या अपि वर्गणा द्रष्टव्याः । तत्रौदारिकवर्गणाः प्रदेशार्थतया सर्वस्तोकाः । तान्यो वैक्रियशरीरप्रायोग्या वर्गणा अनन्तगुणाः । तान्य आहारकशरीरप्रायोग्या वर्गणा अनन्तगुणाः । तान्योऽपि तैजसशरीरप्रायोग्या वर्गणा अनन्तगुणाः । एवं जापाप्राणापानमनःकर्मप्रायोग्या अपि वर्गणा यथोत्तरमनन्तगुणा वाच्याः । 'ध्रुवश्चध्रुवेत्यादि' कर्मप्रायोग्योत्कृष्टवर्गणानन्तरं ध्रुवाचित्तजन्यवर्गणास्तदनन्तरं चाध्रुवाचित्तवर्गणाः । ततः 'सुप्ता चञ्च त्ति' चतस्रो ध्रुवशून्यवर्गणाः । तासां च चतसृणां ध्रुवशून्यवर्गणानामन्तरे उपरिष्ठात् प्रत्येकतनुषु वादरसूक्ष्मनिगोदे (दयोः) महास्कन्धे च वर्गणा यथासंख्यं भवन्ति । तद्यथा-प्रथमध्रुवशून्यवर्गणाया उपरि प्रत्येकशरीरवर्गणा, द्वितीयध्रुवशून्यवर्गणायां उपरि वादरनिगोदवर्गणा, तृतीयध्रुवशून्यवर्गणाया उपरि सूक्ष्मनिगोदवर्गणा, चतुर्थध्रुवशून्यवर्गणाया उपरि महास्कन्ध-

वर्गणा । तत्र कर्मप्रायोग्योत्कृष्टवर्गणानन्तरमेकपरमाएवधिकस्कन्धरूपा जघन्या ध्रुवाचित्तद्रव्यवर्गणा । ततो विपरमा-
एवधिकस्कन्धरूपा द्वितीया ध्रुवाचित्तद्रव्यवर्गणा । एवमेकैकपरमाएवधिकस्कन्धरूपा ध्रुवाचित्तद्रव्यवर्गणास्तावद्वक्तव्या
यावदुत्कृष्टा ध्रुवाचित्तद्रव्यवर्गणा । ध्रुवाचित्तद्रव्यवर्गणा नाम याः सर्वदैव लोके प्राप्यन्ते । तथाहि—एतासां मध्येऽन्या
उत्पद्यन्तेऽन्या विनश्यन्ति, न पुनरेताजिः कदाचनापि लोको विरहितो जवति । अचित्तत्वं चासां जीवेन कदाचनापि
अग्रहणादवसेयं । जीवसंबन्धाज्जि सचित्तत्वंमपि कथञ्चित् स्यात् यथौदारिकादिशरीराणामिति । जघन्यायाश्च वर्गणायाः
सकाशादुत्कृष्टा वर्गणा अनन्तगुणाः । गुणकारश्च सर्वजीवानन्तगुणराशिप्रमाणो द्रष्टव्यः । तत एकपरमाएवधिकस्क-
न्धरूपा जघन्याऽध्रुवाचित्तद्रव्यवर्गणा । ततो विपरमाएवधिकस्कन्धरूपा द्वितीयाऽध्रुवाचित्तद्रव्यवर्गणा । एवमेकैकप-
रमाएवधिकस्कन्धरूपा अध्रुवाचित्तद्रव्यवर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टाऽध्रुवाचित्तद्रव्यवर्गणा जवति । अध्रुवाचित्तद्र-
व्यवर्गणा नाम यासां मध्ये काश्चिद्वर्गणाः कदाचिद्वोके जवन्ति, कदाचिच्च न जवन्ति । अत एवैताः सान्तरनिरन्तरा अप्युच्य-
न्ते । जघन्यायाश्च वर्गणायाः सकाशादुत्कृष्टा वर्गणाऽनन्तगुणा । गुणकारश्च सर्वजीवानन्तगुणराशिप्रमाणो द्रष्टव्यः । तत
एकपरमाएवधिकस्कन्धरूपा जघन्या प्रथमध्रुवशून्यवर्गणा । ततो विपरमाएवधिकस्कन्धरूपा द्वितीया प्रथमध्रुवशून्यवर्गणा ।
एवमेकैकपरमाएवधिकस्कन्धरूपाः प्रथमध्रुवशून्यवर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टा प्रथमध्रुवशून्यवर्गणा जवति । ध्रुवशून्य-

१ भिन्नक्रमः कथञ्चिदित्यस्मादग्रे योज्यश्च । यद्वा यथौदारिकादिशरीराणां जीवसंबन्धात्कथंचित्सचित्तत्वमस्ति तथा भवेदासामपि, परं नैवा-
स्तथाभिर्जीवसंबन्ध इत्यचित्ता एवैताः, कथंचित्सचित्ता तु स्वरूपतोऽचित्तत्वादौदारिकादिशरीराणाम् ।

वर्गणा नाम याः कदाचनापि लोके न जवन्ति । केवलमुपरितनवर्गणानां बाहुल्यपरिज्ञानार्थं प्ररूपणमात्रमेव क्रियते । जघन्या-
याश्च वर्गणायाः सकाशात्कुट्टा वर्गणाऽनन्तगुणा । गुणकारश्च सर्वजीवानन्तगुणराशिप्रमाणो द्रष्टव्यः । तत एकपरमाण्व-
धिकस्कन्धरूपा जघन्या प्रत्येकशरीरिद्रव्यवर्गणा । अथ केयंप्रत्येकशरीरिद्रव्यवर्गणा नाम ? उच्यते—प्रत्येकशरीरिणां यथासं-
ज्ञवमौदारिकवैक्रियाद्वारकतैजसकर्मणेषु शरीरनामकर्मसु ये प्रत्येकं विश्रसापरिणामेनोपचयमापन्नाः सर्वजीवानन्तगुणाः पु-
न्रवास्ते प्रत्येकशरीरिद्रव्यवर्गणा । तत एकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीया प्रत्येकशरीरिद्रव्यवर्गणा । एवमेकैकपरमाण्वधिक-
स्कन्धरूपाः प्रत्येकशरीरिद्रव्यवर्गणास्तावद्वाच्या यावत्कुट्टा प्रत्येकशरीरिद्रव्यवर्गणा जवन्ति । जघन्यायाश्चोत्कृष्टाऽसंख्ये-
यगुणा । गुणकारश्च सूक्ष्मक्षेत्रपट्योपमासंख्येयजागलक्षणः । कथमेतदवसीयत इति चेदुच्यते—इह सर्वोऽपि कर्मप्रदेशो-
पचयो योगाद्भवति, 'जोगा पयस्विपत्तं' इति वचनात् । ततो जघन्ये योगे सति जघन्यः कर्मप्रदेशोपचयो जवति,
उत्कृष्टे चोत्कृष्टः । जघन्याच्च योगस्थानात्कुट्टं योगस्थानं सूक्ष्मक्षेत्रपट्योपमासंख्येयजागगुणितमेव प्राप्यते नाधिकं ।
ततः कर्मप्रदेशोपचयादपि जघन्यात्कुट्टः कर्मप्रदेशोपचयः सूक्ष्मक्षेत्रपट्योपमासंख्येयजागगुणित एव जवति, नाधिकः ।
तदाश्रिता च प्रत्येकशरीरिद्रव्यवर्गणा । ततः प्रत्येकशरीरिद्रव्यवर्गणाऽप्युत्कृष्टा जघन्यप्रत्येकशरीरिद्रव्यवर्गणापेक्षया
सूक्ष्मक्षेत्रपट्योपमासंख्येयजागगुणितैव जवति । ततोऽनन्तरमेकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा जघन्या द्वितीयध्रुवशून्यवर्गणा ।
ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीया द्वितीयध्रुवशून्यवर्गणा । एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीयध्रुवशून्य-
वर्गणास्तावद्वाच्या यावत्कुट्टा द्वितीयध्रुवशून्यवर्गणा । जघन्यायाश्चोत्कृष्टाऽसंख्येयगुणा । गुणकारश्चासंख्येयलोका-

काशप्रदेशराशिप्रमाणो द्रष्टव्यः । तत एकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा जघन्या वादरनिगोदवर्गणा । अथ केयं वादरनिगो-
 दद्रव्यवर्गणा नाम ? उच्यते-वादरनिगोदजीवानामौदारिकतैजसकर्मणेषु शरीरनामकर्मसु प्रत्येकं ये सर्वजीवानन्तगुणाः
 पुञ्जत्वा विश्रसापरिणामेनोपचयमायान्ति ते वादरनिगोदद्रव्यवर्गणा । तत्र वादरनिगोदजीवानां यद्यपि केषांचित् किये-
 त्काखं वैक्रियादारकशरीरनामकर्मणि अपि संजवतः, तथापि ते प्रथमसमयादेव निरन्तरमुद्बध्यमानत्वादत्यन्तमसारे
 इति न विवक्ष्येते । ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्गणा द्वितीया वादरनिगोदद्रव्यवर्गणा । एवमेकैकपरमाण्वधिक-
 स्कन्धरूपा वर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टा वादरनिगोदद्रव्यवर्गणा । जघन्यायाश्चोत्कृष्टाऽसंख्येयगुणा । गुणकारश्च
 क्षेत्रपट्टयोपमासंख्येयजागलक्षणः । अत्र युक्तिः प्रत्येकशरीरिद्रव्यवर्गणायामिव परिज्ञावनीया । तत एकपरमाण्वधिक-
 स्कन्धरूपा जघन्या तृतीयध्रुवशून्यवर्गणा । ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीया तृतीयध्रुवशून्यवर्गणा । एवमेकै-
 कपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टा तृतीयध्रुवशून्यवर्गणा जवति । जघन्यायाश्चोत्कृष्टाऽसंख्ये-
 यगुणा । गुणकारश्चांगुलमात्रे क्षेत्रे आवल्लिकाया असंख्येयतमे जागे यावन्तः समयास्तावन्ति वर्गमूलानि गृह्यन्ते,
 गृहीत्वा च चरमस्य वर्गमूलस्योसंख्येयतमे जागे यावन्त आकाशप्रदेशास्तावत्प्रमाणो द्रष्टव्यः । तत एकपरमाण्वधिक-
 स्कन्धरूपा वर्गणा जघन्या सूक्ष्मनिगोदद्रव्यवर्गणा । सा च सूक्ष्मनिगोदवर्गणा वादरनिगोदद्रव्यवर्गणावदविशेषेणावग-
 न्तव्या, यावदुत्कृष्टा । जघन्यायाश्चोत्कृष्टाऽसंख्येयगुणा । गुणकारश्चावल्लिकाया असंख्येयतमे जागे यावन्तः समया-
 स्तावत्प्रमाणो द्रष्टव्यः । यतः सूक्ष्मनिगोदजीवानां जघन्याद्योगस्थानादुत्कृष्टं योगस्थानं आवल्लिकाऽसंख्येयजागुणि-

तमेवं प्राप्यते, नाधिकं। योगाधीना च कर्मप्रदेशोपचयवृद्धिः, तदधीना च सूक्ष्मनिगोदवर्गणेति। तत एकपरमाण्वधिकस्क-
 न्धरूपा वर्गणा जघन्या तुरीयध्रुवशून्यवर्गणा। ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीया तुरीयध्रुवशून्यवर्गणा। एवमे-
 कैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्गणास्तावन्नक्तव्या यावदुत्कृष्टा तुरीयध्रुवशून्यवर्गणा। जघन्यायाश्चोत्कृष्टाऽसंख्येयगुणा।
 गुणकारश्च प्रतरासंख्येयजागवर्त्यसंख्येयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणो जघन्यः। तत एकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा
 वर्गणा जघन्या महास्कन्धवर्गणा। महास्कन्धवर्गणा नाम ये पुञ्जलस्कन्धा विश्वसापरिणामेन टंककूटपर्वतादिसमाश्रिताः।
 ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीया महास्कन्धवर्गणा। एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्गणास्तावन्नक्तव्या
 यावदुत्कृष्टा जघति। जघन्यायाश्चोत्कृष्टाऽसंख्येयगुणा। गुणकारश्च पञ्चोपमासंख्येयजागरूपो जघन्यः। इमाश्च महा-
 स्कन्धवर्गणा यदा नूयान् असकायो जघति तदा स्तोकाः प्राप्यन्ते, यदा त्यक्षस्तदा प्रचूता इति वस्तुस्वजाव एषः।
 एताश्च परमाणुवर्गणाद्या महास्कन्धवर्गणापर्यवसानाः 'गुणणिप्पसनाम चि' गुणैः कृत्वा निष्पन्नं स्वं स्वकीयं नाम
 यासां ता गुणनिष्पन्नस्वनामानः। तथाहि-एकैकपरमाण्वः परमाणुवर्गणा, द्वयोः परमाण्वोर्वर्गणा द्विपरमाणुवर्गणाः,
 इत्येवं नाम्नां यथार्थता विद्यते एव। तथा 'असंख्यजागंगुलवगाहो चि' सर्वासामपि वर्गणानामवगाहोऽङ्गुलस्यासंख्येयो
 जागः। तथाहि-एता वर्गणाः सर्वा अपि सर्वोत्कृष्टमहास्कन्धवर्गणापर्यवसानाः प्रदेशापेक्षया यथोत्तरं महत्याः। महत्तरा
 अपि जघन्त्यः प्रत्येकमेकैकाः सत्योऽङ्गुलासंख्येयजागमात्रक्षेत्रावगाहा एव विद्यन्ते। यदा पुनः सामस्येन प्रत्येकं
 पिवश्यन्ते, तदा सर्वा अप्येताः परमाणुवर्गणाद्याः सर्वोत्कृष्टमहास्कन्धवर्गणापर्यवसानाः प्रत्येकमनन्तानन्ताः सकललो-

काश्रिता श्रवगन्तव्याः । तथा कार्मणशरीरप्रायोग्यवर्गणात् आरन्यार्वाक् यावदौदारिकशरीरप्रायोग्या वर्गणास्तावत्
क्षेत्रावगाहोऽसंख्येयगुणो ऋष्टव्यः, तद्यथा—कर्मवर्गणावगाहक्षेत्रान्मनोवर्गणावगाहक्षेत्रं प्रदेशतोऽसंख्येयगुणं । ततोऽप्या-
नप्राणावगाहक्षेत्रं प्रदेशतोऽसंख्येयगुणमित्यादि ॥ १८-१९-२० ॥

इह योगैस्तदनुरूपपुञ्जलस्कन्धान् गृहीत्वा शरीरादिरूपतया परिणमयतीत्युक्तं, तत्र तान् पुञ्जलान् किं जीवो देशेन
गृह्णाति उत सर्वात्मनेत्येवं प्रश्नावकाशमाशङ्क्योत्तरं चित्तितीर्पुराह—

एगमवि ग्रहणद्वं सवप्पणयाए जीवदेसम्मि । सवप्पणया सवत्थ वावि सवे ग्रहणखंधे ॥ २१ ॥

एग ति—इह जीवः स्वप्रदेशावगाढमेव दक्षिकं गृह्णाति, न त्वनन्तरपरंपरप्रदेशावगाढं । तत्रैकस्मिन् जीवप्रदेशे यद-
वगाढं ग्रहणञ्चयं ग्रहणप्रायोग्यं दक्षिकं तदेकमपि गृह्णाति । ‘सवप्पणयाए ति’ सर्वात्मना गृह्णाति सर्वैरेवात्मप्रदेशै-
र्गृह्णातीत्यर्थः । जीवप्रदेशानां सर्वेषामपि शृङ्खलावयवानामिव परस्परं संबन्धविशेषज्ञावात् । तथाहि—एकस्मिन् जीव-
प्रदेशे स्वक्षेत्रावगाढग्रहणप्रायोग्यञ्चयग्रहणाय व्याप्रियमाणे सर्वेऽप्यात्मप्रदेशा अनन्तरपरंपरतया तद्रव्यग्रहणाय व्याप्रि-
यन्ते । यथा हस्ताग्रेण कस्मिंश्चिद्बाह्ये घटादिके गृह्यमाणे मणिवन्धकूर्परांसादयोऽपि तद्ग्रहणायानन्तरपरंपरतया व्याप्रि-
यन्ते, तथा ‘सवत्थ वावि ति’ सर्वत्रापि सर्वेष्वपि जीवप्रदेशेषु येऽवगाढा ग्रहणप्रायोग्याः स्कन्धाः, तानपि ग्रहणप्रायो-
ग्यान् स्कन्धान् सर्वान् गृह्णाति जीवः सर्वात्मना सर्वैरेवात्मप्रदेशैः एकैकस्कन्धग्रहणं प्रति सर्वजीवप्रदेशानामनन्तरपरं-
परतया व्याप्रियमाणत्वात् इति ॥ २१ ॥

इहं पुञ्जवर्ग्याणां परस्परं संबन्धः स्नेहतो जवति । ततोऽवश्यं स्नेहप्ररूपणा कर्तव्या । सा च त्रिधा । तद्यथा—
 स्नेहप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणा, नामप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणा, प्रयोगप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणा च । तत्र स्नेहप्रत्ययस्य स्नेहनिमित्तस्य
 स्पर्धकस्य प्ररूपणा स्नेहप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणा । तथा शरीरबन्धननामकर्मोदयतः परस्परं वज्जानां शरीरपुञ्जानां स्नेह-
 मधिकृत्य स्पर्धकप्ररूपणा नामप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणा । शब्दार्थश्चायं—नामप्रत्ययस्य बन्धननामनिमित्तस्य शरीरप्रदेशस्पर्-
 धकस्य प्ररूपणा नामप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणा । तथा प्रकृष्टो योगः प्रयोगः, तेन प्रत्ययभूतेन कारणभूतेन ये गृहीताः
 पुञ्जलास्तेषां स्नेहमधिकृत्य स्पर्धकप्ररूपणा प्रयोगप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणा । तत्र प्रथमतः स्नेहप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणार्थमाह—
 नेहृप्पञ्चयफडुगमेगं अविज्ञागवग्गणा णंता । हस्सेण बहु वज्जा असंखलोगे डुगुणहीणा ॥ ११ ॥

नेहृत्ति—स्नेहप्रत्ययं स्नेहनिमित्तं एकैकस्नेहाविज्ञागवज्जानां पुञ्जवर्ग्याणां समुदायरूपं स्पर्धकं स्नेहप्रत्ययस्पर्धकं ।
 तच्चैकमेव जवति । तस्मिंश्च स्पर्धकेऽविज्ञागवर्गणा एकैकस्नेहाविज्ञागाधिकपरमाणुसमुदायरूपा वर्गणा अनन्ता दृष्टव्याः ।
 तत्र हस्वेनाद्वयेन स्नेहेन ये वज्जा युक्ताः पुञ्जलास्ते बहुवः, अर्थाच्च प्रभूतेन स्नेहेन वज्जाः स्तोकाः । तथा 'असंखलोगे
 डुगुणहीणं ति' आदिवर्गणायाः परतोऽसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणा वर्गणा अतिक्रम्य याऽनन्तरा वर्गणा तस्यां
 पुञ्जलाः प्रथमवर्गणागतपुञ्जलापेक्षया विगुणहीना जवन्ति । पुनरपि ततोऽसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणा वर्गणा अति-
 क्रम्यानन्तरायां वर्गणायां पुञ्जला विगुणहीना जवन्ति । एवं तावद्वाच्यं यावद्वक्ष्यमाणा संख्येयजागहानिगता चरमा
 वर्गणा । इयमत्र जावना—इह यः सर्वोत्कृष्टः स्नेहः स केवलप्रज्ञाष्टेदनकेन विद्यते, त्रित्वा त्रित्वा च निर्विज्ञागा जागाः

पृथक् पृथक् व्यवस्थाप्यन्ते । तत्र जगतिं ये केचित् परमाण्व एकेन स्नेहस्य निर्विजागेन जागेन युक्ताः सन्ति, तेषां
 समुदायः प्रथमा वर्गणा । ये पुनर्वाच्यां स्नेहाविजागान्यां युक्ताः परमाण्वः सन्ति, तेषां समुदायो द्वितीया वर्गणा ।
 एवं त्रिजिः स्नेहाविजागैर्युक्तानां समुदायस्तृतीया वर्गणा । एवं संख्येयैः स्नेहाविजागैर्युक्तानां संख्येया वर्गणा वाच्या ।
 असंख्येयैः स्नेहाविजागैर्युक्तानां पुनरसंख्येया वर्गणाः । अनन्तैः स्नेहाविजागैर्युक्तानां त्वनन्ता वर्गणाः । विधा चात्र
 प्ररूपणा, तद्यथा—अनन्तरोपनिधया परंपरोपनिधया च । तत्र तावत्प्रथमतोऽनन्तरोपनिधया प्ररूपणा क्रियते—प्रथमायां
 वर्गणायामेकस्नेहाविजागयुक्तपुञ्जसमुदायरूपायां यावन्तः पुञ्जस्तादपेक्षया द्वितीयस्यां वर्गणायां स्नेहाविजागद्वय-
 युक्तपुञ्जसमूहरूपायां पुञ्जता असंख्येयजागहीना जवन्ति । ततोऽपि तृतीयस्यां वर्गणायामसंख्येयजागहीनाः । एवं
 प्रति वर्गणामसंख्येयजागहान्या पुञ्जस्तावद्वाच्या यावदनन्ता वर्गणा गता जवन्ति । ततोऽनन्तरायां पुञ्जताः प्राक्त-
 नवर्गणागतपुञ्जतापेक्षया संख्येयजागहीना जवन्ति । ततोऽग्रेतन्यामपि वर्गणायां पुञ्जताः संख्येयजागहीनाः । एवं
 संख्येयजागहान्यापि वर्गणा अनन्ता वाच्याः । ततोऽनन्तरायां वर्गणायां पुञ्जताः प्राक्तनवर्गणागतपुञ्जतापेक्षया संख्ये-
 यगुणहीना जवन्ति । ततोऽग्रेतन्यामपि वर्गणायां पुञ्जताः संख्येयगुणहीनाः । एवं संख्येयगुणहान्याप्यनन्ता वर्गणा
 वाच्याः । ततोऽनन्तरायां वर्गणायां पुञ्जताः प्राक्तनवर्गणागतपुञ्जतापेक्षयाऽसंख्येयगुणहीना जवन्ति । ततोऽग्रेतन्यामपि
 वर्गणायां पुञ्जता असंख्येयगुणहीनाः । एवमसंख्येयगुणहान्याप्यनन्ता वर्गणा वक्तव्याः । ततोऽनन्तरायां वर्गणायां
 पुञ्जताः प्राक्तनवर्गणागतपुञ्जतापेक्षयाऽनन्तगुणहीना जवन्ति । ततोऽग्रेतन्यामपि वर्गणायां पुञ्जता अनन्तगुणहीनाः ।

एवमनन्तगुणहान्याप्यनन्ता वर्गणा वाच्याः यावत्सर्वोत्कृष्टा वर्गणाः । तदेवं कृताऽनन्तरोपनिधया प्ररूपणा, संप्रति
 परंपरोपनिधया क्रियते । तत्र प्रथमवर्गणायाः परतोऽसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणा वर्गणा अतिक्रम्य या पराऽन्या
 वर्गणा तस्यां पुञ्जदाः प्रथमवर्गणागतपुञ्जलापेक्षया विगुणहीना ज्वन्ति, अर्धा ज्वन्तीत्यर्थः । ततः पुनरप्यसंख्येय-
 लोकाकाशप्रदेशप्रमाणा वर्गणा अतिक्रम्य या पराऽनन्तरा वर्गणा तस्यां पुञ्जदा अर्धा ज्वन्ति । एवं ज्ञूयो भूयस्ताव-
 द्यगन्तव्यं यावदसंख्येयजागहानिगता चरमा वर्गणा । ततः परं संख्येयजागहानिगता वर्गणाः संख्येया अतिक्रम्या-
 नन्तरायां वर्गणायां पुञ्जदा असंख्येयजागहानिगतचरमवर्गणापुञ्जलापेक्षयाऽर्धा ज्वन्ति । ततः पुनरपि संख्येया वर्गणा
 अतिक्रम्यानन्तरायां वर्गणायां पुञ्जदा अर्धा ज्वन्ति । एवं ज्ञूयो ज्ञूयस्तावद्वक्तव्यं यावत्संख्येयजागहानावपि चरमा
 वर्गणा । उपरितनीपु चतसृषु हानिषु इयं परंपरोपनिधा न संजवति । यतः प्रथमायामपि संख्येयगुणहानिवर्गणायां
 पुञ्जदाः संख्येयजागहानिसत्कचरमवर्गणान्तर्गतपुञ्जलापेक्षया संख्येयगुणहीनाः प्राप्यन्ते । संख्येयगुणहीनाश्च जघन्य-
 तोऽपि त्रिगुणहीनाश्चतुर्गुणहीना वा गृह्यन्ते, न तु विगुणहीनाः, यतः संख्येयं प्रायः सर्वत्राप्यजघन्योत्कृष्टं त्रिप्रचृत्येव
 गृह्यते, न तु घौ, नापि सर्वोत्कृष्टं तदुक्तमनुयोगद्वारचूर्णौ—“सिञ्जते य जत्थ जत्थ संखेज्जगहणं तत्थ तत्थ अजह-
 णमणुक्कोसयं दक्षं ति” । तत इत ऊर्ध्वं विगुणहीना न प्राप्यन्ते, किंतु त्रिगुणचतुर्गुणादिहीना इति नेयं विगुणहान्या
 परंपरोपनिधा संजवति । तस्मान्मूलत आरन्यान्यथात्र परंपरोपनिधया प्ररूपणा क्रियते—असंख्येयजागहानौ प्रथमा-
 न्तिमवर्गणयोरपान्तराले प्रथमवर्गणापेक्षया काश्चिद्वर्गणा असंख्येयजागहीनाः, काश्चित्संख्येयजागहीनाः काश्चित्संख्येय-

गुणहीनाः काश्चिदसंख्येयगुणहीनाः काश्चिदनन्तगुणहीनाः । एवमसंख्येयजागहानौ प्रथमवर्गणापेक्षया पञ्चापि हानयः
 संजवन्ति । संख्येयजागहानौ पुनरसंख्येयजागहानिवर्जाः शेषाश्चतस्रोऽपि हानयः संजवन्ति । तद्यथा—संख्येयजागहा-
 निप्रथमान्तिमवर्गणयोरपान्तराले प्रथमवर्गणापेक्षया काश्चिद्वर्गणाः संख्येयजागहीनाः, काश्चित्संख्येयगुणहीनाः, काश्चि-
 दसंख्येयगुणहीनाः काश्चिदनन्तगुणहीनाः । संख्येयगुणहानौ पुनरसंख्येयजागहानिसंख्येयजागहानिवर्जाः शेषास्तिस्रो
 हानयः संजवन्ति । तद्यथा—संख्येयगुणहानौ प्रथमान्तिमवर्गणयोरपान्तराले प्रथमवर्गणापेक्षया काश्चिद्वर्गणाः संख्येय-
 गुणहीनाः, काश्चिदसंख्येयगुणहीनाः, काश्चिदनन्तगुणहीनाः । असंख्येयगुणहानौ पुनर्द्वे एव हानी । तथाहि—असं-
 ख्येयगुणहानौ प्रथमान्तिमवर्गणयोरपान्तराले प्रथमवर्गणापेक्षया काश्चिद्वर्गणा असंख्येयगुणहीनाः, काश्चिदनन्तगुण-
 हीनाः । अनन्तगुणहानौ त्वनन्तगुणहानिरेवैका । तदेवं कृत्वा परंपरोपनिधया प्ररूपणा । सांप्रतमदृष्टवद्बुद्धमुच्यते—तत्रा-
 संख्येयजागहानौ वर्गणाः स्तोकाः । तान्यः संख्येयजागहानौ वर्गणा अनन्तगुणाः । तान्योऽपि संख्येयगुणहानौ वर्गणा
 अनन्तगुणाः । तान्योऽप्यसंख्येयगुणहानौ वर्गणा अनन्तगुणाः । तान्योऽप्यनन्तगुणहानौ वर्गणा अनन्तगुणाः ।
 तथाऽनन्तगुणहानौ पुञ्जवाः सर्वस्तोकाः । तेन्योऽसंख्येयगुणहानौ पुञ्जवा अनन्तगुणाः । तेन्योऽपि संख्येयगुणहानौ
 पुञ्जवा अनन्तगुणाः । तेन्योऽपि संख्येयजागहानौ पुञ्जवा अनन्तगुणाः । तेन्योऽप्यसंख्येयजागहानौ पुञ्जवा
 अनन्तगुणाः ॥ २२ ॥

तदेवमुक्तं सप्रपञ्चं स्नेहप्रत्ययं स्पर्धकं, इदानीं नामप्रत्ययस्पर्धकप्रयोगप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणां चिकीर्षुरिदमाह—
नामप्पञ्जगपञ्चयगेसु वि नेया अन्तगुणणाए । धणिया देसगुणा सि जहन्नजेठे सगे कहु ॥ २३ ॥

नाम सि-इह नामप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणायां पञ्चुयोगद्वाराणि । तद्यथा-अविजागप्ररूपणा १, वर्गणाप्ररूपणा २, स्पर्धकप्ररूपणा ३, अन्तरप्ररूपणा ४, वर्गणापुञ्जदस्नेहाविजागसकलसमुदायप्ररूपणा ५, स्थानप्ररूपणा ६, चेति । तत्र प्रथमतोऽविजागप्ररूपणा क्रियते-औदारिकादिशरीरपञ्चकप्रायोग्यानां परमाणूनां यो रसः, स केवलप्रज्ञादेनकेन त्रियते । त्रित्वा च निर्विजागा जागाः क्रियन्ते, ते च निर्विजागा जागा गुणपरमाण्वो वा जावपरमाण्वो वा प्रोच्यन्ते । एषाऽविजागप्ररूपणा । तत्रैकेन स्नेहाविजागेन युक्ताः शरीरयोग्याः पुञ्जला न जवन्ति । किमुक्तं जवति ? औदारिकौदारिकबन्धनादीनां पञ्चदशाना बन्धनानामन्यतमस्यापि बन्धनस्य विषया न जवन्तीत्यर्थः । नापि द्वाज्यां स्नेहाविजागान्यां युक्ता । नापि त्रिजिर्नापि संख्येयैर्नाप्यसंख्येयैर्नाप्यनन्तैः, किं त्वनन्तानन्तैरेव सर्वजीवेज्योऽनन्तगुणैः, ततस्तेषां पुञ्जलानां समुदायः प्रथमा वर्गणा, सा च जघन्या । तत एकेन स्नेहाविजागेनाधिकानां पुञ्जलानां समुदायो द्वितीया वर्गणा । द्वाज्यां स्नेहाविजागान्यामधिकानां समुदायस्तृतीया वर्गणा । एवमेकैकाविजागवृद्ध्या निरन्तरं तावद्वर्गणा याच्या यावदज्ज्येज्योऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तजागकल्पा जवन्ति । एतासां च समुदाय एकं स्पर्धकं । तत इत ऊर्ध्वमेकेन स्नेहाविजागेनाधिकाः परमाण्वो न प्राप्यन्ते, नापि द्वाज्यां, नापि त्रिजिः, नापि संख्येयैः, नाप्यसंख्येयैः, नाप्यनन्तैः, किं त्वनन्तानन्तैरेव सर्वजीवेज्योऽनन्तगुणैरधिकाः प्राप्यन्ते । ततस्तेषां समुदायो द्वितीयस्य स्पर्धकस्य

गुणहीनाः काश्चिदसंख्येयगुणहीनाः काश्चिदनन्तगुणहीनाः । एवमसंख्येयजागहानौ प्रथमवर्गणापेक्षया पञ्चापि हानयः
 संजवन्ति । संख्येयजागहानौ पुनरसंख्येयजागहानिवर्जाः शेषाश्चतस्रोऽपि हानयः संजवन्ति । तद्यथा-संख्येयजागहा-
 निप्रथमान्तिमवर्गणयोरपान्तराले प्रथमवर्गणापेक्षया काश्चिद्वर्गणाः संख्येयजागहीनाः, काश्चित्संख्येयगुणहीनाः, काश्चि-
 दसंख्येयगुणहीनाः काश्चिदनन्तगुणहीनाः । संख्येयगुणहानौ पुनरसंख्येयजागहानिसंख्येयजागहानिवर्जाः शेषास्तिस्त्रो
 हानयः संजवन्ति । तद्यथा-संख्येयगुणहानौ प्रथमान्तिमवर्गणयोरपान्तराले प्रथमवर्गणापेक्षया काश्चिद्वर्गणाः संख्येय-
 गुणहीनाः, काश्चिदसंख्येयगुणहीनाः, काश्चिदनन्तगुणहीनाः । असंख्येयगुणहानौ पुनर्द्वे एव हानी । तथाहि-असं-
 ख्येयगुणहानौ प्रथमान्तिमवर्गणयोरपान्तराले प्रथमवर्गणापेक्षया काश्चिद्वर्गणा असंख्येयगुणहीनाः, काश्चिदनन्तगुण-
 हीनाः । अनन्तगुणहानौ त्वनन्तगुणहानिरेवैका । तदेवं कृत्वा परंपरोपनिषया प्ररूपणा । सांप्रतमद्वयवहुत्वमुच्यते-तत्रा-
 संख्येयजागहानौ वर्गणाः स्तोकाः । तान्यः संख्येयजागहानौ वर्गणा अनन्तगुणाः । तान्योऽपि संख्येयगुणहानौ वर्गणा
 अनन्तगुणाः । तान्योऽप्यसंख्येयगुणहानौ वर्गणा अनन्तगुणाः । तान्योऽप्यनन्तगुणहानौ वर्गणा अनन्तगुणाः ।
 तथाऽनन्तगुणहानौ पुञ्जलाः सर्वस्तोकाः । तेन्योऽसंख्येयगुणहानौ पुञ्जला अनन्तगुणाः । तेन्योऽपि संख्येयगुणहानौ
 पुञ्जला अनन्तगुणाः । तेन्योऽपि संख्येयजागहानौ पुञ्जला अनन्तगुणाः । तेन्योऽप्यसंख्येयजागहानौ पुञ्जला
 अनन्तगुणाः ॥ २२ ॥

तदेवमुक्तं सप्रपञ्चं स्नेहप्रत्ययं स्पर्धकं, इदानीं नामप्रत्ययस्पर्धकप्रयोगप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणां विहीतुं रदमाह—

नामप्युत्पन्नपञ्चयगेषु विनेया अन्तर्गुणणाप । धणिया देसगुणा सिं जह्मजेठे सगे कहु ॥ २३ ॥

नाम नि-इह नामप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणायां पञ्चयोगद्वाराणि । तद्यथा-अविज्ञागप्ररूपणा १, वर्गणाप्ररूपणा २, स्पर्धकप्ररूपणा ३, अन्तरप्ररूपणा ४, वर्गणापुञ्जलस्नेहाविज्ञागसकलसमुदायप्ररूपणा ५, स्थानप्ररूपणा ६, चेति । तत्र प्रथमतोऽविज्ञागप्ररूपणा क्रियते-श्रीदारिकादिशरीरपञ्चकप्रायोग्यानां परमाणुनां यो रसः, स केवलिप्रज्ञावेदनकेन विद्यते । त्रित्वा च निर्विज्ञागा ज्ञागाः क्रियन्ते, ते च निर्विज्ञागा ज्ञागा गुणपरमाणवो वा ज्ञावपरमाणवो वा प्रोच्यन्ते । एषाऽविज्ञागप्ररूपणा । तत्रैकेन स्नेहाविज्ञागेन युक्ताः शरीरयोग्याः पुञ्जला न जवन्ति । किमुक्तं जवति ? श्रीदारिकौ-दारिकवन्धनादीनां पञ्चदशाना वन्धनानामन्यतमस्यापि वन्धनस्य विषया न जवन्तीत्यर्थः । नापि द्वाभ्यां स्नेहाविज्ञागान्यां युक्ता । नापि त्रिजिर्नापि संख्येयैर्नाप्यसंख्येयैर्नाप्यनन्तैः, किं त्वनन्तानन्तैरेव सर्वजीवेभ्योऽनन्तगुणैः, ततस्तेषां पुञ्जलानां समुदायः प्रथमा वर्गणा, सा च जघन्या । तत एकैकं स्नेहाविज्ञागेनाधिकानां पुञ्जलानां समुदायो द्वितीया वर्गणा । द्वाभ्यां स्नेहाविज्ञागान्यामधिकानां समुदायस्तृतीया वर्गणा । एवमेकैकाविज्ञागवृद्ध्या निरन्तरं तावद्वर्गणा यावद्या यावदजघ्येभ्योऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तज्ञागकल्पा जवन्ति । एतासां च समुदाय एकं स्पर्धकं । तत इत ऊर्ध्वमेकेन स्नेहाविज्ञागेनाधिकाः परमाणवो न प्राप्यन्ते, नापि द्वाभ्यां, नापि त्रिजिः, नापि संख्येयैः, नाप्यसंख्येयैः, नाप्यनन्तैः, किं त्वनन्तानन्तैरेव सर्वजीवेभ्योऽनन्तगुणैरधिकाः प्राप्यन्ते । ततस्तेषां समुदायो द्वितीयस्य स्पर्धकस्य

गुणहीनाः काश्चिदसंख्येयगुणहीनाः काश्चिदनन्तगुणहीनाः । एवमसंख्येयजागहानौ प्रथमवर्गणापेक्षया पञ्चापि हानयः
 संज्ञयन्ति । संख्येयजागहानौ पुनरसंख्येयजागहानिवर्जाः शेषाश्चतस्रोऽपि हानयः संज्ञयन्ति । तद्यथा—संख्येयजागहा-
 निप्रथमान्तिमवर्गणयोरपान्तराले प्रथमवर्गणापेक्षया काश्चिद्वर्गणाः संख्येयजागहीनाः, काश्चित्संख्येयगुणहीनाः, काश्चि-
 दसंख्येयगुणहीनाः काश्चिदनन्तगुणहीनाः । संख्येयगुणहानौ पुनरसंख्येयजागहानिसंख्येयजागहानिवर्जाः शेषास्तिस्रो
 हानयः संज्ञयन्ति । तद्यथा—संख्येयगुणहानौ प्रथमान्तिमवर्गणयोरपान्तराले प्रथमवर्गणापेक्षया काश्चिद्वर्गणाः संख्येय-
 गुणहीनाः, काश्चिदसंख्येयगुणहीनाः, काश्चिदनन्तगुणहीनाः । असंख्येयगुणहानौ पुनर्द्वे एव हानी । तथाहि—असं-
 ख्येयगुणहानौ प्रथमान्तिमवर्गणयोरपान्तराले प्रथमवर्गणापेक्षया काश्चिद्वर्गणा असंख्येयगुणहीनाः, काश्चिदनन्तगुण-
 हीनाः । अनन्तगुणहानौ त्वनन्तगुणहानिरेवैका । तदेवं कृता परंपरोपनिधया प्ररूपणा । सांप्रतमद्वयबहुत्वमुच्यते—तत्रा-
 संख्येयजागहानौ वर्गणाः स्तोकाः । तान्यः संख्येयजागहानौ वर्गणा अनन्तगुणाः । तान्योऽपि संख्येयगुणहानौ वर्गणा
 अनन्तगुणाः । तान्योऽप्यसंख्येयगुणहानौ वर्गणा अनन्तगुणाः । तान्योऽप्यनन्तगुणहानौ वर्गणा अनन्तगुणाः ।
 तथाऽनन्तगुणहानौ पुञ्ज्याः सर्वस्तोकाः । तेन्योऽसंख्येयगुणहानौ पुञ्ज्या अनन्तगुणाः । तेन्योऽपि संख्येयगुणहानौ
 पुञ्ज्या अनन्तगुणाः । तेन्योऽपि संख्येयजागहानौ पुञ्ज्या अनन्तगुणाः । तेन्योऽप्यसंख्येयजागहानौ पुञ्ज्या
 अनन्तगुणाः ॥ १२ ॥

संख्यस्य तत्तिसंख्यस्य स्पर्धकस्यादिवर्गणायां द्रष्टव्याः । तानि च स्पर्धकानि कियन्ति जयन्तीति चेदुच्यते-अजय-
न्योऽनन्तगुणानि सिद्धानामनन्तजागवृद्धिः । अन्तराणि कियन्ति जयन्तीति चेदुच्यते-रूपो न स्पर्धकतुल्यानि ।
तथाहि-चतुर्णामन्तराणि त्रीण्येव जयन्ति, नोनाधिकानि । एवमत्रापि जायनीयं । वर्गणास्वानन्तर्येण द्वे वृद्धी जयतः ।
तद्यथा-एकैकाविजागवृद्धिः, अनन्तानन्तविजागवृद्धिश्च । तत्रैकैकाविजागवृद्धिः स्पर्धकगतानां वर्गणानां यथोत्तरं,
अनन्तानन्तविजागवृद्धिः पाश्चात्यस्पर्धकगतचरमवर्गणापेक्षयोत्तरस्पर्धकस्यादिवर्गणायाः, पारंपर्येण पुनः प्रथमस्पर्धकस-
त्प्रथमवर्गणापेक्षया षडपि वृद्धयोऽवगन्तव्याः । तद्यथा-अनन्तजागवृद्धिः, असंख्येयजागवृद्धिः, संख्येयजागवृद्धिः,
संख्येयगुणवृद्धिः, असंख्येयगुणवृद्धिः, अनन्तगुणवृद्धिश्चेति । तदेवं कृता वर्गणाप्ररूपणा स्पर्धकप्ररूपणा अन्तरप्र-
रूपणा च । सांप्रतं वर्गणागतपुञ्जस्तोहाविजागसमुदायप्ररूपणा क्रियते-तत्र प्रथमस्य शरीरस्थानस्य प्रथमायां वर्गणायां
स्तोहाविजागाः स्तोकाः । ततो द्वितीयस्य शरीरस्थानस्य प्रथमवर्गणायामनन्तगुणाः । तेन्योऽपि तृतीयशरीरस्थानस्य
प्रथमवर्गणायामनन्तगुणाः । एवमनन्तगुणया श्रेण्या सर्वाण्यपि स्थानानि नेतव्यानि । शरीरस्थानानि च वक्ष्यमाण-
स्पर्धकसंख्याप्रमाणानि । संप्रति शरीरपरमाण्वामेव तत्तद्वन्धनयोग्यानामद्वयवृत्तमजिधीयते-तत्रौदारिकौदारिकवन्ध-
नयोग्याः पुञ्जवाः सर्वस्तोकाः । तेन्य औदारिकतैजसवन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तेन्योऽप्यौदारिककर्मणवन्धनयोग्या
अनन्तगुणाः । तेन्योऽप्यौदारिकतैजसकर्मणवन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तथा वैक्रियवैक्रियवन्धनयोग्याः पुञ्जवाः
सर्वस्तोकाः । तेन्योऽपि वैक्रियतैजसवन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तेन्योऽपि वैक्रियकर्मणवन्धनयोग्या अनन्तगुणाः ।

प्रथमा वर्गणा । तस्यां कियन्तः स्नेहाविज्ञागा इति चेदुच्यते-यावन्तः प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणायां स्नेहाविज्ञागास्तावन्तो
 द्विगुणाः । तत एकेन स्नेहाविज्ञागेनाधिकानां परमाणूनां समुदायो द्वितीयां वर्गणा । द्वात्रिंशत् स्नेहाविज्ञागान्यामधिकानां
 समुदायस्तृतीया वर्गणा । एवमेकैकस्नेहाविज्ञागवृद्ध्या निरन्तरं वर्गणास्तावद्वाच्या यावदज्ञव्येन्योऽनन्तगुणाः सिद्धा-
 नामनन्तज्ञागकट्टपा जवन्ति । ततस्तासां समुदायो द्वितीयं स्पर्धकं । ततः पुनरप्यत ऊर्ध्वमेकेन स्नेहाविज्ञागेनाधिकाः
 परमाणवो न प्राप्यन्ते, नापि द्वात्रिंशत्, नापि त्रिंशत्, यावन्नापि संख्येयैः, नाप्यसंख्येयैः, नाप्यनन्तैः, किंत्वनन्तान-
 न्तैरेव सर्वजीवेन्योऽनन्तगुणैः । ततस्तेषां परमाणूनां समुदायस्तृतीयस्पर्धकस्य प्रथमा वर्गणा । तस्यां कियन्तः स्नेहा-
 विज्ञागा इति चेदुच्यते-यावन्तः प्रथमस्पर्धकसत्कप्रथमवर्गणायां तावन्तस्त्रिगुणाः । तत एकेन स्नेहाविज्ञागेनाधिकानां
 परमाणूनां समुदायो द्वितीया वर्गणा । द्वात्रिंशत् स्नेहाविज्ञागान्यामधिकानां समुदायस्तृतीया वर्गणा । एवमेकैकस्नेहावि-
 ज्ञागवृद्ध्या निरन्तरं वर्गणास्तावद्वाच्या यावदज्ञव्येन्योऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तज्ञागकट्टपा जवन्ति । ततस्तासां समु-
 दायस्तृतीयं स्पर्धकं । ततः पुनरप्यत ऊर्ध्वमेकेन स्नेहाविज्ञागेनाधिकाः परमाणवो न प्राप्यन्ते, नापि द्वात्रिंशत्, नापि
 त्रिंशत्, यावन्नापि संख्येयैः, नाप्यसंख्येयैः, नाप्यनन्तैः किंत्वनन्तानन्तैरेव सर्वजीवेन्योऽनन्तगुणैरधिकाः प्राप्यन्ते ।
 ततस्तेषां समुदायश्चतुर्थस्य स्पर्धकस्य प्रथमा वर्गणा । तस्यां कियन्तः स्नेहाविज्ञागा इति चेदुच्यते-प्रथमस्पर्धकसत्क
 प्रथमवर्गणायां यावन्तः स्नेहाविज्ञागास्तावन्तश्चतुर्गुणाः । एवं यतिसंख्यं यतिसंख्यं स्पर्धकं चिन्तयितुमारभ्यते, तद्यथा-
 पञ्चमं दशमं विंशतितमं सहस्रतमं द्वादशतमं तावत्संख्यागुणिताः प्रथमस्पर्धकसत्कप्रथमवर्गणागताः स्नेहाविज्ञागास्ततिः

मंख्यस्य तन्मंख्यस्य स्पर्धकस्यादिवर्गणायां दृष्टव्याः । तानि च स्पर्धकानि कियन्ति जयन्तीति चेदुच्यते-अजय-
 न्योऽनन्तगुणानि सिद्धानामनन्तजागवृद्धिः । अन्तराणि कियन्ति जयन्तीति चेदुच्यते-रूपो न स्पर्धकतुल्यानि ।
 तथाहि-चतुर्णामन्तराणि त्रीण्येव जयन्ति, नो नाधिकानि । एवमत्रापि जायनीयं । वर्गणास्वानन्तर्येण वे वृद्धी जयतः ।
 तद्यथा-एकैकाविजागवृद्धिः, अनन्तानन्तविजागवृद्धिश्च । तत्रैकैकाविजागवृद्धिः स्पर्धकगतानां वर्गणानां यथोत्तरं,
 अनन्तानन्तविजागवृद्धिः पाश्चात्यस्पर्धकगतचरमवर्गणापेक्षयोत्तरस्पर्धकस्यादिवर्गणायाः, पारंपर्येण पुनः प्रथमस्पर्धकस-
 त्कप्रथमवर्गणापेक्षया षडपि वृद्धयोऽवगन्तव्याः । तद्यथा-अनन्तजागवृद्धिः, असंख्येयजागवृद्धिः, संख्येयजागवृद्धिः,
 संख्येयगुणवृद्धिः, असंख्येयगुणवृद्धिः, अनन्तगुणवृद्धिश्चेति । तदेवं कृत्वा वर्गणाप्ररूपणा स्पर्धकप्ररूपणा अन्तरप्र-
 रूपाणा च । सांप्रतं वर्गणागतपुञ्जसन्नेहाविजागसमुदायप्ररूपणा क्रियते-तत्र प्रथमस्य शरीरस्थानस्य प्रथमायां वर्गणायां
 सन्नेहाविजागाः स्तोकाः । ततो द्वितीयस्य शरीरस्थानस्य प्रथमवर्गणायामनन्तगुणाः । तेन्योऽपि तृतीयशरीरस्थानस्य
 प्रथमवर्गणायामनन्तगुणाः । एवमनन्तगुणया श्रेण्या सर्वाण्यपि स्थानानि नेतव्यानि । शरीरस्थानानि च वक्ष्यमाण-
 स्पर्धकसंख्याप्रमाणानि । संप्रति शरीरपरमाणूनामेव तत्तद्वन्धनयोग्यानामदृष्टवत्त्वमभिधीयते-तत्रौदारिकौदारिकबन्ध-
 नयोग्याः पुञ्जदाः सर्वस्तोकाः । तेन्य औदारिकतैजसबन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तेन्योऽप्यौदारिककर्मणबन्धनयोग्या
 अनन्तगुणाः । तेन्योऽप्यौदारिकतैजसकर्मणबन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तथा वैक्रियवैक्रियबन्धनयोग्याः पुञ्जदाः
 सर्वस्तोकाः । तेन्योऽपि वैक्रियतैजसबन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तेन्योऽपि वैक्रियकर्मणबन्धनयोग्या अनन्तगुणाः ।

तेन्योऽपि वैक्रियतैजसकर्मणवन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तथा आहारकाहारकवन्धनयोग्याः पुञ्जजाः सर्वस्तोकाः ।
 तेन्योऽप्याहारकतैजसवन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तेन्योऽप्याहारककर्मणवन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तेन्योऽप्या-
 हारकतैजसकर्मणवन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तेन्योऽपि तैजसतैजसवन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तेन्योऽपि तैजस-
 कर्मणवन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तेन्योऽपि कर्मणकर्मणवन्धनयोग्या अनन्तगुणा इति । सांप्रतं स्थानप्ररूपणाव-
 सरः । तत्र प्रथमं स्पर्धकमादौ कृत्वाऽज्येन्योऽनन्तगुणैः सिद्धानन्तकट्टपैर्जागैरनन्तैः स्पर्धकैरेकं प्रथमं शरीरप्रायोग्यं
 स्थानं जयति । ततस्तत्तिजिरेव स्पर्धकैरनन्तजागवृद्धैर्वितीयं शरीरस्थानं जयति । पुनस्तत्तिजिरेव स्पर्धकैरनन्तजागवृद्धै-
 स्तृतीयं शरीरस्थानं । एवं निरन्तरं पूर्वस्मात् पूर्वस्मादुत्तरोत्तराणि अनन्तजागवृद्धानि शरीरस्थानान्यंगुलमात्रक्षेत्रासं-
 ख्येयजागगतप्रदेशराशिप्रमाणानि वाच्यानि । एतानि च समुदितानि एकं कंरुकमजिधीयते । तस्माच्च कंरुकादुपरि
 यदन्यद्वरीरस्थानं तत्कंरुकगतचरमशरीरस्थानापेक्षयाऽसंख्येयजागवृद्धं । तस्मात्पराणि पुनर्यान्यन्यानि शरीरस्थानानि
 अंगुलमात्रक्षेत्रासंख्येयजागगतप्रदेशराशिप्रमाणानि तानि सर्वाण्यपि यथोत्तरमनन्तजागवृद्धान्यवसेयानि । एतानि
 च समुदितानि द्वितीयं कंरुकं । तस्माच्च द्वितीयात्कंरुकादुपरि यदन्यद्वरीरस्थानं तत्पुनरपि द्वितीयकंडकगतचरमशरीर-
 स्थानापेक्षयाऽसंख्येयजागवृद्धं । ततः पराणि पुनरप्यन्यानि यानि शरीरस्थानानि अंगुलमात्रक्षेत्रासंख्येयजागगतप्रदेश-
 राशिप्रमाणानि तानि सर्वाण्यपि यथोत्तरमनन्तजागवृद्धान्यवसेयानि । एतानि च समुदितानि तृतीयं कंरुकं । ततः
 पुनरप्येकमसंख्येयजागवृद्धं । ततः पुनरपि कंरुकमात्राणि शरीरस्थानानि यथोत्तरमनन्तजागवृद्धान्यवसेयानि । एवम-

संख्येयजागान्तरितानि अनन्तजागवृद्धकंदुकानि तावदाच्यानि यावदसंख्येयजागवृद्धानामपि स्थानानामन्तरान्तरा-
जाविनां कंदुकं जवति । कंदुकं नाम समयपरिज्ञापयाऽद्भुतमात्रक्षेत्रासंख्येयजागगतप्रदेशराशिप्रमाणा संख्याऽजिधी-
यते । ततः पराणि यथोत्तरमनन्तजागवृद्धानि कंदुकमात्राणि शरीरस्थानानि वाच्यानि । ततः परमेकं संख्येयजागवृद्धं
स्थानं । ततो मूलादारभ्य यावन्ति स्थानानि प्रागतिक्रान्तानि तावन्ति तथैवा (तत्रैवा) जिधाय पुनरप्येकं संख्येय-
जागवृद्धं स्थानमजिधानीयं । एवं वक्ष्यमाणक्रमेण पदस्थानकवृद्ध्या शरीरस्थानानि तावद्वक्तव्यानि यावदसंख्येयलो-
काकाशप्रदेशप्रमाणानि जवन्ति । उक्ता नामप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणा, सांप्रतं प्रयोगप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणा क्रियते-तत्र प्रयोगो
योगः तत्स्थानवृद्ध्या यो रसः कर्मपरमाणुषु केवलयोगप्रत्ययतो वध्यमानेषु परिवर्धते स्पर्धकरूपतया तत्प्रयोगप्रत्यय-
स्पर्धकं । उक्तं च-“होइ पडंगो जोगो तजाणवियज्जणाए जो उ रसो । परिवहेई जीये पयोगफडुं तयं बेति ॥ १ ॥”
तस्य पश्चानुयोगद्वाराणि । तद्यथा-अविज्ञागप्ररूपणा, वर्गणाप्ररूपणा, स्पर्धकप्ररूपणा, अन्तरप्ररूपणा, स्थानप्ररूपणा
चेति । एताश्च यथा नामप्रत्ययस्पर्धके प्रागजिहितास्तथैवात्राप्यवगन्तव्याः । तथाऽत्र प्रथमस्थानसत्कप्रथमवर्गणायां
सकलपुञ्जस्रोहाविज्ञागाः सर्वस्तोकाः । तेन्यो द्वितीयस्थानसत्कप्रथमवर्गणायामनन्तगुणाः । तेन्योऽपि तृतीयस्थान-
सत्कप्रथमवर्गणायामनन्तगुणाः । एवं तावन्नेयं यावदन्तिमं स्थानं । तथा च प्रयोगप्रत्ययस्पर्धकमेवाधिकृत्यान्यत्रा-
प्युक्तं-“अविज्ञागवगगफडुग अंतरगणाई एत्य जहपुर्वि । गणाई वगगणाल् अणंतगुणणाई गजंति ॥ १ ॥” अत्रादि-
शब्दात्कंदुकादिपरिमहः । इदानीमदप्यवहुत्वमुच्यते-स्रोहप्रत्ययस्पर्धकस्य जघन्यवर्गणायां सकलपुञ्जगताः स्रोहाविज्ञागाः

तेन्योऽपि वैक्रियतैजसकर्मण्वन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तथा आहारकाहारकवन्धनयोग्याः पुञ्जलाः सर्वस्तोकाः ।
 तेन्योऽप्याहारकतैजसवन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तेन्योऽप्याहारककर्मण्वन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तेन्योऽप्या-
 हारकतैजसकर्मण्वन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तेन्योऽपि तैजसतैजसवन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तेन्योऽपि तैजस-
 कर्मण्वन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तेन्योऽपि कर्मण्कर्मण्वन्धनयोग्या अनन्तगुणा इति । सांप्रतं स्थानप्ररूपणाव-
 सरः । तत्र प्रथमं स्पर्धकमादौ कृत्वाऽन्येन्योऽनन्तगुणैः सिद्धान्तकट्टपैर्जागैरनन्तैः स्पर्धकैरेकं प्रथमं शरीरप्रायोग्यं
 स्थानं जवति । ततस्ततिजिरेव स्पर्धकैरनन्तजागवृद्धैर्द्वितीयं शरीरस्थानं जवति । पुनस्ततिजिरेव स्पर्धकैरनन्तजागवृद्धै-
 स्तृतीयं शरीरस्थानं । एवं निरन्तरं पूर्वस्मात् पूर्वस्मादुत्तरोत्तराणि अनन्तजागवृद्धानि शरीरस्थानान्यंगुलमात्रक्षेत्रासं-
 ख्येयजागतप्रदेशराशिप्रमाणानि वाच्यानि । एतानि च समुदितानि एकं कंरुकमजिधीयते । तस्माच्च कंरुकादुपरि
 यदन्यद्युरीरस्थानं तत्कंरुकगतचरमशरीरस्थानापेक्षयाऽसंख्येयजागवृद्धं । तस्मात्पराणि पुनर्यान्यन्यानि शरीरस्थानानि
 अंगुलमात्रक्षेत्रासंख्येयजागतप्रदेशराशिप्रमाणानि तानि सर्वाण्यपि यथोत्तरमनन्तजागवृद्धान्यवसेयानि । एतानि
 च समुदितानि द्वितीयं कंरुकं । तस्माच्च द्वितीयात्कंरुकादुपरि यदन्यद्युरीरस्थानं तत्पुनरपि द्वितीयकंडकगतचरमशरीर-
 स्थानापेक्षयाऽसंख्येयजागवृद्धं । ततः पराणि पुनरप्यन्यानि यानि शरीरस्थानानि अंगुलमात्रक्षेत्रासंख्येयजागतप्रदेश-
 राशिप्रमाणानि तानि सर्वाण्यपि यथोत्तरमनन्तजागवृद्धान्यवसेयानि । एतानि च समुदितानि तृतीयं कंरुकं । ततः
 पुनरप्येकमसंख्येयजागवृद्धं । ततः पुनरपि कंरुकमात्राणि शरीरस्थानानि यथोत्तरमनन्तजागवृद्धान्यवसेयानि । एवम-

संख्येयज्ञागान्तरितानि अनन्तज्ञागवृद्धकर्मकानि तावद्वाच्यानि यावदसंख्येयज्ञागवृद्धानामपि स्थानानामन्तरान्तरा-
ज्ञाविनां कर्मकं जयति । कंडकं नाम समयपरिज्ञापयाऽङ्गुलमात्रक्षेत्रासंख्येयज्ञागतप्रदेशराशिप्रमाणा संख्याऽजिधी-
यते । ततः पराणि यथोत्तरमनन्तज्ञागवृद्धानि कंडकमात्राणि शरीरस्थानानि वाच्यानि । ततः परमेकं संख्येयज्ञागवृद्धं
स्थानं । ततो मूलादारभ्य यावन्ति स्थानानि प्रागतिष्ठान्तानि तावन्ति तथैवा (तत्रैवा) निधाय पुनरप्येकं संख्येय-
ज्ञागवृद्धं स्थानमजिधानीयं । एवं वक्ष्यमाणक्रमेण पटुस्थानकवृद्ध्या शरीरस्थानानि तावदुक्तव्यानि यावदसंख्येयलो-
काकाशप्रदेशप्रमाणानि जयन्ति । उक्ता नामप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणा, सांप्रतं प्रयोगप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणा क्रियते-तत्र प्रयोगो
योगः तत्स्थानवृद्ध्या यो रसः कर्मपरमाणुषु केन्द्रयोगप्रत्ययतो वध्यमानेषु परिवर्धते स्पर्धकरूपतया तत्प्रयोगप्रत्यय-
स्पर्धकं । उक्तं च-“होइ पलंगो जोगो तछाणविवज्जणाए जो उ रसो । परिवहेई जीवे पयोगफड्डुं तयं वेति ॥ १ ॥”
तस्य पशानुयोगद्वाराणि । तद्यथा-अविज्ञागप्ररूपणा, वर्गणाप्ररूपणा, स्पर्धकप्ररूपणा, अन्तरप्ररूपणा, स्थानप्ररूपणा
चेति । एताश्च यथा नामप्रत्ययस्पर्धके प्रागजिहितास्तथैवान्नाप्यवगन्तव्याः । तथाऽत्र प्रथमस्थानसत्कप्रथमवर्गणायां
सकलपुनरुत्पत्तिविज्ञागाः सर्वलोकाः । तेन्यो द्वितीयस्थानसत्कप्रथमवर्गणायामनन्तगुणाः । तेन्योऽपि तृतीयस्थान-
सत्कप्रथमवर्गणायामनन्तगुणाः । एवं तावद्धेयं यावदन्तिमं स्थानं । तथा च प्रयोगप्रत्ययस्पर्धकमेवाधिकृत्यान्यत्रा-
प्युक्तं-“अविज्ञागवगगफड्डुग अंतराणाई एत्थ जहपुविं । वाणाई वर्गणाउं अणंतगुणणाएँ गहंति ॥ १ ॥” अत्रादि-
शब्दात्कंडकादिपरिग्रहः । इदानीमदपवदुत्वमुच्यते-स्नेहप्रत्ययस्पर्धकस्य जघन्यवर्गणाया सकलपुनरुत्पत्तिविज्ञागाः

सर्वस्तोकाः । ततस्तस्यैव स्नेहप्रत्ययस्पर्धकस्योत्कृष्टवर्गणायामनन्तगुणाः । तेन्योऽपि नामप्रत्ययस्पर्धकस्य जघन्यवर्गणायामनन्तगुणाः । तेन्योऽपि तस्यैवोत्कृष्टवर्गणायामनन्तगुणाः । तेन्योऽपि प्रयोगप्रत्ययस्पर्धकस्य जघन्यवर्गणायामनन्तगुणाः । तेन्योऽपि तस्यैवोत्कृष्टवर्गणायामनन्तगुणाः । उक्तं च—“ति एहं पि फड्डुगाणं जहण उक्कोसगा कमा ठविठं । णेयाणंतगुणाठं उ वग्गणा णेहफड्डुाठं ॥ १ ॥” संप्रति गाथार्थो विव्रियते—नामप्रत्ययेषु प्रयोगप्रत्ययेष्वपि च स्पर्धकेषु अविज्ञागवर्गणादयः प्राग्वन्नेयाः । तथाहि—स्नेहप्रत्ययस्पर्धक इवात्रापि अविज्ञागवर्गणा एकेकस्नेहाविज्ञागवृद्धपरमाणुवर्गणा अनन्ताः । तथा स्तोकेन स्नेहेन वज्राः पुज्जला बहव इतरे स्तोकाः स्तोकतराः । यच्च ‘असंखल्लोगे दुगुणहीणा’ इति तदत्रासंज्ञवान्न संवध्यते । स्नेहप्रत्ययस्पर्धकेऽपि हि तत् यथासंज्ञवं स्तोकमेव काळं यावत् योजितं । न पुनः सर्वत्रापि । तथा ‘सिं ति’ एषां स्नेहप्रत्ययनामप्रत्ययप्रयोगप्रत्ययस्पर्धकानां प्रत्येकं स्वके आत्मीये जघन्योत्कृष्टे वर्गणे बुद्ध्या पृथक् कृत्वा ततः क्रमेण तासु । ‘धणिया देसगुणं ति’ धणिया निचिता देशगुणा निर्विज्ञागजागरूपाः सकलपुज्जलगतस्नेहाविज्ञागा इत्यर्थः । तेऽनन्तगुणनयाऽनन्तगुणिततया ज्ञातव्याः । तदेवं कृता पुज्जलानां परस्परं संबन्धहेतुज्ज्ञतस्य स्नेहस्य प्ररूपणा । संप्रति बन्धनकरणसामर्थ्यतो बध्यमानकर्मपुज्जलानां प्रकृतिस्थित्यनुज्ञागप्रदेशविज्ञागो मन्दमतीनां सुखापवोधाय मोदकदृष्टान्तेन विज्ञाव्यते—यथा किञ्च कश्चिन्मोदको वातत्रिनाशिद्व्यनिष्पन्नः प्रकृत्या वातमुपशमयति, पित्तोपशमकद्व्यनिष्पन्नः पित्तं, कफापहारिद्व्यनिष्पन्नः कफमित्येवंस्वरूपा प्रकृतिमोदकस्य । तथा तस्यैव स्थितिः कस्यचिद्दिनमेकं, अपरस्य दिनद्वयं, अन्यस्य मासादिकं काळं यावत् । तथा तस्यैव रसः स्निग्धमधुरादिः कस्य-

चिदेकस्थानकोऽपरस्य विस्थानक इत्यादि । तथा तस्यैव प्रदेशाः कणिकादिरूपाः कस्यचिदेकप्रसूतिप्रमाणाः कस्यचिद्विप्रसूतिप्रमाणा इत्यादि । तथा कर्मणोऽपि किञ्चिज्ज्ञानमावृणोति, किञ्चिदर्शनं, किञ्चित्सुखदुःखे जनयति, किञ्चिन्मोहयतीत्येवंस्वरूपा प्रकृतिः । तथा स्थितिस्तस्यैव कर्मणः कस्यचिन्निशत्सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा, अपरस्य स्रष्टृत्सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा इत्यादि । तथा रसः कस्यचिदेकस्थानकोऽपरस्य विस्थानक इत्यादि । तथा प्रदेशाः कस्यचिद्वदुतराः कस्यचिच्च बहुतमा इति ॥ २३ ॥

तत्र प्रकृतिजेदत्त एव कर्मणां मूलोत्तरविजागो भवति नान्यथेत्यावेदयन्नाह—

मूलोत्तरपगईणं अनुजागविसेसर्जं हवइ जेउं । अविसेसियरसपगइउ, पगईवंधो मुण्येयवो ॥ २४ ॥

मूलु ति-इह प्रकृतिशब्दो जेदपर्यायोऽप्यस्ति । तथा चाह जाप्यकृत्—“अहवा पयमी जेउं” इति । ततो मूलोत्तर-प्रकृतीनां मूलोत्तरजेदानां कर्मणः संबन्धिनामनुजागविशेषतः स्वजावविशेषतो ज्ञानावारकत्वादिलक्षणात् जेदो भवति, नान्यथा । अनुजागशब्दश्चात्र स्वजावपर्यायोऽवगन्तव्यः । तदुक्तं चूर्णौ—“अनुजागो ति सहावो” इति । इह बन्धनकरणे प्रकृतिबन्धादयः प्रत्येकमुपरि सप्रपञ्चं चक्तव्याः । प्रकृत्यादयश्च प्रतिकर्म संकीर्ण इति कश्चिद्व्यामुह्येत, अतस्तन्मोहापनोदाय प्रकृतिबन्धं तुशब्दोपलक्षणाद्वारेण अन्यांश्च स्थितिबन्धादीन् वैचित्त्येन (त्रयेण) स्पष्टयन्नाह—‘अविसेसियेत्यादि’ । रसः स्नेहोऽनुजाग इत्येकार्थः । तस्य प्रकृतिः स्वजावः । अविशेषिताऽविवक्षिता रसप्रकृतिः,

तस्मिंश्चानन्ततमे जागेऽपसारिते शेषं यद्वह्निकं तत्सर्वघातिप्रकृतिव्यतिरिक्तेभ्यः तत्काक्षवध्यमानेभ्यः स्वस्वमूलप्रकृत्य-
वान्तरजेदेभ्यो विज्ञेयं विज्ञेयं दीयते । तथाहि—‘आवरणेत्यादि’ आवरणयोर्ज्ञानावरणदर्शनावरणयोः प्रत्येकं सर्व-
घातिप्रकृतिनिमित्तमनन्ततमे जागेऽपसारिते सति शेषस्य दक्षिकस्य यथाक्रमं चतुर्धा त्रिधा च विज्ञागः क्रियते, कृत्वा
च शेषदेशघातिप्रकृतिभ्यो दीयते । तथा विज्ञानन्तराये यो मूलज्ञागः स समग्रोऽपि पञ्चधा कृत्वा दानान्तरायादिभ्यो
दीयते । इयमत्र जावना-ज्ञानावरणीयस्य स्थित्यनुसारेण यो मूलज्ञाग आज्ञजति, तस्यानन्ततमो जागः केवलज्ञाना-
वरणाय दीयते । शेषस्य चत्वारो जागाः क्रियन्ते, ते च मतिज्ञानावरणश्रुतज्ञानावरणावधिज्ञानावरणमनःपर्यवज्ञाना-
वरणेभ्यो दीयन्ते । दर्शनावरणीयस्यापि यो मूलज्ञाग आज्ञजति तस्यानन्ततमं जागं षोढा कृत्वा निज्ञापयककेवल-
दर्शनावरणभ्यां सर्वघातिभ्यो प्रयच्छति (जीयः) । शेषस्य च त्रयो जागाः क्रियन्ते, ते च चक्षुरचक्षुरवधिदर्शनावरणेभ्यो
दीयन्ते । अन्तरायस्य पुनर्यो मूलज्ञाग आज्ञजति स समग्रोऽपि सर्वघात्यवान्तरजेदाज्ञावात् पञ्चधा कृत्वा दानान्त-
रायादिभ्यो दीयते ॥ २५ ॥

मोहे दुहा चउद्धा य पंचहा वा विप्रमाणीणं । वेयणियाउयगोएसु वप्रमाणीण जागो सिं ॥ २६ ॥

मोहे चि-मोहे मोहनीये स्थित्यनुसारेण यो मूलज्ञाग आज्ञजति तस्यानन्ततमो भागः सर्वघातिप्रकृतियोग्यो द्विधा
क्रियते, अर्धं दर्शनमोहनीयस्य, अर्धं चारित्रमोहनीयस्य । तत्रार्धं दर्शनमोहनीयस्य सत्कं समग्रमपि मिथ्यात्वमोहनी-
यस्य ढीकते । चारित्रमोहनीयस्य तु सत्कमर्धं द्वादशधा क्रियते, ते च द्वादशजागा आद्येभ्यो द्वादशकपायेभ्यो दीयन्ते ।

तस्मिन्श्चानन्ततमे जागेऽपसारिते शेषं यद्वह्निकं तत्सर्वधातिप्रकृतिव्यतिरिक्तेभ्यः तत्कालवध्यमानेभ्यः स्वस्वमूलप्रकृत्य-
वान्तरजेदेभ्यो विजज्य विजज्य दीयते । तथाहि—‘आवरणेत्यादि’ आवरणयोर्ज्ञानावरणदर्शनावरणयोः प्रत्येकं सर्व-
धातिप्रकृतिनिमित्तमनन्ततमे जागेऽपसारिते सति शेषस्य दक्षिकस्य यथाक्रमं चतुर्धा त्रिधा च विजागः क्रियते, कृत्वा
च शेषदेशधातिप्रकृतिभ्यो दीयते । तथा विघ्नान्तराये यो मूलजागः स समग्रोऽपि पञ्चधा कृत्वा दानान्तरायादिभ्यो
दीयते । इयमत्र जावना-ज्ञानावरणीयस्य स्थित्यनुसारेण यो मूलजाग आजजति, तस्यानन्ततमो जागः केवलज्ञाना-
वरणाय दीयते । शेषस्य चत्वारो जागाः क्रियन्ते, ते च मतिज्ञानावरणश्रुतज्ञानावरणावधिज्ञानावरणमनःपर्यवज्ञाना-
वरणेभ्यो दीयन्ते । दर्शनावरणीयस्यापि यो मूलजाग आजजति तस्यानन्ततमं जागं षोढा कृत्वा निजापञ्चककेवल-
दर्शनावरणाभ्यां सर्वधातिभ्यो प्रयच्छति (जीवः) । शेषस्य च त्रयो जागाः क्रियन्ते, ते च चक्षुरचक्षुरवधिदर्शनावरणेभ्यो
दीयन्ते । अन्तरायस्य पुनर्यो मूलजाग आजजति स समग्रोऽपि सर्वधात्यवान्तरजेदाजायात् पञ्चधा कृत्वा दानान्त-
रायादिभ्यो दीयते ॥ २५ ॥

मोहे दुहा चउद्धा य पंचहा वा वि वप्नमाणीणं । वेयणियाउयगोएसु वप्नमाणीण जागो सिं ॥ २६ ॥

मोहे त्ति—मोहे मोहनीये स्थित्यनुसारेण यो मूलजाग आजजति तस्यानन्ततमो भागः सर्वधातिप्रकृतियोग्यो विधा
क्रियते, अर्धं दर्शनमोहनीयस्य, अर्धं चारित्रमोहनीयस्य । तत्रार्धं दर्शनमोहनीयस्य सत्कं समग्रमपि मिथ्यात्वमोहनी-
यस्य ढौकते । चारित्रमोहनीयस्य तु सत्कमर्धं द्वादशधा क्रियते, ते च द्वादशजागा आद्येभ्यो द्वादशकपायेभ्यो दीयन्ते ।

गन्धरसस्पर्शानामपि यस्य यावन्तो जेदास्तस्य संवन्धिनो जागस्य तति जागाः कृत्वा तावन्नथोऽवान्तरनेदेन्यो दातव्याः ।
 तथा संघाते तनी च प्रत्येकं यज्ञागलब्धं दक्षिकमायाति तत्रिधा चतुर्धा वा कृत्वा त्रिन्यश्चतुर्न्यो वा दीयते । तत्रौदारि-
 कतैजसकर्मणानि वैक्रियतैजसकर्मणानि वा त्रीणि शरीराणि संघातानि वा युगपद्बभूता त्रिधा क्रियते, वैक्रियाहारकतै-
 जसकर्मणरूपाणि चत्वारि शरीराणि संघातानि वा वभूता चतुर्धा क्रियते ॥ २७ ॥

सत्तेकारविगप्पा बंधणनामाण मूलपगईणं । उत्तरसगपगईणं य अप्पवहुत्ता विसेसो सिं ॥ २८ ॥

सत्तेति-बन्धननाम्नां जागलब्धं यदक्षिकमायाति तस्य सप्त विकल्पाः सप्तजेदा एकादश वा विकल्पाः क्रियन्ते ।
 तत्रौदारिकौदारिक १ औदारिकतैजस २ औदारिककर्मण ३ औदारिकतैजसकर्मण ४ तैजसतैजस ५ तैजसकर्मण
 ६ कर्मणकर्मण ७ रूपाणि वैक्रियचतुष्कतैजसत्रिकरूपाणि वा सप्त बन्धनानि वभूता सप्त । वैक्रियचतुष्काहारकच-
 तुष्कतैजसत्रिकलक्षणान्येकादश बन्धनानि वभूता एकादश । अवशेषाणां च प्रकृतीनां यज्ञागलब्धं दक्षिकमायाति,
 तन्न ज्ञ्यो विजज्यते, तासां युगपदवान्तरदिन्यादिजेदबन्धाजायात् । तेन तासां तदेव परिपूर्णं दक्षिकं भवति । इहैका-
 ध्यवसायगृहीतस्य कर्मदक्षिकस्य परमाण्वो विज्ञागशः कृत्वा मूलप्रकृतिन्य उत्तरप्रकृतिन्यश्च दत्ताः । तत्र न ज्ञायते
 जघन्यपदे उत्कृष्टपदे वा कस्याः कियान् जागस्ततो विशेषपरिज्ञानार्थमाह-‘मूलपगईत्यादि’ आसां मूलप्रकृतीनामु-
 त्तरस्यप्रकृतीनां च परस्परं जागस्य विशेषोऽल्पबहुत्वात् शास्त्रान्तरोक्तात् ज्ञेयः । तत्र मूलप्रकृतीनामल्पबहुत्वं
 दर्श्यते-इह कर्मणां स्थित्यनुसारतो जाग आज्ञजति, यस्य बृहती स्थितिस्तस्य बृहज्जागः, यस्य स्तोका तस्य स्तोक इति ।

तत्रायुपो जगः सर्वस्तोकः । तस्य सर्वस्या (सर्वेज्योऽ) व्यन्येज्यः स्तोकस्थितिकत्वात् । तत्स्थितेरुत्कर्षतोऽपि त्रयस्त्रिं-
 शत्सागरोपमप्रमाणत्वात् । ततो नामगोत्रयोर्जागौ बृहत्तरः । तयोः स्थितेर्विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणत्वात् ।
 स्वस्थाने तु द्वयोरपि परस्परं तुल्यः, समानस्थितिकत्वात् । ततोऽपि ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां बृहत्तमः । तेषां
 स्थितेस्त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणत्वात्, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्य एव, तुल्यस्थितिकत्वात् । ततोऽपि मोहनीयस्य
 बृहत्तमः, तस्य स्थितेः सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणत्वात् । वेदनीयं यद्यपि ज्ञानावरणीयादिभिः सह समस्थितिकं,
 तथापि तस्य जगः सर्वोत्कृष्ट एव वेदितव्यः । अन्यथा स पदतरस्वफलसुखदुःखोपदर्शकत्वानुपपत्तेः । इदानीं स्वस्वो-
 त्तरप्रकृतीनामुत्कृष्टपदे जघन्यपदे चाल्पबहुत्वमभिधीयते-तत्रोत्कृष्टपदे सर्वस्तोकं केवलज्ञानावरणस्य प्रदेशाग्रं । ततो
 मनःपर्यवज्ञानावरणीयस्यानन्तगुणं । ततोऽवधिज्ञानावरणीयस्य विशेषाधिकं । ततः श्रुतज्ञानावरणीयस्य विशेषाधिकं ।
 ततोऽपि मतिज्ञानावरणीयस्य विशेषाधिकं । तथा दर्शनावरणीये उत्कृष्टपदे सर्वस्तोकं प्रचलायाः प्रदेशाग्रं । ततो
 निजाया विशेषाधिकं । ततोऽपि प्रचलाप्रचलाया विशेषाधिकं । ततोऽपि निजानिजाया विशेषाधिकं । ततः स्त्यानर्थ-
 विशेषाधिकं । ततः केवलदर्शनावरणीयस्य विशेषाधिकं । ततोऽवधिदर्शनावरणीयस्यानन्तगुणं । ततोऽवधिचक्षुर्दर्शनावर-
 णीयस्य विशेषाधिकं । ततोऽपि चक्षुर्दर्शनावरणीयस्य विशेषाधिकं । तथा सर्वस्तोकमुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रमसातवेदनीयस्य ।
 ततो विशेषाधिकं सातवेदनीयस्य । तथा मोहनीये सर्वस्तोकमुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रमप्रत्याख्यानावरणमानस्य । ततोऽप्रत्या-
 ख्यानावरणक्रोधस्य विशेषाधिकं । ततोऽप्रत्याख्यानावरणमायाया विशेषाधिकं । ततोऽप्रत्याख्यानावरणलोभस्य विशेष-

पाधिकं । ततः प्रत्याख्यानावरणमानस्य विशेषाधिकं । ततः प्रत्याख्यानावरणक्रोधस्य विशेषाधिकं । ततः प्रत्याख्यानावरणमायाया विशेषाधिकं । ततः प्रत्याख्यानावरणलोभस्य विशेषाधिकं । ततोऽनन्तानुबन्धिमानस्य विशेषाधिकं । ततोऽनन्तानुबन्धिक्रोधस्य विशेषाधिकं । ततोऽनन्तानुबन्धिमायाया विशेषाधिकं । ततोऽनन्तानुबन्धिलोभस्य विशेषाधिकं । ततो मिथ्यात्वस्य विशेषाधिकं । ततो जुगुप्साया अनन्तगुणं । ततो जयस्य विशेषाधिकं । ततो हास्यशोकयोर्विशेषाधिकं, स्वस्थाने तु द्वयोरपि परस्परं तुल्यं । ततो रत्यरत्योर्विशेषाधिकं, तयोः पुनः स्वस्थाने तुल्यं । ततः स्त्रीवेदनपुंगववेदयोर्विशेषाधिकं, स्वस्थाने तु द्वयोरपि परस्परं तुल्यं । ततः संज्वलनक्रोधस्य विशेषाधिकं । ततः संज्वलनमानस्य विशेषाधिकं । ततः पुरुषवेदस्य विशेषाधिकं । ततः संज्वलनमायाया विशेषाधिकं । ततः संज्वलनलोभस्यासंख्येयगुणं । तथा चतुर्णामप्यायुषामुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रं परस्परं तुल्यं । नामकर्मणि उत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रं गतौ देवगतिनरकगत्योः सर्वस्तोकं । ततो मनुजगतौ विशेषाधिकं । ततस्तिर्यग्गतौ विशेषाधिकं । तथा जातौ चतुर्णां क्षीब्ध्याद्विजातिनाम्नामुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रं सर्वस्तोकं, स्वस्थाने तु तेषां परस्परं तुल्यं । तत एकेन्द्रियजातेर्विशेषाधिकं । तथा शरीरान्नि सर्वस्तोकमुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रमाहारकशरीरस्य । ततो वैक्रियशरीरान्नो विशेषाधिकं । तत श्रौदारिकशरीरान्नो विशेषाधिकं । ततस्तेजसशरीरान्नो विशेषाधिकं । ततोऽपि कर्मणशरीरान्नो विशेषाधिकं । एवं संपातननाश्रयपि जष्टव्यं । तथा बन्धनान्नि सर्वस्तोकमुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रमाहारकाहारकबन्धननान्नः । तत आहारकतैजसगान्नो विशेषाधिकं । तत आहारककर्मणबन्धननान्नो विशेषाधिकं । तत आहारकतैजसकर्मणबन्धननान्नो विशेषा-

धिकं । ततो वैक्रियवैक्रियशरीरबन्धननाम्नो विशेषाधिकं । ततो वैक्रियतैजसबन्धननाम्नो विशेषाधिकं । ततो वैक्रिय-
 कार्मणबन्धननाम्नो विशेषाधिकं । ततो वैक्रियतैजसकार्मणबन्धननाम्नो विशेषाधिकं । तत औदारिकौदारिकबन्धननाम्नो
 विशेषाधिकं । तत औदारिकतैजसबन्धननाम्नो विशेषाधिकं । तत औदारिककार्मणबन्धननाम्नो विशेषाधिकं ।
 ततोऽप्यौदारिकतैजसकार्मणबन्धननाम्नो विशेषाधिकं । ततस्तैजसतैजसबन्धननाम्नो विशेषाधिकं । ततस्तैजसकार्मण-
 बन्धननाम्नो विशेषाधिकं । ततः कार्मणकार्मणबन्धननाम्नो विशेषाधिकं । तथा संस्थाननाम्नि संस्थानानामाद्यन्तवर्जानां
 चतुर्णामुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रं सर्वस्तोकं, स्वस्थाने तु तेषां परस्परं तुल्यं । ततः समचतुरस्रसंस्थानस्य विशेषाधिकं । ततोऽपि
 हुंरुसंस्थानस्य विशेषाधिकं । तथांगोपांगनाम्नि सर्वस्तोकमुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रमाद्वारकांगोपांगनाम्नः । ततो वैक्रियांगोपां-
 गनाम्नो विशेषाधिकं । ततोऽप्यौदारिकांगोपांगनाम्नो विशेषाधिकं । तथा संहनननाम्नि सर्वस्तोकमाद्यानां पञ्चानां संहन-
 नानामुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रं, स्वस्थाने तु तेषां परस्परं तुल्यं । ततः सेवार्तसंहननस्य विशेषाधिकं । तथा वर्णनाम्नि सर्वस्तो-
 कमुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रं कृष्णवर्णनाम्नः । ततो नीलवर्णनाम्नो विशेषाधिकं । ततो लोहितवर्णनाम्नो विशेषाधिकं ।
 ततो हारिजवर्णनाम्नो विशेषाधिकं । ततोऽपि शुक्लवर्णनाम्नो विशेषाधिकं । तथा गन्धनाम्नि सर्वस्तोकं सुरजि
 गन्धनाम्नः । ततो विशेषाधिकं दुरजिगन्धनाम्नः । तथा रसनाम्नि सर्वस्तोकं कटुरसनाम्नः । ततस्तिक्करसनाम्नो
 विशेषाधिकं । ततः कपायरसनाम्नो विशेषाधिकं । ततः अम्लरसनाम्नो विशेषाधिकं । ततोऽपि मधुररसनाम्नो विशेष-
 पाधिकं । तथा स्पर्शनाम्नि सर्वस्तोकमुत्कृष्टपदे कर्कशागुरुस्पर्शनाम्नोः प्रदेशाग्रं, स्वस्थाने तु द्वयोरपि परस्परं तुल्यं ।

ततो मृदुलघुस्पर्शनान्नोर्विशेषाधिकं, स्वस्थाने तु द्वयोरपि तयोः परस्परं तुल्यं । ततो रुक्षशीतस्पर्शनान्नोर्विशेषाधिकं, स्वस्थाने तु तयोर्द्वयोरपि परस्परं तुल्यं । ततः स्निग्धोष्णस्पर्शनान्नोर्विशेषाधिकं, स्वस्थाने तु तयोरपि द्वयोः परस्परं तुल्यं । तथानुपूर्वोनास्त्रि सर्वस्तोकं प्रदेशाग्रं देवगतिनरकगत्यानुपूर्व्योः, स्वस्थाने तु द्वयोरपि परस्परं तुल्यं । ततो मनुजगत्यानुपूर्व्या विशेषाधिकं । ततस्तिर्यगानुपूर्व्या विशेषाधिकं । तथा सर्वस्तोकमुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रं त्रसनान्नः । ततो विशेषाधिकं स्यावरनान्नः । तथा सर्वस्तोकं प्रदेशाग्रं पर्याप्तनान्नः । ततो विशेषाधिकमपर्याप्तनान्नः । एवं स्थिरास्थिरयोः शुजाशुजयोः सुजगजुर्जगयोः आदेयानादेययोः सूक्ष्मवादरयोः प्रत्येकसाधारणयोर्वाच्यं । तथा सर्वस्तोकमयशःकीर्तिनाम्नः प्रदेशाग्रं । ततो यशःकीर्तिनाम्नः संख्येयगुणं । शेषाणामांतपोद्योतप्रशस्ताप्रशस्तविहायोगतिसुस्वरक्षुःस्वराणां परस्परं तुल्यमुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रं । निर्माणोद्भासपराधातोपधातागुरुक्षुतीर्थकराणां त्वद्वपवहुत्वं नास्ति, येन इदमद्वपवहुत्वं सजातीयप्रकृत्यपेक्षया, यथा कृष्णादिवर्णनान्नः शेषवर्णपेक्षं, प्रतिपदप्रकृत्यपेक्षया वा यथा सुजगजुर्जगयोः । न चैताः परस्परं सजातीया अजिज्ञैकमूलपरिप्रकृत्यजावात् । नापि विरुद्धा युगपदपि बन्धसम्भवेवात् । तथा गोत्रे सर्वस्तोकमुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रं नीचैर्गोत्रस्य । ततो विशेषाधिकमुच्चैर्गोत्रस्य । तथाऽन्तराये सर्वस्तोकं दानान्तरायस्य । ततो

१ अत्र च श्रीमद्भिदेवेन्द्रसूरिमिः स्वोपज्ञशतकवृत्तावन्यथा व्याख्यातं प्रस्तुतप्रकरणभिधया, तद्विप्यति तदानीं कापि लेखकदोषमूला शोधकदोषमूला वा तादृशी काचन प्रतिष्ठीका प्रतीवान्ये, दृश्यमानेषु त्वादृशेषु न तथाविधः पाठः, युक्तिस्त्वेवंविधेऽतीन्द्रियेऽयामर्थेऽकिञ्चित्कर्येवेत्युपलभ्यमानः पाठ एव शरणम् ।

लान्तान्तरायस्य विशेषाधिकं । ततो जोगान्तरायस्य विशेषाधिकं । तत उपजोगान्तरायस्य विशेषाधिकं । ततो
वीर्यान्तरायस्य विशेषाधिकं । तदेवमुक्तमुत्तरप्रकृतीनामुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्राह्यवद्भुत्वं । संप्रति जघन्यपदे तदभिधीयते
-तत्र सर्वस्तोकं जघन्यपदे प्रदेशाग्रं केवलज्ञानावरणीयस्य । ततो मनःपर्यवज्ञानावरणीयस्यानन्तगुणं । ततोऽवधिज्ञा-
नावरणीयस्य विशेषाधिकं । ततः श्रुतज्ञानावरणीयस्य विशेषाधिकं । ततोऽपि मतिज्ञानावरणीयस्य विशेषाधिकं । तथा
दर्शनावरणीये सर्वस्तोकं जघन्यपदे प्रदेशाग्रं निज्ञायाः । ततः प्रचक्षाया विशेषाधिकं । ततो निष्प्रज्ञाया विशेषा-
धिकं । ततः प्रचक्षाप्रचक्षाया विशेषाधिकं । ततः स्त्यानर्धेर्विशेषाधिकं । ततः केवलदर्शनावरणस्य विशेषाधिकं ।
ततोऽवधिदर्शनावरणस्यानन्तगुणं । ततोऽचक्षुर्दर्शनावरणीयस्य विशेषाधिकं । ततोऽपि चक्षुर्दर्शनावरणीयस्य विशेषाधिकं ।
तथा मोहनीये सर्वस्तोकं जघन्यपदे प्रदेशाग्रमप्रत्याख्यानावरणमानस्य । ततोऽप्रत्याख्यानावरणस्य क्रोधस्य विशेषाधिकं । ततो-
ऽप्रत्याख्यानावरणमायाया विशेषाधिकं । ततोऽप्रत्याख्यानावरणलोचस्य विशेषाधिकं । तत एवमेव प्रत्याख्यानावरणमानक्रो-
धमायालोचानन्तानुबन्धिर्मानक्रोधमायालोचानां यथोत्तरं विशेषाधिकं वक्तव्यं । ततो मिथ्यात्वस्य विशेषाधिकं । ततो
जुगुप्साया अनन्तगुणं । ततो जयस्य विशेषाधिकं । ततो हास्यशोकयोर्विशेषाधिकं, स्वस्थाने तु तयोः परस्परं तुल्यं ।
ततो रुत्यरत्योर्विशेषाधिकं । स्वस्थाने तु तयोरपि परस्परं तुल्यं । ततोऽन्यतरवेदस्य विशेषाधिकं । ततः संज्वलनमान-
क्रोधमायालोचानां यथोत्तरं विशेषाधिकं । तथायुपि सर्वस्तोकं जघन्यपदे प्रदेशाग्रं तिर्यग्मनुष्यायुपोः । ततो देवनार-
कायुपोरसंख्येयगुणं । तथा नास्ति गतौ सर्वस्तोकं जघन्यपदे प्रदेशाग्रं तिर्यग्गतेः । ततो विशेषाधिकं मनुजगतेः ।

ततो देवगतेरसंख्येयगुणं । ततो निरयगतेरसंख्येयगुणं । तथा जातौ सर्वस्तोकं चतुर्णां क्षीर्न्धियादिजातिनाम्नां । तत
 एकेन्द्रियजातेर्विशेषाधिकं । तथा शरीरनाम्नि सर्वस्तोकमौदारिकशरीरनाम्नः । ततस्तैजसशरीरनाम्नो विशेषाधिकं ।
 ततः कर्मणशरीरनाम्नो विशेषाधिकं । ततो वैक्रियशरीरनाम्नोऽसंख्येयगुणं । ततोऽप्याहारकशरीरनाम्नोऽसंख्येयगुणं । एवं
 संपातननाम्नोऽपि वाच्यं । अंगोपांगनाम्नि सर्वस्तोकं जघन्यपदे प्रदेशाग्रमौदारिकांगोपांगनाम्नः । ततो वैक्रियांगोपांगनाम्नोऽ-
 संख्येयगुणं । ततोऽप्याहारकांगोपांगनाम्नोऽसंख्येयगुणं । तथा सर्वस्तोकं जघन्यपदे नरकगतिदेवगत्यानुपूर्व्याः प्रदेशाग्रं । ततो
 मनुजगत्यानुपूर्व्या विशेषाधिकं । ततोऽपि तिर्यग्गत्यानुपूर्व्या विशेषाधिकं । तथा सर्वस्तोकं व्रसनाम्नः । ततो विशेषाधिकं
 स्थावरनाम्नः । एवं वादरसूक्ष्मयोः पर्याप्तापर्याप्तयोः प्रत्येकसाधारणयोश्च । शेषाणां तु नामप्रकृतीनामद्वयवहुत्वं न विद्यते ।
 तथा सातासातवेदनीययोरुच्चैर्गोत्रनीचैर्गोत्रयोरपि । अन्तराये पुनर्यथोत्कृष्टपदे तथैवावगन्तव्यं । इह यदा जन्तुरुत्कृष्टे
 योगस्थाने वर्तते, यदा च मूलप्रकृतीनामुत्तरप्रकृतीनां च स्तोकतराणां बन्धकः, तथा यदा संक्रमकाले प्रकृत्यन्तरद-
 लिकानामुत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो जवति, तदोत्कृष्टप्रदेशाग्रसंज्ञवः । तथाहि—उत्कृष्टे योगे वर्तमानो जीव उत्कृष्टं प्रदेश-
 ग्रहणं करोति । तथा स्तोकतराणां मूलप्रकृतीनामुत्तरप्रकृतीनां च यदा बन्धकस्तदा शेषावध्यमानप्रकृतिलन्योऽपि जागस्तासां
 वध्यमानानामाजजति । तथा प्रकृत्यन्तरदलिकानामुत्कृष्टप्रदेशसंक्रमकाले विवक्षितासु प्रकृतिषु वध्यानासु प्रचृताः कर्मपुञ्जलाः
 प्रविशन्ति । तत एतेषु कारणेषु सत्सूत्कृष्टप्रदेशाग्रसंज्ञवो जवति । विपर्यासे तु जघन्यप्रदेशाग्रसंज्ञवः ॥ २० ॥

१ श्रीमन्वायानार्यपादैत्र साद्यादिप्ररूपणा स्वामित्वप्ररूपणा च कृता स्वविवरणे ।

तदेवमुक्तौ प्रकृतिप्रदेशान्धौ । संप्रति स्थित्यनुज्ञागवन्धप्ररूपणावसरः । तत्र बहु वक्तव्यत्वात् प्रथमतोऽनुज्ञा-
गवन्धस्यैव प्ररूपणा क्रियते । तत्र चतुर्दशानुयोगवाराणि । तद्यथा-अविज्ञागप्ररूपणा १, वर्गणाप्ररूपणा २, स्पर्ध-
कप्ररूपणा ३, अन्तरप्ररूपणा ४, स्थानप्ररूपणा ५, कर्मकप्ररूपणा ६, पदस्थानप्ररूपणा ७, अधस्तनस्थानप्ररूपणा ८,
वृद्धिप्ररूपणा ९, समयप्ररूपणा १०, यवमध्यप्ररूपणा ११, ओजोयुग्मप्ररूपणा १२, पर्यवसानप्ररूपणा १३, अद्वयवदु-
त्वप्ररूपणा १४ । तत्राविज्ञागप्ररूपणार्थमाह—

गहणसमयस्मि जीवो उप्पाएइ गुणे सपच्चयउ । सबजियाणंतगुणे कम्मपएसेसु सवेसुं ॥ २ए ॥

गहणेति-इहानुज्ञागस्य कारणं कापायिका अध्यवसायाः, “विइअणुजागं कसायउ कुणइ” इतिवचनात् । ते च
विधा-शुजा अशुजाश्च । तत्र शुजैः क्षीरखंडरसोपममाह्लादजननमनुज्ञागं कर्मपुद्गलानामाधत्ते, निवधोपातकीरसोपम
चाशुजैः । ते च शुजा-अशुजा वा कापायिका अध्यवसायाः प्रत्येकमसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणाः, केवलं शुजा
विशेषाधिका ऋष्ट्याः । तथाहि-यानेवानुज्ञागवन्धाध्यवसायान् क्रमशः स्थापितान् संक्षिप्यमानः क्रमेणाधोऽध-आ-
स्कन्दति, तानेव विशुध्यमानः क्रमेणोर्ध्वोर्ध्वमारोहति । ततो यथा प्रासादादवतरतो यावन्ति सोपानस्थानानि ज्वन्ति
तावन्त्येवारोहतोऽपि, तथाऽत्रापि यावन्त एव संक्षिप्यमानस्याशुजाध्यवसायास्तावन्त एव विशुध्यमानस्यापि शुजा-
ध्यवसायाः । उक्तं च-“क्रमशः स्थितासु कापायिकीषु जीवस्य जावपरिणतिषु । अवपत्तनोत्पत्तनाज्जे संक्केशाज्जाविशो-
ध्यज्जे ॥ १ ॥” केवलं रूपको येनध्यवसायेषु वर्तमानः रूपकश्रेणिमारोहति, तेन्यः पुनर्न-निवर्तते, तस्य प्रतिपाता-

जाग्रात्, अतस्तेऽधिका इति तदपेक्षया विशेषाधिकाः शुजाध्यवसायाः । तत्र शुजेनाशुजेन वा एकेन केनचिदध्यवसा-
येन स्वप्रत्ययत इति स्वस्यात्मनः संनन्धनानुजागवन्धं प्रति प्रत्ययेन प्रत्ययभूतेन कारणभूतेन जीवो ग्रहणसमये
योग्यपुंजसादानसमये सर्वेषु कर्मप्रदेशेषु एकैकस्मिन् कर्मपरमाणवित्यर्थः । गुणान् रसस्य निर्विज्ञागान् जागानुक्तस्व-
रूपान् सर्वजीवेन्योऽनन्तगुणानुत्पादयति । इयमत्र जावना-इह पूर्वं कर्मप्रायोग्यवर्गणान्तःपातिनः सन्तः कर्मपरमा-
णवो न तत्राविधविशिष्टरसोपेता आसीरन्, किंतु प्रायो नीरसा एकस्वरूपाश्च । यदा तु जीवेन गृह्यन्ते, तदानीं
ग्रहणसमये एव तेषां कापायिकेणाध्यवसायेन सर्वजीवेन्योऽप्यनन्तगुणां रसाविज्ञागा आपद्यन्ते, ज्ञानावरणकत्वादि-
विचित्रस्वजायता च । अचिन्त्यत्वात् जीवानां पुञ्जानां च शक्तेः । न चैतदनुपपन्नं, तथादर्शनात् । तथाहि-शुष्कतृणा-
दिपरमाणवोऽत्यन्तनीरसा अपि गवादिजिर्गृहीत्वा विशिष्टक्षीरादिरसरूपतया सप्तधातुरूपतया च परिणम्यन्ते इति॥२६॥

अत्राह-ननु तान् रसस्याविज्ञागान् किं सर्वेष्वपि कर्मपरमाणुषु तुल्यानुत्पादयति आहोश्चिद्विपमान् ? उच्यते-
विपमान् । तथाहि-केषुचित्परमाणुषु स्तोकान् । तांश्च जघन्यतोऽपि सर्वजीवानन्तगुणान् । केषुचित्तेन्योऽपि प्रभूतान् ।
केषुचिच्च प्रभूततमान् तत्र न ज्ञायते केषु कियन्त इति तन्निरूपणार्थं वर्गणादिप्ररूपणमाह-

सवप्पगुणा ते पढमवर्गणा सेसिया विसेसूणा । अविज्ञागुत्तरियात्तं सिद्धाणमणंतजागसमा ॥ ३० ॥

संयेति-येषां परमाणूनां समस्तान्यपरमाणवपेक्षयाऽदृश्ये गुणाः स्तोका रसाविज्ञागास्ते सर्वाहपगुणाः परमाणवः समु-
दिताः प्रथमा वर्गणा । तस्यां च कर्मपरमाणवोऽतिशयेन प्रभूताः । शेषाश्च वर्गणा विशेषहीनाः कर्मपरमाणवपेक्षया ।

तथाहि-प्रथमवर्गणापेक्षया द्वितीयवर्गणायां कर्मपरमाणवो विशेषहीनाः । ततोऽपि तृतीयस्यां वर्गणायां विशेषहीनाः । एवं तावदाद्यं यावत्सर्वोत्कृष्टा वर्गणा । एताश्च कथञ्चुता इत्याह-‘अविज्ञागुत्तरियाञ्च त्ति’-अविज्ञागोत्तरा एकैक-स्नेहाविज्ञागाधिका इत्यर्थः । तथाहि-प्रथमवर्गणापरमाणवपेक्षया ये परमाणव एकेन रसाविज्ञागेनान्यधिकास्तेषां समुदायो द्वितीया वर्गणा । तेन्योऽप्येकेन रसाविज्ञागेनाधिकानां समुदायस्तृतीया वर्गणा । एवमेकैकाविज्ञागवृद्ध्या वर्गणास्तावद्व्यक्त्या यावदज्ञेन्येन्योऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तजागकक्षा जवन्ति इति ॥ ३० ॥

कृता वर्गणाप्ररूपणा, संप्रति स्पर्धकप्ररूपणामाह-

फडुगमणंतगुणियं सवजिएहिं पि अंतरं एवं । सेसाणि वग्गणाणं समाणि ठाणं पढममित्तो ॥३१॥

फडुगेति-अज्ञेन्येन्योऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तजागकक्षा अनन्ता वर्गणा एकं स्पर्धकं । एषा स्पर्धकप्ररूपणा । संप्रत्यन्तरप्ररूपणा क्रियते-इत ऊर्ध्वमेकेन रसाविज्ञागेनान्यधिकाः परमाणवो न प्राप्यन्ते, नापि दान्यां, नापि त्रिजिः, नापि संख्येयैः, नाप्यसंख्येयैः, नाप्यनन्तैः, किं त्वनन्तानन्तैरेव सर्वजीर्धेन्योऽनन्तगुणैरन्यधिकाः प्राप्यन्ते । ततस्तेषां समुदायो द्वितीयस्य स्पर्धकस्य प्रथमा वर्गणा । तत एकेन रसाविज्ञागेनाधिकानां परमाणूनां समुदायो द्वितीया वर्गणा । दान्यां रसाविज्ञागान्यामधिकानां परमाणूनां समुदायस्तृतीया वर्गणा । एवमेकैकरसाविज्ञागवृद्ध्या वर्गणास्तावद्व्यक्त्या यावदज्ञेन्येन्योऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तजागकक्षा जवन्ति । ततस्तासां समुदायो द्वितीयः स्पर्धकः । ततः पुनरप्यत ऊर्ध्वमेकेन रसाविज्ञागेनान्यधिकाः परमाणवो न प्राप्यन्ते, नापि दान्यां, नापि त्रिजिः, नापि संख्येयैः, नाप्यसंख्येयैः,

नाप्यनन्तैः किं त्वनन्तानन्तैरेव सर्वजीवेभ्योऽनन्तगुणैः । ततस्तेषां समुदायस्तृतीयस्य स्पर्धकस्य प्रथमा वर्गणा । ततः पुनरप्येत ऊर्ध्वे यथोत्तरमेकैकरसाविजागवृद्ध्या द्वितीयादिकोऽवर्गणास्तावद्वाच्या यावदज्ञव्येभ्योऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तजागकल्पा जवन्ति । ततस्तासां समुदायस्तृतीयं स्पर्धकं । एवं स्पर्धकानि तावद्वाच्यानि यावदज्ञव्येभ्योऽनन्तगुणानि सिद्धानामनन्तजागकल्पानि जवन्ति । तेषां समुदाय एकमनुजागबन्धस्थानं । तथा चाह—“अणंतगुणियं सयजिएहिं पि” इत्यादि । प्रथमस्पर्धकचरमवर्गणाया द्वितीयस्पर्धकप्रथमवर्गणायाश्चान्तरमपि सर्वजीवेभ्योऽनन्तगुणितं द्रष्टव्यं । एषान्तरप्ररूपणाः एवं शेषाप्यपि स्पर्धकान्यन्तराणि च यथोक्तप्रमाणान्वयवगन्तव्यानि । तानि च स्पर्धकानि एकानि एकस्पर्धकसत्त्ववर्गणानां समानि अज्ञव्येभ्योऽनन्तगुणानि सिद्धानामनन्तजागकल्पानीत्यर्थः । एकं प्रथमं सर्वजपन्यमनुजागबन्धस्थानं जवति । अनुजागबन्धस्थानं नामैकेन कापाधिकेणाध्यवसायेन गृहीतानां कर्मपरमाणूनां रसस्पर्धकसमुदायपरिमाणं ॥ ३१ ॥

कृता स्थानप्ररूपणा । कंडकप्ररूपणार्थमाह—

एतो अंतरतुल्यं अंतरमणंतजागुत्तरं विश्यमेवं । अंगुलश्रसंखजागो अणंतजागुत्तरं कम्मं ॥ ३२ ॥

एतो ति—इतः प्रथमस्थानादारभ्य द्वितीयस्थानादुर्वाक् अन्तरमन्तरतुल्यं प्रागुक्तप्रमाणान्तरतुल्यं द्रष्टव्यं । इदमुक्तं जवति—यथा प्रथमस्पर्धकचरमवर्गणाया द्वितीयस्पर्धकादिवर्गणायाश्चान्तरं सर्वजीवेभ्योऽनन्तगुणं समुद्दिष्टं, एवमिहापि प्रथमस्थानान्तिमस्पर्धकचरमवर्गणाया द्वितीयस्थानाद्यस्पर्धकप्रथमवर्गणायाश्चान्तरं सर्वजीवेभ्योऽनन्तगुणमवगन्तव्यं । तच्च द्वितीयस्थानं

गार्धकापेक्षयाऽनन्तजागोत्तरमनन्तजागृद्धं । यावन्ति प्रथमे स्थाने स्पर्धकानि तावन्त्योऽनन्तजागाधिकानि द्वितीये
 स्थाने स्पर्धकान्यरमेयानीत्यर्थः । परं यद्योत्तरमनन्तजागृद्धान्युपदर्शितप्रकारेण स्थानानि तावद्वाच्यानि यावदङ्गुलासं-
 त्येयजागगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि नयन्ति । एतेषां च समुदाय एकं कंरुकं । 'अणंतजागुत्तरं ति' अनन्तजा-
 गोत्तरं अनन्तजागोत्तरस्थानसमुदायरूपत्वात्कंरुकमप्यनन्तजागोत्तरमुक्तं । एषा कंरुकप्ररूपणा । संप्रति पदस्थानप्ररूपणा
 क्रियते-तस्मात् प्रथमात् कंदकात् परं यदन्यदनुजागयन्धस्थानं नयति तत्स्पर्धकापेक्षयाऽमंख्येयजागाधिकं । तस्मा-
 त्पराणि तु कंरुकमात्राणि स्थानानि यद्योत्तरमनन्तजागृद्धानि । ततः परं पुनरप्येकमन्यदनुजागयन्धस्थानमसंख्येय-
 जागाधिकं । ततः पुनरपि कंरुकमात्राणि स्थानानि यद्योत्तरमनन्तजागृद्धानि । ततो ज्योऽप्येकमसंख्येयजागाधिकं
 स्थानं । परमनन्तजागाधिकं कंरुकप्रमाणं स्थानैर्यद्यद्विज्ञान्यमंख्येयजागाधिकानि स्थानानि तावद्वक्तव्यानि याव-
 शान्यपि कंरुकमात्राणि नयन्ति । कंरुकं च समयपरिज्ञापयाऽङ्गुलमात्रदेवामंख्येयजागगतप्रदेशराशिमंख्याप्रमाणम-
 निधीयते । ततश्चरमादर्मंख्येयजागाधिकत्वात् स्थानात् पराणि यद्योत्तरमनन्तजागृद्धानि कंरुकमात्राणि स्थानानि या-
 प्यानि । ततः मंख्येयजागाधिकमेकं स्थानं वक्तव्यं । ततो मूलादारन्य यावन्ति स्थानानि प्रागतिक्रान्तानि तावन्ति
 पुनरपि तद्वैगानिधाय पुनरप्येकं मंख्येयजागाधिकं स्थानं वक्तव्यं । अमूनि चैवं मंख्येयजागाधिकानि स्थानानि ताव-
 द्वाच्यानि यावदकंरुकमात्राणि नयन्ति । तत उष्ट्रकमेव ज्योऽपि मंख्येयजागाधिकस्थानप्रमंगे मंख्येयगुणाधिक-
 मेकं स्थानं वक्तव्यं । ततः पुनरपि मूलादारन्य यावन्त्यनुजागयन्धस्थानानि प्रागतिक्रान्तानि तावन्ति तथैव याप्यानि ।

ततः पुनरप्येकं संख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यं । ततो ज्ञूयोऽपि मूलादारभ्य यावन्ति स्थानानि प्रागतिक्रान्तानि तावन्त्यनुजागवन्धस्थानानि तथैव वक्तव्यानि । ततः पुनरप्येकं संख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यं । अमून्यप्येवं संख्येयगुणाधिकानि स्थानानि तावद्वक्तव्यानि यावत्कंरुक्मात्राणि जवन्ति । ततः पूर्वपरिपाठ्या पुनः संख्येयगुणाधिकस्थानप्रसंगेऽसंख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यं । ततः पुनरपि मूलादारभ्य यावन्त्यनुजागवन्धस्थानानि प्रागतिक्रान्तानि तावन्ति तथैव पुनरपि वाच्यानि । ततः पुनरप्येकमसंख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यं । ततो ज्ञूयोऽपि मूलादारभ्य तावन्त्यनुजागवन्धस्थानानि वक्तव्यानि । ततः पुनरप्येकमसंख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यं । अमूनि चैवंमसंख्येयगुणाधिकानि स्थानानि तावद्वक्तव्यानि यावत्कंरुक्मात्राणि जवन्ति । ततः पूर्वपरिपाठ्या पुनरप्यसंख्येयगुणाधिकस्थानप्रसंगेऽनन्तगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यं । ततः पुनरपि मूलादारभ्य यावन्त्यनुजागवन्धस्थानानि प्रागजिहितानि तावन्ति पुनरपि तथैव वाच्यानि । ततो ज्ञूयोऽप्येकमनन्तगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यं । ततो ज्ञूयोपि मूलादारभ्य तावन्ति स्थानानि तथैव वक्तव्यानि । ततः पुनरप्येकमनन्तगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यं । एवमनन्तगुणाधिकानि स्थानानि तावद्वक्तव्यानि यावत्कंरुक्मात्राणि जवन्ति इति ॥ ३२ ॥

इदानीं सूत्रमनुस्त्रियते—

एगं असंखजागेणणंतजागुत्तरं पुणो कंरुं । एवं असंखजागुत्तराणि जा पुवतुद्धाणि ॥ ३३ ॥
 एगं ति—ततः प्रथमात् कंरुंकादुपरि एकमनुजागवन्धस्थानं । 'असंखजागेण' असंख्येयेन जागेनाधिकं दृष्टव्यं पूर्व-

स्थानगतस्पर्धकापेक्षयाऽसंख्येयज्ञागाधिकैः स्पर्धकैरधिकं द्रष्टव्यमित्यर्थः । ततः पुनरप्यनन्तज्ञागोत्तरं कर्म यथोत्तरम-
नन्तज्ञागवृद्धानां स्थानानां कर्मकं । ततः पुनरप्येकमसंख्येयज्ञागाधिकं स्थानं । एवमनन्तज्ञागवृद्धकर्मकव्यवहितान्यसं-
ख्येयज्ञागाधिकानि स्थानानि तावद्वक्तव्यानि यावत्पूर्वतुल्यानि जवन्ति, कर्मकमात्राणि जवन्तीत्यर्थः । ततः पुनरप्य-
नन्तज्ञागवृद्धस्थानानां कर्मकमभिधाय ततः परमेकं संख्येयज्ञागोत्तरं संख्येयज्ञागाधिकमेकं स्थानं द्रष्टव्यं ॥ ३३ ॥

तथा चाह-

एगं संखेज्जुत्तरमेत्तो तीयाण तिष्ठिया वीयं । ताण वि पढमसमाइं संखेज्जगुणोत्तरं एक्कं ॥ ३४ ॥

एगं-ति-‘एत्तो ति’ इतः संख्येयज्ञागाधिकात् स्थानात् परतो मूलादारभ्य यावन्त्यनुज्ञागबन्धस्थानानि प्रागतिक्रो-
न्तानि तावन्त्यतिक्रम्य गत्वा द्वितीयं संख्येयज्ञागाधिकं स्थानं वक्तव्यं । तान्यपि संख्येयज्ञागाधिकानि स्थानान्युपद-
शितप्रकारेण तावद्वक्तव्यानि यावत्प्रथमसमानि जवन्ति प्रथमकर्मकतुल्यानि जवन्तीत्यर्थः । ततः पूर्वपरिपाठ्या संख्ये-
यज्ञागाधिकस्थानप्रसंगे संख्येयगुणोत्तरं संख्येयगुणाधिकं स्थानमेकं वक्तव्यं ॥ ३४ ॥

एत्तो तीयाणि अइष्ठियाणि विइयमविःताणि पढमस्स । तुह्वाणसंखगुणियं एक्कं तीयाण एक्कस्स ॥ ३५ ॥

एत्तो ति-इतः संख्येयगुणोत्तरादनुज्ञागबन्धस्थानात् यावन्ति मूलत आरभ्य प्रागतीतान्यतिक्रान्तान्यनुज्ञागबन्ध-
स्थानानि तावन्त्यतिक्रम्य द्वितीयं संख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यं । तान्यप्येवं तावद्वक्तव्यानि यावत्प्रथमस्थानान्त-
ज्ञागवृद्धस्थानकर्मकस्य तुल्यानि जवन्ति । ततः पूर्वपरिपाठ्या पुनः संख्येयगुणाधिकस्थानप्रसंगेऽसंख्येयगुणाधिकं

स्थानमेकं वक्तव्यं । ततो मूलत आरभ्य यावन्त्यतीतानि तावन्ति ज्ञूयोऽप्यतिक्रम्य गत्वा द्वितीयकमसंख्येयगुणा-
धिकं स्थानं वक्तव्यं ॥ ३५ ॥

विश्यं ताणि समाहं पढमस्ताणंतगुणियमेगं तो । तीयाणइष्टियाणंताण विं पढमस्त तुह्वाइं ॥ ३६ ॥

विश्यं ति-तान्यप्यसंख्येयगुणाधिकानि, स्थानानि प्रथमस्य मूलज्ञूतस्थानन्तजागवृद्धकंककस्य समानि तुह्यानि
जवन्ति । ततः पूर्वपरिपाठ्या पुनरप्यसंख्येयगुणाधिकस्थानप्रसंगेऽनन्तगुणितमनन्तगुणाधिकं स्थानमेकं वक्तव्यं । ततो
मूलत आरभ्य यानि अनुजागवन्धस्थानानि अतीतानि तानि भूयोऽप्यतिक्रम्य गत्वा द्वितीयमनन्तगुणाधिकं स्थानं
वक्तव्यं । एवं तान्यप्यनन्तगुणाधिकानि स्थानानि तावद्वक्तव्यानि यावत्प्रथमस्यानन्तजागवृद्धस्थानकंककस्य तुह्यानि
जवन्ति । ततः पूर्वपरिपाठ्या पञ्चकवृद्धनन्तरं पुनरप्यनन्तगुणाधिकं स्थानमुत्पद्यते किं वा नेति चेदुच्यते-नोत्पद्यते,
पदस्थानकस्य परिसमाप्तत्वात् । एतत्प्रथमं पदस्थानकं ॥ ३६ ॥

अस्मिंश्च पदस्थानकेऽनन्तजागवृद्धिः, असंख्येयजागवृद्धिः, संख्येयजागवृद्धिः, संख्येयगुणवृद्धिः, असंख्येयगुणवृद्धिः
अनन्तगुणवृद्धिश्चोक्ता । तत्र कियन्मात्रेणानन्तासंख्येयसंख्येयतमेन जागेन कियन्मात्रेण वाऽनन्तासंख्येयसंख्येयगुणकारेण
वृद्धिर्जवतीति-तेत्परिज्ञानार्थमाह-

सवजियाणमसंखेज्जलोग संखेज्जगस्स जेहस्स । जागो तिसु गुणणा तिसु ठहाणमसंखिया लोगा ॥ ३७ ॥

सवेति-आद्योसु तिसुपु वृद्धिष्वनन्तासंख्येयसंख्येयानां जागो यथाक्रमं सर्वजीवानामसंख्येयलोकाकाशप्रदेशानामुत्कृष्टस्य

नमंस्तेषां च दृश्यः । उक्तस्तु न तिसृषु तृष्णु गुणना गुणकारोऽनन्तामंख्येयसंख्येयानां यथाक्रममेतेषामेव सर्वजीरादी-
 नानमगन्तव्या । उदमुक्तं नवति-प्रथमस्यानुजागवन्धस्थानस्य सर्वजीरमंख्याप्रमाणेन राशिना जागे हते सति यद्वर्ध-
 मोऽनन्तजाग इह प्राक्तः, तेनान्यधिकं द्वितीयमनुजागस्थानं । तस्यापि सर्वजीरसंख्याप्रमाणेन राशिना जागे हते, सति
 यद्वर्धं तेनान्यधिकं तृतीयमनुजागवन्धस्थानं । एवं यद्यदनुजागवन्धस्थानमनन्तजागवृक्षमुपखन्यते तत्तत्पाश्चात्यस्य
 पाश्चात्यस्यानुजागवन्धस्थानस्य सर्वजीरमंख्याप्रमाणेन राशिना जागे हते सति यद्वर्धन्यते तेन तेनानन्ततमेन जागेनान्य-
 धिक्मंरगन्तव्यं । तथाऽमंख्येयजागाधिकं नाम पाश्चात्यस्यानुजागवन्धस्थानस्यामंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणेन राशिना
 जागे हते सति यद्वर्धन्यते सोऽमंख्येयतमो जागः । तेनामंख्येयतमेन जागेनान्यधिकममंख्येयजागाधिकं दृश्यं । तथा
 मंख्येयजागाधिकं नाम पाश्चात्यस्यानुजागवन्धस्थानस्य उत्कृष्टेन संख्येयेन जागे हते सति यद्वर्धन्यते स संख्येयतमो
 जागः । तेन मंख्येयगतेन जागेनान्यधिकमगन्तव्यं । तथा मंख्येयगुणवृद्धं नाम पाश्चात्यमनुजागवन्धस्थानमुत्कृष्टसं-
 ख्येयप्रमाणेन राशिना गुण्यते । गुणिते च सति यावान् राशिर्नवति एतात्प्रमाणमगन्तव्यं । तथाऽमंख्येयगुणवृद्धं
 नाम पाश्चात्यमनुजागवन्धस्थानममंख्येयलोकाकाशप्रदेशसंख्याप्रमाणेन राशिना गुण्यते । गुणिते च सति यावान्
 राशिर्नवति तात्प्रमाणमगन्तव्यं । एतमनन्तगुणवृद्धमपि नावनीयं । प्रथमस्य पदस्थानकस्य परिसमाप्तौ सत्यामुपरि
 पदस्थाननुजागस्थानमुपजायतेऽनन्तजागवृद्धं तत् द्वितीयस्य पदस्थानकस्य प्रथममगन्तव्यं । तदपि च द्वितीयं पद-
 स्थानकं पूर्वेकमेव गच्छन्मगि यच्छव्यं । एवं शेषाण्यपि पदस्थानकानि यच्छव्यानि । तानि च तावच्छव्यानि यावद-

संख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि जवन्ति । तथा चाहं—‘उच्चाणमसंखिया लोका’ । अत्र कश्चित्प्रश्नयति—ननु प्रथ-
मानुज्ञागबन्धस्थानस्य सर्वजीवप्रमाणेन राशिना ज्ञागोऽपह्नियते किं रसाविज्ञागापेक्षया उत परमाणवपेक्षया यद्वा
स्पर्धकापेक्षया ? तत्र न तावद्भसाविज्ञागापेक्षया, प्रथमस्थानात् द्वितीयस्थानेऽपि रसाविज्ञागानां संख्येयादिगुणनया
प्राप्यमाणत्वात् । तथाहि—प्रथमे स्थाने प्रथमे स्पर्धके प्रथमवर्गणायामनन्ता अपि रसाविज्ञागाः किलासत्कल्पनया सप्त ।
ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टौ । तृतीयस्यां नव । चतुर्थ्यां दश । इदमेकं स्पर्धकं । इत ऊर्ध्वं त्वेकोत्तरवृद्ध्या रसावि-
ज्ञागा न प्राप्यन्ते, किंतु सर्वजीवानन्तगुणाधिकाः । ते च किलासत्कल्पनया सप्तदश । एते च द्वितीयस्य स्पर्धकस्य
प्रथमवर्गणयां । ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टादश । तृतीयस्यामेकोनविंशतिः । चतुर्थ्यां विंशतिः । इदं द्वितीयं
स्पर्धकं । ततः पुनरप्यत ऊर्ध्वमेकोत्तरवृद्ध्या रसाविज्ञागा न प्राप्यन्ते, किंतु सर्वजीवानन्तगुणाधिकाः । ते च किला-
सत्कल्पनया सप्तविंशतिः । एते च तृतीयस्य स्पर्धकस्य प्रथमवर्गणयां । ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टाविंशतिः । तृती-
यस्यामेकोनत्रिंशत् । चतुर्थ्यां त्रिंशत् । इदं तु तृतीयं स्पर्धकं । ततः पुनरप्यत ऊर्ध्वमेकोत्तरवृद्ध्या रसाविज्ञागा न
प्राप्यन्ते, किंतु सर्वजीवानन्तगुणान्यधिकाः । ते च किलासत्कल्पनया सप्तत्रिंशत् । एते चतुर्थस्य स्पर्धकस्य प्रथमवर्ग-
णयां । ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टात्रिंशत् । तृतीयस्यामेकोनचत्वारिंशत् । चतुर्थ्यां चत्वारिंशत् । इदं चतुर्थ्यं स्पर्धकं ।
एतानि च किलासत्कल्पनया प्रथममनुज्ञागबन्धस्थानं । अत्र च रसाविज्ञागाः सर्वसंख्यया पद्मसप्तत्यधिकानि त्रीणि
शतानि । इत ऊर्ध्वं त्वेकोत्तरवृद्ध्या रसाविज्ञागा न प्राप्यन्ते, किंतु सर्वजीवानन्तगुणान्यधिकाः । ते च किलासत्क-

च संख्येयस्य द्रष्टव्यः । उत्तरासुत्रे तिसृषु वृज्जिषु गुणना गुणकारोऽनन्तासंख्येयसंख्येयानां यथाक्रममेतेषामेव सर्वजीवादी-
 नामवगन्तव्या । इदमुक्तं जवति-प्रथमस्यानुज्ञागबन्धस्थानस्य सर्वजीवसंख्याप्रमाणेन राशिना ज्ञागे हृते सति यद्वन्धं
 सोऽनन्तज्ञाग इह ग्राह्यः, तेनान्यधिकं द्वितीयमनुज्ञागस्थानं । तस्यापि सर्वजीवसंख्याप्रमाणेन राशिना ज्ञागे हृते, सति
 यद्वन्धं तेनान्यधिकं तृतीयमनुज्ञागबन्धस्थानं । एवं यद्यदनुज्ञागबन्धस्थानमनन्तज्ञागवृद्धमुपलभ्यते तत्तत्पाश्चात्यस्य
 पाश्चात्यस्यानुज्ञागबन्धस्थानस्य सर्वजीवसंख्याप्रमाणेन राशिना ज्ञागे हृते सति यद्वन्धं तेन तेनानन्ततमेन ज्ञागेनान्य-
 धिकमवगन्तव्यं । तथाऽसंख्येयज्ञागाधिकं नाम पाश्चात्यस्यानुज्ञागबन्धस्थानस्यासंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणेन राशिना
 ज्ञागे हृते सति यद्वन्धं तेन सोऽसंख्येयतमो ज्ञागः । तेनासंख्येयतमेन ज्ञागेनान्यधिकमसंख्येयज्ञागाधिकं द्रष्टव्यं । तथा
 संख्येयज्ञागाधिकं नाम पाश्चात्यस्यानुज्ञागबन्धस्थानस्य उत्कृष्टेन संख्येयेन ज्ञागे हृते सति यद्वन्धं तेन संख्येयतमो
 ज्ञागः । तेन संख्येयतमेन ज्ञागेनान्यधिकमवगन्तव्यं । तथा संख्येयगुणवृद्धं नाम पाश्चात्यमनुज्ञागबन्धस्थानमुत्कृष्टसं-
 ख्येयकप्रमाणेन राशिना गुण्यते । गुणिते च सति यावान् राशिर्जवति एतावत्प्रमाणमवगन्तव्यं । तथाऽसंख्येयगुणवृद्धं
 नाम पाश्चात्यमनुज्ञागबन्धस्थानमसंख्येयलोकाकाशप्रदेशसंख्याप्रमाणेन राशिना गुण्यते । गुणिते च सति यावान्
 राशिर्जवति तावत्प्रमाणमवसेयं । एवमनन्तगुणवृद्धमपि जावनीयं । प्रथमस्य पदस्थानकस्य परिसमाप्तौ सत्यामुपरि
 यदन्यदनुज्ञागस्थानमुपजायतेऽनन्तज्ञागवृद्धं तत् द्वितीयस्य पदस्थानकस्य प्रथममवगन्तव्यं । तदपि च द्वितीयं पद-
 स्थानकं पूर्वक्रमेण सकलमपि वक्तव्यं । एवं शेषाण्यपि पदस्थानकानि वक्तव्यानि । तानि च तावद्वक्तव्यानि यावद-

संख्येयलोकाकांशप्रदेशराशिप्रमाणानि जवन्ति । तथा चाहु- 'वैद्याणमसंखिया लोका' । अत्र कश्चित्प्रश्रयति-ननु प्रथ-
मानुजागवन्धस्थानस्य सर्वजीवप्रमाणेन राशिना जागोऽपह्रियते किं रसाविज्ञागापेक्षया उत परमाणवपेक्षया यद्वा
स्पर्धकापेक्षया । तत्र न तावद्रसाविज्ञागापेक्षया, प्रथमस्यानात् द्वितीयस्थानेऽपि रसाविज्ञागानां संख्येयादिगुणनया
प्राप्यमाणत्वात् । तथाहि-प्रथमे स्थाने प्रथमे स्पर्धके प्रथमवर्गणायामनन्ता अपि रसाविज्ञागाः किलासत्कल्पनया सप्त ।
ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टौ । तृतीयस्यां नव । चतुर्थ्यां दश । इदमेकं स्पर्धकं । इत ऊर्ध्वं त्वेकोत्तरवृद्ध्या रसावि-
ज्ञागा न प्राप्यन्ते, किंतु सर्वजीवानन्तगुणाधिकाः । ते च किलासत्कल्पनया सप्तदश । एते च द्वितीयस्य स्पर्धकस्य
प्रथमवर्गणायां । ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टादश । तृतीयस्यामेकोनविंशतिः । चतुर्थ्यां विंशतिः । इदं द्वितीयं
स्पर्धकं । ततः पुनरप्यत ऊर्ध्वमेकोत्तरवृद्ध्या रसाविज्ञागा न प्राप्यन्ते, किंतु सर्वजीवानन्तगुणाधिकाः । ते च किला-
सत्कल्पनया सप्तविंशतिः । एते च तृतीयस्य स्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां । ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टाविंशतिः । तृती-
यस्यामेकोनविंशत् । चतुर्थ्यां त्रिंशत् । इदं तु तृतीयं स्पर्धकं । ततः पुनरप्यत ऊर्ध्वमेकोत्तरवृद्ध्या रसाविज्ञागा न
प्राप्यन्ते, किंतु सर्वजीवानन्तगुणान्यधिकाः । ते च किलासत्कल्पनया सप्तत्रिंशत् । एते चतुर्थस्य स्पर्धकस्य प्रथमवर्ग-
णायां । ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टात्रिंशत् । तृतीयस्यामेकोनचत्वारिंशत् । चतुर्थ्यां चत्वारिंशत् । इदं चतुर्थं स्पर्धकं ।
एतानि च किलासत्कल्पनया प्रथममनुजागवन्धस्थानं । अत्र च रसाविज्ञागाः सर्वसंख्यया षट्सप्तत्यधिकानि त्रीणि
शतानि । इत ऊर्ध्वं त्वेकोत्तरवृद्ध्या रसाविज्ञागा न प्राप्यन्ते, किंतु सर्वजीवानन्तगुणान्यधिकाः । ते च किलासत्क-

परमाण्वपेक्षया द्वितीये स्थाने परमाणवः किञ्चिदूना एव जवन्ति, नानन्तजागाधिकाः । एवमुत्तरेष्वपि स्थानेषु पूर्वपूर्व-
 स्थानापेक्षया हीनहीनतरपरमाणुत्वं दृष्टव्यं । नापि स्पर्धकापेक्षया, प्रथमस्थानादीनां सर्वजीवप्रमाणेन राशिना जागा-
 पहारः संजवति, प्रथमस्थानादिगतस्पर्धकानामनन्तगुणसिद्धान्तजागकल्पनयाऽतीव स्तोकत्वादिति ॥ अत्रोच्यते-
 इयं हि पदस्थानकप्ररूपणा संयमश्रेण्यादिगतसकलपदस्थानकव्यापकलक्षणतया प्ररूप्यते । ततो यद्यप्यनन्तगुणवृद्धात्
 स्थानादवर्गाकृतनेषु स्थानेषु सर्वजीवप्रमाणेन राशिना स्पर्धकापेक्षया जागहारो न संजवति, तथाप्युत्तरेषु स्थानेष्वन्ये-
 ष्वपि च द्वितीयादिषु पदस्थानेषु तथा सर्वेष्वपि संयमश्रेण्यादिगतेषु संजवतीति न कश्चिद्विरोधः, बाहुल्येन सर्वत्रापि
 संजवात्, सर्वजीवप्रमाणेन राशिना जागो ह्रियत इतिवचनाच्च अनन्तगुणवृद्धात् स्थानादवर्गागपि पूर्वस्थानेभ्य उत-
 रोत्तरस्थानानां सर्वस्तोकानन्तजागाधिकत्वमवसेयं । यद्यपि च पूर्वपूर्वस्थानापेक्षयोत्तरोत्तरस्थानेषु किञ्चिद्धीनहीनतराः पर-
 माणवः प्राप्यन्ते तथापि स्तोकस्तोकतरैः परमाणुजिर्वर्गणादीनां संजवाद्भुक्तस्वरूपस्पर्धकबाहुल्यं न विरुध्यते । तदेव-
 मुक्ता पदस्थानकप्ररूपणा । सांप्रतमधस्तनस्थानप्ररूपणा क्रियते-तत्र प्रथमादसंख्येयजागवृद्धात्स्थानादधः कियन्त्यनुजा-
 गबन्धस्थानान्यनन्तजागवृद्धानि ? उच्यते-कंरुकमात्राणि । तथा प्रथमात्संख्येयजागवृद्धात्स्थानात् अधः कियन्त्यसं-
 ख्येयजागवृद्धानि स्थानानि ? उच्यते-कंरुकमात्राणि । तथा प्रथमात्संख्येयगुणवृद्धात्स्थानादधः कियन्ति संख्येयजा-
 गवृद्धानि स्थानानि ? उच्यते-कंडकमात्राणि । तथा प्रथमादसंख्येयगुणवृद्धात् स्थानादधः कियन्ति संख्येयगुणवृद्धानि
 स्थानानि ? उच्यते-कंरुकमात्राणि । तथा प्रथमादनन्तगुणवृद्धात् स्थानादधः कियन्त्यसंख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि ?

परमाण्वपेक्षया द्वितीये स्थाने परमाणवः किञ्चिद्भूता एव जयन्ति, नानन्तजागाधिकाः । एवमुत्तरेष्वपि स्थानेषु पूर्वपूर्व-
 स्थानापेक्षया हीनहीनतरपरमाणुत्वं द्रष्टव्यं । नापि स्पर्धकापेक्षया प्रथमस्थानादीनां सर्वजीवप्रमाणेन राशिना जागा-
 पहारः संजयति, प्रथमस्थानादिगतस्पर्धकानामनन्तगुणसिद्धान्तजागकल्पनयाऽतीव स्तोकत्वादिति ॥ अत्रोच्यते-
 इयं हि पदस्थानकप्ररूपणा संयमश्रेण्यादिगतसक्यपदस्थानकव्यापकद्वक्षणतया प्ररूप्यते । ततो यद्यप्यनन्तगुणवृद्धात्
 स्थानादवर्गाकृतनेषु स्थानेषु सर्वजीवप्रमाणेन राशिना स्पर्धकापेक्षया जागहारो न संजयति, तथाप्युत्तरेषु स्थानेष्वन्ये-
 ष्वपि च द्वितीयादिषु पदस्थानेषु तथा सर्वेष्वपि संयमश्रेण्यादिगतेषु संजयतीति न कश्चिद्विरोधः, बाहुल्येन सर्वत्रापि
 संजवात्, सर्वजीवप्रमाणेन राशिना जागो ह्रियत इतिवचनाच्च अनन्तगुणवृद्धात् स्थानादवर्गापि पूर्वस्थानेभ्य उत-
 रोत्तरस्थानानां सर्वस्तोकानन्तजागाधिकत्वमवसेयं । यद्यपि च पूर्वपूर्वस्थानापेक्षयोत्तरोत्तरस्थानेषु किञ्चिद्हीनहीनतराः पर-
 माणवः प्राप्यन्ते तथापि स्तोकस्तोकतरैः परमाणुजिर्वर्गणादीनां संजवाद्भुक्तस्वरूपस्पर्धकबाहुल्यं न विरुध्यते । तदेव-
 मुक्तो पदस्थानकप्ररूपणा । सांप्रतमधस्तनस्थानप्ररूपणा क्रियते-तत्र प्रथमादसंख्येयजागवृद्धात्स्थानादधः कियन्त्यनुजा-
 गवन्धस्थानान्यनन्तजागवृद्धानि ? उच्यते-कंठकमात्राणि । तथा प्रथमात्संख्येयजागवृद्धात्स्थानात् अधः कियन्त्यसं-
 ख्येयजागवृद्धानि स्थानानि ? उच्यते-कंठकमात्राणि । तथा प्रथमात्संख्येयगुणवृद्धात्स्थानादधः कियन्ति संख्येयजा-
 गवृद्धानि स्थानानि ? उच्यते-कंठकमात्राणि । तथा प्रथमादसंख्येयगुणवृद्धात् स्थानादधः कियन्ति संख्येयगुणवृद्धानि
 स्थानानि ? उच्यते-कंठकमात्राणि । तथा प्रथमादनन्तगुणवृद्धात् स्थानादधः कियन्त्यसंख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि ?

नीर्वा आवलिकाया असंख्येयजागमोत्रं कालं यावन्निरन्तरं जीवाः परिणामविशेषतः कुर्वन्ति । एषा च हानिवृद्धि-
कालप्ररूपणोत्कर्षतोऽवगन्तव्या । जघन्यतस्तु सर्वा अपि वृद्धयो हानयो वा एकं द्वौ वा समयौ यावदवगन्तव्याः ॥३०॥

इदानीमेतेष्वनुजागस्थानेषु बन्धमाश्रित्यावस्थाने कालमानमाह—

चतुराङ्गं जावच्छगमेत्तो जावं दुर्गं तिसमयाणं । षाण्णाणं उक्कोसो जहृणुर्जं सबहिं समजं ॥ ३१ ॥

चतुराङ्गं त्रि-चत्वार आदिर्यस्याः सा चतुरादिः वृद्धिः । सा च समयानामवस्थितकालनियामकानां तावद्द्रष्टव्या
यावदष्टौ समयाः । इत ऊर्ध्वं पुनः समयानां हानिर्वक्तव्या । सा च तावच्छक्तव्या यावत् द्विकं । सा च वृद्धिर्हानिर्वा
चतुरादिका स्थानानामनुजागबन्धस्थानानामुत्कर्षतो द्रष्टव्या । जघन्यतस्तु सर्वेषामपि समयः । इयमत्र जावना-यानि
अनुजागबन्धस्थानानि जीवाः पुनः पुनस्तान्येव चतुरः समयान् यावद्वृद्धन्ति तानि चतुःसामयिकानि । तानि च मूला-
दारज्यासंख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि भवन्ति । तेन्य उपरितनानि स्थानानि पञ्चसामयिकानि, तान्यप्यसंख्ये-
यलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि । तेन्य उपरितनानि स्थानानि षड्सामयिकानि, तान्यप्यसंख्येयलोकाकाशप्रदेशरा-
शिप्रमाणानि । तेन्य उपरितनानि स्थानानि सप्तसामयिकानि, तान्यप्यसंख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि । तेन्य
उपरितनान्यष्टसामयिकानि, तान्यप्यसंख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि । तेन्य उपरितनानि पुनः स्थानानि सप्त-
सामयिकानि, तान्यप्यसंख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि । तेन्य उपरितनानि षड्सामयिकानि, तान्यप्यसंख्ये-
यलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि । एवं तावद्वाच्यं यावद्विसामयिकानि ॥ ३१ ॥

तदेवं कृता समयप्ररूपणा । इदानीं यान्यनुज्ञागवन्धस्थानानि अष्टसामयिकानि तानि यस्यां वृद्धौ हानौ वा प्राप्यन्ते तामाह—

दुसु जवमपुं श्रोवाणि अहसमयाणि दोसु पासेसु।समऊणियाणि कमसो असंखगुणियाणि उप्पिं च॥४०॥

दुसु चि-द्वयोर्त्रिकृत्पयोरनन्तगुणवृद्धनन्तगुणहानिरूपयोर्यवमध्यं वर्तते । यवस्य मध्यमिव यवमध्यं अष्टसामयिकान्यनुज्ञागवन्धस्थानानीत्यर्थः । यथा यवस्य मध्यं पृथुलमुज्जयतः पार्श्वे च हीने हीनतरे, तथात्रापि कालतः पृथुलानि अष्टसामयिकानि अनुज्ञागवन्धस्थानानि, उज्जयपार्श्ववर्तीनि च सप्तसामयिकादीनि कालतो हीनानि हीनतराणि । ततोऽष्टसामयिकानि यवस्य मध्यमिव यवमध्यं । तानि च प्रथमादष्टसामयिकात् स्थानादारभ्य सर्वाण्यप्यसंख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि अनन्तगुणवृद्धौ प्राप्यन्ते । सप्तसामयिकानां हि चरमादनुज्ञागवन्धस्थानात् प्रथममष्टसामयिकं स्थानमनन्तगुणवृद्धं । ततः शेषाण्यपि तदपेक्षयाऽनन्तगुणवृद्धान्येव जवन्ति । तथाऽष्टसामयिकानां चरमादनुज्ञागवन्धस्थानादुपरितनं सप्तसामयिकं स्थानमनन्तगुणवृद्धं । ततस्तदपेक्षया पाश्चात्यान्यष्टसामयिकान्यनुज्ञागवन्धस्थानानि सर्वाण्यप्यनन्तगुणहीनानि । अनन्तगुणहानौ च प्राप्यन्ते । अष्टसामयिकानि चोपलक्षणं, तेषामयिकानि वर्जयित्वा शेषाणि सर्वाण्यपि पञ्चसामयिकादीनि प्रत्येकमुक्तप्रकारेणानन्तगुणवृद्धावनन्तगुणहानौ च वेदितव्यानि । आद्यानि पुनः चतुःसामयिकान्यनन्तगुणहानावेव । तथाहि—पञ्चसामयिकमाद्यमनुज्ञागवन्धस्थानं चतुःसामयिकचरमानुज्ञागवन्ध-

स्थानापेक्षयाऽनन्तगुणवृद्धं । ततस्तदपेक्षया पाश्चात्यानि चतुःसामयिकानि सर्वाण्यप्यनुजागवन्धस्थानान्यनन्तगुणहा-
 नावेव प्राप्यन्ते, द्विसामयिकानि त्वनन्तगुणवृद्धावेव । तथाहि-त्रिसामयिकानां चरमादनुजागवन्धस्थानादाद्यं द्विसाम-
 यिकमनुजागवन्धस्थानमनन्तगुणवृद्धं, ततस्तदपेक्षया सर्वाण्यप्यनन्तगुणवृद्धान्येव । कृता यवमध्यप्ररूपणा । सांप्रतं
 चतुःसामयिकादीनां स्थानानामल्पवहुत्वमाह-‘थोवाणीत्यादि’ सर्वस्तोकानि यवमध्यचतुःसामयिकानि स्थानानि ।
 अतिचिरवन्धकालयोग्यानि हि स्थानानि स्तोकान्येव प्राप्यन्ते इति कृत्वा तेन्योऽसंख्येयगुणानि पूर्वोत्तरद्वयोऽप्य-
 पार्श्ववर्तीनि सप्तसामयिकानि अल्पतरवन्धकालविषयत्वात् । स्वस्थाने तु द्वयान्यपि परस्परं तुल्यानि । तेन्योऽप्यसंख्ये-
 यगुणानि उज्जयपार्श्ववर्तीनि पट्टसामयिकानि । स्वस्थाने तु द्वयान्यपि परस्परं तुल्यानि । तेन्योऽप्यसंख्येयगुणानि उज्ज-
 यपार्श्ववर्तीनि पञ्चसामयिकानि । स्वस्थाने तु द्वयान्यपि परस्परं तुल्यानि । तेन्योऽप्यसंख्येयगुणानि उज्जयपार्श्ववर्तीनि
 चतुःसामयिकानि । स्वस्थाने तु द्वयान्यपि परस्परं तुल्यानि । तेन्योऽप्यसंख्येयगुणानि त्रिसामयिकानि । तेन्योऽप्यसं-
 ख्येयगुणानि द्विसामयिकानि । ‘दोसु पासेसु त्ति’ अष्टसामयिकेन्योऽनन्तरं द्वयोः पार्श्वयोः क्रमशः क्रमेण समयोनानि
 समयोनानि सप्तसामयिकादीनि स्थानानि असंख्येयगुणानि तावद्वक्तव्यानि यावच्चतुःसामयिकानि । तेन्य उपरि च
 त्रिसामयिकानि द्विसामयिकानि च क्रमशोऽसंख्येयगुणानि वक्तव्यानीति गार्थार्थः ॥ ४० ॥

संप्रति सर्वेषामेवानुजागवन्धस्थानानां समुदायमधिकृत्य विशेषसंख्यानिरूपणार्थमाह—
 सुहुमगणिपवेसण्या अगणिकाया य तेसि कायठिई । कमसो अस्संखगुणियाण(अ)प्रवसाणाणि चणुजागे

सुदुमेति-सूक्ष्माग्निकाये प्रवेशनमुत्पादो येषां ते सूक्ष्माग्निप्रवेशनकाः । तथाऽग्निकाया अग्निकायत्वेनाव-
स्थिताः । तथा तेषामग्निकायानां कायस्थितिः कायस्थितिकालः । एते क्रमशः क्रमेणासंख्येयगुणिताः । तथाऽनुजागे-
ऽनुजागविषयेऽध्यवसानानि, कार्ये कारणोपचारादध्यवसायनिर्वर्त्यमानि यान्यनुजागबन्धस्थानानि, तान्यसंख्येयगुणानि ।
उक्तं च-“सुदुमंगलिपदिसंता चिच्छंता तेषि कायमिच्छाखो । कमसो असंखगुणिच्छं ततो अणुजागघाणां ॥ १ ॥”
इयमत्र जायना-य एकस्मिन् समये सूक्ष्माग्निकायेषु मध्ये प्रविशन्ति उत्पद्यन्ते ते स्तोकाः, ते चासंख्येयलोकाकाश-
प्रदेशप्रमाणाः । तेन्योऽपि येऽग्निकायत्वेनावतिष्ठन्ते तेऽसंख्येयगुणाः तेन्योऽप्यग्निकायस्थितिकालोऽसंख्येयगुणः ।
ततोऽप्यनुजागबन्धस्थानान्यसंख्येयगुणानि ॥ ४१ ॥

संप्रत्योजोयुग्मप्ररूपणायसरः-तत्रौजो विपमं, समं युग्मं, तत्प्ररूपणा चैवं-इह कश्चिद्विद्विद्धितो राशिः स्थाप्यते, तस्य
कश्चिद्विपमरेताकृतयुगसंज्ञश्चतुर्जिर्जागो ह्रियते । जागे च हृते सति यद्येकः शेषो भवति तर्हि स राशिः पूर्वपुरुषपरि-
जापया कथ्योक्त उच्यते, यथा त्रयोदश । अथ द्वौ शेषौ तर्हि द्वापरयुग्मः, यथा चतुर्दश । अथ त्रयः शेषास्ततस्त्रयोजो
यथा पञ्चदश । यदा तु न किञ्चिदवतिष्ठते, किं तु सर्वात्मना निर्वर्ण्य एव भवति, तदा स कृतयुगो यथा पञ्चदश । उक्तं
च-“पञ्चदश द्वापरयुग्मा तेरस कश्चिर्जग तद् य कुरुजुम्मा । सोलस तेर्जजोसल्लु पञ्चरसेर्चं खु विज्ञेया ॥ १ ॥” ॥ ४१ ॥

तत्राविभागादयो यादृशाशिरूपा वर्तन्ते तादृशाशिरूपमाह-

१ किमिति पद् दश च विहायाधीयन्ते चतुर्दशेति चेच्चतुर्थवतुष्कत्वेनेत्यनुमन्ये ।

करुजुम्मा अविजागा ठाणाणि यं करुगाणि अणुजागे । पङ्कवसाणमणंतगुणां उप्पि न (अ)णंतगुणं ४२
करुजुम्मेति-अनुजागेऽनुजागविषयेऽविजागस्थानानि कंडकानि च कृतयुग्मानि कृतयुग्मराशिरूपाणि द्रष्टव्यानि ।
कृतौजोयुग्मप्ररूपणा । संप्रति पर्यवसानधारमाह-‘पङ्कवसाणेत्यादि’ । अनन्तगुणादनन्तगुणवृद्धिकंरुकादुपरि पञ्चवृद्ध्या-
त्मकानि सर्वाणि स्थानानि गत्वा पुनरनन्तगुणवृद्धं स्थानं न प्राप्यते, पदस्थानस्य परिसमाप्तत्वात् । ततस्तदेव सर्वा-
न्तिमं स्थानं पदस्थानकस्य पर्यवसानमिति ॥ ४२ ॥

संप्रत्यहपवदुत्वप्ररूपणार्थमाह-

अप्वेदुमणंतरं असंखगुणियाणणंतगुणमाई । तविवरीयमियरं संखेज्जावखेसु संखगुणं ॥ ४३ ॥

अप्पेति-इह विधाऽहपवदुत्वप्ररूपणा-अनन्तरोपनिधया परंपरोपनिधया च । तत्रैकस्मिन् पदस्थानकेऽन्तिमस्थाना-
दारभ्य पश्चानुपूर्व्याऽन्तरोपनिधया प्ररूपणा क्रियते-अनन्तगुणान्यनन्तगुणवृद्धानि स्थानान्यादौ कृत्वा शेषाण्यसं-
ख्येयगुणितानि वक्तव्यानि । तद्यथा-सर्वस्तोकान्यनन्तगुणवृद्धानि स्थानानि, करुकमात्रत्यात्तेषां । तेन्योऽसंख्येयगुण-
वृद्धानि स्थानान्यसंख्येयगुणानि । को गुणकारः ? ज्ञेयते-करुकं एककरुकप्रक्षेपश्च । कुत एतदवसीयत इति चेदुच्यते-
इह यस्मादेकैकस्थानान्तगुणवृद्धस्य स्थानस्याधस्तादसंख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि करुकमात्राणि प्राप्यन्ते । तेन करुकं
गुणकारः । अनन्तगुणवृद्धस्थानकंडकाच्चोपरि करुकमात्राण्यसंख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि प्राप्यन्ते, न त्वनन्तगुणवृद्धं
स्थानं, तेनोपरितनकंडकस्याधिकस्य तत्र प्रक्षेपः । तेन्योऽप्यसंख्येयगुणवृद्धेभ्यः स्थानेभ्यः संख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि
असंख्येयगुणानि । तेन्योऽपि संख्येयजागाधिकानि स्थानान्यसंख्येयगुणानि । तेन्योऽप्यसंख्येयजागाधिकानि स्थाना-

न्यसंख्येयगुणानि । तेन्योऽप्यनन्तजागवृद्धानि स्थानान्यसंख्येयगुणानि । गुणकारश्च सर्वत्रापि कंरुकं उपरि चैककं-
 रुकप्रक्षेपः । तथाहि-एकैकस्यासंख्येयगुणवृद्धस्य स्थानस्याधस्तात् संख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि कंडकमात्राणि प्राप्यन्ते ।
 तेन कंडकं गुणकारः । असंख्येयगुणवृद्धकंरुकाच्चोपरि कंडकमात्राणि संख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि प्राप्यन्ते । तदनन्तरं
 त्वनन्तगुणवृद्धमेव स्थानं जयति, न त्वसंख्येयगुणवृद्धं । प्रथमाच्चानन्तगुणवृद्धात् स्थानादर्वाक् असंख्येयगुणवृद्धस्था-
 नापेक्षया संख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि चिन्त्यन्ते । न तत ऊर्ध्वमपि । तेनोपर्येकस्यैव कंडकस्याधिकस्य प्रक्षेपः । एवं
 संख्येयजागवृद्धादीनामपि स्थानानामसंख्येयगुणत्वे गुणकारजावना द्रष्टव्या । तदेवं कृताऽनन्तरोपनिधयाऽद्वयवहुत्व-
 प्ररूपणा । संप्रति परंपरोपनिधया तां कुर्वन्नाह-‘तद्विवरीयमियरुं ति’ इतरत इतरस्यां परंपरोपनिधयां तद्विपरीतं
 येन क्रमेणोक्तमनन्तरोपनिधयां तद्विपरीतं द्रष्टव्यं । इहादित आरभ्य वक्तव्यमित्यर्थः । तथाहि-सर्वस्तोकानि अनन्त-
 जागवृद्धानि स्थानानि यस्मादाद्यानुजागवन्धस्थानादारभ्यानन्तजागवृद्धानि स्थानानि कंरुकमात्राण्येव प्राप्यन्ते, नाधि-
 कानि । तेन्योऽप्यसंख्येयजागवृद्धानि स्थानानि असंख्येयगुणानि । कथमिति चेष्टुच्यते-अनन्तजागवृद्धकंडकादुप-
 तनं प्रथमसंख्येयजागवृद्धं स्थानं यदि पाश्चात्यकंरुकसत्कचरमस्थानापेक्षयाऽसंख्येयेन जागेनाधिकं; तत उपरित-
 नमनन्तजागवृद्धं स्थानं तदपेक्षया सुतरामसंख्येयजागवृद्धं जयति । अनन्तजागवृद्धं हि तत्प्रथमासंख्येयजागवृद्धस्था-
 नापेक्षया । अनन्तजागवृद्धकंरुकसत्कचरमस्थानापेक्षया त्वसंख्येयजागाधिकमेव । तत उपरितनानि स्थानानि विशे-
 पतो विशेषतरतोऽसंख्येयजागाधिकानि तावद्द्रष्टव्यानि यावत्संख्येयजागाधिकं स्थानं न जयति । तदेवं यतः प्रथमा-

दसंख्येयज्ञागवृद्धात् स्थानादारभ्य प्रथमात् संख्येयज्ञागवृद्धात् स्थानादव्यागपान्तराख्ये यानि स्थानानि तानि सर्वाण्य-
 प्यसंख्येयज्ञागवृद्धानि प्राप्यन्ते । तस्मादनन्तज्ञागवृद्धेन्यः स्थानेन्योऽसंख्येयज्ञागवृद्धानि स्थानान्यसंख्येयगुणानि
 जयन्ति तेन्योऽपि संख्येयज्ञागवृद्धानि स्थानानि संख्येयगुणानि । कुत एतदवसीयत इति चेदुच्यते-प्रथमे संख्येय-
 ज्ञागवृद्धे स्थाने पाश्चात्यमनन्तरस्थानमधिकृत्य संख्येयज्ञागवृद्धिः प्राप्यते । तद्यदि प्रथमेऽपि संख्येयज्ञागवृद्धे स्थाने
 संख्येयज्ञागवृद्धिः प्राप्ता, तर्हि ततः प्रथमात् स्थानादुत्तरेषामनन्तज्ञागवृद्धासंख्येयज्ञागवृद्धानां स्थानानां सुतरां संख्य-
 यज्ञागवृद्धिर्जयति । यतोऽनन्तज्ञागवृद्धिरसंख्येयज्ञागवृद्धिर्वा पूर्वपूर्वा(न)न्तरस्थानापेक्षया । प्रथमसंख्येयज्ञागवृद्धात्पुनः
 प्राक्तनमनन्तरं स्थानमधिकृत्य सर्वाण्यनन्तज्ञागवृद्धानि । असंख्येयज्ञागवृद्धानि च स्थानानि यथोत्तरं सविशे-
 सविशेषतरं संख्येयज्ञागवृद्धानि जयन्ति । सविशेषतरसंख्येयज्ञागवृद्धिश्च तावद्वक्तव्या यावन्मौलं द्वितीयं संख्येयज्ञा-
 गाधिकं स्थानं न जयति । द्वितीयं मौलं संख्येयज्ञागाधिकं स्थानं द्वात्रिंसां सातिरेकाद्यां संख्येयज्ञागान्यामधिकमव-
 गन्तव्यं । तृतीयं त्रिजिः सातिरेकैः । चतुर्थं चतुर्जिः सातिरेकैः । एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टसंख्येयतुल्यान्यन्तरान्तरान्ता-
 यीनि मौलानि संख्येयज्ञागवृद्धानि स्थानानि जयन्ति । एतावन्ति चान्तराख्ये यावन्ति स्थानानि-तावन्ति सर्वाण्यपि
 संख्येयज्ञागवृद्धानि स्थानानि कित्वेकेन सर्वान्तिमेन स्थानेन न्यूनानि द्रष्टव्यानि । यत् उत्कृष्टसंख्यातमसंख्येयज्ञा-
 गवृद्धे स्थानं, संख्येयगुणं जयति, (द्विगुणत्वात्), ततस्तत्परित्यज्यते । तत्रेह यावन्ति असंख्येयज्ञागवृद्धानि स्थानान्य-
 नन्तरमुक्तानि तावन्ति एकैकस्मिन्नन्तरान्तराज्ञाविनां संख्येयज्ञागवृद्धानां स्थानानामन्तरं प्राप्यन्ते । तानि चान्तरा-

नानाभाषीनि मौलानि संख्येयजागृद्धानि स्थानानि प्रस्तुतचिन्तायामुत्कृष्टसंख्यातकतुष्ट्यानि गृह्यन्ते । केवलं तदेवैकं
गमन्तिमं संख्येयजागृद्घं परित्यज्यते । ततोऽसंख्येयजागृद्घेन्यः स्थानेन्यः संख्येयजागृद्धानि स्थानानि संख्येय-
गुणान्येव जयन्ति । तेन्योऽपि संख्येयगुणगृद्धानि स्थानानि संख्येयगुणानि । कथमिति चेदुच्यते-प्रथमात्संख्येयजाग-
ृद्घात् स्थानात्प्राक्तनं यदनन्तरं स्थानं तदधिकृत्योत्तराणि अन्तरान्तराजाधीनि मौलानि संख्येयजागृद्धानि स्थानानि
उत्कृष्टसंख्यातकतुष्ट्यानि गम्या परमं स्थानं त्रिगुणं माधिकमुपलब्धं । ततः पुनरपि तावन्मात्राण्येव स्थानानि गत्वा
परमं स्थानं नातिरेकं त्रिगुणं । परमेव चतुर्गुणं । एवं तावदाच्यं यावदुत्कृष्टसंख्येयगुणं जयति । ततः पुनरप्युत्कृष्ट-
संख्यातकतुष्ट्यानि स्थानानि गत्वा परमं यदेकेन गुणेन पूर्यं जयति, तज्जघन्यासंख्येयगुणं जयति । तस्मात्संख्ये-
यजागृद्घेन्यः स्थानेन्यः संख्येयगुणगृद्धानि स्थानानि संख्येयगुणान्येव जयन्ति । तथा आह-‘संख्येयसंख्येयसु संतगुणं’
संख्येयसंख्येयसु संख्येयजागृद्घसंख्येयगुणरूपेषु स्थानेषु संख्येयगुणं संख्येयगुणता यच्छ्रव्या । तेन्योऽपि संख्येयगुणगृ-
द्घेन्यः स्थानेन्योऽसंख्येयगुणगृद्धानि स्थानानि असंख्येयगुणानि । कथमिति चेदुच्यते-इह यतः प्रागुक्तादनन्तराज्जघ-
न्यासंख्येयगुणात् स्थानात् पराणि सर्वाण्यथनन्तजागृद्घसंख्येयजागृद्घसंख्येयजागृद्घसंख्येयगुणगृद्घासंख्येयगुण-
गृद्धानि स्थानान्यसंख्येयगुणानि प्राप्यन्ते, ततः संख्येयगुणगृद्घेन्यः स्थानेन्योऽसंख्येयगुणगृद्धानि स्थानानि असंख्ये-
यगुणानि जयन्ति । तेन्योऽप्यनन्तगुणगृद्धानि स्थानान्यसंख्येयगुणानि । कथमिति चेदुच्यते-इह प्रथमादनन्तगुणगृ-
द्घात् स्थानादारन्य यावत् पदस्थानरूपरिगमाप्तिस्तावत् सर्वाण्यपि स्थानानि अनन्तगुणगृद्धानि । तथाहि-यदि प्रथ-

ममनन्तगुणवृद्धं स्थानं पाश्चात्यमनन्तरस्थानमधिकृत्यानन्तगुणाधिकं जातं । तत उत्तराणि अनन्तजांगवृद्धादीनि स्थानानि तदपेक्षया सुतरामनन्तगुणवृद्धानि भवन्ति । यावन्ति च स्थानानि प्रागतिक्रान्तानि तावन्ति एकैकस्मिन्ननन्तगुणवृद्धानामनन्तरान्तराभाविनां स्थानानामन्तरे भवन्ति । कंडकमात्राणि च तान्यन्तराणि । ततः प्रागुक्तैर्न्योऽसंख्येयगुणवृद्धैर्न्यः स्थानैर्न्योऽनन्तगुणवृद्धानि स्थानान्यसंख्येयगुणानि भवन्ति इति ॥ ४३ ॥

तदेवं कृताऽष्टवहुत्वप्ररूपणा, तत्करणाच्चोक्तान्धनुजागवन्धस्थानानि । सांप्रतमेतेष्वनुजागवन्धस्थानेषु निष्पादकत्वेन यथा जीवा वर्तन्ते तथा प्ररूपणा कर्तव्या । तत्र चाष्टावनुयोगधाराणि । तद्यथा—एकैकस्मिन् स्थाने जीवप्रमाणप्ररूपणा, अन्तरस्थानप्ररूपणा, निरन्तरस्थानप्ररूपणा, नानाजीवकाक्षप्रमाणप्ररूपणा, वृद्धिप्ररूपणा, यवमध्यप्ररूपणा, स्पर्शनाप्ररूपणा, अष्टवहुत्वप्ररूपणा च । तत्र प्रथमत एकैकस्मिन् स्थाने नानाजीवप्रमाणप्ररूपणार्थमाह—

थावरजीवाणंता एकेके तसजिया असंखेज्जा । लोगा सिमसंखेज्जां अंतरमह थावरे नत्थि ॥ ४४ ॥

थावरेति—एकैकस्मिन् थावराणां बन्धं प्रति प्रायोग्येऽनुजागवन्धस्थानेऽनन्ताः थावरजीवा बन्धकत्वेन प्राप्यन्ते । त्रसप्रायोग्ये चैकैकस्मिन्ननुजागवन्धस्थाने जघन्येनैको धौ वोत्कर्षतोऽसंख्येया आवक्षिकाया असंख्येयजागमात्रास्त्रसजीवाः प्राप्यन्ते । सांप्रतमन्तरस्थानप्ररूपणांमाह—‘लोगा सिमेत्यादि’ एषां त्रसजीवानामसंख्येया लोका असंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि अनुजागवन्धस्थानानि अन्तरं, एतावन्ति बन्धं नायान्तीत्यर्थः । इदमुक्तं भवति—त्रसप्रायोग्यानि यानि स्थानानि त्रसजीवानां बन्धं नायान्ति, तानि जघन्यपदे एकं दे वा उत्कर्षतोऽसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्र-

माणानि जवन्ति । अथ स्थावरे स्थावरप्रायोग्येषु स्थानेषु अन्तरं न विद्यते सर्वाण्यपि स्थावरप्रायोग्याणि स्थानानि सर्वदेव स्थावरजीवैर्बध्यमानानि प्राप्यन्ते इत्यर्थः । कथमेवं गम्यत इति चेदुच्यते—इह स्थावरजीवा अनन्ताः स्थावराणां बन्धं प्रति प्रायोग्यानि च स्थानानि पुनरसंख्येयानि ततोऽन्तरं न प्राप्यन्ते ॥ ४४ ॥

संप्रति निरन्तरस्थानप्ररूपणार्थमाह—

आवलिअसंखंजागो तसा निरंतरं अद्देगवाणम्मि । नाणा जीवा एवइकाळं एगिंदिया निच्चं ॥ ४५ ॥

आवलीति—अत्र तृतीयार्थे प्रथमा । बन्धमाश्रित्य त्रसजीवैर्निरन्तराणि । किमुक्तं जवति ? त्रसजीवैर्निरन्तरं बध्यमानानि अनुजागबन्धस्थानानि जघन्येन वे त्रीणि वा प्राप्यन्ते, उत्कर्षत आवलिकाया असंख्येयजागमात्राणि । कथमेतदवसेयमिति चेदुच्यते—स्तोकास्त्रसजीवाः स्थानानि पुनस्त्रसप्रायोग्याणि असंख्येयानि, ततो न सर्वाणि त्रसजीवैः क्रमेण निरन्तरं बध्यमानानि प्राप्यन्ते, किं तूत्कर्षतोऽपि यद्योक्तप्रमाणान्येव । संप्रति नानाजीवकालप्ररूपणार्थमाह—‘अद्देगवाणम्मि’त्यादि । एकैकमनुजागबन्धस्थानं नानाजीवैर्बध्यमानं कियन्तं कालं यावदधिरहितं प्राप्यते इति । अत्र सति उत्तरं (दीयते)—त्रसप्रायोग्ये एकैकस्मिन्ननुजागबन्धस्थाने नानारूपास्त्रसा जीवा जघन्येनैकं समयं, उत्कर्षतः ‘एवइकाळं ति’ एतावन्तं कालं पूर्वोक्तस्वरूपं आवलिकाया असंख्येयजागमात्रं कालं यावदित्यर्थः । निरन्तरं बन्धकत्वेन प्राप्यन्ते । परतोऽवश्यं तद्वन्धशून्यं जवतीत्यर्थः । इयमत्र जावना—एकैकं त्रसप्रायोग्यमनुजागबन्धस्थानमन्यैरन्यैश्च त्रसजीवैर्निरन्तरं बध्यमानं जघन्येनैकं समयं वा समयौ यावत्प्राप्यते । उत्कर्षतस्त्यावलिकाया असंख्येय-

जागमात्रं फलं । 'एगिंदिया निचं ति' स्थावरप्रायोग्य एकैकस्मिन्ननुज्ञागबन्धस्थाने नानाविधा एकेन्द्रिया नित्यं सर्व-
 कायमविरहितं बन्धकत्वेन प्राप्यन्ते, न कदाचनापि तद्वन्धशून्यं जवतीत्यर्थः । अत्रापीयं जावना-एकैकं स्थावरप्रा-
 योग्यमनुज्ञागबन्धस्थानमन्यैरन्यैश्च स्थावरजीविर्निरन्तरं बध्यमानं सर्वकायमवाप्यते, न तु कदाचनापि बन्धरहितं
 जवतीति ॥ ४५ ॥

तदेवं कृता नानाजीवानाश्चित्य कायप्ररूपणा, संप्रति वृद्धिप्ररूपणावसरः । तत्र च द्वे अनुयोगघारे । तद्यथा-अन-
 त्तरोपनिधा परंपरोपनिधा च । तत्रानन्तरोपनिधामाह—

थोवा जहन्नगाणे जा जवमप्रं विसेसुं अहिया । एत्तो हीणा उक्कोसगं ति जीवा अणंतरुं ॥ ४६ ॥

थोवेति-अधन्येऽनुज्ञागबन्धस्थाने बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः सर्वस्तोकाः । ततो द्वितीयेऽनुज्ञागबन्धस्थाने विशेषा-
 धिकाः । ततोऽपि तृतीयेऽनुज्ञागबन्धस्थाने विशेषाधिकाः । एवं तावच्चायं यावद्यवमध्यं सर्वमध्यं सर्वमध्यान्यष्टसाम-
 धिकानीत्यर्थः । इत ऊर्ध्वं पुनर्जीवा अनन्तरत आनन्तर्येण क्रमेणेत्यर्थः । विशेषतो हीना विशेषहीना वक्तव्याः । ते
 च तावद्यावदुत्कृष्टं द्विसामयिकं स्थानमिति ॥ ४६ ॥

गताऽनन्तरोपनिधा । परंपरोपनिधामाह—

गंतूणमसंखेज्जे लोगेडुगुणाणि जाव जवमप्रं । एत्तो य डुगुणहीणा एवं उक्कोसगं जाव ॥ ४७ ॥

गंतुं। मात-जघन्यानुजागवन्धस्थानग्रन्धकेन्यो जीवेन्यो जघन्यानुजागवन्धस्थानादारन्यासंख्येयलोकाकाशप्रदश-
 प्रमाणानि स्थानान्यतिक्रम्य परं यदनुजागवन्धस्थानं तद्वन्धका जीवा द्विगुणा वृद्धा जवन्ति । ततः पुनरपि तावन्ति
 स्थानान्यतिक्रम्यापरस्यानुजागवन्धस्थानस्य बन्धका द्विगुणवृद्धा जवन्ति । एवं द्विगुणवृद्धिस्तावत्तन्व्या यावद्यवमध्यं ।
 ततोऽसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि स्थानान्यतिक्रम्यापरस्यानुजागवन्धस्थानस्य ये बन्धका जीवास्तेऽनन्तरमुक्तेन्यो
 जीवेन्यः सकाशात् द्विगुणहीना जवन्ति । ततः पुनरपि तावन्ति स्थानान्यतिक्रम्यापरस्यानुजागवन्धस्थानस्य बन्धका
 द्विगुणहीना जवन्ति । एवं द्विगुणहानिस्तावत्तन्व्या यावत्स्वस्वप्रायोग्यं सर्वोत्कृष्टमनुजागवन्धस्थानं इति ॥ ४७ ॥
 नाणंतराणि श्रावक्षियश्चसंख्यजागो तसेसु श्यरेसु । एगंतरा श्चसंखिय गुणाई वाणंतराई तु ॥ ४८ ॥
 नाणंतराणीति-नानान्तराणि नानाप्रकाराणि द्विगुणवृद्धिद्विगुणहान्यपान्तराखरूपाणि यानि तानि त्रसेषु त्रसकायेषु
 श्रावक्षिकाया, असंख्येयतमे जागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानि जवन्ति । ननु श्रावक्षिकाया असंख्येयजागमात्राण्ये-
 यानुजागवन्धस्थानानि त्रसजीवैर्निरन्तरं वध्यमानानि प्राप्यन्ते एतच्च प्रागेवोक्तं । तत्कथं त्रसेषु द्विगुणवृद्धिद्विगुणहा-
 न्यन्तराणि यथोक्तप्रमाणानि जवन्ति । एवं द्वेकापि द्विगुणवृद्धिर्द्विगुणहानिर्वा न प्राप्नोतीति जावः । नैष दोषः, यतः
 प्रागावक्षिकाऽसंख्येयजागमात्राणि त्रसजीवैर्निरन्तरं वध्यमानतया प्राप्यमाणान्युक्तानि । इह तु यद्यप्यावक्षिकाऽसंख्येय-
 जागमात्रेण्यः स्थानेन्यः पराणि स्थानानि वध्यमानानि संप्रति न प्राप्यन्ते, तथापि कदाचित्प्राप्यन्ते । तेषु च जीवा
 उत्कृष्टपदे क्रमेण विशेषाधिका लभ्यन्ते । ततो यथोक्तप्रमाणानि द्विगुणवृद्धिद्विगुणहानिस्थानानि न विरुध्यन्ते । तथा

इतरेषु स्थावरेषु एकस्मादन्तरांत्रसकायसत्कादसंख्येयगुणानि नानारूपाण्यन्तराणि ज्वन्ति । किमुक्तं ज्वन्ति ? त्रसका-
यिकानामेकस्मिन् द्वयोर्द्विगुणवृद्धयोर्द्विगुणहान्योर्वाऽपान्तराखे यानि स्थानानि तेन्योऽसंख्येयगुणानि स्थावरकायिकाना
द्विगुणवृद्धिद्विगुणहान्यन्तराणि । इह त्रसजीवेषु द्विगुणवृद्धिद्विगुणहान्यन्तराणि श्लोकानि । एकस्मिन् द्विगुणवृद्धि-
स्थानयोर्द्विगुणहानिस्थानयोर्वाऽपान्तराखे यानि स्थानानि तान्यसंख्येयगुणानि । एवं त्रसानां । स्थावराणां पुनर्द्वयो-
र्द्विगुणवृद्धयोर्द्विगुणहान्योर्वा एकस्मिन्नपान्तराखे यानि स्थानानि तानि श्लोकानि । द्विगुणवृद्धिद्विगुणहान्यन्तराणि
पुनरसंख्येयगुणानि ॥ ४७ ॥

कृता वृद्धिप्ररूपणा संप्रति यवमध्यप्ररूपणा क्रियते—यवमध्यस्थानानि अष्टसामयिकानि शेषस्थानापेक्षयाऽसंख्येयजा-
गर्मात्राणि । तथा यवमध्यस्थाधस्तनानि स्थानानि श्लोकानि । ततो यवमध्यस्योपरितनानि असंख्येयगुणानि । उक्तं च
“जवमप्रे ठाणाइ असंखजागो उ सेसवाणाणं । हेचमि होति थोवा उवरिमि असंखगुणियाणि ॥ १ ॥” कृता यवम-
ध्यप्ररूपणा, संप्रति स्पर्शनाप्ररूपणामाह—

फासणकालो तीए थोवो उक्कोसगे जहन्ने उ । होइ असंखेज्जागुणो यउ कंरुगे तत्तिउ चेव ॥ ४८ ॥
जवमप्रकंरुगोवरि हेछो जवमप्रउ असंखगुणो । कमसो जवमपुवरि कंडगहेछा य तावइउ ॥ ४९ ॥
जवमपुवरि विसेसो कंडगहेछा य सवहिं चेव । जीवप्पा बहुमेवं अप्रवसाणेषु जाणेज्जा ॥ ५० ॥

गंतुमिति-जघन्यानुज्ञागवन्धस्थानवन्धकेन्यो जीवेन्यो जघन्यानुज्ञागवन्धस्थानादारन्यासंख्येयलोकाकाशप्रदश-
 प्रमाणानि स्थानान्यतिक्रम्य परं यदनुज्ञागवन्धस्थानं तद्वन्धका जीवा द्विगुणा वृद्धा जवन्ति । ततः पुनरपि तावन्ति
 स्थानान्यतिक्रम्यापरस्थानुज्ञागवन्धस्थानस्य वन्धका द्विगुणवृद्धा जवन्ति । एवं द्विगुणवृद्धिस्तावद्वक्तव्या यावद्यवमध्यं ।
 ततोऽसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि स्थानान्यतिक्रम्यापरस्थानुज्ञागवन्धस्थानस्य ये वन्धका जीवास्तेऽनन्तरमुक्तेन्यो
 जीवेन्यः सकाशात् द्विगुणहीना जवन्ति । ततः पुनरपि तावन्ति स्थानान्यतिक्रम्यापरस्थानुज्ञागवन्धस्थानस्य वन्धका
 द्विगुणहीना जवन्ति । एवं द्विगुणहानिस्तावद्वक्तव्या यावत्स्वस्वप्रायोग्यं सर्वोत्कृष्टमनुज्ञागवन्धस्थानं इति ॥ ४७ ॥
 नाणंतराणि श्रावणियथसंखजागो तसेसु श्यरेसु । एगंतरा अशंखिय गुणाई नाणंतराई तु ॥ ४८ ॥

नाणंतराणीति-नानान्तराणि नानाप्रकाराणि द्विगुणवृद्धिद्विगुणहान्यपान्तराक्षरूपाणि यानि तानि त्रसेषु त्रसकायेषु
 श्रावणिकाया, अशंख्येयतमे जागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानि जवन्ति । ननु श्रावणिकाया अशंख्येयजागमात्राण्ये-
 पानुज्ञागवन्धस्थानानि त्रसजीवैर्निरन्तरं वध्यमानानि प्राप्यन्ते एतच्च प्रागेवोक्तं । तत्कथं त्रसेषु द्विगुणवृद्धिद्विगुणहा-
 न्यन्तराणि यथोक्तप्रमाणानि जवन्ति । एवं ह्येकापि द्विगुणवृद्धिर्द्विगुणहानिर्वा न प्राप्नोतीति जायः । नैष दोषः, यतः
 प्रागावधिकाऽसंख्येयजागमात्राणि त्रसजीवैर्निरन्तरं वध्यमानतया प्राप्यमाणान्युक्तानि । इह तु यद्यप्यावधिकाऽसंख्येय-
 जागमात्रेभ्यः स्थानेभ्यः पराणि स्थानानि वध्यमानानि संप्रति न प्राप्यन्ते, तथापि कदाचित्प्राप्यन्ते । तेषु च जीवा
 उत्कृष्टपदे क्रमेण विशेषाधिका लभ्यन्ते । ततो यथोक्तप्रमाणानि द्विगुणवृद्धिद्विगुणहानिस्थानानि न विरुध्यन्ते । तथा

एव षोपरित्यक्तिं चतुःसामयिकानुजागवन्धस्थाननिबन्धनेष्वध्यवसानेषु । ततोऽपि यवमध्यकद्वयानुजागवन्धस्थाननिबन्धने-
 प्यगंख्येयगुणाः । ततोऽपि त्रिसामयिकानुजागवन्धस्थाननिमित्तेष्वसंख्येयगुणाः । ततोऽप्याद्यपञ्चपदसप्तसप्तसामयिकानुजाग-
 वन्धस्थानहेतुष्वध्यवसानेषु असंख्येयगुणाः । एतावन्त एवोपरितनपञ्चपदसप्तसप्तसामयिकानुजागवन्धस्थाननिबन्धनेष्व-
 ध्यवसानेषु । ततो यवमप्योपरित्यक्तिनिःशेषानुजागवन्धस्थाननिबन्धनभूतेष्वध्यवसानेषु वर्तमाना जीवा विशेषाधिकाः ।
 विशेषाधिकाः ।

तदेवमनुजागवन्धस्थानेषु तद्विवन्धनेषु चाध्यवसानेषु यथा जीवा वर्तन्ते, तथा प्ररूपणा कृता । सर्वेत्येकैकस्मिन्
 स्थितिस्थानाध्यवसाये नानाजीवापेक्षया कियन्तोऽनुजागवन्धाध्यवसायाः प्राप्यन्त इति तन्निरूपणार्थमाह—
 एकेकस्मिन् कस्यायोदयस्मिन् लोका असंखिया ह्येति । विध्वंसघटाण्येव वि अप्रवसाणाण्यवसाणि ॥ ५२ ॥
 एकेकस्मिन् चि-एकैकस्मिन् कस्यायोदये स्थितिस्थाननिबन्धनभूते नानाजीवापेक्षयाऽनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानि
 कृष्णादिद्वेष्यापरिणामविशेषरूपाणि “सकपायोदया हि कृष्णादिद्वेष्यापरिणामविशेषा अनुजागवन्धहेतवः” इतिवच-
 नात् असंख्येया लोका नयन्ति असंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि जयन्तीत्यर्थः । तथा जयन्त्यस्थितेरान्योत्कृष्टां स्थितिं
 यावदापन्तः समयास्तावन्ति स्थितिस्थानानि । तथाहि—जघन्या स्थितिरेकं स्थितिस्थानं । सैव संमयोत्तरा द्वितीयं
 स्थितिस्थानं । द्विसमयोत्तरा तृतीयं स्थितिस्थानं । एवं समयवृद्ध्या तावदाध्यं यावदुत्कृष्टा स्थितिः । एवं चासंख्येयानि

फासणेति-अतीते कावे एकस्य जीवस्योत्कृष्टे वे सामयिके इत्यर्थः । अनुज्ञागवन्धस्थाने स्पर्शनाकाखः स्तोकः ।
 अतीते कावे परित्रमता जन्तुना, विसामयिकान्यनुज्ञागवन्धस्थानानि स्तोकमेव काखं स्पृष्टानीत्यर्थः । जघन्ये पुनरनु-
 ज्ञागवन्धस्थाने प्राथमिकेषु चतुःसामयिकेष्वित्यर्थः । अतीते कावे स्पर्शनाकाखोऽसंख्येयगुणः । 'कंरुगे, तत्ति च' चेव
 कंरुकं उपरितनानि चतुःसामयिकानि स्थानानि तेषु तावन्मात्रः स्पर्शनाकाखो यावन्मात्र आद्येषु चतुःसामयिकेषु ।
 ततो यवमध्येषु स्थानेषु अष्टसामयिकेष्वित्यर्थः । स्पर्शनाकाखोऽसंख्येयगुणः । ततः कंरुकस्योपरिवर्तिचतुःसामयिकस्थान-
 संघातरूपस्योपरितनेषु स्थानेषु त्रिसामयिकेष्वित्यर्थः । स्पर्शनाकाखोऽसंख्येयगुणः । ततो यवमध्यस्याधस्तात् पञ्चपट्सप्तसा-
 मयिकेष्वसंख्येयगुणः । स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यः । ततः क्रमशः क्रमेण यवमध्यादुपरितनेषु कंरुकाच्चतुःसामयिकस्था-
 नसंघातरूपादधस्तनेषु पञ्चपट्सप्तसामयिकेषु स्थानेषु तावन्मात्र एव स्पर्शनाकाखो यावन्मात्रः पाश्चात्येषु पञ्चपट्सप्तसाम-
 यिकेषु । ततो यवमध्यस्योपरितनेषु विसामयिकपर्यन्तेषु सर्वेष्वपि स्थानेषु यः स्पर्शनाकाखः स विशेषाधिकः । ततोऽपि
 कंरुकस्य यवमध्यस्योपरिवर्तिचतुःसामयिकस्थानसंघातरूपस्याधस्तात् सर्वेष्वपि स्थानेषु जघन्यचतुःसामयिकपर्यन्तेषु
 स्पर्शनाकाखः समुदितो विशेषाधिकः । ततोऽपि सर्वेष्वपि स्थानेषु स्पर्शनाकाखो विशेषाधिकः । कृता स्पर्शनाप्ररूपणा
 संप्रत्यल्पवहुत्वप्ररूपणामाह- 'जीवप्पा बहु' इत्यादि । यथा स्पर्शनाकाखस्याल्पवहुत्वमुक्तं, एवं जीवानामपि अध्यवसानेषु
 अनुज्ञागवन्धस्थाननिमित्तज्ञतेषु वर्तमानानामल्पवहुत्वं जानीयात् । तद्यथा-उत्कृष्टेष्वध्यवसानेषु विसामयिकानुज्ञागनि-
 वन्धनज्ञतेषु वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । ततो जघन्येषु चतुःसामयिकानुज्ञागवन्धनिवन्धनज्ञतेष्वसंख्येयगुणाः । एतावन्त

एव चोपरिवर्तिषुः सामयिकानुजागवन्धस्थाननिबन्धनेष्वध्यवसानेषु । ततोऽपि ययमध्यकद्वयानुजागवन्धस्थाननिबन्धने-
 प्रसंख्येयगुणाः । ततोऽपि त्रिसामयिकानुजागवन्धस्थाननिमित्तेष्वसंख्येयगुणाः । ततोऽप्याद्यपञ्चपदसप्तसामयिकानुजाग-
 वन्धस्थानहेतुष्वध्यवसानेषु असंख्येयगुणाः । एतावन्त एवोपरितनपञ्चपदसप्तसामयिकानुजागवन्धस्थाननिबन्धनेष्व-
 ध्यमानेषु । ततो ययमप्योपरिवर्तिनिःशेषानुजागवन्धस्थाननिबन्धनचूतेष्वध्यवसानेषु वर्तमाना जीवा विशेषाधिकाः ।
 ततोऽप्युपरिवर्तिपञ्चसामयिकपर्यवसानप्राथमिकधतुः सामयिकप्रचृतिसमस्तानुजागवन्धस्थाननिबन्धनेषु विशेषाधिकाः ।
 ततोऽपि सर्वेष्वपि अनुजागवन्धस्थाननिबन्धनेषु विशेषाधिकाः । इति ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥

तदेवमनुजागवन्धस्थानेषु तन्निबन्धनेषु चाध्यवसानेषु यथा जीवा वर्तन्ते, तथा प्ररूपणा कृता । संप्रत्येकैकस्मिन्
 स्थितिस्थानाध्यवसाये नानाजीवापेक्षया कियन्तोऽनुजागवन्धाध्यवसायाः प्राप्यन्त इति तन्निरूपणार्थमाह—

एकेऽस्मि कसायोदयस्मि लोका असंखिया ह्येति । विश्वं धृष्टाण्येसु वि अप्रवसाणाण्ये वाणाणि ॥ ५२ ॥

एकेऽस्मि चि-एकैकस्मिन् कसायोदये स्थितिस्थाननिबन्धनचूते नानाजीवापेक्षयाऽनुजागवन्धाध्यवसायस्यानानि
 कृष्णादिलेश्यापरिणामविशेषरूपाणि “सकसायोदया हि कृष्णादिलेश्यापरिणामविशेषा अनुजागवन्धहेतवः” इतिवच-
 नात् असंख्येया लोका नवन्ति असंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि नवन्तीत्यर्थः । तथा जघन्यस्थितेरारण्योत्कृष्टां स्थितिं
 यावद्यावन्तः समयास्तावन्ति स्थितिस्थानानि । तथाहि—जघन्या स्थितिरेकं स्थितिस्थानं । सैव संमयोत्तरा द्वितीयं
 स्थितिस्थानं । त्रिसमयोत्तरा तृतीयं स्थितिस्थानं । एवं समयवृद्ध्या तावद्याव्यं यावदुत्कृष्टा स्थितिः । एवं चासंख्येयानि

स्थितिस्थानानि ज्ञवन्ति । तेषु चासंख्येयैषु स्थितिवन्धस्थानेषु प्रत्येकमेकैकस्मिन् स्थितिवन्धस्थानेऽध्यवसायस्थानानि
तीप्रतीप्रतरमन्दमन्दतरादिकपायोदयविशेषरूपाणि असंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि ज्ञवन्ति ॥ ५२ ॥

संप्रत्यनुज्ञागवन्धाध्यवसायस्थानानां वृद्धिमार्गणा क्रियते । सा द्विधा-अनन्तरोपनिधया परंपरोपनिधया च । तत्रा-
नन्तरोपनिधया तावद्वृद्धिमार्गणां चिकीर्षुराह—

योवाणि कूसाउदये अप्रवसाणाणि सवडहरन्मि । विद्याऽविसेसहियाणि जाव उक्कोसगं ठाणं ॥ ५३ ॥

योवाणि स्ति-‘सपडहरन्मि स्ति’ सर्वजघन्ये कपायोदये स्थितिवन्धहेतावनुज्ञागवन्धाध्यवसायस्थानानि कृष्णादिले-
श्यापरिणामविशेषरूपाणि स्तोकानि । ततो द्वितीयादौ यथोत्तरं विशेषाधिकानि तावद्वाच्यानि यावदुत्कृष्टं स्थितिवन्धा-
ध्यवसायस्थानं । एतदुक्तं ज्ञवति-द्वितीये कपायोदये विशेषाधिकानि । ततोऽपि तृतीये विशेषाधिकानि । ततोऽपि
चतुर्थे विशेषाधिकानि । एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टं कपायोदयरूपं स्थितिवन्धाध्यवसायस्थानं इति ॥ ५३ ॥

कृताऽनन्तरोपनिधया वृद्धिमार्गणा, संप्रति परंपरोपनिधया तामजिघित्सुराह—

गंतूणंसंखेज्जे लोगे दुगुणाणि जाव उक्कोसं । आवलिथसंखजागो नाणागुणवुद्धिगाणाणि ॥ ५४ ॥

गंतूणं ति-जघन्यात् कपायोदयादारन्यासंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि कपायोदयस्थानानि गत्वाऽतिक्रम्य परं
यज्ञयति स्थितिवन्धाध्यवसायस्थानं तस्मिन्ननुज्ञागवन्धाध्यवसायस्थानानि जघन्यकपायोदयस्थानसत्कानुज्ञागवन्धाध्यव-

मायस्थानापेक्षया विगुणानि जयन्ति । पुनरपि तावन्ति कपायोदयस्थानानि गत्वा यदपरं स्थितिवन्धाध्यवसायस्थानं तस्मिन् विगुणानि जयन्ति । एवं जूयो जूयस्तावदाच्यं यावदुत्कृष्टं कपायोदयस्थानं । यानि चान्तरान्तरा नानारूपाणि विगुणवृद्धिस्थानानि जयन्ति तानि कियन्तीति चेदुच्यते—आवक्षिकाया असंख्येयजागः आवक्षिकाया असंख्येयजागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानि जयन्तीत्यर्थः ॥ ५४ ॥

सदासुजपगईणं सुजपगईणं विवज्जायं जाण । विवंधछाणेसु वि आउगवज्जाण पगडीणं ॥ ५५ ॥

सपेति—सर्वासामशुजप्रकृतीनां ज्ञानावरणपञ्चकनवदर्शनावरणासातवेदनीयमिथ्यात्वपोमशकपायनवनोकपायनरकायुः-
पयेन्निष्ठयजातिवर्जजातिचतुष्टयसमचतुरस्रवर्जसंस्थानपञ्चकवर्जजनाराचवर्जसंहननपञ्चककृष्णनीलवर्णपुरजिगन्धतिक्क-
कदुरसेकर्कशगुरुरुक्षशीतस्पर्शरूपाशुजकुवर्णादिनवकनरकगतिनरकानुपूर्वीतिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्व्यप्रशस्तविदायोगत्युपधा-
तस्यावरंसूक्ष्मापर्याप्तसाधारणास्थिराशुजदुर्जगदुःस्वरानादेयायशःकीर्तिनीचैर्गोत्रान्तराद्यपञ्चकलक्षणां सप्ताशीतिसंख्या-
नामेपाजनन्तरोक्ताऽनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानां वृद्धिमार्गणा दृष्टव्या । 'सुजपगईणमित्यादि' शुजानां प्रकृतीनां
सातवेदनीयतिर्यगायुर्मनुष्यायुर्देवायुर्देवगतिमनुष्यगतिपञ्चेन्द्रियजातिशरीरपञ्चकसंघातपञ्चकबन्धनपञ्चदशकसमचतुरस्रसं-
स्थानांगोपांगत्रयवर्जजनाराचसंहननशुजवर्णाद्येकादशकदेवानुपूर्वमनुष्यानुपूर्वीपराधातागुरुलघून्नासातपोद्योतप्रशस्तवि-
दायोगतिवसवादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरशुजमुजगमुस्वरादेययशःकीर्तिनिर्माणतीर्थकरोच्चैर्गोत्रलक्षणां नामेकोनसप्ततिसंख्यानां
विपर्ययं जानीहि । तद्यथा—उत्कृष्टे कपायोदयेऽनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानि सर्वस्तोकानि । विचरमे'कपायोदये विशे-

स्थितिस्थानानि जयन्ति । तेषु चासंख्येयैषु स्थितिवन्धस्थानेषु प्रत्येकमेकैकस्मिन् स्थितिवन्धस्थानेऽध्यवसायस्थानानि
तीव्रतीव्रतरमन्दमन्दतरादिकपायोदयविशेषरूपाणि असंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि जयन्ति ॥ ५२ ॥

संप्रत्यनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानां वृद्धिमार्गणा क्रियते । सा द्विधा-अनन्तरोपनिधया परंपरोप निधया च । तत्रा-
नन्तरोपेनिधया तावद्वृद्धिमार्गणां चिकीर्षुराह—

योषाणि कृसाजदये अप्रवसाणाणि सबडहरम्भि । विद्याइ विसेसहियाणि जाव उक्कोसगं ठाणं ॥ ५३ ॥

योषाणि त्ति-‘सबडहरम्भि त्ति’ सर्वजघन्ये कपायोदये स्थितिवन्धहेतावनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानि ‘कृष्णादिसे-
श्यापरिणामविशेषरूपाणि स्लोकानि । ततो द्वितीयादौ यथोत्तरं विशेषाधिकानि तावद्वाच्यानि यावदुत्कृष्टं स्थितिवन्धा-
ध्यवसायस्थानं । एतदुक्तं जयति-द्वितीये कपायोदये विशेषाधिकानि । ततोऽपि तृतीये विशेषाधिकानि । ततोऽपि
चतुर्थे विशेषाधिकानि । एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टं कपायोदयरूपं स्थितिवन्धाध्यवसायस्थानं इति ॥ ५३ ॥

कृताऽनन्तरोपनिधया वृद्धिमार्गणा, संप्रति परंपरोपनिधया तामजिधित्सुराह—

गंतूणंमसंखेज्जे लोगे दुगुणाणि जाव उक्कोसं । आवलिअसंखजागो नाणागुणवुद्धिठाणाणि ॥ ५४ ॥

गंतूणं त्ति-जघन्यात् कपायोदयादारन्यासंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि कपायोदयस्थानानि गत्वाऽतिक्रम्य परं
यत्नरति स्थितिवन्धाध्यवसायस्थानं तस्मिन्नुजागवन्धाध्यवसायस्थानानि जघन्यकपायोदयस्थानसत्त्वानुजागवन्धाध्यव-

सायस्थानापेक्षया द्विगुणानि जवन्ति । पुनरपि तावन्ति कपायोदयस्थानानि गत्वा यदपरं स्थितिवन्धाध्यवसायस्थानं तस्मिन् द्विगुणानि जवन्ति । एवं जूयो जूयस्तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टं कपायोदयस्थानं । यानि चान्तरान्तरा नानारूपाणि द्विगुणवृद्धिस्थानानि जवन्ति तानि कियन्तीति चेदुच्यते-आवद्विकाया असंख्येयजागः आवद्विकाया असंख्येयजागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानि जवन्तीत्यर्थः ॥ ५४ ॥

सवासुजपगईणं सुजपगईणं विवज्जायं जाण । ठइवंधठाणेसु वि आउगवज्जाण पगडीणं ॥ ५५ ॥

सद्येति-सर्वासामशुजप्रकृतीनां ज्ञानावरणपञ्चकनवदर्शनावरणासातवेदनीयमिथ्यात्वपोरुशकपायनवनोकपायनरकायुः-पञ्चेन्द्रियजातिवर्जजातिचतुष्टयसमचतुरस्रवर्जसंस्थानपञ्चकवज्जर्पजनाराचवर्जसंहननपञ्चककृष्णनीलवर्णदुरजिगन्धतिक्त-कदुरसकर्कशगुरुदृशीतस्पर्शरूपाशुजकुवर्णादिनवकनरकगतिनरकानुपूर्वीतिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्व्यप्रशस्तविहायोगत्युपधा-तस्थावरसूक्ष्मापर्याप्तसाधारणास्थिरशुजदुर्जगद्दुःस्वरानादेयायशःकीर्तिनीचैर्गोत्रान्तरांयपञ्चकलक्षणानां सप्ताशीतिसंख्या-नामेषाऽनन्तरोक्ताऽनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानां वृद्धिमार्गणा इष्टव्या । 'सुजपगईणमित्यादि' शुजानां प्रकृतीनां सातवेदनीयतिर्यगायुर्मनुष्यायुर्देवायुर्देवगतिमनुष्यगतिपञ्चेन्द्रियजातिशरीरपञ्चकसंघातपञ्चकवन्धनपञ्चदशकसमचतुरस्रसं-स्थानांगोपांगत्रयवज्जर्पजनाराचसंहननशुजवर्णाद्येकादशकदेवानुपूर्वीमनुष्यानुपूर्वीपराधातागुरुलघून्नासातपोद्योतप्रशस्तवि-हायोगतित्रसद्वादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरशुजसुजगमुस्वरादेययशःकीर्तिनिर्माणतीर्थकरोच्चैर्गोत्रलक्षणानामेकोनसप्ततिसंख्यानां विपर्ययं जानीहि । तद्यथा-उत्कृष्टे कपायोदयेऽनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानि सर्वस्तोकानि । द्विचरमेकपायोदये विशे-

मुत्कृष्टस्थितौ विशेषाधिकानि । ततोऽपि द्विसमयोनायामुत्कृष्टस्थितौ विशेषाधिकानि । एवं तावदाच्यं यावज्जघन्या स्थितिः । इति ॥ ५५ ॥

तदेवं कृताऽनन्तरोपनिधया वृद्धिमार्गणा; संप्रति परंपरोपनिधया तां चिकीर्षुराह—

पद्मासंख्यजागं गंतुं द्विगुणाणि आजगाणं तु । योवाणि पदमबंधे त्रिंश्याश्च असंख्यगुणियाणि ॥ ५६ ॥

पठेति—पूर्वोक्तानामायुर्वर्जानामशुजप्रकृतीनां जघन्यस्थितेराच्यं पदयोपमासंख्येयजागमात्राणि स्थितिस्थानान्यतिक्रम्य यदपरं स्थितिस्थानं तस्मिन् अनुजागबन्धस्थानानि जघन्यस्थितिसत्कानुजागबन्धस्थानान्यो द्विगुणानि जवन्ति । ततः पुनरपि तावन्ति स्थितिस्थानान्यतिक्रम्य यदपरं स्थितिस्थानं तस्मिन् द्विगुणान्यनुजागबन्धस्थानानि जवन्ति । एवं त्रयो ज्ञेयस्तावदाच्यं यावदुत्कृष्टा स्थितिः । तथा पूर्वोक्तानामायुर्वर्जानां शुजप्रकृतीनामुत्कृष्टस्थितेराच्यं पदयोपमासंख्येयजागमात्राणि स्थितिस्थानान्यतिक्रम्य यदपरमधःस्थितिस्थानं तस्मिन्ननुजागबन्धस्थानान्युत्कृष्टस्थितिस्थानसत्कानुजागबन्धस्थानान्यो द्विगुणानि जवन्ति । ततः पुनरपि तावन्ति स्थितिस्थानान्यधोऽवतीर्याधस्तनं यदपरं स्थितिस्थानं तस्मिन् द्विगुणानि जवन्ति । एवं तावदाच्यं यावज्जघन्या स्थितिः । एतानि च शुजप्रकृतीनां अशुजप्रकृतीनां च प्रत्येकं द्विगुणवृद्धिस्थानानि आवल्लिकाया असंख्येयजागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानि जवन्ति । तथा द्विगुणवृद्धिस्थानानि लोकानि आवल्लिकाया असंख्येयजागमात्रत्वात् । एकस्मिन् द्विगुणवृद्धयोरपान्तराद्ये स्थितिस्थानानि असंख्येयगुणानि पदयोपमासंख्येयजागमात्रत्वात् । तथा चतुर्णामप्यायुषां जघन्यायां स्थितौ सर्वस्तोकांन्यनुजागबन्धस्थानानि । ततः

ममपाधिकायां जघन्यस्थितौ असंख्येयगुणानि । ततोऽपि द्विसमयाधिकायामसंख्येयगुणानि । एवं तावद्वाच्यं यावदु-
क्तं स्थितिः इति ॥ ५६ ॥

सांप्रतमनुजागवन्धस्थानानां तीव्रमन्दतापरिज्ञानार्थमनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानांमनुकृष्टिमज्जिधातुकाम आह—
घाईणमसुजवणरसगंधफासे जहन्नविश्वंधे । जाणप्रवसाणां तदेगदेसो यश्चान्नाणि ॥ ५७ ॥
पद्मासंखिय जागो जावं विश्वस्स होइ विश्वम्मि । आ उक्कस्सा एवं उवघाए वा वि अणुकट्ठि ॥ ५८ ॥

घाईणमिति—इह प्रायो प्रन्यदेशे वर्तमानस्याज्जव्यजीवस्य यो जघन्यस्थितिवन्धस्तस्मात् स्थितिघृष्टौ अनुकृष्टिरजि-
धीयमानाऽनुसर्तव्या गातवेदनीयमनुजद्विकदेवद्विकतिर्यग्विकपत्रेन्द्रियजातिवसवादरपर्याप्तप्रत्येकसमचतुरस्रसंस्थानवज्रप-
न्नारापमंहननप्रशस्तविहायोगतिस्थिरशुभमुजगसुस्वरादेययशःकीर्त्युच्चैर्गोत्रनीचैर्गोत्राणामज्जव्यप्रायोग्यजघन्यवन्धादयो-
ऽपिअनुमर्तव्याः । तत्र घातिनां पञ्चविधज्ञानावरणनवविधदर्शनावरणमिदयात्यपोरुशकपायनवनोकपायपञ्चविधान्तरायखरु-
णानां कर्मणामशुभगन्धगणरसस्पर्शे च । अत्र पञ्चम्ये सप्तमी । अशुजानां वर्णगन्धरसस्पर्शानां च कृष्णनीलदुरजिगन्ध-
तिक्कदुर्गुरुकुर्रुर्कशरुक्षरीतरूपाणां जघन्यस्थितिग्रन्थे यान्यनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानि तेषामेकदेशो द्वितीये स्थिति-
ग्रन्थेऽनुवर्तते, अन्यानि च नवन्ति । इदमुक्तं जयति—जघन्यस्थितिवन्धारंजे यान्यनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानि, तेषा-
मसंख्येयतमं जागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्यपि द्वितीयस्थितिवन्धारंजे प्राप्यन्ते, अन्यानि च नवन्ति । द्वितीयस्थिति-

बन्धारंजे च यान्यनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानि, तेषामसंख्येयतमं जागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्यपि तृतीयस्थितिव-
 न्धारंजे प्राप्यन्ते, अन्यानि च जवन्ति । तृतीयस्थितिवन्धारंजे च यान्यनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानि, तेषामसंख्येय-
 तमं जागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्यपि चतुर्यस्थितिवन्धारंजे प्राप्यन्ते, अन्यानि च जवन्ति । एवं तावद्वाच्यं यावत्पट्यो-
 पमासंख्येयजागमात्राः स्थितयो गता जवन्ति । अत्र जघन्यस्थितिवन्धारंजजाविनामनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानाम-
 नुकृष्टिः परिसमाप्ता । ततोऽनन्तरमुपरितने स्थितिवन्धे द्वितीयस्थितिवन्धारंजजाविनामनुजागवन्धाध्यवसायस्थाना-
 नामनुकृष्टिः परिसमाप्तिमियति । तथा चाह—‘विश्यस्स होइ विश्येमि’ द्वितीयस्य स्थितिवन्धस्य संबन्धिनामनुजागव-
 न्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिर्द्वितीये यत्र जघन्यस्थितिवन्धारंजजाविनामनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परि-
 समाप्ता । ततोऽनन्तरे परिनिष्ठां याति । तृतीयस्थितिवन्धारंजजाविनां चानुजागवन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिस्ततो-
 ऽप्यनन्तरे परिसमाप्तिं याति । एवं तावद्वाच्यं यावदुक्तप्रकृतीनामात्मीयात्मीयोत्कृष्टा स्थितिर्जयति । तथा चाह—‘आ
 उक्कस्सा एवं’ एवममुना प्रकारेण आ उत्कर्षादवगन्तव्यं । तथोपघातेऽप्येवमेवानुकृष्टिरजिधातव्या, यथा घातिप्रकृती-
 नामजिहिता अनुकृष्टिरिति अनुकर्षणमनुकृष्टिरनुवर्तनमित्यर्थः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥

परधाउज्जोउस्सासायवधुवनाम तणुजवंगाणं । पडिलोमं सायस्स उ उक्कोसे जाणि समज्जणे ॥ ५९ ॥
 ताणि य अन्नाणेवं विश्वंधो जा जहन्नगमसाए । हेहुज्जोयसमेवं परत्तमाणीण उ सुज्जाणं ॥ ६० ॥
 परधेति—पराधातोद्योतोद्भासातपानां शुचवर्णाद्येकादशकागुरुलघुनिर्माणरूपाणां धुवनान्नां । ‘तणुजवंगाणं ति’ इह

तनुग्रहणेन शरीरसंघातवन्धनानि गृह्यन्ते । ततश्च शरीरपञ्चकसंघातपञ्चकवन्धनपञ्चदशकांगोपांगत्रयाणां चानुकृष्टिः
प्रतिबोममज्जिधातव्या । तद्यथा—एतासां प्रकृतीनामुत्कृष्टस्थितिवन्धारंजे यान्यनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानि, तेषामसं-
ख्येयं जागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्यपि एकसमयोनोत्कृष्टस्थितिवन्धारंजे प्राप्यन्ते, अन्यानि च ज्वन्ति । एकसमयो-
नोत्कृष्टस्थितिवन्धारंजे च यान्यनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानि, तेषामसंख्येयतमं जागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्यपि द्विस-
मयोनोत्कृष्टस्थितिवन्धारंजे प्राप्यन्ते, अन्यानि च ज्वन्ति । एवं तावद्वाच्यं यावत्पट्टयोपमासंख्येयजागमात्राः स्थित-
योऽधोऽधोऽतिक्रान्ता ज्वन्ति । अत्रोत्कृष्टस्थितिवन्धारंजजाविनामनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानां स्थितिस्थाने, स्थिति-
स्थानेऽसंख्येयासंख्येयजागमीचनेनानुकृष्टिः परिसमाप्ता । ततोऽनन्तरमधस्तने स्थितिस्थाने एकसमयोनोत्कृष्टस्थिति-
वन्धारंजजाविनामनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिनिष्ठां याति । ततोऽप्यधस्तनतरे द्विसमयोनोत्कृष्टस्थितिव-
न्धारंजजाविनामनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमाप्तिमियति । एवं तावद्वाच्यं यावदुक्तप्रकृतीनां सर्वा-
सामपि आत्मीया जघन्या स्थितिर्जवति । 'सायस्सेत्यादि' सातस्योत्कृष्टां स्थितिं बध्नतो यान्यनुजागवन्धाध्यवसायस्था-
नानि समयोनोत्कृष्टस्थितिवन्धारंजेऽपि तानि ज्वन्ति अन्यानि च । यानि समयोनोत्कृष्टस्थितिवन्धारंजे ज्वन्ति, द्विस-
मयोनोत्कृष्टस्थितिवन्धारंजेऽपि तानि ज्वन्ति अन्यानि च । एवं तावद्वाच्यं यावदसातेऽसातस्य जघन्यः स्थितिवन्धः ।
किमुक्तं जवति ? यावत्प्रमाणाः स्थितयोऽसातस्य जघन्यानुजागवन्धप्रायोग्याः सातेन च संह परावर्त्य परावर्त्य बध्यन्ते,
तावत्प्रमाणास्तु सातस्य स्थितिषु तानि चान्यानि चेत्येवंक्रमोऽनुसरणीयः । 'हेहुज्जोयस्र्म ति' अधस्तादुद्योतसमं, वक्तव्यं

यथा प्रागुद्योतस्याजिहितं तथात्रापि वक्तव्यमित्यर्थः । तद्यथा-असातस्य जघन्यस्थितिवन्धादधस्तने स्थितिस्थाने यान्यनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानि तानि कानिचिदुपरितनस्थितिस्थानसत्कानि कानिचिदन्यानि । तस्मादप्यधस्तने स्थितिस्थाने यानि अनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानि तानि कानिचित्प्राक्तनस्थितिस्थानसत्कानि, कानिचिदन्यानि । अनेन च क्रमेणाधोमुखं तावक्ष्येयं यावत्पल्योपमासंख्येयजागमान्नाः स्थितयो गता जयन्ति । तत्र चासातजघन्यस्थितिवन्धतुह्यस्थितिस्थानसत्कानामनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमाप्तिं याति । एतदुक्तं जयति-असातजघन्यस्थितिवन्धतुह्यस्थितिस्थानसत्कानामनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानामधोऽध एकैकस्मिन् स्थितिस्थानेऽसंख्येये जागे व्यवहृद्यमाने पट्योपमासंख्येयजागमान्नासु स्थितिप्रतिक्रान्तासु सर्वात्मना परिसमाप्तिर्जयतीति । ततोऽसातजघन्यवन्धतुह्यस्थितिस्थानादधस्तनस्थितिस्थानसत्कानामनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः पट्योपमासंख्येयजागमान्नादधःस्थितौ निष्ठा मेति । एवं तावद्वाच्यं यावत्सातस्य जघन्या स्थितिः । 'एवं परित्तमाणीणं च सुजाणं' यथा सातवेदनीयस्योक्तं, तथा सर्वासां परावर्तमानं प्रकृतीनां शुजानां मनुजदिकदेवदिकपशोन्ध्रियजातिसमचतुरस्रसंस्थानवज्रपञ्चनाराचसंहननप्रशस्तं विहायोगतिस्थिरशुजमुजगमुस्वरादेययशःकीर्त्युद्योगोत्ररूपाणां पञ्चदशसंख्यानां नामग्राहमनुकृष्टिरजिधातव्या इति ५९-६०

इदानीमसातस्योच्यते—

जाणि असायजहन्ने उदहिपुहुत्तं ति ताणि थणाणि । थावरणसमुप्पेवं परित्तमाणीणमसुजाणं ॥६१॥

जाणि ति-असातस्य जघन्यस्थितिवन्धारंजे यान्यनुजागवन्धाध्यवसायस्थितिस्थानानि तानि समयाधिकजघन्यस्थि-

तिपन्धारनेऽपि जयन्ति, अन्यानि च । यानि समवाधिकजघन्यस्थितिपन्धारंजेऽनुज्ञागवन्धाध्यवसायस्थानानि तानि
 द्विगममाधिकजघन्यस्थितिपन्धारंजेऽपि जयन्ति, अन्यानि च । एवं तावद्वाच्यं यावत्सागरोपमशतपृथक्त्वं जयति ।
 यावन्मात्रासु मातयेदनीयस्य स्थितिषु तानि चान्यानि चेत्येवंक्रमोऽनुकृष्टेरजिहितस्तावत्प्रमाणास्येवासातवेदनीयस्थि-
 तिष्वपि जघन्यस्थितेरारण्यं तानि चान्यानि चेत्येवमनुकृष्टिरजिधातव्या । एता एव च स्थितयः सर्वजघन्यानुज्ञाग-
 वन्धप्रयोग्याः । यत एतावत्यः स्थितयः सातात्परावृत्त्य परावृत्त्य बध्यन्ते । परावर्तमानश्च प्रायो मन्दपरिणामो जयति ।
 तत एतासु जघन्यानुज्ञागवन्धमंजयः । इत ऊर्ध्वं त्यसातमेव केवलं बध्नाति । तदपि च तीव्रतरेण परिणामेन । ततो
 न तत्र जघन्यानुज्ञागवन्धमंजय इति । 'आवरणममं उष्णि ति' तत उपरितनीनां स्थितीनां यथा ज्ञानावरणीयादेरुक्तं
 गदेकदेशोऽन्यानि चेति तथैवानिधातव्यं । तद्यथा-अमातस्य जघन्यानुज्ञागवन्धप्रयोग्यानां स्थितीनां यां चरमा
 स्थितिस्तद्वन्धारंजे यान्यनुज्ञागवन्धाध्यवसायस्थानानि, तेषामेकदेशस्तदुपरितनस्थितिपन्धारंजेऽनुवर्तते, अन्यानि च
 जयन्ति । ततोऽप्युपरितनस्थितिपन्धारंजे प्राक्तनस्थितिस्थानमत्कानुज्ञागवन्धाध्यवसायस्थानानामेकदेशोऽनुवर्तते,
 अन्यानि च जयन्ति । एवं तावद्वाच्यं यावत्पश्योपमामंस्थेयनागमात्राः स्थितयो गता जयन्ति । अत्र जघन्यानुज्ञागवन्धप्र-
 योग्यपरमस्थितिमत्कानुज्ञागवन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिममाप्तिमेति । ततोऽप्युपरितनस्थितिपन्धे जघन्यानुज्ञा-
 गवन्धप्रयोग्यस्थित्यनन्तरस्थितिमत्कानुज्ञागवन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिममाप्तिं याति । एवं तावद्वाच्यं याव-
 दगागमोत्कृष्टा स्थितिर्नयति । 'एवं परित्तमापीपमगुजाणं' यथाऽमातयेदनीयस्योक्तं एवं शेषाणामपि परावर्तमानप्र-

कृतीनामनुजानां नरकदिकपद्येन्द्रियजातिवर्जशेषजातिचतुष्टयप्रथमवर्जसंस्थानप्रथमवर्जसंहननाप्रशस्तविहायोगतिस्थावर-
सूक्ष्माधारणापर्यायास्थिराद्युज्जुर्जगद्गुःस्वरानादेयायशःकीर्तिरूपाणां सप्तविंशतिसंख्यानां प्रत्येकं नामग्राहमनुकृष्टिरजि-
धातव्या । इति ॥ ६१ ॥

इदानीं तिर्यग्विक्रनीचैर्गोत्राणामनुकृष्टिमन्त्रिधातुकाम आह—

सेकाखे सम्मत्तं पडिवज्जांतस्स सत्तमखिईए । जो मिश्वंधो हस्सो इत्तो आवरणतुहो य ॥ ६२ ॥

जा अजवियपाजग्गा उप्पिमसायसमया उ आ(जा)जेष्ठाएसा तिरियगतिहुगे नीयागोए य अनुकट्ठी ६३

सं चि—सप्तमपृथिव्यां वर्तमानस्य नारकस्य 'सेकाखे' अनन्तरसमये सम्यक्त्वं प्रतिपत्तुकामस्य यो हस्को जघन्यः
स्थितिवन्ध इत ऊर्ध्वं स्थितिवन्धोऽनुकृष्टिमधिकृत्यावरणतुहयो ज्ञातव्यः । स च तावद्यावदजघन्यप्रायोग्या जघन्या
स्थितिः । तत्र तिर्यगतिमधिकृत्य जावना क्रियते—सप्तमपृथिव्यां वर्तमानस्य नारकस्य सम्यक्त्वं प्रतिपत्तुकामस्य तिर्य-
गतेर्जघन्यां स्थितिं धत्ततो यान्यनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानि, तेषामसंख्येयतमं जागं मुक्त्वाऽन्यानि सर्वाण्यपि द्विती-
यस्थितिवन्धारंजेऽनुवर्तन्ते, अन्यानि च जवन्ति । द्वितीयां च स्थितिं धत्ततो यानि अनुजागवन्धाध्यवसायस्था-
नानि, तेषामसंख्येयतमं जागं मुक्त्वाऽन्यानि सर्वाण्यपि तृतीयस्थितिवन्धारंजेऽनुवर्तन्ते, अन्यानि च जवन्ति । एवं

स्थितयो गता जवन्ति । अत्र जघन्यस्थितिसत्कानुजागवन्धाध्यवसायस्था-
रितनस्थितिवन्धारंजे द्वितीयस्थितिस्थानसत्कानुजागवन्धाध्यवसायस्थानाना-

मनुकृष्टिः परिसमाप्तिं याति । ततोऽप्युपरितनस्थितिवन्धारंजे तृतीयस्थितिसत्त्वानुज्ञागवन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टि-
परिसमाप्तिमेति । एवं तावद्वाच्यं यावदजव्यप्रायोग्यो जघन्यस्थितिवन्धः । 'उपिं असायसमयां उ आ जेज' तत
उपरिष्ठात् अजव्यप्रायोग्यजघन्यस्थितिवन्धादारब्धेत्यर्थः । असातेन समता तुल्यता ज्ञातव्या । 'आ जेठ ति' यावज्ज्ये-
ष्ठोत्कृष्टा स्थितिः । एतदुक्तं जवति-अजव्यप्रायोग्यां जघन्यां स्थितिं वधतो यानि अनुज्ञागवन्धाध्यवसायस्थानानि
तानि तत उपरितनस्थितौ सर्वाणि जवन्ति, अन्यानि च । तस्यामपि यांनि अनुज्ञागवन्धाध्यवसायस्थानानि तानि
उपरितनस्थितौ सर्वाणि जवन्ति, अन्यानि च । एवं तावद्वाच्यं यावत्सागरोपमशतपृथक्त्वं । एताश्च प्रायोऽजव्यप्रा-
योग्यजघन्यानुज्ञागवन्धविषयाः स्थितयः । एता हि मनुष्यगतिरूपया प्रतिपक्षप्रकृत्या सह परावृत्य परावृत्य बध्यन्ते ।
परावृत्य बन्धे च प्रायः परिणामो मन्द उपजायते । तत एता जघन्यानुज्ञागवन्धविषयाः । एतासां चरमस्थितौ यान्य-
नुज्ञागवन्धाध्यवसायस्थानानि तेषामसंख्येयं जागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्यपि तदुपरितनस्थितिवन्धारंजेऽनुवर्तन्ते,
अन्यानि च जवन्ति । तत्रापि यांनि अनुज्ञागवन्धाध्यवसायस्थानानि, तेषामसंख्येयं जागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्यपि
तत उपरितनस्थितिवन्धारंजेऽनुवर्तन्ते, अन्यानि च जवन्ति । एवं तावद्वाच्यं यावत्पट्टयोपमासंख्येयज्ञागमात्राः
स्थितयो गता जवन्ति । अत्र जघन्यानुज्ञागवन्धविषयचरमस्थितिसत्त्वानुज्ञागवन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परि-
समाप्ता । तत उपरितने स्थितिवन्धे जघन्यानुज्ञागवन्धविषयचरमस्थित्यनन्तरस्थितिसत्त्वानुज्ञागवन्धाध्यवसायस्थाना-
नामनुकृष्टिः परिसमाप्तिं याति । एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टा स्थितिः । 'एसा तिरियगतिडुगे नीयागोए य अणुकही'

एषाऽनन्तरोक्ताऽनुकृष्टिः तिर्यग्गतिद्विके तिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्वीलक्षणे नीचैर्गोत्रे च द्रष्टव्या । तत्र यथा तिर्यगतौ
जाविता तथा तिर्यगानुपूर्व्या नीचैर्गोत्रे च स्वयमेव जायनीयेति ॥ ६२-६३ ॥

संप्रति त्रसादिचतुष्कस्यानुकृष्टिमज्जिधातुकाम आह—

तसवायरपङ्क्तगपत्तेयगाण परघाय तुह्याउ । जाव् ठारसकोडाकोडी हेठा य साएणं ॥ ६४ ॥

तस त्ति-त्रसवादरपर्यासप्रत्येकनौसामनुकृष्टिः पराघाततुह्या पराघातस्येव द्रष्टव्या । सा चोपरितनात् स्थितिस्था-
नादारभ्याधोऽधोऽधतरणेन यावदधस्तादष्टादशकोटीकोट्यः सागरोपमाणां तिष्ठन्ति । ततोऽधस्तात् सातेन तुह्यानुकृ-
ष्टिरज्जिधातव्या । तत्र त्रसनाम्नो जाव्यते-तत्र त्रसनाम्न उक्तकृष्टस्थितिवन्धारंजे यान्यनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानि
तेषामसंख्येयं जागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्यपि समयोनोत्कृष्टस्थितिवन्धारंजेऽनुवर्तन्ते, अन्यानि च जयन्ति । समयो-
नोत्कृष्टस्थितिवन्धारंजेऽपि च यान्यनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानि तेषामसंख्येयं जागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्यपि द्विस-
मयोनोत्कृष्टस्थितिवन्धारंजेऽपि अनुवर्तन्ते, अन्यानि च जयन्ति । एवं तावदाच्यं यावत्पश्योपमार्संख्येयजागमात्राः
स्थितयो गता जयन्ति । अत्रोत्कृष्टस्थितिसत्कानुजागवन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमाप्ता । ततोऽधस्तने स्थितिस्था-
ने समयोनोत्कृष्टस्थितिसत्कानुजागवन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमाप्तिं याति । ततोऽप्यधस्तने स्थितिस्थाने द्विस-
मयोनोत्कृष्टस्थितिसत्कानुजागवन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमाप्तिमेति । एवमधोऽधोऽधतरणेन तावदाच्यं याव-
दधस्तादष्टादशसागरोपमकोटीकोट्यस्तिष्ठन्ति । ततोऽष्टादशसागरोपमकोटीकोटीचरमस्थितौ यान्यनुजागवन्धाध्यवसा-

यस्यानानि तान्यधस्तनस्थितिवन्धारंजे सर्वाण्यपि ज्वन्ति, अन्यानि च । यानि चाधस्तनस्थितिवन्धारंजेऽनुज्ञागवन्धाध्यवसायस्थानानि तानि ततोऽप्यधस्तनस्थितिवन्धारंजे सर्वाण्यपि ज्वन्ति, अन्यानि च । एवं तावद्वाच्यं यावदज्व्यप्रायोग्यजघन्यानुज्ञागवन्धविषयस्थावरनामसत्कस्थितिप्रमाणाः स्थितयो गता ज्वन्ति । ततोऽनन्तरमधस्तने स्थितिस्थाने प्राक्तनानन्तरस्थितिस्थानसत्कानामनुज्ञागवन्धाध्यवसायस्थानानामसंख्येयं जागं मुक्त्वा सर्वाण्यपि तान्यनुवर्तन्ते, अन्यानि च ज्वन्ति । ततोऽप्यधस्तनतरे स्थितिवन्धे प्राक्तनानन्तरस्थितिस्थानसत्कानामनुज्ञागवन्धाध्यवसायस्थानानामसंख्येयं जागं मुक्त्वा शेषाणि तानि सर्वाण्यप्यनुवर्तन्ते, अन्यानि च ज्वन्ति । एवं तावद्वाच्यं यावत्पद्मोपमासंख्येयजागमात्राः स्थितयो गता ज्वन्ति । अत्र जघन्यानुज्ञागवन्धविषयस्थावरनामसत्कस्थितिप्रमाणतया निहितानां प्रथमस्थितेर्यान्यनुज्ञागवन्धाध्यवसायस्थानानि तेषामनुकृष्टिः परिसमाप्ता । ततोऽधस्तने स्थितिस्थाने द्वितीयस्थितिस्थानसत्कानुज्ञागवन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिनिष्ठामेति । एवं तावद्वाच्यं यावज्जघन्या स्थितिः । एवं पादरपर्याप्तप्रत्येकनाम्नामपि जावनाकार्या ॥ ६४ ॥

तणुलुब्धा तिष्ठयरे अणुकृद्वा तिष्ठमंदया एत्तो । सवपगईण नेया जहन्नयाई अणंतगुणा ॥ ६५ ॥

तणुलुब्ध चित्तीर्थकरनान्नि अनुकृष्टिर्यथा शरीरनान्नि प्रागजिहिता यथा द्रष्टव्या । इत ऊर्ध्वमनुज्ञागानां तीक्ष्ममन्दता द्रष्टव्या । तत्र सर्वासां प्रकृतीनामात्मीयात्मीयजघन्यानुज्ञागवन्धादारज्य यावदुत्कृष्टोऽनुज्ञागवन्धस्तावत् स्थितिवन्धे स्थितिवन्धेऽनन्तगुणा तीक्ष्ममन्दता वक्तव्या यथोत्तरमनन्तगुणोऽनुज्ञागो वक्तव्य इत्यर्थः । तत्राप्यशुजप्रकृतीनां

जघन्यस्थितेरारण्योर्ध्वमुखं क्रमेणानन्तगुणो वक्तव्यः । शुजप्रकृतीनां तूत्कृष्टस्थितेरारण्याधोमुखं यावज्जघन्या स्थितिः । तदियं सामान्यतस्तीव्रमन्दताऽजिहिता, संप्रति विशेषत उच्यते-तत्र घातिकर्मणामप्रशस्तवर्णगन्धरसस्पर्शानामुपघातस्य च जघन्यायां स्थितौ जघन्योऽनुजागः सर्वस्तोकः । ततो द्वितीयस्यां स्थितौ जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि तृतीयस्यां स्थितौ जघन्यानुजागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावन्ननिवर्तनकंरुकं जवति । निवर्तनकंडकं नाम यत्र जघन्यस्थितिवन्धारज्जाविनामनुजागवन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमाप्ता । तत्पर्यन्ता मूलत आरन्य स्थितयः पक्षयोपमासंख्येयजगमात्रप्रमाणा उच्यन्ते । इति ॥ ६५ ॥

निवृत्तणा उ एकिकस्स हेठोवरिं तुं जेठियरे । चरमठिईणुकोसो परित्तमाणीण उ विसेसो ॥ ६६ ॥

निवृत्तण ति-ततो निवर्तनकंरुकस्य चरमस्थितौ जघन्यानुजागाज्जघन्यस्थितौ उत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततः कंडकादुपरि प्रथमस्थितौ जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततो द्वितीयस्थितौ उत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततः कंरुकादुपरि स्थितौ जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततोऽधस्तनतृतीयस्थितौ उत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततोऽधस्तनादुपरि तृतीयस्थितौ उत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततः कंरुकादुपरि तृतीयस्थितौ जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । एवमेकैकोऽधस्तादुपरि च यथाक्रमं ज्येष्ठ उत्कृष्ट इतरश्च जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणतया तावद्वाच्यो यावदुत्कृष्टायां स्थितौ जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । कंरुकमात्राणां च स्थितीनामुत्कृष्टोऽनुजागोऽद्याप्यनुक्तस्तिष्ठति । शेषः सर्वोऽप्युक्तः । ततः सर्वोत्कृष्टायाः स्थितेरजघन्यानुजागात् कंरुकमात्राणां स्थितीनां प्रथमस्थितावुत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणो वक्तव्यः । ततो-

अप्यनन्तरायामुपरितनस्थितायुत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततोऽप्यनन्तरायामुपरितनस्थितायुत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणः ।
 एवं निरन्तरमुत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणतया तावद्वक्तव्यो यावदुत्कृष्टा स्थितिः । तथा चाह—‘चरमविर्गुणकोसो’ चरम-
 स्थितीनां कंरुमात्राणां पट्योपमासंख्येयजागमात्राणामित्यर्थः । उत्कृष्टोऽनुजागो निरन्तरमनन्तगुणतया नेतव्यः ।
 इदानीं शुचप्रकृतीनां तीव्रमन्दताजिधानावसरः—तत्र पराधातप्रकृतिमधिकृत्योच्यते—पराधातस्योत्कृष्टायां स्थितौ जघ-
 न्यपदे जघन्योऽनुजागः सर्वस्तोकः । ततः समयोनायामुत्कृष्टस्थितौ जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि विसमयो-
 नायामुत्कृष्टस्थितौ जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावत्पट्योपमासंख्येयजागमात्राः स्थितयो गता जवन्ति
 निवर्तनकंरुमतिक्रान्तं जयतीत्यर्थः । तत्र उत्कृष्टायां स्थितायुत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततो निवर्तनकंरुकादधः
 प्रथमस्थितौ जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततः समयोनायामुत्कृष्टस्थितायुत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततो निवर्तनकंरु-
 कादधो द्वितीयस्थितौ जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावत्पराधातस्य जघन्यस्थितौ जघन्यानुजागोऽन-
 न्तगुणः कंरुमात्राणां च स्थितीनामुत्कृष्टोऽनुजागोऽप्यनुकस्तिष्ठति । शेषः सर्वोऽप्युक्तः । ततो जघन्यस्थितेरार-
 न्योर्ध्वं कंरुमात्राः स्थितिरतिक्रम्य चरमायां स्थितायुत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणो वक्तव्यः । ततोऽधस्तनस्थितायुत्कृष्टो-
 ऽनुजागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावज्जघन्यस्थितायुत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणः । एवं शरीरपथकसंघातपथकबन्ध-
 नपञ्चदशकांगोपांगायप्रशस्तार्णगन्धरसस्पर्शगुरुद्रघूष्णमातपोद्योतनिर्माणतीर्थकराणामपि जावनीयं । ‘परित्तमाणीण उ-
 षिगेगो’ परावर्तमानप्रकृतीनां विशेषो द्रष्टव्यः । स चैवं—यावतीनां तानि चान्यानि चेत्येवमनुकृष्टिरजिहिता तावतीनां

सर्वासामपि जघन्योऽनुजागस्तावन्मात्र एव द्रष्टव्यः । तानि चान्यानि चेत्येवमनुकृष्टविषयान्यस्तु परतो जघन्यो यथो-
त्तरमनन्तगुणस्तावद्वक्तव्यो यावत् कर्मकस्यासंख्येया जागा गता जवन्ति, एकोऽवशिष्यते ॥ ६६ ॥

तथा चाह—

ताणान्नाणि चि परं श्रसंखजागाहिं कर्मगेक्षाण । उक्तोसियरानेया जा तं कंडंकोवरिं समत्ती ॥ ६७ ॥

ताणि चि—तानि चान्यानि चेत्येवमनुकृष्टेः परं कंडकस्यासंख्येयेन्यो जागेन्य ऊर्ध्वं कर्मकमात्राणामेकैकस्याश्च स्थिते-
र्यथासंख्यमुत्कृष्टा इतरे च जघन्या अनुजागा अनन्तगुणा ज्ञेयाः । एतदुक्तं जवति—तानि चान्यानि चेत्येवमनुकृष्टेः परं
जघन्योऽनुजागो यथोत्तरमनन्तगुणस्तावद्वक्तव्यो यावत् कर्मकमात्राणां स्थितीनामसंख्येया जागा गता जवन्ति, एकोऽ-
वशिष्यते । ततो यतः स्थितेरारभ्य तानि चान्यानि चेत्येवमनुकृष्टिरारब्धा, तत्प्रचृतीनां स्थितीनां कर्मकमात्राणां यथोत्त-
रमनन्तगुणतयोत्कृष्टोऽनुजागो धक्तव्यः । ततो यतः स्थितिस्थानाज्जघन्यानुजागमुक्त्या निवृत्तस्तत उपरितने स्थिति-
स्थाने जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणो धक्तव्यः । एवमेकैकं जघन्यानुजागमुत्कृष्टानुजागानां च कर्मकं कंडकं तावद्वदेत् याव-
ज्जघन्यानुजागविषयाणां स्थितीनां तानि चान्यानि चेत्येवमनुकृष्टेः परं कर्मकं परिपूर्णं जवति । उत्कृष्टाश्चानुजागाः साग-
रोपमशतपृथक्स्वतुल्या जवन्ति । तत उपरि जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । पश्चादेक उत्कृष्टोऽनुजागः । ततः पुनरप्येको
जघन्योऽनुजागः, पुनरप्येक उत्कृष्टोऽनुजागः, एवं तावद्वक्तव्यं यावज्जघन्यानुजागविषयाः स्थितयः सर्वा अपि परिस-
माप्ता जवन्ति । उत्कृष्टानुजागविषयाश्च कर्मकमात्राः स्थितयोऽद्याप्यनुकास्तिष्ठन्ति । शेषाः सर्वा अप्युक्ताः । ततस्तासां

यथोत्तरमुत्कृष्टोऽनुज्ञागोऽनन्तगुणो वाच्यः । तथा चाह-‘जा तर्कमकोवरि समत्ती’ यावत्तेषां जघन्यानुज्ञागानां कंठ-
कस्य चोपरितनस्य परिसमाप्तिः । इदमुक्तं जघति-अनन्तगुणतयाऽजिहितानां जघन्यानुज्ञागविषयाणां स्थितीनां कंठ-
कादुपरि एकैकोत्कृष्टानुज्ञागान्तरिता जघन्यानुज्ञागास्तावद्वाच्यं यावत्तेषां सर्वेषामपि परिसमाप्तिरुपजायते । ततो ये
कंठकमात्रा उत्कृष्टानुज्ञागाः केवलास्तिष्ठन्ति, तेऽपि यथोत्तरमनन्तगुणास्तावद्वाच्या यावत्सर्वसमाप्तिर्भवतीति गार्थार्थः ।
तत्र सातासाते अधिकृत्य जावना विधीयते-सातस्योत्कृष्टार्या स्थितौ जघन्योऽनुज्ञागः सर्वस्तोकः । ततः समयोनाया-
मुत्कृष्टस्थितौ जघन्योऽनुज्ञागस्तावन्मात्र एव । द्विसमयोनायामप्युत्कृष्टस्थितौ जघन्योऽनुज्ञागस्तावन्मात्र एव । एवमधो-
धोऽरतीर्य तावद्वाच्यो यावत्सागरोपमशतपृथक्त्वमतिक्रान्तं जघति । ततोऽधस्तनस्थितौ जघन्योऽनुज्ञागोऽनन्तगुणः ।
ततोऽप्यधस्तनस्थितौ जघन्योऽनुज्ञागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावत् कंठकस्यासंख्येयज्ञागा गता जघन्ति, एको-
पशिष्यते । एताश्च स्थितयः संख्येयज्ञागहीनकंठकमात्राः साकारोपयोगसंज्ञा इति व्यवहियन्ते, साकारोपयोगेनैवैतासौ
पध्यमानत्वात् । तत उत्कृष्टस्थितौ उत्कृष्टोऽनुज्ञागोऽनन्तगुणो वाच्यः । ततः समयोनायामुत्कृष्टस्थितावुत्कृष्टोऽनुज्ञा-
गोऽनन्तगुणः । ततोऽपि द्विसमयोनायामुत्कृष्टस्थितावुत्कृष्टोऽनुज्ञागोऽनन्तगुणः । एवमधोऽधोऽन्तरणेनोत्कृष्टोऽनुज्ञागो-
ऽनन्तगुणस्तावद्वाच्यो यावत्कंठकमात्राः स्थितयोऽतिक्रान्ता जघन्ति । ततो यतः स्थितिस्थानाज्जघन्यमनुज्ञागमुक्त्वा
निवृत्तस्ततोऽधस्तात् स्थितिस्थाने जघन्योऽनुज्ञागोऽनन्तगुणः । ततः पुनरपि प्रागुक्तानामुत्कृष्टानुज्ञागविषयाणां स्थिती-
नामधस्तात् कंठकमात्रासु उत्कृष्टोऽनुज्ञागः क्रमेणानन्तगुणो वाच्यः । ततो यतः स्थितिस्थानाज्जघन्यमनुज्ञागमुक्त्वा

निवृत्तस्ततोऽर्धस्तने स्थितिस्थाने जघन्योऽनुज्ञागोऽनन्तगुणो वक्तव्यः । ततः पुनरपि कंरुकमात्राणां स्थितीनामुत्कृष्टोऽ-
नुज्ञागोऽनन्तगुणः । एवमेकस्याः स्थितेर्जघन्योऽनुज्ञाः कंरुकमात्राणां च स्थितीनामुत्कृष्टोऽनुज्ञागोऽनन्तगुणतया ताव-
द्वाच्यो यावज्जघन्यानुज्ञागविषयाणामेकैकस्थितीनां तानि चान्यानि चेत्येवमनुकृष्टेः परं कंडकं परिपूर्णं जवति । उत्कृ-
ष्टानुज्ञागविषयाश्च स्थितयः सागरोपमशतपृथक्त्वमात्राः । तत एकस्याः स्थितेर्जघन्यानुज्ञागोऽनन्तगुणः । ततः सागरोपम-
शतपृथक्त्वादधस्तनस्थितावत्कृष्टोऽनुज्ञागोऽनन्तगुणः । ततः पुनरपि प्रागुक्तस्थितिस्थानादधस्तनस्थितौ जघन्योऽनुज्ञागो-
ऽनन्तगुणः । ततः सागरोपमशतपृथक्त्वादधस्तनस्थितौ द्वितीयस्थितौ उत्कृष्टोऽनुज्ञागोऽनन्तगुणः । एवमेकैकं जघन्यमुत्कृष्टं
चानुज्ञागमनन्तगुणतया वदन् तावद्भजेद्यावत्सर्वजघन्या स्थितिः । कंरुकमात्राणां च स्थितीनामुत्कृष्टानुज्ञागा अध्याप्यनु-
क्तास्तिष्ठन्ति, शेषाः सर्वेऽप्युक्ताः । ततस्तेऽप्यधोऽधः क्रमेणानन्तगुणा वक्तव्या यावत्सर्वजघन्या स्थितिः । एवं मनुष्यग-
तिमनुष्यानुपूर्वीदेवगतिदेवानुपूर्वीपञ्चेन्द्रियजातिसमचतुरस्रसंस्थानवज्रर्पजनाराचसंहननप्रशस्तविहायोगतिस्थिरशुचिसुज-
गसुस्वरादेययशःकीर्त्युच्चैर्गोत्राणामपि वक्तव्यं । संप्रत्यसातवेदनीयस्योच्यते-तत्रासातस्य जघन्यस्थितौ जघन्योऽनुज्ञागः
सर्वस्तोकः । द्वितीयस्या स्थितौ जघन्योऽनुज्ञागस्तावन्मात्र एव । तृतीयस्यामपि स्थितौ जघन्योऽनुज्ञागस्तावन्मात्र एव ।
एवं तावद्वाच्यं यावत्सागरोपमशतपृथक्त्वं जवति । तत उपरितनस्थितौ जघन्योऽनुज्ञागोऽनन्तगुणः । ततो द्वितीयस्यां
स्थितौ जघन्योऽनुज्ञागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावत्कंडकस्यासंख्येया ज्ञागा गता जवन्ति, एकोऽधतिष्ठते । ततो-
ऽसातस्य जघन्यस्थितावत्कृष्टपदे उत्कृष्टोऽनुज्ञागोऽनन्तगुणः । ततो द्वितीयस्यां स्थितावत्कृष्टोऽनुज्ञागोऽनन्तगुणः ।

ततोऽपि तृतीयस्यां स्थिताबुत्कृष्टोऽनुज्ञागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावत् कंरुकमात्राः स्थितयो गता ज्वन्ति ।
 ततो यतः स्थितिस्थानाज्जघन्यमनुज्ञागमुक्त्वा निवृत्तस्तत् उपरितने स्थितिस्थाने जघन्योऽनुज्ञागोऽनन्तगुणः । ततः
 प्रागुक्ताबुत्कृष्टानुज्ञागविषयात्कंरुकादुपरि प्रथमस्थितौ उत्कृष्टोऽनुज्ञागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि द्वितीयस्यां स्थितौ उत्कृ-
 ष्टोऽनुज्ञागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि तृतीयस्यां स्थितौ उत्कृष्टोऽनुज्ञागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावत्पुनरपि कंरुक-
 मात्राः स्थितयो गता ज्वन्ति । ततः पुनरपि यतः स्थितिस्थानाज्जघन्यानुज्ञागमुक्त्वा निवृत्तस्तस्योपरितने स्थितिस्थाने
 जघन्योऽनुज्ञागोऽनन्तगुणः । ततो चतुर्थोऽपि प्रागुक्तकंरुकषयादुपरि कंडकमात्राणां स्थितीनामुत्कृष्टोऽनुज्ञागो यथोत्त-
 रमनन्तगुणो वक्तव्यः । एवमेकैकस्याः स्थितेर्जघन्योऽनुज्ञागः कंरुकमात्राणां च स्थितीनामुत्कृष्टोऽनुज्ञागोऽनन्तगुणतया
 तावद्वक्तव्यो यावज्जघन्यानुज्ञागविषयाणामेकैकस्थितीनां तानि चान्यानि चेत्येवमनुकृष्टेः परं कंडकं परिपूर्णं ज्वति ।
 उत्कृष्टानुज्ञागविषयाश्च स्थितयः सागरोपमशतपृथक्त्वमात्राः । तत उपरि एकस्याः स्थितेर्जघन्योऽनुज्ञागोऽनन्तगुणो
 वाच्यः । ततः सागरोपमशतपृथक्त्वादुपरितनस्थिताबुत्कृष्टोऽनुज्ञागोऽनन्तगुणः । ततः पुनरपि प्रागुक्तात् स्थितिस्थाना-
 दुपरितने स्थितिस्थाने जघन्योऽनुज्ञागोऽनन्तगुणः । ततः सागरोपमशतपृथक्त्वादुपरि द्वितीयस्यां स्थिताबुत्कृष्टोऽनुज्ञा-
 गोऽनन्तगुणः । एवमेकैकं जघन्यमुत्कृष्टं चानुज्ञागमनन्तगुणं वदन् तावद्ब्रजेद्यावदसातवेदनीयस्य सर्वोत्कृष्टा स्थिति-
 र्जति । कंरुकमात्राणां च स्थितीनामुत्कृष्टानुज्ञागा श्रयाप्यनुक्ता श्रवतिष्ठन्ते, शेषाः सर्वेऽप्युक्ताः । ततस्तेऽपि यथो-
 त्तरमनन्तगुणा वक्तव्या यावदुत्कृष्टा स्थितिः । एवं नरकगतिनरकानुपूर्वोपचेन्द्रियजातिवर्जजातिचतुष्टयप्रथमवर्जसंस्थानप-

अथप्रथमवर्जसंहननपञ्चकाप्रशस्तविदायोगतिस्थावरसूक्ष्मापर्याप्तसाधारणास्थिराशुर्जडुर्जगदुःस्वरानादेयायशःकीर्तीनामपि
 तीव्रमन्दताऽजिधातव्या । संप्रति तिर्यग्गतेस्तीव्रमन्दताऽजिधीयन्ते-सप्तमपृथिव्यां वर्तमानस्य नैरयिकस्य सर्वजघन्ये
 स्थितिस्थाने जघन्यपदे जघन्योऽनुजागः सर्वस्तोकः । ततो द्वितीयस्थितौ जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि तृतीय-
 स्थितौ जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावन्निवर्तनकंरुक्कमतिक्रान्तं जघति । ततो जघन्यस्थिताबुत्कृष्टपदे
 बुत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततो निवर्तनकंरुकादुपरि प्रथमस्थितौ जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततो द्वितीयस्थिता-
 बुत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततः कंरुकादुपरि द्वितीयस्थितौ जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततस्तृतीयस्यां स्थिताबुत्कृ-
 ष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावदजघ्यप्रायोग्यजघन्यानुजागवन्धस्याधश्चरमस्थितिः । अजघ्यप्रायोग्यजघ-
 न्यानुजागवन्धस्याधः कंडकमात्राणां स्थितीनामुत्कृष्टानुजागा अद्याप्यनुक्ताः सन्ति, शेषास्तूक्ताः । ततोऽजघ्यप्रायोग्य-
 जघन्यानुजागवन्धविषये प्रथमस्थितौ जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । द्वितीयस्यां स्थितौ जघन्योऽनुजागस्तावन्मात्रे एव ।
 तृतीयस्यामपि स्थितौ जघन्योऽनुजागस्तावन्मात्रे एव । एवं तावद्वाच्यं यावत्सागरोपमशतपृथक्त्वमात्राः स्थितयोऽति-
 क्रान्ता नवन्ति । एतासां च स्थितीनां पूर्वपुरुषैः परावर्तमानजघन्यानुजागवन्धप्रायोग्या इति नाम कृतं । एतासां चोपरि
 प्रथमस्थितौ जघन्यानुजागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि द्वितीयस्यां स्थितौ जघन्यानुजागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि तृतीयस्यां
 स्थितौ जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावन्निवर्तनकंरुक्कस्य असंख्येया जागा गता नवन्ति, एकोऽवति-
 ष्टते । ततो यतः स्थितिस्थानाबुत्कृष्टमनुजागमुक्त्वा निवृत्तस्तत उपरितने द्वितीये स्थितिस्थाने बुत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्त-

गुणः । ततोऽप्युपरितने स्थितिस्थाने उत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि तृतीये स्थितिस्थाने उत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्त-
 गुणः । एवं तावद्वाच्यं यावदज्ञव्यप्रायोग्यजघन्यानुजागवन्धस्याधश्चरमा स्थितिः । ततो यतः स्थितिस्थानाङ्गधन्यमनु-
 जागमुक्त्वा निवृत्तस्ततः उपरितने स्थितिस्थाने जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततोऽज्ञव्यप्रायोग्यजघन्यानुजागवन्धवि-
 पये प्रथमस्थितावुत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि द्वितीयस्यां स्थितावुत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं
 यावत् कंरुकमात्राः स्थितयोऽतिक्रान्ता जवन्ति । ततो यतः स्थितिस्थानाङ्गधन्यमनुजागमुक्त्वा निवृत्तस्ततः उपरितने
 स्थितिस्थाने जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततोऽप्यज्ञव्यप्रायोग्यजघन्यानुजागवन्धविपये कंडकादुपरि पुनरपि कंरुकमा-
 त्राणां स्थितीनामुत्कृष्टोऽनुजागो यथोत्तरमनन्तगुणो वक्तव्यः । एवमेकस्याः स्थितेर्जघन्यमनुजागं कंडकमात्राणां च
 स्थितीनामुत्कृष्टमनुजागं वदता तावज्जन्तव्यं यावदज्ञव्यप्रायोग्यजघन्यानुजागवन्धविपये चरमस्थितिः । ततो यतः स्थिति-
 स्थानाङ्गधन्यमनुजागमुक्त्वा निवृत्तस्ततः उपरितने जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततोऽज्ञव्यप्रायोग्यजघन्यानुजागवन्ध-
 स्योपरि प्रथमस्थितावुत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततः उपरि प्रागुक्ताङ्गधन्यानुजागवन्धादुपरि द्वितीयस्थितौ जघन्योऽ-
 नुजागोऽनन्तगुणः । ततः प्रागुक्तावुत्कृष्टानुजागादुपरितने स्थितिस्थाने उत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणः । एवमेकस्याः स्थिते-
 र्जघन्यमेकस्याश्चोत्कृष्टमनुजागं वदता तावज्जन्तव्यं यावदुत्कृष्टस्थितौ जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । कंरुमात्राणां च स्थिती-
 नामुत्कृष्टानुजागा अद्याप्यनुक्ताः सन्ति, शेषाश्च सर्वेऽप्युक्ताः । ततस्तै यथोत्तरमनन्तगुणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टा
 स्थितिः । एवं तिर्यगानुपूर्व्या नीचैर्गोत्रस्य च तीव्रमन्दताऽजिधातव्या । संप्रति व्रसनान्नोऽजिधीयते-व्रसनान्न उत्कृष्ट-

स्थितौ जघन्यपदे जघन्योऽनुजागः सर्वस्तोकः । ततः समयोनायामुत्कृष्टस्थितौ जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि
 द्विसमयोनायामुत्कृष्टस्थितौ जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । एवमधोऽधोऽवतरणेन जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणतया ताव-
 द्भक्तव्यो यावत्कंरुकमात्राः स्थितयोऽतिक्रान्ता भवन्ति । तत उत्कृष्टायां स्थितौ उत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततः कंरु-
 कादधः प्रथमस्थितौ जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततः समयोनायामुत्कृष्टस्थितौ उत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततः
 कंरुकादधस्तन्यां द्वितीयस्यां स्थितौ जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततो द्विसमयोनायामुत्कृष्टस्थितौ उत्कृष्टोऽनुजागोऽन-
 न्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावदष्टादशसागरोपमकोटीकोटीनामुपरितनी स्थितिः । अष्टादशकोटीकोटीनां चोपरि कंरुक-
 मात्राणां स्थितीनामुत्कृष्टानुजागी अधाप्यनुक्ताः सन्ति । शेषं सर्वमुक्तं । ततोऽष्टादशकोटीकोटीनां सत्कायामुत्कृष्टस्थितौ
 जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततः समयोनायामुत्कृष्टस्थितौ जघन्योऽनुजागस्तावन्मात्र एव । द्विसमयोनायामप्युत्कृष्ट-
 स्थितौ जघन्योऽनुजागस्तावन्मात्र एव । एवमधोऽधोऽवतरणेन तावद्वाच्यं यावदन्नव्यप्रायोग्यो जघन्यस्थितिवन्धः ।
 ततोऽधस्तन्यां प्रथमस्थितौ जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततो द्वितीयस्यां स्थितौ जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । एवं
 तावद्वाच्यं यावत्कंरुकस्यासंख्येया जागा गता भवन्ति, एकोऽवतिष्ठते । ततोऽष्टादशसागरोपमकोटीकोटीनामुपरिष्ठात्
 कंरुकमात्राणां स्थितीनां चरमस्थितौ उत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततो द्विचरमस्थितावुत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणः ।
 ततस्त्रिचरमस्थितावुत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणः । एवमधोऽधोऽवतरणेन तावद्वाच्यं यावत्कंरुकमतिक्रान्तं भवति, अष्टाद-
 शकोटीकोटीनामुपरि अनन्तरा स्थितिरतिक्रान्ता भवतीत्यर्थः । ततो यतः स्थितिस्थानाज्जघन्यमनुजागमभिधाय निवृ-

तत्ततोऽधस्तने स्थितिस्थाने जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततः पुनरप्यष्टादशसागरोपमकोटीकोटीनां सत्कायाश्चरमस्थि-
 तेरारन्याधोऽधः कंडकमात्राणां स्थितीनामुत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणो वक्तव्यः । ततो यतः स्थितिस्थानाज्जघन्यानुजाग-
 मज्जिधाय निवृत्तस्ततोऽधस्तने स्थितिस्थाने जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततः पुनरपि प्रागुक्तात्कंरुकादधः कंरुकमात्राणां
 स्थितीनामधोऽधः क्रमेणोत्कृष्टा अनुजागा अनन्तगुणा वक्तव्याः । एवमेकस्याः स्थितेर्जघन्यमनुजागं कंरुकमात्राणां
 स्थितीनामुत्कृष्टाननुजागान् वदता तावज्जन्तव्यं यावज्जघन्यप्रायोग्यजघन्यानुजागवन्धविषये जघन्या स्थितिः । ततो यतः
 स्थितिस्थानाज्जघन्यानुजागमुक्त्वा निवृत्तस्ततोऽधस्तने स्थितिस्थाने जघन्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततोऽज्जघन्यप्रायोग्य-
 जघन्यानुजागवन्धविषयादधः प्रथमस्थितौ उत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततः प्रागुक्ताज्जघन्यानुजागादधः स्थितौ जघ-
 न्योऽनुजागोऽनन्तगुणः । ततोऽप्यज्जघन्यप्रायोग्यजघन्यानुजागवन्धविषयादधो द्वितीयस्थितावुत्कृष्टोऽनुजागोऽनन्तगुणः ।
 एवमेकस्याः स्थितेर्जघन्यमनुजागेमेकस्याश्च स्थितेरुत्कृष्टं वदताऽधोऽधस्तावदवतरीतव्यं यावज्जघन्या स्थितिः । कंरुकमा-
 त्राणां च स्थितीनामुत्कृष्टा अनुजागा अधाप्यनुक्ताः सन्ति, शेषाः सर्वेप्युक्ताः । ततस्तेऽप्यधोऽधः क्रमेणानन्तगुणास्ता-
 वद्वक्तव्या यावज्जघन्या स्थितिः । एवं वादरपर्याप्तप्रत्येकनाम्नामपि तीव्रमन्दताऽज्जिधातव्या । (विशेषतस्त्वनुकृष्टिस्ती-
 व्रमन्दता च पटस्यापनातोऽवसेया) । माद्यनादिप्ररूपणा । स्वामित्वं घातिसंज्ञा स्थानसंज्ञा शुजाशुजप्ररूपणा (प्रत्यय-
 प्ररूपणा विपाकप्ररूपणा) च यथा शतके तंथाऽवगन्तव्या । इति ॥ ६७ ॥

१ श्रीमदुपाध्यायन्यायाचार्यास्तु साधनादिप्ररूपणा स्वामित्वप्ररूपणा चात्रैव व्यधुरित्यदिशुश्च शेषा रसविपाकनिरूपणा व्याहृताः ।

तदेवमुक्तोऽनुज्ञागवन्धः । संप्रति स्थितिवन्धानिधानावसरः । तत्र च चत्वार्यनुयोगद्वाराणि । तद्यथा-स्थिति-
स्थानप्ररूपणा, निपेक्षप्ररूपणा, अवाधाकंरूपप्ररूपणा, अल्पबहुत्वप्ररूपणा च । तत्र स्थितिस्थानप्ररूपणार्थमाह—
विश्वं धृष्टाणां सुदुमश्च पङ्क्तगस्स योवाहं । वायरसुदुमेयरविति च जरीं दिव्यश्चमणसन्नीर्णं ॥ ६७ ॥
संख्येयगुणाणि कमा अस्मत्तियरे य विंदियाहम्मि । नवरमसंख्येयगुणाहं संख्येयसाहं (य) सवत्त ॥ ६८ ॥

विहं ति-इह जघन्यस्थितेराच्योत्कृष्टां स्थितिं यावत् यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानि स्थितिस्थानानि । तथाहि-
जघन्यायाः स्थितेरेकं स्थितिस्थानं । सैव समयाधिका द्वितीयं स्थितिस्थानं । द्विसमयाधिका तृतीयं स्थितिस्थानं । एवं
तावदाच्यं यावदुत्कृष्टा स्थितिः । तानि च स्थितिस्थानानि सूक्ष्मपर्याप्तस्य सर्वस्तोकानि । तेन्योऽपर्याप्तवादरस्य संख्ये-
यगुणानि । तेन्योऽपि सूक्ष्मपर्याप्तकस्य संख्येयगुणानि । तेन्योऽपि पर्याप्तवादरस्य संख्येयगुणानि । एतानि च पट्यो-
पमासंख्येयज्ञागतसमयप्रमाणानि द्रष्टव्यानि । ततोऽपर्याप्तद्विन्द्वयस्यासंख्येयगुणानि । कथमेवं गम्यते इति चेदुच्यते-
द्विन्द्वयाणामपर्याप्तानां स्थितिस्थानानि पट्योपमासंख्येयज्ञागतसमयप्रमाणानि, पाश्चात्यानि च पट्योपमासंख्येयज्ञाग-
तसमयप्रमाणानि । ततः पाश्चात्येन्योऽमून्यसंख्येयगुणान्येवोपपद्यन्ते । तेन्योऽपि द्विन्द्वयस्य पर्याप्तस्य स्थितिस्थानानि
संख्येयगुणानि । तेन्योऽपि त्रीन्द्वयस्यापर्याप्तकस्य संख्येयगुणानि । तेन्योऽपि तस्यैव पर्याप्तस्य संख्येयगुणानि । तेन्यो-
ऽपि चतुरिन्द्वयस्यापर्याप्तस्य संख्येयगुणानि । तेन्योऽपि चतुरिन्द्वयस्य पर्याप्तस्य संख्येयगुणानि । तेन्योऽप्यसंज्ञिपञ्चे-
न्द्वयस्यापर्याप्तस्य संख्येयगुणानि । तेन्योऽप्यसंज्ञिपञ्चेन्द्वयस्य पर्याप्तस्य संख्येयगुणानि । तेन्योऽपि संज्ञिपञ्चेन्द्वयस्या-

पर्याप्तस्य संख्येयगुणानि । तेन्योऽपि संज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य पर्याप्तस्य संख्येयगुणानि । 'असमत्तियरेय त्ति' असमाप्तानाम-
पर्याप्तानामितरेषां च पर्याप्तानां वादरादीनां स्थितिस्थानानि क्रमेण संख्येयगुणानि वक्तव्यानीति । नवरमेकेन्द्रियाणां
स्थितिस्थानान्यभिधायानन्तरं द्वीन्द्रियस्य प्रथमे जेदेऽपर्याप्तरूपे स्थितिवन्धस्थानान्यसंख्येयगुणानि वक्तव्यानि । तथैव
च युक्तिपूर्वं प्रागुक्तानि । 'संकित्तेसा य सचत्त' संक्षेपाश्च सर्वत्र सर्वेषु स्थानेष्वसंख्येयगुणा वक्तव्याः, आस्तां द्वीन्द्रि-
यस्य, प्रथमजेदेऽपर्याप्तखक्षणे स्थितिस्थानान्यसंख्येयगुणानीति चशब्दार्थः । तद्यथा-सूक्ष्मस्यापर्याप्तस्य संक्षेपस्थानानि
सर्वस्तोकानि । तेन्योऽपर्याप्तवादस्यासंख्येयगुणानि । तेन्योऽपि पर्याप्तसूक्ष्मस्यासंख्येयगुणानि । तेन्योऽपि पर्याप्तवाद-
स्यासंख्येयगुणानि । तेन्योऽपि द्वीन्द्रियस्यापर्याप्तस्यासंख्येयगुणानि । एवं पर्याप्तद्वीन्द्रियपर्याप्तापर्याप्तत्रीन्द्रियचतुरि-
न्द्रियासंज्ञिसंज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां यथोत्तरमसंख्येयगुणानि वक्तव्यानि । कथमेवं गम्यते सर्वत्राप्यसंख्येयगुणानि संक्षेपस्था-
नानीति चेदुच्यते-इह सूक्ष्मस्यापर्याप्तस्य जघन्यस्थितिवन्धारंजे यानि संक्षेपस्थानानि तेन्यः समयाधिकजघन्यस्थिति-
वन्धारंजे संक्षेपस्थानानि विशेषाधिकानि । तेन्योऽपि द्विसमयाधिकजघन्यस्थितिवन्धारंजेऽपि विशेषाधिकानि । एवं
तावदाच्यं यावत्तस्यैवोत्कृष्टा स्थितिस्तत्कृष्टस्थितिवन्धारंजे च संक्षेपस्थानानि जघन्यस्थितिसत्कसंक्षेपस्थानापेक्षयाऽ-
संख्येयगुणानि खन्यन्ते । यदैतदेवं तदा सुतरामपर्याप्तवादस्या संक्षेपस्थानानि अपर्याप्तसूक्ष्मसत्कसंक्षेपस्थानापेक्षयाऽसं-
ख्येयगुणानि भवन्ति । तथाहि-अपर्याप्तसूक्ष्मसत्कस्थितिस्थानापेक्षया वादरापर्याप्तस्य स्थितिस्थानान्यसंख्येयगुणानि ।
स्थितिस्थानपृष्ठौ च संक्षेपस्थानवृद्धिः । ततो यदा सूक्ष्मापर्याप्तस्यापि स्थितिस्थानेन्यतिस्तोकेषु जघन्यस्थितिस्थानसत्कसं-

हेतुस्थानापेक्षया उत्कृष्टे स्थितिस्थाने संक्षेपस्थानान्यसंख्येयगुणानि जवन्ति, तदा वादरापर्याप्तस्थितिस्थानेषु सूक्ष्माप-
र्याप्तस्थितिस्थानापेक्षयाऽसंख्येयगुणेषु सुतरां जवन्ति । एवमुत्तरत्रापि असंख्येयगुणत्वं जावनीयमिति ॥ ६७-६८ ॥

एमेव विसोद्दीर्घं विग्धावरणेषु कोटिकोटीं । उदही तीसमसाते अङ्गं यामण्यद्वुगसाए ॥ ७० ॥

एमेव त्ति-‘एमेव विसोद्दीर्घं त्ति’ यथा संक्षेपस्थानान्यसंख्येयगुणतया प्रागुक्तानि एवमेवासंख्येयगुणतयैवेत्यर्थः । विशो-
धयोऽपि विशोधिस्थानान्यपि वक्तव्यानि । यतो यान्येव संक्षिप्तमानस्य संक्षेपस्थानानि तान्येव विशुध्यमानस्य सतो विशु-
द्धिस्थानानि जवन्ति । एतच्च प्रागेव सप्रपञ्चं जावितं, नेह जूयो जाव्यते । ततो विशोधिस्थानान्यपि संक्षेपस्थानवत् क्रमेण
सर्वत्राप्यसंख्येयगुणानि वक्तव्यानि । सांप्रतमुत्कृष्टेतरस्थितिप्रतिपादनार्थमाह-‘विग्ध त्ति’ अन्तरायमावरणं ज्ञानावरणं
दर्शनावरणं च । तत्र पञ्चानामन्तरायप्रकृतीनां पञ्चानां ज्ञानावरणप्रकृतीनां नवानां च दर्शनावरणप्रकृतीनां असात-
वेदनीयस्य चोत्कृष्टा स्थितिस्त्रिंशत्सागरोपमाणां कोटीकोट्यः । इह विधा स्थितिः कर्मरूपतावस्थानलक्षणाऽनुजवयोग्या
च । तत्र कर्मरूपतावस्थानलक्षणमेव स्थितिमधिकृत्य जघन्योत्कृष्टप्रमाणान्निधानमिदमवगन्तव्यं । अनुजवप्रायोग्या
पुनरवाधाकालहीना । येषां च कर्मणां यावत्यः सागरोपमकोटीकोट्यस्तेषां तावन्ति वर्षशतानि अवाधाकालः । तथाहि-
मतिज्ञानावरणस्य त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिरतस्तस्यावाधाकालोऽप्युत्कृष्टस्त्रिंशद्वर्षशतान्यवगन्तव्यः ।
यतस्तन्मतिज्ञानावरणमुत्कृष्टस्थितिकं षड् सत्रिंशद्वर्षशतानि यावत् काञ्चिदपि स्वोदयतो जीवस्य बाधामुत्पादयति ।
अवाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिपेकः । एवं श्रुतज्ञानावरणादीनामप्युक्तप्रकृतीनामवाधाकालोऽवाधाकालहीनश्च कर्म-

दक्षिकनिपेको जावनीयः । तथा स्त्रीवेदे मनुष्यद्विके मनुष्यगतिमनुष्यानुपूर्वीरूपे सातवेदनीये च पूर्वोक्तस्य स्थितिप्र-
माणस्यार्धमुत्कृष्टस्थितितया छष्टव्यं पञ्चदशसागरोपमकोटीकोट्यः स्त्रीवेदादीनामुत्कृष्टा स्थितिरवगन्तव्येत्यर्थः । पञ्च-
दशवर्षशतान्यवाधाकालोऽवाधाकालहीनश्च कर्मदक्षिकनिपेकः ॥ ३० ॥

तिविहे मोहे सत्तरि चत्तालीसा य वीसई य कमा । दस पुरिसे हासरई देवडुगे खगश्चेछाप ॥ ३१ ॥

तिविहे ति-त्रिविधे त्रिप्रकारे मोहे मोहनीये मिथ्यात्वलक्षणे दर्शनमोहनीये, षोडशकपायलक्षणे कपायमोहनीये, नपुं-
मकवेदारतिशोकजयजुगुप्सरूपे च नोकपायमोहनीये, यथासंख्यमुत्कृष्टा स्थितिः सागरोपमकोटीकोट्यः सप्ततिः चत्वारिं-
शत् विंशतिश्च । यथासंख्यमेव च सप्त चत्वारि हे च वर्षसहस्रे अवाधाकालः अवाधाकालहीनश्च कर्मदक्षिकनिपेकः । इह पुरुष-
वेदहास्यरतीनां विशेषतो वक्ष्यमाणत्वात् स्त्रीवेदस्य चोक्तत्वान्नोकपायमोहनीयग्रहणेन नपुंसकवेदारतिशोकजयजुगुप्साना-
मेय ग्रहणमवगन्तव्यं । 'दस पुरिसेत्यादि' पुरुषे पुरुषवेदे हास्ये रतौ देवद्विके देवगतिदेवानुपूर्वीरूपे खगतौ चेष्टायां
प्रशस्तविहायोगतौ दशसागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः । दशवर्षशतानि चावाधाकालः । अवाधाकालहीनश्च
कर्मदक्षिकनिपेकः ॥ ३१ ॥

थिरसुजपंचगलचे चैवं संठाणसंघयणमूले । तब्बीयाइ विबुही अछारससुहुमविगलतिगे ॥ ३२ ॥

थिर ति-स्थिरे, सुजपश्चके सुजसुजगमुस्वरादेययशःकीर्तिरूपे, उच्चैर्गोत्रे च । तथा 'संठाणसंघयणमूले ति' मूले
प्रथमे संस्थाने समचतुरस्रलक्षणे, प्रथमे च संहनने वज्रर्पजनाराचसंज्ञे । एवं पूर्वोक्तप्रकारेणोत्कृष्टा स्थितिरवगन्तव्या

दश सागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिरवगन्तव्येत्यर्थः । दश वर्षशतानि चावाधा । अवाधाकालहीनश्च कर्मदलिक-
निपेकः । 'तप्तीयाद् विगृही' तेषां संस्थानानां, संहननानां च मध्ये द्वितीयादिषु द्वितीयतृतीयादिषु संस्थानेषु संहननेषु
च विगृहिः विकृष्टिः कमेणायसेया । तद्यथा-द्वितीययोः संस्थानसंहननयोर्द्वादश सागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः,
द्वादश वर्षशतानि चावाधाकालः । अवाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिपेकः । तृतीययोः संस्थानसंहननयोश्चतुर्दश सागरोप-
मकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः, चतुर्दश वर्षशतानि चावाधाकालः, अवाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिपेकः । चतुर्थयोः संस्था-
नसंहननयोः पुरुष सागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः, पुरुष वर्षशतान्यवाधाकालः, अवाधाकालहीनश्च कर्मदलि-
कनिपेकः । पञ्चमयोः संस्थानसंहननयोरष्टादश सागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः, अष्टादश वर्षशतानि चावाधा-
कालः, अवाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिपेकः । षष्ठयोः संस्थानसंहननयोर्विंशतिसागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः,
षे वर्षमद्वये अवाधाकालः, अवाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिपेकः । 'अक्षरस सुदुमविगलतिगे' सूक्ष्मत्रिके सूक्ष्मापर्या-
प्तमाधारणरूपे, त्रिकलत्रिके द्विन्विजत्रीन्विजचतुरिन्विजजातिलक्षणे, अष्टादशसागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः,
अष्टादश वर्षशतान्यवाधाकालः, अवाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिपेकः ॥ ७२ ॥

तिष्ठगराहारधुरे अंतो वीसासनिच्चनामाणं । तैत्तीसुदही सुरनारयाञ्च सेसाञ्च पद्मतिगं ॥ ७३ ॥

तिष्ठगर त्रि-तीर्थकरे, आहारकद्विके आहारकशरीराहारकांगोपांगरूपे अन्तःकोटीकोटी उत्कृष्टा स्थितिः । अन्तर्मु-
हूर्तमवाधाकालः, अवाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिपेकः । 'वीसासनिच्चनामाणं' शेषाणां नामप्रकृतीनां नरकगतिनरकानु-

चापर्याप्तानामायुष्युत्कृष्टस्थितिवन्धकानां परजवायुष उत्कृष्टस्थितिवन्धः पूर्वकोटीस्वस्वजवत्रिजागान्यधिको वेदितव्यः ।
'सिं ति' एषां स्वस्वजवत्रिजागोऽवाधाकालः । अवाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिपेकः ॥ ७४ ॥

इदानीमायुर्वर्जानां सर्वकर्मणामवाधाकालपरिमाणप्रतिपादनार्थमाह—

वाससहस्रसमवाहा कोमाकोमीदसगस्त सेसाणं । अणुवाञ्छ अणुवदृणगाउसु ठम्मासिगुक्कोसो ॥ ७५ ॥

वास ति—कोटीकोटीदशकस्य दशानां सागरोपमकोटीकोटीनां वर्षसहस्रं दशवर्षशतानि अवाधा जवति । शेषाणां द्वादशचतुर्दशपञ्चदशषोडशाष्टादशविंशतित्रिंशच्चत्वारिंशत्सप्ततीनामनुपातोऽनुसारः कर्तव्यः, त्रैराशिकमनुसर्तव्यमित्यर्थः । तथाहि—यदा दशानां सागरोपमकोटीकोटीनां वर्षसहस्रमवाधा प्राप्यते, तदा द्वादशानां सागरोपमकोटीकोटीनां वर्षसहस्रं शतव्यं चावाधा जवति, चतुर्दशानां वर्षसहस्रं शतचतुष्टयं च । एवं सर्वत्राप्यनुसर्तव्यं । 'अणुवदृणगाउसु ठम्मासिगुक्कोसो' अनपवर्तनीयायुष्केषु देवनारकासंख्येयवर्षायुष्कतिर्यङ्मानुष्येषु परजवायुष्कोत्कृष्टस्थितिवन्धकेषु परजवायुष उत्कृष्टाऽवाधा पाणमासिकी पाणमासप्रमाणा दृष्टव्या । पाणमासावशेषे एव तेषां परजवायुर्वन्धकत्वात् । केचित्पुनरुगलधर्मिणां पद्मोपमासंख्येयजागप्रमाणासवाधामिच्छन्ति । तदुक्तं—“पल्लियासंखिज्जंसं जुगधम्माणं वयंतणे” । इति॥ ७५॥
तदेवमुत्कृष्टा स्थितिः, संप्रति जघन्यामजिधातुकाम आह—

जिज्ञमुहुत्तं आवरणविग्घदंसणचउक्कलोज्जंते । वारस सायमुहुत्ता अह य जसकित्तिउच्चेसु ॥ ७६ ॥

जिज्ञ ति—पञ्चानां ज्ञानावरणीयानां पञ्चानामन्तरायाणां चतुर्णां दर्शनावरणानां चक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनावरण-

रूपाणां सर्वान्तिमस्य च क्षान्तस्य संज्वलनसंज्ञस्य जिह्नमुद्धूर्तमन्तर्मुद्धूर्तं जघन्या स्थितिः, अन्तर्मुद्धूर्तमवाधाकालः, अवा-
धाकावहीनश्च कर्मदलिकनिपेकः । सातवेदनीयस्य जघन्या स्थितिर्द्वादश मुहूर्ताः, अन्तर्मुद्धूर्तं चावाधाकालः, अवाधा-
कावहीनश्च कर्मदलिकनिपेकः । इह कापायिक्या एव स्थितेर्जघन्यत्वप्रतिपादनमभिप्रेतं, अतो द्वादश मुहूर्ता इत्युक्तं ।
अन्यथा सातवेदनीयस्य जघन्या स्थितिः समयद्वयमात्रापि सयोगिकेवद्वयादौ प्राप्यते । तथा यशःकीर्त्युच्चैर्गोत्रयोरष्टौ
मुहूर्ता जघन्या स्थितिः, अन्तर्मुद्धूर्तमवाधा, अवाधाकावहीनश्च कर्मदलिकनिपेकः ॥ ३६ ॥

दो मासा अरुद्धं संज्वलणे पुरिस अथ वासाणि । जिह्नमुद्धूर्तमवाहा सवासिं सवहिं हस्ते ॥ ३७ ॥

दो मासं सि-संज्वलनानां द्वौ मासौ । अर्धार्धं च जघन्या स्थितिः । एतदुक्तं जवति-संज्वलनक्रोधस्य द्वौ मासौ
जघन्या स्थितिः । संज्वलनमानस्य मासः । संज्वलनमायाया अर्धमासः । तथा पुरुषे पुरुषवेदस्याष्टौ वर्षाणि जघन्या
स्थितिः । भर्षत्राप्यन्तर्मुद्धूर्तमवाधा । अवाधाकावहीनश्च कर्मदलिकनिपेकः । अवाधाकालप्रमाणप्रतिपादनार्थमाह-
'जिह्नेत्यादि' सर्वामामपि प्रकृतीनामुक्तानां वक्ष्यमाणानां च सर्वसिद्धपि हस्ते जघन्ये स्थितिवन्धे जिह्नमुद्धूर्तमवाधा
वद्व्या । तथैव च ग्राह्यं प्रतिपादिता वक्ष्यते चेति ॥ ३७ ॥

मंप्रत्यायुषो जघन्यस्थितिप्रतिपादनार्थमाह—

सुहागजवो आउसु उववायाउसु समा दस सहस्ता । उक्कोसा संखेज्जा गुणहीण आहारतित्रयरे ॥ ३८ ॥

खुशुगज्जो चि-तिर्येगायुपो मनुष्यायुपथं जघन्या स्थितिः क्षुद्रकजवः । तस्य किं मानमिति चेत्तुच्यते-अत्राचलिकानां
 वे शते पदपञ्चाशदधिके । अपि चैकस्मिन्मुहूर्ते घटिकाद्वयप्रमाणे सप्तत्रिंशच्चतानि त्रिसप्तत्यधिकानि प्राणायानानां
 हृष्टानयकटपजन्तुसत्कानां जयन्ति । एकस्मिन् प्राणायाने साधिकाः सप्तदश क्षुद्रकजवाः । सकले च मुहूर्ते पञ्चपष्टिस-
 हस्राणि पञ्च शतानि पट्त्रिंशदधिकानि क्षुद्रकजवानां जयन्ति । अत्रापि “तद्वर्हि हस्ते” इतिवचनादन्तर्मुहूर्तमवाधा,
 अथाकालहीनश्च कर्मदक्षिणनिपेकः । तथा उपपातायुपो देवानां नारकाणां चायुपो जघन्या स्थितिर्दश वर्षसहस्राणि, अन्तर्मु-
 हूर्तमवाधा, अवाधाकालहीनश्च कर्मदक्षिणनिपेकः । अधुना तीर्थकराहारकयोर्जघन्यां स्थितिमजिधातुकाम आह-‘उक्तो-
 सेत्यादि’ आहारकशरीराहारकांगोपांगतीर्थकरनाम्नां योत्कृष्टा स्थितिः प्रागुक्ताऽन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा सा
 संख्येयगुणहीना जघन्या स्थितिर्भवति । सापि चान्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणैव । ननु तीर्थकरनामकर्म तीर्थकर-
 जवादवाक् तृतीये जवे बध्यते । तदुक्तं-“वप्रइ तं तु जयचञ्च तइयजवो(वे)सफइत्ताणं” तत्कथं जघन्यतोऽप्यन्तःसाग-
 रोपमकोटीकोटीप्रमाणा तस्य स्थितिरुपपद्यते ? तदुक्तं, अजिप्रायापरिज्ञानात् । “वप्रइ तं तु” इत्यादिकं निकाचनापे-
 क्षयोक्तं, इतरथा तु तृतीयजवादवाक्तरामपि बध्यते । उक्तं च विशेषणवत्यां-“कोमाकोडीअयरोचमाण तिच्चयरनामक-
 म्मजिई । वप्रइ य तं अणंतरजवम्मि तइयम्मि निदिई ॥ १ ॥ ” ततः कथमेतत्परस्परं युज्यते ? अत्रोत्तरं-“जं वप्रइ-

१ वनस्पतिष्वेवेत्यावश्यकं मतान्तरं तदिति बहुश्रुताः । जघन्यं तत्रैवान्यत्र किञ्चिदाधिक्यभावात्, तथाच नरादीनां जघन्यमन्तर्मुहूर्तमि-
 त्यपि सिद्धं द्वाभ्यामानवध्यः समयेभ्य अंतर्मुहूर्तव्यपदेशात् इति केचित् ।

त्ति जणियं तथु तिकाडङ्गइ त्ति नियमोऽयं । तदवन्तकखं नियमा जयणा अनिकाइयावधे ॥ १ ॥ ” आह—यदि तीर्थ-
 करनाम्नो — तर्हि तावत्याः स्थितैस्तिर्यग्जवज्रमणमन्तरेण पूरयितुमश-
 क्यत्वात् काखं यावज्जवेत् । तथा च सत्यागमविरोधः । आगमे हि
 तिर्यग्गतौ तीर्थकरनाममत्कर्मा सन् प्रतिपिध्यते । नैष दोषः, निकाचितस्यैव तीर्थकरनामकर्मणस्तिर्यग्गतौ सत्तः प्रति-
 पेधात् । उक्तं च—“जमिइ तिकाइयतिथुं तिरियज्जवे तं निसेहियं संतं । इयरम्मि नञ्चि दोसो उवट्ठोवट्ठणासप्पे ॥ १ ॥ ”
 अस्या अङ्गरगमनिका-इहास्मिन् प्रवचने यत्तीर्थकरनामकर्म निकाचितमवश्यवेद्यतया स्थापितं तदेव स्वरूपेण सच्चि-
 दमानं तिर्यग्गतौ निपिञ्चं । इतरस्मिन् पुनरनिकाचिते उद्धर्तनापवर्तनासाध्ये तिर्यग्जये विद्यमानेऽपि न कश्चिदोष इति ।
 अप्यापि चान्तर्मुदूर्तमवाधा । ततः परं दक्षिणरचनायाः संज्ञादवश्यं प्रदेशोदयसंज्ञकः ॥ ७० ॥

उक्तशेषाणां प्रकृतीनां जपन्यस्थितिप्ररूपणार्थमाह—

वग्गुक्कोसत्तिहणं मिउत्तुक्कोसगेण जं खळं । सेसाणं तु जहल्लो पट्ठासंखेज्जगेणुणो ॥ ७१ ॥

वग्गुक्कोस त्ति—इह ज्ञानावरणप्रकृतिमुदायो ज्ञानवरणीयवर्ग इत्युच्यते । एवं दर्शनावरणप्रकृतिसमुदायो
 दर्शनारणीयवर्गः । वेदनीयप्रकृतिसमुदायो वेदनीयवर्गः । दर्शनमोहनीयप्रकृतिसमुदायो दर्शनमोहनीयवर्गः ।
 चारित्र्यमोहनीयप्रकृतिमुदायश्चारित्र्यमोहनीयवर्गः । नोकपायमोहनीयप्रकृतिसमुदायो नोकपायमोहनीयवर्गः । नामप्र-
 १ कश्चिदेत्येके, उदये चान्त्र प्रदेशत आश्रयार्थादय इति । यत्तु दशवर्षसहस्राणीति पञ्चसहस्रे तद्वन्धकृदभिप्रायोर्चीर्णमिति न्यायाचार्यः ।

कृतिसमुदायो नामवर्गः । गोत्रप्रकृतिसमुदायो गोत्रवर्गः । अन्तरायप्रकृतिसमुदायोऽन्तरायवर्गः । पूतेषां वर्गाणां यात्मी-
यात्मीयोत्कृष्टा स्थितिस्त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोट्यादिलक्षणा, तस्या मिथ्यात्वस्योत्कृष्टया स्थित्या सप्ततिसागरोपमकोटी-
कोटीलक्षण्या जागे हृते सति यद्वन्यते तत्पश्योपमासंख्येयज्ञागन्यूनं सप्तुक्तशेषाणां प्रकृतीनां जघन्यस्थितेः परिणामम-
वसेयं । तथाहि-दर्शनावरणीयवेदनीययोरुत्कृष्टा स्थितिस्त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा, तस्या मिथ्यात्वस्थित्या सप्त-
तिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाण्या जागे हृते सति 'शून्यं शून्येन पातये' दितिचचनान्नन्धास्त्रयः सागरोपमसप्तज्ञागाः, ते
पश्योपमासंख्येयज्ञागहीना निष्ठापञ्चकासातवेदनीययोर्जघन्या स्थितिः । एवं मिथ्यात्वस्य सप्त सप्त ज्ञागाः पश्योपमासं-
ख्येयज्ञागहीनाः, संज्वलनधर्जानां द्वादशकपायाणां चत्वारः सप्तज्ञागाः पश्योपमासंख्येयज्ञागहीनाः । तथा नोकपायमो-
हनीयस्य नामकर्मणो गोत्रस्य च स्वस्वोत्कृष्टायाः स्थितेर्विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाण्या मिथ्यात्वस्थित्या सप्तति-
सागरोपमकोटीकोटीप्रमाण्या जागे हृते सति यौ लब्धौ द्वौ सागरोपमस्य सप्तज्ञागौ, तौ पश्योपमासंख्येयज्ञागहीनौ
पुरुषवेदवर्जानामष्टानां नोकपायाणां देवदिकनरकदिकवैक्रियदिकाहारकदिकायशःकीर्तितीर्थकरवर्जशेषनामप्रकृतीनां
नीचैर्गोत्रस्य च जघन्या स्थितिः । वैक्रियपङ्क्तस्य देवगतिदेवानुपूर्वीनरकगतिनरकानुपूर्वीवैक्रियशरीरवैक्रियांगोपांगलक्ष-
णस्य द्वौ सप्तज्ञागौ सहस्रगुणितौ पश्योपमासंख्येयज्ञागहीनौ जघन्या स्थितिः । यतस्तस्य वैक्रियपङ्क्तस्य जघन्यस्थितिव-
न्धका असंज्ञिपञ्चेन्द्रियास्ते च जघन्यां स्थितिमेतावतीमेव बध्नन्ति, न न्यूनां । तदुक्तं-“वेद्ययिष्यत्केतं सदस्स (विव-

१ पञ्चसहस्रदे तु स्वस्वस्थितेरिति । दिवद्गो सप्तमागो इति जीवाभिगमाद्यनुपात्येन तस्य ।

पद्मकेतं सहस्रं) तानि जं असंख्येणो तेसिं । पक्षियासंख्यं सूर्यं विद्मः श्रवाहूषियनिसेगो ॥ १ ॥” अस्या अक्षरगमनिका-
 “वग्गुक्कोसविर्णं मिच्चत्तुक्कोसियाए” इत्यनेन करणेन यद्वन्धं तत् सहस्रतान्त्रितं गुणितं । ततः पट्योपमस्यासंख्येयेनां-
 शेन जागेन न्यूनं सत् वैक्रियपट्टे उक्तस्वरूपे जघन्यस्थितेः परिणाममवसेयं । कुत इत्याह-यद्यस्मात्कारणात्तेषां वैक्रिय-
 पट्टलक्षणानां कर्मणां असंख्यपञ्चेन्द्रिया एव जघन्यस्थितेर्वन्धकाः । ते च जघन्यां स्थितिमेतावतीमेव वध्नन्ति, न न्यूनां,
 अन्तर्मुदूर्तमवाधा, श्रवाधाकावहीना च कर्मस्थितिः कर्मदक्षिकनिपेक इति ॥ ७९ ॥

संप्रत्येकेन्द्रियादीनां जघन्योत्कृष्टस्थितिवन्धप्रतिपादनार्थमाह—

एसेगिंदियडहरो सवासिं ऊणसंजुजं जेहो । पणवीसा पन्नासा सयं सहस्सं च गुणकारो ॥ ८० ॥

कमसो विगलअसत्तीण पल्लसंखेज्जाजागहा इयरो । विरए देसजइडुगे सम्मचउक्के य संखगुणो ॥ ८१ ॥

एमे ति-मर्यासां प्रकृतीनां वैक्रियपट्टाद्वारकतीर्थकरवार्जितानामेपोऽनन्तरोक्तो “वग्गुक्कोसविर्णं मिच्चत्तुक्कोसगेण जं
 खड्गं” । “पखिउंयमासंखेज्जाजागेणो” इत्येवंखड्गः स्थितिवन्धो रुहरो जघन्य एकेन्द्रियाणां छट्व्यः । तथाहि-ज्ञाना-
 वरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणामुत्कृष्टा स्थितिस्त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा, तस्या मिथ्यात्वस्थित्योत्कृष्टया
 गतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणया जागे हृते सति खड्गाः सागरोपमस्य त्रयः सप्तजागास्ते च पट्योपमासंख्येयजाग-
 हीनाः क्रियन्ते, एतावत्प्रमाणां जघन्यां स्थितिं ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणनवकासातवेदनीयान्तरायपञ्चकानामेकेन्द्रिया
 वध्नन्ति, न न्यूनां । एवं मिथ्यात्वस्य जघन्यां स्थितिमेकं सागरोपमं पट्योपमासंख्येयजागहीनं कपायनोदनीयस्य ।

चतुरः सागरोपमस्य सप्तजागान् पट्योपमासंख्येयजागहीनान् नोकपायाणां । तथा वैक्रियपट्टाहारकजिकतीर्थकरयजि-
तानां शेषनामप्रकृतीनां गोत्रप्रकृतिद्वयस्य च द्वौ सागरोपमस्य सप्तजागौ पट्योपमासंख्येयजागहीनावेकेन्द्रिया वधन्ति ।
‘ऊणसंजुर्ज जेठ त्ति’ स एव जघन्यः स्थितिवन्ध ऊनेन पट्योपमासंख्येयजागलक्षणेन संयुतः सञ्चुत्कृष्टस्थितिवन्ध एके-
न्द्रियाणां वेदितव्यः । तद्यथा-ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणनवकासात्तवेदनीयान्तरायपञ्चकानां त्रयः सागरोपमस्य सप्त-
जागाः परिपूर्णा उत्कृष्टः स्थितिवन्धः । एवं सर्वत्रापि जावनीयं । उक्त एकेन्द्रियाणां जघन्योत्कृष्टः स्थितिवन्धः । संप्रति
विकलेन्द्रियाणामाह-‘पण्थीसेत्यादि’ एकेन्द्रियाणां सत्क उत्कृष्टः स्थितिवन्धः पञ्चविंशत्यादिना गुणकारेण गुणितः
सन् क्रमशः क्रमेण विकलानां विकलेन्द्रियाणां द्वित्रिचतुरिन्द्रियलक्षणानामसंज्ञिनां चासंक्षिपञ्चेन्द्रियाणां चोत्कृष्टः
स्थितिवन्धो वेदितव्यः । तद्यथा-एकेन्द्रियाणामुत्कृष्टः स्थितिवन्धः पञ्चविंशत्या गुणितो द्वीन्द्रियाणामुत्कृष्टः स्थिति-
वन्धो जयति । स एवैकेन्द्रियाणामुत्कृष्टः स्थितिवन्धः पञ्चाशता गुणितस्त्रीन्द्रियाणामुत्कृष्टः स्थितिवन्धः । शतेन
गुणितश्चतुरिन्द्रियाणां । सहस्रेण गुणितोऽसंक्षिपञ्चेन्द्रियाणामिति । ‘पट्टसंख्येयजागहा इयरो’ स एव द्वीन्द्रियादीनामा-
त्मीय आत्मीय उत्कृष्टः स्थितिवन्धः पट्योपमासंख्येयजागहीनः सन् इतरो जघन्यः स्थितिवन्धो वेदितव्यः । संप्रति
सर्वेषामपि जघन्योत्कृष्टस्थितिवन्धानामदृषदुत्पन्नमजिधीयते-तत्र सूक्ष्मसंपरायस्य जघन्यस्थितिवन्धः सर्वस्तोकः । ततो
वादरपर्याप्तकस्य जघन्यः स्थितिवन्धोऽसंख्येयगुणः । ततोऽपि सूक्ष्मपर्याप्तकस्य जघन्यः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः ।

१ पट्योपमसंख्येयभागयुत इति पञ्च० । २ स्वाभाविक एकेन्द्रियसत्कः पञ्चविंशत्यादिगुणित इति पञ्च० ।

ततोऽप्यपर्याप्तवादरस्य जघन्यः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः । ततोऽप्यपर्याप्तसूक्ष्मस्य जघन्यः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः ।
 ततोऽपि अपर्याप्तसूक्ष्मस्योत्कृष्टः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः । ततोऽप्यपर्याप्तवादरस्योत्कृष्टः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः ।
 ततोऽपि सूक्ष्मपर्याप्तस्योत्कृष्टः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः । ततोऽपि वादरपर्याप्तस्योत्कृष्टः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः ।
 ततो द्वीन्द्रियस्य पर्याप्तस्य जघन्यः स्थितिवन्धः संख्येयगुणः । ततस्तस्यैवापर्याप्तस्य जघन्यः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः ।
 ततोऽपि तस्यैव द्वीन्द्रियस्यापर्याप्तस्योत्कृष्टः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः । ततोऽपि द्वीन्द्रियपर्याप्तस्योत्कृष्टः स्थितिवन्धो
 विशेषाधिकः । ततोऽपि त्रीन्द्रियपर्याप्तस्य जघन्यः स्थितिवन्धः संख्येयगुणः । ततोऽपि तस्यैव त्रीन्द्रियस्याप-
 र्याप्तस्य जघन्यः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः । ततोऽपि त्रीन्द्रियापर्याप्तस्योत्कृष्टः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः । ततोऽपि
 पर्याप्तत्रीन्द्रियस्योत्कृष्टः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः । ततश्चतुरिन्द्रियस्य पर्याप्तस्य जघन्यः स्थितिवन्धः संख्येयगुणः ।
 ततोऽप्यपर्याप्तचतुरिन्द्रियस्य जघन्यः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः । ततोऽप्यपर्याप्तचतुरिन्द्रियस्योत्कृष्टः स्थितिवन्धो विशेष-
 पाधिकः । ततोऽपि पर्याप्तस्योत्कृष्टः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः । ततोऽसंज्ञिष्ठेन्द्रियस्य पर्याप्तस्य जघन्यः स्थितिवन्धः
 संख्येयगुणः । ततोऽपि तस्यैवापर्याप्तस्य जघन्यः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः । ततोऽपि तस्यैवापर्याप्तस्योत्कृष्टः स्थिति-
 वन्धो विशेषाधिकः । ततोऽपि तस्यैव पर्याप्तस्योत्कृष्टः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः । ततः संयतस्योत्कृष्टः स्थितिवन्धः
 संख्येयगुणः । 'विरट् इत्यादि' विरते संयते, अत्र च जघन्य उत्कृष्टश्च स्थितिवन्ध उक्त एव । ततो देशयतिद्विके देश-
 विरतद्विके जघन्योत्कृष्टस्थितिवन्धसङ्ख्ये, तथा सम्यक्त्वचतुष्केऽविरतसम्बन्धौ पर्याप्तेऽपर्याप्ते च प्रत्येकं जघन्योत्कृष्ट-
 स्थितिवन्धके स्थितिवन्धो यथोत्तरं संख्येयगुणो वक्तव्यः । तद्यथा-संयतोत्कृष्टस्थितिवन्धात् देशविरतस्य जघन्यः स्थिति-

वन्धः संख्येयगुणः । ततो देशविरतस्यैवोत्कृष्टः स्थितिवन्धः संख्येयगुणः । ततः पर्याप्ताविरतस्य सम्यग्दृष्टेर्जघन्यः स्थिति-
वन्धः संख्येयगुणः । ततोऽप्यपर्याप्ताविरतस्य सम्यग्दृष्टेर्जघन्यः स्थितिवन्धः संख्येयगुणः ततोऽप्यपर्याप्ताविरतसम्यग्दृ-
ष्टेरुत्कृष्टः स्थितिवन्धः संख्येयगुणः । ततोऽपि पर्याप्ताविरतसम्यग्दृष्टेरुत्कृष्टः स्थितिवन्धः संख्येयगुणः ॥ ७१ ॥

सन्नीपङ्गत्तियरे अप्रितरुं य (उ) कोमिकोडीउ । उधुकोसो सन्निस्स हौइ पङ्गत्तगस्सेव ॥ ७२ ॥

सन्नि ति-अविरतसम्यग्दृष्टेः पर्याप्तस्य सत्काहुत्कृष्टस्थितिवन्धात् संज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य पर्याप्तस्य जघन्यः स्थितिवन्धः
संख्येयगुणः । ततोऽपि तस्यैवापर्याप्तस्य जघन्यः स्थितिवन्धः संख्येयगुणः । ततोऽपि तस्यैवापर्याप्तस्य संज्ञिपञ्चेन्द्रिय-
स्योत्कृष्टः स्थितिवन्धः संख्येयगुणः । 'अप्रितरुं य (उ) कोमिकोडीउ ति' संयतस्योत्कृष्टात् स्थितिवन्धादारन्य
यावदपर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियस्योत्कृष्टः स्थितिवन्ध एव सर्वोऽपि सागरोपमकोटीकोट्या अन्यन्तर एव द्रष्टव्यः । एकेन्द्रि-
यादीनां तु सर्वजघन्यसर्वोत्कृष्टस्थितिवन्धपरिमाणं प्रागेव प्रत्येकमुक्तं । संज्ञिपञ्चेन्द्रियपर्याप्तकस्य पुनरुत्कृष्टः स्थिति-
वन्धो य एव प्रागोपेन सामान्येनोक्त उत्कृष्टः स्थितिवन्धः स एव वेदितव्यः ॥ ७२ ॥

तदेवं कृता स्थितिस्थान (वन्ध) प्ररूपणा । संप्रति निपेकप्ररूपणावसरः । तत्र च द्वे अनुयोगद्वारे-अनन्तरोप-
निधा परंपरोपनिधा च । तत्रानन्तरोपनिधाप्ररूपणार्थमाह—

मोत्तूण सगमवाहे पढमाणे ठिइए बहुतरं दव्वं । एत्तो विसेसहीयं जावुकोसं ति सबस्सिं ॥ ७३ ॥

मोक्षसिद्धि-सर्वसिद्धिपि कर्मणि बध्यमाने आत्मीयमवाधाकालं मुक्त्वा परित्यज्य ऊर्ध्वं दक्षिणदिक्षेपं करोति । तत्र प्रथमायां स्थितौ समयसमयरूपायां प्रकृततरं प्रव्यं कर्मदक्षिकं निषिध्यति । 'पक्षौ-विसेसेहीणं ति' इतः प्रथमस्थितेरूर्ध्वं द्वितीयादिषु स्थितिषु समयसमयरूपाणां विशेषहीनं विशेषहीनं कर्मदक्षिकं निषिध्यति । तथाहि-प्रथमस्थितेः सकाशात् द्वितीयस्थितौ विशेषहीनं । ततोऽपि तृतीयस्थितौ विशेषहीनं । ततोऽपि चतुर्थस्थितौ विशेषहीनं । एवं विशेषहीनं विशेषहीनं तावच्चाच्यं यावत्तत्तत्समयबध्यमानकर्मणामुत्कृष्टा स्थितिश्चरमसमय इत्यर्थः ॥ ७३ ॥

कृताऽनन्तरोपनिधाप्ररूपणा, संप्रति परंपरोपनिधाप्ररूपणार्थमाह—

पक्षासंख्यजागं गंतुं दुग्गुणमेवमुक्ता । नाणंतराणि पक्षस्स मूलजागो असंखततो ॥ ७४ ॥

पक्ष-अवाधाकालादूर्ध्वं प्रथमस्थितौ यन्निषिक्तं कर्मदक्षिकं तदपेक्षया द्वितीयादिषु स्थितिषु समयसमयरूपासु विशेषहीनं विशेषहीनतरं दक्षिकमारन्यमाणं पक्षोपमासंख्येयजागमात्रासु स्थितिप्यतिक्रान्तासु दक्षिकं विगुणो न जयति, अर्थं न गतीत्यर्थः । ततः पुनरप्यत ऊर्ध्वमेतदपेक्षया विशेषहीनं विशेषहीनतरं दक्षिकमारन्यमाणं पक्षोपमासंख्येयजागमात्रप्रमाणसु स्थितिप्यतिक्रान्तासु अर्थं जयति । एवमर्थार्थद्वान्या तावच्चाच्यं यावदुत्कृष्टा स्थितिः स्थितेश्चरमसमय इत्यर्थः । कियन्ति पुनरेवंविगुणदानि स्थानानि जयन्तीत्येतन्निरूपणार्थमाह—'नाणंतराणीत्यादि' नानाप्रकाराणि यान्यन्तराणि अन्तरान्तराविगुणदानि स्थानानि जयन्ति, तान्युत्कृष्टस्थितिवन्धे पक्षोपमस्य संवन्धिनः प्रथममूलमूलस्यासंख्येयतमे जागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानि जयन्ति । अतः च—'पक्षिजमस्स मूला असंखजागमि जत्तिया समय' ।

तावद्या दाणीं विद्मंधुकोस ए नेया ॥ १ ॥” ननु मिथ्यात्वमोदनीयस्योत्कृष्टस्थितेः सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाण-
त्वादित्यावत्यो हानयः संभवन्तु, आयुपस्तूत्कृष्टस्थितेस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमसमयमात्रत्वात् कथमेतावत्यो हानयः संभव-
न्तीति ? उच्यते-इहासंख्येयतमो जागोऽसंख्येयजैदात्मकः, असंख्यातस्यासंख्यातजैदजिज्ञेत्वात् । ततः पट्योपमप्रथ-
ममर्गमूलस्यासंख्येयतमो जाग आयुष्यतीवाहपतरो गृह्यते इत्यविरोधः । तथा सर्वाणि द्विगुणहानिस्थानानि स्तोकानि ।
एकस्मिन् द्विगुणहान्योरन्तरे निपेकस्थानानि असंख्येयगुणानि इति ॥ ७४ ॥

कृता निपेकप्ररूपणा, संप्रत्यवाधाकंरुकप्ररूपणार्थमाह—

मोक्षं आलगां सम ए सम ए अवाहदाणी ए । पञ्चासंख्यजागं कंडं कुणश्चपवहुमेसि ॥ ७५ ॥

मोक्षं ति-आयुषि चत्वार्यपि मुक्त्वा शेषाणां सर्वेषामपि कर्मणामवाधाहानौ समये समये पट्योपमासंख्येयजागल-
क्षणं कंडमुत्कृष्टस्थितेः सकाशाद्भीनं करोति । तथाहि-उत्कृष्टायामवाधायां वर्तमानो जीवः स्थितिमुत्कृष्टां बध्नाति
परिपूर्णमैकसमयहीनां वा । एवं यावत्पट्योपमासंख्येयजागहीनां वा । यदि पुनरुत्कृष्टाऽवाधा एकेन समयेन हीना जवे-
त्ततो नियमात्पट्योपमासंख्येयजागमात्रेण कंरुकेन हीनामेवोत्कृष्टां स्थितिं बध्नाति । तामप्येकसमयहीनां वा द्विसमय-
हीनां वा यावत्पट्योपमासंख्येयजागहीनां वा । यदि पुनर्न्यां हीनोत्कृष्टाऽवाधा जवेत्ततो नियमात्पट्योपमासंख्येय-
जागलक्षणकंरुकव्यहीनामेवोत्कृष्टां स्थितिं बध्नाति । तामप्येकसमयहीनां वा यावत्पट्योपमासंख्येयजागहीनां वा । एवं
यतिनिः समयैरुनाऽवाधा जवति, ततिजिरेव कंरुकैः पट्योपमासंख्येयजागलक्षणैरुना स्थितिर्ज्ञेय्या । यावदेकत्र जघ-

न्याऽवाधा जवति, अन्यत्र च जघन्या स्थितिः । तदेवमवाधागतसमयसमयदान्या स्थितेः कंडकहानिप्ररूपणा कृता ।
संप्रत्यप्यनुवृत्त्यप्ररूपणार्थमाह—‘अप्यनुवृत्तेः’ एषां वक्ष्यमाणानामनुवृत्त्यं यत्कथ्यं ॥ ८५ ॥

केषामिति चेत्तानेवाह—

बंधावाहाणुकसि(सइ)यरं कंरुकश्चाहबंधाणं । वाणाणि एकानांतराणि अष्टेण कंडं च ॥ ८६ ॥

बंधं च—‘बंधावाहाणुकसियरं ति’ उत्कृष्टः स्थितिवन्धो जघन्यः स्थितिवन्धः उत्कृष्टाऽवाधा जघन्याऽवाधा । ‘कंड-
कश्चाहबंधाणं वाणाणि च’ कंडकस्थानानि श्रवाधास्थानानि स्थितिवन्धस्थानानि च । ‘एग (क) नाणंतराणि च’
एकं द्विगुणदान्योरन्तरं नानारूपाणि चान्तराणि द्विगुणहानिस्थानरूपाणि । ‘अष्टेण कंरुं च च’ जघन्याऽवाधाही-
नया उत्कृष्टाऽवाधया जघन्यस्थितिहीनाया उत्कृष्टस्थितेर्जागे हृते सति यावान् जागो लन्यते तावान् अर्थेन कंरुक-
मित्युच्यते इत्याम्नायिका व्याख्यानयन्ति । चः समुच्चये । पञ्चसंग्रहे पुनरेतस्य स्थानेऽवाधाकंरुकस्थानानीत्युक्तं । तत्र
चैवं मूलटीकाकारेण व्याख्या कृता—श्रवाधा च कंडकानि चावाधाकंरुकं समाहारो बन्धः तस्य स्थानानि श्रवाधाकंरु-
कस्थानानि । तयोर्बयोरपि स्थानसंख्येत्यर्थः । एतेषां दशानां स्थानानामनुवृत्त्यमुच्यते—तत्र संक्षिपन्नेन्द्रियेषु पर्यासेषु
अपर्यासिकेषु वा बन्धकेषु आयुर्जर्जनां सप्तानां कर्मणां सर्वस्तोका जघन्याऽवाधा । सा चान्तर्मुहूर्तप्रमाणा । ततोऽवाधा-
स्थानानि कंरुकस्थानानि चासंख्येयगुणानि । तानि तु परस्परं तुल्यानि । तथाहि—जघन्यामवाधामादि कृत्योत्कृष्टाऽ-
वाधाचरमसमयमज्जिव्याप्य यावन्तः समयाः प्राप्यन्ते, तावन्त्यवाधास्थानानि जगन्ति । तद्यथा—जघन्याऽवाधा एकमवाधा-

स्थानं मैव समयाधिका द्वितीयं । द्विसमयाधिका तृतीयं । एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टावाधाचरमसमयः । एतावन्त्येव
 चावाधाकर्मकानि, जघन्यावाधात आरभ्य समयं समयं प्रति कर्मकस्य प्राप्यमाणत्वात् । एतच्च प्रागेवोक्तं । तेन्य उत्कृ-
 ष्टावाधा विशेषाधिका, जघन्यावाधायास्तत्र प्रवेशात् । ततो दक्षिणनिपेकविधौ द्विगुणहानिस्थानानि असंख्येयगुणानि,
 पश्योपमप्रथमवर्गमूलासंख्येयजागगतसमयप्रमाणत्वात् । तत एकस्मिन् द्विगुणहान्योरन्तरे निपेकस्थानान्यसंख्येयगुणानि,
 तेषामसंख्येयानि पश्योपमवर्गमूलाणि परिमाणमिति कृत्वा तेन्योऽपि अर्थेन कंडकमसंख्येयगुणं । तस्माज्जघन्यः स्थिति-
 बन्धोऽसंख्येयगुणः, अन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणत्वात् । संज्ञिपश्चेन्जिज्ञा हि श्रेणिमनारूढा जघन्यतोऽपि स्थिति-
 बन्धमन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणमेव कुर्वन्ति । ततोऽपि स्थितिवन्धस्थानान्यसंख्येयगुणानि । तत्र ज्ञानावरणदर्श-
 नावरणवेदनीयान्तरायाणामेकोनविंशद्गुणानि समधिकानि मिथ्यात्वमोहनीयस्यैकोनसप्ततिगुणानि समधिकानि । नामगो-
 त्रयोरेकोनविंशतिगुणानि समधिकानि । तेन्य उत्कृष्टा स्थितिर्विशेषाधिका, जघन्यस्थितेरवाधायाश्च तत्र प्रवेशात् । तथा संज्ञि-
 पश्चेन्जिज्ञेयसंज्ञिपश्चेन्जिज्ञेयु वा पर्याप्तकेषु प्रत्येकमायुषो जघन्याऽवाधा सर्वस्तोका । ततो जघन्यः स्थितिवन्धः संख्येयगुणः,
 स च ध्रुवकजवरूपः । ततोऽवाधास्थानान्यसंख्येयगुणानि । जघन्यावाधारहितः पूर्वकोटीत्रिजागरहित इति कृत्वा ।
 ततोऽप्युत्कृष्टाऽवाधा विशेषाधिका, जघन्यावाधाया अपि तत्र प्रवेशात् । ततो द्विगुणहानिस्थानान्यसंख्येयगुणानि,
 पश्योपमप्रथमवर्गमूलासंख्येयजागगतसमयप्रमाणत्वात् । तेन्योऽप्येकस्मिन् द्विगुणहान्योरन्तरे निपेकस्थानान्यसंख्येय-
 गुणानि । तत्र युक्तिः प्रागुक्तावगन्तव्या । ततः स्थितिवन्धस्थानान्यसंख्येयगुणानि । तेन्योऽप्युत्कृष्टः स्थितिवन्धो विशेषः

पाधिकः, जघन्यस्थितेरवाधायाश्च तत्र प्रवेशात् । तथा पञ्चेन्द्रियेषु संक्षिप्त्वसंक्षिप्त्वपर्याप्तेषु चतुरिन्द्रियत्रीन्द्रियद्वीन्द्रियवादर-
सूत्रैकेन्द्रियेषु च पर्याप्तापर्याप्तेषु प्रत्येकमायुपः सर्वस्तोका जघन्याऽवाधा । ततो जघन्यः स्थितिवन्धः संख्येयगुणः, स च कु-
लकजवरूपः । ततोऽवाधास्थानानि संख्येयगुणानि । ततोऽप्युत्कृष्टाऽवाधा विशेषाधिका । ततोऽपि स्थितिवन्धस्थानानि
संख्येयगुणानि, जघन्यस्थितिन्यूनपूर्वकोटिप्रमाणत्वात् । तत उत्कृष्टः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः, जघन्यस्थितेरवाधायाश्च
तत्र प्रवेशात् । तथाऽसंक्षिपञ्चेन्द्रियचतुरिन्द्रियत्रीन्द्रियद्वीन्द्रियसूत्रवादरैकेन्द्रियेषु पर्याप्तापर्याप्तेष्वायुर्वर्जानां सप्तानां
कर्मणां प्रत्येकमवाधास्थानानि कंठकानि च स्तोकानि परस्परं च तुल्यानि, आपत्तिकांऽसंख्येयजागगतसमयप्रमाणत्वात् ।
ततो जघन्याऽवाधाऽसंख्येयगुणा, अन्तर्मुहूर्तप्रमाणत्वात् । ततोऽप्युत्कृष्टाऽवाधा विशेषाधिका, जघन्यावाधायां अपि
तत्र प्रवेशात् । ततो द्विगुणद्वीनानि स्थानान्यसंख्येयगुणानि । तत एकस्मिन् द्विगुणद्वान्योरन्तरे निपेकस्थानान्यसंख्ये-
यगुणानि । ततोऽर्थेन कंठकमसंख्येयगुणं । ततोऽपि स्थितिवन्धस्थानान्यसंख्येयगुणानि, पक्ष्योपमासंख्येयजागगत-
समयप्रमाणत्वात् । ततोऽपि जघन्यस्थितिवन्धोऽसंख्येयगुणः । ततोऽप्युत्कृष्टस्थितिवन्धो विशेषाधिकः, पक्ष्योपमासं-
ख्येयजागेनान्यधिकत्वादिति ॥ ७६ ॥

तदेवमुक्तमल्पबहुत्वं, इदानीं स्थितिवन्धाध्यवसायस्थानप्ररूपणां कर्तव्या । तत्र च त्रीण्यनुयोगधाराणि । तद्यथा-
स्थितिसमुदाहारः, प्रकृतिसमुदाहारः, जीवसमुदाहारश्च । समुदाहारः प्रतिपादनं । तत्र स्थितिसमुदाहारेऽपि त्रीण्यनु-
योगधाराणि । तद्यथा-प्रगणना, अनुकृष्टिः, तीव्रमन्दता च । तत्र प्रगणनाप्ररूपणार्थमाह—

विश्वंघ्रे वितिवंघ्रे अप्रवसाणाणसंखया लोका । हस्सा वेसेसबुद्धी आऊणमसंखगुणबुद्धी ॥ ८७ ॥

विश्वंघ्रे च-इह सर्वेषामपि कर्मणां जघन्यस्थितेः परत उत्कृष्टस्थितेश्चरमसमयमजिज्याप्य यावन्तः समयास्तावन्ति स्थितिस्थानानि जघन्यस्थितिसहितानि प्रत्येकं जवन्ति । एकैकस्मिंश्च स्थितिस्थाने वध्यमाने तद्वन्धहेतुज्ज्ञाः कापायिका अध्यवसाया नानाजीवापेक्षयाऽसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणा अवगन्तव्याः । अत्र च वेधा प्ररूपणा । तद्यथा-अनन्तरोपनिधया परंपरोपनिधया च । तन्नानन्तरोपनिधया प्ररूपणामाह-‘हस्सा वेसेसबुद्धी’ आयुर्वर्जानां कर्मणां हस्वा-ऊपन्यात् स्थितिरन्धात् परतो द्वितीयादिषु स्थितिस्थानबन्धेषु विशेषवृद्धिः विशेषाधिका वृद्धिरवसेया । तद्यथा-शानावरणीयस्य जघन्यस्थितौ तद्वन्धहेतुज्ज्ञा अध्यवसाया नानाजीवापेक्षयाऽसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणाः । ते चान्यापेक्षया सर्वस्तोकाः । ततो द्वितीयस्थितौ विशेषाधिकाः । ततोऽपि तृतीयस्थितौ विशेषाधिकाः । एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टा स्थितिः । एवं सर्वेष्वपि कर्मसु वाच्यं । ‘आऊणमसंखगुणबुद्धी’ आयुषां जघन्यस्थितेरारन्य प्रतिस्थितिवन्धमसंख्येयगुणवृद्धिर्नक्तव्या । तद्यथा-आयुषो जघन्यस्थितौ तद्वन्धहेतुज्ज्ञा अध्यवसाया असंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणाः । ते च सर्वस्तोकाः । ततो द्वितीयस्थितौ असंख्येयगुणाः । ततोऽपि तृतीयस्थिताऽसंख्येयगुणाः । एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टा स्थितिः ॥ ८७ ॥

१ नानाध्यवसायानामविचित्रैकस्थितिजननशक्तिमत्त्वेनेत्याद्याचार्याः ।

तदेवं कृताऽनन्तरोपनिधया प्ररूपणा, संप्रति परंपरोपनिधया तां करोति—

पञ्चासंख्यजागं गंतुं दुगुणाणि जाव उक्ताः । नाणंतराणि शृंगुलमूलच्छेयणमसंखतमो ॥ ७५ ॥

पञ्च सि-श्रागुर्यर्जानां संज्ञानां कर्मणां जघन्यस्थितौ यान्यध्यवसायस्थानानि, तेज्यः पट्योपमासंख्येयजागमात्राः स्थितीरतिक्रम्य परसिद्धान्तरे स्थितिस्थाने द्विगुणान्यध्यवसायस्थानानि जवन्ति । तेन्योऽपि पट्योपमासंख्येयजागमात्राः स्थितीरतिक्रम्यानन्तरे स्थितिस्थाने द्विगुणान्यध्यवसायस्थानानि जवन्ति । एवं द्विगुणवृद्धिस्तावद्वक्तव्या-यावदुत्कृष्टा स्थितिरिति । एकस्मिन् द्विगुणवृद्धोरन्तरे स्थितिस्थानानि पट्योपमवर्गमूलान्यसंख्येयानि । नानाद्विगुणवृद्धिस्थानानि चांगुलवर्गमूलछेदनकासंख्येयतमजागप्रमाणानि । एतदुक्तं जवति-शृंगुलमात्रदेवगतप्रदेशराशेर्यत् प्रथमं वर्गमूलं तन्मनुष्यप्रमाणहेतुराशिपण्यतिछेदनविधिना तावद्विद्यते, यावज्जागं न प्रयच्छति । तेषां च छेदनकानामसंख्येयतमे जागे यावन्ति छेदनकानि तावत्तु यावानाकाशप्रदेशराशिस्तावत्प्रमाणानि नानाद्विगुणस्थानानि जवन्तीति ॥ ७५ ॥

तदेवं कृता प्रगणना । सांप्रतमनुकृष्टिश्चिन्त्यते । सा च न विद्यते । तथाहि-ज्ञानावरणीयस्य जघन्यस्थितिवन्धे यान्यध्यवसायस्थानानि, तेन्यो द्वितीयस्थितिवन्धेऽन्यानि, तेन्योऽपि तृतीयस्थितिवन्धेऽन्यानि, एवं तावदाच्यं यावदुत्कृष्टा स्थितिः । एवं सर्वेषामपि कर्मणां द्रष्टव्यं । इदानीं तीव्रमन्दता वक्तुमवसरप्राप्ता, सा स्थाप्या, श्रेष्ठे वक्ष्यमाणत्वात् । तदेवमभिहितः स्थितिसमुदाहारः । संप्रति प्रकृतिसमुदाहार उच्यते । तत्र च द्वे अनुयोगधारे । तद्यथा-प्रमा-

णानुगमः, अष्टपञ्चदशं च । तत्र प्रमाणानुगमे ज्ञानावरणीयस्य सर्वेषु स्थितिवन्धेषु कियन्त्यध्यवसायस्थानानि ? उच्यते-
असंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि । एवं सर्वकर्मणामपि ऋष्टव्यं । इदानीमष्टपञ्चदशमजिधातुकाम आह-

विद्दीह्याएँ कमसो असंखगुणियाणणंतगुणणाए । पढमजहसुक्कोसं वितिय जहन्नाइया चरमा ॥७॥

विद्दीह्याएत्ति-स्थितिदीर्घतया क्रमशः क्रमेणाध्यवसायस्थानान्यसंख्येयगुणानि वक्तव्यानि । यस्य यतः क्रमेण दीर्घा
स्थितस्तस्य तर्तः क्रमेणाध्यवसायस्थानान्यसंख्येयगुणानि वक्तव्यानीत्यर्थः । तथाहि-सर्वस्तोकान्यायुपः स्थितिवन्धाध्यव-
सायस्थानानि । तेन्योऽपि नामगोत्रयोरसंख्येयगुणानि । नन्वायुपः स्थितिस्थानेषु यथोत्तरमसंख्येयगुणा वृद्धिः, नामगो-
त्रयोस्तु विशेषाधिका, तत्कथमायुरपेक्षया नामगोत्रयोरसंख्येयगुणानि जवन्ति ? उच्यते-आयुषो जघन्यस्थितावध्यव-
सायस्थानान्यतीव स्तोकानि, नामगोत्रयोः पुनर्जघन्यायां स्थितौ अतिप्रचूतानि, स्तोकानि चायुपः स्थितिस्थानानि, नाम-
गोत्रयोस्त्वतिप्रचूतानि, ततो न कश्चिदोपः । नामगोत्रयोः सरकस्थितिवन्धाध्यवसायस्थानेन्यो ज्ञानावरणीयदर्शनावरेणीय-
वेदनीयान्तरायाणां स्थितिवन्धाध्यवसायस्थानान्यसंख्येयगुणानि । कथमिति चेदुच्यते-इह पट्योपमासंख्येयजागमात्रासु
स्थितिव्यतिक्रान्तासु विगुणवृद्धिरुपलब्धा । तथा च सत्येकैकस्यापि पट्योपमस्यान्तेऽसंख्येयगुणानि लभ्यन्ते, किं पुनर्दशसा-
गरोपमकोटीकोट्यन्ते इति तेन्योऽपि कपायमोहनीयस्य स्थितिवन्धाध्यवसायस्थानान्यसंख्येयगुणानि । तेन्योऽपि दर्शनमो-
हनीयस्य स्थितिवन्धाध्यवसायस्थानान्यसंख्येयगुणानि । उक्तं प्रकृतिसमुदाहारः, संप्रति स्थितिसमुदाहारे या प्राक् तीव्र-
मन्दता नोक्ता साऽजिधीयते-‘अणंतित्यादि’ प्रथमायां स्थितौ जघन्यं स्थितिवन्धाध्यवसायस्थानं । ततस्तस्यामेवोत्कृष्टं ।

ततो द्वितीयस्थितौ जघन्यं । एवमादि आ चरमात् उत्कृष्टस्थितौ चरमं स्थितिवन्धाध्यवसायस्थानं यावत्क्रमेणानन्त-
गुणतया वक्तव्यं । तद्यथा—ज्ञानावरणीयस्य जघन्यस्थितौ जघन्यस्थितिवन्धाध्यवसायस्थानं सर्वमन्दानुजायं । ततस्त-
स्यामेव जघन्यस्थितौ उत्कृष्टमध्यवसायस्थानमनन्तगुणं । ततोऽपि द्वितीयस्थितौ जघन्यं स्थितिवन्धाध्यवसायस्थानमन-
न्तगुणं । ततोऽपि तस्यामेव द्वितीयस्थितौ उत्कृष्टमनन्तगुणं । एवं प्रतिस्थितिजघन्यमुत्कृष्टं च स्थितिवन्धाध्यवसायस्थान-
मनन्तगुणतया तावद्वक्तव्यं यावदुत्कृष्टायां स्थितौ चरमं स्थितिवन्धाध्यवसायस्थानमनन्तगुणम् ॥ ८९ ॥

तदेवं स्थितिसमुदाहारोऽपि निरवशेष उक्तः प्रकृतिसमुदाहारश्च । संप्रति जीवसमुदाहारमभिधित्सुराह—

बंधंती ध्रुवपगड्डी परित्तमाण्णिग सुजाण तिविहरसं । चञ्च तिग विष्ठाणगयं विवरीयतिगं च असुजाणां ॥ ९० ॥

बंधंतिस्ति—ज्ञानावरणीयपञ्चकदर्शनावरणीयनवकमिध्यात्वपोमशकषायजयजुगुप्सातैजसकर्मणवर्णगन्धरसस्पर्शागुरु-
क्षूपघातनिर्माणान्तरायपञ्चकखट्वाणाः सप्तचत्वारिंशत्संख्या ध्रुवप्रकृतीर्वधन्ति । परावर्तमानशुजप्रकृतीनां सातवेदनीय-
देवगतिमनुजगतिपञ्चेन्द्रियजातिवैक्रियाहारकौदारिकशरीरसमचतुरस्रसंस्थानवज्रपञ्चनाराचसंहननांगोपांगत्रयमनुजानुपू-
र्वीदेवानुपूर्वीपराघातोन्नासातपोद्योतप्रशस्तविहायोगतित्रसादिदशकतीर्थकरनामनरकायुर्वर्जशोपायुष्कत्रयोच्चैर्गोत्रलक्षणानां
चतुस्त्रिंशत्संख्यानां त्रिविधं त्रिप्रकारं । तद्यथा—चतुःस्थानगतं त्रिस्थानगतं द्विस्थानगतं चरममनुजागं वधन्ति । इह
शुजप्रकृतीनां रसः क्षीरादिरसोपमः । अशुजप्रकृतीनां तु घोषातकीर्तिवादिरसोपमः । उक्तं च—“धोसारुइनिबुवमो

असुजाण सुजाण खीरखंडुवमो” इति । क्षीरादिरसश्च स्वाभाविक एकस्थानिक उच्यते । द्वयोस्तु कर्पयोरावर्तने कृते सति योऽवशिष्यते एकः कर्पः स द्विस्थानिकः । त्रयाणां कर्पाणामावर्तने कृते सति य उद्धरित एकः कर्पः स त्रिस्थानगतः । चतुर्णां तु कर्पाणामावर्तने कृते सति योऽवशिष्टः एकः कर्पः स चतुःस्थानगतः । एकस्थानगतोऽपि रसो जलजल-
 बिन्दुचुलुकप्रसृत्यञ्जलिकरककुंजजोलादिषु प्रक्षेपात् मन्दमन्दतरायसंख्यजेदत्वं प्रतिपद्यते । एवं द्विस्थानगतादिष्वपि रसेष्वसंख्येयजेदत्वं वाच्यं । एतदनुसारेण च कर्मणामपि रसेष्वेकस्थानगतत्वादि स्वधिया परिज्ञावनीयं । एकस्थानगताच्च रसात् कर्मणां द्विस्थानगतादयो रसा यथोत्तरमनन्तगुणा वाच्याः । तदुक्तं—“अष्टांतगुणिया कमेणियरे” । तथा केवल-
 ज्ञानावरणवर्जानां चतुर्णां ज्ञानावरणीयानां, केवलदर्शनावरणवर्जानां त्रयाणां चक्षुरादिदर्शनावरणणीयानां, पुरुषवेदसं-
 ज्वलनचतुष्टयान्तरायपञ्चकानां च सर्वसंख्यया सप्तदशप्रकृतीनां बन्धमाश्रित्य चतुर्धापि रसः सम्भवति । तद्यथा—एकस्था-
 नगतो द्विस्थानगतस्त्रिस्थानगतश्चतुःस्थानगतश्च । शेषाणां तु शुजप्रकृतीनामशुजप्रकृतीनां वा द्विस्थानगतः त्रिस्थानगतश्चतुः-
 स्थानगतश्च । न तु कदाचनाप्येकस्थानगत इति वस्तुस्थितिः । तत्र शुजप्रकृतीनां चतुःस्थानगतादिक्रमेण रसस्य त्रैविध्यं प्रतिपाद्य सम्प्रत्यशुजप्रकृतीनां रसस्य त्रैविध्यमाह—‘विवरीयतिगं च असुजाणं’ ता एव ध्रुवप्रकृतीर्वधन्तो यदि परावर्त-
 माना अशुजप्रकृतीर्वधन्ति तदा तासामनुजागं विपरीतत्रिकं विपरीतं त्रिकं यस्य स तथा तं वधन्ति । तद्यथा—द्विस्थानगतं त्रिस्थानगतं चतुःस्थानगतं च । इह ध्रुवप्रकृतीनां जघन्यां स्थितिं वधन् शुजप्रकृतीनां बन्धमागतानां चतुःस्थानगतं रसं वध्नाति, अशुजप्रकृतीनां तु द्विस्थानगतं । अजघन्यां ध्रुवप्रकृतीनां स्थितिं वधन् शुजप्रकृतीनामशुजप्रकृतीनां वा यथा-

योगं बन्धमागतानां त्रिस्थानगतं रसं वध्नाति । उत्कृष्टा च स्थितिं ध्रुवप्रकृतीनां वध्नन् शुचप्रकृतीनां त्रिस्थानगतं,
अशुचप्रकृतीनां चतुःस्थानगतं रसं वध्नाति । ततः शुचप्रकृतिगतरसत्रैविध्यक्रमापेक्षयाऽशुचप्रकृतीनां रसत्रैविध्यक्र-
मस्य पैपरीत्यमुक्तं ॥ ९० ॥

अथ के शुचप्रकृतीनां चतुःस्थानगतं त्रिस्थानगतं त्रिस्थानगतं वा रसं वध्नन्ति ? उच्यते—
सर्वविशुद्धा बंधंति मप्रिमा संक्लिष्टतरगा य । ध्रुवपगमि जहन्नतिं सर्वविशुद्धा उ बंधंति ॥ ९१ ॥
तिष्ठाणे अजहणं विष्ठाणे जेष्ठगं सुजाण कमा । सष्ठाणे उ जहन्नं अजहन्नुक्कोसमियरासिं ॥ ९२ ॥
सप्त ति—ये सर्वविशुद्धा जन्तवस्ते परावर्तमानशुचप्रकृतीनां चतुःस्थानगतं रसं वध्नन्ति । ये पुनर्मध्यमपरिणामास्ते
त्रिस्थानगतं रसं वध्नन्ति । संक्लिष्टतरपरिणामास्तु त्रिस्थानगतं । ये पुनस्तद्योग्यजृमिकानुसारेण सर्वविशुद्धाः परावर्त-
माना अशुचप्रकृतीर्वध्नन्ति ते तासां त्रिस्थानगतं रसं निवर्तयन्ति । मध्यमपरिणामास्त्रिस्थानगतं । संक्लिष्टतरपरिणामास्तु
चतुःस्थानगतं । 'ध्रुवपगमीत्यादि' ये सर्वविशुद्धाः शुचप्रकृतीनां चतुःस्थानगतं रसं वध्नन्ति, ते ध्रुवप्रकृतीनां जघन्यां
स्थितिं निवर्तयन्ति । 'तिष्ठाणे' इति षष्ठ्यर्थे सप्तमी, परावर्तमानशुचप्रकृतीनां त्रिस्थानगतस्य रसस्य ये बन्धकास्ते ध्रुव-
प्रकृतीनामजघन्यां मध्यमां स्थितिं वध्नन्ति । त्रिस्थानगतस्य रसस्य ये बन्धकास्ते ध्रुवप्रकृतीनां ज्येष्ठामुत्कृष्टां स्थितिं
वध्नन्ति । तथा इतरासां परावर्तमानाशुचप्रकृतीनां ये त्रिस्थानगतं रसं वध्नन्ति, ते ध्रुवप्रकृतीनां जघन्यां स्थितिं स्व-
स्थाने स्वविशुद्धिजृमिकानुसारेणेत्यर्थः, वध्नन्ति, परावर्तमानाशुचप्रकृतिसत्त्वत्रिस्थानगतरसबन्धहेतुविशुद्ध्यनुसारेण

जघन्यां स्थितिं वध्नन्ति, न त्वतिजघन्यामित्यर्थः । जघन्यस्थितिवन्धो हि ध्रुवप्रकृतीनामेकान्तविशुद्धौ संजयति, न च तदानीं परावर्तमानाशुजप्रकृतीनां बन्धाः संजयन्ति । ये पुनः परावर्तमानाशुजप्रकृतीनां त्रिस्थानगतस्य रसस्य बन्धकास्ते ध्रुवप्रकृतीनामजघन्यां स्थितिं वध्नन्ति । तथा ये परावर्तमानाशुजप्रकृतीनां चतुःस्थानगतं रसं वध्नन्ति ते ध्रुवप्रकृतीनामुत्कृष्टां स्थितिं निवर्तयन्ति ॥ ९१ ॥ ९२ ॥

इह द्विधा प्ररूपणा—अनन्तरोपनिधया परंपरोपनिधया च । तत्रानन्तरोपनिधया प्ररूपणमाह—
 योवा जहन्नियां होंति विसेसाहिउदहिसयाइं । जीवा विसेसहीणा उदहिसयपुहुत्त मो जाव ॥ ९३ ॥
 योवें ति—परावर्तमानानां शुजप्रकृतीनां चतुःस्थानगतरसबन्धकाः सन्तो ज्ञानावरणीयादीनां ध्रुवप्रकृतीनां जघन्यस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । द्वितीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । ततोऽपि तृतीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । एवं तावद्विशेषाधिका वक्तव्या यावत्प्रज्ञूतानि सागरोपमशतान्यतिक्रान्तानि जयन्ति । ततः परं विशेषहीनास्तावद्वक्तव्या यावद्विशेषहानावपि 'उदहिसयपुहुत्तं ति' प्रज्ञूतानि सागरोपमशतानि जयन्ति । 'मो' इति पादपूरणे । पृथक्त्वशब्दोऽत्र बहुत्ववाची । यदाह, चूर्णिकृत्—'पुहुत्तसदो बहुत्तवाचीति' । इति ॥ ९३ ॥

एवं तिष्ठाणकरा विष्ठाणकरा य आ सुजुकोसा । असुजाणं विष्ठाणे तिचउष्ठाणे य उक्कोसा ॥ ९४ ॥

एवं ति—परावर्तमानानां शुजप्रकृतीनां त्रिस्थानगतं रसं निवर्तयन्तः सन्तो ध्रुवप्रकृतीनां स्वप्रायोग्यजघन्यस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । ततो द्वितीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । ततोऽपि तृतीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः ।

एवं तावद्वाच्यं यावत्प्रज्ञूतानि सागरोपमशतान्यतिक्रामन्ति । ततः परं विशेषहीना विशेषहीनास्तावद्वक्तव्या यावद्विशे-
 पहानावपि प्रज्ञूतानि सागरोपमशतानि गच्छन्ति । तथा परावर्तमानाशुजप्रकृतीनां विस्थानगतं रसं निवर्तयन्तो ध्रुवप्र-
 कृतीनां स्वप्रायोग्यजघन्यस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । ततो द्वितीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । ततोऽपि
 तृतीयस्यां विशेषाधिकाः । एवं तावद्वाच्यं यावत्प्रज्ञूतानि सागरोपमशतान्यतिक्रामन्ति । ततः परं विशेषहीनास्ताव-
 द्वाच्यं यावद्विशेषहानावपि प्रज्ञूतानि सागरोपमशतानि प्रयान्ति । परावर्तमानाशुजप्रकृतीनां च विस्थानगतरसव-
 न्धका एवं तावद्वक्तव्या यावत्तासां परावर्तमानाशुजप्रकृतीनामुत्कृष्टा स्थितिः उत्कृष्टस्थितिगतविस्थानरसवन्धका
 इत्यर्थः, 'अमुज्जाणमित्यादि' अशुजपरावर्तमानप्रकृतीनां प्राग्दर्शितक्रमेण प्रथमतो विस्थानगतरसवन्धका वक्तव्याः ।
 ततस्त्रिस्थानगतरसवन्धका वक्तव्याः । ततश्चतुःस्थानगतरसवन्धकाः । ते च तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टा स्थितिः । इय-
 मत्र जीवना-अशुजपरावर्तमानप्रकृतीनां जघन्यस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । ततो द्वितीयस्यां स्थितौ विशे-
 पाधिकाः । ततोऽपि तृतीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । एवं विशेषाधिका विशेषाधिकास्तावद्वक्तव्या यावत्प्रज्ञूतानि
 सागरोपमशतानि गच्छन्ति । ततः परं विशेषहीना विशेषहीनास्तावद्वक्तव्या यावद्विशेषहानावपि प्रज्ञूतानि सागरोपम-
 शतानि यान्ति । अशुजपरावर्तमानप्रकृतीनां विस्थानगतरसवन्धकाः सन्तो ध्रुवप्रकृतीनां स्वप्रायोग्यजघन्यस्थितौ
 बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । ततो द्वितीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । एवं प्रागिव तावद्वाच्यं यावद्विशेषहा-
 नावपि प्रज्ञूतानि सागरोपमशतान्यतिक्रामन्ति । तथाऽशुजपरावर्तमानप्रकृतीनां चतुःस्थानगतरसवन्धकाः सन्तो ध्रुव-

प्रकृतीनां स्वप्रायोग्यजघन्यस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । ततो द्वितीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । ततोऽपि तृतीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । एवं तावद्वाच्यं यावत्प्रज्ञूतानि सागरोपमशतानि गच्छन्ति । ततः परं विशेषहीना विशेषहीनास्तावद्वक्तव्या यावद्विशेषहानावपि प्रज्ञूतानि सागरोपमशतान्यतिक्रामन्ति । अशुजपरावर्तमानप्रकृतीनां च चतुःस्थानगतरसबन्धका एवं विशेषहीना विशेषहीनास्तावद्वक्तव्या यावत्तासामशुजपरावर्तमानप्रकृतीनामुत्कृष्टा स्थितिर्भवति, उत्कृष्टस्थितिगतचतुःस्थानकरसबन्धका इत्यर्थः ॥ ६४ ॥

तदेवं कृताऽनन्तरोपनिधया प्ररूपणा, संप्रति परंपरोपनिधया तामाह—

पद्मासंख्यमूलानि गंतुं दुग्गुणा य दुग्गुणहीणा य । नाणंतराणि पद्मस्स मूलजागो असंखतमो ॥ ६५ ॥

पद्मं चि—परावर्तमानशुजप्रकृतीनां चतुःस्थानगतरसबन्धका ध्रुवप्रकृतीनां जघन्यस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना ये जीवास्तदपेक्षया जघन्यस्थितेः परतः पद्मोपमस्यासंख्येयानि वर्गमूलानि पद्मोपमस्यासंख्येयेषु वर्गमूलेषु यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणाः स्थितीरतिक्रम्यापरस्मिन् स्थितिस्थाने वर्तमाना जीवा द्विगुणा ज्वन्ति । ततः पुनरपि पद्मोपमासंख्येयवर्गमूलप्रमाणाः स्थितीरतिक्रम्यानन्तरे स्थितिस्थाने द्विगुणा ज्वन्ति । एवं द्विगुणास्तावद्वक्तव्या यावत्प्रज्ञूतानि सागरोपमशतान्यतिक्रामन्ति । ततः परं पद्मोपमासंख्येयवर्गमूलप्रमाणाः स्थितीरतिक्रम्यापरस्मिन् स्थितिस्थाने विशेषवृद्धिगतचरमस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना ये जीवास्तदपेक्षया द्विगुणहीना ज्वन्ति अर्धा ज्वन्तीत्यर्थः । ततः पुनरपि पद्मोपमासंख्येयवर्गमूलप्रमाणाः स्थितीरतिक्रम्यापरस्मिन् स्थितिस्थानेऽर्धा ज्वन्ति । एवं तावद्वाच्यं यावद्विगुणहानावपि

उक्तं च—“तुः स्याज्ज्ञेदेऽवधारणे” । साकाराः साकारोपयोगयोग्या बन्धमधिकृत्य तीव्रपरिणामयोग्याः । पुनः सर्वत्रापि
 विस्थानादौ प्राप्यन्ते विस्थानगतास्त्रिस्थानगताश्चतुःस्थानगताश्च रसा बन्धमाश्रित्य साकारोपयोगयोग्या जघन्तीत्यर्थः ।
 इदानीं सर्वस्थितिस्थानानामद्वयबहुत्वमाह—‘दिष्टा योचाणीत्यादि’ परावर्तमानशुद्धप्रकृतीनां चतुःस्थानकरसयवमध्यादधः
 स्थितिस्थानानि सर्वस्तोकानि । तेन्यश्चतुःस्थानकरसयवमध्यस्यैवोपरि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेन्योऽपि पराव-
 र्तमानशुद्धप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेन्योऽपि त्रिस्थानकरसयवमध्यस्योपरि
 स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । ‘एवं तिष्ठाणे त्ति’ एवं संख्येयगुणतयाऽध उपरि च त्रिस्थानेऽपि रसे स्थितिस्थानानि
 वक्तव्यानीत्यर्थः । तेन्योऽपि परावर्तमानशुद्धप्रकृतीनां विस्थानकरसयवमध्यादधः स्थितिस्थानानि एकान्तसाकारोपयो-
 गयोग्यानि संख्येयगुणानि । तेन्योऽपि विस्थानकरसयवमध्यादधः पाश्चात्येन्य ऊर्ध्व स्थितिस्थानानि मिश्राणि साका-
 रानाकारोपयोगयोग्यानि संख्येयगुणानि । तेन्योऽपि विस्थानकरसयवमध्यस्योपरि मिश्राणि स्थितिस्थानानि संख्येयगु-
 णानि । तेन्योऽपि शुद्धानां परावर्तमानप्रकृतीनां जघन्यः स्थितिवन्धः संख्येयगुणः । ततोऽप्यशुद्धपरावर्तमानप्रकृतीनां
 जघन्यः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः । ततोऽप्यशुद्धपरावर्तमानप्रकृतीनामेव विस्थानकरसयवमध्यादध एकान्तसाकारो-
 पयोगयोग्यानि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । ततस्तासामेव परावर्तमानाशुद्धप्रकृतीनां विस्थानकरसयवमध्यादधः
 पाश्चात्येन्य ऊर्ध्व मिश्राणि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेन्योऽपि तासामेवाशुद्धपरावर्तमानप्रकृतीनां विस्थानकर-
 सयवमध्यादधोपरि स्थितिस्थानानि मिश्राणि संख्येयगुणानि । तेन्योऽप्युपरि एकान्तसाकारोपयोगयोग्यानि स्थितिस्था-

नानि संख्येयगुणानि । तेन्योऽपि तासामेव परावर्तमानाशुजप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः स्थितिस्थानानि संख्ये-
यगुणानि । तेन्योऽपि त्रिस्थानकरसयवमध्यस्योपरि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेन्योऽप्यशुजपरावर्तमानप्र-
कृतीनामेव चतुःस्थानकरसयवमध्यादधः स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेन्योऽपि यवमध्यादुपरि मायस्थितिः संख्ये-
यगुणा । यतः स्थितिस्थानादपवर्तनाकरणवशेनोत्कृष्टां स्थितिं याति तावती स्थितिर्मायस्थितिरित्युच्यते । ततोऽपि
सागरोपमाणामन्तःकोटीकोटीसंख्येयगुणा । ततोऽपि परावर्तमानाशुजप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसयवमध्यस्योपरि यानि
मिश्राणि स्थितिस्थानानि तेषामुपर्येकान्तसाकारोपयोगयोग्यानि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेन्योऽपि परावर्त-
मानाशुजप्रकृतीनामुत्कृष्टः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः । ततोऽप्यशुजपरावर्तमानप्रकृतीनां वज्रा मायस्थितिर्विशेषाधिका ।
यतः स्थितिस्थानात् माण्डूक्यमुत्तिन्यायेन मायां फाखां दत्वा या स्थितिर्वध्यते ततः प्रच्युति तदन्ता तावती स्थितिर्वज्रा
मायस्थितिरिहोच्यते । सा चोत्कर्षतोऽन्तःसागरोपमकोटीकोटशूना सकलकर्मस्थितिप्रमाणा वेदितव्या । तथाहि-अन्तः-
सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणं स्थितिवन्धं कृत्वा पर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रिय उत्कृष्टां स्थितिं वभातीति नान्यथा । ततोऽपि पराव-
र्तमानाशुजप्रकृतीनामुत्कृष्टः स्थितिवन्धो विशेषाधिक इति ॥

संप्रत्यस्मिन् विषये जीवानामदृष्टवद्बुद्धत्वमाह—

संखेज्जगुणा जीवा कमसो एएसु दुविहपगईणं । असुजाणं तिछाणे सवुवरि विसेसजं अहिया ॥१०१॥
संखेज्जा त्ति-सर्वस्तोकाः परावर्तमानाशुजप्रकृतीनां चतुःस्थानकरसप्रबन्धका जीवाः । तेन्योऽपि त्रिस्थानकरसबन्धकाः

संख्येयगुणाः । तेन्योऽपि त्रिस्थानकरसबन्धकाः संख्येयगुणाः । तेन्योऽपि परावर्तमानाशुजप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसबन्धकाः संख्येयगुणाः । तेन्योऽपि चतुःस्थानकरसबन्धकाः संख्येयगुणाः । तेन्योऽपि त्रिस्थानकरसबन्धका विशेषाधिकाः । तथा चाह-‘अमुज्जाणमित्यादि’ अशुजानामशुजप्रकृतीनां त्रिस्थाने त्रिस्थानकस्य रसस्य बन्धकाः सर्वेषामुपरि विशेषाधिका वक्तव्याः ॥ ॥

एवं बंधणकरणे परुविण सह हि बंधसयगेणं । बंधविहाणाहिगमो सुहमजिगंतुं लहुं होइ ॥ १०१ ॥

। बंधकरणं सम्भत्तं ।

एवं ति-एवमुक्तप्रकारेणास्मिन् बन्धनकरणे बन्धशतकेन बन्धशतकाख्येन ग्रन्थेन सह प्ररूपिते सति । एतेन किञ्च शतककर्मप्रकृत्योरेककर्तृकता आवेदिता दृष्टव्या । बन्धविधानस्य पूर्वगतस्य सुखमधिगन्तुं सुखेन ज्ञातुमिष्यमाणस्याधिगमोऽवबोधो लघु शीघ्रं चरति ॥ ॥

॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां कर्मप्रकृतिटीकायां बन्धनकरणम् ॥

तदेवमुक्तं बन्धनकरणं । संप्रत्युद्देशक्रमेण वक्तुमवसरप्राप्तं संक्रमकरणं । संक्रमश्च प्रकृतिस्थित्यनुज्ञागप्रदेशरूपविष-
यज्ञेदाद्यतुर्विधः । तत्र प्रथमतः संक्रमस्य सामान्यलक्षणमभिधातुकाम आह—

सो संक्रमो त्ति बुच्चइ जं वंघणपरिणत्तं पण्णेणं । पगयंतरव्वदक्षियं परिणमयइ तयणुजावे जं ॥ १ ॥

सो संक्रमु त्ति—इह जीवो यद्वन्धनपरिणतो यस्याः प्रकृतेर्वन्धनेन बन्धकत्वेन परिणतः । अनेन क्लेदमावेद्यते—
यदि जीवस्तथारूपबन्धनपरिणामपरिणतो जयति ततः कर्मवर्गणापुज्झा अपि कर्मरूपतया परिणमन्ते, नान्यथा । उक्तं
च—“जीवपरिणामहेऊ कम्मत्ता पुग्गळा परिणमंति । पोग्गळकम्मनिमित्तं जीवो वि तद्देव परिणमइ ॥ १ ॥” अस्या अह-
रगमनिका—जीवस्य सत्कात् परिणामादध्यवसायाद्भेदोऽऽति, जीवपरिणामं हेतुमाश्रित्येत्यर्थः । कर्मवर्गणान्तःपातिनो जीव-
स्वप्रदेशायगाढाः पुज्झाः कर्मरूपतया ज्ञानावरणीयादिकर्मरूपतया परिणमन्ते । अथ जीवस्यापि तथारूपः परिणामः
कस्मान्नयतीति चेदुच्यते—‘पुग्गळेत्यादि’ पुज्झरूपं प्राग्वज्जं कर्म विपाकोदयप्राप्तं तन्निमित्तं तत्सामर्थ्यादिति ज्ञायः ।
जीवोऽपि तथैव प्रदेशायगाढकर्मवर्गणान्तःपातिपुज्झकर्मरूपतापत्तिहेतुतयैव परिणमत इति ॥ ‘पण्णेणं ति’ प्रयोगेण
संक्षेपसंज्ञितेन विशोधिसंज्ञितेन वा धीर्यविशेषेण । विवक्षितायाः प्रकृतेरन्या प्रकृतिः प्रकृत्यन्तरं विवक्षितवध्यमानप्रकृति-
व्यतिरिक्ताऽन्या प्रकृतिरित्यर्थः । तत्रस्थं दक्षिकं तदनुज्ञावेन वध्यमानप्रकृतिस्वज्ञावेन यत्परिणमयति परिणमनमापा-
दयति स संक्रम उच्यते । एतदुक्तं जयति—वध्यमानासु प्रकृतिषु मध्येऽवध्यमानप्रकृतिदक्षिकं प्रक्षिप्य वध्यमानप्रकृति-
रूपतया यत्तस्य परिणमनं, यच्च वा वध्यमानानां प्रकृतीनां दक्षिकरूपस्येतेतरतररूपतया परिणमनं तत्सर्वं संक्रमणमि-

त्युच्यते । तत्र बध्यमानप्रकृतिष्वनध्यमानप्रकृतीनां संक्रमो यथा-सातवेदनीये बध्यमानेऽसातवेदनीयस्य, उच्चैर्गोत्रे वा नीचैर्गोत्रस्येत्यादि । बध्यमानानां परस्परं संक्रमो यथा-बध्यमाने मतिज्ञानावरणीये बध्यमानमेव श्रुतज्ञानावरणं संक्रमयति, श्रुतज्ञानावरणे वा बध्यमाने बध्यमानमेव मतिज्ञानावरणीयमित्यादि । इह यत्प्रकृतिबन्धकत्वेन परिणत आत्मा तदनुज्ञावेन प्रकृत्यन्तरस्थं दक्षिकं यत्परिणमयति स संक्रम इत्युक्तं ॥ १ ॥

एतच्च लक्षणं दर्शनत्रिकव्यतिरेकेणान्यत्र द्रष्टव्यं, दर्शनत्रिके पुनर्वन्धं विनापि संक्रमोऽगन्तव्यः । तथा चाह—
 दुसु वेगे विच्छिदुगं वंघेणविणा वि सुखदिच्छिस्त । परिणामइ जीसे तं पगईएँ पडिगहो एसा ॥ २ ॥

दुसु चि-शुद्धदृष्टेः सम्यग्दृष्टेर्दयोः सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोराधारज्ज्ञतयोर्मिथ्यात्वं, एकस्मिंश्च सम्यक्त्वे सम्यग्मिथ्यात्वं बन्धं विनापि संक्रामति । इयमत्र ज्ञापना-इह मिथ्यात्वस्यैव बन्धो न सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः । यतो मिथ्यात्वपुनश्चा एव गदनकोषवस्थानीया औपधविशेषरूपेणोपशमिकृतसम्यक्त्वानुगतेन विशोधिस्थानेन त्रिधा क्रियन्ते, तद्यथा-शुद्धा अर्धविशुद्धा अविशुद्धाश्च । तत्र विशुद्धाः सम्यक्त्वं, अर्धविशुद्धाः सम्यग्मिथ्यात्वं, अविशुद्धा मिथ्यात्वं । तत्र विशुद्धसम्यग्दृष्टिः सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः बन्धं विनापि तत्र मिथ्यात्वं संक्रमयति, सम्यग्मिथ्यात्वं च सम्यक्त्वे इति । तदेवमुक्तं संक्रमस्य सामान्यलक्षणं, संप्रति यासु प्रकृतिषु प्रकृत्यन्तरस्थं दक्षिकं संक्रमयति तासां संज्ञान्तरमाह-‘परिणामेत्यादि’ यस्यां प्रकृती आधारज्ज्ञताया तत्प्रकृत्यन्तरस्थं दक्षिकं परिणमयति आधारज्ज्ञतप्रकृतिरूपतामापादयति एषा प्रकृतिराधारज्ज्ञता पतग्रह इत्युच्यते । पतग्रह इव पतग्रहः संक्रम्यमाणप्रकृत्याधार इत्यर्थः ॥ २ ॥

संक्रमलक्षणं च प्रागुक्तमतिप्रसक्तमिति तत्रापवादमाह—

मोहदुगाजगमूलपगमीण न परोस्परंमि संक्रमणं । संक्रमबंधुदजवट्टणा(एव)खिगाईणकरणाइं ॥ ३ ॥

मोहं च-मोहद्विकं दर्शनमोहनीयं चारित्रमोहनीयं च, तयोः परस्परं संक्रमो न जवति । तथाहि-न दर्शनमोहनीयं चारित्रमोहनीये संक्रमयति, चारित्रमोहनीयं वा दर्शनमोहनीये । तथा आयूंषि चत्वार्यपि न परस्परं संक्रमयति, नापि मूलप्रकृतीः परस्परं संक्रमयति । तथाहि-न ज्ञानावरणीये दर्शनावरणीयं संक्रमयति, नापि दर्शनावरणीये ज्ञानावरणीयं । एवं सर्वास्वपि मूलप्रकृतिषु जावनीयं । अपि च यस्मिन् दर्शनमोहनीये यो जन्तुरवतिष्ठते, स तदन्यत्र न संक्रमयति । यथा मिथ्यादृष्टिमिथ्यात्वं, सम्यग्मिथ्यादृष्टिः सम्यग्मिथ्यात्वं, सम्यग्दृष्टिः सम्यक्त्वं, तथा सासादनाः सम्यग्मिथ्यादृष्टयश्च न किमपि दर्शनमोहनीयं कापि संक्रमयन्ति, अविशुद्धदृष्टित्वात् । बन्धाजावे हि दर्शनमोहनीयस्य संक्रमो विशुद्धदृष्टेरेव जवति, नाविशुद्धदृष्टेः । अन्यच्च परप्रकृतिसंक्रान्तं दलिकमावलिकामात्रं कालं यावदुद्धर्तनादिसकलकरणायोग्यमवगन्तव्यं, न केवलं संक्रान्तमपि तु बन्धाद्यावलिकागतमपि । तथा चाह-‘संक्रमेत्यादि’ संक्रमावलिकागतं, बन्धावलिकागतं, उदयावलिकागतं, उद्धर्तनावलिकागतं, आदिशब्दादुपशान्तं मोहनीयं दर्शनमोहनीयत्रिकरहितमित्येतानि सर्वाण्यप्यकरणानि सकलकरणायोग्यान्यवसेयानि । दर्शनत्रिकं तूपशान्तमपि संक्रमयति ॥ ३ ॥

तदेवं लक्षणपवादोऽन्निहितः । संप्रति क्रमेणोत्क्रमेण वाऽविशेषण(पेण)संक्रमे प्राप्ते सति नियममाह-

अंतरकरणमिम कए चरित्तमोहे णुपुविसंक्रमणं । अन्नञ्च सेसिगाणं च सवहिं सवहा वंधे ॥ ४ ॥

अंतरकरणंमि ति-अन्तरकरणविधिरग्रे उपशमनाकरणाजिधानावसरे प्रतिपादयिष्यते । तत्रोपशमश्रेण्यां चारित्र-
मोहनीयोपशमनार्थमेकविंशतेः प्रकृतीनां, कृपकश्रेण्यां पुनः कपायाष्टककृपणानन्तरं त्रयोदशप्रकृतीनामन्तरकरणे कृते
सति, चारित्रमोहे पुरुषवेदसंज्वलनचतुष्टयलक्षणे । अत्र हि चारित्रमोहनीयग्रहणेनैता एव पञ्च प्रकृतयो गृह्यन्ते, न
शेषाः । बन्धाज्जायात् । तत्रानुपूर्वीपरिपाठ्या संक्रमणं जवति, न त्वनानुपूर्व्या । तथाहि-पुरुषवेदं संज्वलनक्रोधादावेव
संक्रमयति, नान्यत्र । संज्वलनक्रोधमपि संज्वलनमानादावेव, न तु पुरुषवेदे । संज्वलनमानमपि संज्वलनमायादावेव, न
तु संज्वलनक्रोधादौ । संज्वलनमायामपि संज्वलनलोत्ते एव, न तु संज्वलनमानादाविति । 'अत्रत्य ति' अन्तरकरणा-
दन्यत्र पञ्चानामपि पुरुषवेदादिप्रकृतीनां शेषाणां पुनः प्रकृतीनां । 'सर्वाहिं ति' सर्वस्मिन्नप्यवस्थाविशेषेऽन्तरकरणाव-
स्थायामन्यत्र वा इत्यर्थः । सर्वैः प्रकारैः क्रमेणोत्क्रमेण वा संक्रमोऽवगन्तव्यः । किं सर्वदैव ? नेत्याह-बन्धे बन्धकात्वे,
न त्वन्यदा यथोक्तं प्राक् ॥ ४ ॥

तदेवं संक्रमस्य सामान्यलक्षणविधिरपवादो नियमश्चोक्तः । संप्रति यदुक्तं यस्याः प्रकृतेर्वन्धः सा प्रकृत्यन्तरद्वि-
कसंक्रमणं प्रति पतद्ब्रह् इति तत्रापवादमाह—

तिसु आवलियासु समज्जणियासु अपडिग्गहा उ संजलणा ।

उसु आवलियासु पढमठिईए सेसासु वि य वेदो ॥ ५ ॥

तिसु ति-अन्तरकरणे कृते प्रथमस्थितौ तिसृष्यावलिकासु समयोनासु सतीषु चत्वारोऽपि संज्वलना अपतद्ब्रह्माः,

पतद्ब्रह्मा न जवन्ति । एतदुक्तं जवति-चतुर्विधं संज्वलनेषु प्रथमस्थितौ तिसृष्ववलिकासु समयोनावलिकात्रिकशेषायां सत्यां वध्यमानेष्वपि नान्यत्प्रकृत्यन्तरदलिकं तेषु संक्रामति, तेन तदानीमपतद्ब्रह्माः । तथाऽन्तरकरणे कृते सति व्यो-
रावलिकयोः प्रथमस्थितिसत्कयोः समयोनयोः सत्योर्वेदः पुरुषवेदः पतद्ब्रह्मो न जवति, न किमपि तत्र प्रकृत्यन्तरदलिकं संक्रामतीत्यर्थः । वेदश्चेह पुरुषवेद एव द्रष्टव्यः, न स्त्रीनपुंसकवेदौ, तदानीं तयोर्वन्धाज्जावादेवापतद्ब्रह्मत्वसिद्धेः । अपि च मिथ्यात्वे कृपिते सति सम्यग्मिथ्यात्वस्य मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोश्च कृपितयोः सम्यक्त्वस्योद्दलितयोस्तु सम्यक्त्व-
सम्यग्मिथ्यात्वयोर्मिथ्यात्वस्यापतद्ब्रह्मताऽनुक्तापि द्रष्टव्या, न खलु तत्रापि किञ्चित् संक्रामतीति ॥ ५ ॥

संप्रति साधनादिप्ररूपणमाह—

साऽश्चण्डाऽधुवश्चधुवा य सवधुवसंतकम्माणं । साऽश्चधुवा य सेसा मिष्ठावेयणीयनीर्हि ॥ ६ ॥

साऽ ति—सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वनरकदिकमनुजदिकदेयदिकवैक्रियसप्तकाहारकसप्तकतीर्थकरोच्चैर्गौत्रलक्षणाश्चतु-
र्विंशतिप्रकृतयोऽधुवसत्कर्माणं आयुश्चतुष्टयं च । शेषं पुनस्त्रिंशदुत्तरं प्रकृतिशतं ध्रुवसत्कर्म । ततोऽपि सातासातवेदनी-
यनीचैर्गौत्रमिथ्यात्वरूपं चतुष्टयमपनीयते । ततः शेषस्य षड्विंशत्युत्तरप्रकृतिशतस्य साद्यादिरूपतया चतुर्विधोऽपि संक्रमो
जवति । तथाहि—अमूपां ध्रुवसत्प्रकृतीनां संक्रमविषयप्रकृतिबन्धव्यवच्छेदे सति संक्रमो न जवति । ततः पुनरपि तासां
संक्रमविषयप्रकृतीनां स्वबन्धहेतुसंपर्कतो बन्धारंजे सति जवति, ततोऽसौ सादिः, तत्तद्वन्धव्यवच्छेदस्थानमप्राप्तस्य पुन-

रनादिः, अजव्यस्य ध्रुवः कदाचिदपि व्यवहृदाज्ञावात्, जव्यस्य पुनरध्रुवः कालान्तरे व्यवहृदसंज्ञवात् । शेषाश्चतुर्विंश-
तिप्रकृतयोऽध्रुवसत्कर्मणो मिथ्यात्ववेदनीयनीचैर्गोत्रैः सह साद्यध्रुवाः साद्यध्रुवसंक्रमा अवगन्तव्याः । तथाहि—अध्रुवसत्कर्म-
णामध्रुवसत्कर्मत्वादेव संक्रमः सादिरध्रुवश्चावगन्तव्यः । सातासातवेदनीयनीचैर्गोत्राणां तु परावर्तमानत्वात् । मिथ्यात्वस्य
पुनः संक्रमो विशुद्धसम्यग्दृष्टेः, विशुद्धसम्यग्दृष्टित्वं च कदाचित्कं, ततस्तस्यापि संक्रमः साद्यध्रुव एव ॥ ६ ॥

सांप्रतं पतद्ग्रहाणां साधनादिप्ररूपणामाह—

मिथ्यतजडा य परिग्गह्मि सवध्रुवबंधपगईर्त्त । नेया चलविगप्पा साई अध्रुवा य सेसार्त्त ॥ ७ ॥

मिथ्यत सि—मिथ्यात्वजडा मिथ्यात्वरहिताः सर्वा अपि ध्रुवबन्धिन्यः प्रकृतयः—पंच ज्ञानावरणीयानि, नव दर्शनाव-
रणीयानि, पोरुश कपायाः, जयं, जुगुप्सा, तैजससप्तकं, वर्णादिविंशतिः, अगुरुलघु, उपघातं, निर्माणं, अन्तरायपञ्चकं
चेति । एताः संक्रममधिकृत्य चतुर्विंशद्व्याः साधनादिध्रुवाध्रुवरूपचतुर्जेंदा ज्ञेयाः । तथाहि—एतासां सप्तपष्टिसंख्यानां
ध्रुवबन्धिनीनामात्मीयात्मीयबन्धव्यवहृदसमये पतद्ग्रहत्वं न जयति, न किमपि प्रकृत्यन्तरदक्षिकं तासु संक्रामतीत्यर्थः ।
पुनः स्वस्वबन्धहेतुसंपर्कतो बन्धारंजे सति पतद्ग्रहत्वं जयति, ततः सादिः, तत्तद्वन्धव्यवहृदस्यानमप्राप्तस्य पुनरनादिः,
ध्रुवाध्रुवे अजव्यजव्यापेक्षया । 'साई इत्यादि' शेषास्त्वध्रुवबन्धिन्योऽष्टाशीतिसंख्याः प्रकृतयोऽध्रुवबन्धित्वादेव(तासां)
साद्यध्रुवपतद्ग्रहता ज्ञानीया । मिथ्यात्वस्य पुनर्ध्रुवबन्धित्वेऽपि यस्य सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वे विद्येते स एव ते तत्र
संक्रमयति, नान्य इति तस्य साद्यध्रुवपतद्ग्रहता ज्ञेय्या ॥ ७ ॥

तदेवमेकैरुप्रकृतीनां संक्रमस्य पतद्ब्रह्मत्वस्य च साधनादिप्ररूपणा कृता । संप्रति प्रकृतिस्थानेषु तां चिकीर्षुर-
त्तिदेशमाह—

पगर्झाणे वि तद्वा पडिग्गहो संक्रमो य वोधवो । पढमंतिमपगर्झणं पंचसु पंचएह दो वि जवे ॥ ७ ॥

पगर्झाणे ति—यथैकैकस्याः प्रकृतेः पतद्ब्रह्मत्वं संक्रमश्च साद्यादिरूप उक्तस्तथा प्रकृतिस्थानेष्वपि बोध्यः । विनादीनां च प्रकृतीनां समुदायः प्रकृतिस्थानं । तत्र प्रथमतो ज्ञानावरणीयस्य तत्समानवक्तव्यत्वादन्तरायस्य च संक्रमपतद्ब्रह्मत्वात् स्थानप्रतिपादनार्थमाह—‘पढमंतिमेत्यादि’ प्रथमप्रकृतेर्ज्ञानावरणीयस्य अन्तिमप्रकृतेरन्तरायस्य संधन्धिनीनां प्रत्येकं पञ्चानामपि प्रकृतीनां पञ्चस्यपि प्रकृतिषु चावपि संक्रमपतद्ब्रह्मजायौ जवतः । एतदुक्तं जवति—ज्ञानावरणीयान्तराययो-
रैकैकं पञ्चप्रकृत्यात्मकं स्थानं संक्रमे पतद्ब्रह्मजावे च जवतीति । तौ चेमौ संक्रमपतद्ब्रह्मजायौ साद्यादिरूपतया चतुःप्र-
कारौ । तथाहि—उपशान्तमोहगुणस्थानके तयोरजावात्, ततः प्रतिपाते च पुनः संजवात् सादी, तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादी, ध्रुवाध्रुवता चाज्ञव्यजन्यापेक्षया जावनीया ॥ ७ ॥

संप्रति दर्शनावरणीयस्य संक्रमपतद्ब्रह्मत्वस्थानप्रतिपादनार्थमाह—

नवगच्छकचउक्के नवगं ठकं च चउसु विश्यम्मि । अन्नयरस्सिंस्से)अन्नयरा वि य वेयणीयगोएसु ॥ ८ ॥

नवग ति—द्वितीये दर्शनावरणीये नवकपङ्कचतुष्केषु नवकं संक्रामति, पङ्कं च चतसृषु प्रकृतिषु । तेनेह द्वे संक्रम-
स्थाने । तद्यथा—नवकं, पङ्कं च । त्रीणि पतद्ब्रह्मस्थानानि, तद्यथा—नवकं पङ्कं चतुष्कं च । तत्र नवकरूपे पतद्ब्रह्मे मिथ्या-

दृष्टयः सासादनाश्च नवविधदर्शनावरणीयबन्धका नवकमपि संक्रमयन्ति । अयं च नवकरूपः पतद्ग्रहः साद्यादिरूपतया चतुःप्रकारः । तद्यथा—सादिरनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि—सम्यग्मिथ्यादृष्ट्यादिगुणस्थानेषु न जवति, ततः प्रतिपाते च जवति, ततोऽसौ सादिः । पटस्थानकमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवाऽजव्यजव्यापेक्षया । तथा सम्यग्मिथ्यादृष्टिगुणस्थानकादारन्यापूर्वकरणस्यासंख्येयतमं जागं यावन्नवविधदर्शनावरणीयसत्कर्माणः पङ्क्तिधदर्शनावरणीयबन्धकाः पट्टे नवकं संक्रमयन्ति । अयं तु पट्टरूपः पतद्ग्रहः साद्यध्रुवः, कादाचित्कत्वात् । तथाऽपूर्वकरणस्य संख्येयतमे जागे निजा प्रचक्षयोर्वन्धव्यपह्नेदे तत ऊर्ध्वं सूक्ष्मसंपरायगुणस्थानकचरमसमयं यावदुपशमश्रेण्यां नवविधदर्शनावरणीयसत्कर्माणश्चतुर्विधदर्शनावरणीयबन्धकाश्चतुष्के नवकं संक्रमयन्ति । अयमपि च चतुष्करूपः पतद्ग्रहः साद्यध्रुवः, कदाचिज्ज्ञावात् । नवकरूपः संक्रमश्चतुःप्रकारः । तद्यथा—सादिरनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि—सूक्ष्मसंपरायात्परत उपशान्तमोहे न जवति, ततः प्रतिपाते च जवति, ततोऽसौ सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवावजव्यजव्यापेक्षया । रूपकश्रेण्यां पुनरनिवृत्तिकरणाद्वायाः संख्येयतमे जागेऽवशिष्टे सति स्त्यानर्द्धित्रिकक्षयात् परतः सूक्ष्मसंपरायगुणस्थानकचरमसमयं यावत् पङ्क्तिधदर्शनावरणीयसत्कर्माणश्चकुरादिदर्शनावरणीयचतुष्टयं बध्नन्तस्तस्मिन् दर्शनावरणचतुष्के पट्टं संक्रमयन्ति । इमावपि संक्रमपतद्ग्रहौ साद्यध्रुवौ, कादाचित्कत्वात् । अतः परं तु न संक्रमो नापि पतद्ग्रहत्वमिति । संप्रति वेदनीयगोत्रयोः संक्रमपतद्ग्रहत्वस्थानप्रतिपादनार्थमाह—‘अन्नवरस्ते इत्यादि’ वेदनीये गोत्रे चान्यतरस्यां प्रकृतौ वध्यमानायामन्यतराऽवध्यमाना प्रकृतिः संक्रामति । तेन या यत्र संक्रामति सा तस्याः पतद्ग्रहः । इतरां च संक्रमस्थानं । तत्र सातबन्धकानां

मिथ्यादृष्टिप्रचृतीना सूक्ष्मसंपरायपर्यन्तानां सातासातसत्कर्मणां सातवेदनीयं पतद्ग्रहः, असातं संक्रमस्थानं । असातव-
 न्धकानां पुनर्मिथ्यादृष्टिप्रचृतीनां प्रमत्तसंयतपर्यन्तानां सातासातसत्कर्मणां - असातवेदनीयं पतद्ग्रहः, सातवेदनीयं तु
 संक्रमस्थानं । इमौ च सातासातरूपौ संक्रमपतद्ग्रहौ साद्यधुवौ ज्यूो ज्यूयः परावृत्त्य(त्ति)जावात् । तथा मिथ्यादृष्टिप्रचृतीनां
 सूक्ष्मसंपरायपर्यन्तानामुच्चैर्गोत्रवन्धकानामुच्चनीचैर्गोत्र(वन्ध) सत्कर्मणामुच्चैर्गोत्रं पतद्ग्रहः, नीचैर्गोत्रं तु संक्रमस्थानं ।
 नीचैर्गोत्रवन्धकानां तु मिथ्यादृष्टिसासादनानामुच्चनीचैर्गोत्रसत्कर्मणां नीचैर्गोत्रं पतद्ग्रहः, उच्चैर्गोत्रं तु संक्रम्यमाणं (मस्थानं) ।
 इमावप्युच्चैर्गोत्रनीचैर्गोत्ररूपौ संक्रमपतद्ग्रहौ प्रागित् साद्यधुवौ भावनीयौ ॥ ए ॥

संप्रति मोहनीयस्य संक्रमपतद्ग्रहत्यस्थानप्रतिपादनावसरस्तत्र प्रथमतः संक्रमासंक्रमस्थाननिर्देशं चिकीर्षुराह—
 अष्टचतुरहियवीसं सत्तरसं सोलसं च पन्नरसं । वज्जिय संक्रमगणान् होंति तैवीसइं मोहे ॥ १० ॥

अष्ट त्ति-अष्टाधिका चतुरधिका च विंशतिः अष्टाविंशतिश्चतुर्विंशतिश्चेत्यर्थः । तथा सप्तदश पञ्चदश चेत्य-
 मूनि स्थानानि धर्जयित्वा शेषाणि एकद्वित्रिचतुःपञ्चषट्सप्ताष्टनवदशैकादशद्वादशत्रयोदशचतुर्दशाष्टादशैकोनविंशति-
 विंशत्येकविंशतिद्वाविंशतित्रयोविंशतिपञ्चविंशतिषड्विंशतिसप्तविंशतिद्व्यष्ट्यानि त्रयोविंशतिसंख्यानि मोहनीये संक्रम-
 स्थानानि जगन्ति । तथाहि-अष्टाविंशतिसत्कर्मणो मिथ्यादृष्टेर्मिथ्यात्वं सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः पतद्ग्रह इति मिथ्या-
 त्वव्यतिरिक्ताः शेषाः सप्तविंशतिः संक्रामन्ति । तत्र चारित्रमोहनीयं पञ्चविंशतिप्रकृत्यात्मकं परस्परं संक्रामति । सम्य-
 कत्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः मिथ्यात्वे । तथा सम्यक्त्वे उद्धलिते सति सप्तविंशतिसत्कर्मणो मिथ्यादृष्टेर्मिथ्यात्वं सम्यग्मिथ्या-

त्वस्य पतद्ब्रह्म इति तद्व्यतिरिक्ताः शेषाः पड्विंशतिः संक्रामन्ति । सम्यग्मिथ्यात्वेऽप्युल्लिखिते सति पड्विंशतिसत्कर्मणः पञ्च-
 विंशतिः । अथवाऽनादिमिथ्यादृष्टेः पड्विंशतिसत्कर्मणः पञ्चविंशतिः, मिथ्यात्वस्य संक्रमाज्जायात्, न हि तत् चारित्र-
 मोहनीये संक्रामति, दर्शनमोहनीयचारित्रमोहनीययोः परस्परं संक्रमाज्जायात् । अथवौपशमिकसम्यग्दृष्टेरष्टाविंशतिस-
 त्कर्मणः सम्यक्त्वलाज्जादावल्लिकाया ऊर्ध्वं वर्तमानस्य सम्यक्त्वे मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः संक्रमः । तेन तत् पतद्ब्रह्म
 इति । तस्मिन्नपसारिते शेषा सप्तविंशतिः संक्रमे प्राप्यते । तस्यैव चौपशमिकसम्यग्दृष्टेरष्टाविंशतिसत्कर्मण आवल्लिकाया
 अन्यन्तरे वर्तमानस्य सम्यग्मिथ्यात्वं सम्यक्त्वे न संक्रामति । यतो मिथ्यात्वपुञ्जला एव सम्यक्त्वानुगति (त)विशोधिप्रजा-
 यतः सम्यग्मिथ्यात्वलक्षणं परिणामान्तरमापादिताः । अन्यप्रकृतिरूपतया परिणामान्तरापादनं च संक्रमः, संक्रमावल्लि-
 कागतं च सकलकरणयोग्यमिति सम्यक्त्वलाज्जादावल्लिकाया अन्यन्तरे वर्तमानेन सम्यग्मिथ्यात्वं सम्यक्त्वे न संक्रम्यते,
 किं तु केवलं मिथ्यात्वमेव । ततः सम्यग्मिथ्यात्वेऽप्यपसारिते शेषा पड्विंशतिः संक्रामति । चतुर्विंशतिस्तु संक्रमे न प्राप्यते, यत-
 श्चतुर्विंशतिसत्कर्मा सम्यग्दृष्टिर्मिथ्यात्वं गतः सन् यद्यप्यनन्तानुबन्धिनो ज्ञूयोऽपि बध्नाति, तथापि तान् सतोऽपि न संक्रमय-
 ति, बन्धावल्लिकागतस्य सर्वकरणयोग्यत्वात् । मिथ्यात्वं च सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः पतद्ब्रह्म इति तस्मिन्नपसारिते शेषा त्रयो-
 विंशतिरेव संक्रामति । अथवा चतुर्विंशतिसत्कर्मणः सम्यग्दृष्टेः सम्यक्त्वं मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः पतद्ब्रह्म इति तस्मिन्नपसा-
 रिते शेषा त्रयोविंशतिः संक्रामति । तस्यैव मिथ्यात्वे द्रुपिते षाविंशतिः । अथवौपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य
 चारित्रमोहनीयस्यान्तरकरणे कृते सति लोचसंज्वलनस्यापि संक्रमो न जयति, “अन्तरकरणे कृते पुरुषवेदसंज्वलनचतुष्टययो-

मिथ्यादृष्टिप्रचृतीनां सूक्ष्मसंपरायपर्यन्तानां सातासातसत्कर्मणां सातवेदनीयं पतद्ब्रह्मः, असातं संक्रमस्थानं । असातवन्धकानां पुनर्मिथ्यादृष्टिप्रचृतीनां प्रमत्तसंयतपर्यन्तानां सातासातसत्कर्मणां असातवेदनीयं पतद्ब्रह्मः, सातवेदनीयं तु संक्रमस्थानं । इमौ च सातासातरूपौ संक्रमपतद्ब्रह्मौ साद्यधुरौ ज्ञ्यो ज्ञ्यः परावृत्त्य(त्ति)जावात् । तथा मिथ्यादृष्टिप्रचृतीनां सूक्ष्मसंपरायपर्यन्तानामुच्चैर्गोत्रवन्धकानामुच्चनीचैर्गोत्र(वन्ध) सत्कर्मणामुच्चैर्गोत्रं पतद्ब्रह्मः, नीचैर्गोत्रं तु संक्रमस्थानं । नीचैर्गोत्रवन्धकानां तु मिथ्यादृष्टिसासादनानामुच्चनीचैर्गोत्रसत्कर्मणां नीचैर्गोत्रं पतद्ब्रह्मः, उच्चैर्गोत्रं तु संक्रम्यमाणं (मस्थानं) । इमावप्युच्चैर्गोत्रनीचैर्गोत्ररूपौ संक्रमपतद्ब्रह्मौ प्रागित् साद्यधुरौ भावनीयौ ॥ ९ ॥

संप्रति मोहनीयस्य संक्रमणतद्ग्रहत्वस्थानप्रतिपादनायसरस्तत्र प्रथमतः संक्रमासंक्रमस्थाननिर्देशं चिकीर्षुराह—
 अष्टचक्ररहियवीसं सत्तरसं सोलसं च पन्नरसं । वज्जिय संक्रमणाण्डं होंति तेवीसइं मोहे ॥ १० ॥

अथ सि-यष्टाधिका चतुरधिका च विंशतिः अष्टविंशतिश्चतुर्विंशतिश्चेत्यर्थः । तथा सप्तदश पोन्श पञ्चदश चेत्य-
मूनि स्थानानि वर्जयित्वा शेषाणि एकत्रिचतुःपञ्चषट्सप्ताष्टनवदशैकादशाद्वादशत्रयोदशचतुर्दशाष्टादशैकोनविंशति-
विंशत्येकविंशतिष्ठाविंशतिप्रयोविंशतिपञ्चविंशतिषड्विंशतिसप्तविंशतिखण्डानि त्रयोविंशतिसंख्यानि मोहनीये संक्रम-
स्थानानि जगन्ति । तथा हि-यष्टाविंशतिसत्कर्मणो मिथ्यादृष्टेर्मिथ्यात्वं सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः पतद्ब्रह् इति मिथ्या-
त्वव्यतिरिक्तः शेषाः सप्तविंशतिः संक्रामन्ति । तत्र चारित्रमोहनीयं पञ्चविंशतिप्रकृत्यात्मकं परस्परं संक्रामति । सम्य-
क्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः मिथ्यात्वे । तथा सम्यक्त्वे उच्चक्षिते सति सप्तविंशतिसत्कर्मणो मिथ्यादृष्टेर्मिथ्यात्वं सम्यग्मिथ्या-

त्वस्य पतद्ब्रह्म इति तद्व्यतिरिक्ताः शेषाः पट्विंशतिः संक्रामन्ति । सम्यग्मिथ्यात्वेऽप्युद्बलिते सति पट्विंशतिसत्कर्मणः पञ्च-
विंशतिः । अथवाऽनादिमिथ्यादृष्टेः पट्विंशतिसत्कर्मणः पञ्चविंशतिः, मिथ्यात्वस्य संक्रमाज्जायात्, न हि तत् चारित्र-
मोहनीये संक्रामति, दर्शनमोहनीयचारित्रमोहनीययोः परस्परं संक्रमाज्जायात् । अथवौपशमिकसम्यग्दृष्टेरष्टाविंशतिस-
त्कर्मणः सम्यक्त्वलाज्जादायल्लिकाया ऊर्ध्वं वर्तमानस्य सम्यक्त्वे मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः संक्रमः । तेन तत् पतद्ब्रह्म
इति । तस्मिन्नपसारिते शेषा सप्तविंशतिः संक्रमे प्राप्यते । तस्यैव चौपशमिकसम्यग्दृष्टेरष्टाविंशतिसत्कर्मण आवल्लिकाया
अन्यन्तरे वर्तमानस्य सम्यग्मिथ्यात्वं सम्यक्त्वे न संक्रामति । यतो मिथ्यात्वपुञ्जला एव सम्यक्त्वानुगति (त)विशोधिप्रजा-
यतः सम्यग्मिथ्यात्वलक्षणं परिणामान्तरमापादिताः । अन्यप्रकृतिरूपतया परिणामान्तरापादनं च संक्रमः, संक्रमावल्लि-
कागतं च सकलकरणयोग्यमिति सम्यक्त्वलाज्जादायल्लिकाया अन्यन्तरे वर्तमानेन सम्यग्मिथ्यात्वं सम्यक्त्वे न संक्रम्यते,
किंतु केवलं मिथ्यात्वमेव । ततः सम्यग्मिथ्यात्वेऽप्यपसारिते शेषा पट्विंशतिः संक्रामति । चतुर्विंशतिस्तु संक्रमे न प्राप्यते, यत-
श्चतुर्विंशतिसत्कर्मा सम्यग्दृष्टिर्मिथ्यात्वं गतः सन् यद्यप्यनन्तानुबन्धिनो ज्ञयोऽपि बध्नाति, तथापि तान् सतोऽपि न संक्रमय-
ति, बन्धावल्लिकागतस्य सर्वकरणायोग्यत्वात् । मिथ्यात्वं च सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः पतद्ब्रह्म इति तस्मिन्नपसारिते शेषा त्रयो-
विंशतिरेव संक्रामति । अथवा चतुर्विंशतिसत्कर्मणः सम्यग्दृष्टेः सम्यक्त्वं मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः पतद्ब्रह्म इति तस्मिन्नपसा-
रिते शेषा त्रयोविंशतिः संक्रामति । तस्यैव मिथ्यात्वे दृष्टितेष्टाविंशतिः । अथवौपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य
चारित्रमोहनीयस्यान्तरकरणे कृते सति लो जसंज्वलनस्यापि संक्रमो न जवति, “अन्तरकरणे कृते पुरुषवेदसंज्वलनचतुष्टययो-

रातुपूर्व्यां संक्रमो जयतीति च न प्रामाण्यात् अनन्तानुबन्धिचतुष्टयस्य च विसंयोजितत्वाद् उपशान्तत्वाद्वा संक्रमान्नावः ।
 मध्यकृत्यं च मिष्यात्यसम्यग्मिष्यात्ययोः पतग्रह इति संग्रहणलोकानन्तानुबन्धिचतुष्टयसम्यक्त्वेऽष्टाविंशतेरपनीतेषु
 शेषा द्वाविंशतिः संक्रामन्ति । तस्यैवौपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य नपुंसकपदे उपशान्ते एकविंशतिः ।
 द्वाविंशतिमत्कर्मणो वा सम्प्रकृत्यं न कापि संक्रामतीत्येकविंशतिः संक्रमे प्राप्यते । यद्वा रूपकश्रेण्यां वर्तमानस्य रूप-
 कस्य यावदद्याप्यष्टौ कणाया न द्रवमुपयान्ति तावदेकविंशतिः संक्रमे प्राप्यते । औपशमिकसम्यग्दृष्टेः संनन्धिन्याः
 प्रागुक्ताया एकविंशतेः स्त्रीपदे उपशान्ते सति शेषा विंशतिः संक्रामन्ति । यद्वा द्वायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य
 चारित्रमोहनीयस्यान्तरकरणे कृते लोभसंग्रहणस्यापि प्रागुक्तयुक्तेः संक्रमो न जयतीति तस्मिन्नपसारिते विंशतिः
 संक्रमे प्राप्यते । ततो नपुंसकपदे उपशान्ते एकोनविंशतिः । स्त्रीपदे उपशान्तेऽष्टादश । औपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपश-
 मश्रेण्यां वर्तमानस्य प्रागुक्ताया विंशतेः षडसु नोकपायेषूपशान्तेषु शेषाश्चतुर्दश संक्रामन्ति । ततः पुरुषपदे उपशान्ते
 प्रयोदश । यद्वा रूपकस्य रूपकश्रेण्यां वर्तमानस्य प्रागुक्ताया एकविंशतेरष्टसु कपायेषु द्वीणेषु शेषाश्चतुर्दश संक्रामन्ति ।
 तस्यैव रूपकस्य चारित्रमोहनीयस्यान्तरकरणे कृते संग्रहणलोकस्य प्रागुक्तयुक्तेः संक्रमो न जयतीति तस्मिन्नपसारिते
 शेषा द्वादश संक्रामन्ति । अथवा द्वायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य प्रागुक्तान्योऽष्टादशान्यः षडसु नोकपायेषु
 पशान्तेषु सप्तु शेषा द्वादश संक्रामन्ति । ततः पुरुषपदे उपशान्ते एकादश । रूपकस्य वा प्रागुक्तान्यो द्वादशान्यो नपुं-
 सकपदे द्वीणे शेषा एकादश संक्रामन्ति । अथ औपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां प्रागुक्तान्यष्टयोदशान्योऽप्रत्याख्यान-

प्रत्याख्यानावरणक्रोधदिके उपशान्ते शेषा एकादश संक्रमे प्राप्यन्ते । रूपकश्रेण्यामेकादशान्यः स्त्रीवेदे क्षीणे शेषा दश संक्रामन्ति । औपशमिकसम्यग्दृष्टेर्वापशमश्रेण्यां वर्तमानस्यैकादशान्यः संज्वलनलोने उपशान्ते शेषा दश संक्रामन्ति । द्वायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य प्रागुक्तान्य एकादशान्योऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलक्षणे क्रोधदिक उपशान्ते शेषा नव संक्रामन्ति । तस्यैव संज्वलनक्रोधेऽप्युपशान्तेऽष्टौ । अथवौपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य प्रागुक्तान्यो दशान्योऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलक्षणे मानदिके उपशान्ते शेषा अष्टौ संक्रामन्ति । तस्यैव संज्वलनमाने उपशान्ते सप्त । द्वायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य प्रागुक्तान्योऽष्टान्योऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलक्षणे मानदिक उपशान्ते शेषाः षट् संक्रामन्ति । तस्यैव संज्वलनमान उपशान्ते पञ्च । यवौपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य प्रागुक्तान्यः सप्तान्यः प्रकृतिन्योऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलक्षणे मायादिक उपशान्ते शेषाः पञ्च संक्रामन्ति । तस्यैव संज्वलनमायायामुपशान्तायां चतस्रः । अथवा द्वायिकसम्यग्दृष्टेः रूपकस्य प्रागुक्तान्यो दशान्यः षट्सु नौकपायेषु क्षीणेषु शेषाश्चतस्रः प्रकृतयः संक्रामन्ति । तस्यैव पुरुषवेदे क्षीणे तिस्रः । अथवा द्वायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य प्रागुक्ताभ्यः पञ्चान्योऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलक्षणे मायादिके उपशान्ते शेषास्त्रिंशः संक्रामन्ति । तस्यैव संज्वलनमायायामुपशान्तायां द्वे । अथवौपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य प्रागुक्तान्यश्चतस्र्यः प्रकृतिन्योऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलक्षणे लोचदिक उपशान्ते शेषे द्वे प्रकृती संक्रामतः । अथवा द्वायिकसम्यग्दृष्टेः रूपकस्य प्रागुक्तान्यस्त्रिंश्यः संज्वलनक्रोधे क्षीणे द्वे संक्रामतः । तस्यैव संज्वलनमाने क्षीणे एका ।

तदेवं परिजाव्यमानेऽष्टाविंशतिश्चतुर्विंशतिसप्तदशपोरुशपञ्चदशलक्षणानि संक्रमस्थानानि न प्राप्यन्ते इति प्रतिपिध्यन्ते ।
तेषु च प्रतिपिद्धेषु शेषाणि त्रयोविंशतिसंख्यानि संक्रमस्थानान्यवगन्तव्यानि । एतेषु संक्रमस्थानेषु मध्ये पञ्चविंशति-
प्रकृत्यात्मकं संक्रमस्थानं साद्यादिरूपतया चतुःप्रकारं । तद्यथा—साधनादि ध्रुवमध्रुवं च । तत्राष्टाविंशतिसत्कर्मणः
सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोरुच्चलितयोर्जयत् सादि, अनादिमिथ्यादृष्टेरनादि, अध्रुवध्रुवता नव्यान्नव्यापेक्षया । शेषाणि
तु संक्रमस्थानानि साधध्रुवाणि, कादाचित्कत्वात् ॥ १० ॥

कृता मोहनीये संक्रमासंक्रमस्थानप्ररूपणा । संप्रति पतद्ब्रह्मपतद्ब्रह्मस्थानप्ररूपणार्थमाह—

सोऽस्य चारसगच्छग वीसग तेवीसगाङ्गे उच्च । वज्जिय मोहस्स पडिग्गहा उ अट्ठारस हवन्ति ॥११॥

सोऽस्य चि—पोरुश चादशाष्टौ विंशतिस्त्रयोविंशत्यादयश्च पट् । तद्यथा—त्रयोविंशतिश्चतुर्विंशतिः पञ्चविंशतिः षड्विं-
शतिः सप्तविंशतिरष्टाविंशतिश्च । एतानि स्थानानि वर्जयित्वा शेषाण्येकत्रिचतुःपञ्चषट्सप्तनवदशैकादशत्रयोदशचतु-
र्दशपञ्चदशसप्तदशाष्टादशैकोनविंशत्येकविंशतिर्द्वाविंशतिलक्षणानि अष्टादश पतद्ब्रह्मस्थानानि भवन्ति । तत्र कस्मिन्
पतद्ब्रह्मे काः प्रकृतयः संक्रामन्तीत्येतज्ज्ञाव्यते—तत्र मिथ्यादृष्टेरष्टाविंशतिसत्कर्मणो मिथ्यात्वं सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः
पतद्ब्रह्म इति तस्मिन्नपसारिते शेषा सप्तविंशतिर्मिथ्यात्वपोरुशकपायान्यतरवेदजयजुगुप्ताहास्यरतियुगलारतिशोकयुग-
लान्यतरयुगलक्षणयां द्वाविंशतौ संक्रामति । तस्यैव सम्यक्त्व उच्चलिते सप्तविंशतिसत्कर्मणो मिथ्यादृष्टेर्मिथ्यात्वं
सम्यग्मिथ्यात्वस्य पतद्ब्रह्म इति तस्मिन्नपसारिते शेषा षड्विंशतिः प्रागुक्तायां द्वाविंशतौ संक्रामति । तस्यैव मिथ्यादृष्टेः

सम्यग्मिथ्यात्व उच्यते पड्विंशतिसत्कर्मणो मिथ्यात्वे न किमपि संक्रामतीति न तत्कस्यचित्पतद्ब्रह्म इति तस्मिन् प्रागु-
क्ताया द्वाविंशतेरपनीते शेषे एकविंशतिप्रकृतिसमुदायात्मके पतद्ब्रह्मे पञ्चविंशतिः संक्रामति । अथवाऽनादिमिथ्यादृष्टेः
पड्विंशतिसत्कर्मणो मिथ्यात्वं न कापि संक्रामति, नापि तत्रान्या प्रकृतिरित्याधाराधेयज्ञावपरिघट्टं मिथ्यात्वमपनीयते,
ततः शेषा पञ्चविंशतिः प्रागुक्तायामेकविंशतौ संक्रामति । तथा चतुर्विंशतिसत्कर्मा मिथ्यात्वं गतः सन् यद्यपि मिथ्या-
त्वप्रत्ययतो ज्ञयोऽप्यनन्तानुबन्धिनो बध्नाति, तथापि बन्धावधिकागतं सकलकरणयोग्यमिति कृत्वा सतोऽपि तान् न
संक्रमयति । मिथ्यात्वं च सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः पतद्ब्रह्मस्ततोऽनन्तानुबन्धिचतुष्टयमिथ्यात्ववर्जिताः शेषास्त्रयोविं-
शतिप्रकृतयः प्रागुक्तायां द्वाविंशतौ संक्रामन्ति । तदेवं मिथ्यादृष्टेर्द्वाविंशतिपतद्ब्रह्मे सप्तविंशतिपड्विंशतित्रयोविंशतिसं-
क्रमाः । एकविंशतिपतद्ब्रह्मो च पञ्चविंशतिसंक्रम उक्तः शेषः संक्रमः पतद्ब्रह्मो वा न संजवति । सासादनसम्यग्दृष्टेस्तु
शुद्धदृष्टित्वाज्ञावाद्दर्शनमोहनीयत्रयस्य संक्रमाज्ञावः । ततोऽस्य सर्वदा एकविंशतिरूपे पतद्ब्रह्मे पञ्चविंशतिरेव संक्रामति ।
सम्यग्मिथ्यादृष्टेरपि शुद्धदृष्टित्वाज्ञावाद्दर्शनत्रयस्य संक्रमाज्ञाव इति अष्टाविंशतिसत्कर्मणः सप्तविंशतिसत्कर्मणो वा
पञ्चविंशतिः । चतुर्विंशतिसत्कर्मणः पुनरेकविंशतिः द्वादशकपायपुरुषवेदजयजुगुप्ताऽन्यतरयुगलक्षणसप्तदशप्रकृति-
समुदायरूपे पतद्ब्रह्मे संक्रामति । तदेवमुक्तौ सासादनसम्यग्मिथ्यादृष्टी । संप्रत्यविरतदेशविरतप्रमत्ताप्रमत्तेषु संक्रमाणां
तुल्यत्वात् युगपत्पतद्ब्रह्म उच्यन्ते—तेषामविरतादीनामौपशमिकसम्यग्दृष्टीनां सम्यक्त्वलांजप्रथमसमेयादारन्य धाव-
दावधिकाभावं तावत् सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः पतद्ब्रह्मतैव जयति, न संक्रमः, इति शेषा पड्विंशतिरविरतानां द्वाद-

शकपायपुरुषवेदजयजुगुप्ताऽन्यतरयुगलसम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वरूपे एकोनविंशतिपतद्भहे, देशविरतानां प्रत्याख्याना-
 यरणसंज्वलनकपायपुरुषवेदजयजुगुप्ताऽन्यतरयुगलसम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वरूपे पञ्चदशपतद्भहे, प्रमत्ताप्रमत्तानां
 संज्वलनचतुष्टयपुरुषवेदसम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वजयजुगुप्ताऽन्यतरयुगलरूपे एकादशपतद्भहे संक्रामति । तेषामेवाविरत-
 सम्यग्दृष्ट्यादीनामावधिकायाः परतः सम्यग्मिथ्यात्वं संक्रमे पतद्भहे च क्षन्यते इति सप्तविंशतिः प्रागुक्तेषु त्रिषु पतद्भ-
 हेषु संक्रामति । तथा तेषामेवाविरतसम्यग्दृष्ट्यादीनामनन्तानुबन्धिपूषद्वितेषु चतुर्विंशतिसत्कर्मणां ह्यायोपशमिकसम्य-
 ग्दृष्टीनां सम्यक्त्वं पतद्भह इति कृत्वा शेषा त्रयोविंशतिः प्रागुक्तेष्वेवैकोनविंशत्यादिषु त्रिषु पतद्भहेषु संक्रामति । ततो
 मिथ्यात्वे ह्यपिते सति सम्यग्मिथ्यात्वं पतद्भहनावे न क्षन्यते, मिथ्यात्वं च संक्रमे न क्षन्यते । ततः शेषा द्वाविंशतिर-
 विरतदेशविरतसंयतानां यथासंख्यमष्टादशचतुर्दशदशरूपेषु पतद्भहेषु संक्रामति । ततः सम्यग्मिथ्यात्वे ह्यपिते सति सम्य-
 ग्मिथ्यात्वस्य न संक्रमो नापि पतद्भह इत्येकविंशतिरविरतादीनां यथासंख्यं सप्तदशत्रयोदशानवकरूपेषु पतद्भहेषु संक्रा-
 मति । संप्रत्यौपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य संक्रममाश्रित्य पतद्भहविधिरुच्यते—चतुर्विंशतिसत्कर्मणः सम्यक्त्वं
 मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः पतद्भह एवेति कृत्वा तस्मिन्नपसारिते शेषा त्रयोविंशतिः पुंवेदसंज्वलनचतुष्टयसम्यक्त्वसम्य-
 ग्मिथ्यात्वरूपे सप्तकपतद्भहे संक्रामति । तस्यैवोपशमश्रेण्यां वर्तमानस्यान्तरकरणे कृते संज्वलनलोचनस्य संक्रमो च जय-
 तीति तस्मिन्नपसारिते शेषा द्वाविंशतिः पूर्वोक्त एव सप्तकपतद्भहे संक्रामति । तस्यैव नपुंसकवेदे उपशान्ते सप्तकपत-
 द्भहे एकविंशतिः । ततः स्त्रीवेदे उपशान्ते विंशतिः । ततः पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितौ समयोनावधिकादिकशेषायां " इति

आवक्षियासु पदमविर्हसु सेसासुऽविय वेदो " इतिवचनात् पुरुषवेदः पतद्ग्रहो न जवति । ततः प्रागुक्तात् सप्तकोत्पुरुष-
 वेदेऽपनीते शेषे पद्वरूपे पतद्ग्रहे प्रागुक्ता विंशतिः संक्रामति । ततः पदसु नोकपायेषूपशान्तेषु शेषाश्चतुर्दशप्रकृतयः प्रागुक्त
 एव पद्वरूपे पतद्ग्रहे संक्रामन्ति । ताश्च तावत्संक्रामन्ति यावत्समयोनमावक्षिकादिकं । ततः पुरुषवेदे उपशान्ते शेषास्त्र-
 योदश पद्वरूपे पतद्ग्रहे संक्रामन्ति । ताश्च तत्र तावद्यावदन्तर्मुहूर्त । ततः संज्वलनक्रोधस्य प्रथमस्थितौ समयोनावक्षि-
 कात्रिकशेषायां संज्वलनक्रोधोऽपि " तिसु आवक्षियासु समलक्षण्यासु अपरिगहात् संजलणा " इति वचनात् पतद्ग्रहो
 न जवतीति प्रागुक्तात् पद्वारुत्तस्मिन्नपसारिते शेषे पञ्चकरूपे पतद्ग्रहे ता एव त्रयोदश प्रकृतयः संक्रामन्ति । ततोऽप्रत्या-
 ख्यानप्रत्याख्यानावरणक्रोधदिक उपशान्ते शेषा एकादश प्रागुक्त एव पञ्चकपतद्ग्रहे संक्रामन्ति । ताश्च तावद्यावत्समयो-
 नावक्षिकादिकं । ततः संज्वलनक्रोधे उपशान्ते शेषा दश प्रकृतयस्तस्मिन्नेव पञ्चकपतद्ग्रहे तावत्संक्रामन्ति यावदन्तर्मुहूर्त ।
 ततः संज्वलनमानस्य प्रथमस्थितौ समयोनावक्षिकात्रिकशेषायां संज्वलनमानोऽपि पतद्ग्रहो न जवतीति पञ्चकात्तस्मिन्न-
 पनीते शेषे चतुष्करूपे पतद्ग्रहे ता एव दश प्रकृतयः संक्रामन्ति । ताश्च तावद्यावत्समयोनमावक्षिकादिकं । ततोऽप्रत्याख्या-
 नप्रत्याख्यानावरणरूपे मानदिके उपशान्ते शेषा अष्टौ प्रकृतयश्चतुष्करूपे एव पतद्ग्रहे संक्रामन्ति । ततः संज्वलनमाने उप-
 शान्ते सप्त । ताश्च सप्त चतुष्करूपे पतद्ग्रहेऽन्तर्मुहूर्त कालं यावत्संक्रामन्ति । ततः संज्वलनमायायाः प्रथमस्थितौ सम-
 योनावक्षिकात्रिकशेषायां संज्वलनमायाऽपि पतद्ग्रहो न जवतीति चतुष्कात्तस्यामपगतायां शेषे त्रिकरूपे पतद्ग्रहे पूर्वोक्ताः
 सप्त संक्रामन्ति । ताश्च तावद्यावत् समयोनमावक्षिकादिकं । ततोऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणरूपे मायादिके उप-

शान्ते शेषाः पञ्च प्रकृतयस्त्रिकरूपे पतद्ब्रह्मे संक्रामन्ति । ताश्च तावद्यावत्समयोनमावलिकाधिकं । ततः संज्वलनमाया-
 यामुपशान्तायां शेषाश्चतस्रः प्रकृतयः संक्रामन्ति । ताश्च तावद्यावदन्तर्मुहूर्तं । ततोऽनिवृत्तधादरसंपरायचरमसमयेऽप्र-
 त्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलक्षणे लोचनदिके उपशान्ते शेषे द्वे प्रकृती संक्रामतः । ते च मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वलक्षणे ।
 न चैते संज्वलनलोके संक्रामतः, दर्शनमोहनीयचारित्रमोहनीययोः परस्परं संक्रमाज्जावात् । ततस्तस्यापि पतद्ब्रह्मा न
 ज्वतीति द्वयोरेव ते द्वे संक्रामतः । तत्र मिथ्यात्वं सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः, सम्यग्मिथ्यात्वं सम्यक्त्वे । तदेवमौपश-
 मिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां संक्रमपतद्ब्रह्मविधिरुक्तः । संप्रति ह्यायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां संक्रमपतद्ब्रह्मविधिरुच्यते—त-
 त्रानन्तानुबन्धिचतुष्टयदर्शनत्रिकरूपे सप्तके कृपिते सति एकविंशतिसत्कर्मा सन् ह्यायिकसम्यग्दृष्टिरुपशमश्रेणिं प्रतिप-
 द्यते । तस्य चान्तर्मुहूर्तं कालं यावत्पुरुषवेदसंज्वलनचतुष्टयरूपे पञ्चकपतद्ब्रह्मे एकविंशतिः संक्रामति । ततोऽन्तरकरणे
 कृते सति संज्वलनलोचस्य संक्रमो न ज्वतीति एकविंशतेस्तस्मिन्नपनीते शेषा विंशतिः पञ्चकपतद्ब्रह्मे संक्रामति । सा
 चान्तर्मुहूर्तं कालं यावत् । ततो नपुंसकवेदे उपशान्ते एकोनविंशतिः । सापि चान्तर्मुहूर्तं कालं यावत् । ततः स्त्रीवेदे
 उपशान्ते शेषा अष्टादश प्रकृतयस्तस्मिन्नेव पञ्चकपतद्ब्रह्मे संक्रामन्ति । ताश्च तत्र तावत् यावदन्तर्मुहूर्तं । ततः पुरुषवे-
 दस्य प्रथमस्थितौ समयोनावलिकाधिकशेषायां पुरुषवेदः पतद्ब्रह्मो न ज्वतीति पञ्चकात्तस्मिन्नपगते शेषे चतुष्करूपे पत-
 द्ब्रह्मे ता एवाष्टादश प्रकृतयः संक्रामन्ति । ततः पद्भ्यु नोकपायेपूपशान्तेषु शेषा अष्टादश प्रकृतयश्चतुष्करूपे एव तस्मिन्
 पतद्ब्रह्मे संक्रामन्ति । ताश्च तावद्यावत्समयोनमावलिकाधिकं । ततः पुरुषवेद उपशान्ते एकादश । ताश्चतुष्करूपे पत-

द्रहे तावत्संक्रामन्ति यावदन्तर्मुहूर्त । ततः संज्वलनक्रोधस्य प्रथमस्थितौ समयोनावलिकात्रिकशेषायां संज्वलनक्रोधोऽपि
 पतद्ब्रह्मो न ज्वतीति चतुष्कात्तस्मिन्नपगते शेषे त्रिकरूपे पतद्ब्रहे ताः पूर्वोक्ता एकादश प्रकृतयः संक्रामन्ति । ताश्च
 तावद्यावत् समयोनमावलिकादिकं । ततोऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलक्षणे क्रोधदिके उपशान्ते शेषा नव प्रकृतयः
 पूर्वोक्त एव त्रिकरूपे पतद्ब्रहे संक्रामन्ति । ताश्च तावद्यावत्समयोनमावलिकादिकं । ततः संज्वलनक्रोधे उपशान्तेऽष्टौ
 संक्रामन्ति ताश्च त्रिकरूपे पतद्ब्रहे तावत्संक्रामन्ति यावदन्तर्मुहूर्त । ततः संज्वलनमानस्य प्रथमस्थितौ समयोनावलिका-
 त्रिकशेषायां संज्वलनमानोऽपि पतद्ब्रह्मो न ज्वतीति त्रिकात्तस्मिन्नपनीते शेषे द्विकरूपे पतद्ब्रहे पूर्वोक्ता अष्टौ प्रकृतयः
 संक्रामन्ति । ताश्च तावद्यावत्समयोनमावलिकादिकं । ततोऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलक्षणे मानदिक उपशान्ते
 शेषाः षट् प्रकृतयो द्विकपतद्ब्रहे संक्रामन्ति । ताश्च तावद्यावत्समयोनमावलिकादिकं । ततः संज्वलनमान उपशान्ते
 पञ्च संक्रामन्ति । ताश्च द्विकरूपे पतद्ब्रहे तावत्संक्रामन्ति यावदन्तर्मुहूर्त । ततः संज्वलनमायायाः प्रथमस्थितौ समयो-
 नावलिकात्रिकशेषायां संज्वलनमायापि पतद्ब्रह्मो न ज्वतीति द्विकात्तस्यामपगतायां शेषे संज्वलनलोच एवैकस्मिन्ताः
 पञ्च प्रकृतयः संक्रामन्तीति । ताश्च तावद्यावत् समयोनावलिकादिकं । ततोऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलक्षणे माया-
 दिके उपशान्ते शेषास्त्रिः प्रकृतयः संज्वलनलोचे संक्रामन्ति । ताश्च तावद्यावत् समयोनमावलिकादिकं । ततः संज्व-
 लनमायायामुपशान्तायां शेषे द्वे अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलोचलक्षणे प्रकृती संज्वलनलोचे संक्रामतः । ते चान्त-
 र्मुहूर्तं कालं यावत् । ततोऽनिवृत्तिधादरसंपरायगुणस्थानकचरमसमये ते अप्युपशान्ते इति न किमपि कापि संक्रामति ।

तदेवं क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां संक्रमपतद्भ्रद्विविधिरुक्तः संप्रति क्षायिकसम्यग्दृष्टेः क्षपकश्रेण्यां संक्रमपतद्भ्रद्विविधिर-
रज्जिधीयते—तत्र क्षायिकसम्यग्दृष्टिरेकविंशतिसत्कर्मा क्षपकश्रेणिं प्रतिपद्यते । तस्य चानिवृत्तिवादरसंपरायगुणस्थानं
प्राप्तस्य पुरुषवेदसंज्वलनचतुष्टयरूपे पञ्चकपतद्भ्रदे प्रथमतः एकविंशतिप्रकृतयः संक्रामन्ति । ततोऽष्टसु कषायेषु क्षीणेषु
त्रयोदश । ताश्चान्तर्मुहूर्तं कालं यावत् । ततोऽन्तरकरणे कृते सति संज्वलनलोचस्य संक्रमो न ज्वतीति शेषा द्वादश
प्रकृतयस्तस्मिन्नेव पञ्चकपतद्भ्रदे संक्रामन्ति । ताश्चान्तर्मुहूर्तं कालं यावत् । ततो नपुंसकवेदे क्षीणे एकादश । ता अपि
अन्तर्मुहूर्तं कालं यावत् । ततः स्त्रीवेदे क्षीणे दश । ता अप्यन्तर्मुहूर्तं कालं यावत् तस्मिन्नेव पञ्चकरूपे पतद्भ्रदे संक्रामन्ति ।
ततः पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितौ समयोनावलिकादिकशेषायां पुरुषवेदः पतद्भ्रदो न ज्वतीति पञ्चकात्तस्मिन्नपनीते शेषे चतु-
ष्करूपे पतद्भ्रदे ता एव दश संक्रामन्ति । ताश्च तावद्यावत्समयोनमावलिकादिकं । ततः षट्सु नोकषायेषु क्षीणेषु शेषा-
श्चतस्रः प्रकृतयस्तस्मिन्नेव चतुष्करूपे पतद्भ्रदे संक्रामन्ति । ततः पुरुषवेदः क्षीणः । तत्समये च संज्वलनक्रोधस्यापि
पतद्भ्रदता न ज्वतीति तस्मिन्नपगते शेषासु तिसृषु प्रकृतिषु तिस्रः प्रकृतयः संक्रामन्ति । ताश्चान्तर्मुहूर्तं कालं यावत् ।
ततः समयोनावलिकादिकेन कालेन संज्वलनक्रोधः क्षीयते । तत्समये च संज्वलनमानस्यापि पतद्भ्रदता न ज्वतीति
शेषयोर्द्वयोः प्रकृत्योर्द्वे प्रकृती संक्रामतः । ते चान्तर्मुहूर्तं कालं यावत् । ततः समयोनावलिकादिकेन कालेन संज्वलन-
मानोऽपि क्षीयते । तत्समयमेव च संज्वलनमायाया अपि पतद्भ्रदता न ज्वति । तत एकस्यामेव संज्वलनलोचलक्ष-

णायां प्रकृतौ संज्वलनमायालक्षणा एका प्रकृतिः संक्रामति । सा चान्तर्मुहूर्तं कालं यावत् । तत आवल्लिकात्रिकेन कालेन संज्वलनमायापि क्षीयते । तत ऊर्ध्वं न किमपि क्वापि संक्रामति ॥ ११ ॥

संप्रति यथोक्तरूपेषु पतद्ग्रहेषु प्रत्येकं संक्रमस्थानानि संकलयन्नाह—

उत्तीससत्तवीसाण संक्रमो होइ चउसु ठाणेषु । वावीसपन्नरसगे एकारस इगुणवीसाए ॥ १२ ॥

उत्तीस त्ति-चतुर्षु स्थानेषु पतद्ग्रहरूपेषु । तद्यथा-द्वाविंशतौ, पञ्चदशके, एकादशके, एकोनविंशतौ च पड्विंशति-सप्तविंशत्योः संक्रमो जवति । तत्र द्वाविंशतौ मिथ्यादृष्टेः, पञ्चदशके देशविरतस्य, एकादशके प्रमत्ताप्रमत्तयोः, एकोनविंशतौ अविरतसम्यग्दृष्टेः ॥ १२ ॥

सत्तरसएकवीसासु संक्रमो होइ पन्नवीसाए । नियमा चउसु गइसु नियमा दिठ्ठी कए तिविहे ॥ १३ ॥

सत्तरस त्ति-सप्तदशकैकविंशत्योः पञ्चविंशतेः संक्रमो जवति । तत्र सप्तदशके मिश्रदृष्टेः एकविंशतौ मिथ्यादृष्टेः सासादनस्य च । अयं च पञ्चविंशतेः सप्तदशकैकविंशत्योः संक्रमो नियमाच्चतसृष्वपि गतिषु प्राप्यते । नियमाच्च सप्तदशके सासादनैकविंशतौ च पञ्चविंशतेः संक्रमः त्रिविधायां त्रिप्रकारायां दृष्टौ दर्शनमोदनीये कृतायां वेदितव्यः । मिथ्यादृष्टेस्त्वेकविंशतौ पञ्चविंशतिसंक्रमोऽनादिमिथ्यादृष्टेरपि जवति । 'कए' इति '(ति)विहे' इति च पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात् ॥ १३ ॥

वावीसपन्नरसगे सत्तगएकारसिगुणवीसासु । तेवीसाए नियमा पंच वि पांचिदिणसु जवे ॥ १४ ॥

वाचीन त्ति-त्रयोविंशतेः संक्रमो द्वाविंशतिपञ्चदशकसप्तकैकादशकैकोनविंशतिरूपेषु पञ्चसु पतद्भूदेषु जयति । तत्र द्वाविंशती मिथ्यादृष्टेः, पञ्चदशके देशविरतस्य, सप्तके औपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य, एकादशके प्रमत्ताप्रमत्तयोः, एकोनविंशती अविरतसम्यग्दृष्टेः । एतानि च पञ्च पतद्भूदस्यानानि पञ्चेन्द्रियेष्वेव जयन्ति ॥ १४ ॥

चोद्दसगदसगसत्तगश्चत्वारसगे य द्वाद्वावीसा । नियमा मणुयगईए नियमा दिष्ठी कए डुविहे ॥ १५ ॥

चोद्दस त्ति-द्वाविंशतिः संक्रमयोग्या जयति चतुर्दशके दशके सप्तकेऽष्टादशके च । तत्र चतुर्दशके देशविरतस्य, दशके प्रमत्ताप्रमत्तयोः, सप्तके औपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य, अष्टादशकेऽविरतसम्यग्दृष्टेः । एषा च द्वाविंशतिर्नियमान्मनुजगती जयति, नान्यत्र । नियमाश्च दृष्टौ द्विविधायां कृतायां सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोरेव सतीतिर्यः ॥ १५ ॥

तेरसगनवगसत्तगसत्तारसपणगएक्कवीसासु । एक्कावीसा संक्रमइ सुद्धसासाणमीसेसु ॥ १६ ॥

तेरस त्ति-त्रयोदशकनवकसप्तकसप्तदशकपञ्चकैकविंशतिरूपेषु पदसु पतद्भूदेष्वेकविंशतिः संक्रामति । केषु जीवेष्वित्याह-शुद्धसासादनमिश्रेषु शुद्धेषु विशुद्धदृष्टिषु अविरतसम्यग्दृष्ट्यादिषु सासादनमिश्रेषु । तत्र त्रयोदशके देशविरतस्य, नवके प्रमत्ताप्रमत्तयोः, सप्तके औपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य, सप्तदशकेऽविरतसम्यग्दृष्टेर्मिश्रदृष्टेश्च, पञ्चके द्वायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य रूपकश्रेण्यां वा । एकविंशती सासादनस्य । इह यैराचार्यैश्चतुर्विंशतिसत्कर्मासत्पशमश्रेणीतः प्रतिपत्तन् मिथ्यात्वाजिमुखः सासादन इष्यते, तन्मते सासादनस्यैकविंशतावेकविंशतिः संक्रमेऽन्ति-

हिता अन्यथा पुनरनन्तानुबन्धुदयमदितस्य सासादनस्यैकविंशतौ पञ्चविंशतिरेव संक्रमे प्राप्यते । सा च प्रागेवोक्ता ॥१६॥

एतो अविसेसा संक्रमंति उवसामगे व खवगे वा । उवसामगेषु वीसा य सत्तगे ठक्क पणगे य ॥ १७ ॥

एतोत्ति—इत ऊर्ध्वमविशेषाः सप्तदश संक्रमाः संक्रामन्ति, उपशमके रूपके वा । तत्र विंशतिः संक्रमयोग्या सप्तके पङ्के पञ्चके चौपशमिकेषु प्राप्यते । तत्रापि सप्तके पङ्के चौपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य । पञ्चके क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां ॥ १७ ॥

पंचसु एगुणवीसा अहारस पंचगे चउक्के य । चउदसं ठसु पगईसु तेरसगं ठक्कपणगंमि ॥ १८ ॥

पंचसु ति—पञ्चके एकोनविंशतिः संक्रामति । सा च क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य । तथा तस्यैवाष्टादश संक्रामन्ति पञ्चके चतुष्के च । तथा चतुर्दश पङ्कसु प्रकृतिषु । ताश्चौपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य । तथा त्रयोदशकं पङ्के पञ्चके च । तत्र पङ्के औपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य, पञ्चके रूपकश्रेण्यां ॥ १८ ॥

पंच चउक्के वारस एकारस पंचगे तिगचउक्के । दसगं चउक्कपणगे नवगं च तिगंमि बोधवं ॥ १९ ॥

पंचत्ति—पञ्चके चतुष्के च द्वादश संक्रामन्ति । ताश्च पञ्चके रूपकश्रेण्यां, चतुष्के क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य । तत्रैकादश पञ्चके त्रिके चतुष्के च संक्रामन्ति । तत्र पञ्चके औपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां (वर्तमानस्य, रूपकश्रेण्यां) त्रिके चतुष्के च क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां च तथा दशकं चतुष्के पञ्चके च संक्रामति । तच्चौपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य रूपकश्रेण्यां च । तथा नयकं त्रिके बोधव्यं । तच्च क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य ॥ १९ ॥

अथ दुर्गतिगचउक्ते सत्त चउक्ते तिगे य बोधवा । ठकं दुर्गस्मि नियमा पंच तिगे एक्कगुगे या ॥२०॥

अथ सि—अर्था द्विके त्रिके चतुष्के च संक्रामन्ति । तत्र द्विके त्रिके च द्वायिकसम्यग्दष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य, चतुष्के त्र्योपशमिकसम्यग्दष्टेः । तथा सप्त त्रिके चतुष्के च बोद्धव्याः । ताश्च त्रिके चतुष्के चोपशमिकसम्यग्दष्टेरेवोपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य चेदित्यव्याः । तथा षट् द्विके एव नियमाज्ञवति । तच्च द्वायिकसम्यग्दष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य । तथा पञ्च त्रिके एकके द्विके च संक्रामन्ति । तत्र त्रिके त्र्योपशमिकसम्यग्दष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य । द्विके एकके च द्वायिकसम्यग्दष्टेरुपशमश्रेण्यां ॥ २० ॥

चत्तारि तिगचउक्ते तिस्रि तिगे एक्कगे य बोधवा । दो दुसु एक्काए विय एक्का एक्काए बोधवा ॥२१॥

चत्तारि सि—चत्तारिके चतुष्के च संक्रामन्ति । तत्र त्रिके त्र्योपशमिकसम्यग्दष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य, चतुष्के रूपकश्रेण्यां । तथा तिस्रिरिके एकके च बोद्धव्याः । तत्र त्रिके रूपकश्रेण्यां, एकके द्वायिकसम्यग्दष्टेरुपशमश्रेण्यां । तथा द्वे प्रकृती द्वयोरेकस्यां च संक्रामतः । तत्र द्वयोः रूपकश्रेण्यामोपशमिकसम्यग्दष्टेत्र्योपशमश्रेण्यां । एकस्यां तु द्वायिकसम्यग्दष्टेरुपशमश्रेण्यां । तथैकरूपकतिरेकस्यां बोद्धव्या । सा च रूपकश्रेण्यामेव । एतच्च पतग्रहेषु संक्रमस्थानसंकलनं प्रागुक्तं नमपंचपतग्रहेषु संक्रमस्थानसंबन्धं पट्टकादी प्रस्तार्य परिज्ञावनीयम् ॥ २१ ॥

संप्रति पतग्रहेषु संक्रमस्थानसंकलने मार्गणोपायानाह—

अणुपुवित्राणुपुमी जीणमजीणे य दिष्ठिमोहस्मि । उवसामगे य खत्रगे य संक्रमे मग्गणोवाया ॥ २२ ॥

अणुपुत्रि ति—पतद्गद्गु संक्रमे संक्रमस्थानसंकलनचिन्तायामेते मार्गणोपायाः । तथाहि—किमिदं संक्रमस्थानमानुपूर्व्या संक्रमे उपपद्यतेऽनानुपूर्व्या वोजयत्र वा ? तथा क्षीणे दृष्टिमोहे आहोश्चिदक्षीणे उजयत्र वा ? तत्रोपशमके उत्थित रूपके उभयत्र वेति ? ॥ २२ ॥

तदेवमुक्तो मोहनीयस्य प्रपञ्चतः संक्रमपतद्गद्गुविधिः । संप्रति नामकर्मणोऽभिधीयते । तत्र द्वादश नामकर्मणः संक्रमस्थानानि । तथा चाह—

तिष्ठुगेगसयं षष्पणचउतिगनउई य इगुणनउईया । अठचउडुगेकसीई संकमा वारस य ठठे ॥२३॥

तिष्ठुगेगसयंति—पष्ठे नामकर्मणि द्वादश संक्रमस्थानानि । तद्यथा—त्र्युत्तरशतं, द्युत्तरशतं, एकोत्तरशतं, पणवतिः, पञ्चनवतिः, चतुर्नवतिः, त्रिनवतिः, एकोननवतिः, अष्टाशीतिः, चतुरशीतिः, द्व्यशीतिः, एकाशीतिश्चेति । तत्र नाम्नः सर्वसंख्यया त्र्युत्तरं प्रकृतिशतं । तद्यथा—गतिचतुष्टयं, जातिपञ्चकं, शरीरपञ्चकं, संघातपञ्चकं, बन्धनपञ्चदशकं, संस्थानपङ्कं, संहननपङ्कं, अंगोपांगत्रयं, वर्णपञ्चकं, गन्धद्विकं, रसपञ्चकं, स्पर्शाष्टकं, अगुरुलघु, आनुपूर्वाचतुष्टयं, पराघातोपघातो-
द्वासातपोद्योतविहायोगतिद्विकत्रसंस्थावरवादरसूदमसाधारणप्रत्येकपर्याप्तापर्याप्तस्थिरास्थिरशुजाशुजमुजगजुर्जगजुःस्वरसु-

च । एतदेव च तीर्थकरवर्जं द्युत्तरशतं । अथवा यशःकीर्तिरहितं त्र्युत्तरशतमेवाहारकसप्तकरहितं पणवतिः । सैव तीर्थकररहिता पञ्चनवतिः । अथवा यशःकीर्तिरहिता पञ्चनवतिः । यशःकीर्तितीर्थकररहिता चतुर्नवतिः । तीर्थकररहिता पञ्चनवतिरेव

तत्तात्पर्यं कर्तुं नरका-
त्रयोदशसु प्रकृतिषु
क्षीणसु यशःकीर्तौ चापनीतायामेकोनवसिर्जयति । सैव तीर्थं कररहिताऽष्टाशीतिः । त्रिनवतेर्वैक्रियसप्तके उच्चखिते
नरकगतिनरकानुपूर्व्योच्चखितयोः शेषा चतुरशीतिर्जयति । मनुजगतिमनुजानुपूर्व्योच्चखितयोर्द्व्यशीतिः । अथवा
पण्यतिः प्रागुक्तासु त्रयोदशसु प्रकृतिषु क्षीणसु यशःकीर्तौ चापनीतायां द्व्यशीतिः । सैव तीर्थं कररहिता एकाशीतिः ।
एतानि नाम्नः संक्रमस्थानानि ॥ २३ ॥

संप्रति पतद्ग्रहस्थानप्रतिपादनार्थमाह—

तेवीसपंचवीसा ठवीसा अठवीसगुणतीसा । तीसेकतीसएगं पडिग्गहा अठ नामस्स ॥ २४ ॥

तेवीस त्ति-त्रयोविंशतिः, पञ्चविंशतिः, षड्विंशतिः, अष्टाविंशतिः, एकोनत्रिंशत्, त्रिंशत्, एकत्रिंशत्, एका चेत्यष्टौ
नाम्नः पतद्ग्रहस्थानानि जयन्तीति ॥ २४ ॥

संप्रति काः प्रकृतयः कुत्र संक्रामन्तीत्येतन्निरूपणार्थमाह—

एक्कगडुगसय पणचउनउई ता तेरसूणिआ वावि । परत्तवियवंधवोछेय उपरि सेढीए एक्कस्स ॥ २५ ॥

एक्कग त्ति-पारजविकीनां परजववेद्यानां नामप्रकृतीनां देवगतिप्रायोग्यैकत्रिंशदादीनां बन्धव्यवच्छेदे सति उपरि द्वयो-
रपि श्रेण्योरुपशमरूपकश्रेणिरूपयोरेकस्यां यशःकीर्तिलक्षणायां प्रकृतौ बध्यमानायामष्टौ संक्रमस्थानानि संक्रामन्ति ।

तद्यथा-एकोत्तरशतं, द्युत्तरशतं, पञ्चनवतिः, चतुर्नवतिः । 'ता इति' तान्येयानन्तरोदितानि चत्वारि संक्रमस्थानानि त्रयोदशन्यूनानि चत्वारि जवन्ति । तद्यथा-अष्टाशीतिः, एकोननवतिः, द्वाशीतिः, एकाशीतिश्चेति । तत्र त्र्युत्तरशतसत्कर्मणो यशःकीर्तिर्वध्यमाना पतद्ब्रह्म इति तस्यामुत्सारितायां शेषं द्युत्तरशतं यशःकीर्तिपतद्ब्रह्मे संक्रामति । एवमेव द्युत्तरशतसत्कर्मण एकोत्तरं शतं । तथा पञ्चवतिसत्कर्मणो यशःकीर्तिः पतद्ब्रह्म इति तस्यामुत्सारितायां शेषा पञ्चनवतिः तस्यां यशःकीर्तौ संक्रामति । एवमेव पञ्चनवतिसत्कर्मणश्चतुर्नवतिः । तथा त्र्युत्तरशतसत्कर्मणस्त्रयोदशसु पूर्वोक्तेषु नामकर्मसु द्वीणेषु सत्सु यशःकीर्तिः पतद्ब्रह्म इति तस्यामपगतायां शेषा एकोननवतिर्यशःकीर्तौ संक्रामति । द्युत्तरशतसत्कर्मणः पुनस्त्रयोदशसु द्वीणेष्वष्टाशीतिः संक्रामति । पञ्चवतिसत्कर्मणस्तु नामत्रयोदशके द्वीणे द्वाशीतिः । पञ्चनवतिसत्कर्मण एकाशीतिः ॥ १५ ॥

एकत्रिंशत्प्रकृतिसमुदायरूपे पतद्ब्रह्मे चत्वारि संक्रमस्थानानि तथा चाह—

तिगुगसयं तपंचगनउई य जइस्स एकतीसाए । एगंतसेढिजोगे वज्जिय तीसिगुणतीसासु ॥ १६ ॥

तिग ति-यतेरप्रमत्तस्यापूर्वकरणस्य च देवगतिपञ्चेन्द्रियजातिवैक्रियशरीरसमचतुरस्रसंस्थानवैक्रियांगोपांगदेवानुपूर्वी-पराधातोद्वासप्रशस्तविहायोगतित्रसदादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरशुभसुजगसुस्वरादेययशःकीर्तितैजसकर्मणवर्णादिचतुष्कागुरुलघूपधातनिर्माणतीर्थकराहारकद्विकलक्षणामेकत्रिंशतं बभ्रतस्तस्यामेकत्रिंशति एकत्रिंशत्प्रकृतिसमुदायरूपे पतद्ब्रह्मे त्र्युत्तरशतं द्युत्तरशतं पञ्चवतिः पञ्चनवतिरिति चत्वारि संक्रमस्थानानि संक्रामन्ति । तत्र त्र्युत्तरशतं तीर्थकराहारकयोर्वन्धाव-

धिकायामपगतायामेकत्रिंशत्पट्टकृतिपतद्भे संक्रामति । तीर्थकरनाम्नः पुनर्वन्धावलिकायामनपगतायां द्युत्तरशतं । आह-
 रकसप्तकस्य तु वन्धावलिकायामनपगतायां पञ्चवतिः । तीर्थकराहारकसप्तकयोः पुनर्वन्धावलिकायामनपगतायां पञ्चन-
 वतिः । 'एगंतेत्यादि' एकान्तेन श्रेणियोग्यानि यानि संक्रमस्थानानि एकोत्तरशतचतुर्नवत्येकोननवत्यष्टाशीत्येकाशीतिरू-
 पाणि । एतानि हि श्रेणावेव वर्तमानेन यशःकीर्त्तावेकस्यां वध्यमानायां संक्रम्यमाणानि प्राप्यन्ते, नान्यत्र । ततस्तानि
 वर्जयित्वा शेषाणि द्युत्तरशतद्युत्तरशतपञ्चवतिपञ्चनवतित्रिनवतिचतुरशीतिष्यशीतिरूपाणि त्रिंशत्पतद्भे एकोनत्रिंशत्प-
 तद्भे च सप्त संक्रमस्थानानि भवन्ति । तत्र द्युत्तरशतसत्कर्मणो देवस्य सम्यग्दृष्टैस्तैजसकर्मण्यवर्णादिचतुष्कागुरुलघूप-
 षातनिर्माणपञ्चेन्द्रियजात्यौदारिकशरीरौदारिकांगोपांगसमचतुरस्रसंस्थानवज्रर्पजनाराचसंहननमनुजगतिमनुजानुपूर्वीत्रिस-
 वादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरान्यतरशुजाशुजान्यतरसुजगसुस्वरादेययशःकीर्त्तिपराघातोद्वासप्रशस्तविद्यायोगतितीर्थकरल-
 क्षणां मनुजगतिप्रायोग्यां तीर्थकरनामसहितां त्रिंशतं वधतस्त्र्युत्तरशतं तस्मिन् त्रिंशत्पतद्भे संक्रामति । द्युत्तरशतसत्क-
 र्मणोऽध्रमत्तसंयतस्यापूर्वकरणस्य वा देवगतिपञ्चेन्द्रियजातिवैक्रियशरीरसमचतुरस्रसंस्थानवैक्रियांगोपांगदेवानुपूर्वोपराघा-
 तोद्वासप्रशस्तविद्यायोगतित्रिसवादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरशुजसुजगसुस्वरादेययशःकीर्त्तितैजसकर्मण्यवर्णादिचतुष्कागुरुलघूपषा-
 तनिर्माणाहारकषिकलक्षणां देवगतिप्रायोग्यां त्रिंशतं वधतो द्युत्तरशतं तस्मिन् त्रिंशत्पतद्भे संक्रामति । अथवा द्युत्त-
 रशतसत्कर्मणामेकेन्द्रियादीनामुद्योतसहितां द्वीन्द्रियादिप्रायोग्यां तैजसकर्मणागुरुलघूपषातनिर्माणपञ्चादिचतुष्कतिर्य-
 गतिर्यगानुपूर्वीद्वीन्द्रियाद्यन्यतमजातित्रिसवादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरान्यतरशुजाशुजान्यतरसुजगसुस्वरादेययशःकी-

त्र्ययशः कीर्त्यन्यतरौदारिकशरीरौदारिकांगोपांगान्यतमसंस्थानान्यतमसंहननाप्रशस्तविहायोगतिपराधातोद्योतोद्भाससदृशं
 त्रिंशतं वधतां द्युत्तरशतं तस्मिन् त्रिंशत्पतद्भे संक्रामति । पञ्चवतिसत्कर्मणां देवनारकाणां मनुजगतिप्रायोग्यां तीर्थकरनामस-
 हितां प्रागुक्तां त्रिंशतं वधतां तस्मिन् त्रिंशत्पतद्भे पञ्चवतिः संक्रामति । पञ्चनवतिसत्कर्मणामप्रमत्तापूर्वकरणसंयताना-
 माहारकषिकसहितां प्रागुक्तां देवगतिप्रायोग्यां त्रिंशतं वधतामाहारकसप्तकस्य बन्धावलिकायामनपगतायां पञ्चनवति-
 खिंशत्पतद्भे संक्रामति । अथवा पञ्चनवतिसत्कर्मणामेकेन्द्रियादीनां द्वीन्द्रियादिप्रायोग्यामुद्योतसहितां प्रागुक्तां त्रिंशतं
 वधतां पञ्चनवतिखिंशत्पतद्भे संक्रामति । त्रिनवतिसत्कर्मणां चतुरशीतिसत्कर्मणां द्व्यशीतिसत्कर्मणां चैकेन्द्रियादीनां
 त्रिकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गतिप्रायोग्यां प्रागुक्तामुद्भाससहितां त्रिंशतं वधतां यथाक्रमं त्रिनवतिश्चतुरशीतिर्द्व्यशीतिश्च
 त्रिंशत्पतद्भे संक्रामति । एकोनत्रिंशत्पतद्भेऽप्येतान्येव सप्त संक्रमस्थानानि । तत्र द्युत्तरशतसत्कर्मणामधिरतसम्यग्द-
 ष्टिदेशधिरतप्रमत्तसंयतानां देवगतिप्रायोग्यां तीर्थकरनामसहितां देवगतिदेवानुपूर्वीपञ्चेन्द्रियजातिवैक्रियशरीरवैक्रियांगो-
 पांगपराधातोद्भासप्रशस्तविहायोगतिप्रसवादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरान्यतरशुजाशुजान्यतरसुजगसुस्वरादेययशः कीर्त्ययशः
 कीर्त्यन्यतरसमचतुरस्रसंस्थानतैजसकर्मणवर्णादिचतुष्कागुरुद्रघूपघातनिर्माणतीर्थकरद्रुणामेकोनत्रिंशतं वधतां द्युत्त-
 रशतमेकोनत्रिंशत्पतद्भे संक्रामति । एतेषामेवाधिरतादीनां त्रयाणां प्रागुक्तामेकोनत्रिंशतं वधतां तीर्थकरनाम्नो
 बन्धावलिकायामनपगतायां द्युत्तरशतं तस्मिन्नेकोनत्रिंशत्पतद्भे संक्रामति । अथवैकेन्द्रियादीनां द्युत्तरशतसत्कर्मणां
 द्वीन्द्रियादिप्रायोग्यां प्रागुक्तामेव त्रिंशतमुद्योतरहितामेकोनत्रिंशतं वधतां द्युत्तरशतमेकोनत्रिंशत्पतद्भे संक्रामति । अथि

रतसम्यग्दृष्टिदेशविरतप्रमत्तसंयतानां पञ्चवतिसत्कर्मणां प्रागुक्ताया देवगतिप्रायोग्यायास्त्रिंशत् आहारकद्विकेऽपनीते तीर्थ-
करनाम्नि च तत्र प्रक्षिप्ते सति या संजातैकोनत्रिंशत् तां वधतां पञ्चवतिस्तस्मिन्नेकोनत्रिंशत्पतद्गृहे संक्रामति । अथवा
नैरयिकस्य तीर्थकरनामसत्कर्मणो मिथ्यादृष्टेरपर्याप्तावस्थायां वर्तमानस्य मनुजगतिप्रायोग्यां मनुजगतिमनुजानुपूर्वीपञ्चेन्द्रि-
यजातिव्रतसंवादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरान्यतरं शुभाशुभान्यतरं सुजगदुर्जगान्यतरं देवानादेवान्यतरं यशःकीर्त्यशःकीर्त्य-
न्यतरं संस्थानपट्टान्यतमसंस्थानसंहननपट्टान्यतमसंहननवर्णादिचतुर्णां गुरुलघूपधातैर्जसैकर्मणो निर्माणौदारिकशैरीरौदा-
रिकांगोपांगैर्मुस्वरजःस्वरान्यतरं पराधातोद्वासप्रशस्ताप्रशस्तान्यतरविहायोगतिर्लक्षणांमेकोनत्रिंशत् वधतः पञ्चवतिरेकोनत्रिं-
शति संक्रामति । अविरतसम्यग्दृष्टीनां देशविरतानां प्रमत्तसंयतानां च पञ्चवतिसत्कर्मणां प्रागुक्तां तीर्थकरनामसहितां
देवगतिप्रायोग्यामेकोनत्रिंशत् वधतां तीर्थकरनामकर्मणो बन्धायस्त्रिकायामनपगतायामेकोनत्रिंशति पञ्चनवतिः संक्रामति ।
यथा पञ्चनवतिसत्कर्मणामेकेन्द्रियादीनां क्षीन्द्रियादिप्रायोग्या प्रागुक्ता या त्रिंशत् सैवोद्योतरहितैकोनत्रिंशत् तां वधतां
तस्यामेवैकोनत्रिंशति पञ्चनवतिः संक्रामति । त्रिनवतिचतुरशीतिरुपशतयो यथा त्रिंशत्पतद्गृहेऽभिहितास्तथैवात्रापि
जावनीयाः ॥ २६ ॥

अष्टावीसा ए वि ते वासी इति सयवज्जिया पंच । ते क्षिय वासी इजुया सेसेसुं उन्नउई य वज्जा ॥ २७ ॥

अष्टावीसा ए त्ति-अष्टाविंशतावपि तान्येव पूर्वोक्तानि द्व्यशीतिन्युत्तरशतवर्जितानि शेषाणि द्युत्तरशतपञ्चवतिपञ्च-
नवतित्रिनवतिचतुरशीतिरूपाणि पञ्च संक्रमस्थानानि संक्रामन्ति । तत्र मिथ्यादृष्टेर्नरकगतिप्रायोग्यां नरकगतिनर-

कानुपूर्वीपञ्चेन्द्रियजातिवैक्रियशरीरवैक्रियांगोपांगहुंसंस्थानपराधातोद्भासाप्रशस्तविद्यायोगतित्रसवादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरा-
 स्थिरान्यतरशुजाशुजान्यतरदुर्जगदुःस्वरानादेयायशःकीर्तिवर्णादिचतुष्कागुरुलघूपघाततैजसकर्मणनिर्माणलक्षणां, तथा
 मिथ्यादृष्टेः सभ्यगृष्टेर्वा देवगतिप्रायोग्यां तैजसकर्मणवर्णादिचतुष्कागुरुलघूपघातनिर्माणदेवगतिदेवानुपूर्वीपञ्चेन्द्रिय-
 जातिवैक्रियशरीरवैक्रियांगोपांगसमचतुरस्रसंस्थानपराधातोद्भासाप्रशस्तविद्यायोगतित्रसवादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरान्यत-
 रशुजाशुजान्यतरसुभगसुस्वरादेययशःकीर्त्ययशःकीर्त्यन्यतरलक्षणमष्टाविंशतिं बध्नतो ह्युत्तरशतसत्कर्मणो ह्युत्तरशत-
 मष्टाविंशतिपतद्ब्रहे संक्रामति । तथा मनुष्यस्य तीर्थकरनामसत्कर्मणः पूर्वमेव नरके बद्धायुष्कस्य सतो नरकाग्निमुखस्य
 सतो मिथ्यात्वं प्रपन्नस्य नरकगतिप्रायोग्यां पूर्वोक्तमष्टाविंशतिं बध्नतः पञ्चवतिसत्कर्मणोऽष्टाविंशतिपतद्ब्रहे पञ्चवतिः
 संक्रामति । यथा ह्युत्तरशतस्य जावना कृता तथा पञ्चनवतेरपि जावना कार्या । केवलं ह्युत्तरशतस्थाने पञ्चनवतिरित्यु-
 च्यारणीयं । तथा मिथ्यादृष्टेस्त्रिनवतिसत्कर्मणो देवगतिप्रायोग्यां पूर्वोक्तमष्टाविंशतिं बध्नतो वैक्रियसप्तकदेवगतिदेवानु-
 पूर्वीणां बन्धावल्लिकायाः परतो वर्तमानस्य त्रिनवतिरष्टाविंशतौ संक्रामति । अथवा पञ्चनवतिसत्कर्मणो देवगतिप्रायोग्यां
 पूर्वोक्तमेवाष्टाविंशतिं बध्नतो देवगतिदेवानुपूर्व्योर्बन्धावल्लिकाया अन्यन्तरे वर्तमानस्य त्रिनवतिरष्टाविंशतौ संक्रामति ।
 त्रिनवतिसत्कर्मणो मिथ्यादृष्टेर्नरकगतिप्रायोग्यां पूर्वोक्तमष्टाविंशतिं बध्नतो नरकगतिनरकानुपूर्वीवैक्रियसप्तकानां बन्धा-
 वल्लिकायाः परतो वर्तमानस्य त्रिनवतिरष्टाविंशतौ संक्रामति । अथवा पञ्चनवतिसत्कर्मणो मिथ्यादृष्टेर्नरकगतिप्रायोग्यां
 पूर्वोक्तमष्टाविंशतिं बध्नतो नरकगतिनरकानुपूर्व्योर्बन्धावल्लिकाया अन्यन्तरे वर्तमानस्य त्रिनवतिरष्टाविंशतौ संक्रामति ।

तथा त्रिनवतिसत्कर्मणो मिथ्यादृष्टेर्देवगतिप्रायोग्यामष्टाविंशतिं वध्नतो देवगतिदेवानुपूर्वीवैक्रियसप्तकानां बन्धावलिकाया
अन्यन्तरे वर्तमानस्य चतुरशीतिरष्टाविंशतौ संक्रामति । अथवा त्रिनवतिसत्कर्मणो मिथ्यादृष्टेर्नरकगतिप्रायोग्यां पूर्वो-
क्तामष्टाविंशतिं वध्नतो नरकगतिनरकानुपूर्वीवैक्रियसप्तकानां बन्धावलिकाया अन्यन्तरे वर्तमानस्य चतुरशीतिरष्टाविं-
शतौ संक्रामति । पङ्क्तिशत्यादिपतद्गद्गेषु संक्रमस्थानान्याह—‘ते श्रियेत्यादि’ शेषेषु पङ्क्तिंशतिपञ्चविंशतित्रयोविंशतिखण्डेषु
पतद्गद्गेषु तान्येव पूर्वोक्तानि द्युत्तरशतादीनि पञ्चवतिरहितानि द्वाशीतियुतानि पञ्च संक्रमस्थानानि संक्रामन्ति । तद्यथा—
द्युत्तरशतं पञ्चनवतिस्त्रिनवतिश्चतुरशीतिर्द्वाशीतिश्च । तत्रैकेन्द्रियादीनां नैरधिकवर्जितानां द्युत्तरशतसत्कर्मणां पञ्चनव-
तिसत्कर्मणां च तैजसकर्मणागुरुत्वधूपघातनिर्माणवर्णादिचतुष्कैकेन्द्रियजातिदुर्गुणसंस्थानौदारिकशरीरतिर्यग्गतितिर्यगा-
नुपूर्वींस्थावर (वाटर) पर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरान्यतरशुजाशुजान्यतरदुर्जगानादेयायशःकीर्तिपराधातोद्भासात्तपोद्योतान्यत-
रूपामेकेन्द्रियप्रायोग्यां पङ्क्तिंशतिं वध्नतां द्युत्तरशतं पञ्चनवतिश्च तस्यामेव पङ्क्तिंशतौ संक्रामति । तथा तेषामेवैकेन्द्रि-
यादीनां देववर्जानां त्रिनवतिसत्कर्मणां देवनारकवर्जानां चतुरशीतिसत्कर्मणां च तामेव पूर्वोक्तां पङ्क्तिंशतिं वध्नतां त्रिनव-
तिश्चतुरशीतिश्च तस्यामेव पङ्क्तिंशतौ संक्रामति । तथा तेषामेवैकेन्द्रियादीनां देवनारकमनुष्यवर्जानां द्वाशीतिसत्कर्मणां
तामेव पूर्वोक्तां पङ्क्तिंशतिं वध्नतां द्वाशीतिस्तस्यामेव पङ्क्तिंशतौ संक्रामति । तथा पञ्चविंशतिपतद्गद्गे तान्येव पञ्च संक्रमस्था-
नानि चिन्त्यन्ते—तत्रैकेन्द्रियपर्याप्तप्रायोग्यां पूर्वोक्तामेव पङ्क्तिंशतिमातपेनोद्योतेन वा रहितां पञ्चविंशतिं वध्नतामेकद्वित्रि-
चतुरिन्द्रियादीनां द्युत्तरशतपञ्चनवतित्रिनवतिचतुरशीतिर्द्वाशीतिसत्कर्मणां यथासंख्यं तस्यामेव पञ्चविंशतौ द्युत्तरशतं

पञ्चनवतिः त्रिनवतिः चतुरशीतिः द्वाशीतिश्च संक्रामति । अथवाऽपर्याप्तविकलेन्द्रियातर्यकृपश्चेन्द्रियमनुजप्रायोग्यां
 तेजसकर्मणवर्णादिचतुष्कागुरुलघूपधातनिर्माणदीन्द्रियाद्यन्यतमजातिहुंरुसंस्थानसेवार्तसंहननौदारिकशरीरौदारिकांगो-
 पांगतिर्यगगतितिर्यगानुपूर्वीत्रसवादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरान्यतरशुजाशुजान्यतरदुर्जगानादेयायशःकीर्तिलक्षणां पञ्चविं-
 शतिं बभ्रतामेकवित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियतिरश्चां द्युत्तरशतादिसत्कर्मणां पञ्चविंशतौ द्युत्तरशतादीनि पञ्च संक्रमस्थानानि
 संक्रामन्ति । तत्रा पर्याप्तकैकेन्द्रियप्रायोग्यां वर्णादिचतुष्कागुरुलघूपधातनिर्माणतेजसकर्मणहुंरुसंस्थानौदारिकशरीरैके-

संख्यं द्युत्तरशतादीनि पञ्च संक्रमस्थानानि संक्रामन्ति ॥ २७ ॥

तदेवमुक्तः प्रकृतिसंक्रमः । संप्रति स्थितिसंक्रमाजिधानावसरः । तत्र चैतेऽर्थाधिकाराः । तद्यथा-जेदो विशेषल-
 क्षणं उत्कृष्टस्थितिसंक्रमणप्रमाणं जघन्यस्थितिसंक्रमणप्रमाणं साद्यादिप्ररूपणा स्वामित्वप्ररूपणा चेति । तत्र जेदविशेषलक्ष-
 णयोः प्रतिप्रादनार्थमाह—

विहसंकमो ति बुच्चइ मूलुत्तरपगईज य जा हि विई । उवद्विया उ उवद्विया व पगई निया वऽणं ॥ २७ ॥

विह ति-इह 'मूलुत्तरपगईज' इत्यत्र पष्ठर्थे पञ्चमी । ततोऽयमर्थः-हि स्फुटं या स्थितिर्मूलप्रकृतीनामष्टसंख्यानामु-
 त्तरप्रकृतीनां वाऽष्टपञ्चाशदधिकशतसंख्यानां संवन्धिनी उवर्तिता ह्रस्वीञ्ज्ञा सती दीर्घाञ्ज्ञा, अपवर्तिता वा दीर्घाञ्ज्ञा

सती हस्वीकृता, अन्यथा वा प्रकृतिं नीत्वा पतद्ब्रह्मप्रकृतिस्थितिषु मध्ये नीत्वा निवेशिता स स्थितिसंक्रम उच्यते । एतदुक्तं भवति-विधिः स्थितिसंक्रमो मूलप्रकृतिस्थितिसंक्रम उत्तरप्रकृतिस्थितिसंक्रमश्च । तत्र मूल प्रकृतिस्थितिसंक्रमोऽष्टप्रकारः । तद्यथा-ज्ञानावरणीयस्य यावदन्तरायस्य । उत्तरप्रकृतिस्थितिसंक्रमोऽष्टपञ्चाशदधिकशतधा । तद्यथा-मतिज्ञानावरणी-यस्य श्रुतज्ञानावरणीयस्य यावद्वीर्यान्तरायस्य । 'तदेवं मूलोत्तरपगईच' इत्यनेन जेद उक्तः । 'उवट्टिया व' इत्यादिना तु विशेषलक्षणं त्रिप्रकारं । तत्र कर्मपरमाणूनां ह्रस्वस्थितिकालतामपहाय दीर्घकालतया व्यवस्थापनमुद्धर्तना । कर्मपरमाणू-नामेव दीर्घस्थितिकालतामपहाय ह्रस्वस्थितिकालतया व्यवस्थापनमपवर्तना । यत्पुनः संक्रम्यमाणप्रकृतिस्थितीनां पतद्ब्र-ह्मप्रकृतौ नीत्वा निवेशनं तत्प्रकृत्यन्तरनयनं, स्थितीनां चान्यत्र निवेशनं स्थितियुक्तानां परमाणूनामवसेयं, स्थितेरन्यत्र नेतुमशक्यत्वात् । इदं च विशेषलक्षणं सामान्यलक्षणे सत्येवावगन्तव्यं, न सर्वथा तदपवादेन, तेन मूलप्रकृतीनां परस्परं संक्रमप्रतिपेधात्, तासामन्यप्रकृत्यन्तरनयनलक्षणः स्थितिसंक्रमो न जवति, किं तु बाधेव उद्धर्तनापवर्तनालक्षणौ संक्रमौ । उत्तरप्रकृतीनां तु त्रयोऽपि संक्रमा इष्टव्याः ॥ २७ ॥

तदेवं जेदविशेषलक्षणे प्रतिपाद्य संप्रत्युत्कृष्टस्थितिसंक्रमपरिमाणप्रतिपादनार्थमाह—

तीसासत्तरि चत्तालीसावीसुदहिंकोडि कोडीणं । जेष्ठा आखिगडुगद्दा सेसाण वि आखिगतिगूणा ॥२८॥

तीस सि-इह सर्वासां प्रकृतीनां बन्धमाश्रित्योत्कृष्टा स्थितिः प्रागेव बन्धनकरणे प्रतिपादिता । अत्र पुनः संक्रमे उत्कृष्टा स्थितिश्चिन्त्यमाना विधा प्राप्यते-बन्धोत्कृष्टा संक्रमोत्कृष्टा च । तत्र या बन्धादेव केवलादुत्कृष्टा स्थितिर्लभ्यते

सा बन्धोत्कृष्टा । या पुनर्बन्धेऽबन्धे वा सति संक्रमाद्भुत्कृष्टा स्थितिर्भवति सा संक्रमोत्कृष्टा । तत्र यासामुत्तरप्रकृतीनां
 स्वस्वमूलप्रकृत्यपेक्षया स्थितेर्न्यूनता न भवति, किं तु तुल्यतैव, ता बन्धोत्कृष्टा ज्ञातव्याः । ताः सप्तनवतिसंख्याः ।
 तद्यथा-ज्ञानावरणपञ्चकं, दर्शनावरणपञ्चकं, अन्तरायपञ्चकं, आयुश्चतुष्टयं, असातवेदनीयं, नरकद्विकं, तिर्यग्विकं, एके-
 न्द्रियजातिः, पञ्चेन्द्रियजातिः, तैजससंप्तकं, औदारिकसप्तकं, वैक्रियसप्तकं, नीलतिक्तवर्जमशुजवर्णसप्तकं, अगुरुलघु,
 पराघातं, उपघातं, उद्धासातपोद्योतानि, निर्माणं, पष्टं संस्थानं, पष्टं संहननं, अशुजविहायोगतिः, स्थावरं, त्रसचतुष्कं,
 अस्थिरपट्टं, नीचैर्गोत्रं, षोडश कपायाः, मिथ्यात्वं च । सर्वसंख्यया सप्तनवतिः । अत्र नरकतिर्यगायुपी यद्यपि स्वमूलप्र-
 कृत्यपेक्षया तुल्यस्थितिके न भवतः, तथापि संक्रमोत्कृष्टत्वान्नावात्ते बन्धोत्कृष्टे लुके । शेषास्त्वेकपष्टिप्रकृतयः संक्रमो-
 त्कृष्टाः । ताश्चेमाः-सातवेदनीयं, सम्यक्त्वं, सम्यग्मिथ्यात्वं, नव नोकपायाः, आहारकसंप्तकं, शुजवर्णाद्यैकादशकं, नीलं,
 तिकं, देवद्विकं, मनुजद्विकं, द्वित्रिचतुरिन्द्रियजातयः, अन्तवर्जानि संस्थानानि, अन्तवर्जानि संहननानि, प्रशस्तविहा-
 योगतिः, सूदमं, साधारणं, अपर्याप्तं, स्थिरशुजशुजगसुस्वरादेययशःकीर्तितीर्थकरोच्चैर्गोत्राणि च । तत्र बन्धोत्कृष्टानां मति-
 ज्ञानावरणीयादिमिथ्यात्वपौरुषकपायनरकद्विकादीनां यथाक्रमं त्रिंशत्सप्ततिचत्वारिंशद्विंशतिसागरोपमकोटीकोटीस्थिति-
 कानां ज्येष्ठ उत्कृष्टः स्थितिसंक्रमः 'आ(व)लियद्गुह त्ति' आवलिकाद्विकहीनः । तथाहि-स्थितिर्वज्रा सती बन्धावलिका-
 यामतीतायां सत्यां संक्रामति । तत्राप्युदयावलिका सकलकरणायोग्येति कृत्वोदयावलिकात उपरितनी । ततो बन्धोत्कृ-
 ष्टानां मतिज्ञानावरणीयानामुत्कृष्टः स्थितिसंक्रमो बन्धावलिकाद्विकहीन एव प्राप्यते । इहोदयवतीनामनुदयवतीनां वा

प्रकृतीनामुदयसमयादारज्यावलिकामात्रा स्थितिरुदयावलिकेति पूर्वग्रन्थेषु व्यवह्रियते । तथा यद्यपि 'तीसासत्तरिचत्ता-
 खीसा' इत्यनेन ग्रन्थेनेह मिथ्यात्वस्य संघतिसागरोपमकोटीकोटीस्थितिकस्योत्कृष्टतः स्थितिसंक्रम आवलिकात्रिकहीन
 उक्तस्तथाऽप्यन्तर्मुहूर्तानोऽवगन्तव्यः । यतो मिथ्यात्वस्योत्कृष्टां स्थितिं बद्ध्वा जघन्यतोऽप्यन्तर्मुहूर्तं कालं यावन्मिथ्यात्वे
 एवावतिष्ठते । ततः सम्यक्त्वं प्रतिपद्य मिथ्यात्वस्य स्थितिमन्तर्मुहूर्तानां सम्यक्त्वे सम्यग्मिथ्यात्वे च संक्रमयति । ततो-
 ऽन्तर्मुहूर्तान एवास्योत्कृष्टः स्थितिसंक्रमः । वदयति च- 'मिद्वत्तमुक्कोसो' इत्यादि । इह पुनर्यत् सत्तरीत्युपादानं तदशे-
 षाणामपि बन्धोत्कृष्टानां प्रकृतीनां व्याप्तिपुरःसरमविशेषेणावलिकात्रिकहीनोत्कृष्टस्थितिसंक्रमप्रदर्शनार्थं । 'सेसाणमा(व)
 खिगतिगूणो च्छि' शेषाणां संक्रमोत्कृष्टानामावलिकात्रिकहीन उत्कृष्टः स्थितिसंक्रमः । तथाहि-बन्धावलिकायामतीतायां
 सत्यामावलिकात उपरितनी स्थितिः सर्वाप्यन्यत्र प्रकृत्यन्तरे आवलिकाया उपरि संक्रामति । तत्र च संक्रान्ता सती
 आवलिकामात्रं कालं यावत्सकलकरणायोग्येति कृत्वा संक्रमावलिकायामतीतायां सत्यामुदयावलिकात उपरितनी स्थिति-
 स्ततोऽप्यन्यत्र प्रकृत्यन्तरे संक्रामति । ततः संक्रमोत्कृष्टानामुत्कृष्टः स्थितिसंक्रम आवलिकात्रिकहीन एव । तद्यथा-नर-
 कविकस्य विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणामुत्कृष्टां स्थितिं बद्ध्वा बन्धावलिकायामतीतायां सत्यामावलिकात उपरि-
 तनीं तां सर्वामपि स्थितिं मनुजविकं बध्नन् तत्र मनुजविके संक्रमयति, तत्र च संक्रान्ता सती आवलिकामात्रं कालं
 यावत्सकलकरणायोग्येति कृत्वा संक्रमावलिकायामतिक्रान्तायां सत्यामुदयावलिकात उपरितनीं तां सर्वामपि स्थितिं
 देवविकं बध्नन् तत्र संक्रमयति । एवमन्यासामपि संक्रमोत्कृष्टानामुत्कृष्टः स्थितिसंक्रम आवलिकात्रिकहीनो जावनीयः ॥२६॥

तदेवं यासां प्रकृतीनां बन्धे सति संक्रमात्कृष्टा स्थितिर्जयति, तासामेव तत् उत्कृष्टस्थितिसंक्रमपरिमाणमुक्तं ।
संप्रति पुनर्यासां बन्धेन विना संक्रमादेव केवलात्कृष्टा स्थितिर्जन्यते, तासामुत्कृष्टस्थितिसंक्रमपरिमाणनिरूपणार्थमाह—
मिथत्तस्सुकोसो जिन्नमुहुत्तूणगो उ सम्मत्ते । मिस्सेवंतोकोडाकोडी आहारतित्थयरे ॥ ३० ॥

मिथत्तस्स ति—मिथ्यात्वस्योत्कृष्टः स्थितिसंक्रमो जिन्नमुहुत्तूणोऽन्तमुहुत्तूणस्तथा सम्यक्त्वे सम्यक्त्वस्य मिथ्रे मिथ्रस्य
चोत्कृष्टः स्थितिसंक्रमो जिन्नमुहुत्तूणः । तुशब्दस्याधिकार्थसंख्यनादावल्लिकादिकहीनश्च वेदितव्यः । इयमत्र जायना-द-
र्शनमोहनीयत्रितयसत्कर्मा-मिथ्यादृष्टिरुत्कृष्टे संक्षेपे वर्तमानो मिथ्यात्वस्योत्कृष्टां स्थितिं बध्वा ततोऽन्तमुहुत्तूणमात्रानन्तरं
मिथ्यात्वात् प्रतिपत्त्यविशुद्धिमासादयन् सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते । ततो मिथ्यात्वस्योत्कृष्टां स्थितिं सप्तसागरोपमकोटी-
कोटीप्रमाणमन्तमुहुत्तूणानां सम्यक्त्वे सम्यग्मिथ्यात्वे च संक्रमयति । सा च संक्रान्ता सती संक्रमावल्लिकायामतीतायामुदयाव-
ल्लिकात उपरितनीं सम्यक्त्वस्थितिमपवर्तनाकरणेन स्वस्थाने संक्रमयति । सम्यग्मिथ्यात्वस्थितिमपि संक्रमावल्लिकायामती-
तायामुदयावल्लिकात उपरितनीं सम्यक्त्वे संक्रमयति अपवर्तयति च । तदेवं मिथ्यात्वस्यान्तमुहुत्तूणः सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्या-
त्वयोस्त्यन्तमुहुत्तूणवल्लिकादिकहीन उत्कृष्टः स्थितिसंक्रमः । इह तीर्थकरस्याहारकसप्तकस्य चोत्कृष्टः स्थितिवन्धोऽन्तः-
सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणः सत्कर्माप्येतेषामन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणमेव ततः संशयः किमेताः संक्रमोत्कृष्टा उत्त-
वन्धोत्कृष्टा इति तदपनोदार्थमाह—‘अंतोकोनाकोमीत्यादि’ आहारके आहारकसप्तके तीर्थकरे च संक्रमतः स्थितिसत्कर्म
अन्तःसागरोपमकोटीकोटी, अत एताः संक्रमोत्कृष्टाः । यद्यपि च बन्धेऽप्यन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणं स्थितिस-

त्कर्माजिहितं, तथापि बन्धोत्कृष्टायाः स्थितेः सकाशात् संक्रमोत्कृष्टा स्थितिः संख्येयगुणा ऋष्टव्या । उक्तं च चूर्णै—
 बंधर्छिन्नं संतकम्मविर्हं संखिज्जगुणा” । ननु नामकर्मण उत्कृष्टा स्थितिर्विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा तत आहारके
 तीर्थकरे च संक्रमाष्टकृष्टा स्थितिः प्राप्यमाणा बन्धावलिकोदयावलिकारहिता विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणैव
 द्रव्यते, कथमुच्यते तीर्थकराहारकयोः संक्रमतोऽप्युत्कृष्टा स्थितिरन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणेति ? तदयुक्तमजिप्रा-
 यापरिज्ञानात् । तथाहि—तीर्थकराहारकयोः प्रकृत्यन्तरस्य स्थितिः संक्रामति बन्धकाले नान्यदा, बन्धश्चानयोर्यथाक्रमं
 विशुद्धसम्यग्दृष्टेः संयतस्य च, विशुद्धसम्यग्दृष्टीनां संयतानां च स्थितिसत्कर्म संवेपामपि कर्मणामायुर्वर्जानामन्तःसागरोप-
 मकोटीकोटीप्रमाणं नाधिकं । ततः संक्रमोऽप्येतावन्मात्र एव प्राप्यते नाधिक इत्यदोषः ॥ ३० ॥

संप्रति सर्वासां प्रकृतीनां बन्धोत्कृष्टानां संक्रमोत्कृष्टानां वा संक्रमणकाले यावती स्थितिः प्राप्यते तावती
 निर्दिदिहुराह—

सवासिं जछिङ्गो सावल्लिगो सो अहाजगाणं तु । बंधुक्कोसुक्कोसो सावाहविर्हं जछिङ्गो ॥ ३१ ॥

सवासिं ति—सर्वासां प्रकृतीनां संक्रमो यत्स्थितिकः संक्रमणकाले या स्थितिर्विद्यते सा यत्स्थितिरित्युच्यते । सा
 यस्य संक्रमस्यास्ति स संक्रमो यत्स्थितिकः । या स्थितिर्विद्यते यस्यासौ यत्स्थितिक इति बहुव्रीहिसमाश्रयणात् । साव-
 ल्लिक आवल्लिकया सहितो ऋष्टव्यः । एतदुक्तं भवति—यः प्रागुक्तः संक्रमः स आवल्लिकया सहितः सन् यावान् भवति
 तावती संक्रमकाले स्थितिरित्यर्थः । ततो बन्धोत्कृष्टानामवल्लिकाहीना संक्रमोत्कृष्टानां त्वावल्लिकाधिकहीना संक्रमकाले

सर्वा स्थितिर्वेदितव्या । तथाहि-संक्षेपादिकारणवशत उत्कृष्टां स्थितिं बध्वा बन्धावलिकायामतीतायामुदयावलिकात
उपरितनीं स्थितिमन्यत्र प्रकृत्यन्तरे संक्रमयितुमारजते । ततो बन्धोत्कृष्टानामेकावलिकाहीना संक्रमकाले सर्वा स्थितिः
प्राप्यते । संक्रमोत्कृष्टानां पुनर्वन्धावलिकानां संक्रमावलिकयोरतीतयोरुदयावलिकातः परतो वर्तमानां स्थितिमन्यत्र
संक्रमयति । तेन संक्रमोत्कृष्टानामावलिकाद्विकहीना संक्रमकाले सर्वा स्थितिरवाप्यते । अथायुषामुत्कृष्टा स्थितिः किं
बन्धोत्कृष्टा उत संक्रमोत्कृष्टा ? उच्यते-बन्धोत्कृष्टैव । तथा चाह-‘अहाजगाणमित्यादि’ आयुषामुत्कृष्टः स्थितिसंज्ञो
बन्धोत्कृष्ट एव न संक्रमोत्कृष्टः । यतो नायुषां परस्परं संक्रमः “मोहदुगाजगमूलप्पगमीण न परोप्परंमि संक्रमणं” इति-
वचनात् । ‘सावाहविई इत्यादि’ आयुषां सावाधा अवाधासहिता या सर्वा स्थितिः सा यत्स्थितिरवगन्तव्या । केवलं
“बधुंकोसाणं आवलिगूणा विई जहिइ” इतिवचनात् बन्धावलिकोना छटव्या । तथाहि-आयुर्वन्धे प्रवर्तमान एव प्रथ-
मसमये यद्वच्चं दक्षिकं तद्वन्धावलिकातीतं सद्युवर्तयति । तत उद्यर्तनारूपसंक्रमे बन्धावलिकोना सावाधा यत्स्थितिः
प्राप्यते । अथवाऽपवर्तनापि निर्व्याघातजाविन्यायुषो बन्धावलिकायामतीतायां सर्वदैव प्रवर्तते । ततस्तामधिकृत्य
यथोक्ता यत्स्थितिरवसेया ॥ ३१ ॥

• तदेवमुक्तमुत्कृष्टस्थितिसंक्रमपरिमाणं । संप्रति जघन्यस्थितिसंक्रमपरिमाणप्रतिपादनावसरः । जघन्यस्थितिसंक्रमश्च
द्विधा-स्वप्रकृतौ परप्रकृतौ च । तत्र स्वप्रकृतौ जघन्यस्थितिसंक्रमप्रतिपादनार्थमाह—
आवरणविग्धदंसणचउक्कलोजंतवेयगाऊणं । एगा विई जहन्नो जहिइ समयाहिगावलिगा ॥ ३२ ॥

आवरणत्ति-पञ्चानां ज्ञानावरणीयप्रकृतीनां 'विघत्ति' पञ्चानामन्तरायप्रकृतीनां, चतसृणां दर्शनावरणीयप्रकृतीनां चक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनावरणलक्षणानां, संज्वलनलोचस्य, वेदकसम्यक्त्वस्य, चतुर्णां चायुषां, सर्वसंख्यया विंशतिप्रकृतीनां आत्मीयात्मीयसत्ताव्यवहृदसमये समयाधिकावल्लिकाशेषायां स्थिताबुदयावल्लिका सर्वकरणायोग्येति कृत्योदयावल्लिकात उपरितनी समयमात्रा स्थितिरपवर्तनासंक्रमेणाधस्तने उदयावल्लिकात्रिजागे समयाधिके संक्रामति । तदा च सर्वस्थितिपरिमाणं समयाधिकावल्लिका । तथा चाह-‘जघिइ’ इत्यादि ॥ ३२ ॥

निदाडुगस्स एक्का आवलिगडुगं असंखजागो य । जघिइ हासवुक्के संखिज्जाउं समाउं य ॥ ३३ ॥

निद ति-निद्रादिकस्य निद्राप्रचलालक्षणस्य जघन्यः स्थितिसंक्रमः स्वसंक्रमान्ते स्वस्थितेरुपरितनी एका समयमात्रा स्थितिः, सा आवल्लिकाया अधस्तने त्रिजागे निक्षिप्यते । तदानीं च यत्स्थितिः सर्वा स्थितिः आवल्लिकादिकं तृतीयस्या आवल्लिकाया असंख्येयो जागः । अत्र वस्तुस्वजाव एष यन्निद्रादिकस्यावल्लिकाऽसंख्येयजागाधिकावल्लिकादिकशेषायां स्थिताबुपरितनी समयमात्रैका स्थितिः संक्रामति, न पुनर्मतिज्ञानावरणीयादीनामिव समयाधिकावल्लिकाशेषायामिति । संप्रति यासां परप्रकृतिषु संजवी जघन्यस्थितिसंक्रमस्ताः प्रतिपादयति-‘हासवुक्के’ इत्यादि, हास्येनोपलक्षितं पङ्कं हास्यपङ्कं हास्यरत्नरतिजयशोकजुगुप्सावक्षणं, तस्य क्षपकेणापवर्तनाकरणेन संख्येयवर्षप्रमाणा स्थितिः कृता । ततः सा स्थितिलेपनावसरे संज्वलनक्रोधे प्रक्षिप्यमाणा जघन्यः स्थितिसंक्रमः ॥ ३३ ॥

सोणमुहुत्ता जघिइ जहन्नबंधो उ पुरिससंजलने । जघिइ सगळणजुत्तो आवलीगडुगूणउं तत्तो ॥ ३४ ॥

सोणमुहुत्त ति-संक्रमणकाले सैव संख्येयवर्षप्रमाणा स्थितिः सोनमुहूर्ताऽन्तर्मुहूर्तेनान्यधिका यत्स्थितिः सर्वा स्थितिः ।
 तथाहि-अन्तरकरणे वर्तमानस्तां संख्येयवर्षप्रमाणां स्थितिं संज्वलनक्रोधे संक्रमयति, अन्तरकरणे च कर्मदक्षिकं न
 वि(वे)धते, किं तु तत् ऊर्ध्वं, ततोऽन्तरकरणकालेनान्यधिका संख्येयवर्षप्रमाणा स्थितिर्हास्यपङ्क्तस्य जघन्यस्थितिसंक्रमकाले
 यत्स्थितिः । 'जहन्नबंधो' इत्यादि, पुरुषवेदस्य संज्वलनानां च यो जघन्यः स्थितिवन्धः प्रागुक्तः । तद्यथा-पुरुषवेदस्याष्टौ
 संवत्सराणि, संज्वलनक्रोधस्य मासषयं, संज्वलनमानस्य मासः, संज्वलनमायाया अर्धमासः, स एव जघन्यः स्थिति-
 न्धोऽबाधाकालोनस्तेषां जघन्यः स्थितिसंक्रमः । अबाधारहिता हि स्थितिरन्यत्र संक्रामति, तत्रैव कर्मदक्षिकसंज्ञवात्,
 'अबाधाकालोना कर्मस्थितिः कर्मनिपेकः' इति वचनात्, जघन्यस्थितिवन्धे चाऽबाधाऽन्तर्मुहूर्तप्रमाणा । न च जघन्य-
 स्थितिसंक्रमणकालेऽबाधाकालमध्ये प्राग्वज्जं सत्कर्म प्राप्यते, तस्य तदानीं सर्वस्यापि क्षीणत्वात् । ततोऽन्तर्मुहूर्तहीन
 एवैतेषां पुरुषवेदादीनां स्वस्वो जघन्यस्थितिवन्धो जघन्यस्थितिसंक्रमः, तदानीं चैतेषां यत्स्थितिः सर्वा स्थितिः स्वकीये-
 नोनेनाबाधारूपान्तर्मुहूर्तलक्षणेन युक्तोऽबाधाकालसहित इत्यर्थः । जघन्यः स्थितिवन्धः । ततः पुनरप्यावलिकादिके-
 नोनो हीनः सन् जघन्यः । एतदुक्तं जवति-जघन्यस्थितिसंक्रमेऽबाधाकालः प्रक्षिप्यते । तत्प्रक्षेपानन्तरं चावलिकादिकं
 ततोऽपसार्यते । तदुत्सारणे च कृते यावती स्थितिर्जवति, एतावती जघन्यस्थितिसंक्रमकाले सर्वा स्थितिः । आवलिका-
 दिकं कस्मादुत्सार्यत इति चेदुच्यते-वन्धन्यवधेदानन्तरं वन्धावलिकायामतीतायां चरमसमयवज्जाः पुरुषवेदादिप्रकृति-
 लताः संक्रमयितुमारब्धाः । आवलिकामात्रेण च कालेन ताः संक्रम्यन्ते । संक्रमावलिकाचरमसमये च जघन्यः स्थिति-

संक्रमः प्राप्यते । ततो वन्धावलिकासंक्रमावलिकारहित एवावाधासहितो जघन्यः स्थितिवन्धो जघन्यस्थितिसंक्रमकालं
सर्वा स्थितिः ॥ ३४ ॥

संप्रति केवलिसत्कर्मणां जघन्यस्थितिसंक्रमप्ररूपणार्थमाह—

जोगंतियाण अंतोमुहुत्तिं से।सयाण पव्वस्स। जगो असंखियतमो जठिइगो आलिगाइ सह ॥ ३५ ॥

जोगंतियाण सि-योगिनि सयोगिकेवलिनि संक्रममाश्रित्यान्तः पर्यन्तो यासां ता योग्यन्तिकाः नरकविकतिर्यग्विक-
पश्रेन्धियजातिवर्जशेषजातिचतुष्टयस्थावरसूक्ष्माधारणातपोद्योतयर्जाः शेषा नाम्नो नवतिप्रकृतयः सातासातवेदनीयोच्चै-
र्गोत्रनीचैर्गोत्राणि एतासां सयोगिकेवलिचरमसमये सर्वापवर्तनयाऽऽन्तर्मुहुर्तिंकी स्थितिर्भवति । सा चापवर्त्यमाना उदया-
वलिकारहिता जघन्यस्थितिसंक्रमः, उदयावलिकासकलकरणायोग्येति कृत्वा नापवर्त्यते, तथा चावलिकया सहिताऽपवर्त-
नारूपजघन्यस्थितिसंक्रमकाले तासां यत्स्थितिः । नन्वासां प्रकृतीनामयोगिकेवलिनि समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ
वर्तमानो जघन्यः स्थितिसंक्रमः कस्मान्नाजिधीयते, ह्रीणकपाय इव भतिज्ञानावरणीयादीनामिति ? उच्यते—अयोगिके-
वली जगवान् सकलसूक्ष्मवादरयोगप्रयोगरहितो मेरुरिव निष्प्रकंपो नैकमप्यष्टानां करणानां मध्ये करणं प्रवर्तयति,
निष्क्रियत्वात् । केवलमुदयप्राप्तानि वेदयते । ततः सयोगिकेवलिन एवैतासां जघन्यः स्थितिसंक्रमः प्राप्यते । ‘सेसियाणे-
त्यादि’ उक्तशेषाणां प्रकृतीनां स्त्यानर्जित्त्रिकमिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वानन्तानुबन्ध्यप्रत्याख्यातप्रत्याख्यानावरणनपुंसक-
स्त्रीवेदनरकविकतिर्यग्विकपश्रेन्धियजातिवर्जशेषजातिचतुष्टयस्थावरसूक्ष्मातपोद्योतसाधारणलक्षणानां द्वाविंशत्प्रकृतीना-

मात्मीयात्मीयरूपणकाले यश्चरमः संज्ञोन्नः पट्योपमासंख्येयजागमात्रः स जघन्यः स्थितिसंक्रमः । यत्स्थितिकस्तु सर्व-
स्थितियुक्तस्तु स एवावलिकया सह युक्तो वेदितव्यः । अयमिह संप्रदायः—स्त्रीनपुंसकवेदवर्जानां प्रकृतीनामेकामधस्ता-
दावलिकां मुक्त्वाशेषमुपरितनं पट्योपमासंख्येयजागमात्रं चरमखंमन्यत्र संक्रमयति । ततस्तासां जघन्यस्थितिसंक्रम-
काले यत्स्थितिः स एव जघन्यस्थितिसंक्रम आवलिकयाऽन्यधिको वेदितव्यः । स्त्रीनपुंसकवेदयोस्त्वन्तर्मुहूर्तेनान्यधिको
यतस्तयोश्चरमं स्थितिलंमन्तरकरणे स्थितः सन् संक्रमयति । अन्तरकरणे च कर्मदक्षिकं न वि(वे)द्यते, किं तु तत
ऊर्ध्वं, अन्तरकरणं चान्तर्मुहूर्तप्रमाणं । ततोऽन्तर्मुहूर्तयुक्तो जघन्यस्थितिसंक्रमस्तयोर्यत्स्थितिरवसेया । शेषाणां तु प्रकृ-
तीनामन्तरकरणं न जघति, ततस्तासामावलिकायुक्त एव यत्स्थितिः ॥ ३५ ॥

तदेवमुक्तं जघन्यस्थितिसंक्रमपरिमाणं । संप्रति साधनादिप्ररूपणावसरः । सा च विधा—मूलप्रकृतीनामुत्तरप्रकृ-
तीनां च । तत्र मूलप्रकृतीनां साधनादिप्ररूपणार्थमाह—

मूलविद् अजहन्नो सत्तण्ण तिहा चउविहो मोहे । सेस विगप्पा तेसिं डुविगप्पा संकमे होंति ॥ ३६ ॥

मूलविद् इति—इह जघन्यादन्यत्सर्वमजघन्यं यावदुत्कृष्टं । उत्कृष्टादन्यत्सर्वमपि यावज्जघन्यं तावदनुत्कृष्टं । तत्र मोह-
नीयवर्जानां सप्तानां कर्मणामजघन्यस्थितिसंक्रमस्त्रिधा । तद्यथा—अनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि—ज्ञानावरणदर्शनावरणा-
न्तरायाणां क्षीणकपायस्य समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ वर्तमानस्य जघन्यः स्थितिसंक्रमो जघति । नामगोत्रवेदनीयायुषां
तु सयोगिकेवद्विचरमसमयेऽन्तर्मुहूर्तप्रमाणे आवलिकारहितो जघन्यः स्थितिसंक्रमः । स च सादिरध्रुवश्च । तस्मादन्यः

सर्वोऽपि स्थितिसंक्रमोऽजघन्यः । स चानादिः, ध्रुवोऽजघन्यानां जघन्यानामध्रुवः, । 'चउविहो मोहेत्ति' मोहे मोहनीयेऽ-
जघन्यः स्थितिसंक्रमश्चतुर्विधः । तद्यथा-सादिरनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि-मोहनीयस्य जघन्यः स्थितिसंक्रमः सूक्ष्मसं-
परायस्य हृषिकस्य समयाधिकावधिकायां शेषायां स्थितौ, ततोऽसौ सादिरध्रुवश्च । तस्माच्च जघन्यादन्यः सर्वोऽप्यज-
घन्यः । स च ह्यायिकसम्यग्दृष्टेरुपशान्तमोहगुणस्थानके न जवति, ततः प्रतिपाते च जवति, ततोऽसौ सादिः, तत्स्था-
नमप्राप्तस्य पुनरनादिः, अध्रुवध्रुवौ जघन्याजघन्यापेक्षया । शेषविकल्पा उत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्यलक्षणास्तेषां कर्मणां संक्रमे
संक्रमविषये द्विविकल्पा जवन्ति । तद्यथा-सादयोऽध्रुवाश्च । तथाहि-य एवोत्कृष्टां स्थितिं बध्नाति स एवोत्कृष्टं स्थिति-
संक्रमं करोति, उत्कृष्टां च स्थितिं बध्नाति उत्कृष्टे संक्षेपे वर्तमानः । न चोत्कृष्टः संक्षेपः सर्वदैव लज्यते, किं त्वन्तरा-
न्तरा, शेषकाखं त्वनुत्कृष्टः । तत एतौ चावपि साद्यध्रुवौ । जघन्यश्च साद्यध्रुवः प्रागेव जावितः ॥ ३६ ॥

संप्रत्युत्तरप्रकृतीनां साधनादिप्ररूपणार्थमाह—

ध्रुवसंतकस्मिन्मिगाणं तिहा चउद्धा चरित्तमोहाणं । अजहन्नो सेसेसु य डुहेतरासिं च सबत्थ ॥ ३७ ॥

ध्रुव ति-ध्रुवं सत्कर्म यासां ता ध्रुवसत्कर्मिकास्त्रिंशदुत्तरशतसंख्याः । तथाहि-नरकदिकमनुजदिकदेवदिकवैक्रियस-
प्तकाहारकसप्तकतीर्थकरनामसम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वोच्चैर्गोत्रायुश्चतुष्टयलक्षणा अष्टाविंशतिसंख्या अध्रुवसत्कर्मिकाः प्रकृत-
यस्ता अष्टापञ्चाशदधिकात् शतादपनीयन्ते । ततः शेषं त्रिंशदुत्तरमेव शतं ध्रुवसत्कर्मिकाणां जवति । तस्मादपि चारि-
त्रमोहनीयप्रकृतयः पञ्चविंशतिसंख्या अपनीयन्ते, तासां पृथग्वक्ष्यमाणत्वात् । ततः शेषस्य पञ्चोत्तरशतस्य स्वस्वक्षपण-

पर्यवसाने जघन्यः स्थितिसंक्रमो जवति । स च सादिरध्रुवश्च । ततोऽन्यः सर्वोऽप्यजघन्यः । स चानादिः, अध्रुवध्रुवौ
 जघ्याजघ्यापेक्षया । चारित्रमोहनीयप्रकृतीनां पञ्चविंशतिसंख्यानामजघन्यः स्थितिसंक्रमश्चतुर्धा । तद्यथा—सादिरनादि-
 ध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि—उपशमश्रेण्यामुपशान्तौ सत्यां संक्रमाज्ञावः, उपशमश्रेणितः प्रच्यवने च पुनरप्यजघन्यं स्थितिसं-
 क्रममारजते, ततोऽसौ सादिः, तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः, अध्रुवध्रुवौ जघ्याजघ्यापेक्षया । ‘सेसेसु य दुहा’ शेषे-
 कृष्टानुत्कृष्टजघन्येषु द्विधा प्ररूपणा कर्तव्या । तद्यथा—सादिरध्रुवश्च । तत्रोत्कृष्टानुत्कृष्टयोर्व्या मूलप्रकृतिषु जायना
 कृता तथात्रापि कर्तव्या । जघन्यस्थितिसंक्रमः स्वस्वक्षयावसरे प्राप्यते, ततोऽसौ सादिरध्रुवश्च । ‘इयरासिमित्यादि’
 इतरासामध्रुवसत्कर्मणां पूर्वोक्तानामष्टाविंशतिसंख्यानां सर्वत्रापि सर्वेऽपि जघन्याजघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टेषु द्विधा प्ररूपणा
 कर्तव्या । तद्यथा—सादिरध्रुवश्च । सा च साद्यध्रुवताऽध्रुवसत्कर्मत्वादेव परिज्ञावनीया ॥ ३७ ॥

संप्रति क्रमप्राप्तं स्वामित्वमभिधानीयं । तच्च द्वेधा—उत्कृष्टस्थितिसंक्रमस्वामित्वं जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामित्वं च ।
 तत्रोत्कृष्टस्थितिसंक्रमस्वामित्वं प्रतिपिपादयिपुराह—

बन्धात् उक्कोसो जासिं गंतूण आक्षिगं परत्तं । उक्कोससामिजं संक्रमात् जासिं दुगं तासिं ॥ ३८ ॥

बन्धात्—‘त्ति’—यासां प्रकृतीनां बन्धात् बन्धनात् उत्कृष्टः स्थितिवन्धो जवति तासां ते एवोत्कृष्टस्थितिवन्धका देवनै-
 रयिकतिर्यङ्मनुष्याः । ‘गंतूण आक्षिगं परत्तं त्ति’ बन्धावल्लिकां गत्वाऽतिक्रम्य परतः बन्धावल्लिकायामतीतायामित्यर्थः ।
 उत्कृष्टस्वामिनः उत्कृष्टस्थितिसंक्रमस्वामिन उत्कृष्टां स्थितिं संक्रमयन्तीत्यर्थः । यासां पुनः प्रकृतीनामुत्कृष्टा स्थितिः

संकमेण प्राप्यते तस्यां द्विकं बन्धावलिकासंक्रमावलिकालक्षणं गत्वाऽतिक्रम्य परत उत्कृष्टस्वामिनः, बन्धावलिकासंक-
मावलिकयोरतीतयोरुत्कृष्टस्थितिसंक्रमस्वामिनो जयन्तीत्यर्थः ॥ ३८ ॥

सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोरुत्कृष्टस्थितिसंक्रमस्वामिनमाह—

तस्संतकस्मिगो वंधिऊण उक्कोसगं मुहुत्तंतो । सम्मत्तमीसगाणं आवलिया सुद्धदिही उ ॥ ३९ ॥

तस्संतकस्मिगो चि-तत्सत्कर्मा सम्मक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वसत्कर्मा मिथ्यादृष्टिरुत्कृष्टां स्थितिं सप्ततिसागरोपमकोटीकोटी-
प्रमाणं यध्या ततोऽन्तर्मुहूर्तादनन्तरं मिथ्यात्वात् प्रतिपत्य सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते । ततोऽसौ शुद्धदृष्टिः सम्यग्दृष्टिरन्त-
र्मुहूर्तानामुत्कृष्टा मिथ्यात्वस्थितिं सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः संक्रमयति । ततः संक्रमावलिकायामंतीतायामुदयावलिकात
उपरितनीं सम्यक्त्वस्थितिमपवर्तनाकरणेन स्वस्थाने संक्रमयति । सम्यग्मिथ्यात्वस्थितिमपि संक्रमावलिकायामंतीताया-
मुदयावलिकात उपरितनीं सम्यक्त्वे संक्रमयति, अपवर्तयति च । तत एवं तिसृणामपि दर्शनमोहनीयप्रकृतीनामुत्कृष्ट-
स्थितिसंक्रमस्वामी सम्यग्दृष्टिरेवेति ॥ ३९ ॥

तदेवमुक्तं उत्कृष्टस्थितिसंक्रमस्वामी, संप्रति जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामिनमाह—

दंसणचउक्कविग्घावरणं समयाहिगालिगा ठउमो । निहाणावलिगडुगे आवलियअसंखतमसेसे ॥ ४० ॥

दंसण चि-चक्षुरचक्षुर्यधिकेयलदर्शनावरणीयानां 'विग्घ चि' पञ्चानामन्तरायप्रकृतीनां पञ्चानां च ज्ञानावरणीयप्रकृ-
तीनां जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामी 'ठउमो चि' क्षीणकपायवीतरागचञ्चलस्थः स्वगुणस्थानकस्य समयाधिकावलिकाशेषे

वर्तमानः । तथा निज्योर्निजाप्रचलयोः स एव क्षीणकपायवीतरागद्वयस्थो व्योरावलिकयोः शेषयोस्तृतीयस्याश्चावलिक-
काया असंख्येयतमे जागे शेषे वर्तमानो जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामी जवति ॥ ४० ॥

वेदकसम्यक्त्वस्य जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामिनमाह—

समयाहिगालिगाए सेसाए वेयगस्स कयकरणे । सस्सवगचरमखंडगसंतुज्जणादिठिमोहाणं ॥ ४१ ॥

समयं ति-दर्शनमोहनीयरूपको मनुष्यो जघन्यतोऽपि वर्षाष्टकाष्टपरि वर्तमानो मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वे रूपयित्वा
सम्यक्त्वं च सर्वापवर्तनयाऽपवर्त्य सम्यक्त्वं वेदयमानस्ततः सम्यक्त्वे रूपितशेषे सति कश्चिच्चतसृणां गतीनामन्यतमस्यां
गतौ प्रयाति । ततश्चतुर्गतिकानामन्यतमः सम्यक्त्वस्य समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ वर्तमानः 'कयकरणो ति' कृत-
करणः रूपणकरणेऽन्युद्यतो जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामी जवति । मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोर्जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामिन-
माह—'सस्सवगेत्यादि' दृष्टिमोहयोर्मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः रूपणकाले यच्चरमखंडं संतुज्जणं सर्वापवर्तनेनापवर्त्य परस्थाने
पट्टयोपमासंख्येयजागमात्रचरमखंडे प्रक्षेपणं तत्र वर्तमानो मनुष्योऽविरतसम्यग्दृष्टिर्देशविरतः प्रमत्तोऽप्रमत्तो वा
जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामी जवति ॥ ४१ ॥

समउत्तरालिगाए लोत्ते सेसाए सुद्धमरागस्स । पढमकसायाण विसंजोयणसंतोत्तणाए उ ॥ ४२ ॥

समउत्तरेति-सूक्ष्मसंपरायस्य स्वगुणस्थानकस्य समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ वर्तमानस्य लोत्ते लोत्तस्य जघन्यः
स्थितिसंक्रमो जवति । इदमिह तात्पर्यम्-सूक्ष्मसंपरायः स्वगुणस्थानकस्य समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ वर्तमानो

लोत्तसत्कजघन्यस्थितिसंक्रमस्वामी जवति । अनन्तानुबन्धिनां जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामिनमाह—‘पठमेत्यादि’—प्रथमकपा-
याणामनन्तानुबन्धिनां विसंयोजने विनाशने या चरमा पट्योपमासंख्येयजागमात्रा संज्ञोजणा प्रक्षेपणं तत्र वर्तमानश्च-
तुर्गतिरूतानामन्यतमः सम्यग्दृष्टिर्जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामी जवति ॥ ४२ ॥

चरिमसजोगे जा आत्थ तासि सो चेव सेसगाणं तु । खवगक्कमेण अनियट्ठिवायरो वेयगो वेए ॥ ४३ ॥

चरिमत्ति—या (स) योग्यन्तिकाः प्रकृतयश्चतुर्नवतिसंख्याः प्रागुक्तास्त्रासां स एव सयोगिकेवर्त्तनी चरमापवर्तने वर्तमानो
जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामी जवति । शेषप्रकृतीनां जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामिनमाह—‘सेसगाणमित्यादि’ शेषाणां सत्यानर्द्धि-
त्रिकनामत्रयोदशकाष्टकपायनवनोकपायसंख्यलूनक्रोधमानमायालक्षणां पदत्रिंशत्प्रकृतीनां रूपणक्रमेण रूपणपरिपाठ्या
धरमे पट्योपमासंख्येयजागादिमात्रे संज्ञोजणे वर्तमानोऽनिवृत्तिवादरो जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामी जवति । ‘वेयगो वेदे
त्ति’ वेदको वेदे वेदस्य जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामी । इयमत्र जावना—पुरुषवेदोदये वर्तमानः पुरुषवेदस्य, स्त्रीवेदोदये
वर्तमानः स्त्रीवेदस्य, नपुंसकवेदोदये वर्तमानो नपुंसकवेदस्यानिवृत्तिवादरसंपरायश्चरमसंक्रमं कुर्वन् जघन्यस्थितिसंक्रम-
स्वामी वेदितव्यः । अन्येन हि वेदेन रूपकश्रेणिमारूढस्यान्यस्य वेदस्य जघन्यस्थितिसंक्रमो न लभ्यते । तथाहि—येन
वेदेन रूपकश्रेणिमारोहति तस्य वेदस्योदयोदीरणायवर्तनादिभिः स्थितैः (तिः) पुन्रजाश्च बहवः परिसदन्ति । ततो
यद्यपि नपुंसकवेदेन रूपकश्रेणिं प्रपन्नः स्त्रीवेदनपुंसकवेदौ युगपररूपयति, तथापि नपुंसकवेदस्यैव जघन्यः स्थितिसंक्रमः
प्राप्यते, न स्त्रीवेदस्य उदयोदीरणयोरजायात् । स्त्रीवेदेन च प्रतिपन्नो नपुंसकवेदकृत्यान्तरमन्तर्मुहूर्तेन कालेन स्त्रीवेदं

क्षपयति । एतावता च कावेनोदयोदीरणान्यां बह्वी स्थितिस्तुष्यति । यद्यपि च पुरुषवेदेनापि प्रतिपन्नस्यैतावान् काखो
 लन्यते तथापि तस्य स्त्रीवेदसत्के उदयोदीरणे न प्रवत इति स्त्रीवेदप्रतिपन्नस्यैव स्त्रीवेदस्य जघन्यः स्थितिसंक्रमो, न
 शेषस्य । तथा पुरुषवेदेन क्षपकश्रोणिं प्रपन्नो हास्यादिपङ्कज्यान्तरं पुरुषवेदं क्षपयति, अन्यथा तु हास्यादिपङ्कजसहितं ।
 उदितस्य च वेदस्योदीरणपि प्रवर्तते इति बह्वी स्थितिस्तुष्यति । पुरुषवेदस्यापि पुरुषवेदारूढस्यैव जघन्यः स्थितिसं-
 क्रमो न शेषस्य ॥ ४३ ॥

तदेवमुक्तः स्थितिसंक्रमः, संप्रत्यनुजागसंक्रमान्निधानावसरः, तत्र चैतेऽर्थाधिकारास्तथथा-जेदस्पर्धकप्ररूपणा,
 विशेषलक्षणप्ररूपणा, उत्कृष्टानुजागसंक्रमप्रमाणप्ररूपणा, जघन्यानुजागसंक्रमप्रमाणप्ररूपणा, साद्यनादिप्ररूपणा, स्वामित्वं
 चेति । तत्र जेदप्ररूपणार्थमाह—

मूलोत्तरपगङ्गतो अणुजागे संक्रमो जहा बंधे । फडुगनिहेसो सिं सवेयरघायऽघाईणं ॥ ४४ ॥

मूलोत्तरत्ति-अनुजागेऽनुजागविषये संक्रमो मूलोत्तरप्रकृतिगतः । किमुक्तं जवति ? विधाऽनुजागसंक्रमस्तथथा-मूल-
 प्रकृत्यनुजागसंक्रम उत्तरप्रकृत्यनुजागसंक्रमश्च । ते च मूलोत्तरप्रकृतिजेदा यथा बन्धे बन्धशतकेऽन्निहितास्तथात्रापि
 जघ्न्याः । कृता जेदप्ररूपणा, स्पर्धकप्ररूपणार्थमाह—‘फडुगेत्यादि’ आसां सर्वघातिनीनां देशघातिनीनामघातिनीनां प्रकृतीनां
 स्पर्धकनिर्देशः स्पर्धकप्ररूपणा यथा शतके कृता तथात्रापि कर्तव्या । तथापि किंचिदुच्यते-तत्र च केवलज्ञानावरणके-
 वलदर्शनावरणार्थं दशकपायनिद्रापंचकमिथ्यात्वलक्षणानां विंशतिप्रकृतीनां रसस्पर्धकानि सर्वघातीनि, सर्व स्वघात्यं

केवलज्ञानादिलक्षणं गुणं धातयंतीति सर्वधातीनि, तानि च ताम्रजाजनवत् निश्चिद्राणि घृतवत् स्निग्धानि ज्ञावत्तनु-
 प्रदेशोपचितानि स्फटिकाग्रहारवच्चातीव निर्मलानि । उक्तं च—“जो घायइ सविसयं सयलं सो होइ सबघाइरसो । सो
 निश्चिद्धो निश्चो तणुउं फलिहप्रहरविमलो ॥ १ ॥” मतिश्रुतावधिमनःपर्यायज्ञानावरणचक्षुरचक्षुरवधिदर्शनावरणसंज्य-
 लनचतुष्टयनवनोकपायान्तरायपञ्चकलक्षणानां पञ्चविंशतिसंख्यानां देशधातिप्रकृतीनां देशधातीनि रसस्पर्धकानि जवन्ति ।
 स्वस्य ज्ञानादेर्गुणस्य देशमेकदेशं मतिज्ञानादिलक्षणं धातयन्तीत्येवंशीलानि देशधातीनि । तानि चानेकप्रकारद्विजशतसं-
 कुलानि । तथाहि—कानिचिदनेकवृद्धद्विजशतसंकुलानि वंशदलनिर्मापितकटवत् । कानिचिन्मध्यमानेकद्विजशतसंकुलानि
 कंठवत् । कानिचित्पुनरतीवसूक्ष्मानेकद्विजशतसंकुलानि तथाविधवस्त्रवत् । तथा तानि स्तोकस्नेहानि विशिष्टनैर्मल्य-
 रहितानि च जवन्ति । तथा चोक्तं—“देसविघाइत्तणुउं इयरो कम्कंवलंसुसंकासो । विविहवहुविहजरिउं अप्पसिणेहो
 अविमलो य ॥ १ ॥” वेदनीयायुर्नामगोत्राणां संवन्धिन एकादशोत्तरप्रकृतिशतस्याधातिनो रसस्पर्धकान्यधातीनि वेदि-
 तव्यानि । केवलं वेद्यमानसर्वधातिरसस्पर्धकसंबन्धात्तान्यपि सर्वधातीनि जवन्ति । यथेहलोके स्वयमचौराणामपि
 चौरसंबन्धाच्चौरता । उक्तं च—“जाण न विसउं घाइत्तणम्मि ताणं पि सबघाइरसो । जायइ घाइसगासेण चोरया
 वेहउचोराणं ॥ १ ॥” ॥ ४४ ॥

संप्रति दर्शनमोहनीयस्य स्पर्धकप्ररूपणार्थमाह—

सर्वेषु देसघाईसु सम्मत्तं तदुपरि तु वा मिस्सं । दारुसमाणस्साणंतमोत्ति मिठत्तमुप्पिमउं ॥ ४५ ॥

सयेसु ति-इह दर्शनमोहनीयस्य सत्कर्म प्रतीत्य द्विविधानि रसस्पर्धकानि । तद्यथा-देशघातीनि सर्वघातीनि च । तत्र यानि देशघातीनि स्पर्धकानि एकस्थानकरसोपेतानि द्विस्थानकरसोपेतानि च । तेषु सर्वेष्वपि सम्यक्त्वं 'तदुपरि तु वा मिस्सं' यत्र देशघातीनि स्पर्धकानि निष्ठितानि तत उपरि सम्यग्मिथ्यात्वस्य स्पर्धकानि जयन्ति । तानि च सर्वघातीनि द्विस्थानकरसोपेतानि च । तानि सम्यग्मिथ्यात्वस्य स्पर्धकानि तावद्द्रष्टव्यानि यावत् 'दारुसमाणस्साणंतमोत्ति' दारुसमान इति द्विस्थानको रसस्तस्य संबन्धनां स्पर्धकानामनन्ततमो जागो गतो जयति । ततो यत्र सम्यग्मिथ्यात्वस्य स्पर्धकानि निष्ठां यान्ति, ततः प्रचृति द्विस्थानकत्रिस्थानकचतुःस्थानकरसोपेतानि स्पर्धकानि सर्वाण्यपि मिथ्यात्वस्य द्रष्टव्यानि ॥ ४५ ॥

कृता स्पर्धकप्ररूपणा, संप्रति विशेषलक्षणप्ररूपणार्थमाह—

तत्तच्छपयं उवट्टिया व उवट्टिया व अविजागा । अणुजागसंकमो एस अन्नपगइं निया वावि ॥ ४६ ॥

तत्तत्ति-तत्रानुजागसंकमेऽर्थपदं याथात्म्यनिर्धारणमिदं यदुत उवट्टिताः प्रचृतीकृता यद्वाऽपवर्तिता ह्रस्वीकृता अथवाऽन्यां प्रकृतिं नीता अन्यप्रकृतिस्वजावेन परिणमिताः अविजागा अनुजागाः । एष सर्वोऽप्यनुजागसंकमः । तत्र मूलप्रकृतीनामुच्चर्तनापवर्तनारूपौ चावेव संक्रमौ नान्यप्रकृतिनयनरूपः संक्रमः, तासां परस्परं संक्रमान्जावात् । उत्तरप्रकृतीनां तु त्रयोऽपि संक्रमाः ॥ ४६ ॥

तदेवमुक्तं विशेषरूपं, संप्रत्युत्कृष्टानुजागसंक्रमप्रमाणप्रतिपादनार्थमाह—

दुर्विहपमाणे जेष्ठो सम्मत्तदेसधाइ दुष्ठाणा । नरतिरियाऊआयवमिस्से विय सवघाइम्मि ॥ ४७ ॥

दुर्विह सि-द्विविधे प्रमाणे स्थानप्रमाणे घातित्वप्रमाणे च ज्येष्ठ उत्कृष्टोऽनुजागसंक्रमः सम्यक्त्वस्य देशघातिनि विस्थानके रसस्पर्धके संक्रम्यमाणे वेदितव्यः । एतदुक्तं नवति-सम्यक्त्वस्य घातित्वमाश्रित्य देशघातिस्थानमाश्रित्य सर्वोत्कृष्टविस्थानकरसोपेतं स्पर्धकपटलं यदा संक्रामति तदा तस्योत्कृष्टोऽनुजागसंक्रम इति । नरायुस्तिर्यगायुरातपसम्यग्मिथ्यात्वानां स्थानं प्रतीत्य सर्वोत्कृष्टविस्थानकरसोपेतघातित्वमाश्रित्य सर्वघातिनि रसस्पर्धके उत्कृष्टोऽनुजागसंक्रमः । अत्रापि यं जायना-नरतिर्यगायुरातपसम्यग्मिथ्यात्वानां सर्वोत्कृष्टविस्थानकरसोपेतं सर्वघातिरसस्पर्धकं यदा संक्रामति तदा स तेषामुत्कृष्टोऽनुजागसंक्रमः । अत्र नरतिर्यगायुरातपानां “दुति चउछाणा उ सेसाउ” इतिवचनात् द्वित्रिचतुःस्थानकरससंज्ञवेऽपि यत् विस्थानकरसस्पर्धकस्यैव संक्रमे उत्कृष्टोऽनुजागसंक्रम उक्तः, स एवं ज्ञापयति-एतेषां कर्मणां तथास्वाभाव्यादेव विस्थानकचतुःस्थानकरसस्पर्धकानामुद्वर्तनापवर्तनाप्रकृत्यन्तरनयनरूपस्त्रिप्रकारोऽपि संक्रमो न नवतीति ॥ ४७ ॥

सेसासु चउछाणे मंदो संमत्तपुरिससंजखणे । एगछाणे सेसासु सवघाइंमि दुष्ठाणे ॥ ४८ ॥

सेसासु सि-शेषाणामुक्तव्यतिरिक्तानां प्रकृतीनां स्थानमाश्रित्य सर्वोत्कृष्टचतुःस्थानको घातित्वमाश्रित्य सर्वघाती रसो यदा संक्रामति तदा स तेषामुत्कृष्टोऽनुजागसंक्रमः । तदेवमुक्तमुत्कृष्टानुजागसंक्रमप्रमाणं । संप्रति जघन्यानुजागसंक्रम-

प्रमाणप्रतिपादनार्थमाह—‘मंदो ति’ सम्यक्त्वस्य पुरुषवेदस्य संज्वलनानां चैकस्थानके रसे संक्रामति मन्दो, जघन्योऽनु-
जागसंक्रमो वेदितव्यः । एतदुक्तं जयति—सम्यक्त्वस्य सर्वविशुद्ध एकस्थानको रसो यदा संक्रामति तदा तस्य जघन्योऽ-
नुजागसंक्रमः, पुरुषवेदसंज्वलनानां च दूषणकाये यानि समयोनावलिकादिकवद्धानि स्पर्धकानि एकस्थानरसोपेतानि
तानि यदा संक्रामन्ति तदा स तेषां जघन्योऽनुजागसंक्रमः । ‘सेसासु’ इत्यादि’ शेषासूक्तव्यतिरिक्तासु सर्वासु प्रकृतिषु
सर्वघातिनि विस्थानकरसोपेते स्पर्धके संक्रम्यमाणे जघन्योऽनुजागसंक्रमो वेदितव्यः । इदमत्र तात्पर्यं—सम्यक्त्वपुरुष-
वेदसंज्वलनचतुष्टयव्यतिरिक्तानां शेषप्रकृतीनां घातित्वमाश्रित्य सर्वघातीनि, स्थानमाश्रित्य विस्थानकरसोपेतानि मन्दा-
नुजावानि यानि रसस्पर्धकानि तानि यदा संक्रामन्ति तदा स तासां जघन्योऽनुजागसंक्रमः । इह यद्यपि मतिश्रुताव-
धिमनःपर्यायज्ञानावरणचक्षुरचक्षुरवधिदर्शनावरणान्तरायपञ्चकानामेकस्थानकोऽपि रसो बन्धे प्राप्यते तथापि ह्यका-
लेऽपि प्राग्गच्छो विस्थानकोऽपि रसः संक्रामति, नैकस्थानकः केवल इति जघन्यसंक्रमविषयतया नैतेषामेकस्थान-
करस उक्तः ॥ ४० ॥

तदेवमुक्तं जघन्यानुजागसंक्रमपरिमाणं । संग्रति साधनादिप्ररूपणा कर्तव्या । सा च विधा—मूलप्रकृतिसाधनादि-
प्ररूपणा उत्तरप्रकृतिसाधनादिप्ररूपणा च । तत्र मूलप्रकृतीनां साधनादिप्ररूपणार्थमाह—
अजहृषो तिसि तिहा मोहस्स चउविहो अहाउस्स । एवमणुकोसो सेसिगाण तिविहो अणुकोसो ४ए
सेसा मूलपगइसु दुविहा अह उत्तरासु अजहृषो । सत्तरसस चउझा तिविकप्पो सोलसण्हं तु ॥ ५० ॥

तदेवमुक्तं विशेषद्वयं, संप्रत्युत्कृष्टानुजागसंक्रमप्रमाणप्रतिपादनार्थमाह—

“द्विद्विपमाणे जेष्ठो सम्मत्तदेसधाऽदुष्ठाणा । नरतिरियाज्ज्यायवमिस्से विध सवधाइम्मि ॥ ४७ ॥

द्विद्वि ति—द्विविधे प्रमाणे स्थानप्रमाणे घातित्वप्रमाणे च ज्येष्ठ उत्कृष्टोऽनुजागसंक्रमः सम्यक्त्वस्य देशघातिनि विस्थानके रसस्पर्धके संक्रम्यमाणे वेदितव्यः । एतदुक्तं जवति—सम्यक्त्वस्य घातित्वमाश्रित्य देशघातिस्थानमाश्रित्य सर्वोत्कृष्टविस्थानकरसोपेतं स्पर्धकपटलं यदा संक्रामति तदा तस्योत्कृष्टोऽनुजागसंक्रम इति । नरायुस्तिर्यगायुरातपसम्यग्मिथ्यात्वानां स्थानं प्रतीत्य सर्वोत्कृष्टविस्थानकरसोपेतघातित्वमाश्रित्य सर्वघातिनि रसस्पर्धके उत्कृष्टोऽनुजागसंक्रमः । अत्रापीयं जावना—नरतिर्यगायुरातपसम्यग्मिथ्यात्वानां सर्वोत्कृष्टविस्थानकरसोपेतं सर्वघातिरसस्पर्धकं यदा संक्रामति तदा स तेषामुत्कृष्टोऽनुजागसंक्रमः । अत्र नरतिर्यगायुरातपानां “द्विद्वि चउष्ठाणा उ सेसाउ” इतिवचनात् द्वित्रिचतुःस्थानकरससंज्ञवेऽपि यत् विस्थानकरसस्पर्धकस्यैव संक्रमे उत्कृष्टोऽनुजागसंक्रम उक्तः, स एवं ज्ञापयति—एतेषां कर्मणां तथास्वाजाव्यादेव त्रिस्थानकचतुःस्थानकरसस्पर्धकानामुद्धर्तनापवर्तनाप्रकृत्यन्तरनयनरूपस्त्रिप्रकारोऽपि संक्रमो न जवतीति ॥ ४७ ॥

सेसासु चउष्ठाणे मंदो सम्मत्तपुरिससंजखणे । एगच्छाणे सेसासु सवधाइमि दुष्ठाणे ॥ ४८ ॥

सेसासु ति—शेषाणामुक्तव्यतिरिक्तानां प्रकृतीनां स्थानमाश्रित्य सर्वोत्कृष्टश्चतुःस्थानको घातित्वमाश्रित्य सर्वघाती रसो यदा संक्रामति तदा स तेषामुत्कृष्टोऽनुजागसंक्रमः । तदेवमुक्तमुत्कृष्टानुजागसंक्रमप्रमाणं । संप्रति जघन्यानुजागसंक्रम-

प्रमाणप्रतिपादनार्थमाह—‘मंदो ति’ सम्यक्त्वस्य पुरुषवेदस्य संज्वलनाना चैकस्थानके रसे संक्रामति मन्दो जघन्योऽनु-
जागसंक्रमो वेदितव्यः । एतदुक्तं जघति—सम्यक्त्वस्य सर्वविशुद्ध एकस्थानको रसो यदा संक्रामति तदा तस्य जघन्योऽ-
नुजागसंक्रमः, पुरुषवेदसंज्वलनानां च रूपणकाद्ये यानि समयोनावल्लिकाविक्रज्जानि स्पर्धकानि एकस्थानरसोपेतानि
तानि यदा संक्रामन्ति तदा स तेषां जघन्योऽनुजागसंक्रमः । ‘सेसांसु’ इत्यादि’ शेषासूक्तव्यतिरिक्तासु सर्वासु प्रकृतिषु
सर्वधातिनि विस्थानकरसोपेते स्पर्धके संक्रम्यमाणे जघन्योऽनुजागसंक्रमो वेदितव्यः । इदमत्र तात्पर्यं—सम्यक्त्वपुरुष-
वेदसंज्वलनचतुष्टयव्यतिरिक्तानां शेषप्रकृतीनां धातित्वमाश्रित्य सर्वधातीनि, स्थानमाश्रित्य विस्थानकरसोपेतानि मन्दा-
नुजावानि यानि रसस्पर्धकानि तानि यदा संक्रामन्ति तदा स तासां जघन्योऽनुजागसंक्रमः । इह यद्यपि मतिश्रुताव-
धिमनःपर्यायज्ञानावरणचक्षुरचक्षुरवधिदर्शनावरणान्तरायपञ्चकानामेकस्थानकोऽपि रसो बन्धे प्राप्यते तथापि ह्यका-
खेऽपि प्राग्गच्छो विस्थानकोऽपि रसः संक्रामति, नैकस्थानकः केवल इति जघन्यसंक्रमविषयतया नैतेषामेकस्थान-
करस उक्तः ॥ ४० ॥

तदेवमुक्तं जघन्यानुजागसंक्रमपरिमाणं । संप्रति साधनादिप्ररूपणा कर्तव्या । सा च विधा—मूलप्रकृतिसाधनादि-
प्ररूपणा उत्तरप्रकृतिसाधनादिप्ररूपणा च । तत्र मूलप्रकृतीनां साधनादिप्ररूपणार्थमाह—
अजहणो तिष्ठि तिहा मोहस्स चउविहो अहाउस्स । एवमणुकोसो सेसिमाण तिविहो अणुकोसो ४९
सेसा मूलपगइसु दुविहा अह उत्तरासु अजहणो । सत्तरसण चउझा तिविकप्पो सोलसण्हं तु ॥ ५० ॥

तिविहो उत्तीसाय एकोसो ह नवगस्स य चउद्धा । एयासिं सेसा सेसगाण भवे य डुविगप्पा ॥ ५१ ॥

तिविहो ति-सातवेदनीयपञ्चेन्द्रियजातितैजससंज्ञकसमचतुरक्षसंस्थानशुक्ललोहितहारिषसुरजिगन्धकपायाम्बुमधुरमृ-
दुलघूणशीत (स्निग्धोष्ण) लक्ष्णशुचवर्णाद्येकादशकागुरुलघून्नासपराधातप्रशस्तविहायोगतित्रसादिदशकनिर्माणलक्षणानां
पट्त्रिंशत्प्रकृतीनामुत्कृष्टोऽनुजागसंक्रमस्त्रिविधस्त्रिप्रकारः । तद्यथा-अनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि-आसां पट्त्रिंशत्प्रकृतीनां
क्षपक आत्मीयात्मीयबन्धव्यवहृदकाखे उत्कृष्टमनुजागं वध्नाति वध्ना च बन्धावलिकायामतीतायां संक्रमयितुमारजते ।
तं च तावत्संक्रमयति यावत्सयोगिकेवल्लिचरमसमयः । ततः क्षपकसयोगिकेवल्लिवर्जस्य शेषस्यानुत्कृष्ट एवानुजाग एतासां
संक्रामति । तस्य चादिर्न विद्यत इत्यनादिः ध्रुवाध्रुवौ अजव्यजव्यापेक्षया । 'अहेत्यादि' अथशब्दस्तथाविधार्थे । नव-
कस्य उद्योतवर्जपन्नाराचसंज्ञननौदारिकसप्तकक्षलक्षणास्यानुत्कृष्टोऽनुजागसंक्रमश्चतुर्विधः । तद्यथा-सादिरनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च ।
तथाहि-एतेषामुद्योतवर्जानामष्टानां कर्मणां सम्यग्दृष्टिर्देवोऽत्यन्तविशुद्धपरिणाम उत्कृष्टमनुजागं वध्ना बन्धावलिकायाम-
तीतायां संक्रमयति । उद्योतनाम्नः पुनः सप्तमनरकपृथिव्यां वर्तमानो नैरयिको मिथ्यादृष्टिः सम्यक्त्वं प्रतिपत्तुकाम
उत्कृष्टमनुजागबन्धं करोति । ततो बन्धावलिकायामतीतायां संक्रमयति । तं च जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षतो दे पट्पटी
सागरोपमाणां यावत् । इह यद्यपि सप्तमनरकपृथिव्यां चरमेऽन्तर्मुहूर्तेऽवश्यं मिथ्यात्वं गच्छति तथाप्यग्रेतने जवेऽन्तर्मु-
हूर्तानन्तरं यः सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते स इह गृह्यते । ततोऽपान्तराखे स्तोको मिथ्यात्वकाखो जवेऽपि चिरंतनग्रन्थेषु न
विवक्षित इत्यस्मान्निरपि दे पट्पटी सागरोपमाणां यावदित्युक्तं । तत उत्कृष्टात्प्रतिपतितस्यानुत्कृष्टः । स च सादिः ।

तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवौ जघन्याजघन्यापेक्षया । 'एयासिमित्यादि' एतासां सप्तदशपोरुशपट्टत्रिंशन्नवकरू-
पाणां प्रकृतीनामुक्तशेषा विकल्पा उक्तसप्तदशादिव्यतिरिक्तानां च शेषप्रकृतीनामशीतिसंख्यानां सर्वेऽप्युत्कृष्टानुत्कृष्ट-
जघन्याजघन्या द्विविकल्पा द्विप्रकारा ज्ञातव्याः । तद्यथा—सादयोऽध्रुवाश्च ।-तथाहि—सप्तदशानां पोरुशानां चोत्कृष्टोऽ-
नुजागसंक्रमो मिथ्यादृष्टेस्त्कृष्टे संक्षेपे वर्तमानस्य प्राप्यते । शेषकालं तु तस्याप्यनुत्कृष्ट एव । अत एव तौ छावपि साद्य-
ध्रुवौ । जघन्यो जावित एव । तथा षट्त्रिंशत्प्रकृतीनां नवकस्य च जघन्योऽनुजागसंक्रमः सूक्ष्मैकेन्द्रिये हतप्रचूतानुजाग-
सत्कर्मणि प्राप्यते । प्रचूतानुजागसत्कर्मधाताजावे तु तस्मिन्नप्यजघन्यस्तत एतौ साद्यध्रुवौ । उत्कृष्टो जावित एव ।
शेषाणां प्रकृतीनां संज्ञिनि पञ्चेन्द्रिये पर्याप्ते शुजानां वैक्रियसप्तकदेवदिकोच्चैर्गोत्रातपतीर्थकराहारकसप्तकमनुजदिकनर-
कायुर्वर्जशेषायुस्वरूपाणां चतुर्विंशतिसंख्यानां विशुद्धावशुजानां च स्त्यानार्द्धित्रिकासातवेदनीयदर्शनमोहनीयत्रितया-
प्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणकपायनरकायुर्नरकद्विकतिर्यग्विकपञ्चेन्द्रियजातिवर्जशेषजातिचतुष्टयप्रथमवर्जसंस्थानप्रथमव-
र्जसंहननाशुजवर्णादिनवकाप्रशस्तविदायोगत्युपधातस्थावरदशकनीचैर्गोत्ररूपाणां षट्पञ्चाशत्संख्यानां संक्षेपे उत्कृष्टोऽनु-
जागवन्धो लब्धते । शेषकालं त्वनुत्कृष्टः । एवं संक्रमोऽपि । तत एतौ साद्यध्रुवौ । जघन्योऽनुजागसंक्रमः पुनः सूक्ष्मै-
केन्द्रिये हतप्रचूतानुजागसत्कर्मणि प्राप्यते । प्रचूतानुजागसत्कर्मधाताजावे तु तस्मिन्नप्यजघन्यः । तत एतावपि
साद्यध्रुवौ ॥ ५१ ॥

ररसमृदुलघुस्निग्धोष्णस्पर्शप्रशस्तविहायोगत्युच्चासागुरुलघुपराघातत्रसादिदशनिर्माणतीर्थकरोच्चैर्गोत्रलक्षणानां चतुःपञ्चा-
 शत्संख्यानामात्मीयात्मीयबन्धव्यवहृदसमये उत्कृष्टमनुजागं वज्रा बन्धावसिकायाः परतस्तावदुत्कृष्टमनुजागं संक्रम-
 यति यावत्सयोगिकेवल्लिचरमसमयः । तथा चैतासां प्रकृतीनामुत्कृष्टानुजागसंक्रमस्वामिनः प्रायोऽपूर्वकरणादयः सयोगि-
 केवल्लिपर्यवसाना ज्ञेयाः ॥ ५४ ॥

तदेवमुक्त उत्कृष्टानुजागसंक्रमस्वामी, संप्रति जघन्यानुजागसंक्रमस्वामिनं प्रतिपिपादयिपुर्जघन्यानुजागसंक्रम-
 संज्ञवपरिज्ञानार्थमाह—

खगस्संतरकरणे अकण घाईण सुहुमकम्भुवरिं । केवल्लिणो णंतगुणं असन्निजं सेसअसुजाणं ॥ ५५ ॥

खगस्स ति—यावदद्याप्यन्तरकरणं न विधीयते तावत्क्षपकस्य सर्वघातिनीनां देशघातिनीनां च प्रकृतीनां संबन्धी
 अनुजागः सूक्ष्मैकेन्द्रियसत्कादनुजागसत्कर्मणोऽनन्तगुणो जवति । अन्तरकरणे तु कृते सति सूक्ष्मैकेन्द्रियस्यापि सत्का-
 दनुजागसत्कर्मणो हीनो जवति । तथा शेषाणामप्यघातिनीनामशुजप्रकृतीनामसातवेदनीयप्रथमवर्जसंस्थानप्रथमवर्ज-
 संहननकृष्णनीलदुरजिगन्धतिक्तकटुगुरुकर्कशरूक्षशीतोपघाताप्रशस्तविहायोगतिदुर्जगद्भुःस्वरानादेयास्थिराशुजापर्यासा-
 यशःकीर्तिनीचैर्गोत्रलक्षणानां त्रिंशत्संख्यानां केवल्लिनोऽनुजागसत्कर्म असंज्ञिपञ्चेन्द्रियसत्कादनुजागसत्कर्मणोऽनन्तगुणं
 वेदितव्यं । तथा च सति सर्वघातिनीनां देशघातिनीनां च प्रकृतीनां जघन्यानुजागसंक्रमसंज्ञवः क्षपकस्यान्तरकरणे कृते

सति वेदितव्यः । शेषाणां त्वशुभप्रकृतीनामुक्तरूपाणां जघन्यानुजागसंक्रमसंज्ञवः, न सयोगिकेवल्लिनि, किंतु हतस-
त्कर्मणः सूक्ष्मेकेन्द्रियादेः, तस्यैव वक्ष्यमाणत्वात् ॥ ५५ ॥

इह 'संकमईय आमुदुत्ततो' इतिवचनात्सम्यग्दृष्टयो मिथ्यादृष्टयो वा किलान्तर्मुदूर्तात्परतः सर्वप्रकृतीनामनुजाग-
घातं कुर्वन्तीति प्रसक्तं, तत्रापवादमाह—

सम्मदिष्ठी न हृणइ सुजाणुजागे असम्मदिष्ठी वि । सम्मत्तमीसगाणं उक्कोसं वज्झिया खवणं ॥ ५६ ॥

सम्मदिष्ठी ति—इह याः शुभप्रकृतयः सातवेदनीयदेवद्विकमनुजद्विकपञ्चेन्द्रियजातिप्रथमसंस्थानप्रथमसंहननौदारिक-
वैक्रियसप्तकादारकसप्तकतैजससप्तकशुभवर्णाद्येकादशकागुरुलघूपघातोद्धासातपोद्योतप्रशस्तविद्यायोगतित्रसादिदशकनि-
र्माणतीर्थकरोच्चैर्गोत्रलक्षणाः पट्पट्टिसंख्यास्तासां सर्वासामपि शुभमनुजागमुत्कर्षतो वे पट्पट्टी सागरोपमाणां यावत्स-
म्यग्दृष्टिर्न विनाशयति । असम्यग्दृष्टिमिथ्यादृष्टिः । अपिशब्दात्सम्यग्दृष्टिश्च सम्यग्मिथ्यात्वयोरुत्कृष्टमनुजागं न विना-
शयति । क्षणं क्षणकालं वर्जयित्वा । एतदुक्तं जवति—क्षणकाले सम्यग्दृष्टिरपि सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोरुत्कृष्ट-
मनुजागं विनाशयति, तेन क्षणकालो वर्ज्यते । तथा चोक्तं पञ्चसंग्रहमूलटीकायां—“सम्यग्दृष्टयो मिथ्यादृष्टयश्च सम्य-
क्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोरुत्कृष्टमनुजागं विनाशयन्ति, अपि तु क्षणकः सम्यग्दृष्टिर्विनाशयति उजयोरपि दृष्ट्योरिति” ।
मिथ्यादृष्टिः पुनः सर्वासामपि शुभप्रकृतीनां संक्षेपेनाशुभप्रकृतीनां तु विशुद्ध्याऽन्तर्मुदूर्तात्परत उत्कृष्टमनुजागमवश्यं
विनाशयति ॥ ५६ ॥

तदेवं जघन्यानुज्ञागसंक्रमस्वामित्वप्रतिपादनाय जावना कृता । संप्रति जघन्यानुज्ञागसंक्रमस्वामित्वमेवाह—
अंतरकरणा उवरिं जहन्नविहंसंकमो उ जस्स जहिं । घाईणं नियगचरमरसखंडे दिठिमोहडुगे ॥ ५७ ॥

अंतरकरणं चि-अन्तरकरणादूर्ध्वं घातिकर्मप्रकृतीनां मध्ये यस्याः प्रकृतेर्यत्र गुणस्थानके जघन्यस्थितिसंक्रम उक्तः, तस्यास्तत्र जघन्यानुज्ञागसंक्रमोऽपि वेदितव्यः । एतदुक्तं भवति-अन्तरकरणे कृते सति अनिवृत्तिवादरसंपरायः क्षपको नवनोकपायसंज्वलनचतुष्टयानां क्षपणक्रमेण जघन्यस्थितिसंक्रमणकाले जघन्यानुज्ञागसंक्रमं करोति । ज्ञानावरणपञ्चकान्तरायपञ्चकचक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनावरणनिष्ठाप्रचलारूपदर्शनावरणपङ्क्तानां क्षीणकपायः समयाधिकावल्लिकाशेषायां स्थितौ वर्तमानो जघन्यानुज्ञागसंक्रमं करोति । 'नियगेत्यादि' दर्शनमोहनीयविकस्य सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वरूपस्य क्षपणकाले निजकचरमरसखंडे आत्मीयात्मीयचरमरसखंडसंक्रमणकाले जघन्यानुज्ञागसंक्रमो भवति ॥ ५७ ॥

आऊण जहणविई वंधिय जावत्तिय संकमो ताव । उवलणत्तित्थसंजोयणा य पढमालियं गंतु ॥ ५८ ॥

आऊणं चि-चतुर्णामप्यायुषां जघन्यां स्थितिं वज्झा, जघन्यां हि स्थितिं वध्नन् जघन्यमनुज्ञागं वध्नातीति जघन्यस्थितिग्रहणं । ततो जघन्यां स्थितिं वज्झा बन्धावल्लिकायाः परतस्तावज्जघन्यानुज्ञागं संक्रमयति यावत्समयाधिकावल्लिकाशेषा भवति । ततो जघन्यां स्थितिं वज्झा यावदस्ति संक्रमस्तावज्जघन्यानुज्ञागसंक्रमः प्राप्यते । तथा नरकविक्रमनुजविकदेवविक्रमैक्रियसप्तकाहारकसप्तकोच्चैर्गोत्रलक्षणानामेकविंशत्युल्लसन्नप्रकृतीनां तीर्थकरस्यानन्तानुबन्धिनां च जघन्यमनुज्ञागं वज्झा प्रथमावल्लिकां बन्धावल्लिकालक्षणां गत्वाऽतिक्रम्य, बन्धावल्लिकायाः परत इत्यर्थः । जघन्यमनुज्ञागं संक्रम-

यति । कः संक्रमयतीति चेदुच्यते-वैक्रियसप्तकदेवद्विकनरकद्विकानामसंक्षिप्येन्द्रियो, मनुष्यद्विकोच्चैर्गोत्रयोः सूक्ष्मनिः
गोदः, आहारकसप्तकस्याप्रमत्तः, तीर्थकरस्याधिरतसम्यग्दृष्टिः, अनन्तानुबन्धिनां पश्चात्कृतसम्यक्त्वो मिथ्यादृष्टि-
संक्रमयतीति ॥ ५० ॥

सेसाण सुहुम ह्यसंतकस्मिगो तस्स हेष्ठं जाव । वंधइ तावं एगिंदित्तं व णेगिंदित्तं वावि ॥ ५१ ॥

सेसाण चि-उक्तशेषाणां शुजानामशुजानां वा प्रकृतीनां सप्तनवतिसंख्यानां यः सूक्ष्मकेन्द्रियो वायुकायिकोऽग्निका-
यिको वा हतसत्कर्मा, इतं विनाशितं प्रचूतमनुजागसत्कर्म येन स हतसत्कर्मा, स तस्यात्मसत्कस्यानुजागसत्कर्मणोऽध-
स्तात् ततः स्तोकतरमित्यर्थः । अनुजागं तावद्वधाति यावदेकेन्द्रियस्तस्मिन्नन्यस्मिन् वा एकेन्द्रियज्ञवे वर्तमानोऽनेके-
न्द्रियो वेति स एव हतसत्कर्मा एकेन्द्रियोऽन्यस्मिन् द्वीन्द्रियादिज्ञवे वर्तमानो यावदन्यं बृहत्तरमनुजागं न वधाति,
तावत्तमेव जघन्यमनुजागं संक्रमयति ॥ ५१ ॥

तदेवमुक्तोऽनुजागसंक्रमः । संप्रति प्रदेशसंक्रमाजिधानावसरः । तत्र चैतेऽर्थाधिकाराः, तद्यथा-सामान्यलक्षणं
जैदैः साधनादिप्ररूपणा उत्कृष्टप्रदेशसंक्रमस्वामी जघन्यप्रदेशसंक्रमस्वामी च । तत्र सामान्यलक्षणप्रतिपादनार्थमाह—
जं दलियमन्नपगइं निज्जइ सो संक्रमो पएसस्स । उव्वलणो विप्पाउं अहापवत्तो गुणो सबो ॥ ६० ॥

जं ति-यत्संक्रमप्रायोग्यं दक्षिकं कर्मज्वयं अन्यप्रकृतिं नीयते अन्यप्रकृतिरूपतया परिणम्यते स प्रदेशसंक्रमः । उक्तं
सामान्यलक्षणं । संप्रति जैदमाह-‘उव्वलणो’ इत्यादि । प्रदेशसंक्रमः पञ्चधा । तद्यथा-उव्वलणासंक्रमः, विध्यातसंक्रमः,

यथाप्रवृत्तसंक्रमः, गुणसंक्रमः, सर्वसंक्रमश्च । तत्र यथोद्देशं निर्देश इति न्यायात्प्रथमत उद्वेलनासंक्रमस्य लक्षणमभि-
 धीयते-इहानन्तानुबन्धिचतुष्टयसम्यक्त्वसम्यग्मित्यात्वदेवद्विकनरकद्विकयैक्रियसप्तकाहारकसप्तकमनुजद्विकोच्चैर्गोत्रलक्ष-
 णानां सप्तविंशतिप्रकृतीनां प्रथमतः पट्योपमासंख्येयजागमात्रं स्थितिखंमन्तर्मुहूर्तेन कालेनोत्किरति । ततः पुनरपि
 द्वितीयं स्थितिखंमं पट्योपमासंख्येयजागमात्रमेव, केवलं प्रथमात् स्थितिखंमात् विशेषहीनमन्तर्मुहूर्तेन कालेनोत्किरति ।
 ततोऽपि तृतीयं स्थितिखंडं पट्योपमासंख्येयजागमात्रं, द्वितीयात् स्थितिखंमात् विशेषहीनमन्तर्मुहूर्तेन कालेनोत्किरति ।
 एवं पट्योपमासंख्येयजागमात्राणि स्थितिखंडानि पूर्वस्मात् पूर्वस्मात् स्थितिखंडाविशेषहीनानि तावद्वाच्यानि यावत्
 द्विचरमं स्थितिखंमं । सर्वाण्यपि च तानि प्रत्येकमन्तर्मुहूर्तेन कालेनोत्कीर्यन्ते । इह च द्विधा प्ररूपणा-अनन्तरोपनिधया
 परंपरोपनिधया च । तत्रानन्तरोपनिधया प्रथमस्थितिखंमस्य प्रजूता स्थितिः । ततो द्वितीयस्य विशेषहीना । ततोऽपि
 तृतीयस्य विशेषहीना । एवं यावद्विचरमं स्थितिखंमं । कृताऽनन्तरोपनिधया प्ररूपणा । संप्रति परंपरोपनिधया क्रियते-
 तत्र प्रथमस्थितिखंमापेक्षया कानिचित् स्थितिखंमानि स्थित्यपेक्षयाऽसंख्येयजागहीनानि, कानिचित्संख्येयजागहीनानि,
 कानिचित् संख्येयगुणहीनानि, कानिचिदसंख्येयगुणहीनानि । यदा तु प्रदेशपरिमाणं चिन्त्यते, तदा प्रथमस्थितिखंडात्
 द्वितीयं स्थितिखंडं दक्षिकापेक्षया विशेषाधिकं । ततोऽपि तृतीयं विशेषाधिकं, एवं तावद्वाच्यं यावत् द्विचरमं स्थितिखंमं ।
 इयमनन्तरोपनिधा । परंपरोपनिधा पुनरियं-प्रथमात् स्थितिखंमादक्षिकमपेक्ष्य किंचिदसंख्येयजागाधिकं, किंचित्संख्ये-
 यजागाधिकं, किंचित्संख्येयगुणाधिकं, किंचिदसंख्येयगुणाधिकं, स्थितिखंमानां चोत्करणविधिरयं-प्रथमसमये स्तोत्रं

दक्षिणमुत्किरति । द्वितीये समयेऽसंख्येयगुणं । ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणं । एवं तावद्वाच्यं यावदन्तर्मुहूर्तस्य
 चरमसमयः । गुणकारश्चात्र पञ्चोपमासंख्येयजागलक्षणो वेदितव्यः । एवं सर्वेष्वपि स्थितिखंडेषु द्रष्टव्यं । दक्षिणं
 चोत्कीर्य क प्रक्षिप्यत इति चेदुच्यते-किंचित्स्वस्थाने किंचित्परस्थाने । तत्र कियत्प्रक्षिप्यत इति विशेषतो निरूप्यते-प्र-
 थमे स्थितिखंडे प्रथमसमये यत्कर्मदक्षिणमन्यप्रकृतिषु प्रक्षिपति तत् स्तोकं । यत् स्वस्थान एवाधस्तात्प्रक्षिप्यते तत्ततोऽ-
 संख्येयगुणं । ततोऽपि द्वितीयसमये यत्स्वस्थाने प्रक्षिप्यते तदसंख्येयगुणं । परप्रकृतिषु पुनर्यत् प्रक्षिप्यते तत्प्रथमस-
 मयपरस्थानप्रक्षिप्तादिशेषहीनं । तृतीयसमये यत्स्वस्थाने प्रक्षिप्यते तत् द्वितीयसमयस्वस्थानप्रक्षिप्तादसंख्येयगुणं । यत्पुनः
 परप्रकृतिषु प्रक्षिप्यते, तत् द्वितीयसमयपरस्थानप्रक्षिप्तादिशेषहीनं । एवं तावद्वाच्यं यावदन्तर्मुहूर्तचरमसमयः । एवं
 सर्वेष्वपि स्थितिखंडेषु द्विचरमस्थितिखंडपर्यवसानेषु वाच्यं । संप्रति चरमखंडस्य विधिरुच्यते-चरमस्थितिखंडं द्विचरम-
 स्थितिखंडरूपेक्षयाऽसंख्येयगुणं तदपि चरमस्थितिखंडमन्तर्मुहूर्तेन कालेनोत्कीर्यते । तस्य च यत्प्रदेशाग्रं तद्भुदयावलिका-
 गतं मुक्त्वा शेषं सर्वं परस्थाने प्रक्षिपति । तच्चैवं-प्रथमसमये स्तोकं, द्वितीये समयेऽसंख्येयगुणं, ततोऽपि तृतीयसम-
 येऽसंख्येयगुणं, एवं यावच्चरमसमयः । चरमसमये तु यत्परप्रकृतिषु प्रक्षिप्यते दक्षिणं स सर्वसंक्रम उच्यते । तत्र याव-
 त्प्रमाणं द्विचरमस्थितिखंडसत्कं, कर्मदक्षिणं चरमसमये परप्रकृतिषु संक्रमयति, तावत्प्रमाणं चेच्चरमस्थितिखंडस्य कर्मद-
 क्षिणं प्रतिसमयमपह्रियते तर्हि तच्चरमं स्थितिखंडमसंख्येयाजिरुत्सर्पिण्यवसर्पिणीजिर्निर्घोषीजवति । एषा काखतो मार्गणा ।
 क्षेत्रतः पुनरियं-यावत्प्रमाणं द्विचरमस्थितिखंडसत्कं कर्मदक्षिणं परप्रकृतिषु संक्रमयति, तावत्प्रमाणं कर्मदक्षिणं चरम-

यथाप्रवृत्तसंक्रमः, गुणसंक्रमः, सवैसंक्रमश्च । तत्र यथोद्देशं निर्देश इति न्यायात्प्रथमत उद्वेक्षनासंक्रमस्य लक्षणमभि-
धीयते-इहानन्तानुबन्धिचतुष्टयसम्यक्त्यसम्यग्मिथ्यात्वदेवद्विकनरकद्विकवैक्रियसप्तकाहारकसप्तकमनुजद्विकोच्चैर्गोत्रलक्ष-
णानां सप्तविंशतिप्रकृतीनां प्रथमतः पट्योपमासंख्येयजागमात्रं स्थितिलंभन्तर्मुद्भूतेन कालेनोत्किरति । ततः पुनरपि
द्वितीयं स्थितिरां पट्योपमासंख्येयजागमात्रमेव, केवलं प्रथमात् स्थितिलंभात् विशेषहीनमन्तर्मुद्भूतेन कालेनोत्किरति ।
ततोऽपि तृतीयं स्थितिरां पट्योपमासंख्येयजागमात्रं, द्वितीयात् स्थितिलंभात् विशेषहीनमन्तर्मुद्भूतेन कालेनोत्किरति ।
एवं पट्योपमासंख्येयजागमात्राणि स्थितिरां नि पूर्वस्मात् पूर्वस्मात् स्थितिलंभाद्विशेषहीनानि तावदाच्यानि यावत्
द्विचरमं स्थितिरां । सर्वाण्यपि च तानि प्रत्येकमन्तर्मुद्भूतेन कालेनोत्कीर्यन्ते । इह च विधा प्ररूपणा-अनन्तरोपनिधया
परंपरोपनिधया च । तत्रानन्तरोपनिधया प्रथमस्थितिलंभस्य प्रज्ञाता स्थितिः । ततो द्वितीयस्य विशेषहीना । ततोऽपि
तृतीयस्य विशेषहीना । एवं यावद्विचरमं स्थितिलंभं । कृताऽनन्तरोपनिधया प्ररूपणा । संप्रति परंपरोपनिधया क्रियते-
तत्र प्रथमस्थितिरांभापेक्षया कानिचित् स्थितिलंभानि स्थित्यपेक्षयाऽसंख्येयजागहीनानि, कानिचित्संख्येयजागहीनानि,
कानिचित् संख्येयगुणहीनानि, कानिचिदसंख्येयगुणहीनानि । यदा तु प्रदेशपरिमाणं चिन्त्यते, तदा प्रथमस्थितिलंभात्
द्वितीयं स्थितिरां दक्षिकापेक्षया विशेषाधिकं । ततोऽपि तृतीयं विशेषाधिकं, एवं तावदाच्यं यावत् द्विचरमं स्थितिलंभं ।
इयमनन्तरोपनिधा । परंपरोपनिधा पुनरियं-प्रथमात् स्थितिलंभाद्विचरमपेक्षया किंचिदसंख्येयजागाधिकं, किंचित्संख्ये-
यजागाधिकं, किंचित्संख्येयगुणाधिकं, किंचिदसंख्येयगुणाधिकं, स्थितिलंभानां चोत्करणविधिरयं-प्रथमसमये स्तोकं

त्किरति । एष विधिः प्रथमखंडस्य । ततः पुनरपि तथा तेनैव प्रकारेणान्तर्मुहूर्तेन कालेनान्यत् पश्योपमासंख्येयजा-
गमात्रं खंडं पूर्णस्मादूनमूनतरमुत्किरति । एवं तावदाख्यं यावत् विचरमं स्थितिखंडं । तच्च प्रथमस्थितिखंडापेक्षयाऽ-
संख्येयगुणहीनं ॥ ६२ ॥

तं दक्षिणं सत्या(छा)णे समए समए असंखगुणियाए । सेढीए परठाणे विसेसहाणीए संबुजइ ॥ ६३ ॥

तं ति-तद्भुत्कीर्यमाणं दक्षिणं समये समये स्वस्थाने असंख्येयगुणितया श्रेण्या संबुजते प्रक्षिपति । यत्पुनः परस्थाने पर-
प्रकृतौ तद्विशेषदान्या । तद्यथा-प्रथमसमये यत् परप्रकृतौ प्रक्षिपति तत् स्तोकं । यत्पुनः स्वस्थाने एवाधस्तात् प्रक्षि-
प्यते, तत्ततोऽसंख्येयगुणं । ततोऽपि द्वितीयसमये यत् स्वस्थाने प्रक्षिप्यते तदसंख्येयगुणं । परप्रकृतिषु पुनर्यत् प्रक्षिप्यते
तत्प्रथमसमये परस्थानप्रक्षिप्ताविशेषहीनं । एवं तावत्प्रतिसमयं वाच्यं यावदन्तर्मुहूर्तस्य चरमसमयः । एष प्रथमस्थिति-
समस्योत्करणविधिः । एवमन्येषामपि द्रष्टव्यं ॥ ६३ ॥

जं डुचरमस्स चरिमे थन्नं संकमइ तेण सव्वं पि । अंगुलअसंखजागेण हीरण एस उव्वलणा ॥ ६४ ॥

जं ति-विचरमस्थितिखंडस्य चरमसमये यत् कर्मदक्षिकमन्यां प्रकृतिं संक्रमयति, तेन मानेन तावत्प्रमाणेन दक्षिके-
नेत्यर्थः । यदि चरमं स्थितिखंडमपह्रियते । ततः कालतोऽसंख्येयाजिरुत्सर्पिण्यवसर्पिणीजिरपह्रियते क्षेत्रतः पुनरंगुलमा-
त्रक्षेत्रासंख्येयतमेन जागेन । एषा प्रागुक्ता विचरमस्थितिखंडं यावदाहारकसप्तकस्योद्धतना ॥ ६४ ॥

स्थितिखंरुस्य सत्कमेकत्रापह्रियते, अन्यत्र एक आकाशप्रदेशः । एवमपह्रियमाणं चरमस्थितिखंरुमंगुलमात्रक्षेत्रगतप्रदेश-
 राशेरसंख्येयतमेन जागेनापह्रियते । अंगुलस्यासंख्येयतमे जागे यावन्त आकाशप्रदेशास्तावन्ति चरमस्थितिखंडे यथो-
 कप्रमाणानि खंरुानि ज्वन्तीत्यर्थः । यावत्प्रमाणं पुनर्दिचरमस्थितिखंरुसत्कं कर्मदक्षिकं स्वस्थाने संक्रमयति, तावत्प्रमाणं
 चेच्चरमस्थितिखंरुस्य कर्मदक्षिकं प्रतिसमयमपह्रियते तर्हि तच्चरमं स्थितिखंरुं पट्योपमासंख्येयजागमात्रगतैः समयै-
 निर्लेपीज्वति ॥ ६० ॥

तदेवमुक्तमुद्बलनासंक्रमलक्षणं । संप्रत्येतदेव लक्षणं योजयन्नाहारकसप्तकस्योद्बलनासंक्रमकारकमाह—
 आहारतण् जिन्नमुहुत्ता अविरङ्गं पञ्चवले । जा अविरतो त्ति उवले पञ्चजागे असंखतमे ॥ ६१ ॥
 आहार त्ति—आहारकसप्तकसत्कर्माविरतिर्विरत्यजावं गतः सन् अन्तर्मुहूर्तात्पगत आहारकतनूं । इहाहारकग्रहणे-
 नाहारकसप्तकं गृहीतं द्रष्टव्यं । तत आहारकसप्तकं । ‘पञ्चवले त्ति’ प्रोद्बलयति । कियता पुनः कालेनोद्बलयतीति
 चेदुच्यते—यावदविरतिस्तावदुद्बलयति । एतेनाविरतिप्रत्यया आहारकसप्तकस्योद्बलना प्रतिपादिता द्रष्टव्या । अविर-
 तिश्चानन्तमपि कालं यावज्ज्वति, ततो नियममाह—‘पञ्चजागे असंखतमे’ पट्योपमस्यासंख्येयतमेन जागेन सर्वमुद्ब-
 लयतीत्यर्थः ॥ ६१ ॥

अंतोमुहुत्तमङ्गं पञ्चासंखिज्जामित्तविश्वंडं । उक्किरइ पुणो वि तहा उण्णमसंखगुणहं जा ॥ ६२ ॥
 अंतोमुहुत्तं त्ति—अन्तर्मुहूर्तप्रमाणमङ्गां यावदन्तर्मुहूर्तेन कालेनेत्यर्थः । पट्योपमासंख्येयजागमात्रं स्थितिखंरुमु-

त्किरति । एष विधिः प्रथमखंडस्य । ततः पुनरपि तथा तेनैव प्रकारेणान्तर्मुहूर्तेन कालेनान्यत् पश्योपमासंख्येयजा-
गमात्रं खंडं पूर्वस्मादूनमूनतरमुत्किरति । एवं तावदाच्यं यावत् द्विचरमं स्थितिखंडं । तच्च प्रथमस्थितिखंडापेक्षयाऽ-
संख्येयगुणहीनं ॥ ६२ ॥

तं द्वियं सत्था(छा)णे समए समए असंखगुणियाए । सेढीए परठाणे विसैसहाणीए संवुजइ ॥ ६३ ॥

तं ति-तदुत्कीर्यमाणं दक्षिकं समये समये स्वस्थाने असंख्येयगुणितया श्रेण्या संबुजते प्रक्षिपति । यत्पुनः परस्थाने पर-
प्रकृतौ तद्विशेषहान्या । तद्यथा-प्रथमसमये यत् परप्रकृतौ प्रक्षिपति तत् स्तोकं । यत्पुनः स्वस्थाने एवाधस्तात् प्रक्षि-
प्यते, तत्ततोऽसंख्येयगुणं । ततोऽपि द्वितीयसमये यत् स्वस्थाने प्रक्षिप्यते तदसंख्येयगुणं । परप्रकृतिषु पुनर्यत् प्रक्षिप्यते
तत्प्रथमसमये परस्थानप्रक्षिप्ताद्विशेषहीनं । एवं तावत्प्रतिसमयं वाच्यं यावदन्तर्मुहूर्तस्य चरमसमयः । एष प्रथमस्थिति-
खंडस्योत्करणविधिः । एवमन्येषामपि द्रष्टव्यं ॥ ६३ ॥

जं डुचरमस्स चरिमे अन्नं संकमइ तेण सवं पि । अंगुलअसंखजागेण हीरए एस जववलाणा ॥ ६४ ॥

जं ति-द्विचरमस्थितिखंडस्य चरमसमये यत् कर्मदक्षिकमन्यां प्रकृतिं संक्रमयति, तेन मानेन तावत्प्रमाणेन दक्षिके-
नेत्यर्थः । यदि चरमं स्थितिखंडमपह्रियते । ततः कालतोऽसंख्येयाजिरुत्सर्पिण्यवसर्पिणीजिरपह्रियते क्षेत्रतः पुनरंगुलमा-
त्रक्षेत्रासंख्येयतमेन जागेन । एषा प्रागुक्ता द्विचरमस्थितिखंडं यावदाहारकंसप्तकस्योदलना ॥ ६४ ॥

स्थितिसंक्रमस्य सत्कमेकत्रापह्रियते, अन्यत्र एक आकाशप्रदेशः । एवमपह्रियमाणं चरमस्थितिखंडमंगुलमात्रक्षेत्रगतप्रदेश-
राशेरसंख्येयतमेन जागेनापह्रियते । अंगुलस्यासंख्येयतमे जागे याचन्त आकाशप्रदेशास्तावन्ति चरमस्थितिखंडे यथो-
क्तप्रमाणानि संक्रान्तिं जयन्तीत्यर्थः । यावत्प्रमाणं पुनर्दिचरमस्थितिखंडसत्कं कर्मदक्षिकं स्वस्थाने संक्रमयति, तावत्प्रमाणं
चेच्चरमस्थितिसंक्रमस्य कर्मदक्षिकं प्रतिसमयमपह्रियते तर्हि तच्चरमं स्थितिखंडं पश्योपमासंख्येयजागमात्रगतैः समयै-
र्निर्लेपी जयति ॥ ६० ॥

तदेवमुक्तमुद्बलनासंक्रमद्वक्षणं । संप्रत्येतदेव द्रष्टव्यं योजयन्नाहारकसप्तकस्योद्बलनासंक्रमकारकमाह—

आहारतण् जिन्नमुद्बुत्ता अविरङ्गजं पञ्चवलयं । जा अविरतो त्ति उवलयः पञ्चजागे असंखतमे ॥ ६१ ॥

आहार त्ति—आहारकसप्तकसत्कर्माऽविरतिर्विरत्यजायं गतः सन् अन्तर्मुद्बुर्तात्प्राप्त आहारकतनुं । इहाहारकग्रहणे-
नाहारकसप्तकं गृहीतं द्रष्टव्यं । तत् आहारकसप्तकं । 'पञ्चवलयं त्ति' प्रोद्बलयति । कियता पुनः काखेनोद्बलयतीति
चेद्बुध्यते—यारदविरतिस्तावद्बलयति । एतेनाविरतिप्रत्यया आहारकसप्तकस्योद्बलना प्रतिपादिता द्रष्टव्या । अविर-
तिश्चानन्तमपि काखं याचयति, ततो नियममाह—'पञ्चजागे असंखतमे' पश्योपमस्यासंख्येयतमेन जागेन सर्वमुद्ब-
लयतीत्यर्थः ॥ ६१ ॥

अंतोमुद्बुत्तमङ्गं पञ्चासंखिज्जमित्तविश्वंडं । उक्किरइ पुणो वि तद्वा उण्णमसंखगुणहं जा ॥ ६२ ॥

अंतोमुद्बुत्तं त्ति—अन्तर्मुद्बुर्तप्रमाणामङ्गां यावदन्तर्मुद्बुर्तेन काखेनेत्यर्थः । पश्योपमासंख्येयजागमात्रं स्थितिखंडमु-

त्किरति । एष विधिः प्रथमखंडस्य । ततः पुनरपि तथा तेनैव प्रकारेणान्तर्मुहूर्तेन कालेनान्यत् पदयोर्पमासंख्येयजा-
गमात्रं खंडं पूर्वस्माद्गूनमूनतरमुत्किरति । एवं तावदाच्यं यावत् द्विचरमं स्थितिखंडं । तच्च प्रथमस्थितिखंडापेक्षयाऽ-
संख्येयगुणहीनं ॥ ६२ ॥

तं दक्षिणं सत्त्वा(छा)णे समप समप असंखगुणियाप । सेढीए परठाणे विसेसहाणीए संतुजइ ॥ ६३ ॥

तं ति-तद्भुत्कीर्यमाणं दक्षिणं समये समये स्वस्थाने असंख्येयगुणितया श्रेण्या संबुजते प्रक्षिपति । यत्पुनः परस्थाने पर-
प्रकृतौ तद्विशेषहान्या । तद्यथा-प्रथमसमये यत् परप्रकृतौ प्रक्षिपति तत् स्तोकं । यत्पुनः स्वस्थाने एवाधस्तात् प्रक्षि-
प्यते, तत्ततोऽसंख्येयगुणं । ततोऽपि द्वितीयसमये यत् स्वस्थाने प्रक्षिप्यते तदसंख्येयगुणं । परप्रकृतिषु पुनर्यत् प्रक्षिप्यते
तत्प्रथमसमये परस्थानप्रक्षिप्ताविशेषहीनं । एवं तावत्प्रतिसमयं वाच्यं यावदन्तर्मुहूर्तस्य चरमसमयः । एष प्रथमस्थिति-
खंडस्योत्करणविधिः । एवमन्येषामपि द्रष्टव्यं ॥ ६३ ॥

जं पुचरमस्स चरिमे थन्नं संकमइ तेण सव्वं पि । अंगुलअसंखजागेण हीरए एस उव्वलणा ॥ ६४ ॥

जं ति-द्विचरमस्थितिखंडस्य चरमसमये यत् कर्मदक्षिकमन्यां प्रकृतिं संक्रमयति, तेन मानेन तावत्प्रमाणेन दक्षिके-
नेत्यर्थः । यदि चरमं स्थितिखंडमपह्रियते । ततः कालतोऽसंख्येयाज्जिरुत्सर्पिण्यवसर्पिणीज्जिरपह्रियते क्षेत्रतः पुनरंगुलमा-
त्रक्षेत्रासंख्येयतमेन जागेन । एषा प्रागुक्ता द्विचरमस्थितिखंडं यावदाहारकसप्तकस्योच्छ्रवणा ॥ ६४ ॥

संप्रति चरमस्थितिलिखंडकस्य वक्तव्यतामाह—

चरममसंखिल्लगुणं अणुसमयमसंखगुणियंसेढीए ।

देइ परत्थाणे ए(एवं)वं संवुज्जती णि(एव)मवि कसिणो ॥ ६५ ॥

चरमं ति—द्विचरमस्थितिलिखंडाच्चरमं स्थितिलिखंडं स्थित्यपेक्षयाऽसंख्येयगुणं । तथा तस्य चरमखंडस्य यत्प्रदेशाग्रं तदुद-
यावद्विकागतं मुक्त्वा शेषं परस्थाने प्रप्रकृतिषु । अनुसमयं प्रतिसमयं । असंख्येयगुणनया श्रेण्या प्रक्षिपति । तद्यथा—
प्रथमसमये स्तोकं, द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं, तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणं, एवं यावच्चरमसमयः । एवममुना प्रकारेण पर-
प्रकृतौ प्रक्षिप्यमाणानां प्रकृतीनां । अपिः संजायने । चरमसमये यः कृत्स्नसंक्रमो जवति स सर्वसंक्रमः । एतेन सर्वसं-
क्रमस्य लक्षणं प्रतिपादितं दृष्टव्यं ॥ ६५ ॥

संप्रति वेदकसम्यक्त्वादीनामुपलनासंक्रमकारकानाह—

एवं मिष्ठहिष्ठिस्स वेयगं मीसगं ततो पठा । एगिंदियस्स सुरडुगमजं सवेजवि निरयडुगं ॥ ६६ ॥

एवं ति—अष्टाविंशतिसत्कर्मा मिथ्यादृष्टिः प्रथमत एवमुपदर्शितेन प्रकारेण सम्यक्त्वमुपलपयति, ततः सम्यग्मिथ्यात्वं ।
तथा एकेन्द्रियाहारकसप्तकरहिता या नामकर्मणः पञ्चनवतिप्रकृतयस्तत्सत्कर्मा देवगतिदेवानुपूर्व्यै पूर्वोक्तेन विधिना
युगपदुपलपयति ततोऽनन्तरं वैक्रियसप्तकं नरकदिकं च युगपदुपलपयति ॥ ६६ ॥

सुष्ठुमतसेगो उत्तममर्ज य नरदुग्महानियद्विम्भि । उचीसाप नियगे संजोयणदिष्ठिजुयले य ॥ ६७ ॥

सुष्ठुम त्ति-सुष्ठुमत्रसस्तैजस्कायिको वायुकायिकश्च । उत्तमं गोत्रमुच्चैर्गोत्रं । प्रथमतः पूर्वोक्तेन विधिनोद्धृत्यति । ततो नरद्विकं मनुजगतिमनुजानुपूर्वीखण्डणं । तदेवं मिथ्यादृष्टेरुद्धतना प्रतिपादिता । संप्रति सम्यग्दृष्टेः प्रतिपाद्यते-‘अहानियद्विम्भि उचीसाप त्ति’ अथशब्दोऽधिकारान्तरसूचकः । किमिदमधिकारान्तरमिति चेदुच्यते-प्राक्तनीनां प्रकृतीनामुद्धतना पश्योपमासंख्येयजागमात्रेण कालेन जवति यथायोगं मिथ्यादृष्टेश्च, यक्ष्यमाणानां चान्तर्मुहूर्तेन कालेन सम्यग्दृष्टीनां चेत्यधिकारान्तरता । अनिवृत्तावनिवृत्तिवादरसंपराये पदत्रिंशत्प्रकृतीनामुद्धतना । एतदुक्तं जवति-अनिवृत्तिवादरसंपरायः रूपकः सत्यानर्द्धित्रिकनामत्रयोदशकाप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणकपायाष्टकनवनोकपायसंज्वलनक्रोधमानमायाखण्डणाः पदत्रिंशत्प्रकृतीः स्वस्वरूपणकालेऽन्तर्मुहूर्तेन कालेनोद्धृत्यति । ‘नियगे’ इत्यादि, निजके आत्मीये रूपके स्वरूपकेऽविरतसम्यग्दृष्ट्यादावित्यर्थः । संयोजनदृष्टियुगले च । अत्र पष्ठयर्थे सप्तमी, संयोजनानामनन्तानुबन्धिनां दृष्टियुगलस्य च मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोश्च पूर्वोक्तविधिनोद्धतनाऽन्तर्मुहूर्तेन कालेनावगन्तव्या ॥ ६७ ॥

तदेवमुद्धतनासंक्रम उक्तः । संप्रति विध्यातसंक्रमस्य खण्डणमाह—

जासि न बंधो गुणजवपच्चयत्तासि होइ विप्राज । अंगुलअसंखजागो ववहारो तेण सेसस्स ॥ ६८ ॥

जासि त्ति-यासां प्रकृतीनां गुणप्रत्ययतो जवप्रत्ययतो वा बन्धो न जवति तासां विध्यातसंक्रमोऽयसेयः । कास्ता जवप्रत्ययतो गुणप्रत्ययतो वा बन्धं नायान्तीति चेदुच्यते-इह या मिथ्यादृष्टिगुणस्थानान्ताः पोरुश प्रकृतयस्तासां सासा-

दनादिषु गुणप्रत्ययतो बन्धो न जवति । सासादनान्तानां पञ्चविंशतिप्रकृतीनां सम्यग्मिथ्यादृष्ट्यादिषु, अविरतसम्यग्दृ-
 ष्यन्तानां दशानां देशविरतादिषु, देशविरतान्तानां च चतसृणां प्रमत्तादिषु, प्रमत्तान्तानां पणामप्रमत्तादिषु, गुणप्रत्ययतो
 बन्धो न जवति । ततस्तासां तत्र तत्र विध्यातसंक्रमः प्रवर्तते । तथा वैक्रियसप्तकदेवदिकनरकदिकैकेन्द्रियवीन्द्रियत्री-
 न्द्रियचतुरिन्द्रियजातिस्थावरसूक्ष्मसाधारणपर्याप्तातपलक्षणां विंशतिप्रकृतीनां नैरयिका मिथ्यात्वादिरूपे हेतौ विद्यमा-
 नेऽपि जवप्रत्ययतो बन्धका न जवन्ति । नरकदिकदेवदिकवैक्रियसप्तकद्वित्रिचतुरिन्द्रियजातिसूक्ष्मपर्याप्तासाधारणानां
 सप्तदशप्रकृतीनां समस्ता अपि देवा जवप्रत्ययतो बन्धका नोपजायन्ते । एकेन्द्रियजात्यातपस्थावरनाम्नामपि तु सनत्कु-
 मारादयः । संहननपट्टसमचतुरस्रवर्जसंस्थानपञ्चकनपुंसकवेदमनुजदिकौदारिकसप्तकतिर्यगेकान्तयोग्यस्थावरादिप्रकृतिद-
 शकजुर्जगादित्रिकनीचैर्गोत्राप्रशस्तविहायोगतिप्रकृतीनां त्वसंख्येयवर्षायुषः । एवं यस्य यस्य यत् यत् कर्म जवप्रत्ययतो
 गुणप्रत्ययतो वा न बन्धमायाति तत्तत्तस्य तस्य विध्यातसंक्रमयोग्यं वेदितव्यं । दक्षिकप्रमाणनिरूपणार्थमिदमाह—‘अंगु-
 खेत्यादि’ यावत्प्रमाणं कर्मदक्षिकं प्रथमसमये विध्यातसंक्रमेण परप्रकृतिषु प्रहिप्यते, तेन मानेन शेषस्य दक्षिकस्यापहारे
 क्रियमाणेऽङ्गुलस्यासंख्येयतमेन जागेनापहारो जवति । इयमत्र जावना—यावत्प्रमाणं प्रथमसमये कर्मदक्षिकं विध्यातसं-
 क्रमेण प्रकृत्यन्तरे प्रहिप्यते, तावत्प्रमाणैः खंडैः शेषं सर्वमपि तत्प्रकृतिगतं दक्षिकमपह्रियमाणमंगुलमात्रस्य क्षेत्रस्यासंख्ये-
 यतमे जागे यावन्त आकाशप्रदेशास्तावत्संख्याकैरपह्रियते । इदं क्षेत्रतो निरूपणं । काक्षतस्त्वसंख्येयाजिरुत्सर्पिण्यवस-
 र्पिणीजिरपहारः । अयं च विध्यातसंक्रमः प्रायो यथाप्रवृत्तसंक्रमावसाने वेदितव्यः ॥ ६० ॥

इदानीं गुणसंक्रमस्य लक्षणमाह—

गुणसंकमो अवप्रतिगाण असुजाणपुवकरणाई । वंधे अहापवत्तो परिच्छिन्नं वा अवंधे वि ॥ ६ए ॥

गुणसंकमो ति—अपूर्वकरणादयोऽपूर्वकरणप्रच्युतयोऽवध्यमानानामशुजप्रकृतीनां संबन्धि कर्मदलिकं प्रतिसमयमसंख्येयगुणतया वध्यमानासु प्रकृतिषु यत्प्रहिपन्ति स गुणसंक्रमः । गुणेन प्रतिसमयमसंख्येयलक्षणेन गुणकारेण संक्रमो गुणसंक्रमः । तथाहि—मिथ्यात्वात्तपनारकायुर्वर्जानां मिथ्यादृष्टियोग्यानां त्रयोदशानामनन्तानुबन्धितिर्यगायुरुद्योतवर्जानां च सासादनयोग्यानामेकोनविंशतिप्रकृतीनां यतो मिथ्यात्वमनन्तानुबन्धिनश्चापूर्वकरणादौ अत एवाविरतसम्यग्दृष्ट्यादयः कृपयन्ति । आतपोद्योते च शुजे, अशुजप्रकृतीनां च गुणसंक्रमः, आयुषां च परप्रकृतौ न संक्रमः, ततो मिथ्यात्वादिप्रकृतीनामिह वर्जनं । तथाऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणकपायाष्टकास्थिराशुजायशःकीर्तिशोकारत्यसातवेदनीयानां सर्वसंख्यया पदूचत्वारिंशत्प्रकृतीनां अशुजानामवध्यमानानामपूर्वकरणादारभ्य गुणसंक्रमो जयति । निजादिकोपघाताशुजवर्णादिनवकहासरतिजयजुगुप्सानां त्वपूर्वकरणे स्वस्वबन्धव्यवच्छेदादारभ्य गुणसंक्रमो वेदितव्यः । अपरोऽर्थः—अपूर्वकरणादयोऽपूर्वकरणसंज्ञकरणवर्तिप्रच्युतयोऽशुजप्रकृतीनामवध्यमानानां दलिकमसंख्येयगुणतया श्रेण्या वध्यमानासु प्रकृतिषु यत्प्रहिपन्ति स गुणसंक्रमः । तेन कृपणकालेऽनन्तानुबन्धिमिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वानामप्यपूर्वकरणादारभ्य गुणसंक्रमः प्रवर्तते । तदेवमुक्तं गुणसंक्रमस्य लक्षणं । संप्रति यथाप्रवृत्तसंक्रमस्य प्रतिपादयति—‘बंधे’ इत्यादि, ध्रुवबन्धिनीनां प्रकृतीनां बन्धे सति यथाप्रवृत्तसंक्रमः प्रवर्तते । ‘परिच्छिन्नं वा’ इति, परिच्छिन्नं अनेन परावर्तमानाः प्रकृतयश्च्यवन्ते । ता-

सामबन्धेऽपि आस्ता बन्धे इत्यपिशब्दार्थः । यथाप्रवृत्तसंक्रमो जवति । इयमत्र जावना-सर्वेषामपि संसारस्थानामसुमतां
धुमन्धिनीनां बन्धे परावर्तमानप्रकृतीनां तु स्वस्वजवबन्धयोग्यानां बन्धेऽबन्धे वा यथाप्रवृत्त संक्रमो जवति ॥ ६९ ॥

सांप्रतमेतैरेवोद्धतनासंक्रमविध्यातसंक्रमगुणसंक्रमयथाप्रवृत्तसंक्रमैरपहारकालस्याहपवहुत्वमजिधीयते—
थोवोवहारकालो गुणसंक्रमणेण संखगुणणाए । सेसस्स अहापवत्ते विज्जाए उवलणनामे ॥ ७० ॥

थोवो ति-उद्धतनासंक्रमजिधानावसरे यत्प्रागजिहितं चरमखंडं तन्नेपमित्युच्यते । तस्य शेषस्य यदि गुणसंक्रममाने-
नापहारः क्रियते, ततोऽन्तर्मुहूर्तमात्रेण कालेन सकलमपि तदपह्रियते । ततो गुणसंक्रमेणापहारकालः सर्वस्तोकः । ततो
यथाप्रवृत्तसंक्रमेणापहारकालोऽसंख्येयगुणः । यतस्तदेव चरमखंडं यदि यथाप्रवृत्तसंक्रमेणापह्रियते तर्हि पट्योपमासं-
ख्येयज्ञागमात्रेण कालेनापह्रियते । ततो विध्यातसंक्रमेणापहारकालोऽसंख्येयगुणः । यतस्तदेव चरमखंडं यदि विध्या-
तसंक्रमेणापह्रियते ततोऽसंख्येयाजिरुत्सर्पिण्यसर्पिणीजिरपह्रियते । ततोऽप्युद्धतनासंक्रमेणापहारकालोऽसंख्येयगुणः ।
तथाहि-तदेव चरमखंडं विचरमस्थितिलंकृत्य चरमसमये यत्परप्रकृतौ प्रक्षिप्यते तेन मानेन चेदपह्रियते, ततोऽतिप्रचू-
ताजिरसंख्येयोत्सर्पिण्यसर्पिणीजिरपह्रियते । ततः पाश्चात्यादयमुद्धतनासंक्रमेणापहारकालोऽसंख्येयगुणः ॥ ७० ॥

इह प्राग्यथाप्रवृत्तसंक्रमस्य कालो नोक्तः, उद्धतनासंक्रमेऽपि यद्विचरमं स्थितिलंकृतं तस्य चरमसमये स्वस्थाने
यत्कर्मदलिकं प्रक्षिप्यते तेन मानेन शेषस्य चरमस्थितिलंकृतस्यापहारकालो नोक्तस्ततस्तन्निरूपणार्थमाह—
पट्वासंखियज्ञागेणहापवत्तेण सेसगवहारो । उवलणेण वि थिबुगो अणुइन्नाए उ जं उदए ॥ ७१ ॥

पष्ठ ति-उद्धवनासंक्रमे यच्चरमं स्थितिखं तस्य यदि यथाप्रवृत्तसंक्रममानेनापहारः क्रियते, तर्हि पट्योपमासंख्येय-
 जागमात्रेण कालेन निःशेषतोऽपहारो भवति । उद्धवनासंक्रमेणापि द्विचरमस्थितिखंरुकस्य चरमसमये यत्स्वस्थाने प्रक्षि-
 प्यते दक्षिकं तेन मानेन चरमस्थितिखंरुस्यापहारकालः पट्योपमासंख्येयजागलक्षणो वेदितव्यः । तत एतौ घात्रपि
 तुल्यौ । इहान्योऽपि पष्ठः स्तिबुकसंक्रमोस्ति, परं नासौ संक्रमकरणे संबध्यते, करणलक्षणासंज्ञवात् । करणं हि सखेश्यं
 वीर्यमुच्यते । अथ च लेश्यातीतोऽपि जगवानयोगिकेवली द्विचरमसमये द्विसप्ततिप्रकृतीः स्तिबुकसंक्रमेण संक्रमयति ।
 अपि च स्तिबुकसंक्रमेण संक्रान्तं दक्षिकं न सर्वथा पतद्ब्रह्मप्रकृतिरूपतयाप रिणमते । ततो नासौ संक्रमे संबध्यते ।
 परमेवोऽपि संक्रम इति संक्रमप्रस्तावात्तद्वह्णनिरूपणार्थमाह-‘थिवुगो’ इत्यादि अनुदीर्णार्था अनुदयप्राप्तायाः सत्कं यत्क-
 र्मदक्षिकं सजातीयप्रकृताबुदयप्राप्तायां समानकालस्थितौ संक्रमयति संक्रमय्य चानुभवति, यथा मनुजगताबुदयप्राप्तायां
 शेषं गतित्रयं एकेन्द्रियजातौ जातिचतुष्टयमित्यादि स स्तिबुकसंक्रमः । एष एव च प्रदेशानुभवः ॥ ७१ ॥

तदेवमुक्तं लक्षणं जेदश्च । संप्रति साधनादिप्ररूपणा कर्तव्या । तत्र मूलप्रकृतीनां परस्परं संक्रमो न भवति, तत
 उत्तरप्रकृतीनामेव साधनादिप्ररूपणार्थमाह—

ध्रुवसंकम अजहृशो एकोसो तासि वा विवज्जितु । आवरणनवगविग्धं उंराखियसत्तगं चेव ॥ ७२ ॥

साश्यमाइ चउडा सेसविगप्पा य सेसगाणं च । सबविगप्पा नेया साई अधुवा पएसम्मि ॥ ७३ ॥

ध्रुवसंकम ति-प्रागुक्तानां ध्रुवसत्कर्मणां पड्विंशत्युत्तरशतसंख्यानामजघन्यः प्रदेशसंकमश्चतुर्धा चतुःप्रकारः । तद्यथा—

सादिरनादिध्रुवोऽध्रुवश्च । तत्र क्षपितकर्मांशो वक्ष्यमाणलक्षणः क्षपणार्थमन्युद्यतो ध्रुवसत्कर्मप्रकृतीनां सर्वासामपि जघन्यं
प्रदेशसंक्रमं करोति, स च सादिरध्रुवश्च । ततोऽन्यः सर्वोऽप्यजघन्यः । स चोपशमश्रेण्यां बन्धव्यग्रहेदे सति सर्वासा-
मपि प्रकृतीनां न जवति, ततः प्रतिपाते च जवति, ततोऽसौ सादिः, तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवावजव्य-
जव्यापेक्षया । अनुत्कृष्टोऽपि प्रदेशसंक्रमो ध्रुवसत्कर्मप्रकृतीनां चतुर्धा । किं सर्वासां? नेत्याह-आवरणनवकं ज्ञानावरण-
पञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयलक्षणं, तथाऽन्तरायपञ्चकमौदारिकसप्तकं च वर्जयित्वा शेषस्य पञ्चोत्तरप्रकृतिशतस्य । तथाहि-
सर्वासामपि प्रकृतीनां गुणितकर्मांशो वक्ष्यमाणलक्षणे क्षपणार्थमन्युद्यते उत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमः प्राप्यते, नान्यत्र । ततोऽसौ
मादिः । तस्मादन्यः सर्वोऽप्यनुत्कृष्टः, स चोपशमश्रेण्यां व्यवहियते, ततः प्रतिपाते च जवति, ततोऽसौ सादिः-
तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवावजव्यजव्यापेक्षया । 'सेसेत्यादि' शेषविकट्टपाः पञ्चोत्तरशतस्य जघन्य उत्कृष्टश्च
ज्ञानावरणीयाद्येकविंशतिप्रकृतीनां जघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टाः सादयोऽध्रुवाश्च । तत्र पञ्चोत्तरशतस्य जघन्य उत्कृष्टश्च साद्य-
ध्रुवतया जावित एव ज्ञानावरणीयादीनां चोत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो गुणितकर्मांशे मिथ्यादृष्टौ कदाचिन्न्यते, शेषकाखं
त्वनुत्कृष्टः । तत एतौ चावपि साद्यध्रुवौ । जघन्यस्तु साद्यध्रुवतया जावित एव । शेषप्रकृतीनां च सर्वेऽप्युत्कृष्टानुत्कृष्टजघ-
न्याजघन्यविकट्टपा अध्रुवसत्कर्मत्वात् मिथ्यात्वध्रुवसत्कर्मणोऽपि सदैव पतद्ग्राहप्राप्तेर्नाचैर्गोत्रसातासातवेदनीयानां तु
परावर्तमानत्वात् सादयोऽध्रुवाश्चावगन्तव्याः ॥ ३२-३३ ॥

तदेवं कृता साद्यनादिप्ररूपणा । सांप्रतमुत्कृष्टप्रदेशसंक्रमस्वामित्वमभिधातव्यं । तच्च गुणितकर्मांशे लज्यत
इति तन्निरूपणार्थमाह—

जो वायरतसकालेणुं कम्मठिइं तु पुढवीए । वायर(रि) पज्जत्तापज्जत्तगदीहेयरद्वासु ॥ ७४ ॥

जोगकसाउक्कोसो बहुसो निच्चमवि आउवंधं व । जोगजणेषुवरिह्वतिइनिसेगं वहुं किच्चा ॥ ७५ ॥

जो वायर त्ति—इह विधा त्रसाः—सूक्ष्मा वादराश्च । तत्र वादरा द्वीन्द्रियादयः, सूक्ष्मास्तेजोवायुकायिकाः । तत्र
सूक्ष्मत्रसव्यवष्टेदार्थं वादरग्रहणं । वादरत्रसानां द्वीन्द्रियादीनां यः कायस्थितिकाक्षः पूर्वकोटीपृथक्त्वान्यधिकविसहस्र-
सागरोपमप्रमाणः, तेनोनां कर्मस्थितिं सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणं यावत् पृथिव्यां वादरे वादरपृथिवीकायजनेषु
स्थित्या । कथं स्थित्वेत्यत आह—‘पज्जत्तापज्जत्तगदीहेयरद्वासु त्ति’ दीर्घेतराद्वाच्यां पर्याप्तापर्याप्तयोर्यथासंख्येन योजना-
ततोऽयमर्थः—दीर्घाञ्च पर्याप्तजनेषु, इतराञ्च स्लोकाज्जमपर्याप्तजनेषु । प्रचूतेषु पर्याप्तजनेषु स्लोकेषु चापर्याप्तजनेषु स्थित्वे-
त्यर्थः । तथा बहुशोऽनेकवारं । योगकपायोत्कृष्ट उत्कृष्टेषु योगस्थानेषु उत्कृष्टेषु च कापायिकेषु संक्लेशपरिणामेषु वर्तित्वा ।
इह शेषैकेन्द्रियेभ्यो वादरपृथिवीकायस्य प्रचूतमायुस्तेनाव्यवहृन्नं तस्य प्रचूतकर्मपुञ्जलोपादानं । वस्तवत्तया च तस्यातीव
वेदनासहिष्णुत्वं । तेन तस्य प्रचूतकर्मपुञ्जलपरिसाटो न जवतीति वादरपृथ्वीकायिकग्रहणं । अपर्याप्तजवग्रहणं च परि-
पूर्णकायस्थितिपरिग्रहार्थं । तेषां चापर्याप्तकजवानां स्लोकानां पर्याप्तकजवानां च प्रचूतानां ग्रहणं प्रचूतकर्मपुञ्जलपरिसा-
टाजावप्राप्त्यर्थं, अन्यथा हि निरन्तरमुत्पद्यमानस्त्रियमाणेषु बहवः पुञ्जलाः परिसदन्ति । न च तेन प्रयोजनं । उत्कृष्टेषु

य योगस्थानेषु वर्तमानः प्रज्ञतं कर्मदक्षिकमादत्ते, उत्कृष्टसंश्लेषपरिणामश्चोत्कृष्टां स्थितिं वधाति प्रज्ञतां चोद्धतयति स्तोत्रं चापवर्तयति, अतो योगकपायोत्कृष्टग्रहणं । 'निश्चमित्यादि' नित्यं सर्वकालं जये जने आयुर्वन्धकाले जघन्ये योगे वर्तमान आयुर्वन्धं कृत्वा । उत्कृष्टे हि आयुःप्रायोग्ये योगे वर्तमानः प्रज्ञतानायुःपुङ्गवान् आदत्ते, तथास्वाज्ञाव्याच शानाग्रणीयस्य प्रज्ञतान् पुङ्गवान् परिसादयति । न च तेन प्रयोजनं, अतो जघन्ययोगग्रहणं । तयोपरितनीषु स्थितिषु निष्कं कर्मदक्षिकन्यामरूपं बहु स्वज्ञमिहानुसारेणातिशयेन प्रज्ञतं कृत्वा । एवं वादरपृथ्वीकायिकेषु मध्ये पूर्वकोटिपृथ-
क्तरान्यधिरुसागरोपमसहस्रव्यन्यूनाः सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीः संसृत्य ततो विनिर्गच्छति । विनिर्गत्य च वादरत्रस-
कायेषु द्वीव्यादिषु मध्ये समुत्पद्यते ॥ ७४-७५ ॥

वायरतसेसु तत्कालमेवमन्ते य सत्तमखिर्द्वेष्ट । सखलहुंपञ्जतो जोगकसायाहिर्जं बहुसो ॥ ७६ ॥

वायर ति-एवं पूर्वोक्तेन विधिना--“पञ्जत्तापञ्जत्तगदीद्वेयरञ्चासु ॥ जोगकसाञ्जकोसो बहुसो निश्चमवि आञ्जवंधं च । जोगजहणेणुरिहविहिनिसेगं बहुं किञ्चा” इत्येवंरूपेण वादरत्रसेषु तत्कालं वादरत्रमकायस्थितिकालं पूर्वकोटिपृथक्तरान्य-
धिरुसागरोपमसहस्रव्यप्रमाणं परिजम्ब यावतो वारान् सप्तमीं नरकपृथ्वीं गन्तुं योग्यो जयति तावतो वारान् गत्वा अन्तिमे
मसप्तमपृथ्वीनारकजये वर्तमानः । इह दीर्घजीवित्यं योगकपायोत्कटता च लज्यत इति यावत्संजयसप्तमनरकपृथ्वीगमन-
ग्रहणं । तथा सप्तमपृथ्वीनारकजये सर्वसप्तपर्याप्तः सर्वेन्योऽप्यन्येन्यो नारकेन्यः शीघ्रं पर्याप्तजायमुपगतः । इहापर्या-
प्तापेक्षया पर्याप्तस्य योगोऽसंख्येयगुणो जयति । तथा च सति तस्यातीवप्रज्ञतकर्मपुङ्गवोपादानसंज्ञयः । तेन चेह प्रयो-

जनमिति सर्वलघुपर्याप्त इत्युक्तं । बहुशब्दानेकवारं च तस्मिन् जने वर्तमानो योगकपायाधिक उत्कृष्टास्ति योगस्थानानि
उत्कृष्टांश्च कापायिकान् परिणामविशेषान् गच्छन् ॥ ३६ ॥

जोगजवमप्रजवरिं मुहुत्तमवित्तु जीवियवसाणो । तिचरिमडुचरिमसमए पूरित्तु कसायउकस्सं ॥ ३७ ॥
जोगुक्कोसं चरिमडुचरिमे समए य चरिमसमयम्मि । संपुण्णगुणियकम्मो पगयं तेणेह सामित्ते ॥ ३८ ॥

जोग ति-योगयवमध्यस्योपरि अष्टसामायिकानां योगस्थानानामुपरीत्यर्थः । अन्तर्मुहूर्तं कालं यावत् स्थित्वा जीवि-
तावसानेऽन्तर्मुहूर्तं आयुषः शेषे । एतदुक्तं जवति-अन्तर्मुहूर्तावशेषे आयुषि योगयवमध्यस्योपरि असंख्येयगुणवृद्ध्याऽ-
न्तर्मुहूर्तं कालं यावत् प्रवर्धमानो ज्ञत्वा । ततः किमित्याह-'तिचरिमेत्यादि' त्रयश्चरमा यस्मात्स त्रिचरमः यत आरज्या-
न्तिमः समयस्तृतीयो जवति स त्रिचरम इत्यर्थः । तस्मिन् जवस्य त्रिचरमे द्विचरमे च समये वर्तमान उत्कृष्टं कापायिकं
संक्लेशस्थानं पूरयित्वा चरमे द्विचरमे च समये योगस्थानमपि चोत्कृष्टं पूरयित्वा । इहोत्कृष्टो योग उत्कृष्टश्च संक्लेशो
युगपदेकमेव समयं यावत् प्राप्यते, नाधिकमिति विषमसमयतया उत्कृष्टयोगोत्कृष्टकपायस्थानग्रहणं । त्रिचरमे द्विचरमे
च समये उत्कृष्टसंक्लेशग्रहणं प्रज्ञतोऽर्तना स्वप्ना (५) वर्तनाज्ञावा(वना)र्थे, द्विचरमे चरमे च समये उत्कृष्टयोगग्रहणं
परिपूर्णप्रदेशोपचयसंज्ञवार्थं । स इत्यंज्ञतो नारकजवस्य चरमसमये वर्तमानः संपूर्णगुणितकर्मांशो जवति, तेन च
संपूर्णगुणितकर्मांशेन इहोत्कृष्टप्रदेशसंक्रमस्वामित्वे प्रकृतमधिकारः ॥ ३७-३८ ॥

च योगस्थानेषु वर्तमानः प्रज्ञतं कर्मदलिकमादत्ते, उत्कृष्टसंश्लेषपरिणामश्चोत्कृष्टां स्थितिं वधाति प्रज्ञतां चोद्धतयति स्तोत्रं चापवर्तयति, अतो योगकृपायोत्कृष्टग्रहणं । 'निचमित्यादि' नित्यं सर्वकालं जवे जवे आयुर्वन्धकाले जघन्ये योगे वर्तमान आयुर्वन्धं कृत्वा । उत्कृष्टे हि आयुःप्रायोग्ये योगे वर्तमानः प्रज्ञतानायुःपुञ्जवान् आदत्ते, तथास्वाज्ञाव्याच ज्ञानावरणीयस्य प्रज्ञतान् पुञ्जवान् परिसादयति । न च तेन प्रयोजनं, अतो जघन्ययोगग्रहणं । तथोपरितनीषु स्थितिषु निषेकं कर्मदलिकन्यामरूपं बहु स्वज्ञमिकानुसारेणातिशयेन प्रज्ञतं कृत्वा । एवं वादरपृथ्वीकायिकेषु मध्ये पूर्वकोटिपृथक्त्वान्यधिकसागरोपमसद्व्ययन्यूनाः सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीः संसृत्य ततो विनिर्गच्छति । विनिर्गत्य च वादरत्रस-कायेषु क्षीयिष्यादिषु मध्ये समुत्पद्यते ॥ ३४-३५ ॥

चायरतसेषु तत्कालमेवमन्ते य सत्तमखिर्द्वेष्ट । सखलदुंपञ्जात्तो जोगकसायाहिजं बहुसो ॥ ३६ ॥

चायर ति-एवं पूर्वोक्तेन विधिना-“पञ्जात्तापञ्जात्तगदीदेयरञ्जासु ॥ जोगकसाजकोसो बहुसो निचमवि आञ्जवंधं च । जोगजद्वेषेणुवरिद्विनिसेगं वहुं किचा” इत्येवंरूपेण वादरत्रसेषु तत्कालं वादरत्रमकायस्थितिकाखं पूर्वकोटिपृथक्त्वान्य-धिकसागरोपमसद्व्ययप्रमाणं परिच्रम्य यावतो वारान् सप्तमीं नरकपृथिवीं गन्तुं योग्यो जयति तावतो वारान् गत्वा अन्तिमे सप्तमपृथिवीनारकजवे वर्तमानः । इह दीर्घजीवित्यं योगकृपायोत्कृष्टता च लन्यत इति यावत्संजयमसमनरकपृथ्वीगमन-ग्रहणं । तथा सप्तमपृथ्वीनारकजवे सर्वलघुपर्याप्तः सर्वेन्योऽप्यन्येन्यो नारकेन्यः शीघ्रं पर्याप्तजावमुपगतः । इहापर्या-प्तापेक्षया पर्याप्तस्य योगोऽसंख्येयगुणो जयति । तथा च सति तस्यातीवप्रज्ञतकर्मपुञ्जखोपादानसंजवः । तेन चेह प्रयो-

ततो अणंतरागयसमयाहुक्कस्स सायवंधंऊ । वंधिय असायवंधादिगंतसमयम्मि सायस्स ॥ ७१ ॥

ततो त्ति-ततो नरकजवादनन्तरजवे समागतः प्रथमसमधादारन्य सातवेदनीयमुत्कृष्टां बन्धाळां उत्कृष्टं बन्धकाखं यावदित्यर्थः । बद्धा असातवेदनीयं बद्धुमारजते । ततोऽसातवेदनीयस्य बन्धावखिकान्तसमये सातवेदनीयं सकलमपि बन्धावखिकातीतं जवतीति कृत्वा तस्मिन् समयेऽसातवेदनीये बध्यमाने सातं यथाप्रवृत्तसंक्रमे संक्रमयतः सातस्योत्कृष्ट-प्रदेशसंक्रमो जवति ॥ ७१ ॥

संठोज्झणाए दोएहं मोहाणं वेयगस्स खणसेसे । उप्पाइय सम्मत्तं मिष्ठत्तगए तमतमाए ॥ ७२ ॥

संठोज्झणाए त्ति-रूपकस्य द्वयोर्मोहनीययोर्मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वरूपयोरात्मीयात्मीयचरमसंठोजे सर्वसंक्रमेणोत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो जवति । तथा क्षणशेषेऽन्तर्मुहूर्तावशेषे आयुपि तमस्तमाज्जिधानायां सप्तमपृथिव्यां वर्तमान औपशमिकं सम्यक्त्वमुत्पाद्य दीर्घेण च गुणसंक्रमकालेन वेदकसम्यक्त्वपुञ्जं समापूर्य सम्यक्त्वात् प्रतिपतितो मिथ्यात्वं च प्रतिपद्य तत्प्रथमसमय एव वेदकसम्यक्त्वस्य मिथ्यात्वे उत्कृष्टं प्रदेशसंक्रमं करोति ॥ ७२ ॥

जिन्नमुहुत्ते सेसे तच्चरमावस्सगाणि किच्चेत्थ । संजोयणा विसंजोयगस्स संठोज्झणा एसिं ॥ ७३ ॥

जिन्नमुहुत्ते त्ति-स गुणितकर्मांशः सप्तमपृथिव्यां वर्तमानो जिन्नमुहूर्तावशेषे आयुपि तस्मिन् जवे यानि चरमावश्य-कानि-“जोगजवमग्रउवरिं मुहुत्तमच्चित्तु जीवियवसाणे । तिचरिमच्चरिमसमए पूरित्तु कसायउक्कस्सं” इत्यादिलक्षणानि

तदेवमुक्तो गुणितकर्माशः । संप्रति स्वामित्वमभिधीयते—

ततो उवद्वित्ता आवलिगासमयतप्रवत्यस्स । आवरणविग्धचोदसगोरादियसत्त उक्कोसो ॥ ५९ ॥

ततो ति—त गुणितकर्माशस्ततः सप्तमपृथ्वीरूपान्नरकाद्ब्रूत्य पर्याप्तपञ्चेन्द्रियतिर्यक्तु मध्ये समुत्पन्नस्तत्तत्तन्नवस्थस्य तस्मिन् पर्याप्तसंक्षिप्येन्द्रियजये तिष्ठतः प्रथमावलिकाया उपरितने चरमे समये. ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टया-
न्तरायपञ्चकौदारिकसप्तकलक्षणानामेकविंशतिप्रकृतीनामुत्कृष्टप्रदेशसंक्रमो जयति । एतासां हि कर्मप्रकृतीनां नारकजव-
परमसमये उत्कृष्टयोगवशात् प्रचलितं कर्मदलिकमात्रं । तत्र बन्धावलिकायामंतीतायां संक्रमयति, नान्यथा । अन्यत्र
पैतायत् प्रचलितं कर्मदलिकं न प्राप्यत इति आवलिगासमयतप्रवत्यस्सेत्युपात्तं ॥ ५९ ॥

कम्मचउक्के असुजाण वप्पमाणीण सुहुमरागंते । संठोत्तणंमि नियगे चउवीसाए नियद्विस्स ॥ ६० ॥

कम्मचउक्के ति—कर्मचतुष्के दर्शनावरणवदेनीयनामगोत्रलक्षणे या अशुजाः सूक्ष्मसंपरायावस्थायामवध्यमानाः प्रकृ-
तयो निष्ठादिकामातवेदनीयप्रथमवर्जसंस्थानप्रथमवर्जसंज्ञननाशुभवर्णादिनवकोपघाताग्रशस्तविहायोगत्यपर्याप्तास्थिराशुज-
धुर्नगधुःस्वरानादेयायशःकीर्तिनीचैर्गोत्रलक्षणा षाविंशत्प्रकृतयस्तासां गुणितकर्माशस्य रूपकस्य सूक्ष्मसंपरायस्यान्ते चर-
मसमये उत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो जयति । तथाऽनिवृत्तिनादरस्य गुणितकर्माशस्य रूपकस्य मध्यमकपायाष्टकस्त्यानन्दित्रि-
फतिर्यग्विक्रिचतुरिन्द्रियजातिसूक्ष्मसाधारणनोकपायपद्धरूपाणां चतुर्विंशतिप्रकृतीनां आत्मीय आत्मीये चरमसंठोत्ते
चरमसंक्रमे उत्कृष्टप्रदेशसंक्रमो जयति ॥ ६० ॥

ततो अणंतरागयसमयादुक्कस्स सायवंधं । वंधिय असायवंधादिगंतसमयम्मि सायस्स ॥ ७१ ॥

ततो त्ति-ततो नरकज्जादनन्तरजवे समागतः प्रथमसमयादारभ्य सातवेदनीयमुत्कृष्टं बन्धाद्धां उत्कृष्टं बन्धकाद्धं यावदित्यर्थः । वद्धा असातवेदनीयं बद्धुमारजते । ततोऽसातवेदनीयस्य बन्धावखिकान्तसमये सातवेदनीयं सकलमपि बन्धावखिकातीतं जवतीति कृत्वा तस्मिन् समयेऽसातवेदनीये वध्यमाने सातं यथाप्रवृत्तसंक्रमे संक्रमयतः सातस्योत्कृष्ट-प्रदेशसंक्रमो जवति ॥ ७१ ॥

संठोजणाए दोएहं मोहाणं वेयगस्स खणसेसे । उप्पाइय सम्मत्तं मिच्चत्तगए तमतमाए ॥ ७२ ॥

संठोजणाए त्ति-रूपकस्य द्वयोर्मोहनीययोर्मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वरूपयोरात्मीयात्मीयचरमसंठोजे सर्वसंक्रमेणोत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो जवति । तथा रूपशेषेऽन्तर्मुहूर्तावशेषे आयुषि तमस्तमाजिधानायां सप्तमपृथिव्यां वर्तमानं औपशमिकं सम्यक्त्वमुत्पाद्य दीर्घेण च गुणसंक्रमकालेन वेदकसम्यक्त्वपुञ्जं समापूर्य सम्यक्त्वात् प्रतिपतितो मिथ्यात्वं च प्रतिपद्य तत्प्रथमसमय एव वेदकसम्यक्त्वस्य मिथ्यात्वे उत्कृष्टं प्रदेशसंक्रमं करोति ॥ ७२ ॥

जिन्नमुहुत्ते सेसे तच्चरमावस्सगाणि किच्चेत्थ । संजोयणा विसंजोयगस्स संठोजणा एसिं ॥ ७३ ॥

जिन्नमुहुत्ते त्ति-स गुणितकर्माशः सप्तमपृथिव्यां वर्तमानो जिन्नमुहूर्तावशेषे आयुषि तस्मिन् जवे यानि चरमावस्थ-कानि-“जोगजवमप्रवचरिं मुहुत्तमञ्जितु जीवियवसाणे । तिचरिमिदुचरिमसमए पूरित्तु कसायउक्कस्सं” इत्यादिवदणानि

तानि कृत्वा । तस्याथ सप्तमपृथिव्या उद्धृत्य सम्यक्त्वं चोत्पाद्य वेदकसम्यग्दृष्टिः सन् । संयोजनान् अनन्तानुबन्धिनो
विसंयोजयति । विसंयोजनां रूपणा । तत एवामनन्तानुबन्धिनां चरमसंश्लेषे सर्वसंक्रमेणोत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो जयति ॥ ७३ ॥

ईसाणागयपुरिसस्त इत्थियाए य अठवासाए । मासपुहुत्तप्रहिण नपुंसगे सबसंक्रमणे ॥ ७४ ॥

ईसाणागय स्ति-ईशानदेवो गुणितकर्माशः संकेशपरिणामेनैकेन्द्रियप्रायोग्यं यधन् नपुंसकवेदं जूयो जूयो वज्झा तत
ईशानाद्युतः सन् स्त्री वा पुरुषो वा जातः । ततो मासपृथक्त्वा न्यधिकेष्वाष्टसु वर्षेप्रतिक्रान्तेषु रूपणायोद्यतते । तस्य
नपुंसकवेदं रूपयतश्चरमसंश्लेषे सर्वसंक्रमेण नपुंसकवेदस्योत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो जयति ॥ ७४ ॥

इत्थीए जोगजूमिषु जीविय वासाणसंखियाणि तज्ज । हस्सविई देवत्ता सबलहुं सबसंश्लेषे ॥ ७५ ॥

इत्थीए स्ति-जोगजूमिषु जूयो जूयोऽसंख्येयवर्षाणि यावत् स्त्रीवेदं वज्झा ततः पट्योपमासंख्येयजागे गते सति अका-
लमृत्युना मृत्वा हस्यस्थितिं दशवर्षसहस्रप्रमाणां देवायुषो वज्झा देवत्वेनोत्पन्नः । तत्रापि तमेव स्त्रीवेदमापूर्य स्वायुःपर्यन्ते
मनुजेषु मध्येऽन्यतरवेदमद्वितो जातः । ततो लघु शीघ्रं रूपणायोद्यतः । ततः 'इत्थीए स्ति' तस्य स्त्रीवेदस्य रूपणसमये
चरमसंश्लेषे सर्वसंक्रमेणोत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो जयति । इहैवमेव स्त्रीवेदस्योत्कृष्टमापूरणमुत्कृष्टश्च प्रदेशसंक्रमः केवलज्ञा-
नेनोपलब्धो नान्यथेत्येवैव युक्तिरत्रानुसर्तव्या, न युक्त्यन्तराणि, युक्त्यन्तराणां चिरंतनग्रन्थेऽप्यदर्शनतो निर्मूलतयाऽ-
न्यथापि कर्तुं शक्यत्वात् । एवमुत्तरत्रापि यथायोगं तथैव केवलज्ञानेनोपलब्धजादित्युत्तरमनुसरणीयम् ॥ ७५ ॥

वरिसवरित्यं पूरिय सम्मत्तमसंखवासियं लहियं । गंता मिष्ठन्तमर्जं जहन्नदेवछिई जोच्चा ॥ ८६ ॥
 वरिसवर ति-यर्पयरो नपुंसकवेदः तं ईशानदेवलोके प्रज्जुतकाद्यमापूर्य जूयो जूयो बन्धेन दलिकान्तरसंक्रमणेन च
 स्वायुःक्षये ततश्च्युत्वा संख्येयवर्षायुष्केषु मध्ये समागत्य पुनरसंख्येयवर्षायुष्केषु मध्ये समुत्पन्नः । तत्रासंख्येयवर्षाणि
 यावत् स्त्रीवेदमापूर्य ततोऽसंख्येयवर्षाणि यावत् सम्यक्त्वं लब्ध्वा आस्वाद्य तज्जेतुकं च पुरुषवेदं तायन्ति वर्षाणि यावत्
 यधन् तत्र स्त्रीवेदनपुंसकवेदयोर्दलिकं निरन्तरं संक्रमयति । ततः पश्योपमासंख्येयजागमात्रं सर्वायुःप्रमाणं जीवित्वा
 पर्यन्ते च मिथ्यात्मसाद्य ततो जपन्त्यस्थितिषु दशवर्षसहस्रप्रमाणस्थितिषु देवेषु मध्ये समुत्पन्नः । तत्र समुत्पन्नः सन्
 अन्तर्मुहूर्तेन कालेन सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते ॥ ८६ ॥

आगंतु लहुं पुरिसं, संतुजमाणस्त पुरिसवेयस्त । तस्तेव सगे कोहस्त माणमायाणमवि कसिणो ॥ ८७ ॥

आगंतु ति-ततो देवजवाच्च्युत्वा मनुष्येषु मध्ये समुत्पन्नस्ततो माससप्तकान्यधिकेष्वष्टसु वर्षेष्वतिक्रान्तेषु लघु शीघ्रं
 क्षणायोद्यतते । केवलं बन्धव्यवहेदादर्वाक् आवलिकादिकेन कालेन यद्वज्रं पुरुषवेददलिकं तदतीव स्तोकमिति
 कृत्वा तत्परित्यज्य शेषस्य चरमसंगोत्रे उत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो वेदितव्यः । तथा तस्यैव पुरुषवेदोत्कृष्टप्रदेशसंक्रमस्वामिनः
 संज्वसनक्रोधस्य संसारं परित्रमता उपचितस्य क्षणकाले प्रकृत्यन्तरदलिकानां गुणसंक्रमेण प्रचुरीकृतस्य स्वके आत्मी-
 ये चरमसंगोत्रे उत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो भवति । अत्रापि बन्धव्यवहेदादर्वाक् आवलिकादिकेन कालेन यद्वज्रं तन्मुक्त्वा
 शेषस्य चरमसंगोत्रे उत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो ज्ञेयः । एवं मानमाययोरपि चाच्यम् ॥ ८७ ॥

चतुर्विंशतिं खिप्पं लोचजसाणं ससंकमस्संतै । सुजधुवयंधिगनामा णावखिगं गंतु वंधंता ॥ ८८ ॥

चतुर सि-अनेकजवप्पमणेन चतुरो वारान् यावन्मोहनीयमुपशमय्य चतुर्थोपशमानान्तरं शीघ्रमेव रूपकश्रेणिं प्रतिपन्नस्य तस्यैव गुणितकर्माशस्य स्वसंकमस्यान्ते चरमसंगोप्ते इत्यर्थः । संज्वलनलोचयशःकीर्त्योरुत्कृष्टः प्रदेशसंकमो जयति । इदोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नेन सता प्रकृत्यन्तरदक्षिकानां प्रज्ञूतानां गुणसंकमेण तत्र प्रहोपात् वे अपि संज्वलनलोचयशःकीर्तिप्रकृती निरन्तरमापूर्येते, तत उपशमश्रेणिग्रहणं । आसंसारं च परिज्रमता जन्तुना मोहनीयस्य चतुर एव वारान् यावदुपशमः क्रियते, न पञ्चममपि चारे, ततश्चतुर्षुपशमय्येत्युक्तं । तथा संज्वलनलोचस्य चरमसंगोचोऽन्तरकरणचरमसमये द्रष्टव्यः । न परतः, परतस्तस्य संक्रमान्नावात् “अंतरकरणमि कए चरित्तमोहे णु(णं)पुविसंकमणं” इतिपचनात् । यशःकीर्तिरपूर्वकरणगुणस्थानके त्रिंशत्प्रकृतिबन्धव्यवहोदसमयेऽवगन्तव्या, परतस्तस्याः संक्रमस्याजायात् । ‘सुजेत्यादि’ याः सुजधुवयन्धिन्यो नामप्रकृतयस्तैजससप्तकशुक्लशोदितहारिजसुरजिगन्धकपायाम्बुमधुरमृदुविंशतिसंख्याः तासां चतुष्कृत्यो मोहनीयोपशमानन्तरं बन्धान्तात् बन्धव्यवहोपरतो यशःकीर्ती प्रक्षिप्यमाणानामुत्कृष्टः प्रदेशसंकमो खन्यते । इह गुणसंकमेण संक्रान्ते प्रकृत्यन्तरदक्षिकमांघ्रिकायामतीतायां सत्यामन्यत्र संक्रमणयोग्यं जयति, नान्यथेत्यत उक्तं—“आवखियं गंतु वंधंता” इति ॥ ८८ ॥

वरिसवरित्थि पुरिय सम्मत्तमसंखवासियं लहियं । गंता मिष्ठत्तमजं जहन्नदेवहिई जोच्चा ॥ ८६ ॥

वरिसवर ति-वर्षमरो नपुंसकवेदः तं ईशानदेवलोके प्रचूतकाष्ठमापूर्य जूयो जूयो बन्धेन दलिकान्तरसंक्रमणेन च स्वायुःक्षये ततश्च्युत्वा संख्येयवर्षायुष्केषु मध्ये समागत्य पुनरसंख्येयवर्षायुष्केषु मध्ये समुत्पन्नः । तत्रासंख्येयवर्षाणि यावत् स्त्रीवेदमापूर्य ततोऽसंख्येयवर्षाणि यावत् सम्यक्त्वं खब्धा आस्वाद्य तद्धेतुकं च पुरुषवेदं तावन्ति वर्षाणि यावत् वध्नन् तत्र स्त्रीवेदनपुंसकवेदयोर्दलिकं निरन्तरं संक्रमयति । ततः पञ्चोपमासंख्येयजागमात्रं सर्वायुःप्रमाणं जीवित्वा पर्यन्ते च मिथ्यात्वमासाद्य ततो जघन्यस्थितिषु दशवर्षसहस्रप्रमाणस्थितिषु देवेषु मध्ये समुत्पन्नः । तत्र समुत्पन्नः सन् अन्तर्मुहूर्तेन कालेन सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते ॥ ८६ ॥

आगंतु लहुं पुरिसं, संतुजमाणस्स पुरिसवेयस्स । तस्सेव सगे कोहस्स माणमायाणमवि कसिणो ॥ ८७ ॥

आगंतु ति-ततो देवजवाच्युत्वा मनुष्येषु मध्ये समुत्पन्नस्ततो माससप्तकान्यधिकेऽष्टसु वर्षेऽतिक्रान्तेषु लघु शीघ्रं रूपणायोद्यतते । केवलं बन्धव्यवहेदादर्वाक् आवलिकादिकेन कालेन यद्वज्रं पुरुषवेददलिकं तदतीव स्तोकमिति कृत्वा तत्परित्यज्य शेषस्य चरमसंगोत्रे उत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो वेदितव्यः । तथा तस्यैव पुरुषवेदोत्कृष्टप्रदेशसंक्रमस्वामिनः संज्वलनक्रोधस्य संसारं परित्रमता उपचितस्य रूपणकाले प्रकृत्यन्तरदलिकानां गुणसंक्रमेण प्रचुरीकृतस्य स्वके आत्मीये चरमसंगोत्रे उत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो जयति । अत्रापि बन्धव्यवहेदादर्वाक् आवलिकादिकेन कालेन यद्वज्रं तन्मुक्त्वा शेषस्य चरमसंगोत्रे उत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो ज्ञेयः । एवं मानमाययोरपि वाच्यम् ॥ ८७ ॥

चतुर्वसमित्तु खिप्पं लोचजसाणं ससंकमस्संते । सुजधुववंधिगनामा णावलिगं गंतु वंधंता ॥ ८८ ॥

चतुर स्ति-अनेकजवज्रमणेन चतुरो वारान् यावन्मोहनीयमुपशमय्य चतुर्योपशमनानन्तरं शीघ्रमेव रूपकश्रेणिं प्रतिपन्नस्य तस्यैव गुणितकर्माशस्य स्वसंकमस्यान्ते चरमसंगोचे इत्यर्थः । संज्वलनलोचयशःकीर्त्योरुत्कृष्टः प्रदेशसंकमो जवति । इहोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नेन सता प्रकृत्यन्तरदक्षिकानां प्रचूतानां गुणसंकमेण तत्र प्रक्षेपात् चे अपि संज्वलनलोचयशःकीर्तिप्रकृती निरन्तरमापूर्येते, तत उपशमश्रेणिग्रहणं । आसंसारं च परिभ्रमता जन्तुना मोहनीयस्य चतुर एव वारान् यावदुपशमः क्रियते, न पञ्चममपि वारं, ततश्चतुरुपशमय्येत्युक्तं । तथा संज्वलनलोचस्य चरमसंगोचोऽन्तरकरणचरमसमये द्रष्टव्यः । न परतः, परतस्तस्य संक्रमाज्जावात् “अंतरकरणमि कए चरित्तमोहे णु(णं)पुधिसंकमणं” इतिवचनात् । यशःकीर्तिरपूर्वकरणगुणस्थानके त्रिंशत्प्रकृतिबन्धव्यवष्टेदसमयेऽवगन्तव्या, परतस्तस्याः संक्रमस्याज्जावात् । ‘सुजेत्यादि’ याः सुजधुववन्धिन्यो नामप्रकृतयस्तैजससप्तकशुक्लजोहितहारिश्चसुरजिगन्धकपायाम्बुमधुरमृदुलघुस्निग्धोष्णगुरुलघुनिर्माणलक्षणा विंशतिसंख्याः तासां चतुष्कृत्वो मोहनीयोपशमानन्तरं बन्धान्तात् बन्धव्यवष्टेदादूर्ध्वमावद्विकां गन्तुमावद्विकायाः परतो यशःकीर्तौ प्रक्षिप्यमाणानामुत्कृष्टः प्रदेशसंकमो लज्यते । इह गुणसंकमेण संक्रान्तं प्रकृत्यन्तरदक्षिकर्मावद्विकायामतीतायां सत्यामन्यत्र संक्रमणयोग्यं जवति, नान्यथेत्यत उक्तं—“आवलियं गंतु वंधंता” इति ॥ ८८ ॥

निऊसमा य थिरसुजा, सम्मदिठिस्स सुजधुवाउ वि। सुजसंघयणजुयाउ, वत्तीससयोदहिचि याउ ८८

निष्कसमस्ति-स्निग्धलक्षणस्पर्शसमे स्थिरशुच्यनामनी जघ्र्ये । इदमुक्तं जवति—यथाऽनन्तरं शुचध्रुववन्धिनामप्रकृती-
नामन्तर्गतस्य स्निग्धस्पर्शस्योत्कृष्टप्रदेशसंक्रमजावना कृता, तथैतयोरपि स्थिरशुच्यनाम्नोरवगन्तव्या । एते च स्थिरशुच्य-
नामनी अध्रुववन्धित्वात् पृथगुपात्ते । ‘सम्महिच्छिस्तेत्यादि’ सम्यग्दृष्टेर्याः शुचध्रुववन्धिन्यः पञ्चेन्द्रियजातिसमचतुर-
न्नसंस्थानपराधातोद्वासप्रशस्तविहायोगतित्रसवादरपर्याप्तप्रत्येकसुजगसुस्वरादेयलक्षणा द्वादश प्रकृतयः शुचसंहननयुता
वज्रर्पजनाराचसंहननसहिताः । वज्रर्पजनाराचं हि देवजवे नारकजवे वा वर्तमानाः सम्यग्दृष्टयो वधन्ति, न मनुज-
तिर्यग्जवे (तत्र) वर्तमानानां सम्यग्दृष्टीनां देवगतिप्रायोग्यवन्धसंज्ञवेन संहननवन्धोसंज्ञवात् । ततो नैतत्सम्यग्दृष्टेः
शुचध्रुववन्धीति पृथगुपात्तं । तथा द्वात्रिंशदधिकसागरोपमशतचिताः । तथाहि—पट्पष्टिसागरोपमाणि यावत्सम्यक्त्व-
मनुपालयन् एता वध्नाति । ततोऽन्तर्मुहूर्तं कालं यावत् सम्यग्मिथ्यात्वमनुज्यूय पुनरपि सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते । ततो
ज्यूयोऽपि सम्यक्त्वमनुजयन् पट्पष्टिसागरोपमाणि यावदेताः प्रकृतीर्वध्नातीति । तदेवं द्वात्रिंशदन्यधिकं सागरोपमशतं
यावत् सम्यग्दृष्टिर्ध्रुवा आपूर्य, वज्रर्पजनाराचसंहननं तु मनुष्यजवहीनं यथासंज्ञवमुत्कृष्टं कालमापूर्य, ततः सम्यग्दृष्टे-
र्ध्रुवा अपूर्वकरणगुणस्थानके बन्धव्यवच्छेदानन्तरमावलिकामात्रं कालमतिक्रम्य यशःकीर्तौ संक्रमयतस्तासामुत्कृष्टः प्रदे-
शसंक्रमः, तदानीं प्रकृत्यन्तरदलिकानामप्यतिप्रजूतानां गुणसंक्रमेण लब्धानां संक्रमावलिकालिकान्तत्वेन संक्रमसंज्ञ-
वात् । वज्रर्पजनाराचसंहननस्य तु देवजवाज्युतः सन् सम्यग्दृष्टिर्देवगतिप्रायोग्यं वधन् आवलिकामात्रं कालमतिक्र-
म्योत्कृष्टं प्रदेशसंक्रमं करोति ॥ ८५ ॥

पूरित्तु पुवकोडीपुहुत्त संठांजगस्स निरयडुगं । देवगईनवगस्स यं सगवंधंताविगं गंतुं ॥ ९० ॥

पूरित्तु त्ति-नरकविकं नरकगतिनरकानुपूर्वीलक्षणं पूर्वकोटीपृथक्त्वं यावत्पूरयित्वा, सप्तसु पूर्वकोट्यायुष्केषु तिर्यग्जनेषु जूयो जूयो वच्चेत्यर्थः । ततोऽष्टमज्जवे मनुष्यो जूत्वा रूपकश्रेणिं प्रतिपन्नोऽन्यत्र तन्नरकविकं संक्रमयन् चरमसंठोजे सर्वसंक्रमेण तस्योत्कृष्टं प्रदेशसंक्रमं करोति । तथा देवगतिनवकं देवगतिदेवानुपूर्वीवैक्रियसप्तकलक्षणं यदा पूर्वकोटिपृथक्त्वं यावदापूर्याष्टमज्जवे रूपकश्रेणिं प्रतिपन्नः सन् स्वकबन्धान्तात् स्वबन्धव्यवहृदादनन्तरमावलिकामात्रं कालमतिक्रम्य यशःकीर्तिं प्रक्षिपति तदा तस्योत्कृष्टप्रदेशसंक्रमो जयति । तदानीं हि प्रकृत्यन्तरदलिकानामपि गुणसंक्रमेण लब्धानां संक्रमावलिकातिक्रान्तत्वेन संक्रमः प्राप्यत इति कृत्या ॥ ९० ॥

सवचिरं सम्मत्तं, अणुपालिय पूरइत्तु मणुयडुगं । सत्तमखिइनिगइए, पढमे समए नरडुगस्स ॥ ९१ ॥

सवचिरं ति-सर्वचिरं सर्वोत्कृष्टं कालं अन्तर्मुहूर्तानानि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणीत्यर्थः । सम्यक्त्वमनुपाह्य नारकः सप्तमक्षितौ वर्तमानः सम्यक्त्वप्रत्ययं तावन्तं कालं मनुजविकं मनुजगतिमनुजानुपूर्वीलक्षणमापूर्य वच्चा चरमेऽन्तर्मुहूर्ते मिथ्यात्वं गतः । ततस्तन्निमित्तं तिर्यग्विकं तस्य वधतो गुणितकर्माशस्य सप्तमपृथिव्याः सकाशादिनिर्गतस्य प्रथमसमये एव मनुजविकं यथाप्रवृत्तसंक्रमेण तस्मिन् तिर्यग्विके वृध्यमाने संक्रमयतस्तस्य मनुजविकस्योत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो जयति ॥ ९१ ॥

यावरतज्जाआया बुज्जोघाठं नपुंसगसमाजं । आहारगतिठयरं थिरसममुक्कस्स समकालं ॥ ९२ ॥

यावर ति-स्थावरनाम तथा तज्जातिः स्थावरज्जातिः एकेन्द्रियजातिरित्यर्थः । तथा यातपनाम, उद्योतनाम । एतांश्च-
तद्यः प्रकृतयो नपुंसकसमा, नपुंसकवेदस्येव आसामपि प्रकृतीनामुत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो जावनीय इत्यर्थः । तथा आहा-
रकसप्तकं तीर्थकरनाम च स्थिरसमं वक्तव्यं । केवलं तत्कृष्टस्वबन्धकालं यावदापूरणीयमभिधातव्यं । इयमत्र
जावना—आहारकसप्तकं तीर्थकरनाम चोत्कृष्टं स्वबन्धकालं यावदापूर्य तत्राहारकसप्तकस्य, स्वबन्धकाल उत्कृष्टो
देशोनां पूर्वकोटी यावत्संयममनुपालयतो यावानप्रमत्तताकालस्तावान् सर्वो वेदितव्यः । तीर्थकरनामश्च स्वबन्धकाल
उत्कृष्टो देशोनपूर्वकोटीव्याज्यधिकानि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि । तत एतावन्तं कालं यावदापूर्य रूपकश्रेणिं प्रतिपन्नो
यदा बन्धव्यवहृदादनन्तरमावलिकामात्रं कालमतिक्रम्य यशःकीर्तौ संक्रमयति, तदा तयोरुत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमः ॥ ९२ ॥

चतुर्वसमित्तु मोहं मिथत्तगयस्स नीयबंधतो । उच्चागोउक्कोसो तत्तो लहुसिप्रजं होइ ॥ ९३ ॥

चतु ति-इह मोहोपशमं कुर्वन् उच्चैर्गोत्रमेव वध्नाति, न नीचैर्गोत्रं । नीचैर्गोत्रसत्त्वानि च दलिकानि गुणसंक्रमेणो-
च्चैर्गोत्रे संक्रमयति । ततश्चतुष्कृत्वो मोहोपशमग्रहणमवश्यं कर्तव्यं । तत्र चतुरो-वारान् मोहनीयमुपशमयन् उच्चैर्गोत्रं
च वध्नात् तत्र नीचैर्गोत्रं गुणसंक्रमेण संक्रमयति । चतुष्कृत्वश्च मोहोपशमः किंल जवद्वयेन जवति । ततस्तृतीये जवे
मिथ्यात्वं गतं सन् नीचैर्गोत्रं वध्नाति, तच्च वध्नात् तत्रोच्चैर्गोत्रं संक्रमयति । ततः पुनरपि सम्यक्त्वमासाद्योच्चैर्गोत्रं बध्नात्
तत्र नीचैर्गोत्रं संक्रमयति । एवं जूयो जूय उच्चैर्गोत्रं नीचैर्गोत्रं च वध्नात् नीचैर्गोत्रबन्धव्यवहृदानन्तरं शीघ्रमेव सिद्धिं
गन्तुकामस्य नीचैर्गोत्रबन्धचरमसमये उच्चैर्गोत्रस्य गुणसंक्रमेण बन्धेन चोपचितीकृतस्योत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो जवति ॥ ९३ ॥

तदेवमुक्तमुत्कृष्टप्रदेशसंक्रमस्वामित्वं । संप्रति जघन्यप्रदेशसंक्रमस्वामित्वमभिधानीयं । तच्च प्रायः कृपितकर्माशे
प्राप्यत इति तस्यैव स्वरूपमाह—

पद्मासंख्यजागोण कम्मठिइमछिउं निगोएसु । सुहुमेसज्जवियजोग्गं जहन्नयं कट्ठु निग्गम्म ॥ ९४ ॥
जोग्गेससंखवारे सम्मत्तं लज्जिय देसविरयं च । अठ्ठक्कुत्तो विरई संजोयणहा य तइवारे ॥ ९५ ॥
चउरुवसमित्तु मोहं लहुं खवेंतो जवे खवियकम्मो । पाएण तंहिं पगयं पकुच्च काई वि सविसेसं ॥ ९६ ॥

पद्म चि—यो जीवः पद्मोपमासंख्येयजागन्यूनां कर्मस्थितिं सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणां यावत् पद्मोपमासंख्येयजा-
गहीनं सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणं कालं यावदित्यर्थः । सूक्ष्मनिगोदेषु सूक्ष्मानन्तकायिकेषु मध्ये उत्पत्त्या । सूक्ष्मनिगोदा-
हि स्वप्नयायुषो जयन्ति, ततस्तेषां प्रज्जतजन्ममरणजायेन वेदनातानां प्रज्जतपुज्जलपरिसाट उपजायते । अपि च सूक्ष्मनिगोद-
जीवानां मन्दयोगता मन्दकपायत्वं च जयति । ततोऽज्जिनवकर्मपुज्जलोपादानमपि तेषां स्तोकतरमेव प्राप्यत इति सूक्ष्मनि-
गोद(जीवानां मन्दयोग)ग्रहणं “अज्जवियजोग्गं जहन्नयं कट्ठु निग्गम्म चि” अज्जव्यप्रायोग्यं जघन्यं अज्जव्यप्रायोग्यजघन्य-
कष्टं प्रदेशसंचयं कृत्वा ततः सूक्ष्मनिगोदेज्यो निर्गत्ययोग्येषु सम्यक्त्वदेशविरतिसर्वविरतियोग्येषु त्रसेषु मध्ये उत्पद्य पद्मो-
पमासंख्येयजागमध्ये संख्यातीतान् वारान् यावत् सम्यक्त्वं स्वप्नकाविकीं देशविरतिं च लब्ध्वा । कथं लब्धेति चेदु-
च्यते—सूक्ष्मनिगोदेज्यो निर्गत्य यादरपृथ्वीकायेषु मध्ये समुत्पन्नस्ततोऽन्तर्मुहूर्तेन कालेन विनिर्गत्य मनुष्येषु पूर्वकोट्यायु-

ऋषेभ्यो मध्ये समुत्पन्नः । तत्रापि शीघ्रमेव माससप्तकानन्तरं योनिविनिर्गमनेन जातः । ततोऽष्टवार्षिकः सन् संयमं प्रतिपन्नः ।
 ततो देशोनां पूर्वकोटीं यावत् संयममनुपाह्वय स्तोकावशेषे जीविते सति मिथ्यात्वं प्रतिपन्नस्ततो मिथ्यात्वेनैवं कालगतः
 सन् दशवर्षसहस्रप्रमाणस्थितिषु देवेषु मध्ये देवत्वेनोपजातः । ततोऽन्तर्मुहूर्तमात्रे गते सति सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते । ततो
 दशवर्षसहस्राणि जीवित्वा तावन्तं च कालं सम्यक्त्वमनुपाह्वय पर्यवसानावसरे मिथ्यात्वेन कालगतः सन् वादरपृथिवी-
 कायिकेषु मध्ये समुत्पन्नः । ततोऽन्तर्मुहूर्तेन ततोऽप्युद्धृत्य मनुष्येषु मध्ये समुत्पद्यते । ततः पुनरपि सम्यक्त्वं वा
 देशविरतिं वा सर्पविरतिं वा प्रतिपद्यते । एवं देवमनुष्यजन्त्रेषु सम्यक्त्वादि गृह्णन् मुञ्चन्श्च तावत्कृतव्यो यावत्पट्यो-
 पमासंरयेयजागमध्ये संख्यातीतान् वारान् यावत् सम्यक्त्वद्वान्नः स्वल्पकालिकश्च देशविरतिद्वान्नो जवति । इह यदा
 यदा सम्यक्त्वादिप्रतिपत्तिस्तदा तदा बहुप्रदेशाः प्रकृतीरह्यप्रदेशाः करोति । ततो बहुशः सम्यक्त्वादिप्रतिपत्तिग्रहणं ।
 एतेषु च सम्यक्त्वादियोग्येषु जन्त्रेषु मध्येऽष्टौ वारान् सर्वविरतिं प्रतिपद्यते तावत् एव वारानष्टौ वारानित्यर्थः । विसं-
 योजनद्वा अनन्तानुबन्धिप्रिघातको ज्ञत्वा । तत्रा चतुरो वारान्मोहनीयंमुपशमय्य ततोऽन्यस्मिन् जन्त्रे लघु शीघ्रं कर्माणि
 हृषयन् हृषितकर्माणि इत्यभिधीयते । एतेन च हृषितकर्माशेनेह जघन्यप्रदेशसंक्रमस्वामित्वे चिन्त्यमाने प्रायेण बाहुद्वयेन
 प्रकृतमधिकारः । काश्चित्पुनः प्रकृतीरधिकृत्य सविशेषं जणिष्यामि ॥ ९४-९५-९६ ॥

तत्र जघन्यप्रदेशसंक्रमस्वामित्वमाह—

आरणसत्तगम्भि उ सहोहिणा तं विणोहिजुयलम्भि । निदाहुगंतराश्यहासचउक्के य वंधंते ॥ ९७ ॥

आपरणं चि-अवधिना सह वर्तते यो जीवः तस्य अवधिज्ञानावरणरहितं ज्ञानावरणचतुष्टयं; अवधिदर्शनावरणर-
 हितं दर्शनावरणत्रयं, एतासां सप्तानां प्रकृतीनामात्मीयात्मीयबन्धव्यवच्छेदसमये यथाप्रवृत्तसंक्रमेण जघन्यः प्रदेशसंक्रमो
 जयति । अवधिज्ञानमुत्पादयन् प्रज्ञूतान् कर्मपुञ्जान् परिसाटयति स्म । तत एतासां स्वस्वबन्धव्यवच्छेदसमये स्तोका
 एव पुञ्जलाः प्राप्यन्ते । अत्रापि च जघन्यप्रदेशसंक्रमेणाधिकारः, ततोऽवधिना सह यो वर्तत इत्युक्तं । तथा तमवधिं
 विनाऽवधिज्ञानावधिदर्शनरहित इत्यर्थः । अवधियुगले अवधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणरूपे स्वस्वबन्धव्यवच्छेदसमये
 जघन्यः प्रदेशसंक्रमो जयति । अवधिज्ञानमवधिदर्शनं चोत्पादयतः प्रबलरूपोपशमजावतोऽवधिज्ञानावरणावधिदर्शना-
 वरणयोरतीव रुद्धाः कर्मपुञ्जला जायन्ते । ततो बन्धव्यवच्छेदकालेऽपि प्रज्ञूताः परिसटन्ति । तथा च सति जघन्यः
 प्रदेशसंक्रमो न लन्यत इति तं विणेत्युक्तं । 'निवेत्यादि' निज्राधिकं निज्राप्रचलारूपं, अन्तरायपञ्चकं, हास्यचतुष्कं
 हास्यरतिजयजुगुप्साखङ्क्षणं, एतासामेकादशप्रकृतीनां स्वबन्धान्तसमये यथाप्रवृत्तसंक्रमेण जघन्यः प्रदेशसंक्रमो जयति ।
 निज्राधिकहास्यचतुष्टययोर्बन्धव्यवच्छेदानन्तरं गुणसंक्रमेण संक्रमो जायते । ततः प्रज्ञूतं दलिकं लन्यते । अन्तरायप-
 ञ्चकस्य बन्धव्यवच्छेदानन्तरं संक्रम एव न जयति, पतद्गृहप्राप्तेः, ततो बंधांतसमयग्रहणं ॥ ९७ ॥

सायस्स एवसमित्ता असायबंधाण चरिमबंधंते । खवणाए लोचस्स वि अपुवकरणादिगाश्रंते ॥ ९८ ॥

सायस्स चि-अनुपशमय्य मोहनीयोपशममकृत्वा, उपशमश्रेणिमकृत्वेत्यर्थः । असातबन्धानां मध्ये यश्चरमोऽसातब-
 न्धस्तस्यान्तिमे समये वर्तमानस्य रूपणायोद्यतस्य सातस्य जघन्यः प्रदेशसंक्रमो जयति । परतो हि मातस्य पतद्गृहता

जवति, न संक्रमः । 'सवणाए' इत्यादि, मोहनीयोपशममकृत्वा ह्यपणायोद्यतस्यापूर्वकरणाध्यायाः प्रथमावलिकाया
अन्तसमये संज्यखनलोत्तस्य जघन्यः प्रदेशसंक्रमः । परतो गुणसंक्रमे लब्धस्यातिप्रचूतस्य दक्षिकस्य संक्रमावलिकाति-
क्रान्तत्वेन संक्रमसंज्ञवात् जघन्यप्रदेशसंक्रमाज्ञायः ॥ ९८ ॥

अयरठावठिडुगं गालिय थीवेयथीणगिळ्ळित्तिगे । सगखवणहापवत्तस्संत एमेव मिठत्ते ॥ ९९ ॥

अयर ति-सागरोपमाणां दे पट्टपट्टी यावत्सम्यक्त्वमनुपाख्यन् स्त्रीवेदस्त्यानर्द्धिकलक्षणाश्चतस्रः प्रकृतीर्गालयित्वा
तासां संवन्धि प्रचूतं कर्मदक्षिकं परिसाध्य किञ्चिद्वेपाणां सतीनां तासां ह्यपणाय समन्युद्यतस्य यथाप्रवृत्तकरणान्तिम-
समये विध्यातसंक्रमेण जघन्यः प्रदेशसंक्रमो जवति । परतोऽपूर्वकरणे गुणसंक्रमेण प्रचूतकर्मदक्षिकसंक्रममंज्ञवात् जघ-
न्यप्रदेशसंक्रमो न लभ्यत इति यथाप्रवृत्तकरणान्तसमयग्रहणं । 'एमेव मिठत्त इति' एवमेव पूर्वोक्तेनैव प्रकारेण मिथ्या-
त्वस्य जघन्यः प्रदेशसंक्रमोऽवगन्तव्यः । तद्यथा-दे पट्टपट्टी सागरोपमाणां यावत्सम्यक्त्वमनुपाख्य तावन्तं कालं मि-
थ्यात्वं गालयित्वा किञ्चिद्वेपस्य मिथ्यात्वस्य ह्यपणाय समुद्यतस्य स्वकीययथाप्रवृत्तकरणान्तसमये वर्तमानस्य विध्यात-
संक्रमेण मिथ्यात्वस्य जघन्यः प्रदेशसंक्रमो जवति, परतो गुणसंक्रमः प्रवर्तते, तेन स न प्राप्यते ॥ ९९ ॥

हस्सगुणसंकमद्धाप पूरयित्ता समीससम्मत्तं । चिरसंमत्ता मिठत्तगयस्सुव्वलणयोगो सिं ॥ १०० ॥

हस्स ति-सम्यक्त्वमुत्पाद्य ह्रस्वया गुणसंक्रमाध्याया स्तोककालेन गुणसंक्रमेणेत्यर्थः । समिश्रं सम्यक्त्वं सम्यक्त्वसम्य-
गमिथ्यात्वे इत्यर्थः । मिथ्यात्वदत्तेन पूरयित्वा आपूर्य चिरेण प्रचूतेन कालेन सम्यक्त्वान्मिथ्यात्वं गतस्य दे पट्टपट्टी

मागरोपमाणां यावत्सम्यक्त्वमनुपाश्रय मिथ्यात्वं गतस्येत्यर्थः । पट्टयोपमासंख्येयज्ञागमात्रेण कालेन ते सम्यक्त्वसम्य-
गमिथ्यात्वे उद्वयतः स्तोके उद्वयनसंक्रमे तयोर्जघन्यः प्रदेशसंक्रमो द्विचरमखंडस्य चरमसमये सम्यक्त्वसम्यगमिथ्या-
त्वयोर्यदद्विकं परस्थाने मिथ्यात्वप्रकृतिरूपे प्रक्षिप्यते स तयोर्जघन्यः प्रदेशसंक्रम इत्यर्थः ॥ १०० ॥

संजोयणाण चतुरुवसमित्तु संजोजइत्तु अप्पुं । अयरछावठिदुगं पालिय सकहप्पवत्तंते ॥ १०१ ॥

संजोयणाण चि-चतुरो वारान् मोहनीयमुपशमय्य, चतुष्कृत्यो मोहनीयोपशमनेन किं प्रयोजनमिति चेदुच्यते-प्र-
चतपुञ्जपरिसाटः । तथाहि-चारित्रमोहनीयप्रकृतीनामुपशमं कुर्वन् स्थितिघातरसघातगुणश्रेणिगुणसंक्रमैः प्रचूतान्
पुञ्जान् परिसाटयतीति । ततश्चतुष्कृत्यो मोहनीयोपशमं कृत्वा मिथ्यात्वं गच्छति । मिथ्यात्वं गतश्च सन् अदृष्टां
अक्षं काखं यावत् संयोजनान् संयोज्यानन्तानुबन्धिनो वद्ध्वा, तदानीं च चारित्रमोहनीयद्विकं स्वदृष्टमेव विद्यते,
चतुष्कृत्यो मोहोपशमकाखे तस्य स्थितिघातादिनिर्घातितत्वात् । ततोऽनन्तानुबन्धिनो वधन् तेषु यथाप्रवृत्तसंक्रमेण
स्तोक्रमेव चारित्रमोहनीयद्विकं संक्रमयति । ततोऽन्तर्मुद्धूते गते सति पुनरपि सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते । तच्च हे पट्टपट्टी

गानुबन्धिनां रूपणाय समुद्यतते । तस्य स्वकथथाप्रवृत्तकरणान्तसमये तेषामनन्तानु-
प्रदेशसंक्रमो जयति । परतोऽपूर्वकरणे गुणसंक्रमः प्रवर्तते इति स न प्राप्यते ॥ १०१ ॥

अठ्ठकसायासाप य अं सुं जधुववंधि अठ्ठिरतिगे य । सव्वलहुं खवणाए अहापवत्तस्स चरिमम्मि ॥ १०२ ॥

अठ्ठ चि-अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानापरणरूपा अष्टौ कपायाः, असातवेदनीयं, अशुजधुववन्धिन्यः कुरणादिनवकोप-

घातरूपाः, अस्थिरत्रिकं अस्थिराशुजायशःकीर्तिसंज्ञं, एतासां द्वाविंशतिप्रकृतीनां कपायाष्टकरहितानां । ‘संघलङ्घं ति.’ सर्वेन्योऽन्येन्यः शीघ्रमेव रूपणायोद्धितस्य मांसपृथक्त्वान्यधिकेषु अष्टसु वर्णेष्वतिक्रान्तेषु रूपणायोद्यतस्येत्यर्थः । अष्टौ कपायान् प्रति देशोनां पूर्वकोटीं यावत् संयममनुपाह्वय । पञ्चसंग्रहे पुनः सर्वा अप्येताः प्रकृतीरधिकृत्य देशोनां पूर्व-कोटीं यावत् संयममनुपाह्वयेत्युक्तं । रूपकश्रेणिं प्रतिपन्नस्य यथाप्रवृत्तकरणचरमसमये कपायाष्टकस्य विध्यातसंक्रमेण शेषाणां यथाप्रवृत्तसंक्रमेण जघन्यः प्रदेशसंक्रमो जयति ॥ १०२ ॥

पुरिसे संजलणतिगे य घोलमाणेण चरमवद्भस्स । सगअंतिमे असाएण समा अरई य सोगो य ॥१०३॥

पुरिसे त्ति-पुरिसे इत्यादौ पष्ठवर्थे सप्तमी । पुरुषवेदस्य संज्वलनत्रिकस्य च क्रोधमानमायारूपस्य रूपणाय समुद्यतेन रूपणश्रेणिं प्रतिपन्नेन स्वस्वबन्धचरमसमये । ‘घोलमाणेणं ति’ जघन्ययोगिना यद्वज्रं दक्षिकं तस्य चरमसंग्रहे जघन्यः प्रदेशसंक्रमो जयति । तथाहि-आसां चतसृणामपि प्रकृतीनां बन्धव्यवहोदसमये समयोनावल्लिकादिकवज्रं मुक्त्वाऽन्यत् प्रदेशसत्कर्म न विद्यते । तदपि च प्रतिसमयं संक्रमेण ह्यमुपगच्छति तावत् यावच्चरमसमयवद्भस्सासंग्रहे यो जागः शेषो जयति । ततस्तं सर्वसंक्रमेण संक्रमयतो जघन्यः प्रदेशसंक्रमः । ‘असाएण समा अरई य सोगो य त्ति’ अरतिशोकाव-सातसमौ असातवेदनीयस्येवारतिशोकयोर्जघन्यः प्रदेशसंक्रमो जावनीय इत्यर्थः ॥ १०३ ॥

वेजविकारसगं उव्वलियं वंधिऊण अप्पञ्च । जिह्ठिई निरयाउं उव्वट्ठित्ता अवंधित्तु ॥ १०४ ॥
यावरगयस्स चिरउव्वलणो एयस्स एव उच्चस्स । मणुयदुगस्सं य तेजसु वाजसु वा सुहुमवद्धाणं ॥१०५॥

सागरोपमाणां यावत्सम्यक्त्वमनुपाश्रय मिथ्यात्वं गतस्येत्यर्थः । पट्योपमासंख्येयज्ञागमात्रेण कालेन तं सम्यक्त्वसम्य-
गमिष्यात्वे उल्लस्यतः स्तोके उल्लसनसंक्रमे तयोर्जघन्यः प्रदेशसंक्रमो विचरमखंडस्य चरमसमये सम्यक्त्वसम्यगमिष्या-
त्ययोर्यद्वलिकं परस्थाने मिथ्यात्वप्रकृतिरूपे प्रक्षिप्यते स तयोर्जघन्यः प्रदेशसंक्रम इत्यर्थः ॥ १०० ॥

संजोयणाण चतुरुवसमित्तु संजोजइत्तु अप्पुं । अयरत्तावठिदुगं पालिय सकहप्पवत्तंते ॥ १०१ ॥

संजोयणाण चि-चतुरो वारान् मोहनीयमुपशमय्य, चतुष्कृत्यो मोहनीयोपशमनेन किं प्रयोजनमिति चेष्टुच्यते-प्र-
जृप्तपुञ्जपरिसाटः । तथाहि-चारित्रमोहनीयप्रकृतीनामुपशमं कुर्यन् स्थितिघातरसघातगुणश्रेणिगुणसंक्रमैः प्रजृप्तान्
पुञ्जान् परिसाटयतीति । ततश्चतुष्कृत्यो मोहनीयोपशमं कृत्वा मिथ्यात्वं गच्छति । मिथ्यात्वं गतश्च सन् अदृष्टां
अदृष्टं कालं यावत् संयोजनान् संयोग्यानन्तानुबन्धिनो बद्ध्वा, तदानीं च चारित्रमोहनीयदलिकं स्वदृष्टमेव विद्यते,
चतुष्कृत्यो मोहोपशमकाले तस्य स्थितिघातादिजिघासितत्वात् । ततोऽनन्तानुबन्धिनो बध्नन् तेषु यथाप्रवृत्तसंक्रमेण
स्तोकमेव चारित्रमोहनीयदलिकं संक्रमयति । ततोऽन्तर्मुहूर्ते गते सति पुनरपि सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते । तच्च वे पट्टपट्टी
सागरोपमाणां यावदनुपाश्रयानन्तानुबन्धिनां रूपणाय समुद्यतते । तस्य स्वकथथाप्रवृत्तकरणान्तसमये तेषामनन्तानुब-
न्धिनां विध्यातसंक्रमेण जघन्यः प्रदेशसंक्रमो भवति । परतोऽपूर्यकरणे गुणसंक्रमः प्रवर्तते इति स न प्राप्यते ॥ १०१ ॥

अंठकसायासाए य अंजुधुववंधि अठिरतिगे य । सबलहुं खवणाए अहापवत्तस्स चरिमस्मि ॥ १०२ ॥

अठ चि-अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानवरणरूपा अष्टौ कपायाः, असातवेदनीयं, अशुजधुवबन्धिन्यः कुवर्णादिनवकोप-

घातरूपाः, अस्थिरत्रिकं अस्थिराशुजायशःकीर्तिसंज्ञं, एतासां द्वाविंशतिप्रकृतीनां कपायाष्टकरहितानां । 'संयजहुं ति.' सर्वेन्योऽन्येन्यः शीघ्रमेव ह्रपणायोद्धितस्य मासपृथक्त्वान्यधिकेषु अष्टसु वर्षेष्वतिक्रान्तेषु ह्रपणायोद्यतस्येत्यर्थः । अष्टौ कपायान् प्रति देशोनां पूर्वकोटीं यावत् संयममनुपाह्वय । पञ्चसंग्रहे पुनः सर्वा अप्येताः प्रकृतीरधिकृत्य देशोनां पूर्वकोटीं यावत् संयममनुपाल्येत्युक्तं । ह्रपकश्रेणिं प्रतिपन्नस्य यथाप्रवृत्तकरणचरमसमये कपायाष्टकस्य विध्यातसंक्रमेण शेषाणां यथाप्रवृत्तसंक्रमेण जघन्यः प्रदेशसंक्रमो जवति ॥ १०२ ॥

पुरिसे संजलणतिगे य घोळमाणेण चरमवद्धस्स । सगअंतिमे असाएण समा अरई य सोगो य ॥१०३॥

पुरिसे त्ति-पुरिसे इत्यादौ पष्ठर्थे सप्तमी । पुरुषवेदस्य संज्वलनत्रिकस्य च क्रोधमानमायारूपस्य ह्रपणाय समुद्यतेन ह्रपणश्रेणिं प्रतिपन्नेन स्वस्वबन्धचरमसमये । 'घोळमाणेणं ति' जघन्ययोगिना यद्वज्रं दक्षिकं तस्य चरमसंगोत्रे जघन्यः प्रदेशसंक्रमो जवति । तथाहि-आसां चतसृणामपि प्रकृतीनां बन्धव्यवहृदसमये समयोनावलिकादिकवज्रं मुक्त्वाऽन्यत् प्रदेशसत्कर्म न विद्यते । तदपि च प्रतिसमयं संक्रमेण ह्यमुपगच्छति तावत् यावच्चरमसमयवद्धस्यासंग्येयो जागः शेषो जवति । ततस्तं सर्वसंक्रमेण संक्रमयतो जघन्यः प्रदेशसंक्रमः । 'असाएण समा अरई य सोगो य त्ति' अरतिशोकावसातसमौ असातवेदनीयस्येवारतिशोकयोर्जघन्यः प्रदेशसंक्रमो जावनीय इत्यर्थः ॥ १०३ ॥

वेजविकारसगं उवदियं वंधिऊण अप्पळ्ळु । जिष्ठविई निरयाउं उवदित्ता अवंधित्तु ॥ १०४ ॥
यावरगयस्स चिरउवदणोएयस्स एव उच्चस्स । मणुयदुगस्सं य तेजसु वाजसु वा सुहुमवद्धाणं ॥१०५॥

येऽपि सि-देवदिकनरकदिकवैक्रियसप्तकलक्षणं वैक्रियैकादशकं एकेन्द्रियजवे वर्तमानेनोदितं पुनरपि पञ्चेन्द्रिय-
 त्वमुपागतेन सता । अष्टाश्वमश्वकालं अन्तर्मुहूर्तकालं यावदित्यर्थः । बद्ध्वा, ततो ज्येष्ठस्थितिरुत्कृष्टस्थितिस्त्रयस्त्रिंश-
 त्सागरोपमस्थितिक इत्यर्थः । सप्तमनरकपृथिव्यां नारको जातः । ततस्तावन्तं कालं यावत् यथायोगं तदैक्रियैकादशक-
 मनुज्य ततो नरकाद्भुज्य पञ्चेन्द्रियतिर्यक्तु मध्ये समुत्पन्नः । तत्र च तदैक्रियैकादशकमवद्ध्वा स्थावरेष्वेकेन्द्रियेषु मध्ये
 समुत्पन्नः । तस्य चिरोद्वेगनया पश्योपमासंख्येयजागमात्रेण कालेनोद्वेगनया तदुद्वेगयतो यत् द्विचरमखंभस्य चरमस-
 मये प्रकृत्यन्तरे दक्षिणं संक्रामति, स तस्य वैक्रियैकादशकस्य जघन्यः प्रदेशसंक्रमः । 'एयस्सेत्यादि' एतस्यैवानन्तरो-
 दस्य जीवस्य पूर्वोक्तेन विधिना तेजोवायुषु मध्ये समागतस्य सूक्ष्मेकेन्द्रियजवे वर्तमानेन यद्वज्रमुच्चैर्गोत्रं मनुजदिकं च
 मनुजगतिमनुजानुपूर्वोद्वेगं । ते चिरोद्वेगनयोद्वेगयतो द्विचरमखंभस्य चरमसमये परप्रकृतौ यद्वेगं संक्रामति स
 तयोर्जघन्यः प्रदेशसंक्रमः । इयमत्र जावना-मनुजदिकमुच्चैर्गोत्रं च प्रथमतस्तेजोवायुजवे वर्तमानेनोदितं, पुनरपि
 सूक्ष्मेकेन्द्रियजवमुपागतेनान्तर्मुहूर्तं यावद्वज्रं, ततः पञ्चेन्द्रियजवं गत्वा सप्तमनरकपृथिव्यामुत्कृष्टस्थितिको नारको
 जातः । तत उद्भूत्य पञ्चेन्द्रियतिर्यक्तु मध्ये समुत्पन्नः । एतावन्तं च कालमवद्ध्वा प्रदेशसंक्रमेण चानुज्य तेजोवायुषु
 मध्ये समागतः । तस्य मनुजदिकोच्चैर्गोत्रे चिरोद्वेगनयोद्वेगयतो द्विचरमखंभस्य चरमसमये परप्रकृतौ यद्वेगं संक्रामति
 स तयोर्जघन्यः प्रदेशसंक्रमः ॥ १०४-१०५ ॥

हस्सं कालं वंधिय विरुं आहारसत्तगं गंतुं । अविरद् बहुबलंतस्त जा थोव उद्वलणा ॥ १०६ ॥

हंसं ति-हंसं काखं स्तोके काखं यावत् विरतोऽप्रमत्तसंयतः सन् आहारकसप्तकं वद्ध्वा कर्मोदयपरिणतिवशात् पुन-
रप्यविरतिं गतः । ततोऽन्तर्मुहूर्तात्परतो महोदयनया चिरोदयनया पश्योपमासंख्येयजागप्रमाणेन काखेनोदयनयोदय-
यतः गतो या स्तोकोदयना विचरमखंडस्य चरमसमये यत्कर्मदक्षिकं परप्रकृतिषु प्रक्षिप्यते; सा स्तोकोदयना, सा
आहारकस्य जघन्यः प्रदेशसंक्रमः ॥ १०६ ॥

तेवहिसयं उदहीण स चउपल्लाहियं अवंधित्ता । अंते अहप्पवत्तकरणस्स उज्जोवतिरियडुगे ॥१०७॥

तेवहिसयं ति-त्रिपष्ट्यधिकमुदधिगतं सागरोपमाणां शतं चतुष्पश्योपमाधिकं च यावत् स रूपितकर्मांशः सर्वजघन्य-
तिर्यग्विकोद्योतसत्कर्मा उद्योततिर्यग्विकं अवद्ध्वा यथाप्रवृत्तकरणस्यान्ते चरमसमये उद्योततिर्यग्विकयोर्जघन्यं प्रदेशसं-
क्रमं करोति । कथं त्रिपष्ट्यधिकं सागरोपमाणां शतं चतुःपल्याधिकं च यावदवद्धेति चेदुच्यते-स रूपितकर्मांशस्त्रिप-
श्योपमायुक्तेषु मनुजेषु मध्ये समुत्पन्नस्तत्र देवद्विकमेव वधाति, न तिर्यग्विकं, नाप्युद्योतं । तत्र चान्तर्मुहूर्ते शेषे सत्या-
युपि सम्यक्त्वमवाप्य ततोऽप्रतिपतितसम्यक्त्व एव पश्योपमस्थितिको देवो जातः । ततोऽप्यप्रतिपतितसम्यक्त्वो देव-
जयाद्युत्था मनुष्येषु मध्ये समुत्पन्नः । ततस्तेनैवाप्रतिपतितेन सम्यक्त्वेन सहित एकत्रिंशत्सागरोपमस्थितिको ग्रैवेयकेषु
मध्ये देवो जातः । तत्र चोत्पत्त्यनन्तरमन्तर्मुहूर्तादूर्ध्वं मिथ्यात्वं गतः । ततोऽन्तर्मुहूर्तावशेषे आयुपि पुनरपि सम्यक्त्वं
व्रजते । ततो वे पट्पटी सागरोपमाणां यावन्मनुष्यानुत्तरसुरादिषु सम्यक्त्वमनुपाज्य तस्याः सम्यक्त्वाद्वाया अन्तर्मुहूर्ते

शेषे शीघ्रमेव रूपणाय समुद्यतः । ततोऽनेन विधिना त्रिंशदधिकं सागरोपमाणां शतं चतुष्पद्याधिकं च यावत्तिर्यग्धिक-
मुद्योतं च बन्धरहितं जयतीति ॥ १०७ ॥

इगविगलिदियंजोगा थठ पज्जत्तगेण सह तेसिं । तिरियगइसमं नवरं पंचासीउदहिसयं तु ॥ १०८ ॥

इग ति-एकेन्द्रियधिकखेन्द्रिययोग्या अष्टौ याः प्रकृतय एकत्रिचतुरिन्द्रियजातिस्थावरातपसूक्ष्मसाधारणलक्षणाः ।
तामामपर्याप्तकमहितानां नवानां प्रकृतीनां तिर्यग्गतिसमं वक्तव्यं । नवरमत्र पञ्चाशीत्यधिकं सागरोपमशतं चतुष्पद्या-
धिकं यावदयच्छेति वक्तव्यं । कथमेतावन्तं काखं यावदबन्ध इति चेदुच्यते-इह क्षपितकर्माशो द्वाविंशतिसागरोपमस्थि-
तिकः पष्ठपृथिव्यां नारको जातः । तत्राप्यन्तर्मुहूर्तावशेषे आयुषि सम्यक्त्वं प्राप्तवान् । ततोऽप्रतिपतितसम्यक्त्व एव
मनुष्यो जातः । ततस्तेनाप्रतिपतितेन सम्यक्त्वेन देशविरतिमनुपाद्य चतुःपद्योपमस्थितिकः सौधर्मदेवलोके देवो
जातः । ततस्तेनापतितेन सम्यक्त्वेन सह देवजवाच्युत्वा मनुष्यो जातः । तस्मिंश्च मनुष्यजवे संयममनुपाद्य त्रैवेयके-
प्येकत्रिंशत्सागरोपमस्थितिको देवो जातः । तत्र चोत्पत्त्यनन्तरमन्तर्मुहूर्तादूर्ध्वं मिथ्यात्वं गतः । ततोऽन्तर्मुहूर्तावशेषे
आयुषि ज्योऽपि सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते । ततो ह्ये पट्पट्टी सागरोपमाणां यावत् सम्यक्त्वं मनुपाद्य तस्याः सम्यक्त्वा-
ज्वाया अन्तर्मुहूर्ते शेषे रूपणाय समुद्यतते । तदेवं पञ्चाशीत्यधिकं सागरोपमशतं चतुःपद्याधिकं यावत्पूर्वोक्तानां
नवप्रकृतीनां बन्धाचार्यः ॥ १०८ ॥

उत्तीसाए मुजाणं सेद्धिमणारुहिय सेसगविहीहिं । कट्टु जह्दं खवणं अपुवकरणाखियां अंते ॥ १०९ ॥

उत्तीसाए त्ति-श्रेणिमनारुह्योपशमश्रेणिमकृत्वा शेषैर्विधिभिः कृपितकर्मांशसत्कैः पट्त्रिंशत्संख्यानां, शुभप्रकृतीनां पञ्चेन्द्रियजातिसमचतुरस्रसंस्थानवज्रपञ्जनाराचसंहननतैजससप्तकप्रशस्तविहायोगतिशुक्लज्योहितहारिद्रसुरजिगन्धकपाया-
 म्बुमधुरमृदुलघुस्निग्धोष्णागुरुलघुपराधातोद्भासत्रसादिदशकनिर्माणलक्षणानां जघन्यं प्रदेशाग्रं कृत्वा कृपणायोदितस्य
 कृपितकर्मांशस्यापूर्वकरणसत्कायाः प्रथमावलिकाया अन्ते चरमसमये तासां जघन्यः प्रदेशसंक्रमो जवति । तत ऊर्ध्वं
 तु गुणसंक्रमेण लब्धस्यातिप्रचृतस्य दलिकस्य संक्रमावलिकातिक्रान्तत्वेन संक्रमसंज्ञवात् स न प्राप्यते । पञ्चसंग्रहे तु
 वज्रपञ्जनाराचवर्जितानां शेषाणां पञ्चत्रिंशत्प्रकृतीनामेवापूर्वकरणप्रथमावलिकान्ते जघन्यः प्रदेशसंक्रम उक्तः । वज्रपञ्ज-
 नाराचसंहननस्य तु स्वबन्धव्यवज्ञेदसमये इति ॥ १०९ ॥

सम्महिष्ठिश्रजोग्गाण सोलसण्हं पि असुजपगईणं । श्रीवेएण सरिसुगं नवरं पढमं तिपह्वेसु ॥११०॥

सम्महिष्ठि त्ति-सम्यग्दृष्टेरयोग्यानां पुरुषानामशुभप्रकृतीनां प्रथमवर्जसंस्थानप्रथमवर्जसंहननाप्रशस्तविहायोगतिदु-
 र्जगद्भुःस्वरानादेयनपुंमकवेदनीचैर्गोत्रलक्षणानां स्त्रीवेदेन सदृशं वक्तव्यं । यथा प्राक् स्त्रीवेदस्य जघन्यप्रदेशसंक्रमज्ञा-
 वना कृता तथात्रापि कर्तव्या । नवरमेतासां जघन्यप्रदेशसंक्रमस्वामी प्रथमं त्रिपट्योपमायुष्केषु मनुष्येषु मध्ये
 समुपन्नोक्तव्यः । अन्तर्मुहूर्तावशेषे चायुषि प्राप्तसम्यक्त्वः । शेषं तथैव वक्तव्यम् ॥ ११० ॥

नरतिरियाण तिपह्वस्संते उरादियस्स पाजग्गा । तिठयरस्स य धंधा जहन्नउं आदिगं गंतु ॥१११॥

नर त्ति-नरतिरश्वां त्रिपट्योपमस्यान्ते औदारिकस्य प्रायोग्याः प्रकृतयो जघन्यप्रदेशसंक्रमयोग्याः । इयमत्र ज्ञावना-

तदेवमुक्तं संक्रमकरणं । संप्रत्युद्देशक्रमेणोद्धर्तनापवर्तने वक्तुमवसरप्राप्ते । ते च वे अपि स्थित्यनुज्ञांगविषये । तत्र प्रथमतः स्थितेरुद्धर्तनापवर्तने वक्तव्ये । स्थितौ सत्यामनुज्ञागसंज्ञयात् । तत्राप्युद्देशक्रमप्रामाण्यानुरणान्तं प्रथमेतः स्थितेरुद्धर्तनामेवाह—

उद्वट्टणा विद्म उदयावलियाए वाहिरविद्म । होइ अवाहा अश्ववणाउ जा वालिया हस्ता ॥१॥

उद्वट्टणं ति-स्थितेरुद्धर्तना उदयावलिकाया वाह्यानां स्थितीनामवगन्तव्या । उदयावलिका तु सकलकरणायोग्येति कृत्वा सा प्रतिपिध्यते । अपि च वध्यमानप्रकृतेर्यावती अवाधा तथा तुल्या वा हीना वा पूर्ववद्धप्रकृतीनां या स्थितिः सा नोद्धर्त्यते, सा उत्पाद्य तत ऊर्ध्वं वध्यमानप्रकृतेरवाधाया उपरि न निहिष्यत इत्यर्थः, अवाधाकात्त्वान्तःप्रविष्टत्वात् । या पुनरवाधाकात्वाद्दुपरितनी सा उद्धर्त्यत एव । तदेवमवाधान्तःप्रविष्टाः सर्वा अपि स्थितय उद्धर्तनामधिकृत्यातिक्रमणीया जवन्ति परित्याज्या जवन्तीत्यर्थः । अतिक्रमणीयस्थितिप्रमाणनिरूपणार्थमेवाह—‘होइ इत्यादि’ जवति अवाधा अतीव्वापना उद्धर्तनीया । एषोत्कर्षतोऽतीव्वापना । सा च हीना हीनतरा तादवगन्तव्या यावत् ह्रस्वा जघन्याऽतीव्वापना आवलिका आवलिकामात्रा जवति । इयमत्र जावना-अवाधान्तर्गतं कर्मदलिकमुद्धर्तनायोग्यं न जवति, किं त्ववाधायाः परत एव । तथा च सति यैवोत्कृष्टाऽवाधा सैवोत्कृष्टाऽतीव्वापना, समयोना उत्कृष्टाऽवाधा समयोनोत्कृष्टाऽतीव्वापना, विसमयोनोत्कृष्टाऽवाधा विसमयोनोत्कृष्टाऽतीव्वापना । एवं समयसमयहान्याऽतीव्वापना तावदाच्या यावद्वाघन्याऽवाधाऽन्तर्मुद्धर्तप्रमाणा । ततोऽपि जघन्यतराऽतीव्वापना आवलिकामात्रं जवति । चोदयावलिकालक्ष-

एवमवसेयं । तथाहि—उदयावधिकान्तर्गताः स्थितयो नोद्धर्त्यन्ते “उद्यदृणा विईए उदयावधियाए बाहिरविईणं” इतिवचनात् । ननु यदा तदा या वन्धे सत्युद्धर्तना प्रवर्तिष्यते “आगंधा उक्कहिइ” इतिवचनात्, तंत उदयावधिकागताः स्थितयोऽवाधान्तर्गतत्वेन नोद्धर्तिष्यन्ते, किमुदयावधिकाग्रहणेन ? तदयुक्तं, अजिप्रायापरिज्ञानात् । अवाधान्तर्गताः स्थितयो नोद्धर्त्यन्त इति किमुक्तं जयति ? अवाधान्तर्गताः स्थितयः स्वस्थानाद्दुत्पाद्यावाधाया उपरि न निक्षिप्यन्ते । अवाधाया मध्ये पुनस्तासां वक्ष्यमाणक्रमेणोद्धर्तनानिर्देष्टुं प्रवर्तमानौ न विरुध्येते । तत उदयावधिकान्तर्गता अप्युद्धर्तनीयाः प्राप्नुयन्तीति प्रतिपिद्यन्ते ॥ १ ॥

संप्रति निक्षेपप्रकरणार्थमाह—

आवधियथसंखजागाइ जाव कम्महिइ त्ति निरुक्खेवो । समउत्तरावधियाए सावाहाए जवे ऊणे ॥२॥

आवधिय त्ति—इह निक्षेपो द्विधा—जघन्य उत्कृष्टश्च । तत्रावधिकाया असंख्येयजागमात्रासु स्थितिषु यः कर्मदक्षिकनिक्षेपः स जघन्यः । तथाहि—सर्वोत्कृष्टात् स्थित्यग्रादथ आवधिकामावधिकाया असंख्येयं च जागमधोऽप्रतीर्य ततोऽपस्तनी या स्थितिस्तस्या दक्षिकमतीशानावधिकामात्रमतिक्रम्योपरितनीप्येवावधिकाया असंख्येयजागजाविनीषु स्थितिषु निक्षिप्यते, नावधिकाया मध्येऽपि, तथास्याजाव्यात् । ततोऽसौ जघन्यो दक्षिकनिक्षेपः । एवं च सति आवधिकाया असंख्येयतमेन जागेनाधिकास्यावधिकामात्रासु स्थितिषु उद्धर्तनं न जयतीति सिद्धं । तथा च सत्युत्कृष्टस्थितिवन्धे उद्धर्तनायोग्याः स्थितयो बन्धावधिकामात्रासुपरितनीमावधिकामसंख्येयजागाधिकां मुक्त्वा शेषा एव छट्यन्ताः ।

तथाहि—वन्धावलिकान्तर्गतं सकलं करणायोग्यमिति कृत्वा वन्धावलिकान्तर्गताः स्थितयो नोद्धर्तनायोग्याः । तथाऽ-
 वाधान्तर्गता अपि नोद्धर्तनायोग्याः, तासामतीव्रपणात्वेन प्राक् प्रतिपादितत्वात् । असंख्येयजागाधिकावलिकामात्र-
 जाविन्यथोपरितन्यः स्थितयः प्रागुक्तयुक्तेरेव नोद्धर्तनायोग्याः । इदानीं निक्षेपश्चिन्त्यते । तत्र यदावलिकामावलि-
 काया असंख्येयजागं चोपरिष्ठादधोऽवतीर्य द्वितीयाऽधस्तनी स्थितिरुद्धर्त्यते, तदा समयाधिक आवलिकाया असंख्ये-
 यजागो निक्षेपविषयः । यदा तु तृतीया स्थितिरुद्धर्त्यते तदा द्विसमयाधिकः । एवं समयवृद्ध्या तावदवलिकनिक्षेपो
 वर्धते यावदुत्कृष्टो जवति । स च कियान् जवतीति चेदुच्यते—‘समयेत्यादि’ समयाधिकावलिकयाऽवाधया च हीना
 सर्वा कर्मस्थितिः । तथाहि—अवाधोपरिस्थस्थितीनामुद्धर्तना जवति । तत्राप्यवाधया उपरितने स्थितिस्थाने उद्धर्त्य-
 मानेऽवाधया उपरि दक्षिकनिक्षेपो जवति, नावाधया मध्येऽपि, उद्धर्त्यमानदक्षिकस्योद्धर्त्यमानस्थितेरुद्धर्ममेव निक्षे-
 पात् । तत्राप्युद्धर्त्यमानस्थितेरुपरि आवलिकामात्राः स्थितीरतिक्रम्योपरितनीषु स्थितिषु सर्वासु दक्षिकनिक्षेपो जवति ।
 अतोऽतीव्रपणावलिकामुद्धर्त्यमानां च समयमात्रां स्थितिमवाधां च वर्जयित्वा शेषा सर्वापि कर्मस्थितिरुत्कृष्टो दक्षिक-
 निक्षेपविषयः । उक्तं च पञ्चसंग्रहमूलटीकायां—समयोत्तरावलिकया सावाधया हीना यावदुत्कृष्टा कर्मस्थितिस्तावदक्षि-
 कनिक्षेपो जवति । यतोऽवाधोपरिस्थस्थितीनामुद्धर्तना जवति सापि अतीव्रपणामुद्बन्धोद्धर्त्यमानायामपि स्थितौ न
 दक्षिकनिक्षेपो जवति । अतः समयाधिकावलिकावाधावर्जितासु शेषासु सर्वासु स्थितिषु दक्षिकनिक्षेपो जवतीति ।
 तदेवमवाधया उपरितनं समयमात्रमुद्धर्त्यमानं स्थितिस्थानमधिकृत्योत्कृष्टो दक्षिकनिक्षेपविषयः प्राप्यते । सर्वोपरितनं तु

स्थितिस्थानमुद्धृत्यमानमपेक्ष्य जघन्यो दक्षिकनिक्षेपविषयः । उक्तं च—“आवाहोवरिष्ठाणगदसं पडुचेह परमनिक्षेपो ।
चरिमुद्यदृण्णणं, पडुच्च इह जायइ जहणो ॥ १ ॥” इति ॥ २ ॥

एषोऽव्याघाते दक्षिकनिक्षेपविधिरुक्तः, व्याघाते पुनरेवं—

निष्वाघाण्णेषं वाघाए संतकम्महिगबंधो । आवल्लिअसंखजागादि होइ अइठावणा नवरं ॥ ३ ॥

निष्वाघाण्ण चि—एवं पूर्वोक्तेन प्रकारेण दक्षिकनिक्षेपो निर्व्याघातेन व्याघाताभावेन द्रष्टव्यः । व्याघाते पुनः प्राक्तन-
स्थितिसत्कर्मपेक्ष्याऽन्यधिकाजिनवकर्मवन्धरूपे आवल्लिकाऽसंख्येयजागादिकाऽतीत्यापना जयति । निक्षेपोऽप्याव-
ल्लिकागतासंख्येयजागादिकः । इयमत्र जावना—प्राक्तनसत्कर्मस्थित्यपेक्ष्या समयादिनान्यधिको योऽजिनवकर्मवन्धः
स व्याघात उच्यते । तस्मिन् सत्यतीत्यापना आवल्लिकासंख्येयजागादिका जयति । तथाहि—प्राक्तनसत्कर्मस्थितेः
सकाशात् समयमात्रेणान्यधिकेऽजिनवकर्मवन्धे सति प्राक्तनसत्कर्मणोऽन्त्या वा चिचरमा वा स्थितिर्नोद्धृत्यते । एवं
समयव्ययेन समयत्रयेण यावदावल्लिकाया असंख्येयतमेनापि जागेनान्यधिकेऽजिनवकर्मवन्धे द्रष्टव्यं । यदा पुनर्वा-
न्यामावल्लिकाया असंख्येयतमान्यां जागान्यामन्यधिकोऽजिनवकर्मवन्ध उपजायते तदा प्राक्तनसत्कर्मणोऽन्त्या स्थिति-
रुद्धृत्यते । उद्धृत्य चावल्लिकायाः प्रथमसंख्येयतमं जागमतिक्रम्य द्वितीयेऽसंख्येयतमे जागे निक्षिप्यते । एतावतीष्ठा-
पनानिक्षेपो जघन्यो । यदा पुनः समयाधिकाण्यां द्वात्रिंशत्तमावल्लिकाया असंख्येयतमान्यां जागान्यामधिकोऽजिनवक-
र्मवन्धस्तदा आवल्लिकायाः प्रथमसंख्येयतमं जागं समयाधिकमतिक्रम्य द्वितीयेऽसंख्येयतमे जागे निक्षिप्यते । एवम-

जिनवकर्मबन्धस्य समयादिवृद्धावतीत्यापना प्रवर्धते । सा च तावद्यावदावलिका परिपूर्णा जवति । निक्षेपस्तु सर्वत्रापि तावन्मात्र एव जवति । तत ऊर्ध्वं पुनरजिनवकर्मबन्धवृद्धौ निक्षेप एव केवलो वर्धते, नातीत्यापना । यावद्याजिनवकर्मबन्धः प्राक्तनस्थितिसत्कर्मणः सकाशात् क्षान्द्यामावलिकाया असंख्येयतमान्यां जागान्यामधिको न जवति तावत् प्राक्तनसत्कर्मणश्चरमस्थितेरध आवलिकामसंख्येयजागाधिकामतिक्रम्य ततोऽधस्तनीरेवं स्थितिरुद्धर्तयति । तत्रापि यदा आवलिकामसंख्येयजागाधिकामतिक्रम्य ततोऽनन्तरामेवाधस्तनीं स्थितिमुद्धर्तयति, तदा आवलिकामतिक्रम्योपरितने आवलिकाया असंख्येयतमे जागे निक्षिपति । यदा तु द्वितीयामधस्तनीं स्थितिमुद्धर्तयति तदा समयाधिकेऽसंख्येयतमे जागे निक्षिपति । एवंप्रकारेण द्रष्टव्यं । संप्रत्यक्षपवहुत्वमुच्यते-या जघन्याऽतीत्यापना यश्च जघन्यो निक्षेप, एतौ क्षापि सर्वस्तोकौ परस्परं च तुष्टयौ । यतो क्षाप्येतौ आवलिकासत्कासंख्येयतमजागमात्रौ, तान्यामसंख्येयगुणोत्कृष्टाऽतीत्यापना, तस्या उत्कृष्टाबाधारूपत्वात् । ततोऽप्युत्कृष्टो निक्षेपोऽसंख्येयगुणः, यतोऽसौ समयाधिकावलिकयाऽबाधया च हीना सर्वा कर्मस्थितिः । ततोऽपि सर्वा कर्मस्थितिर्विशेषाधिका ॥ ३ ॥

तदेवमुक्ता स्थित्युद्धर्तना, संप्रति स्थित्यपवर्तनामाह-

उबटंतो य ठिइ उदयावलिवाहिरा ठिइविसेसा । निखिवइ तइयजागे समयाहए सेसमइवईय ॥४॥
वहइ ततो अतिठ्ठावणा उ जावालिगा हवइ पुन्ना । ता निखेवो समयाहिगालिग डुगूण कम्मठिई ५

उबटंतो चि-स्थितिमपवर्तयन् उदयावलिवाया बाह्यान् स्थितिविशेषान् स्थितिज्ञेदानपवर्तयति । के ते स्थितिविशेषा

इति चेदुच्यते-उदयावधिकाया उपरि, समयमात्रा स्थितिः विसमयमात्रा एवं तावदाच्यं यावद्वन्धावधिकोदयावधिका-
दीना सर्वा कर्मस्थितिः । एते स्थितिविशेषाः । उदयावधिकाया गता च स्थितिः सकलकरणायोग्येति कृत्वा तां नाप-
वर्तयति । तत उक्तं उदयावधिकावाह्यानि । कुत्र निक्षिपतीति चेदत आह-निक्षिपति आवधिकायास्त्रिजागे तृतीये
जागे समयाधिके । शेषं समयोनमुपरितनं त्रिजागद्वयमतिक्रम्य । इयमत्र जावना-उदयावधिकाया उपरितनी या
स्थितिस्तस्या दक्षिणमपवर्तयन् उदयावधिकाया उपरितनी च त्रिजागौ समयोनाचतिक्रम्याधस्तने समयाधिके तृतीये
जागे निक्षिपति । एष जघन्यो निक्षेपः जघन्या चातीघापना । यदोदयावधिकाया उपरितनी द्वितीया स्थितिरपवर्त्यते
तदाऽतीघापना प्रागुक्तप्रमाणा समयाधिका जयति । निक्षेपस्तु तावन्मात्र एव । यदा तूदयावधिकाया उपरितनी
तृतीया स्थितिरपवर्त्यते तदाऽतीघापना प्रागुक्तप्रमाणा विसमयाधिका जयति, निक्षेपस्तु तावन्मात्र एव । एवमतीघा-
पना प्रतिगमयं तावद्वन्धिमुपनेतव्या यावदावधिका परिपूर्णा जयति । ततः परमतीघापना सर्वत्रापि तावन्मात्रैव
जयति, निक्षेपस्तु यथैते, स च तावदावधिकातीघापनावधिकारहिता अपवर्त्यमानस्थितिरहिता च सकलापि
कर्मस्थितिः । तथाहि-वन्धावधिकायामतीतायां सत्यां कर्मापवर्तयितुमारजते । तत्रापि च यदा सर्वोपरितनं स्थिति-
स्यानमपवर्तयति, तदावधिकामात्रमधोऽवतीर्याधस्तनेषु सर्वेष्वपि स्थितिस्थानेषु निक्षिपति । तस्मादुल्लूक्यो निक्षेपोऽपव-
र्त्यमानस्थितिसमयरहिता वन्धावधिकातीघापनावधिकारहिता च सर्वापि कर्मस्थितिः । उक्तं च-“समयादिश्रद्ध-
यद्वा वन्धावधिया य मोक्षु निरेक्यो । कम्महिं वंधोदय आवधिया मुत्तु उपट्टे ॥ १ ॥ ” कर्मस्थितिं वन्धावधिकामु-

दयावदिकां च मुक्त्वा शेषां सर्वामपि अपवर्तयतीत्यर्थः । तदेवमुदयावदिकाया उपरितनं समयमात्रं स्थितिस्थानं प्रतीत्य प्रवर्तमानायामपवर्तनायां समयाधिकावदिकात्रिजागो निक्षेपः प्राप्यते । स च सर्वजघन्यः सर्वोपरितनं च स्थितिस्थानं प्रतीत्य प्रवर्तमानायामपवर्तनायां यथोक्तरूप उत्कृष्टो निक्षेपः । उक्तं च—“उदयावदिमुपरिष्ठं वाणं अहि-
निच्च होइ अइहीणो । निरुक्वो सवोवरि विइणवसा जवे परमो ॥ १ ॥” ॥ ४-५ ॥

एष निर्व्याघातेऽपवर्तनाविधिरुक्तः, संप्रति व्याघाते तमाह—

“वाघाए समऊणं कंडगमुक्कस्सिया अइठवणा । डायविई किंचूणा विइकंमुक्कस्सगपमाणं ॥ ६ ॥

वाघाए ति—अत्र व्याघातो नाम स्थितिघातः तस्मिन् सति, तं कुर्वत इत्यर्थः । समयोनं कंरुकमात्रमुत्कृष्टाऽतीव्हा-
पना । कथं समयोनमिति चेदुच्यते—उपरितनेन समयमात्रेण स्थितिस्थानेनापवर्त्यमानेन सहाधस्तात् कंरुकमतिक्रम्यते ।
ततस्तेन विना कंरुकं समयोनमेव जवति । कंरुकमानमाह—“नायविई” इत्यादि, यस्याः स्थितेरारज्य तस्या एव प्रकृ-
तेरुत्कृष्टं स्थितिवन्धमाधत्ते । ततः प्रजृति सर्वापि स्थितिर्नायस्थितिरित्युच्यते । उक्तं च पञ्चसंग्रहमूलटीकायां—“यस्याः
स्थितेरारज्योत्कृष्टं स्थितिवन्धं विधत्ते निर्मापयति, तस्या आरज्योपरितनानि सर्वाण्यपि स्थितिस्थानानि नायस्थितिसं-
ज्ञानि जवन्ति” । सा नायस्थितिः किंचिदूना कंडकस्योत्कृष्टं प्रमाणं, पञ्चसंग्रहे पुनरेवं मूलटीकाकृता व्याख्या कृता-
“सा नायस्थितिरुत्कर्षतः किंचिदूना किंचिदूनकर्मस्थितिप्रमाणा । तथाहि—अन्तःकोटीकोटीप्रमाणं स्थितिवन्धं कृत्वा
पर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रिय उत्कृष्टसंज्ञेशवशादुत्कृष्टां स्थितिं विधत्ते इति । सा डायस्थितिः किंचिदूनकर्मस्थितिप्रमाणा कंरुकस्यो-

कृष्टं प्रमाणमिति । एतच्चोत्कृष्टं कुरुकं समयमात्रेणापि न्यूनं कंडकमुच्यते । एवं समयद्वयेन समयत्रयेण एवं ताव-
 दन्यूनं वाच्यं यावत्तत्पश्योपमासंख्येयजागमात्रप्रमाणं जवति । तच्च जघन्यं कंडकं । इदं च समयोनं जघन्या व्याघातेऽ-
 तीघापना । संप्रत्यक्षपदुत्त्वमुच्यते—तत्रापवर्तनायां जघन्यो निक्षेपः सर्वस्तोकः । तस्य समयाधिकावधिकात्रिजागमा-
 त्रत्वात् । ततोऽपि जघन्यातीघापना द्विगुणा त्रिसमयोना । कथं त्रिसमयोनां द्विगुणत्वमिति चेदुच्यते—व्याघातमन्त-
 रेण जघन्याऽतीघापना आवधिकात्रिजागद्वयं समयोनं जवति । आवधिका चासत्कट्टपनया नवसमयप्रमाणा कट्टप्यते ।
 तत्तत्रिजागद्वयं समयोनं पञ्चसमयप्रमाणमवगन्तव्यं । निक्षेपोऽपि जघन्यः समयाधिकावधिकात्रिजागरूपोऽसत्कट्टप-
 नया चतुःसमयप्रमाणो द्विगुणीकृतत्रिसमयोनाः सन् एतावानेव जवतीति । ततोऽपि व्याघातं विनोत्कृष्टाऽतीघापना
 विशेषाधिका, तस्याः परिपूर्णावधिकाभावत्वात् । ततो व्याघाते उत्कृष्टाऽतीघापनाऽसंख्येयगुणा, किञ्चिदूनमायस्थि-
 तिप्रमाणत्वात्तस्याः । ततोऽप्युत्कृष्टो निक्षेपो विशेषाधिकः, तस्य समयाधिकावधिकाद्विकोनसकलकर्मस्थितिप्रमाण-
 त्वात् । ततः सर्वा कर्मस्थितिर्विशेषाधिका । संप्रत्युद्धर्तनापवर्तनयोः संयोगेनाद्वयमुच्यते । तत्रोद्धर्तनाया व्याघाते
 जघन्यातीघापनानिक्षेपो सर्वस्तोकौ, स्वस्थाने तु परस्परं तुद्वयौ, आवधिकाऽसंख्येयजागमात्रत्वात् । ततोऽपवर्तनायां
 जघन्यो निक्षेपोऽसंख्येयगुणः, तस्य समयाधिकावधिकात्रिजागमात्रत्वात् । ततोऽप्यपवर्तनायामेव जघन्यातीघापना
 द्विगुणा त्रिसमयोना । अत्र जायना प्रागेव कृता । ततोऽप्यपवर्तनायामेव व्याघातं विनोत्कृष्टाऽतीघापना विशेषाधिका,
 तस्याः परिपूर्णावधिकाप्रमाणत्वात् । तत उद्धर्तनायामुत्कृष्टातीघापना संख्येयगुणा, तस्या उत्कृष्टावधारूपत्वात् ।

ततोऽपवर्तनायां व्याघाते उत्कृष्टाऽतीव्यापनाऽसंख्येयगुणा, तस्याः किञ्चिदूनडायस्थितिप्रमाणत्वात् । तत उघर्तनाया-
मुत्कृष्टो निक्षेपो विशेषाधिकः । ततोऽप्यपवर्तनायामुत्कृष्टो निक्षेपो विशेषाधिकः । ततोऽपि सर्वा स्थितिर्विशेषाधिका ॥६॥

तदेवमुक्ते स्थित्युघर्तनापवर्तने, संप्रत्यनुज्ञागोघर्तनापवर्तने वाच्ये । तत्र प्रथमतोऽनुज्ञागोघर्तनामाह-

चरमं नोवद्विज्ज्ञां जावाणंताणि फड्डगाणि ततो । उस्सक्खिय उकट्ठइ एवं उवट्ठणाईउ ॥ ७ ॥

चरमं ति-चरमं स्पर्धकं नोघर्त्यते, नापि द्विचरमं । एवं तावदाच्यं यावच्चरमात्स्पर्धकादधोऽनन्तानि स्पर्धकानि । इद-
मत्र तात्पर्यं-यो जघन्यो निक्षेप आवल्लिकाया असंख्येयज्ञागः सर्वोपरितनो या च तस्याध आवल्लिकामात्रातीव्यापना
तत्स्थितिस्थानगतानि स्पर्धकानि सर्वाण्यपि नोघर्त्यन्ते, किंतु तेन्योऽवष्टक्याधस्तादवतीर्य यानि स्पर्धकानि समयमात्र-
स्थितिगतानि तान्युघर्तयति । तानि चोघर्त्यावल्लिकामात्रस्थितिगतानि अनन्तानि स्पर्धकान्यतिक्रम्योपरितनेष्वेवाव-
ल्लिकासत्कासंख्येयज्ञागमात्रगतेषु स्पर्धकेषु निक्षिपति । यदा पुनरधोऽवतीर्य द्वितीयसमयमात्रस्थितिगतानि स्पर्धकान्यु-
घर्तयति तदावल्लिकामात्रस्थितिगतानि स्पर्धकान्यतिक्रम्योपरितनेषु समयाधिकावल्लिकासत्कासंख्येयज्ञागमात्रगतेषु स्पर्ध-
केषु निक्षिपति । एवं यथा यथाऽधोऽवतरति तथा तथा निक्षेपो वर्धते । अतीव्यापना पुनः सर्वत्रापि आवल्लिकामात्रस्थिति-
गतान्येव स्पर्धकानि । कियान् पुनरुत्कृष्टो निक्षेपविषय इति चेदुच्यते-वन्धावल्लिकायामतीतायां समयाधिकावल्लिका-
वाधागतानि स्पर्धकानि व्यतिरिच्य शेषाणि सर्वाण्यपि निक्षेपविषयः । तथाहि-अबाधागतानि स्पर्धकानि नोघर्त्यन्ते ।
उघर्त्यमानानि च समयमात्रस्थितिगतानि स्पर्धकानि न तत्रैव निक्षिपति । आवल्लिकामात्रगतानि त्वतीव्यापना । ततो

बन्धावलिकायामतीतायां समयाधिकावलिकागतानि अवाधागतानि च स्पर्धकानि व्यतिरिच्य शेषाणि सर्वाणि निक्षेप-
 विषयः । संप्रत्यत्रैवाहपबहुत्वमुच्यते—तत्र सर्वस्तोको जघन्यनिक्षेपस्तस्यावलिकासत्कासंख्येयजागगतस्पर्धकमात्रत्वात् ।
 ततोऽतीष्ठापनाऽनन्तगुणा, निक्षेपविषयस्पर्धकेभ्य आवलिकामात्रस्थितिगतानां स्पर्धकानामनन्तगुणत्वात् । एवं सर्व-
 प्राप्यनन्तगुणता स्पर्धकापेक्षया द्रष्टव्या । तत उत्कृष्टो निक्षेपोऽनन्तगुणः । ततोऽपि सर्वोऽनुज्ञागो विशेषाधिकः ।
 तदेवमुक्तानुज्ञागोवर्तना । संप्रत्यनुज्ञागापवर्तनामतिदेशेनाह—‘एवं उद्धृष्टाईत्’ एवमुद्धर्तनाप्रकारेणापवर्तनाप्यनुज्ञाग-
 विषया वक्तव्या । केवलमादित आरभ्य । तद्यथा—प्रथमं स्पर्धकं नापवर्त्यते, नापि द्वितीयं, नापि तृतीयं । एवं ताव-
 द्वाच्यं यावदुदयावलिकामात्रस्थितिगतानि स्पर्धकानि जवन्ति । तेन्य उपरितनानि तु स्पर्धकान्यपवर्त्यन्ते । तत्र यदो-
 दयावलिकात उपरिसमयमात्रस्थितिगतानि स्पर्धकान्यपवर्तयति, तदा समयोनावलिकात्रिजागद्यगतानि स्पर्धकान्यति-
 क्रम्याधस्तनेप्पावलिकासत्कसमयाधिकत्रिजागगतेषु स्पर्धकेषु निक्षिपति । यदा तूदयावलिकाया उपरि द्वितीयसमयमा-
 त्रस्थितिगतानि स्पर्धकान्यपवर्तयति तदा प्रागुक्ताऽतीष्ठापना समयोनावलिकात्रिजागद्यप्रमाणा समयमात्रस्थितिगतैः
 स्पर्धकैरधिकावगन्तव्या । निक्षेपस्तु तावन्मात्र एव । एवं समयसमयवृद्ध्याऽतीष्ठापना तावद्धृद्धिमुपनेतव्या यावदाव-
 लिका परिपूर्णा जवति । ततः परमतीष्ठापना सर्वत्रापि तावन्मात्रैव, निक्षेपस्तु वर्धते । एवं निर्व्याघाते सति द्रष्टव्यं ।
 व्याघाते पुनः अनुज्ञागकंरुक् समयमात्रस्थितिगतस्पर्धकन्यूनमतीष्ठापना द्रष्टव्या । कंरुकमानं समयमात्रन्यूनत्वं च
 यथा प्राक् स्थित्यपवर्तनायामुक्तं, तथात्रापि द्रष्टव्यं । अत्राहपबहुत्वमुच्यते—सर्वस्तोको जघन्यनिक्षेपः । ततो जघन्याती-

घ्रापनाऽनन्तगुणा । ततो व्याघातेऽतीघ्रापनाऽनन्तगुणा । तत उत्कृष्टमनुज्ञागकंरुकं विशेषाधिकं, तस्य समयगतैः स्पर्ध-
कैरतीत्यापनातोऽधिकत्वात् । तत उत्कृष्टो निक्षेपो विशेषाधिकः । ततोऽपि सर्वोऽनुज्ञागो विशेषाधिकः ॥ ७ ॥

संप्रति द्वयोरप्युद्धर्तनापवर्तनयोरद्वयवद्भुतं सूत्रकृत्प्रतिपादयति—

थोवं पएसगुणहाणिअंतरे डुसु जहन्ननिरेकेवो । कमसो अणंतगुणिउ डुसु वि-अइन्नावणा तुद्धा ॥ ७ ॥

वाधाएणणुज्ञागकंरुगमेक्काए वगणाऊणं । उक्कोसो निरेकेवो ससंतवंधो य सविसेसो ॥ ८ ॥

थोवं ति—एकस्यां स्थितौ यानि स्पर्धकानि तानि क्रमशः स्थाप्यन्ते । तद्यथा—सर्वजघन्यं रसस्पर्धकमादौ । ततो
विशेषाधिकरसं द्वितीयं । ततो विशेषाधिकरसं तृतीयं । एवं यावत्सर्वोत्कृष्टरसमन्ते । तत्रादिस्पर्धकादारज्योत्तरोत्तरस्पर्ध-
कानि प्रदेशापेक्षया विशेषहीनानि विशेषहीनानि, अन्तिमस्पर्धकादारज्य पुनरधोऽधः क्रमेण प्रदेशापेक्षया विशेषाधि-
कानि विशेषाधिकानि । तेषां मध्ये एकस्मिन् द्विगुणवृद्ध्यन्तरे द्विगुणहान्यन्तरे वा यत्स्पर्धकजातं तत् सर्वस्तोकं ।
अथवा स्नेहप्रत्ययस्पर्धकस्यानुज्ञागद्विगुणवृद्ध्यन्तरे द्विगुणहान्यन्तरे वा यदनुज्ञागपटलं तत्सर्वस्तोकं । ततः 'डुसु चि'
द्वयोरप्युद्धर्तनापवर्तनयोर्जघन्यो निक्षेपोऽनन्तगुणः, स्वस्थाने तुड्यः । तत्र यद्यप्युद्धर्तनायामावलिकाऽसंख्येयज्ञागगतानि
स्पर्धकानि निक्षेपोऽपवर्तनायां समयाधिकावलित्रिज्ञागगतानि स्पर्धकानि, तथाप्यादिमस्थितिषु स्पर्धकानि स्तोका-
न्येव प्राप्यन्ते, अन्तिमस्थितिषु प्रचूतानीति स्पर्धकसंख्यापेक्षया द्वयोरपि निक्षेपस्तुड्यः । एवमतीत्यापनायामुत्कृष्टनि-
क्षेपेऽपि च ज्ञावनीयं । क्रमश इति च सकलगाथापेक्षया योजनीयं । ततो द्वयोरप्यतीत्यापना व्याघातनाह्याऽनन्तगुणा,

स्वस्थाने तु परस्परं तुदया । ततः 'वाधाणेत्यादि', व्याधातेन यदुत्कृष्टमनुजागर्कं कमेकया वर्गणयैकसमयमात्रस्थिति-
गतस्पर्धकसंहतिरूपयोनं एपोत्कृष्टाऽतीत्यापना साऽनन्तगुणा । तत उद्वर्तनापवर्तनयोरुत्कृष्टो निक्षेपो विशेषाधिकः,
स्वस्थाने तु परस्परं तुदयः । ततः 'स संतवंधो य सविसेसो त्ति' पूर्वयद्वोत्कृष्टस्थितिकर्मानुजागेन सहोत्कृष्टस्थित्यनुजा-
गवन्धो विशेषाधिक इति ॥ ८-९ ॥

संप्रत्युद्वर्तनापवर्तनयोः कालनियमं विषयनियमं च प्रतिपादयति—

आवंधा उक्कट्टइ सबहितोकट्टणा ठिइरसाणं । किट्ठीवज्जे उज्जयं किट्ठिसु उवट्ठणा नवरं (एक्का) ॥१०॥

आवंध त्ति—आ वंधात् बन्धं यावत्, उत्कर्षयति यावद्वन्धस्तावदुद्वर्तना ज्वति, परतो न ज्वतीत्यर्थः । तथा सर्वत्र
बन्धकरणकालेऽबन्धकाले वाऽपकर्षणाऽपवर्तना, स्थितिरसानां स्थित्यनुजागानां प्रवर्तते । एष कालनियमः । अथवा
आबन्धादिति यावन्मात्रस्थितिवन्धस्तावन्मात्रस्य स्थितिसत्कर्मणः स्थित्युद्वर्तनानुजागोद्वर्तना चोपजायते । उपरितनस्य
कर्मणः स्थित्यनुजागोद्वर्तना न ज्वति । अपकर्षणाऽपवर्तना पुनः सर्वत्र बन्धप्रमाणादर्वाक् परतो वा स्थित्यनुजागयोः
प्रवर्तते । तथा किट्ठीकृतवर्जे कर्मदलिके उज्जयमुद्वर्तनापवर्तनारूपं ज्वति । किट्ठीकृते त्वपवर्तनैव केवला, नोद्वर्तनेति ।
एष विषयनियमः ॥ १० ॥

॥ इति श्रीमल्लयगिरिविरचितायां कर्मप्रकृतिटीकायामुद्वर्तनापवर्तने समाप्ते ॥

तदेवमुक्ते उद्वर्तनापवर्तने । संप्रत्युद्देशक्रमेणोदीरणा वक्तव्या । तत्र चैतेऽर्थाधिकाराः । तद्यथा-लक्षणं, जेदः, साधनादिप्ररूपणा, स्वामित्वं, उदीरणाप्रकृतिस्थानानि, तत्स्वामित्वं चेति । तत्र प्रथमतो लक्षणं जेदयोः प्ररूपणार्थमाह—
जं करणेणोकह्यि उदए दिज्जाइ उदीरणा एसा । पगइविइअणुजागप्पएसमूखुत्तरविजागा(गो) ॥ १ ॥

जं ति-अत्र पूर्वार्धेन लक्षणमभिहितमुत्तरार्धेन तु जेदः । तत्र यत्परमाण्वात्मकं दक्षिकं करणेन योगसंज्ञकेन वीर्य-विशेषेण कषायसहितेनासहितेन वा उदयावल्लिकावह्निर्वर्तिनीन्यः स्थितिन्योऽपकृष्योदये दीयते उदयावल्लिकायां प्रक्षि-प्यते एषोदीरणा । उक्तं च-“उदयावल्लियवाहिरिह्विर्इह्वितो कषायसहिणं असहिणं वा जोगसन्नेण करणेणं दक्षि-यमाकह्यि उदयावल्लियाए पवेसणं उदीरणत्ति” । सा च किञ्चूतेत्यत आह-प्रकृतिस्थित्यनुजागप्रदेशमूलोत्तरविजागा, प्रकृतिस्थित्यनुजागप्रदेशैर्मूलप्रकृतिजिरुत्तरप्रकृतिजिश्च कृत्वा विजागो जेदो यस्याः सा तथा । इदमुक्तं जयति-सोदीरणा चतुर्विधा, तद्यथा-प्रकृत्युदीरणा, स्थित्युदीरणा, अनुजागोदीरणा, प्रदेशोदीरणा च । एकैकापि विधा-मूलप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृतिविषया च । तत्र मूलप्रकृतिविषयाऽष्टधा, उत्तरप्रकृतिविषया चाष्टपञ्चाशदधिकशतजेदा ॥ १ ॥

तदेवमुक्तौ लक्षणजेदौ । संप्रति साधनादिप्ररूपणा कर्तव्या । सा च विधा-मूलप्रकृतिविषया, उत्तरप्रकृतिवि-षया च । तत्र प्रथमतो मूलप्रकृतिविषयामाह-

मूलपगईसु पंचण्ह तिहा दोण्हं चउविहा होइ । आउस्त साइ अंधुवां दसुत्तरसउत्तरासिं पि ॥ २ ॥

मूत्रप्रकृतिषु त्रि-मूत्रप्रकृतिषु मध्ये पञ्चानां मूत्रप्रकृतीनां ज्ञानाय रणदर्शनाय रणनामगोत्रान्तराय रूपाणामुद्दीरणा त्रिधा
 विधायिका । तद्यथा-अनादिभुगाऽभुगा च । तथाहि-ज्ञानाय रणदर्शनाय रणान्तरायाणां यावत् क्षीणमोहगुणस्थानकस्य
 पञ्चमयावत्त्रिकाशो न जयति तात्त्विकवर्गीयानामुद्दीरणाऽपश्यन्नाविनी । नामगोत्रयोस्तु यावत्तमयोगिचरमममयस्तावत् । ततः
 पञ्चमनादिर्दीरणा, भुगाऽनव्यानां, अभुगा नव्यानां । तथा द्वयोर्देदनीयमोदनीययोरुद्दीरणा चतुर्विधा । तद्यथा-मादि-
 र्नादिभुगाऽभुगा च । तत्र देदनीयस्य प्रमत्तगुणस्थानकं यावदुद्दीरणा, न परतः । मोदनीयस्य सूक्ष्ममंपरायगुणस्थानकं
 यावत् न परतः । ततोऽप्रमत्तादिगुणस्थानकेन्यः प्रतिपत्ततो देदनीयस्योपशान्तमोहगुणस्थानकाच्च प्रतिपत्ततो मोदनी-
 यगोद्दीरणा मादिः । तत्स्थाननप्राप्तस्य पुनरनादिः । भुगाभुगे पूर्ववत् । आयुषः पुनरुद्दीरणा मादिरभुगा च । तथाहि-
 आयुषः पर्यन्तापवृत्त्यायां नियमादुद्दीरणा न जयति ततोऽभुगा । पुनरपि परजयोत्पत्तिप्रथमममये प्रवर्तते ततः मादि-
 रिति । तदेवं कृत्वा मूत्रप्रकृतिषु माद्यनादिप्ररूपाणां । मंत्रत्युत्तरप्रकृतिषु तां चिकीर्षुराह-‘दमुत्तरमवत्तरामि वि’ मादि-
 रभुगा भोगनुपपन्नं । उत्तरामामपि उत्तरप्रकृतीनामपि दशोत्तरशतमंख्यानां पञ्चविधज्ञानाय रणदर्शनाय रणचतुष्टयमि-
 ष्यान्तर्जमगतकस्यादिपितृनिस्त्रिराधिरगुजानुनगुरुजंनुनिर्माणान्तरायपंचकूरूपाष्टाचरगारिंशद्वर्जानां, सर्वशेषप्रकृती-
 नाभिव्यक्तः । उद्दीरणा त्रिधा, तद्यथा-मादिरभुगा च । सा च माद्यभुगताऽभुगोदयत्वादेव मिह ॥ २ ॥

मिथुनस्त चउज्जा तिह्वा य आयरण विग्धचउदस्तगे । धिरमुन सेयर उवचायवज्ज धुवचंधिनामे य ॥ ३ ॥

मिथुनस्त त्रि-मिथुनान् रणोद्दीरणा चतुर्धा, तद्यथा-मादिरनादिभुगाऽभुगा च । तत्र मम्यकत्वं प्रतिपद्यमानस्योद्दीरणा

मिथ्यात्वस्य न जवति, उदयाजावात् । सम्यक्त्वात्प्रतिपतितस्य मिथ्यात्वं गतस्य पुनरपि जवति । ततोऽसौ सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य त्वनादिः । अजव्यानां ध्रुवा । जव्यानामध्रुवा । तथा ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयान्तरायपञ्च-
करूपाणां चतुर्दशप्रकृतीनामुदीरणा त्रिप्रकारा । तद्यथा-अनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च । तथाहि-एतासां प्रकृतीनां ध्रुवोदयत्वा-
दनादिरुदीरणा । अजव्यानां ध्रुवा । जव्यानां तु क्षीणमोहगुणस्थानके आवक्षिकाशेषे व्यवहृदजावादध्रुवा । तथा
स्थिरगुणे सेतरे अस्थिराशुजसहिते तयोः, उपपातं वर्जयित्वा शेषनामध्रुववन्धिनीनां च तैजससप्तकागुरुलघुवर्णादिविं-
शतिनिर्माणलक्षणानां सर्वसंख्यया त्रयस्त्रिंशत्संख्यानामुदीरणा त्रिधा, तद्यथा-अनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च । तत्रानादित्वं
ध्रुवोदयत्वात् । ध्रुवाऽजव्यानां । अध्रुवा जव्यानां सयोगिकेवल्लिचरमसमये व्यवहृदजावात् । शेषाणां चाध्रुवोदयानां
दशोत्तरशतसंख्यानामध्रुवोदयत्वाजुदीरणा सादिः, अध्रुवा च प्रागेवोक्ता ॥ ३ ॥

तदेवं कृता साधनादिप्ररूपणा । संप्रति मूलप्रकृत्युदीरणास्वामिनमाह—

घाईणं ठजमठा उदीरगा रागिणो य मोहस्त । तश्याऊण पमत्ता जोगंता उ त्ति दोहं च ॥ ४ ॥

घाईणं त्ति-घातिप्रकृतीनां ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायरूपाणां सर्वेऽपि ठजस्थाः क्षीणमोहपर्यवसाना उदीरकाः ।
मोहनीयस्य तु रागिणः सरागाः सूक्ष्मसंप्रगयपर्यवसाना उदीरकाः । तृतीयस्य वेदनीयस्यायुषश्च प्रमत्ताः प्रमत्तगुणस्था-
नकपर्यन्ताः सर्वेऽप्युदीरकाः । केवलमायुषः पर्यन्तावल्लिकायां नोदीरका जवन्ति । तथा ह्योनर्मगोत्रयोर्योग्यन्ताः

मूलागङ्गु ति-मूलप्रकृतिषु मध्ये पञ्चानां मूलप्रकृतीनां ज्ञानावरणदर्शनावरणनामगोत्रान्तरायरूपाणामुदीरणा त्रिधा
 विप्रकाराः । तद्यथा-अनादिर्भुवाऽधुवा च । तथाहि-ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां यावत् क्षीणमोहगुणस्थानकस्य
 नान्यत्रावृत्तिः न भवति तावत्सर्वजीवानामुदीरणाऽवश्यंजायिनी । नामगोत्रयोस्तु यावत्सयोगिचरमसमयत्वावत् । तत
 एतादृशोदीरणा, भुवाऽजगत्यानां, अधुवा जगत्यानां । तथा ह्ययोर्वेदनीयमोहनीययोरुदीरणा चतुर्विधा । तद्यथा-सादि-
 रनादिर्भुवाऽधुवा च । तत्र वेदनीयस्य प्रमत्तगुणस्थानकं यावदुदीरणा, न परतः । मोहनीयस्य सूक्ष्मसंपरायगुणस्थानकं
 यावत् न परतः । ततोऽप्रमत्तादिगुणस्थानकेन्यः प्रतिपततो वेदनीयस्योपशान्तमोहगुणस्थानकाच्च प्रतिपततो मोहनी-
 यगोदीरणा सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । भुवाधुवे पूर्ववत् । आयुषः पुनरुदीरणा सादिरधुवा च । तथाहि-
 आयुषः पर्यन्तावस्थितायां नियमादुदीरणा न भवति ततोऽधुवा । पुनरपि परज्योत्पत्तिप्रथमममये प्रवर्तते ततः सादि-
 रिति । तदेवं कृत्वा मूलप्रकृतिषु साधनादिप्ररूपाणां । संप्रत्युत्तरप्रकृतिषु तां चिकीर्षुराह-'दमुत्तरमवत्तरासि वि' सादि-
 रधुवा चेत्तनुवर्तते । उत्तरागामणि उत्तरप्रकृतीनामपि दशोत्तरशतसंख्यानां पञ्चविधज्ञानावरणदर्शनावरणचतुष्टयमि-
 प्यारानेजमगच्छवर्णादिविंशतिस्य रास्त्रिगुणाशुजगुरुष्वुनिर्माणान्तरायपञ्चकुरूपाष्टाचत्वारिंशद्वर्जानां, सर्वशेषप्रकृती-
 नामित्यर्थः । उदीरणा त्रिधा, तद्यथा-सादिरधुवा च । मा च माद्यधुवताऽधुमोदयत्यादेय मित्रा ॥ २ ॥

मिश्रतस्त च उक्ता तिहा य आवरण विन्ध्यच उदसगे । थिरमुज सेपर उवघायवज्ज धुववंधिनामे य ॥ ३ ॥

मिश्रतस्त नि-मिष्यारगोदीरणा चतुर्धा, तद्यथा-सादिरनादिर्भुवाऽधुवा च । तत्र मम्यकृत्यं प्रतिपद्यमानस्योदीरणा

मिथ्यात्वस्य न जगति, उदयाज्जायात् । सम्यक्त्वात्प्रतिपत्तितस्य मिथ्यात्वं गतस्य पुनरपि जगति । ततोऽसौ सादिः । तत्स्यानमप्राप्तस्य त्वनादिः । अजव्यानां ध्रुवा । जव्यानामध्रुवा । तथा ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयान्तरायपञ्चकरूपाणां चतुर्दशप्रकृतीनामुदीरणा त्रिप्रकारा । तद्यथा-अनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च । तथाहि-पतासां प्रकृतीनां ध्रुवोदयत्वा दनादिरुदीरणा । अजव्यानां ध्रुवा । जव्यानां तु क्षीणमोहगुणस्थानके आवल्लिकाशेषे व्यवघ्नेदजावाद्ध्रुवा । तथा स्थिरशुभे सेतरे अस्थिराशुभसहिते तयोः, उपघातं वर्जयित्वा शेषनामध्रुववन्धिनीनां च तैजससप्तकागुरुलघुवर्णादिविंशतिनिर्माणद्वष्टणानां सर्वसंख्यया त्रयस्त्रिंशत्संख्यानामुदीरणा त्रिधा, तद्यथा-अनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च । तत्रानादित्वं ध्रुवोदयत्वात् । ध्रुवाऽजव्यानां । अध्रुवा जव्यानां सयोगिकेवल्लिचरमसमये व्यवघ्नेदजावात् । शेषाणां चाध्रुवोदयानां दशोत्तरशतसंख्यानामध्रुवोदयत्वाद्बुदीरणा सादिः, अध्रुवा च प्रागेवोक्ता ॥ ३ ॥

तदेवं कृता साधनादिप्ररूपणा । संप्रति मूलप्रकृत्युदीरणास्वामिनमाह—

घाईणं ठउमठा उदीरगा रागिणो य मोहस्स । तइयाऊण पमत्ता जोगंता उ त्ति दोहं च ॥ ४ ॥

घाईणं त्ति-घातिप्रकृतीनां ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायरूपाणां सर्वेऽपि तन्मस्थाः क्षीणमोहपर्यवसाना उदीरकाः । मोहनीयस्य तु रागिणः सरागाः सूक्ष्मसंपगयपर्यवसाना उदीरकाः । तृतीयस्य वेदनीयस्यायुपश्च प्रमत्ताः प्रमत्तगुणस्थानकपर्यन्ताः सर्वेऽप्युदीरकाः । केवलमायुपः पर्यन्तावल्लिकायां नोदीरका जवन्ति । तथा व्योर्नामगोत्रयोर्योग्यन्ताः

सयोगिकेवल्यपर्यवसानाः सर्वेऽप्युदीरकाः । इतिशब्दो जिन्नक्रमो गाथापर्यन्ते योजनीयः । स च मूलप्रकृत्युदीरणापरि-
समाप्तिद्योतको वेदितव्यः ॥ ४ ॥

तदेवं मूलप्रकृत्युदीरणास्वाम्युक्तः । सांप्रतमुत्तरप्रकृत्युदीरणास्वामिनमाह—

विग्धावरणध्रुवाणं उजमन्त्रा जोगिणो उ ध्रुवगाणं । उवधायस्स तण्णवा तण्णकिट्ठीणं तण्णगरागा ॥ ५ ॥

विग्ध त्ति-विग्ध त्ति अन्तरायं, ततोऽन्तरायपञ्चकक्षानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयरूपाणां चतुर्दशानां ध्रुवोदयप्र-
कृतीनां सर्वे उजमन्त्रा उदीरकाः । तथा 'ध्रुवगाणं ति' नामध्रुवोदयानां त्रयस्त्रिंशत्संख्यानां तैजससप्तकवर्णादिविंशति-
स्थिरास्थिरशुजाशुजागुरुलघुनिर्माणरूपाणां योगिनः सयोगिकेवल्यपर्यन्ता उदीरकाः । उपधातनाम्नस्तु तनुस्थाः शरी-
रस्थाः शरीरपर्याप्त्या पर्याप्ता उदीरकाः । तनुकिट्ठीनां सूक्ष्मकिट्ठीनां अर्थात् क्षोजसत्कानां तनुकरागाः सूक्ष्मसंपराया
यावच्चरमावधिका न भवति तावदुदीरकाः ॥ ५ ॥

तसवायरपज्जात्तग सेयर गइजाइदिठिवेयाणं । आऊण य तन्नामा पत्तेगियरस्स उ तण्णवा ॥ ६ ॥

तस त्ति-तसवादरपर्याप्तानां सेतराणां सप्रतिपक्षाणां स्थायरसूक्ष्मापर्याप्तसहितानामित्यर्थः । तथा चतसृणां गतीनां,
पञ्चानां च जातीनां, तिसृणां दृष्टीनां दर्शनानां मिथ्यादर्शनादीनां, त्रयाणां च वेदानां नपुंसकवेदादीनां, चतुर्णां चायुषां,
सर्वसंख्यया पञ्चविंशतिप्रकृतीनां यथास्वं तन्नामानस्तत्तत्प्रकृतिनामान उदीरकाः । तद्यथा-तसनाम्नस्त्रसाः, ते. च शरी-

रेऽपान्तराखगतौ च वर्तमाना उदीरकाः । एवं सर्वेषामपि जावनीयं । तथा प्रत्येकनाम्न इतरस्य च साधारणनाम्नः
तनुस्थाः शरीरस्थाः शरीरपर्याप्त्या पर्याप्ता यथाक्रमं प्रत्येकशरीरिणः साधारणशरीरिणश्च सर्वे उदीरकाः ॥ ६ ॥

आहारग नरतिरिया सरीरदुग्गवेयए पमोत्तूणं । उरालाए एवं तडुवंगाए तसजियाउं ॥ ७ ॥

आहारग त्ति-ये नरा मनुष्यास्तिर्यञ्चश्च आहारका ओजोलोमप्रहेपाहाराणामन्यतममाहारं गृह्णन्तस्ते औदारिकश-
रीरनाम्नः । उपलक्षणमेतदौदारिकबन्धनचतुष्टयस्यौदारिकसंघातस्य चोदीरकाः, किं सर्वेऽपि ? नेत्याह-शरीरद्विकवेद-
कान् प्रमुच्य, शरीरद्विकमाहारकवैक्रियलक्षणं तत्स्थान् परित्यज्य । ते हि नौदारिकशरीरनामोदये वर्तन्ते, तत्कथं तस्यो-
दीरकाः स्युः ? । तथैवमुक्तेन प्रकारेण । 'तडुवंगाए त्ति' तदंगोपांगनाम्न औदारिकांगोपांगनाम्न उदीरका वेदितव्याः ।
केवलं ते असकायिका एव, न स्थावराः, तेषां तडुदयाजावात् ॥ ७ ॥

वेजविगाए सुरनेरईया आहारगा नरो तिरिउं । सन्नी वायरपवणो य लद्धिपज्जत्तगो होज्जा ॥ ८ ॥

वेजविगाए त्ति-वैक्रियशरीरनाम्नः । उपलक्षणमेतद्वैक्रियबन्धनचतुष्टयस्य वैक्रियसंघातस्य च । सुरा नैरयिका वा ।
आहारका ओजोलोमाद्यन्यतममाहारं गृह्णन्तः । यश्च नरस्तिर्यग्वा संज्ञी वैक्रियलब्धिवा (मा) न् । यश्च वादरपवनो
दुर्जगनामोदयी लब्धिपर्याप्तको वैक्रियशरीरलब्ध्या पर्याप्तः । ते सर्वेऽप्युदीरकाः ॥ ८ ॥

वेजविजवंगाए तणुतुह्वा पवणवायरं हिच्चा । आहारगाए विरउं विजवयंतो पमत्तो य ॥ ९ ॥

वेउपिठ त्ति-वैक्रियांगोपांगनाम्न उदीरकास्तनुतुड्या वैक्रियशरीरतुड्या वेदितव्याः । ये वैक्रियशरीरनाम्न उदी-
रकाः प्रागुपदिष्टास्त एव वैक्रियांगोपांगनाम्नोऽपि वेदितव्या इत्यर्थः । किं सर्वेऽपि ? नेत्याह-वादरपवनं वादरवायुका-
यिकं हित्वा परित्यज्य शेषा द्रष्टव्याः । 'आहारगाप इत्यादि' आहारकशरीरनाम्नो विरतः संयतस्तदाहारकशरीरं कुर्वन्
प्रमत्तः प्रमादजावमुपगतः सन् उदीरको जयति ॥ ९ ॥

वण्हं संठाणाणं संघयणाणं च सगलतिरियनरा । देहवा पज्जत्ता उत्तमसंघयणिणो सेढी ॥ १० ॥

वण्हं ति-सकलाः पञ्चेन्द्रियास्तिर्यग्यो मनुष्याश्च देहस्थाः शरीरनामोदये वर्तमाना लब्ध्या पर्याप्ताः पणां संस्थानानां
पणां च संहननानामुदीरका जयन्ति । इहोदयप्राप्तानामेवोदीरणा प्रवर्तते, नान्येषां । ततो यदा यत्संस्थानं संहननं
योदयप्राप्तं जयति, तत्तदोदीर्यते, नान्यदेति द्रष्टव्यं । तथोत्तमसंहननिनो वज्रर्पजनाराचसंहननिनः श्रेणिः रूपकश्रेणि-
र्जयति, न शेषसंहननिनः, तेन रूपकश्रेणिं प्रतिपन्ना वज्रर्पजनाराचसंहननमेवोदीरयन्ति, न शेषसंहननानि, उदयाजा-
यादित्यप्रसेयं ॥ १० ॥

चउरंसस्स तणुत्था उत्तरतणु सगलजोगजूमिगया॥ देवा इयरे हुंमा तसतिरियनरा य सेवढा(वेवढा) ११॥

चउरंसस्स त्ति-चतुरस्रस्यैव समचतुरस्रसंस्थानस्यैव तनुस्थाः शरीरस्था उत्तरतनव आहारकोत्तरवैक्रियशरीरिणो
मनुष्यास्तिर्यग्यश्च सकलाः सकलेन्द्रियाः पञ्चेन्द्रिया इत्यर्थः । तथा जोगजूमिगता देवाश्चोदीरका जयन्ति । 'इयरे हुंम
त्ति' इतरे उत्तशेषा एकेन्द्रियविकलेन्द्रियनैरयिका अपर्याप्तकाश्च पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यमनुष्याः । एते सर्वेऽपि शरीरस्था हुंम-

संस्थानस्योदीरका ज्वन्ति । 'तत्तिरियनरा य सेवदृत्ति' अत्रेतरे इत्यनुवर्तते, इतरे उक्तशेषास्त्रसा वीन्द्रियादयः पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्गानुप्याश्च सेवार्ताः सेवार्तसंहननोपेताः सेवार्तसंहननस्योदीरकाः ॥ ११ ॥

संघयणाणि न उत्तरतणुसु तन्नामगा ज्वन्तरगा । अणुपुष्पीणं परघायस्स उ देहेण पज्जत्ता ॥ १२ ॥

संघयणाणि त्ति-उत्तरतणुपु वैक्रियाहारकशरीरेषु संहननानि न ज्वन्तीति पष्ठां संहननानामेकतमदपि संहननं न ज्वन्ति । तेनैकस्यापि संहननस्योदीरका न ज्वन्ति । तथानुपूर्वीणां नरकानुपूर्व्यादीनां चतसृणां तन्नामकास्तत्तदानुपूर्व्यनुयायिनारकादिनामानो ज्वान्तरगा जवापान्तरालगतौ वर्तमाना उदीरका वेदितव्याः । तद्यथा-नारकानुपूर्व्या नारको जवापान्तरालगतौ वर्तमान उदीरकः, तिर्यगानुपूर्व्यास्तिर्यगित्यादि । तथा पराघातनाम्नः शरीरपर्याप्त्या पर्याप्ताः सर्वे ऽप्युदीरकाः ॥ १२ ॥

वायरपुढवी आयावस्स य वज्जित्तु सुहुमसुहुमतसे । उज्जोयस्स य तिरिण उत्तरदेहो य देवजई ॥ १३ ॥

वायरपुढवि त्ति-आतपनाम्नो वादरपृथ्वीकायिक उदीरकः । चशब्दस्यानुक्तार्थसमुच्चायकत्वात् वादरपृथ्वीकायिकोऽपि पर्याप्तो ऽष्टव्यः । तथा सूक्ष्मान् सूक्ष्मैकेन्द्रियान् सूक्ष्मत्रसांश्च तेजोवायुकायिकान् वर्जयित्वा शेषास्तिर्यग्धः पृथिव्यंबुवनस्पतयो विकलेन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियाश्च लब्धिपर्याप्ता उद्योतनाम्नो यथासंजयमुदीरकाः । तयोत्तरदेहे उत्तरशरीरे यथासंजयं वैक्रिये आहारके च वर्तमानो देवो यतिश्चोद्योतनाम्न उदीरको ज्वन्ति ॥ १३ ॥

सगलो य इच्छखगई(इइ) उत्तरतणुदेवजोगजूमिगया । इच्छसराए तसो वि य इयरासि तसा सनेरइया १४॥

मगलो ति-सकलः पथेन्द्रियस्तिर्यङ्मनुष्यो वा शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तः प्रशस्तविद्यायोगत्युदये वर्तमानः । तथोत्तरस्यां तनो वैक्रियशरीररूपायां वर्तमानाः सर्वे तिर्यङ्गो मनुष्याश्च । तथा सर्वे देवाः सर्वे च जोगज्जुमिगताः । इष्टखगतेः प्रशस्तविद्यायोगतेरुदीरकाः । तथेष्टस्वरनाम्नः सुस्वरनाम्नस्वमा क्षीन्द्रियादयः । अपिशब्दात्प्रागुक्ताश्च पथेन्द्रियतिर्यगादयो जापापर्याप्त्या पर्याप्ता यथासंज्ञमुदीरकाः । तथेतरयोरप्रशस्तविद्यायोगतिष्ठःस्वरनाम्नोस्वसा विकलेन्द्रियाः सनैरयिका नैरयिकसहिताः । तथा पथेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्याः केचन यथासंज्ञमुदीरका वेदितव्याः ॥ १४ ॥

उस्तासस्स सराण य पज्जत्ता आणपाणजासासु । सवणूणुस्सासो जासा वि य जा न रुज्जंति ॥ १५ ॥

उस्तासस्स ति-उन्नासस्वरशब्दयोरानप्राणजापाशब्दाभ्यां सह यथासंख्येन योजना । सा चैवं-उन्नासनाम्नः प्राणाः पानपर्याप्त्या पर्याप्ताः सर्वेऽप्युदीरकाः । 'सराण य ति' द्वित्येऽपि बहुवचनं प्राकृतत्वात् । ततः स्वरयोः सुस्वरद्वयः स्वरयोः प्रागुक्ता उदीरकाः सर्वेऽपि जापापर्याप्त्या पर्याप्ता द्रष्टव्याः । यद्यपि स्वरयोः प्रागेवोदीरका उक्तास्तथापि ते जापापर्याप्त्या पर्याप्ता एवोदीरका वेदितव्या इति विशेषोपदेश (दर्श) नार्थं पुनरुपादानं । तथा सर्वज्ञानां केवलिनामुन्नासनापे चावशाधापि निरोधमुपगच्छतस्तावदुदीर्यन्ते, तन्निरोधानन्तरं तूदयाज्जापान्नोदीरणा जवति ॥ १५ ॥

देवो सुजगाएज्जाण गप्पवक्कंतिउ य किन्तीए । पज्जत्तो वज्जित्ता ससुद्धुमनेरइयसुद्धुमतसे ॥ १६ ॥

देवो ति-'देवो' इत्यादौ जातावेकवचनं । केचिद्देवाः केचित्तिर्यङ्मनुष्या गर्जव्युत्क्रान्ताः सुजगादेयनाम्नोरुदीरकाः

ये तदुदये वर्तन्ते । तथा सूक्ष्मैकेन्द्रियसहितान् नैरयिकान् सूक्ष्मत्रसांश्च वर्जयित्वा शेषाः पर्याप्तकनामोदये, वर्तमाना-
यशःकीर्तिं (कीर्तिं) रुदीरकाः ॥ १६ ॥

गोउत्तमस्स देवा नरा य वङ्गो चउण्हमियरासिं । तवइरित्ता तित्थगरस्स उ सव्वणुयाए जवे ॥ १७ ॥

गोउत्तमस्स त्ति-सर्वे देवा मनुष्या अपि च केचिदुच्चैःकुलसमुत्पन्नास्तथा व्रतिनो नीचैर्गोत्रिणोऽपि पञ्चमहाव्रतसम-
लंकृतगात्रयष्टय उच्चैर्गोत्रस्योदीरकाः । तथा इतरासां चतसृणां प्रकृतीनां दुर्जगानादेयायशःकीर्तिं नीचैर्गोत्राणां तद्व्यति-
रित्ता उक्तव्यतिरित्ता वेदितव्याः । तत्र दुर्जगानादेययोरेकेन्द्रियविकलेन्द्रियसंमूर्तिर्मतिर्यङ्मनुष्यनैरयिकाः, अयशः-
कीर्तिंश्च सर्वे सूक्ष्माः सर्वे च नैरयिकाः सर्वे च सूक्ष्मत्रसाः सर्वेऽप्यपर्याप्तकनामोदये वर्तमानाः । नीचैर्गोत्रस्य पुनः सर्वे
नैरयिकाः सर्वे तिर्यङ्गो मनुष्या अपि विशिष्टकुलोत्पन्नान् व्रतिनश्च मुक्त्वा शेषाः सर्वेऽयुदीरका ज्ञेयव्याः । तथा तीर्थ-
करान्नः सर्वज्ञतायां सत्यां जवेदुदीरणा, नान्यदा, उदयाच्चावात् ॥ १७ ॥

इंदियपज्जात्तीए दुसमयपज्जात्तगाए पाउग्गा । निहापयलाणं खीणरागखवगे परिच्चज्जा ॥ १८ ॥

इंदिय त्ति-इन्द्रियपर्याप्त्या पर्याप्ताः सन्तो द्वितीयसमयादारभ्येन्द्रियपर्याप्त्यनन्तरसमयादारभ्येत्यर्थः । निष्ठाप्रचलयो-
रुदीरणाप्रायोग्या जवन्ति । किं सर्वेऽपि ? नेत्याह-क्षीणरागान् रूपकांश्च परित्यज्य । उदीरणा हि उदये सति जवति,
नान्यथा । न च क्षीणरागरूपकयोर्निष्ठाप्रचलोदयः संजवति “निहादुगस्स उदउं खीणगखवगे परिच्चज्जा” इतिवचनप्रा-
माण्यात् । ततस्तान् वर्जयित्वा शेषा निष्ठाप्रचलयोरुदीरका वेदितव्याः ॥ १८ ॥

निदानिर्द्धारणं वि असंखवासा य मणुयतिरिया य । वेजवाहारतणू वज्जित्ता अप्पमत्ते य ॥ १९ ॥

निदृष्टि-अमंखयेयवर्णागुणो मनुप्यतिरश्चो वैक्रियशरीरिण आहारकशरीरिणोऽप्रमत्तसंयतांश्च मुक्त्वा शेषाः सर्वेऽपि निदानिन्नाप्रचक्ष्णाप्रचक्षास्त्यानर्द्धानामुदीरका वेदितव्याः ॥ १९ ॥

वेयणियाण पमत्ता ते ते वंधंतगा कसायाणं । हासाईठक्कस्स य अपुव्वकरणस्स चरमंते ॥ २० ॥

वेयणियाणत्ति-वेदनीययोः सातासातरूपयोः प्रमत्ताप्रमत्तगुणस्थानकर्पर्यन्ताः सर्वेऽप्युदीरकाः । तथा ये ये जीवा येषां येषां कसायाणां वन्धकास्ते ते तेषां तेषां कसायाणामुदीरका वेदितव्याः । यतो यानेव कसायान् वेदयते तानेव वधाति 'जे नेयइ मे वंधइ' इतिप्रचनात् । उदये च सत्युदीरणा । ततो शुक्लमुक्तं 'ते ते वंधंतगा कसायाणं' इति । तत्र मिथ्या-दृष्टिमात्रादना अन्नानुबन्धिनामुदीरकाः तेषां तच्चेदकत्वात् । अप्रत्याख्यानानामविरतसम्यग्दृष्टिपर्यन्ताः, प्रत्याख्या-नारणानां देशविरतिपर्यन्ताः, संग्रहणक्रोधमानमायालोभानां स्वस्ववन्धव्यवहेदादवार्क उदीरकाः, हास्यादिपङ्क्त्या-पूर्णगुणस्थानकान्ता उदीरकाः ॥ २० ॥

जावूणखणो पढमो सुद्धरइहासाणमेवमियरासिं । देवा नेरइया वि य जवठ्ठिई केइ नेरइया ॥ २१ ॥

जत्ति-यावत्प्रथमः क्षणः किंचिद्भूतो जवति प्रथममन्तर्मुद्भूतं यावदित्यर्थः । तावन्नियमाद्देवाः सुखरतिहास्यानामुदी-रका वेदितव्याः । परमसत्यनियमः । एवं किंचिद्भूते प्रथमं क्षणं यावत् नेरयिका, इतराणामग्रातवेदनीयारतिशोकप्रकृ-

तीनां नियमाहुदीरकाः । परतस्तु तीर्थकरकेवलज्ञानलाजादौ विपर्यासोऽपि ज्वन्ति । केचित्पुनर्नैरयिकाः सकलामपि
ज्वन्ति यावदसातपेदनीधारतिशोकानामुदीरका ज्वन्ति ॥ २१ ॥

एवमेकैकप्रकृत्युदीरणास्वामित्वमुक्तं, संप्रति प्रकृत्युदीरणास्थानान्वाह—

पंचणहं च चणहं त्रिंशद् एकादश जा दसणहं तु । तिगहीणाश्च मोहे मिथे सत्ताश्च जाव दस ॥ २२ ॥

पंचणहं ति-द्वितीयकर्मणि दर्शनावरणीयलक्षणे पञ्चानां चतसृणां वा प्रकृतीनां युगपदुदीरणा ज्वति । तत्र चतसृणां
चक्षुरचक्षुरधिकेवलदर्शनावरणरूपाणां भुवा ठञ्जस्थानामुदीरणा । एतासां मध्ये निजापञ्चकमध्यादन्यतमप्रकृतिप्रक्षेपे
पञ्चानामुदीरणा । तथा मोहे मोहनीये एकादिका त्रिकहीना तावद्द्रष्टव्या यावद्दशानां । एतदुक्तं ज्वति—मोहनीये
कर्मणि उदीरणामधिकृत्यैकादीनि त्रिकहीनानि दशपर्यन्तानि नव प्रकृतिस्थानानि ज्वन्ति । तद्यथा—एका घे च-
तस्रः पञ्च षट् सप्त अष्ट नव दश । संप्रत्येषामुदीरणास्थानानां स्वामिनमाह—‘मिथे सत्ताश्च जाव दस’ मिथ्यादृष्टौ
संज्ञादीनि दशपर्यन्तानि चत्वार्युदीरणास्थानानि ज्वन्ति, तद्यथा—सप्त, अष्टौ, नव, दश । तत्र मिथ्यात्वमप्रत्याख्या-
नप्रत्याख्यानावरणसंज्वलनक्रोधादीनामन्यतमे त्रयः क्रोधादिकाः । यत एकस्मिन् क्रोधे उदीर्यमाणे सर्वक्रोधा उदी-
र्यन्ते । एवं मानमायालोका अपि द्रष्टव्याः । न च युगपत् क्रोधमानमायालोकाणामुदीरणा, युगपदुदीरणात् । किं
तु त्रयाणां क्रोधानां, त्रयाणां वा मानानां, यद्वा तिसृणां मायानां, अथवा त्रयाणां लोकाणां युगपदुदीरणेत्यन्यतमे त्रयो
गृह्यन्ते । तथा त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः, तथा हास्यरतियुगलारतिशोकयुगलयोरन्यतरद्युगलं । एतासां सप्तप्र-

कृतीनां मिथ्यादृष्टौ उदीरणा ध्रुवा । अत्र च जंगाश्चतुर्विंशतिस्तद्यथा-हास्यरतियुगले अरतिशोकयुगले च प्रत्येकमेकैको
 जंगः प्राप्यत इति द्वौ जंगौ । तौ च प्रत्येकं त्रिष्वपि वेदेषु प्राप्यत इति द्वौ त्रिजिर्गुणितौ जाताः षट् । ते च प्रत्येकं
 क्रोधादिषु चतुर्षु प्राप्यन्ते इति षट् चतुर्जिर्गुणिता जाता चतुर्विंशतिरिति । एतस्मिन्नेव सप्तके जये वा जुगुप्सायां वाऽ-
 नन्तानुबन्धिनि वा ह्येष्टेऽष्टानामुदीरणा । तत्र जयादौ प्रत्येकमेकैका जंगकानां चतुर्विंशतिः प्राप्यते इति तिस्रश्चतुर्विं-
 शतयोऽत्र द्रष्टव्याः । ननु च मिथ्यादृष्टेरवश्यमनन्तानुबन्धिनामुदयः संजवति, उदये च सत्यवश्यमुदीरणा तत्कथं
 मिथ्यादृष्टिरनन्तानुबन्ध्युदयरहितः प्राप्यते, येन तस्य सप्तानामष्टानां वाऽनन्तानुबन्धिरहितानामुदीरणा संजवेत् ?
 उच्यते—इह सम्यग्दृष्टिना सत्ता केनचित्प्रथमतोऽनन्तानुबन्धिनो विसंयोजिताः । एतावतैव च स विश्रान्तो न मिथ्या-
 त्वादिक्रियायुक्तः, तथाविधसामग्र्यजावात् । ततः कालान्तरे मिथ्यात्वं गतः सन् मिथ्यात्वप्रत्ययतो जूयोऽप्यन-
 न्तानुबन्धिनो यप्नाति, ततो बन्धावधिका यावन्नाद्याप्यतिक्रामति तावत्तेषामुदयो न जवति, उदयाज्जावाच्चोदीरणाया
 अप्यजायः । बन्धावधिकायां पुनरतीतायामुदयसंजवाप्तवत्येवोदीरणा । ननु कथं बन्धसमयादारन्यावधिकायामतीताया-
 मुदयोऽपि संजवति ? यतोऽबाधाकालक्षणे सत्युदयः, अब्राधाकालश्चानन्तानुबन्धिनां जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तमुत्कर्षतश्च-
 त्वारि कर्षसहस्राणि इति ? नैष दोषः, यतो बन्धसमयादारन्य तेषां तावत्सत्ता जवति, सत्तायां च सत्यां पतद्भ्रुता,
 तस्यां च सत्यां शेषप्रकृतिदलिकसंक्रान्तिः, संक्रान्तस्य च संक्रमावधिकायामतीतायामुदयः, उदये च सत्युदीरणा ।
 ततो बन्धसमयादनन्तरमावधिकायामतीतायामुदीरणाऽजिधीयमाना न विरुध्यत इति । तथा तस्मिन्नेव सप्तके जय-

जुगुप्सयोरथवा जयानन्तानुबन्धिनोर्यद्वा जुगुप्सानन्तानुबन्धिनोः प्रक्षिप्तयोर्नवानामुदीरणा । अत्रापि चैकैकस्मिन् विकल्पे प्रागुक्तक्रमेण जंगकानां चतुर्विंशतिः प्राप्यते इति तिस्रश्चतुर्विंशतयोऽत्र द्रष्टव्याः । तथा तस्मिन्नेव सप्तके जय- जुगुप्सानन्तानुबन्धिषु प्रक्षिप्तेषु दशानामुदीरणा । अत्रैकैव जंगकानां चतुर्विंशतिः ॥ २२ ॥

तदेवं मिथ्यादृष्टेर्मोहिनीयस्योदीरणास्थानान्युक्तानि, सांप्रतं सासादनसम्यग्दृष्ट्यादीनामाह—

सासणमीसे नव अविरए ठाई परम्मि पंचाई । अठ विरए य चउराइ सत्त ठच्चोवरिह्वंमि ॥ २३ ॥

सासणमीसे ति—सासादनसम्यग्दृष्टौ सम्यग्मिथ्यादृष्टौ च सप्तादीनि नवपर्यन्तानि त्रीणि त्रीण्युदीरणस्थानानि ज- वन्ति । तद्यथा—सप्त अष्टौ नव । तत्र सासादनसम्यग्दृष्टौ अनन्तानुबन्ध्यप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानधरणसंज्वलनक्रो- धादीनामन्यतमे (माः) चत्वारः क्रोधादिकाः, त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः, दयोर्युगलयोरन्यतरद्युगलमिति सप्ता- नामुदीरणा ध्रुवा । अत्र प्रागुक्तक्रमेण जंगकानामेका चतुर्विंशतिः । तथाऽस्मिन्नेव सप्तके जये वा जुगुप्सायां वा क्षिप्ता- यामष्टानामुदीरणा । अत्र च द्वे चतुर्विंशती जंगकानां । जयजुगुप्सयोस्तु युगपत्प्रक्षिप्तयोर्नवानामुदीरणा । अत्र चैका जंगकानां चतुर्विंशतिः । सम्यग्मिथ्यादृष्टावनन्तानुबन्धवर्जास्त्रयोऽन्यतमे क्रोधादयः, त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः, दयोर्युगलयोरन्यतरद्युगलं, सम्यग्मिथ्यात्वं चेति सप्तानामुदीरणा ध्रुवा । अत्र प्रागुक्तक्रमेण जंगकानामेका चतुर्विंशतिः । तथाऽस्मिन्नेव सप्तके जयजुगुप्सयोरन्यतरस्मिन् प्रक्षिप्तेऽष्टानामुदीरणा । अत्र च द्वे चतुर्विंशती जंगकानां । जयजुगु-

१ अन्यतमस्यापि केषाञ्चिन्मतेन सर्वादित्वात् यत उक्तवानपिशलिः “अन्यतमस्मिन्स्थाने” इति । शब्दानुशासनाचार्या अपि तन्मते उतमन्तस्या- प्यन्यशब्दस्य सर्वादित्वम्

प्तयोस्तु युगपत्प्रक्षिप्तयोर्नवानामुदीरणा । अत्र चैका चतुर्विंशतिर्जंगकानां । तथाऽविरतेऽविरतसम्यग्दृष्टौ पद्मादीनि
 नवपर्यन्तानि चत्वार्युदीरणास्थानानि ज्वरन्ति । तद्यथा—पद्, सप्त, अष्टौ, नव । तत्रौपशमिकसम्यग्दृष्टेः क्षायिकसं-
 म्यग्दृष्टेर्वाऽविरतस्यानन्तानुबन्धवर्जास्त्रयोऽन्यतमे क्रोधादिकाः, त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः, द्वयोर्युगलयोरन्यतर-
 युगलमिति षण्णामुदीरणा ध्रुवा । अत्र प्रागिव जंगकानामेका चतुर्विंशतिः । अस्मिन्नेव पदके जयजुगुप्सावेदकसम्य-
 क्त्यानामन्यतमस्मिन् प्रक्षिप्ते सप्तानामुदीरणा । अत्र जंगकानां तिस्रश्चतुर्विंशतयः । तथा तस्मिन्नेव पदके जयजुगुप्सयोरथवा
 जयवेदकसम्यक्त्वयोर्यद्वा जुगुप्सावेदकसम्यक्त्वयोर्युगपत् प्रक्षिप्तयोरष्टानामुदीरणा । अत्राप्येकैकस्मिन् विकल्पे जंगकानां
 चतुर्विंशतिः प्राप्यते इति तिस्रश्चतुर्विंशतयः । जयजुगुप्सावेदकसम्यक्त्वेषु युगपत्प्रक्षिप्तेषु नवानामुदीरणा । अत्र
 चैका चतुर्विंशतिर्जंगकानां । 'परस्मि पंचाश् अच' इति अविरतसम्यग्दृष्टेः परस्मिन् देशविरते पञ्चादीनि अष्टपर्य-
 न्तानि चत्वारि उदीरणास्थानानि । तद्यथा—पद् सप्त अष्टौ । तत्र प्रत्याख्यानावरणसंज्वलनसंज्ञौ क्रोधादीनाम-
 न्यतमौ द्वौ क्रोधादिकौ, त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः, द्वयोर्युगलयोरन्यतरद्युगलं, एतासां पञ्चानां प्रकृतीनां देशवि-
 रतस्योदीरणा ध्रुवा । एषा चौपशमिकसम्यग्दृष्टेः क्षायिकसम्यग्दृष्टेर्वाऽवगन्तव्या । अत्र च प्रागुक्तक्रमेण जंगकानामेका
 चतुर्विंशतिः । जयजुगुप्सावेदकसम्यक्त्यानामन्यतमस्मिन् प्रक्षिप्ते षण्णामुदीरणा । अत्र जयादिजिस्त्रयो विकल्पाः ।
 एकैकस्मिन् विकल्पे जंगकानां चतुर्विंशतिरिति तिस्रश्चतुर्विंशतयः । तथा तस्मिन्नेव पदके जयजुगुप्सयोरथवा जुगु-
 प्सावेदकसम्यक्त्वयोर्यद्वा जयवेदकसम्यक्त्वयोर्युगपत्प्रक्षिप्तयोः सप्तानामुदीरणा । अत्रापि तिस्रश्चतुर्विंशतयो जंगकानां ।

जयजुगुप्सावेदकसम्यक्त्वेषु तु युगपत्प्रक्षिप्तेषु अष्टानामुदीरणा । अत्र चैका चतुर्विंशतिर्जंगकानां । संप्रति प्रमत्ताप्र-
 मत्तयोर्जेंदाजावाद्युगपद्दीरणास्थानान्याह—‘विरए य चउराइ सत्त’ त्ति विरते प्रमत्तेऽप्रमत्ते च चतुरादीनि सप्तपर्य-
 न्तानि चत्वार्युदीरणास्थानानि जवन्ति । तद्यथा—चत्वारि पञ्च पद् सप्त । तत्र संज्वलनक्रोधादीनामन्यतम एकः
 क्रोधादिः, त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः, द्वयोर्युगलयोरन्यतरद्युगलं, इत्येतासां चतसृणां प्रकृतीनां विरतस्य द्वायिक-
 सम्यग्दृष्टेरोपशमिकसम्यग्दृष्टेर्वा उदीरणा ध्रुवा । अत्रैका जंगकानां चतुर्विंशतिः । एतस्मिन्नेव चतुष्के जयजुगुप्सावे-
 दकसम्यक्त्वानामन्यतमस्मिन् प्रक्षिप्ते पञ्चानामुदीरणा । अत्र जंगकानां तिस्रश्चतुर्विंशतयः । तथा तस्मिन्नेव चतुष्के
 जयजुगुप्सयोरथवा जयवेदकसम्यक्त्वयोर्यद्वा जुगुप्सावेदकसम्यक्त्वयोर्युगपत्प्रक्षिप्तयोः पञ्चामुदीरणा । अत्रापि तिस्र-
 श्चतुर्विंशतयो जंगकानां । जयजुगुप्सावेदकसम्यक्त्वेषु च युगपत्प्रक्षिप्तेषु सप्तानामुदीरणा । अत्र चैका चतुर्विंशतिर्जंग-
 कानां । संप्रत्यपूर्वकरणस्योदीरणास्थानान्याह—‘उच्चोवरिद्धिम्मि’ विरताहुपरितनेऽपूर्वकरणे ‘चतुरादीनि पद्पर्यन्तानि
 त्रीण्युदीरणास्थानानि जवन्ति । तद्यथा—चतस्रः पञ्च पद् । तत्र चतुर्णां संज्वलनक्रोधादीनामेकतमः क्रोधादिः, त्रयाणां
 वेदानामन्यतमो वेदः, द्वयोर्युगलयोरन्यतरद्युगलं, इत्येतासां चतसृणां प्रकृतीनामपूर्वकरणे उदीरणा ध्रुवा । अत्रैका
 जंगकानां चतुर्विंशतिः । अस्मिन्नेव चतुष्के जये वा जुगुप्सायां वा क्षिप्तायां पञ्चानामुदीरणा । अत्र द्वे चतुर्विंशती
 जंगकानां । जयजुगुप्सयोस्तु युगपत्प्रक्षिप्तयोः पञ्चामुदीरणा । अत्र चैका चतुर्विंशतिर्जंगकानां । एताश्चापूर्वकरणसत्का-
 श्चतुर्विंशतयः परमार्थतः प्रमत्ताप्रमत्तचतुर्विंशतिकातोऽजिन्नस्वरूपा इति न पृथगग्रे गणयिष्यन्ते ॥ १३ ॥

संप्रत्यनिवृत्तिमादरस्योदीरणास्थानान्याह—

अनियट्टिम्मि डुगेगं लोचो तणुरागेगो (ग एग) चउवीसाएकगठकेकारस दस सत्त चउरू एक्काउ ॥२४॥

अनियट्टिम्मि चि-अनिवृत्तिमादरे वे उदीरणास्थाने । तद्यथा-वे प्रकृती, एका च । तत्र चतुर्णां संज्वलनक्रोधादीना-
मेकतमः क्रोधादिः, त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः । अत्र त्रिजिर्वेदैश्चतुर्जिः संज्वलनैर्द्वादश जंगाः । वेदेषु च ह्रीणेषु
उपशान्तेषु वा संज्वलनक्रोधादीनामेकतमं क्रोधादिकमुदीरयति । तत्र च चत्वारो जंगाः । 'लोचो तणुरागेगो' (ग एग)
तनुरागे तनुरागस्य सूक्ष्मसंपरायस्य सूक्ष्मलोचकिट्टीर्वेदयमानस्य लोचे एवैको मोहनीयमध्ये उदीरणायोग्यो जयति ।
संप्रति चतुरादिषु वरापर्यन्तेषु उदीरणास्थानेषु विरतान्तानां यावत्तुश्चतुर्विंशतयो जयन्ति तावतीतिरूपयति-
'चउवीसे-
त्वादि' दशोदीरणायामेका चतुर्विंशतिः, नवोदीरणायां पद्, अष्टोदीरणायामेकादश, सप्तोदीरणायां दश, षडुदीर-
णायां सप्त, पञ्चोदीरणायां चतस्रः, चतुर्दोदीरणायामेकेति । एताश्चतुर्विंशतयः प्रागेव जाविताः । केवलं संकलनमात्र-
मिदं स्वधिया परिज्ञायनीयम् ॥ २४ ॥

तदेवमुक्तानि मोहनीयस्योदीरणास्थानानि, संप्रति नामकर्मण उदीरणास्थानानि प्रतिपिपादयिपुराह—

एगत्रियालापणाइ सत्तपणांत गुणिमु नामस्स । नव सत्त तिप्पि अठ य ठ पंच य अप्पमत्ते दो ॥२५॥
एकं पंचसु एकम्मि अठ णाणकमेण जंगा वि । एकग तीसेकारस इगवीस सवार तिसए य ॥ २६ ॥

इग्वीसा ठच्च सया ठह् अहिया नवसया य एग हिया। अउणुत्तराणि चउदस सयाणि गुणनउइ पंचसया ॥

एनेत्यादि-नामकर्मण उदीरणास्थानानि दश, तद्यथा-एकचत्वारिंशत्, द्विचत्वारिंशत्, पञ्चाशत्, एकपञ्चाशत्, द्विपञ्चाशत्, त्रिपञ्चाशत्, चतुःपञ्चाशत्, पट्पञ्चाशत्, सप्तपञ्चाशच्चेति । तत्र तैजससप्तकं वर्णादिविंशतिरगुरुलघु स्थिरास्थिरे शुजाशुजे निर्माणमित्येतासां त्रयस्त्रिंशत्प्रकृतीनामुदीरणा ध्रुवा । तत्र मनुष्यगतिपञ्चेन्द्रियजातित्रसवादरपर्याप्तगुजगादेययशःकीर्तिरूपेऽष्टके प्रक्षिप्ते सति एकचत्वारिंशत्भवति । एतासां चैकचत्वारिंशत्प्रकृतीनां केवलिसमुद्घातगतः कर्मणकाययोगे वर्तमानः केवली उदीरको जयति । एषैव चैकचत्वारिंशत्तीर्थकरनामसहिता द्विचत्वारिंशत्भवति । तस्याश्च तीर्थकरः केवलिसमुद्घातगतः कर्मणकाययोगे वर्तमान उदीरकः । तस्यामेवैकचत्वारिंशति औदारिकसप्तकं पणां संस्थानानामेकतमत् संस्थानं वज्रर्पजनाराचसंहननमुपघातं प्रत्येकमित्येकादशके प्रक्षिप्ते सति द्विपञ्चाशत्भवति । अत्र पक्षिः संस्थानैः पङ्गाः, ते च वदयमाणसामान्यमनुष्यजंगग्रहणेन गृहीता ऋष्टव्याः, एवमुत्तरत्रापि । एतस्याश्च द्विपञ्चाशतः सयोगिकेवली समुद्घातगत औदारिकमिश्रकाययोगे वर्तमान उदीरकः । एषैव च द्विपञ्चाशत्तीर्थकरनामसहिता त्रिपञ्चाशत् । केवलमिह संस्थानं समचतुरस्रमेव वक्तव्यं । अस्या अप्युदीरकः सयोगिकेवली तीर्थकर औदारिकमिश्रकाययोगे वर्तमानो वेदितव्यः । तथा सैव द्विपञ्चाशत् पराघातनामोद्धासनाम प्रशस्ताप्रशस्तविहायोगत्योरन्यतरा विहायोगतिः सुस्वरदुःस्वरयोरन्यतरस्वरनामेतिचतुष्टयप्रक्षेपात् पट्पञ्चाशत्भवति । एनां च सयोगिकेवली औदारिककाययोगे वर्तमान उदीरयति । पराघातोद्धासप्रशस्तविहायोगतिसुस्वरप्रक्षेपात्त्रिपञ्चाशत् सप्तपञ्चाशत्भवति । एतस्याश्च तीर्थकरः

मयोगिकेयसी श्रौदारिककाययोगे वर्तमान उदीरकः । सप्तपञ्चाशदेव वाग्योगनिरोधे षट्पञ्चाशन्नयति । उद्भासेऽपि च
निरुद्धे षण्पञ्चाशत् । अतीर्थरुरकेयखिनः प्रागुक्ताः षट्पञ्चाशद्वाग्योगे निरुद्धे षण्पञ्चाशन्नयति । उद्भासेऽपि च
निरुद्धे चतुःपञ्चाशत् । अत्र द्विपञ्चाशच्चतुःपञ्चाशच्चर्जेण शेषेण षट्सु प्रत्येकमेकैको विशेषजंगः प्राप्यत इति सर्वसं-
ख्यया केयखिनां पङ्गाः । तत्रैकचत्वारिंशत्यतीर्थकृत एकः । शेषेण तु षण्सु तीर्थकृतः । तदेवमुक्तानि केयखिनामुदीर-
णस्थानानि । संप्रत्येकेन्द्रियाणामन्तिधीयन्ते—एकेन्द्रियाणामुदीरणास्थानानि षण्, तद्यथा—द्विचत्वारिंशत् पञ्चाशत्
एकपञ्चाशत् द्विपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशच्चेति । तत्र तिर्यगतितिर्यगानुपूर्व्यां स्थावरनामैकेन्द्रियजातिर्वादरसूक्ष्मयोरेकतरत्
पर्याप्तापर्याप्तयोरेकतरत् पुनर्गमनादेयं यशःकीर्त्ययशःकीर्त्योरेकतरेत्येता नव प्रकृतयः प्रागुक्ताभिर्ध्रुवोदीरणाज्जिख्य-
स्त्रिंशत्संख्याकानिः सह सन्मिश्रा द्विचत्वारिंशन्नयति । अत्र च जंगाः षण्, तद्यथा—वादरसूक्ष्मान्यां प्रत्येकं पर्याप्ता-
पर्याप्तान्यामयशःकीर्त्या सह चत्वारः, वादरपर्याप्तयशःकीर्तिर्जिथैकः । सूक्ष्मापर्याप्तान्यां सह यशःकीर्तेरुदयो न जयति,
तदनागद्य नोदीरणेति कृत्वा तदाश्रिता विकल्पा न जयन्ति । एषा द्विचत्वारिंशदपान्तराक्षगती वर्तमानस्य वेदि-
तव्या । ततः शरीरस्थस्यौदारिकशरीरौदारिकसंघातौदारिकग्रन्थनचतुष्टयहुंनसंस्थानोपघातप्रत्येकसाधारणान्यतररूपं
नपकं प्रक्षिप्यते, तिर्यगानुपूर्वीं चापनीयते, ततः पञ्चाशन्नयति । अत्र च जंगा दश, तद्यथा—वादरपर्याप्तस्य प्रत्येकसा-
धारणान्यां यशःकीर्त्ययशःकीर्तिन्यां च चत्वारो जंगाः, अपर्याप्तवादरस्य प्रत्येकसाधारणान्यामयशःकीर्त्या सह द्वौ,
गूक्ष्मस्य च पर्याप्तापर्याप्तप्रत्येकसाधारणैरयशःकीर्त्या सह चत्वार इति दश । वादरवायुकाधिकस्य वैक्रियं कुर्यात् श्रौदा-

रिकपङ्कस्थाने वैक्रियपङ्कमवगन्तव्यं । ततश्च तस्यापि पञ्चाशदेवोदीरणायोग्या ज्वति । केवलमिह वादरपर्याप्तप्रत्येका-
 यशःकीर्तिंजिरेक एव जंगः । तैजस्कायिकवायुकायिकयोर्हि साधारणयशःकीर्त्योरुदयो न ज्वति, तदज्ञावाच्च नाप्युदी-
 रणा, ततस्तदाश्रिता जंगा न प्राप्यन्ते । तदेवं सर्वसंख्यया पञ्चाशत्येकादश जंगाः । ततः शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्य
 पराघाते द्विष्टे एकपञ्चाशज्वति । अत्र च जंगाः षट्, तद्यथा-वादरस्य प्रत्येकसाधारणयशःकीर्त्ययशःकीर्तिपदैश्चत्वारः,
 सूक्ष्मस्य प्रत्येकसाधारणान्यामयशःकीर्त्या सह द्वौ । वादरवायुकायिकस्य च वैक्रियं कुर्वतः शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्य
 पराघाते द्विष्टे प्रागुक्ता पञ्चाशत् एकपञ्चाशज्वति । अत्र च प्राग्वदेक एव जंगः । सर्वसंख्यया चैकपञ्चाशति सप्त
 जंगाः । ततः प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्योद्भासे द्विष्टे द्विपञ्चाशज्वति । अत्रापि जंगाः प्राग्वत् षट् । अथवा शरीरप-
 र्याप्त्या पर्याप्तस्योद्भासेऽनुदिते आतपोद्योतयोरन्यतरस्मिन् उदिते द्विपञ्चाशज्वति । अत्रापि जंगाः षट्, तद्यथा-वा-
 दरस्योद्योतेन सहितस्य प्रत्येकसाधारणयशःकीर्त्ययशःकीर्तिपदैश्चत्वारः, आतपसहितस्य प्रत्येकयशःकीर्त्ययशःकीर्तिप-
 दैर्द्वौ जंगौ । वादरवायुकायिकस्य च वैक्रियं कुर्वतः प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्योद्भासे द्विष्टे प्रागुक्ता एकपञ्चाशत् द्विप-
 ञ्चाशज्वति । तत्र च प्राग्वदेक एव जंगः । तैजस्कायिकवायुकायिकयोर्हि आतपोद्योतयशःकीर्तीनामुदयाज्ञावाहुदीरणा
 न ज्वति, ततस्तदाश्रिता जंगा अत्र न प्राप्यन्ते । सर्वसंख्यया द्विपञ्चाशति जंगान्त्रयोदश । तथा प्राणापानपर्याप्त्या
 पर्याप्तस्योद्भाससहितायां द्विपञ्चाशति आतपोद्योतयोरन्यतरस्मिन् द्विष्टे त्रिपञ्चाशज्वति । अत्र जंगाः षट् ये प्राणात-
 पोद्योतान्यतरसहितायां द्विपञ्चाशत्यभिहिताः । सर्वसंख्यया चैकेन्द्रियाणां जंगा द्विचत्वारिंशत् । द्वीन्द्रियाणामुदीर-

णास्थानानि षट्, तद्यथा—द्विचत्वारिंशत् द्विपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशत् सप्तपञ्चाशच्चेति । तत्र
 तिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्व्यां द्वीन्द्रियजातिस्त्रसनाम वादरनाम पर्याप्तपर्याप्तयोरेकतरत् दुर्जगमनादेयं यशःकीर्त्यशःकी-
 र्त्त्योरेकतरेत्येता नव प्रकृतयः प्रागुक्ताजिस्त्रयस्त्रिंशत्संख्याकाजिर्ध्रुवोदीरणाजिः सह द्विचत्वारिंशद्भवति । एषा च द्विच-
 त्वारिंशदपान्तरालगतौ वर्तमानस्यावसेया । अत्र च जंगास्त्रयः, तद्यथा—अपर्याप्तकनामोदये वर्तमानस्यायशःकीर्त्या
 सहैकोऽजंगः, पर्याप्तकनामोदये वर्तमानस्य यशःकीर्त्यशःकीर्तिन्यां द्वाविति । ततः शरीरस्थस्यौदारिकसप्तकं द्रुमसं-
 स्थानं सेवार्तसंहननं उपघातनाम प्रत्येकनामेत्येकादशकं प्रक्षिप्यते, तिर्यगानुपूर्व्यां चापनीयते, ततो जाता द्विपञ्चाशत् ।
 अत्र च जंगास्त्रयः, ते च प्रागिव द्रष्टव्याः । ततः शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्य विहायोगतिपराघातयोः प्रक्षिप्तयोश्चतुःप-
 ञ्चाशद्भवति । अत्र यशःकीर्त्यशःकीर्तिन्यां द्वौ जंगौ । ततः प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्योद्भासे क्षिप्ते पञ्चपञ्चाशद्भवति ।
 अत्रापि प्रागिव द्वौ जंगौ । अथवा शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्योद्भासेऽनुदिते उद्योतनान्नि तूदिते पञ्चपञ्चाशद्भवति ।
 अत्रापि प्रागिव द्वौ जंगौ । सर्वेऽपि पञ्चपञ्चाशति चत्वारो जंगाः । ततो ज्ञापापर्याप्त्या पर्याप्तस्योद्भाससहितायां पञ्चप-
 ञ्चाशति सुस्वरदुःस्वरयोरेकतरस्मिन् प्रक्षिप्ते षट्पञ्चाशद्भवति । अत्र सुस्वरदुःस्वरयशःकीर्त्यशःकीर्तिपदैश्चत्वारो जंगाः ।
 अथवा प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्य स्वरेऽनुदिते उद्योतनान्नि तूदिते षट्पञ्चाशद्भवति । अत्र यशःकीर्त्यशःकीर्तिन्यां
 द्वौ जंगौ । सर्वे षट्पञ्चाशति षड्जंगाः । ततो ज्ञापापर्याप्त्या पर्याप्तस्य स्वरसहितायां षट्पञ्चाशति उद्योतनान्नि प्रक्षिप्ते
 सप्तपञ्चाशद्भवति । अत्र सुस्वरदुःस्वरयशःकीर्त्यशःकीर्तिपदैश्चत्वारो जंगाः । सर्वे द्वीन्द्रियाणां जंगा द्वाविंशतिः ।

एवं त्रीन्त्रिंशत्पञ्चाणां चतुरिन्त्रिंशत्पञ्चाणां च प्रत्येकमुदीरणास्थानानि जायनीयानि । नवरं द्वीन्त्रिंशत्पञ्चाणां त्रीन्त्रिंशत्पञ्चाणां त्रीन्त्रिंशत्पञ्चाणां चतुरिन्त्रिंशत्पञ्चाणां चतुरिन्त्रिंशत्पञ्चाणां त्रिधातव्याः । प्रत्येकं च जंगा द्वाविंशतिर्द्वाविंशतिरवसेयाः । सर्वसंख्यया विकल्पो-
न्त्रिंशत्पञ्चाणां जंगाः पदपट्टिः । तिर्यक्पञ्चेन्द्रियाणां वैक्रियलब्धिरहितानामुदीरणास्थानानि पद । तद्यथा—द्विचत्वारिं-
शत् द्विपञ्चाशत् चतुःषष्ठाशत् पञ्चपञ्चाशत् षड्पञ्चाशत् सप्तपञ्चाशच्चेति । तत्र तिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्व्यां पञ्चेन्द्रिय-
जातिस्त्रिसनाम वादरनाम पर्याष्टापर्याप्तयोरेकतरत् सुजगादेययुगलदुर्जगानादेययुगलयोरेकतरत् युगलं यशःकीर्त्य-
यशःकीर्त्योरेकतरेत्येता नव प्रकृतयः प्रागुक्तानिस्त्रयस्त्रिंशत्संख्याकाजिर्ध्रुवोदीरणजिः सह द्विचत्वारिंशन्नवति ।
एषा च द्विचत्वारिंशदपान्तरालगतौ वर्तमानस्य वेदितव्या । अत्र च जंगाः पञ्च । तत्र पर्याष्टकनामोदये वर्तमा-
नस्य सुजगादेययुगलदुर्जगानादेययुगलयशःकीर्त्ययशःकीर्तिजिश्चत्वारो जंगाः, अपर्याष्टकनामोदये वर्तमानस्य तु
दुर्जगानादेयायशःकीर्तिजिरेक एव जंगः । इह सुजगादेये दुर्जगानादेये वा युगपदुदयमायातः । तत उदीरणपि
युगपदैवेति पञ्चैव जंगाः । अपरे पुनराहुः—सुजगादेययोर्दुर्जगानादेययोर्वा नैकान्तेन युगपदुदयजायनियमः, अन्य-
थापि दर्शनात् । ततः पर्याष्टकनामोदये वर्तमानस्य सुजगदुर्जगादेयानादेययशःकीर्त्ययशःकीर्तिजिरष्टौ जंगाः,
अपर्याष्टकनामोदये वर्तमानस्य तु दुर्जगानादेयायशःकीर्तिजिरेक इति सर्वसंख्यया द्विचत्वारिंशति नव । ततः
शरीरस्थस्यौदारिकसप्तकं पक्षां संस्थानानामेकतमत् संस्थानं पक्षां संहननानामेकतमत्संहननं उपघातं प्रत्येकनामेत्ये-
कादशकं प्रक्षिप्यते तिर्यगानुपूर्वीं चापनीयते, ततो द्विपञ्चाशन्नवति । अत्र जंगानां पञ्चचत्वारिंशं शतं, तद्य-

या-पर्याप्तकस्य पङ्क्तिः संस्थानैः पङ्क्तिः संहननैः सुजगादेयदुर्जगानादेययुगलान्यां यशःकीर्त्यशःकीर्तिन्यां च जंगानां
 चतुश्चत्वारिंशं शतं, अपर्याप्तस्य च द्रुमसंस्थानसेवार्तसंहननदुर्जगानादेयायशःकीर्तिजिरेक इति । ये पुनः सुजगादे-
 ययोर्दुर्जगानादेययोर्गं केचिद्व्याकृत्ययोरप्युदयमिद्वन्ति तन्मतेन द्विपञ्चाशति जंगानां द्वे शते एकोननवत्यधिके वेदि-
 तव्ये । तत्र पर्याप्तस्य पङ्क्तिः संस्थानैः पङ्क्तिः संहननैः सुजगदुर्जगान्यामादेयानादेयान्यां यशःकीर्त्यशःकीर्तिन्यां च
 जङ्गानां द्वे शते अष्टाशीत्यधिके, अपर्याप्तकस्य तु प्रागुक्तस्वरूप एक इति । तस्यामेव द्विपञ्चाशति शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्य
 पराधाते प्रशस्ताप्रशस्तान्यतरविहायोगतौ च प्रक्षिप्तायां चतुःपञ्चाशन्नवति । अत्र पर्याप्तानां प्राक् चतुश्चत्वारिंशं शतं जङ्ग-
 कानामुक्तं, तदेव विहायोगतिद्विकगुणितमत्रगन्तव्यं । तथा च सत्यत्र जङ्गानां द्वे शते अष्टाशीत्यधिके जवतः । मता-
 न्तरेण पुनः पञ्च शतानि पद्मसप्तत्यधिकानि । ततः प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्योच्चासे द्विसे पञ्चपञ्चाशन्नवति । अत्रापि
 प्रागिव जङ्गानां द्वे शते अष्टाशीत्यधिके, मतान्तरेण पञ्च शतानि पद्मसप्तत्यधिकानि । अथवा शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्यो-
 ष्ठासेऽनुदिते उद्योतनाग्नि तूदिते पञ्चपञ्चाशन्नवति । अत्रापि जङ्गानां द्वे शते अष्टाशीत्यधिके, मतान्तरेण पञ्च शतानि
 पद्मसप्तत्यधिकानि । सर्वसंख्यया पञ्चपञ्चाशति स्वमतेन जङ्गकानां पञ्च शतानि पद्मसप्तत्यधिकानि, मतान्तरेण तु द्विप-
 ञ्चाशदधिकानि एकादश शतानि । ततो जायापर्याप्त्या पर्याप्तस्य सुस्वरदुःस्वरयोरन्यतरस्मिन् द्विसे पद्मपञ्चाशन्नवति ।
 तत्र स्वमतचिन्तायां ये उग्रामेन द्वे शते अष्टाशीत्यधिके जङ्गकानां प्राक् खण्डे ते इह स्वरद्विकेन गुण्यते, ततो खण्डानि
 पञ्च शतानि पद्मसप्तत्यधिकानि, मतान्तरेण पुनरिह द्विपञ्चाशदधिकान्येकादश शतानि जङ्गकानां जवन्ति । अथवा

प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्य स्वरेऽनुदिते उद्योतनाग्ने तूदिते पट्पञ्चाशद्भवति । अत्र च स्वमतचिन्तायां प्रागिव वे शते
 अष्टाशीत्यधिके जङ्गकानां, मतान्तरेण पञ्च शतानि पट्सप्तत्यधिकानि । सर्वसंख्यया स्वमतेन पट्पञ्चाशति जङ्गा अष्टौ
 शतानि चतुःपष्ट्यधिकानि, मतान्तरेण सप्तदश शतान्यष्टाविंशत्यधिकानि । ततः स्वरसहितायां पट्पञ्चाशति उद्योत-
 नान्नि प्रक्षिप्ते सप्तपञ्चाशद्भवति । अत्र ये प्राक् स्वरसहितायां पट्पञ्चाशति जङ्गा अजिहिताः स्वमतेन पञ्च शतानि
 पट्सप्तत्यधिकानि, मतान्तरेण त्रिपञ्चाशदधिकान्येकादश शतानि, त एवात्रापि द्रष्टव्याः । तथा तेषामेव तिर्यक्पञ्चेन्द्रि-
 याणां वैक्रियं कुर्वतामुदीरणास्थानानि पञ्च जवन्ति । तद्यथा—एकपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् पट्-
 पञ्चाशच्चेति । तत्र वैक्रियसप्तकं समचतुरस्रसंस्थानं उपघातं प्रत्येकमिति प्रकृतिदशकं प्रागुक्तायां तिर्यक्पञ्चेन्द्रियप्रायो-
 ग्यायां विचत्वारिंशति प्रक्षिप्यते, तिर्यगानुपूर्वी चापनीयते, तत एकपञ्चाशद्भवति । अत्र सुजगादेययुगलदुर्जगानादेय-
 युगलयशः कीर्त्ययशः कीर्तिपर्याप्तपदैश्वत्यारो जङ्गाः, मतान्तरेण पुनः सुजगदुर्जगान्यामादेयानादेयान्यां यशः कीर्त्ययशः-
 कीर्तिन्यां च पर्याप्तकेन सहाष्टौ जङ्गाः । ततः शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्य पराघाते प्रशस्तविहायोगतौ च प्रक्षिप्तायां त्रि-
 पञ्चाशद्भवति । अत्रापि प्रागिव चत्वारो जङ्गाः, मतान्तरेण पुनरष्टौ । ततः प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्योद्भासनाग्नि प्रक्षिप्ते
 चतुःपञ्चाशद्भवति । अत्रापि प्रागिव स्वमतेन जङ्गाश्चत्वारो मतान्तरेण पुनरष्टौ । अथवा शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्योद्भासे-
 ऽनुदिते उद्योतनान्नि तूदिते चतुःपञ्चाशद्भवति । अत्रापि स्वमतेन जङ्गाश्चत्वारो मतान्तरेणाष्टौ । सर्वसंख्यया चतुःप-
 ञ्चाशति स्वमतेनाष्टौ जङ्गाः, मतान्तरेण षोडश । ततो ज्ञापापर्याप्त्या पर्याप्तस्योद्भाससहितायां चतुःपञ्चाशति स्वरे प्रक्षिप्ते

पञ्चपञ्चाशद्व्यति । अत्रापि स्वमतेन जङ्गाश्चत्वारो मतान्तरेण पुनरष्टौ । अथवा प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्य स्वरेऽनु-
 दिते उद्योतनाग्नि तूदिते पञ्चपञ्चाशद्व्यति । अत्रापि स्वमतेन जङ्गाश्चत्वारो मतान्तरेणाष्टौ । सर्वसंख्यया स्वमतेन पञ्च-
 पञ्चाशति जङ्गा अष्टौ, मतान्तरेण षोडश । ततः स्वरसहितायां पञ्चपञ्चाशति उद्योते द्विसे षट्पञ्चाशद्व्यति । अत्रापि
 जङ्गाः स्वमतेन चत्वारो मतान्तरेणाष्टौ । सर्वसंख्यया वैक्रियं कुर्वतां तिर्यक्पञ्चेन्द्रियाणां जङ्गा अष्टाविंशतिः, मतान्त-
 रेण षट्पञ्चाशत् । मामान्येन सर्वतिर्यक्पञ्चेन्द्रियाणां स्वमतेन जङ्गाश्चतुर्विंशतिशतानि द्व्यशीत्यधिकानि, मतान्तरेण
 एकोनपञ्चाशद्व्यति द्विपञ्च्यधिकानि । संप्रति मनुष्याणामुदीरणास्थानानि प्रतिपाद्यन्ते-तत्र केचिन्नां प्रागेवोक्तानि ।
 अन्येषां तु पञ्च, तद्यथा-द्विचत्वारिंशत् द्विपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशच्चेति । एतानि सर्वाण्यपि
 यथा प्राक् तिर्यक्पञ्चेन्द्रियाणामुक्तानि तथैवात्रापि वक्तव्यानि, नवरं तिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्व्योः स्थाने मनुष्यगतिमनुष्या-
 नुपूर्व्यं यक्तव्ये । पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशच्चोद्योतरहिता वक्तव्या । वैक्रियाद्धारकसंयतान्मुक्त्वा शेषमनुष्याणामुद्योतो-
 दयानाशत् । जङ्गा अपि सर्वत्राण्युद्योतरहितास्तथैव स्वमतपरमतापेक्षया वक्तव्यास्तद्यथा-स्वमतेन द्विचत्वारिंशति पञ्च,
 द्विपञ्चाशति पञ्चचत्वारिंशं शतं, चतुःपञ्चाशति षे शते अष्टाशीत्यधिके, पञ्चपञ्चाशत्यपि षे शते अष्टाशीत्यधिके, षट्-
 पञ्चाशति पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि । परमतेन तु यथाक्रमं ए । २०ए । ५७६ । ५७६ । ११५२ । वैक्रियमपि कुर्वतां
 मनुष्याणामुदीरणास्थानानि पञ्च जयन्ति, तद्यथा-एकपञ्चाशत्, त्रिपञ्चाशत्, चतुःपञ्चाशत्, पञ्चपञ्चाशत्, षट्पञ्चा-
 शच्चेति । तत्रैकपञ्चाशत्त्रिपञ्चाशच्च यथा प्राग्वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियाणामुक्ता तथैवात्रापि वक्तव्या । चतुःपञ्चाशत्युद्गम-

सहितायां प्रागिव स्वमतेन चत्वारो जङ्गा मतान्तरेणाष्टौ । उत्तरवैक्रियं कुर्वतां संयतानामुद्योतनामोदयमागच्छति,
नान्येषां, ततस्तेन सह चतुःपञ्चाशति प्रशस्त एवैको जङ्गो जवति, संयतानां पुर्जगानादेयायशःकीर्त्युदयाच्चायात् । सर्व-
संख्यया चतुःपञ्चाशति स्वमतेन पञ्च जङ्गाः मतान्तरेण नव । ततो जापापर्यास्या पर्याप्तस्योद्भाससहितायां सुस्वरे द्विसे
पञ्चपञ्चाशजवति । अत्रापि प्रागिव स्वमतेन जंगाश्चत्वारो मतान्तरेणाष्टौ । अथवा संयतानां स्वरेऽनुदिते उद्योतनान्नि
तूदिते पञ्चपञ्चाशजवति । अत्रापि प्रागिव एक एव जङ्गः । सर्वसंख्यया पञ्चपञ्चाशति स्वमतेन पञ्च जङ्गा-मतान्तरेण
नव । पञ्चपञ्चाशति सुस्वरसहितायामुद्योते द्विसे षट्पञ्चाशजवति । तस्यां चैक एव प्रशस्तो जंगः । सर्वसंख्यया वैक्रि-
यमनुप्याणां स्वमतेनैकोनविंशतिजङ्गाः मतान्तरेण पञ्चत्रिंशत् । संप्रत्याहारकं कुर्वतामुदीरणास्थानान्युच्यन्ते-आहार-
कसंयतानामुदीरणास्थानानि पञ्च, तद्यथा-एकपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशच्चेति । तत्रा-
हारकसप्तकं समचतुरस्रसंस्थानमुपधातं प्रत्येकमिति प्रकृतिदशकं प्रागुक्तायां मनुष्यगतिप्रायोग्यायां विचत्वारिंशति प्रक्षि-
प्यते, मनुष्यानुपूर्वी चापनीयते, तत एकपञ्चाशजवति । केवलमिह सर्वाण्यपि पदानि प्रशस्तान्येवेति कृत्वा एक एव
जंगः । शरीरपर्यास्या पर्याप्तस्य प्रशस्तविहायोगतिपराधातयोः प्रक्षिप्तयोस्त्रिपञ्चाशजवति । अत्राप्येक एव जङ्गः । ततः
प्राणापानपर्यास्या पर्याप्तस्योद्भासे द्विसे चतुःपञ्चाशजवति । अत्राप्येक एव जङ्गः । अथवा शरीरपर्यास्या पर्याप्तस्योद्भा-
सेऽनुदिते उद्योतनान्नि तूदिते चतुःपञ्चाशजवति । अत्रापि प्रागिवैक एव जंगः । सर्वसंख्यया चतुःपञ्चाशति द्वौ जङ्गौ ।
ततो जापापर्यास्या पर्याप्तस्योद्भाससहितायां चतुःपञ्चाशति सुस्वरे द्विसे पञ्चपञ्चाशजवति । अत्रापि प्राग्वदेक एव जङ्गः ।

अथवा प्राणापानपर्याह्या पर्याप्तस्य स्वरेऽनुदिते उद्योतनान्नि तूदिते पञ्चपञ्चाशद्भवति । अत्राप्येक एव जंगः । सर्वसं-
 ख्यया पञ्चपञ्चाशति द्वौ जंगौ । ततो जापापर्याह्या पर्याप्तस्य स्वरसहितायां पञ्चपञ्चाशत्युद्योते द्विसे षट्पञ्चाशद्भवति ।
 अत्राप्येक एव जंगः । आहारकशरीरिणः सर्वसंख्यया सप्त जंगाः । तदेवं मनुष्याणां सामान्यवैक्रियशरीर्याहारकश-
 रीरिकेयस्त्रिणां जंगाः सर्वसंख्यया त्रयोदश शतानि चतुस्त्रिंशदधिकानि जवन्ति । परमतेन तु षड्विंशतिशतानि पञ्चा-
 शदधिकानि । देवानामुदीरणास्थानानि षट्, तद्यथा-विचत्वारिंशत् एकपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चा-
 शत् षट्पञ्चाशच्चेति । तत्र देवगतिदेवानुपूर्व्यां पञ्चेन्द्रियजातिस्त्रसनाम वादरनाम पर्याप्तनाम सुजगादेययुगलदुर्जगा-
 नादेययुगलयोरेकतरद्युगलं यशःकीर्त्यशःकीर्त्योरेकतरेत्येता नव प्रकृतयो ध्रुवोदीरणान्निस्त्रयस्त्रिंशत्संख्याकाजिः सह
 सम्मिश्रा विचत्वारिंशद्भवति । अत्र सुजगादेययुगलदुर्जगानादेययुगलयशःकीर्त्यशःकीर्तिर्निश्चत्वारो जंगाः, मतान्त-
 रेण पुनः सुजगदुर्जगान्यामादेयानादेयान्यां यशःकीर्त्यशःकीर्तिर्न्यां चाष्टौ जंगाः । ततः शरीरस्थस्य वैक्रियसप्तकं
 समचतुरस्रसंस्थानं उपधातं प्रत्येकमित्येता दश प्रकृतयः प्रक्षिप्यन्ते, देवानुपूर्वीं चापनीयते, तत एकपञ्चाशद्भवति ।
 अत्रापि प्रागिव स्वमतेन चत्वारो जंगा मतान्तरेणाष्टौ । ततः शरीरपर्याह्या पर्याप्तस्य पराधातप्रशस्तविहायोगत्योः
 प्रक्षिप्तयोस्त्रिपञ्चाशद्भवति । अत्रापि प्रागिव स्वमतेन चत्वारो जंगा मतान्तरेणाष्टौ । देवानामप्रशस्तविहायोगतेरुदयाजा-
 वात्तदाश्रिता जंगा न प्राप्यन्ते । ततः प्राणापानपर्याह्या पर्याप्तस्योद्भासे द्विसे चतुःपञ्चाशद्भवति । अत्रापि स्वमतेन
 चत्वारो जंगाः, मतान्तरेणाष्टौ । अथवा शरीरपर्याह्या पर्याप्तस्योद्भासेऽनुदिते उद्योतनान्नि तूदिते चतुःपञ्चाशद्भवति ।

अत्रापि प्रागिव स्वमतेन जंगाश्चत्वारो मतान्तरेणाष्टौ । सर्वसंख्यया चतुःपञ्चाशति स्वमतेनाष्टौ जंगा मतान्तरेण षोडश ।
 ततो ज्ञापापर्याप्त्या पर्याप्तस्योद्भाससहितायां चतुःपञ्चाशति सुस्वरे द्विष्टे पञ्चपञ्चाशज्जवति । अत्रापि स्वमतेन प्रागिव
 चत्वारो जंगा मतान्तरेणाष्टौ । अथवा प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्य स्वरेऽनुदिते उद्योतनाग्नि तूदिते पञ्चपञ्चाशज्जवति ।
 अत्रापि स्वमतेन जंगाश्चत्वारो मतान्तरेणाष्टौ । सर्वसंख्यया पञ्चपञ्चाशति स्वमतेनाष्टौ जंगा मतान्तरेण तु पोरुश ।
 ततो ज्ञापापर्याप्त्या पर्याप्तस्य सुस्वरसहितायां पञ्चपञ्चाशति उद्योते द्विष्टे षट्पञ्चाशज्जवति । अत्रापि स्वमतेन त एव
 चत्वारो जंगा मतान्तरेणाष्टौ । सर्वसंख्यया देवानां स्वमतेन द्वात्रिंशजंगा मतान्तरेण चतुःषष्टिः । नैरयिकाणां मुदीरणा-
 स्थानानि पञ्च, तद्यथा—विचत्वारिंशत् एकपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशच्चेति । तत्र नरकगतिनर-
 कानुपूर्व्यौ पञ्चेन्द्रियजातिस्त्रसवादरपर्याप्तदुर्जगानादेयायशःकीर्तय इत्येता नव प्रकृतयो ध्रुवोदीरणाजिस्त्रयस्त्रिंशत्संख्या-
 काज्जिः सह सम्मिश्रा विचत्वारिंशज्जवति । अत्र च सर्वाण्यपि पदानि अप्रशस्तान्येवेति कृत्वा एक एव जंगः । ततः
 शरीरस्थस्य वैक्रियसप्तकं हुंरुसंस्थानं उपधातं प्रत्येकमिति दश प्रकृतयः प्रक्षिप्यन्ते, नरकानुपूर्वी चापनीयते, तत एक-
 पञ्चाशज्जवति । अत्राप्येक एव जंगः । ततः शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्य पराधाताप्रशस्तविहायोगत्योः प्रक्षिप्तयोस्त्रिपञ्चाश-
 ज्जवति । अत्राप्येक एव जंगः । ततः प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्योद्भासे द्विष्टे चतुःपञ्चाशज्जवति । अत्राप्येक एव जंगः ।
 ततो ज्ञापापर्याप्त्या पर्याप्तस्य दुःस्वरे द्विष्टे पञ्चपञ्चाशज्जवति । अत्राप्येक एव जंगः । सर्वसंख्यया नैरयिकाणां पञ्च
 जङ्गाः । तदेवमुक्तानि नामकर्मण उदीरणास्थानानि । संप्रत्येतान्येव गुणस्थानकेषु दर्शयति—‘गुणिसु त्ति’ नाम्नो नाम-

कर्मणो गुणेषु गुणस्थानेषु मिथ्यादृष्टिप्रचृतिषु सयोगिकेवल्यपर्यन्तेषु यथासंख्यं नवादिसंख्यान्युदीरणास्थानानि जव-
 न्ति । तत्र मिथ्यादृष्टेर्नवोदीरणास्थानानि, तद्यथा-द्विचत्वारिंशत् पञ्चाशत् एकपञ्चाशत् द्विपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतुः-
 पञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशत् सप्तपञ्चाशच्चेति । अमूनि च सर्वाण्यपि मिथ्यादृष्टीनेकेन्द्रियादीनधिकृत्य स्वयं परि-
 ज्ञावनीयानि । सासादनसम्यग्दृष्टेरुदीरणास्थानानि सप्त, तद्यथा-द्विचत्वारिंशत् पञ्चाशत् एकपञ्चाशत् द्विपञ्चाशत्
 पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशत् सप्तपञ्चाशच्चेति । तत्र द्विचत्वारिंशत् वादरैकेन्द्रियद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रि-
 यमनुप्यदेवानां सासादनसम्यग्दृष्टीनामपान्तराखगतौ वर्तमानानामवसेया । तथा एकेन्द्रियाणां शरीरस्थानां पञ्चाशत् ।
 देवानां शरीरस्थानामेकपञ्चाशत् । विकलेन्द्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुप्याणां शरीरस्थानां द्विपञ्चाशत् । देवनैरयिकाणां पर्या-
 स्तानां सासादनसम्यक्त्वे वर्तमानानां पञ्चपञ्चाशत् । तिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुप्यदेवानां पर्यास्तानां षट्पञ्चाशत् । तिर्यक्पञ्चेन्द्रि-
 याणामुद्योतवेदकानां पर्यास्तानां सप्तपञ्चाशत् । सम्यग्मिथ्यादृष्टेस्त्रीण्युदीरणास्थानानि, तद्यथा-पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशत्
 सप्तपञ्चाशच्चेति । तत्र देवनैरयिकाणां पञ्चपञ्चाशत् । तिर्यग्मनुप्यदेवानां षट्पञ्चाशत् । तिर्यक्पञ्चेन्द्रियाणामुद्योतकानां
 सप्तपञ्चाशत् । अधिरतसम्यग्दृष्टेरष्टावुदीरणास्थानानि, तद्यथा-द्विचत्वारिंशत् एकपञ्चाशत् द्विपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतुः-
 पञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशत् सप्तपञ्चाशच्चेति । तत्र नैरयिकदेवतिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुप्याणां द्विचत्वारिंशत् । देवनैरयि-
 काणामेकपञ्चाशत् । तिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुप्याणां द्विपञ्चाशत् । देवनैरयिकतिर्यक्मनुप्याणां त्रिपञ्चाशत् । देवनैरयिकतिर्यक्-
 पञ्चेन्द्रियैक्रियतिर्यक्मनुप्याणां चतुःपञ्चाशत् । एतेषामेव पञ्चपञ्चाशदपि । देवतिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुप्याणां षट्पञ्चाशत् ।

तिर्यक्पञ्चेन्द्रियाणामुद्योतवेदकानां सप्तपञ्चाशत् । देशविरत्तस्योदीरणास्थानि षट्, तद्यथा-एकपञ्चाशत्, त्रिपञ्चाशत्, चतुःपञ्चाशत्, पञ्चपञ्चाशत्, षट्पञ्चाशत्, सप्तपञ्चाशच्चेति । तत्रैकपञ्चाशत्त्रिपञ्चाशच्चतुःपञ्चाशत्पञ्चपञ्चाशच्च तिर्यङ्मनु-
प्याणां वैक्रियशरीरवर्तमानानामवसेया । तिर्यङ्मनुप्याणामेव स्वजावस्थानां वैक्रियशरीरिणां च षट्पञ्चाशत् । तेषामेव
तिर्यक्पञ्चेन्द्रियाणामुद्योतसहितानां सप्तपञ्चाशत् । प्रमत्तसंयतानामुदीरणास्थानानि पञ्च, तद्यथा-एकपञ्चाशत् त्रिप-
ञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशच्चेति । तत्र पञ्चाप्येतानि वैक्रियशरीरिणामाहारकशरीरिणां वा ङ्ग-
व्यानि । षट्पञ्चाशत्पुनरौदारिकस्थानामप्यवगन्तव्या । अग्रमत्तसंयतानां च उदीरणास्थाने, तद्यथा-पञ्चपञ्चाशत् षट्-
पञ्चाशच्चेति । तत्र षट्पञ्चाशदौदारिकशरीरस्थानां । इह केषांचित् वैक्रियशरीरस्थानामाहारकशरीरस्थानां वा संयतानां
सर्वपर्याया पर्याप्तानां कियत्कालमग्रमत्तजावोऽपि खन्यत इति तेषां च अप्युक्तरूपे उदीरणास्थाने । 'एकं पञ्चसु त्ति'
पञ्चसु गुणस्थानकेषु अपूर्वकरणानिवृत्तवादरसूक्ष्मसंपरायोपशान्तमोहक्षीणमोहरूपेषु एकमुदीरणास्थानं जवति-षट्पञ्चा-
शत्, सा चौदारिकशरीरस्थानामिति । 'एकस्मि अष्ट त्ति' एकस्मिन् सयोगिकेवल्लिगुणस्थानकेऽष्टाबुदीरणास्थानानि,
तद्यथा-एकचत्वारिंशत् द्विचत्वारिंशत् त्रिपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशत् सप्तपञ्चाशच्चेति ।
एतानि च प्रागेव सप्तपञ्चं जावितानीति नेह जूयो जाव्यन्ते । तदेवं चिन्तितानि गुणस्थानकेषु उदीरणास्थानानि । संप्रति
कस्मिन्बुदीरणास्थाने कति जङ्गा प्राप्यन्त इति चिन्तायां तन्निरूपणार्थमाह-'वाणेत्यादि' स्थानक्रमेणैकचत्वारिंशदाद्युदी-
रणास्थाने क्रमेण जङ्गा अपि च वक्ष्यमाणसंख्यया ज्ञातव्याः, तद्यथा-एकचत्वारिंशत्येको जङ्गः, स चातीर्थकरकेव-

क्षिनः । द्विचत्वारिंशति त्रिंशद्भङ्गाः, तत्र नैरयिकानधिकृत्यैकः, एकेन्द्रियानधिकृत्य पञ्च, द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियान-
 धिकृत्य प्रत्येकं त्रिकं त्रिकं प्राप्यत इति नव, तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य पञ्च, मनुष्यानप्यधिकृत्य पञ्च, तीर्थकरमधि-
 कृत्यैकः, देवानधिकृत्य चत्वारः । ये पुनः मुजगादेययोर्जुर्जगानादेययोश्च केवल (ला) केवलयोरप्युदयमिहन्ति, तन्म-
 तेन द्विचत्वारिंशति द्विचत्वारिंशद्भङ्गाः, यतस्तन्मतेन तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य नव, मनुष्यानधिकृत्य नवे, देवानधि-
 कृत्याष्टौ जङ्गाः प्राप्यन्ते, शेषं तथैव । पञ्चाशत्येकादश जङ्गाः, ते चैकेन्द्रियानेवाधिकृत्य प्राप्यन्ते, अन्यत्र पञ्चाशतोऽ-
 प्राप्यमाणत्वात् । एकपञ्चाशत्येकविंशतिजङ्गाः, तत्र नैरयिकानधिकृत्यैकः, पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य सप्त, वैक्रियतिर्यक्पञ्चे-
 न्द्रियानधिकृत्य चत्वारः, वैक्रियमनुष्यानप्यधिकृत्य चत्वारः, आहारकशरीरिणः संयतानधिकृत्यैकः, देवानाश्रित्य
 चत्वारः इत्येकविंशतिः । मतान्तरेण पुनर्वैक्रियतिर्यक्मनुष्यदेवानधिकृत्य प्रत्येकमष्टावष्टौ जङ्गाः प्राप्यन्ते इत्येकपञ्चा-
 शति तदपेक्षया त्रयस्त्रिंशद्भङ्गाः । 'सवार तिसण य त्ति' सद्वादशा द्वादशाधिका त्रिशती जङ्गानां द्विपञ्चाशत्यवग-
 न्तव्याः, तत्रैकेन्द्रियानाश्रित्य त्रयोदश, द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियानधिकृत्य प्रत्येकं त्रिकं प्राप्यत इति नव, तिर्यक्-
 पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य पञ्चचत्वारिंशं शतं, मनुष्यानप्यधिकृत्य पञ्चचत्वारिंशं शतमिति । अत्रापि मतान्तरेण तिर्यक्पञ्चे-
 न्द्रियान्मनुष्यांश्चाधिकृत्य प्रत्येकं द्वे द्वे शते जङ्गानामेकोननवत्यधिके प्राप्येते इति तदपेक्षया द्विपञ्चाशति जङ्गानां पद्
 शतानि प्राप्यन्ते । त्रिपञ्चाशति जङ्गानामेकविंशतिः, तद्यथा—नैरयिकानधिकृत्यैकः, एकेन्द्रियानधिकृत्य पद्, वैक्रिय-
 तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य चत्वारः, वैक्रियमनुष्यानप्यधिकृत्य चत्वारः, आहारकशरीरिणोऽधिकृत्य पुनरेकः तीर्थकर-

मप्याश्रित्यैकः, देवानप्यधिकृत्य चत्वारः । अत्रापि मतान्तरेण वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुप्यदेवानधिकृत्य प्रत्येकमष्टा-
यष्टौ जज्ञाः प्राप्यन्ते इति तदपेक्षया त्रिपञ्चाशति त्रयस्त्रिंशजज्ञाः । चतुःपञ्चाशति जज्ञानां षट् शतानि पशुत्तराणि,
तद्यथा—नैरयिकानधिकृत्यैकः वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियानधिकृत्य प्रत्येकं द्वौ द्वौ प्राप्येते इति षट्, तिर्यक्पञ्चेन्द्रि-
यान् स्वजावस्थानधिकृत्य द्वे शते अष्टाशीत्यधिके, वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्याष्टौ, स्वजावस्थानमनुप्यानधिकृत्य
द्वे शते अष्टाशीत्यधिके, वैक्रियमनुप्यानधिकृत्य चत्वारः, संयतान् वैक्रियशरीरिणोऽधिकृत्योद्योतेन सहैकः, आहारक-
शरीरिणः संयतानधिकृत्य द्वौ, देवानधिकृत्याष्टाविति । अत्रापि मतान्तरेण प्राकृततिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य पञ्च
शतानि षट्सप्तत्यधिकानि, वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य षोडश, मनुप्यानधिकृत्य पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि,
वैक्रियमनुप्यानधिकृत्य नव, देवानधिकृत्य पुरुष जज्ञाः प्राप्यन्ते, शेषं तथैवेति तदपेक्षया चतुःपञ्चाशति द्व्यधिकानि
द्वादश शतानि । पञ्चपञ्चाशति जज्ञानां नव शतानि एकाधिकानि, तद्यथा—नैरयिकानधिकृत्यैकः, वीन्द्रियत्रीन्द्रियच-
तुरिन्द्रियानधिकृत्य प्रत्येकं चत्वारः प्राप्यन्ते इति द्वादश, तिर्यक्पञ्चेन्द्रियान् स्वजावस्थानधिकृत्य पञ्च शतानि षट्-
सप्तत्यधिकानि, वैक्रियशरीरिणोऽधिकृत्याष्टौ, मनुप्यान् स्वजावस्थानधिकृत्य द्वे शते अष्टाशीत्यधिके, वैक्रियशरीरिणो-
ऽधिकृत्य चत्वारः, वैक्रियसंयतानधिकृत्योद्योतेन सहैकः, आहारकशरीरिणोऽधिकृत्य द्वौ, तीर्थकरमधिकृत्यैकः, देवानधि-
कृत्याष्टाविति । मतान्तरेण, तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य त्रिपञ्चाशदधिकान्येकादशशतानि, वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधि-
कृत्य पुरुष, मनुप्यान् स्वजावस्थानधिकृत्य पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि, वैक्रियमनुप्यानधिकृत्य नव, देवानधिकृत्य

पोरुप जङ्गाः प्राप्यन्ते, शेषं तथैवेति तदपेक्षया पञ्चपञ्चाशति पञ्चाशीत्यधिकानि सप्तदश शतानि । पट्पञ्चाशति । जङ्गा-
 नामेकोनसप्तत्यधिकानि चतुर्दश शतानि, तद्यथा-दीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियानधिकृत्य प्रत्येकं पट् पट् प्राप्यन्ते इत्य-
 ष्टादश, तिर्यक्पञ्चेन्द्रियान् स्वभावस्थानधिकृत्याष्टौ शतानि चतुःषष्ट्यधिकानि, वैक्रियशरीरिणोऽधिकृत्य चत्वारः, मनु-
 प्यानधिकृत्य पञ्च शतानि पट्सप्तत्यधिकानि, वैक्रियशरीरिणः संयतानधिकृत्योद्योतेन सहैकः, आहारकशरीरिणः संय-
 तानधिकृत्यैकः, तीर्थकरमाश्रित्यैकः, देवानाश्रित्य चत्वारः । अत्र मतान्तरेण तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य सप्तदशशता-
 न्यष्टाविंशत्यधिकानि, वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्याष्टौ, मनुप्यानधिकृत्य द्विपञ्चाशदधिकानि एकादश शतानि,
 देवानधिकृत्याष्टौ जङ्गाः प्राप्यन्ते, शेषं तथैवेति तदपेक्षया पट्पञ्चाशति एकोनत्रिंशद्युतानि सप्तदशाधिकानि जङ्गानां
 जवन्ति । सप्तपञ्चाशति जङ्गानां पञ्चशती एकोननवत्यधिका, तद्यथा-दीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियानधिकृत्य प्रत्येकं
 चत्वारश्चत्वारः प्राप्यन्त इति षादश, तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य पञ्च शतानि पट्सप्तत्यधिकानि, तीर्थकरमाश्रित्यैक इति ।
 अत्रापि मतान्तरेण तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य द्विपञ्चाशदधिकानि एकादश शतानि जङ्गानां प्राप्यन्ते, शेषं तथैवेति
 तदपेक्षया सप्तपञ्चाशति पञ्चषष्ट्यधिकानि एकादश शतानि जङ्गानां जवन्ति ॥ १५-१६-१७ ॥

संप्रति गतीराश्रित्य स्थानप्ररूपणां करोति—

पंच नव नवग ठक्काणि गर्ईसु ठाणाणि सेसकम्माणं । एगेगमेव नेयं साहित्तेगेगपगईउ ॥ १८ ॥

पंच त्ति-निरयगतावुदीरणास्थानानि पञ्च, तद्यथा-द्विचत्वारिंशत्, एकपञ्चाशत्, त्रिपञ्चाशत्, चतुःपञ्चाशत्, पञ्च-

पञ्चाशच्चेति । तिर्यग्गतावेकचत्वारिंशद्वर्जानि शेषाणि नवोदीरणास्थानानि । मनुष्यगतावपि सयोगिकेवदयादीनधिकृत्य पञ्चाशद्वर्जानि शेषाणि नवोदीरणास्थानानि । देवगतौ पशुदीरणास्थानानि, तद्यथा—द्विचत्वारिंशत् एकपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशच्चेति । एतानि च सर्वाण्यपि प्राक् सप्रपञ्चं ज्ञावितानीति नेह ज्ञूयो ज्ञाव्यन्ते । तदेवमुक्तानि नामकर्मणः सप्रपञ्चमुदीरणास्थानानि । सांप्रतं शेषकर्मणामुदीरणास्थानप्रतिपादनार्थमाह—‘सेसेत्यादि’ शेषकर्मणां ज्ञानावरणवेदनीयायुर्गोत्रान्तरायलक्षणाणामुदीरणास्थानमेकैकमवगन्तव्यं, तद्यथा—ज्ञानावरणान्तराययोः पञ्चप्रकृत्यात्मकमेकैकमुदीरणास्थानं । वेदनीयायुर्गोत्राणां तु वेद्यमानैकप्रकृत्यात्मकं । न ह्यमीषां द्वित्र्यादिकाः प्रकृतयो युगपदुदीर्यन्ते, युगपदुदयाज्जावात् । एतच्च ज्ञानावरणादीनामेकैकमुदीरणास्थानं प्रागुक्तैकैकप्रकृत्युदीरणायाः स्वामित्वं साधयित्वा निश्चित्य गुणस्थानकेषु नारकादिगतिषु स्वयमेव ज्ञेयं ज्ञातव्यं ॥ २७ ॥

तदेवमुक्ता प्रकृत्युदीरणा, सांप्रतं स्थित्युदीरणान्निधानावसरस्तत्र चैतेऽर्थाधिकारास्तद्यथा—लक्षणं, जेदः, साधनादिप्ररूपणा, अज्ञाज्जेदः, स्वामित्वं चेति । तत्र लक्षणजेदयोः प्रतिपादनार्थमाह—

संपत्तिं य उदयं पञ्चगुणं विस्सए उर्हरणा सा । सेचीका विहरिं ता जाहिं तो तत्तिगा एसा ॥ २८ ॥

संपत्तिं त्ति—इह द्विविध उदयः संप्राप्त्युदयोऽसंप्राप्त्युदयश्च । तत्र यत्कर्मदक्षिकं कालप्राप्तं सत् अनुज्जयते स संप्राप्त्युदयः । तथाहि—कालक्रमेण कर्मदक्षिकस्योदयहेतुज्ज्वलक्षेत्रादिसामग्रीसंप्राप्ती सत्यामुदयः संप्राप्त्युदयः । यत्पुनरकालप्राप्तं कर्मदक्षिकमुदीरणाप्रयोगेण वीर्यविशेषसंज्ञितेन समाकृष्य कालप्राप्तेन दक्षिकेन सहानुज्जयते सोऽसंप्राप्त्युदयः । एतदेव

चोदीरणा । तथा चाह-या स्थितिरकालप्राप्तपि सती प्रयोगत उदीरणाप्रयोगेण संप्राप्त्युदये पूर्वोक्तस्वरूपे प्रक्षिप्ता सती
 दृश्यते केवलचक्षुषा सा स्थित्युदीरणा । एष लक्षणनिर्देशः । अधुना ज्ञेद उच्यते-‘सेचीकेत्यादि’ इह यासां स्थितीनां
 ज्ञेदपरिकल्पना संज्ञयति ताः पूर्वपुरुषपरिज्ञापया सेचीका इत्युच्यते । ताश्च विधा-उदीरणायाः प्रायोग्या अप्रायो-
 ग्याश्च । काः प्रायोग्याः काश्चाप्रायोग्या इति चेदुच्यते-वन्धावल्लिकागता संक्रमावल्लिकागता उदयावल्लिकागताश्चाप्रा-
 योग्याः “संकमबंधुदयुवदृष्टारविगार्णकरणां” इतिवचनप्रामाण्यात् । शेषाश्च सर्वा अपि प्रायः प्रायोग्याः । तत्रोदये
 सति यासां प्रकृतीनामुत्कृष्टो बन्धः संज्ञयति, तासामुत्कर्षत आवल्लिकाविकहीना सर्वाप्युत्कृष्टा स्थितिरुदीरणाप्रायोग्या ।
 तथाहि-उदयोत्कृष्टबन्धकानां प्रकृतीनां वन्धावल्लिकायामतीतायामुदयावल्लिकावर्हिर्वर्तिनीः स्थितीः सर्वा अप्युदीरयति ।
 अनुदयोत्कृष्टबन्धानां तु यथासंज्ञवमुदीरणाप्रायोग्याः, आवल्लिकाविकहीनायाश्चोत्कृष्टस्थितेर्यावन्तः समयास्तावन्त
 उदीरणायाः प्रज्ञेदाः । तथाहि-उदयावल्लिकाया उपरिवर्तिनी समयमात्रा स्थितिः कस्याप्युदीरणाप्रायोग्या, यस्य ताव-
 त्येव शेषीभूता तिष्ठति । एवं कस्यापि त्रिसमयमात्रा, कस्यापि त्रिसमयमात्रा, एवं तावदाच्यं यावदावल्लिकाविकहीना
 कस्यापि सर्वाप्युत्कृष्टा स्थितिरिति । अक्षरयोजना त्वयं-सेचीकास्थितिन्य उदीरणाप्रायोग्यान्यो यकान्यो यावतीन्य
 आवल्लिकाविकहीनोत्कृष्टस्थितिसमयप्रमाणान्य इत्यर्थः । उदीरणाप्रयोगेण समाकृत्य स्थितिः संप्राप्त्युदये दीयते,
 तावती तावज्ज्ञेदप्रमाणा सैपोदीरणा ॥ २९ ॥

तदेवं कृता जेदप्ररूपणा । संप्रति साधनादिप्ररूपणा कर्तव्या । सां च विधा-मूलप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृतिविषया च । तत्र मूलप्रकृतिविषयसाधनादिप्ररूपणार्थमाह—

मूलविई अजहन्ना मोहस्स चउविहा तिहा सेसा । वेयणियाऊण डुहा सेसविगप्पा उ सवासिं ॥३०॥

मूलविई ति-मूलस्थितिशब्दान्यां प्राकृतत्वात् प्रत्येकं पष्ठीविज्जक्खिओपः । ततोऽयमर्थः-मूलप्रकृतीनां मध्ये मोहस्य मोहनीयस्य स्थितेरुदीरणाऽजघन्या चतुर्विधा चतुःप्रकारा । तद्यथा-सादिरनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च । तथा मोहनीयस्य जघन्या स्थित्युदीरणा सूक्ष्मसंपरायस्य क्षपकस्य स्वगुणस्थानकसमयाधिकावल्लिकाशेषे वर्तमानस्य जघति । ततोऽन्यत्र सर्वत्राप्यजघन्या, सा चोपशान्तमोहगुणस्थानके न जघति, ततः प्रतिपाते च जघति, ततोऽसौ सादिः, तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः, ध्रुवाऽजघन्यानां, अध्रुवा जघन्यानां । शेषा ज्ञानावरणदर्शनावरणनामगोत्रान्तरायाणां स्थित्युदीरणाऽजघन्या त्रिधा त्रिप्रकारा, तद्यथा-अनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च । तथाहि-ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां जघन्या स्थित्युदीरणा ह्रीणकपायस्य स्वगुणस्थानसमयाधिकावल्लिकाशेषे वर्तमानस्य जघति, शेषकाखं त्यजघन्या । सा चानादिः, सदैव जावात् । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । नामगोत्रयोस्तु जघन्या स्थित्युदीरणा सयोगिकेवल्लिचरमसमये । सा च सादिरध्रुवा च । ततोऽन्या सर्वाप्यजघन्या । सा चानादिः । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । वेदनीयायुधोरजघन्या स्थित्युदीरणा विधा, तद्यथा-सादिरध्रुवा च । तथाहि-वेदनीयस्य जघन्या स्थित्युदीरणा एकेन्द्रियस्य सर्वस्तोकस्थितिसत्कर्मणो लक्ष्यते । ततः तस्यैव समयान्तरे प्रवर्धमानसत्कर्मणोऽजघन्या । ततः पुनरपि जघन्येति जघन्याऽजघन्या च सादिरध्रुवा च । आयुषः पर्य-

न्तावल्लिकायां न ज्वति, परज्वोत्पत्तिप्रथमसमये च ज्वति, ततः सादिरध्रुवा च । तथा सर्वासां प्रकृतीनां शेषविकल्पां
 उत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्यलक्षणा द्विधा द्विप्रकाशः, तद्यथा-सादयोऽध्रुवाश्च । तथाहि-सर्वेषामपि कर्मणामायुर्वर्जानामु-
 त्कृष्टा स्थित्युदीरणा मिथ्यादृष्टेरुत्कृष्टे संक्षेपे वर्तमानस्य कियत्कालं प्राप्यते, ततः समयान्तरे तस्याप्यनुत्कृष्टा, ततः
 पुनरपि समयान्तरे उत्कृष्टा, संक्षेपविशुद्धयोः प्रायः प्रतिसमयमन्यथाऽन्यथाज्ञावात्, ततो चे अपि साद्यध्रुवे । जघन्या
 च द्विधा प्रागेव ज्ञाविता । आयुषां तु विकल्पत्रयेऽपि युक्तिः प्राक्तन्येव प्रायोऽवसेया ॥ ३० ॥

तदेवं कृता मूलप्रकृतिविषया साधनादिप्ररूपणा । संप्रत्युत्तरप्रकृतिविषयां तां चिकीर्षुराह—

मिष्ठत्तस्स चउद्धा थजदृष्टा ध्रुवउदीरणाण तिहा । सेस विगप्पा दुविहा सबविगप्पा य सेसाणं ॥३१॥

मिष्ठत्तस्स ति-मिथ्यात्वस्याजघन्या स्थित्युदीरणा चतुर्विधा, तद्यथा-सादिरनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च । तत्र मिथ्यादृष्टेः
 प्रथमसम्यक्त्वमुत्पादयतो मिथ्यात्वस्य प्रथमस्थितौ समयाधिकावल्लिकाशेषायां जघन्या स्थित्युदीरणा सादिरध्रुवा च ।
 सम्यक्त्वाच्च प्रतिपत्ततोऽजघन्या । सा च सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवे थजव्यज्नव्यापेक्षया । तथा
 ध्रुवोदीरणानां पञ्चविधज्ञानावरणचक्रचक्रुरवधिकेवल्लदर्शनावरणपञ्चविधान्तरायतैजससप्तकवर्णादिविंशतिस्थिरास्थिर-
 शुभाशुभायुर्वृद्धिनिर्माणख्यानानामजघन्या स्थित्युदीरणा त्रिधा । तद्यथा-अनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च । तथाहि-ज्ञानावरणपञ्च-
 कान्तरायपञ्चकचक्रचक्रुरवधिकेवल्लदर्शनावरणरूपाणां चतुर्दशप्रकृतीनां क्षीणकपायस्य स्वगुणस्थानकसमयाधिकाव-
 ल्लिकाशेषे वर्तमानस्य जघन्या स्थित्युदीरणा, सा च सादिरध्रुवा च । शेषा सर्वाप्यजघन्या । सा चानादिः, सदैव ज्ञावात् ।

ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । तैजससप्तकादीनां च त्रयस्त्रिंशत्संख्याकानां नामप्रकृतीनां जघन्या स्थित्युदीरणा-सयोगिकैवल्यचरमस-
मये । सा च सादिरध्रुवा च । ततोऽन्या सर्वाप्यजघन्या, सा चानादिः । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । एतासामेव मिथ्यात्वादि-
प्रकृतीनामष्टाचत्वारिंशत्संख्याकानां शेषविकल्पा उत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्यलक्षणा द्विप्रकाराः, तद्यथा-सादयोऽध्रुवाश्च ।
तथाहि-एतासामुत्कृष्टा स्थित्युदीरणा मिथ्यादृष्टेरुत्कृष्टे संक्षेपे वर्तमानस्य कियत्कालं लक्ष्यते । ततः समयान्तरे तस्या-
प्यनुत्कृष्टा । ततो ह्ये अपि साद्यध्रुवे । जघन्या च प्रागेव ज्ञाविता । 'सर्वविगप्ता य सेसाणं ति' शेषाणां शेषप्रकृतीनां
दशोत्तरशतसंख्यानां सर्वे विकल्पा उत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्याजघन्यरूपा द्विविधाः, तद्यथा-सादयोऽध्रुवाश्च । साद्य-
ध्रुवत्वं चाध्रुवोदयत्वान्नावनीयमिति ॥ ३१ ॥

कृता साद्यनादिप्ररूपणा । संप्रत्यङ्गाद्येदस्य स्वामित्वस्य च प्रतिपादनार्थमाह—

अङ्गाद्येत्तं सामितं पि य विद्मसंकमे जहा नवरं(रि) । तवेऽसु निरयगर्ह्यं वा वि तिसु हि ष्ठिमखिर्हसु ॥ ३२ ॥

अङ्गाद्येत्तं चित्-अङ्गाद्येदः स्वामित्वं च यथा स्थितिसंकमेऽजिहितं तथैवात्राप्यवगन्तव्यं । नवरमयं विशेषः-संकमक-
रणे तदवेदिष्वपि स्थितिसंकम उक्तः, उदयाजावेऽपि संक्रमस्य ज्ञावात् । उदीरणा पुनरियं तदेदिष्वेव वेदितव्या, उद-
याजावे उदीरणाया अज्ञावात् । इदमपि संक्षिप्तमुक्तमिति किञ्चिद्विशेषतो ज्ञाव्यते-तत्र येषां कर्मणामुदये सति बन्धो-
त्कृष्टा स्थितिस्तेषां ज्ञानावरणपञ्चकान्तरायपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयतैजससप्तकवर्णादिविंशतिनिर्माणास्थिराशुजागुरुलघु-
मिथ्यात्वपोरुशकपायत्रसवादरपर्याप्तप्रत्येकदुःस्वरदुर्जगानादेयायशःकीर्तिवैक्रियसप्तकपञ्चेन्द्रियजातिहुंनोपघातपराघातो-

द्वासातपोद्योताशुनविहायोगतिनीचैर्गोत्ररूपाणां परुशीतिसंख्यानां बन्धावल्लिकायामतीतायामुदयावल्लिकात उपरितनी
 सर्वापि स्थितिरुदीरणाप्रायोग्या, केवलं तानि कर्माणि वेदयमानानां वेदितव्या, उदये सत्येवोदीरणाया जायात् । बन्धा-
 वल्लिकारहिता च सर्वा स्थितिर्यत्स्थितिः । इहावल्लिकावल्लिकरूपोऽद्वाष्टेदः तदुदयवन्तस्तूदीरणास्वामिनः । येषां तु कर्मणां
 मनुजगतिसातवेदनीयस्थिरादिपङ्कहास्यादिपङ्कवेदत्रयशुनविहायोगतिप्रथमसंस्थानपञ्चकप्रथमसंज्ञनपञ्चकोच्चैर्गोत्ररूपाणा-
 मेकोनत्रिंशत्संख्याकानामुदये सति संक्रमेणोत्कृष्टा स्थितिः, तेषामावल्लिकात्रिकहीना सर्वा स्थितिरुदीरणाप्रायोग्या,
 केवलं तानि कर्माणि वेदयमानानां वेदितव्या । अत्र बन्धावल्लिकासंक्रमावल्लिकारहिता च सर्वा स्थितिर्यत्स्थितिः । इहा-
 वल्लिकात्रिकरूपोऽद्वाष्टेदः, तदुदयवन्तस्तूदीरणास्वामिनः । एवमुत्तरत्रापि यावान् यावानुदीरणाया अयोग्यः काल-
 स्तावान् तावानद्वाष्टेदः, तदुदयवन्तस्तूदीरणास्वामिनो वेदितव्याः । तथा सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा मिथ्या-
 त्वस्य स्थितिर्मिथ्यादृष्टिना सता चञ्चा, ततोऽन्तर्मुहूर्त कालं यावन्मिथ्यात्वमनुजय सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते । ततः सम्यक्त्वे
 सम्यग्मिथ्यात्वे चान्तर्मुहूर्तानां मिथ्यात्वस्थितिं सकलामपि संक्रमयति । संक्रमावल्लिकायां चातीतायामुदीरणा योग्या,
 तत्र संक्रमावल्लिकातिक्रमेऽपि सान्तर्मुहूर्तनैव । ततः सम्यक्त्वमनुजयतः सम्यक्त्वस्यान्तर्मुहूर्तानां सप्ततिसागरोपमको-
 टीकोटीप्रमाणोत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या । ततः कश्चित् सम्यक्त्वेऽप्यन्तर्मुहूर्त स्थित्वा सम्यग्मिथ्यात्वं प्रतिपद्यते ।
 ततः सम्यग्मिथ्यात्वमनुजयतः सम्यग्मिथ्यात्वस्यान्तर्मुहूर्तद्विकोना सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणोत्कृष्टा स्थितिरुदी-
 रणायोग्या जयति । तथाहारकसप्तकमप्रमत्तेन सता तद्योग्योत्कृष्टसंज्ञेशोत्कृष्टस्थितिकं चञ्चं तत्कालोत्कृष्टस्थितिकमूल-

प्रकृत्यजिन्नप्रकृत्यन्तरदलिकं च तत्र संक्रमितं ततस्तत्सर्गोत्कृष्टान्तःसागरोपमकोटीकोटीस्थितिकं जातं । बन्धानन्तरं चान्तर्मुहूर्तमतिक्रम्याहारकशरीरमारजते । तच्चारजमाणो खण्ड्युपजीवनेनौत्सुक्यजावतः प्रमादजाग्भवति । ततस्तस्य प्रमत्तस्य सत आहारकशरीरमुत्पादयत आहारकसप्तकस्यान्तर्मुहूर्तोत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या । अत्र प्रमत्तस्य सत आहारकशरीरारंजकत्वाद्भुत्कृष्टस्थित्युदीरणास्वामी प्रमत्तसंयत एव वेदितव्यः । शेषप्रकृतीनां सूत्रकृदेव विशेषमाचष्टे- 'निरयेत्यादि' नरकगतेः, अपिशब्दाद्वरकानुपूर्व्याश्च तिर्यक्पञ्चेन्द्रियो मनुष्यो वोत्कृष्टां स्थितिं वद्ध्वा उत्कृष्टस्थिति- बन्धानन्तरं चान्तर्मुहूर्तं व्यतिक्रान्ते सति तिसृष्वधस्तनपृथिवीषु मध्येऽन्यतरस्यां पृथिव्यां समुत्पन्नः, तस्य प्रथमसमये नरकगतेरन्तर्मुहूर्तहीना सर्वाऽपि स्थितिर्विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा उदीरणायोग्या भवति । नरकानुपूर्व्याश्वा- पान्तराखगतौ समयत्रयं यावद्भुत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या । अधस्तनपृथिवीत्रयग्रहणे किं प्रयोजनमिति चेदुच्यते-इह नरकगत्यादीनामुत्कृष्टां स्थितिं वध्नन्नवश्यं कृष्णलेश्यापरिणामोपेतो भवति । कृष्णलेश्यापरिणामोपेतश्च कालं कृत्वा नरकेषूपपद्यमानो जघन्यकृष्णलेश्यापरिणामः पञ्चमपृथिव्यामुत्पद्यते । मध्यमकृष्णलेश्यापरिणामः षष्ठपृथिव्यां । उत्कृ- ष्टकृष्णलेश्यापरिणामः सप्तमपृथिव्यामित्यधस्तनपृथिवीत्रयग्रहणं ॥ ३२ ॥

देवगतिदेवमणुयाणुपुत्री आयाव विगलसुहुमतिगे । अंतोमुहुत्त जग्गा तावयगूणं तदुक्कस्सं ॥ ३३ ॥

देवगति ति-देवगतिदेवानुपूर्वीमनुष्यानुपूर्वीणामातपस्य विकलत्रिकस्य घीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियजातिरूपस्य सूक्ष्म- त्रिकस्य च सूक्ष्मसाधारणापर्याप्तकक्षरूपस्य स्वस्वोदये वर्तमाना अन्तर्मुहूर्तजज्ञा उत्कृष्टस्थितिवन्धाध्यवसायादनन्तरम-

न्तर्मुहूर्तं काळं यावत् परित्रयाः सन्तस्तावदूनामन्तर्मुहूर्तानां तत्कृष्टां देवगत्यादीनामुत्कृष्टां स्थितिमुदीरयन्ति । इय-
 मत्र ज्ञावना-इह कश्चित्तथाविधपरिणामविशेषज्ञावतो नरकगतेरुत्कृष्टां स्थितिं विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणां वद्ध्वा
 ततः शुभपरिणामविशेषज्ञावतो देवगतेरुत्कृष्टां स्थितिं दशसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणां वद्धुमारजते । ततस्तस्यां देवग-
 तिस्थितौ ध्यमानायामावलिकाया उपरि बन्धावलिकाहीनामावलितात उपरितनीं सर्वामपि नरकगतिस्थितिं संक्रम-
 यति । ततो देवगतेरपि विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा स्थितिरावलिकामात्रहीना जाता । देवगतिं च वध्नन् जघ-
 न्येनाप्यन्तर्मुहूर्तं काळं यावद्ब्रूयाति । बन्धानन्तरं च काळं कृत्वाऽनन्तरसमये देवो जातः । ततस्तस्य देवत्वमनुजवतो
 देवगतेरन्तर्मुहूर्तानां विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा उत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या भवति । ननूक्तयुक्त्यनुसारेणाय-
 लिकाऽधिकान्तर्मुहूर्तानेति प्राप्नोति कथमुच्यतेऽन्तर्मुहूर्तानेति ? नैष दोषः, यत आवलिकाप्रहेपेऽपि तदन्तर्मुहूर्तमेव
 केवलं बृहत्तरमवगन्तव्यमिति । एवं देवानुपूर्व्या अपि वाच्यं । तथा कश्चिन्नरकानुपूर्व्या उत्कृष्टां स्थितिं विंशतिसागरो-
 पमकोटीकोटीप्रमाणां वद्ध्वा ततः शुभपरिणामविशेषतो मनुष्यानुपूर्व्या उत्कृष्टां स्थितिं पञ्चदशसागरोपमकोटीकोटीप्र-
 माणां वद्धुमारजते । ततस्तस्यां मनुष्यानुपूर्व्या स्थितौ ध्यमानायामावलिकाया उपरि बन्धावलिकाहीनामावलितात उप-
 रितनीं सकलामपि नरकानुपूर्व्या स्थितिं संक्रमयति । ततो मनुष्यानुपूर्व्या अपि विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा स्थिति-
 रावलिकामात्रहीना जाता । मनुष्यानुपूर्व्या च वध्नन् जघन्येनाप्यन्तर्मुहूर्तं काळं यावद्ब्रूयाति, तच्चान्तर्मुहूर्तमावलिको-
 नविंशतिसागरोपमकोटीकोट्यास्त्रुयति । बन्धानन्तरं च काळं कृत्वा मनुष्यानुपूर्व्यामनुजवतस्तस्या उत्कृष्टा स्थितिरन्त-

मुहूर्तानां विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा चदीरणायोग्या । ननु मनुष्यगतेरपि पञ्चदशसागरोपमकोटीकोट्यो वन्धे-
 नोत्कृष्टा स्थितिः प्राप्यते, तथा मनुष्यानुपूर्व्या अपि, न त्वेकस्या अपि विंशतिः । तत उक्ते अपि संक्रमोत्कृष्टे संक्रमो-
 त्कृष्टत्वाविशेषे च कथं मनुष्यगतेरिव मनुष्यानुपूर्व्या अपि आवलिकात्रिकहीनोत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या न जवति ?
 तदयुक्तं, मनुष्यानुपूर्व्या अनुदयसंक्रमोत्कृष्टत्वात् । तदुक्तं—“मणुयाणुपुषिमीसग आहारग देवजुयल विगलाणि । सुहु-
 मातितिंगं तिष्ठं अणुदयसंकमणचक्रोसा ॥ १ ॥ ” अनुदयसंक्रमोत्कृष्टानां च जघन्यतोऽप्यन्तर्मुहूर्तानाया एवोत्कृष्ट-
 स्थितेरुदीरणायोग्यत्वात् । मनुष्यगतिस्तूदयसंक्रमोत्कृष्टा । तदुक्तं—“मणुगइ सायं सम्मं थिर हासाईवेयसुजखगई ।
 रिसजचउरंसगाई पणुचउदसंकमुकोसा ॥ १ ॥ ” ततस्तस्या आवलिकात्रिकहीनैवोत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या जव-
 तीति । एवमातपादीनामप्यन्तर्मुहूर्तानां उत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या जावनीया । नन्वनुदयसंक्रमोत्कृष्टस्थितीनां प्रकृ-
 तीनामन्तर्मुहूर्तानां उत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या जवतु, आतपनाम तु वन्धोत्कृष्टं, ततस्तस्य वन्धोदयावलिकादिकर-
 हितैवोत्कृष्टा स्थितिरुदीरणाप्रायोग्या प्राप्नोति, कथमुच्यतेऽन्तर्मुहूर्तानेति ? उच्यते—इह देव एवोत्कृष्टे संक्षेपे वर्तमान
 एकेन्द्रियप्रायोग्याणामातपस्थावरैकेन्द्रियजातीनामुत्कृष्टां स्थितिं वधाति, नान्यः । स च तां वध्वा तत्रैव देवजवेऽन्त-
 र्मुहूर्ते काखं यावदवतिष्ठते । ततः काखं कृत्वा वादरपृथ्वीकायिकेषु मध्ये समुत्पद्यते । समुत्पन्नः सन् शरीरपर्याप्त्या
 पर्याप्त आतपनामोदये वर्तमानस्तदुदीरयति । तत एवं सति तस्यान्तर्मुहूर्तानैवोत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या जवति ।
 आतपग्रहणं चोपग्रहणं । तेनान्यासामपि स्थावरैकेन्द्रियजातिनरकद्विकतिर्यग्विदिकौदारिकसप्तकान्त्यसंहनननिज्ञापश्चक-

रूपाणामेकोनविंशतिमंख्याकानामनुदयबन्धोत्कृष्टानामन्तर्मुद्भूतोना उत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या वेदितव्या । तत्र स्थावरैकेन्द्रियजातिनरकधिकतिर्यग्विकानां जावना कृता । शेषाणां क्रियते-तत्र नारकतिर्यग्विकौदारिकसप्तकान्त्यसंहननानामुत्कृष्टां स्थितिं वक्ष्या ततो मध्यमपरिणामः सन् तत्रैवान्तर्मुद्भूतं स्थित्वा तिर्यक्पन्न उत्कृष्टामुदीरणां करोति । निष्ठापश्चकस्याप्युदये उत्कृष्टां स्थितिमुत्कृष्टेन संक्षेपेन वक्ष्या ततोऽन्तर्मुद्भूतं गते सति निष्प्रोदये उत्कृष्टामुदीरणां करोति॥३३॥

तिष्ठयरस्स य पद्मासंखिज्जामे जहन्नगे इत्तो । थावरजहन्नसंतेण समं अहि (ही) गं व वंधंतो॥३४॥
गंतूणावलिमिच्चं कसायवारसगजयडुगंठाणं । निद्धा य पंचगस्स य आयाबुज्जोयनामस्स ॥ ३५ ॥

तिष्ठयरस्स ति-इह पूर्व तीर्थकरनाम्नः स्थितिं शुचैरध्यवसायैरपवर्त्यापवर्त्य पट्योपमासंख्येयजागमात्रा शेषीकृता । ततोऽनन्तरसमये उत्पन्नकेवलज्ञानः सन् तामुदीरयति । उदीरयतश्च प्रथमसमये उत्कृष्टोदीरणा । सर्वदेव चैवन्मात्रैव स्थितिरुत्कृष्टा तीर्थकरनाम्न उदीरणाप्रायोग्या प्राप्यते नाधिकेति । तदेवमुक्तमुत्कृष्टस्थित्युदीरणास्वामित्वं । संप्रति जघन्यस्थित्युदीरणास्वामित्वमाह-‘जहन्नगे इत्तो’ इत ऊर्ध्वं जघन्ये जघन्यस्थित्युदीरणायां स्वामित्वमभिधीयते । प्रतिज्ञातमेव निराहयति-‘थावरेत्यादि’ स्थावरस्य सतो यज्ञाघन्यं सर्वस्तोकं स्थितिसत्कर्म तेन सममधिकं वा मनाग्मात्रेणान्नित्वं कर्म स एव सर्वजघन्यस्थितिकर्मा स्थावर पंचेन्द्रियो वधन् वन्धावधिकां गत्वा वन्धावधिकायामतीतायामित्यर्थः । आद्यद्वादशकपायजयजुगुप्सानिष्ठापश्चकातपोद्योतनास्त्रामेकविंशतिप्रकृतीनां जघन्यां स्थित्युदीरणां करोति । इहातपो-

द्योतवर्जानामेकोनविंशतिप्रकृतीनां ध्रुवबन्धित्वादातपोद्योतयोस्तु प्रतिपक्षज्ञावात् अन्यत्र जघन्यतरा स्थितिर्न प्राप्यते ।
तत एकेन्द्रिय एव यथोक्तस्वरूप आसां प्रकृतीनां जघन्यस्थित्युदीरणास्वामी ॥ ३४-३५ ॥

एगिंदियजोग्गाणं इयरा वंधित्तु आदिगं गंतुं । एगिंदियागए तछिईए जाईणमंवि एवं ॥ ३६ ॥

एगिंदिय त्ति-एकेन्द्रियाणामेवोदीरणां प्रति या योग्याः प्रकृतयस्ता एकेन्द्रिययोग्या एकेन्द्रियजातिस्थावरसूक्ष्मसाधारणनामानस्तासामेकेन्द्रियो जघन्यस्थितिसत्कर्मा । इतरा एकेन्द्रियजात्यादिप्रतिपक्षज्ञता द्वीन्द्रियजात्यादिकाः प्रकृतीर्नञ्चा । तद्यथा-एकेन्द्रियजातेर्द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियजातीः, स्थावरसूक्ष्मसाधारणानां त्रसवादरप्रत्येकनामानि, तत एकेन्द्रियजात्यादीर्वभाति । ततो बन्धावलिकां गत्वाऽतिक्रम्य बन्धावलिकायाश्चरमसमये एकेन्द्रियजात्यादीनां जघन्या स्थित्युदीरणां करोति । इयमत्र ज्ञावना-एकेन्द्रियः सर्वजघन्यस्थितिसत्कर्मा द्वीन्द्रियादिजातीः सर्वा अपि परिपाठ्या वभाति । ततस्तद्वन्धानन्तरमेकेन्द्रियजातिं बहुमारजते । ततो बन्धावलिकायाश्चरमसमये पूर्ववज्ज्ञायास्तस्या एकेन्द्रियजातेर्जघन्यां स्थित्युदीरणां करोति । इह बन्धावलिकाया अनन्तरसमये बन्धावलिकाप्रथमसमयवज्ज्ञा अपि ल(न)ता उदीरणामायान्ति, ततो जघन्या स्थित्युदीरणा न प्राप्यते इति कृत्वा बन्धावलिकायाश्चरमसमये श्रुत्युक्तं । यावता कालेन प्रतिपक्षज्ञताः प्रकृतीर्वभाति तावता कालेन न्यूना एकेन्द्रियजातेः स्थितिर्नवति, ततः स्तौकतरा प्राप्यते इति प्रतिपक्षज्ञतप्रकृतिवन्धोपादानं । एवं स्थावरसूक्ष्मसाधारणानामपि ज्ञावना कर्तव्या । केवलमेतेषां प्रतिपक्षज्ञताः प्रकृतयः त्रसवादरप्रत्येकनामानो वेदितव्याः । 'एगिंदियेत्यादि' जातीनामपि द्वीन्द्रियादिजातीनामपि एवं पूर्वोक्तेन प्रकारेण

एकेन्द्रियादागतस्तत्स्थितिकः । एकेन्द्रियप्रायोग्यजघन्यस्थितिको जघन्यां स्थित्युदीरणं करोति । अत्रापीयं जावनां-एकेन्द्रियो जघन्यस्थितिसत्कर्मा एकेन्द्रियजवाहुदृत्य द्वीन्द्रियेषु मध्ये समुत्पन्नस्ततः पूर्ववद्वा द्वीन्द्रियजातिमनुज्ञापितुमारजते । अनुज्ञापप्रथमसमयादारभ्य चैकेन्द्रियजातिं दीर्घकालं बद्धुं यत्नः । ततस्तथैव त्रीन्द्रियजातिं चतुरिन्द्रियजातिं पञ्चेन्द्रियजातिं च क्रमेण बध्नाति । एवं च महान्ति चत्वार्यन्तर्मुहूर्तानि अतिक्रान्तानि । ततो द्वीन्द्रियजातिं बद्धुमारजते । ततो बन्धावधिकायाश्चरमसमये तस्या द्वीन्द्रियजातेरेकेन्द्रियजयोपार्जितस्थितिसत्कर्मापेक्षयाऽन्तर्मुहूर्तचतुष्टयवन्धावधिकान्यूनयां जघन्यायां स्थित्युदीरणं करोति । बन्धावधिकाचरमसमयग्रहणे च कारणं प्रागेवोक्तं । एवं त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियजात्योरपि जावना कार्या ॥ ३६ ॥

वेयणिया नोकसायासमत्तसंघयणपंचनीयाण । तिरियडुग अयस दूजगणाइज्जाणं च संनिगए ॥ ३७ ॥

वेयणिय त्ति-सातासातवेदनीयस्य हास्यरत्यरतिशोकापर्याप्तकान्तिमपञ्चसंहनननीचैर्गोत्रतिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्व्ययशःकीर्तिर्जुर्नगानां देयरूपाणामष्टादशप्रकृतीनां संक्षिपञ्चेन्द्रियगतौ जघन्या स्थित्युदीरण । जावना त्वयं-एकेन्द्रियो जघन्यस्थितिसत्कर्मा एकेन्द्रियजवाहुदृत्य पर्याप्तसंक्षिपञ्चेन्द्रियेषु मध्ये समुत्पन्नः, उत्पत्तिप्रथमसमयादारभ्य च सातवेदनीयमनुज्ञपन् असातवेदनीयं बृहत्तरमन्तर्मुहूर्तकालं यावद्बध्नाति । ततः पुनरपि सातं बद्धुमारजते । ततो बन्धावधिकायाश्चरमसमये पूर्ववदस्य सातवेदनीयस्य जघन्यां स्थित्युदीरणं करोति । एवमसातवेदनीयस्यापि छष्ट्यं । केवलं सातवेदनीयस्थानेऽसातवेदनीयमुच्चारणीयं असातवेदनीयमिति । हास्यरत्योः सातयत्, अरतिशोकयोरसातयत्तावना कार्या । अस-

मासमपर्याप्तकं नाम एकेन्द्रियो जघन्यस्थितिसत्कर्मा एकेन्द्रियजवाङ्मन्युत्पापपर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियमध्ये समुत्पन्न उत्पत्तिप्र-
 थमसमयादारभ्य च पर्याप्तकनाम बृहत्तरमन्तर्मुहूर्तं कालं यावद्ब्रूमाति । ततः पुनरपि अपर्याप्तकनाम बन्धुमारजते ।
 ततो बन्धावलिकायाश्चरमसमये पूर्ववद्ब्रूमापर्याप्तकनाम्नो जघन्यां स्थित्युदीरणं करोति । संहननपञ्चकस्य तु मध्ये वेद्य-
 मानं संहननं मुक्त्वा शेषसंहननानां प्रत्येकं घन्धकालोऽतिदीर्घो वक्तव्यः । ततो वेद्यमानसंहननस्य बन्धे बन्धावलि-
 काचरमसमये जघन्या स्थित्युदीरणं । नीचैर्गोत्रमसातवद्वेदितव्यं । तथा तैजस्कायिको वायुकायिको वा वादरः सर्वज-
 घन्यस्थितिसत्कर्मा पर्याप्तसंज्ञितिर्यक्पञ्चेन्द्रियेषु मध्ये समुत्पन्नः । ततो बृहत्तरमन्तर्मुहूर्तं कालं यावन्मनुजगतिं ब्रूमाति ।
 तद्वन्धानन्तरं च तिर्यग्गतिं बन्धुमारजते । ततो बन्धावलिकायाश्चरमसमये तस्यास्तिर्यग्गतेर्जघन्यां स्थित्युदीरणं करोति ।
 एवं तिर्यगानुपूर्व्या अपि वक्तव्यं । नवरमपान्तराखगतौ तृतीयसमये जघन्या स्थित्युदीरणं वाच्या । अथशःकीर्तिं दुर्ज-
 गानादेयानां चासातस्यैव जावना कार्या । केवलमिह प्रतिपद्प्रकृतीनां यशःकीर्तिसुजगादेयानां बन्धो वाच्यः ॥ ३७ ॥
 अमणागयस्स चिरविद् अंत सुरनरयगश्च वंगणं । अणुपुवीतिसमङ्गे नराण एगिंदियागयगे ॥ ३८ ॥

अमणागयस्स त्ति-अमनस्कादसंज्ञिपञ्चेन्द्रियाङ्मन्युत्पाप देवेषु नारकेषु वा मध्ये समागतस्य सुरगतिनिरयगतिवैक्रियां-
 गोपांगनाम्नां स्वस्वायुर्दीर्घस्थित्यन्ते जघन्या स्थित्युदीरणं । एतदुक्तं जवति—असंज्ञिपञ्चेन्द्रियः सर्वजघन्यां सुरगत्या-
 दिस्थितिं ब्रूमा बन्धानन्तरं च दीर्घकालं तत्रैव स्थित्वा देवेषु नारकेषु वा मध्ये पश्योपमासंख्येयजागमात्रायुःस्थितिकः
 समुत्पन्नः, ततस्तस्य देवस्य नारकस्य वा स्वस्वायुपश्चिरस्थित्यन्ते चरमसमये वर्तमानस्य यथायोगं देवगतिनरकगतिवै-

क्रियांगोपांगनाम्नां जघन्या स्थित्युदीरणा । तथा स एवासंक्षिप्येन्द्रियो देवस्य नारकस्य वा जवस्यापान्तरालगतौ वर्त-
मानो यथासंख्यं देवानुपूर्व्या नारकानुपूर्व्याश्च तृतीयसमये जघन्यां स्थित्युदीरणां करोति । 'नराण एगिंदियागयगे त्ति'
एकेन्द्रियः सर्वजघन्यमनुष्यानुपूर्वीस्थितिसत्कर्मा एकेन्द्रियजवाहुदृत्य मनुष्येषु मध्ये उत्पद्यमानोऽपान्तरालगतौ वर्त-
मानो मनुष्यानुपूर्व्यास्तृतीयसमये जघन्यस्थित्युदीरणास्वामी जवति ॥ ३७ ॥

समयाहिगाखिगाए पढमठिईए उ सेसवेलाए । मिछत्ते वेएसु य संजलणासु वि य समत्ते ॥ ३८ ॥

समय त्ति-इहान्तरकरणे कृतेऽधस्तनी स्थितिः प्रथमा स्थितिरित्युच्यते, उपरितनी तु द्वितीयेति । तत्र प्रथमस्थितेः
शेषप्रेक्षायां समयाधिकावखिकाप्रमाणत्वां मिथ्यात्ववेदत्रिकसंज्वलनचतुष्टयसम्यक्त्वानां जघन्यस्थित्युदीरणा जवति ।
नयरं सम्यक्त्वसंज्वलनखोजयोः दृश्ये उपशमे वा जघन्या स्थित्युदीरणा जघ्न्या ॥ ३८ ॥

पद्दासंखियजागूणुदही एगिंदियागए मिस्से । वेसत्तजागवेउवियाए पत्रणस्स तस्संते ॥ ४० ॥

पद्म त्ति-पट्योपमासंख्येयजागेन न्यूनं यदेकं सागरोपमं तावन्मात्रसम्यग्मिथ्यात्वस्थितिसत्कर्मा एकेन्द्रियजवाहुदृत्य
संक्षिप्येन्द्रियमध्ये समायातः । तस्य यतः समयादारन्यान्तर्मुदूर्तानन्तरं सम्यग्मिथ्यात्वस्योदीरणाऽपगमिष्यति, तस्मिन्
समये सम्यग्मिथ्यात्वप्रतिपन्नस्य चरमसमये सम्यग्मिथ्यात्वस्य जघन्या स्थित्युदीरणा । एकेन्द्रियसत्कजघन्यस्थितिसत्कर्म-
णश्च सकाशादधो वर्तमानं सम्यग्मिथ्यात्वमुदीरणायोग्यं न जवति । तावन्मात्रस्थितिके तस्मिन्नवश्यं मिथ्यात्वोदयसं-
नरतलजुद्धलनसंजयात् । तथा यैः सप्तजिर्जागैः सागरोपमं जवति, तौ द्वौ सप्तजागौ यस्य वैक्रियपद्मस्य वैक्रियशरीर-

वैक्रियसंघातवैक्रियबन्धनचतुष्टयरूपस्य तत् दिसप्तजागं वैक्रियं, ततो विशेषणसमासः । प्राकृतत्वात्स्त्रीत्वनिर्देशः ।
 इहापि च 'पञ्चासंख्यजागेण' इत्यनुवर्तते, ततश्च तस्य दिसप्तजागवैक्रियपङ्क्तस्य पट्योपमासंख्येयजागहीनस्य । पवनस्य
 वादरवायुकायिकस्य तस्य वैक्रियस्य पर्यन्तसमये जघन्या स्थित्युदीरणा । एतदुक्तं जवति-वादरवायुकायिकः पट्योप-
 मासंख्येयजागहीनसागरोपमदिसप्तजागप्रमाणवैक्रियपङ्क्तजघन्यस्थितिसत्कर्म बहुशो वैक्रियमारज्य चरमे वैक्रियारंजे
 चरमसमये वर्तमानो जघन्यां स्थित्युदीरणां करोति । अनन्तरसमये च वैक्रियपङ्क्तेकेन्द्रियसत्कजघन्यसत्कर्मापेक्षया
 स्तोकतरमिति कृत्वा उदीरणायोग्यं न जवति, किं तूद्वेगनायोग्यं ॥ ४० ॥

चउरुवसमेत्तु पेज्जं पप्पा मिठं खवेत्तु तेत्तीसा । उक्कोससंजमग्गा श्रंते सुतण्णुवंग्गाणं ॥ ४१ ॥

चउ त्ति-संसारपरित्रमणेन चतुरो वारान् प्रेम मोहनीयमुपशमय्य ततो मिथ्यात्वं, उपलक्षणमेतत्सम्यक्त्वं सम्य-
 ग्मिथ्यात्वं च हृपितं, हृपयित्वा च त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिको देवो जातः । ततो देवजवाच्युत्वा मनुष्येषु मध्ये समु-
 त्पन्नः । ततो वर्षाष्टकानन्तरं संयमं प्रतिपन्नोऽप्रमत्तजावे चाहारकसप्तकं ब्रह्मवान् । ततो देशोनां पूर्वकोटिं यावत्संयमं
 परिपालितवान् । ततो देशोनपूर्वकोटिपर्यन्ते आहारकशरीरं कृत्वा । 'सुतण्णु त्ति' आहारकशरीरं । 'उवंग त्ति' आहा-
 रकांगोपांगं । बहुवचनादाहारकबन्धचतुष्टयाहारकसङ्घातपरिग्रहः । तेषां जघन्यां स्थित्युदीरणां करोति । इह मोहो-
 पशमं कुर्वन् शेषनामकर्मप्रकृतीनां घातादिभिः प्रचूर्णं स्थितिसत्कर्म घातयति । देवजवे चापवर्तनाकरणेनापवर्तयति ।

तत आहारकमसकवन्धकाले स्तोत्रमेव स्थितिसत्कर्म संक्रमयतीति चतुःकृत्यो मोहादिग्रहणं । आहारकसप्तकस्थिति-
सत्कर्म च देशेनपूर्वकोटिप्रमाणेन कालेन प्रच्युतं ह्यमुपयाति, ततो देशेनपूर्वकोट्युपादानं ॥ ४१ ॥

वज्रमउखीणरागे चउदस समयाहिगात्रिगविईष । सेसाणुदीरणंते जिन्नमुहुत्तो विईकालो ॥ ४२ ॥

वज्रमत्यसि-वज्रस्यहीणरागस्य पञ्चविधज्ञानावरणचक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनावरणपञ्चविधान्तरायलक्षणानां चतु-
र्दशप्रकृतीनां समयाधिकात्रिकाशेषायां स्थितौ जघन्या स्थित्युदीरणा । शेषाणां च प्रकृतीनां मनुजगतिपञ्चेन्द्रियजा-
तिप्रथमसंज्ञनौदारिकसप्तकसंस्थानपद्मोपधातपराधातोमृासप्रशस्ताप्रशस्तविहायोगतित्रसवादरपर्याप्तप्रत्येकमुजगमुस्वरादे-
ययशःकीर्तितीर्थकरोचैर्गोत्रधुःस्वरलक्षणानां द्वात्रिंशत्प्रकृतीनां पूर्वोक्तानां च नामध्रुवोदीरणानां त्रयस्त्रिंशत्प्रकृतीनां सर्व-
संख्यया पञ्चपट्टिसंख्यानां सयोगिकेवलचिचरमसमये जघन्या स्थित्युदीरणा । तस्याश्च जघन्यायाः कालो जिन्नमुहुत्तो-
ऽन्तर्मुहूर्तमित्यर्थः । आयुषामप्युदीरणान्ते जघन्या स्थित्युदीरणा ॥ ४२ ॥

तदेवमुक्ता स्थित्युदीरणा । संप्रत्यनुजागोदीरणावसरः । तत्र चेमेऽर्थाधिकाराः, तद्यथा-संज्ञा शुजाशुजप्ररूपणा
विपाकप्ररूपणा प्रलयप्ररूपणा साधनादिप्ररूपणा स्वामित्यप्ररूपणा चेति । तत्र संज्ञाशुजाशुजविपाकसूचनार्थमाह—
अणुजागुदीरणात् सञ्जा य शुजाशुजा विवागो य । अणुजागवंधनणिया नाणत्तं पञ्चया चेमे ॥ ४३ ॥

अणुजाग सि-अनुजागोदीरणायां संज्ञा शुजाशुजा विपाकाश्च यथा शतकाख्ये ग्रन्थेऽनुजागा बन्धान्निधानावसरे
नणितसञ्जाऽत्रापि छद्म्याः । तत्र संज्ञा विज्ञेदा-स्थानमंज्ञा धातिसंज्ञा च । स्थानमंज्ञा चतुर्विधा-एकस्थानको द्विस्थानक-

स्त्रिस्थानकश्चतुःस्थानकश्च । घातिसंज्ञा त्रिप्रकारा, तद्यथा-सर्वघाती देशघाती अघाती च । तथा शुक्लकर्मणामनुज्ञागः क्षीर-
 खंभोपमः । अशुक्लकर्मणं त्वशुक्लो घोषातकीनिंवरसोपमः । एषा च स्थानसंज्ञा घातिसंज्ञा शुक्लाशुक्लप्ररूपणा च प्रागनु-
 ज्ञागसंक्रमाजिधानावसरे सप्रपञ्चं कृतेति न ज्ञूयो वितायते । विपाकश्चतुर्विधः, तद्यथा-पुञ्जलविपाकः क्षेत्रविपाकः जव-
 विपाको जीवविपाकश्च । तत्र पुञ्जलानधिकृत्य यस्य रसस्य विपाकोदयः स पुञ्जलविपाकः । स च संस्थानपङ्क्तिसंहननप-
 ङ्क्तातपशरीरपञ्चकाङ्क्षोपाङ्गत्रयोद्योतनिर्माणस्थिरास्थिरवर्णादिचतुष्कागुरुलघुशुक्लाशुक्लपराघातोपघातप्रत्येकसाधारणनाम्नां
 पद्त्रिंशत्प्रकृतीनामवगन्तव्यः । तथाहि-संस्थाननामादीनि औदारिकादिपुञ्जलानेवाधिकृत्य स्वविपाकमुपदर्शयन्ति,
 तत आसां रसः पुञ्जलविपाक एव । नन्वनया युक्त्या रत्यरत्योरपि रसः पुञ्जलविपाक एव प्राप्नोति । तथाहि-कंठका-
 दिस्पर्शादरतेर्विपाकोदयो जवति, स्रक्चन्दनादिसंस्पर्शात्तु रतेः, ततः कथं स नोक्तः ? उच्यते-रत्यरतिविपाकस्य पुञ्ज-
 लव्यजिचारात् । तथाहि-कंठकादिसंस्पर्शव्यतिरेकेऽपि प्रियाप्रियस्मरणादिना कदाचिदत्यरत्योर्विपाकोदयो दृश्यते,
 ततोऽनयोरनुज्ञागो जीवविपाक एव युक्तः, न पुञ्जलविपाकः । एवं क्रोधादिविपाकोऽपि जावनीयः । उक्तं च-“अरइरइणं
 उदलं किन्न जवे पोग्गलानि संपप्पा । अप्पुछेहि वि किन्नो ? एवं कोहाइयाणं पि ॥ १ ॥” अस्याश्चाहरगमनिका-
 अरतिरत्योरुदयो विपाकोदयः पुञ्जलान् प्राप्य किं न जवति ? जवत्येवेति जावः । ततः कथं तयो रसः पुञ्जलविपाको
 नोच्यते ? । अत्राचार्यः काका प्रत्युत्तरमाह-“अप्पुछेहि वि किन्नो” अत्र सप्तम्यर्थे तृतीया । ततोऽयमर्थः-अस्पृष्टेष्वपि
 पुञ्जलेषु किं तयो रत्यरत्योर्विपाकोदयो न जवति ? जवत्येवेति जावः । ततः पुञ्जलव्यजिचारान्न तयो रसः पुञ्जलवि-

पाको जवति, किं तु जीवविपाक एव । एवं क्रोधादीनामपि वाच्यं । तथा क्षेत्रमधिकृत्य यस्य रसस्य विपाकोदयः स रसः क्षेत्रविपाकः, स च चतसृणामानुपूर्वीणामवगन्तव्यः । तथा जवमधिकृत्य यस्य रसस्य विपाकोदयः स रसो जवविपाकः । स च चतुर्णामायुषामवसेयः । अथोच्येत गतीनामपि जवमधिकृत्य विपाकोदयो वर्तते, ततः कथं तासां रसो जवविपाको नाजिधीयते ? । तदयुक्तं, व्यञ्जिचारात् । तथाहि—आयुषां स्वजवमन्तरेण परजवे संक्रमेणाप्युदयो न जवति । ततः सर्वथा स्वजवव्यञ्जिचारात्तानि जवविपाकान्युच्यन्ते । गतीनां पुनः परजवेऽपि संक्रमेणोदयो जवति । ततः स्वजवव्यञ्जिचारान्न ता जवविपाकिन्यः । उक्तं च—“आउद्य जवविवागा गई न आउस्स परजवे जम्हा । नो सवहा वि उदलं गईण पुण संक्रमे एडि ॥ १ ॥ ” सुगमा । शेषाणां त्वष्टसप्ततिसंख्यानां प्रकृतीनां जीवविपाको रसः जीवमेवाधिकृत्य विपाको यस्यासौ जीवविपाकः । ‘नाणत्तमित्यादि’ नानात्वं विशेषः । यत्तत्र शंतकारुये ग्रन्थेऽनुज्ञागवन्धे नोक्तं तदिह वक्ष्ये । उक्तस्य च विशेषमित्यर्थः । तथा तत्र बन्धमाश्रित्यान्ये एव मिथ्यात्वादयः प्रत्यया उक्ता, इह तूदीरणामाश्रित्यान्ये एवमेव वक्ष्यमाणा ज्ञातव्याः ॥ ४३ ॥

तत्र नानाप्ररूपणार्थमाह—

मीसं डुछाणे सवघाइडुछाणएगठाणे य । सम्मत्तमंतरायं च देसघाई अचंस्कू य ॥ ४४ ॥

मीसं ति—सम्यग्मिथ्यात्वं स्थानसंज्ञामधिकृत्य विस्थानकं विस्थानकरसोपेतं, घातिसंज्ञामधिकृत्य सर्वघाति, सम्यक्त्वं पुनस्तूदीरणमधिकृत्य विस्थानकरसे, जघन्योदीरणां त्वधिकृत्यैकस्थानके, घातिसंज्ञामधिकृत्य च देशघाति वेदि-

तव्यं । एतच्च तत्र सर्वथा नोक्तं, किं त्विदं । यतस्तत्रानुजागबन्धमाश्रित्य शुजाशुजप्ररूपणा कृता । न च सम्यक्त्वसं-
 म्यग्मिथ्यात्वयोर्वन्धः संजयति, तत एतद्वर्जा एव तत्राशुजप्रकृतयो निर्दिष्टाः । उदीरणा त्वेतयोरपि जयति । तत इह
 विशेषेणैतयोरुपादानं । तथाऽन्तरायं पञ्चप्रकारमुत्कृष्टामनुजागोदीरणामधिकृत्य द्विस्थानके, एकस्थानके च घातिसंज्ञाम-
 धिकृत्य देशघाति वेदितव्यं । बन्धं प्रतीत्य पुनश्चतुःप्रकारेऽपि रसे । तद्यथा-चतुःस्थानके त्रिस्थानके द्विस्थानके एक-
 स्थानके च । अचक्षुर्दर्शनं घातिसंज्ञामधिकृत्य देशघाति ॥ ४४ ॥

गणेषु चतसु अपुमं दुष्ठाणे कक्कं च गुरुकं च । अणुपुवीर्त्तं तीसं नरतिरिपगंतजोग्गा य ॥ ४५ ॥

गणेषु त्रि-नपुंसकवेदो बन्धं प्रतीत्य त्रिप्रकारे रसे । तद्यथा-चतुःस्थानके त्रिस्थानके द्विस्थानके च । अत्र तूत्कृ-
 ष्टामनुजागोदीरणामधिकृत्य चतुःस्थानके । अनुत्कृष्टां त्वधिकृत्य चतुःस्थानके त्रिस्थानके एकस्थानके च । ननु बन्धा-
 ज्ञावे कथमुदीरणायामेकस्थानको रसो नपुंसकवेदस्य प्राप्यते ? उच्यते-रूपणकाले रसघातं कुर्वतस्तस्यैकस्थानकस्यापि
 रससंज्ञवात् । तथा कर्कशनाम गुरुनाम च बन्धं प्रतीत्य चतुःस्थानके त्रिस्थानके द्विस्थानके च । इह त्वनुजागोदीर-
 णामधिकृत्य द्विस्थानके । तथा चतस्र आनुपूर्व्यां याश्च नरतिरश्चामुदयं प्रत्येकान्तयोग्यास्त्रिंशत्प्रकृतयः, तद्यथा-मनु-
 प्यायुस्तिर्यगायुस्तिर्यगतिर्मनुप्यगतिरेकेन्द्रियजातिर्घ्निन्द्रियजातिस्त्रीन्द्रियजातिश्चतुरिन्द्रियजातिश्चौदारिकसप्तकमाद्यन्तव-
 र्जसंस्थानचतुष्टयं संहननपङ्कमातपं स्थावरं सूक्ष्मपर्याप्तं साधारणं चेति ता अपि बन्धं प्रतीत्य चतुःस्थानके त्रिस्थानके
 द्विस्थानके च । इह त्वनुजागोदीरणामुत्कृष्टामनुत्कृष्टां वाऽधिकृत्य द्विस्थानके रसे वेदितव्याः ॥ ४५ ॥

जागसत्कर्म तस्मिन्ननन्तजागहीने वाऽसंख्येयजागहीने वा संख्येयजागहीने वा संख्येयगुणहीने वाऽसंख्येयगुणहीने वाऽनन्तगुणहीने वोत्कृष्टानुजागोदीरणा प्रवर्तते । यतोऽनन्तानन्तानां स्पर्धकानामनुजागे क्षपितेऽपि अनन्तानि स्पर्धकानि उत्कृष्टरसान्यद्यापि तिष्ठन्ति । ततोऽनन्तजागेऽपि शंभे मूढानुजागसत्कर्मापेक्षयाऽनन्तगुणहीने उत्कृष्टानुजागोदीरणा क्षान्यते, किं पुनरसंख्येयगुणहीनादावनुजागकर्मणीति ॥ ४७ ॥

संप्रति विपाके विशेषमाह—

विरियंतरायकेवलदंसणमोहणीयणाणवरणाणं । असमत्तपज्जएसु सव्वद्वेसु उ विवागो ॥ ४८ ॥

विरियंतराय त्ति—वीर्यान्तरायकेवलदर्शनावरणाष्टाविंशतिविधमोहनीयपञ्चविधज्ञानावरणानां पञ्चत्रिंशत्प्रकृतीनां । असमस्तपर्यायेषु सर्वज्ञव्येषु सर्वजीवज्ञव्येषु विपाकः । तथाहि—इमा वीर्यान्तरयादयः पञ्चत्रिंशत्प्रकृतयो ज्ञव्यतः सकलमपि जीवज्ञव्यमुपगच्छन्ति, पर्यायास्तु न सर्वानपि । यथा मेघैरतिनिचिततरैरपि सर्वात्मनान्तरितयोरपि सूर्याचन्द्रमसोर्न तत्प्रज्ञा सर्वथाऽपनेतुं शक्यते । उक्तं च—“सुष्ठु वि मेहसमुदण्णोऽहो पहा चंदसूराणं ति” तथाऽत्रापि जावनीयम् ॥ ४८ ॥

गुरुलघुगा एतपएसिएसु चस्कुस्स रुविद्वेसु । उहिस्स गहणधारणजोग्गे सेसंतरायाणं ॥ ४९ ॥

गुरुलघुग त्ति—चक्षुषश्चक्षुर्दर्शनावरणस्य ये गुरुलघुका अनन्तप्रादेशिकाः स्कन्धास्तेषु विपाकः अवधिदर्शनावरणस्य रूपिज्ञव्येषु । शेषान्तरायाणां दानक्षाज्जोगोपज्जोगान्तरायाणां ग्रहणधारणयोग्येषु पुञ्जलज्ञव्येषु विपाको न शेषेषु । याव-

त्येव हि विषये चक्षुर्दर्शनादीनि व्याप्रियन्ते तावत्येव विषये चक्षुर्दर्शनावरणादीन्यपि । तत उक्तरूपो विषयनियमो न विरुध्येत । शेषप्रकृतीनां तु यथा प्राक् विपाकोऽभिहितः पुनरविपाकादिस्तथैवावगन्तव्यः ॥ ४९ ॥

संप्रति प्रत्ययप्ररूपणा कर्तव्या । प्रत्ययोऽपि द्विधा-परिणामप्रत्ययो नवप्रत्ययश्च । तत्र परिणामप्रत्ययमधिकृत्याह-
वेजवियतेयगकम्मवन्नरसगंधनिऋदुस्काञ् । सीउण्हथिरसुजेयरअगुरुलघुगो य नरतिरिण ॥ ५० ॥

वेजविय ति-वैक्रियसप्तकं तैजसकर्मणग्रहणात्तैजससप्तकं गृहीतं । तथा वर्णपञ्चकं गन्धद्विकं रसपञ्चकं स्निग्धरूक्ष-
शीतोष्णस्थिरास्थिरशुजाशुजागुरुलघूनि चानुजागोदीरणामधिकृत्य तिर्यङ्मनुष्याणां परिणामप्रत्ययानि । वैक्रियसप्तकं
हि तिर्यङ्मनुष्याणां गुणविशेषसमुत्पन्नबन्धप्रत्ययं । ततस्तदुदीरणपि तेषां गुणपरिणामप्रत्यया । तैजससप्तकादयस्तु
तिर्यङ्मनुष्यैरन्यथान्यथा परिणमय्योदीर्यन्ते, ततस्तासामपि प्रकृतीनामनुजागोदीरणा तिर्यङ्मनुष्याणां परिणामप्र-
त्ययाः ॥ ५० ॥

चउरंसमउयलहुगापरधाउज्जोयइठखगइसरा । पत्तेगतण् उत्तरतण्सु दोसु वि य तण् तइया ॥ ५१ ॥

चउरंस ति-समचतुरस्रसंस्थानमृदुलघुपराधातोद्योतप्रशस्तविहायोगतिसुस्वरप्रत्येकनामानोऽष्टौ प्रकृतय उत्तरतन्वो-
वैक्रियाहारकलक्षणयोरनुजागोदीरणामधिकृत्य परिणामप्रत्यया वेदितव्याः । यत उत्तरवैक्रिये आहारके वा शरीरे सति
समचतुरस्रादीनामनुजागोदीरणा प्रवर्तमाना उत्तरवैक्रियादिशरीरपरिणामापेक्षा । तत एषापि परिणामप्रत्यया वेदि-
तव्या । तथा तृतीया तनुराहारकशरीरं । आहारकशरीरग्रहणाच्चाहारकसप्तकं गृहीतं छट्व्यं । ततोऽनुजागोदीरणा-

जागसत्कर्म तस्मिन्ननन्तजागहीने वाऽसंख्येयजागहीने वा संख्येयजागहीने वा संख्येयगुणहीने वाऽसंख्येयगुणहीने वाऽनन्तगुणहीने वोत्कृष्टानुजागोदीरणा प्रवर्तते । यतोऽनन्तानन्तानां स्पर्धकानामनुजागे क्षपितेऽपि अनन्तानि स्पर्धकानि उत्कृष्टरसान्यद्यापि तिष्ठन्ति । ततोऽनन्तजागेऽपि शंभे मूलानुजागसत्कर्मापेक्षयाऽनन्तगुणहीने उत्कृष्टानुजागोदीरणा स्रज्यते, किं पुनरसंख्येयगुणहीनादावनुजागकर्मणीति ॥ ४३ ॥

संप्रति विपाके विशेषमाह—

विरियंतरायकेवलदंसणमोहणीयणाणवरणाणं । असमत्तपक्काणसु सबद्वेषु उ विवागो ॥ ४८ ॥

विरियंतराय त्ति—वीर्यान्तरायकेवलदर्शनावरणाष्टाविंशतिविधमोहनीयपञ्चविधज्ञानावरणानां पञ्चत्रिंशत्प्रकृतीनां । असमस्तपर्यायेषु सर्वज्ञेषु सर्वजीवज्ञेषु विपाकः । तथाहि—इमा वीर्यान्तरायादयः पञ्चत्रिंशत्प्रकृतयो ज्ञव्यतः सकलमपि जीवज्ञव्यमुपगच्छन्ति, पर्यायास्तु न सर्गानपि । यथा भेधैरतिनिचिततरैरपि सर्वात्मनान्तरितयोरपि सूर्याचन्द्रमसोर्न तत्प्रज्ञा सर्वथाऽपनेतुं शक्यते । उक्तं च—“सुष्ठु वि भेदसमुदप होऽ पहा चंदसूराणं ति” तथाऽत्रापि जावनीयम् ॥ ४८ ॥

गुरुलघुगा एतपएसिणसु चरकुस्स रुविद्वेषु । उहिस्स गहणधारणजोग्गे सेसंतरायाणं ॥ ४९ ॥

गुरुलघुग त्ति—चक्षुषश्चक्षुर्दर्शनावरणस्य ये गुरुलघुका अनन्तप्रादेशिकाः स्कन्धास्तेषु विपाकः अवधिदर्शनावरणस्य रूपिज्ञेषु । शेषान्तरायाणां दानलाजजोगोपजोगान्तरायाणां ग्रहणधारणयोग्येषु पुञ्जलघ्वेषु विपाको न शेषेषु । याव-

त्येव हि विषये चक्षुर्दर्शनादीनि व्याप्रियन्ते तावत्येव विषये चक्षुर्दर्शनावरणादीन्यपि । तत उक्तरूपो विषयनियमो न
विरुध्येत । शेषप्रकृतीनां तु यथा प्राक् विपाकोऽजिहितः पुञ्जविपाकादिस्तथैवावगन्तव्यः ॥ ४९ ॥

संप्रति प्रत्ययप्ररूपणा कर्तव्या । प्रत्ययोऽपि विधा-परिणामप्रत्ययो जवप्रत्ययश्च । तत्र परिणामप्रत्ययमधिकृत्याह—
वेत्तव्यतेयगकम्मवन्नरसगंधनिद्रुलुक्कात् । सीजण्णथिरसुत्तेयरश्चगुरुलघुगो य नरतिरिण् ॥ ५० ॥

वेत्तव्य ति-वैक्रियसप्तकं तैजसकार्मणग्रहणात्तैजससप्तकं गृहीतं । तथा वर्णपञ्चकं गन्धद्विकं रसपञ्चकं स्निग्धरूक्ष-
शीतोष्णस्थिरास्थिरशुजाशुजागुरुलघूनि चानुजागोदीरणामधिकृत्य तिर्यङ्मानुष्याणां परिणामप्रत्ययानि । वैक्रियसप्तकं
हि तिर्यङ्मानुष्याणां गुणविशेषसमुत्पन्नबन्धप्रत्ययं । ततस्तदुदीरणपि तेषां गुणपरिणामप्रत्यया । तैजससप्तकादयस्तु
तिर्यङ्मानुष्यैरन्यथान्यथा परिणमय्योदीर्यन्ते, ततस्तासामपि प्रकृतीनामनुजागोदीरणा तिर्यङ्मानुष्याणां परिणामप्र-
त्ययाः ॥ ५० ॥

चत्तरंसमजयलहुगापरघाज्जोयइठखगइसरा । पत्तेगतण्ण उत्तरतण्णसु दोसु वि य तण्णतइया ॥ ५१ ॥

चत्तरंस ति-समचतुरस्रसंस्थानमृदुलघुपराघातोद्योतप्रशस्तविहायोगतिसुस्वरप्रत्येकनामानोऽष्टौ प्रकृतय उत्तरतन्वो-
वैक्रियाहारकलक्षणयोरनुजागोदीरणामधिकृत्य परिणामप्रत्यया वेदितव्याः । यत उत्तरवैक्रिये आहारके वा शरीरे सति
समचतुरस्रादीनामनुजागोदीरणा प्रवर्तमाना उत्तरवैक्रियादिशरीरपरिणामापेक्षा । तत एषापि परिणामप्रत्यया वेदि-
तव्या । तथा तृतीया तनुराहारकशरीरं । आहारकशरीरग्रहणाच्चाहारकसप्तकं गृहीतं द्रष्टव्यं । ततोऽनुजागोदीरणा-

मधिकृत्य परिणामप्रत्ययं वेदितव्यं । आहारकसप्तकं हि मनुष्याणां गुणपरिणामप्रत्ययं जयति । ततस्तदनुजागोदीर-
णापि गुणपरिणामप्रत्ययैवेति ॥ ५१ ॥

देसविरयविरयाणं सुजगाएज्जसकित्तिउच्चाणं । पुवाणुपुव्विगाए अस्संखजागो थियाईणं ॥ ५२ ॥

देसविरय च-देशविरतानां विरतानां च सुजगादेययशःकीर्त्युच्चैर्गोत्राणामनुजागोदीरणा परिणामकृता । तथाहि-
सुजगादिप्रतिपक्षजतुर्नगादिप्रकृत्युदययुक्तोऽपि यो देशविरतिं सर्वविरतिं वा प्रतिपद्यते, तस्यापि देशविरत्यादिगुण-
प्रजायतः सुजगादीनामेव प्रकृतीनामुदयपूर्वकमुदीरणा प्रवर्तत इति । तथा स्त्रीवेदादीनां नवानां नोकपायाणां पूर्वानु-
पूर्व्याऽसंख्येयो जागो देशविरतानां सर्वविरतानां च प्रत्येकमुदीरणायोग्यो गुणपरिणामप्रत्ययो वेदितव्यः । इदमुक्तं
जयति-स्त्रीवेदादीनामतिजघन्यानुजागस्पर्धकादारन्य क्रमेणासंख्येयो जागो देशविरतादीनामुदीरणायोग्यो गुणप्रत्ययो
जयति, परस्वनुजागो नोदीरणमेति ॥ ५२ ॥

तिउयरं घाईणि य परिणाम (य)पच्चयाणि सेसाउ । जवपच्चइया पुव्वुत्ता वि य पुव्वुत्तसेसाणं ॥ ५३ ॥

तिउयरं ति-तीर्थरं पातिकर्माणि च पञ्चविधज्ञानावरणनवविधदर्शनावरणनोकपायवर्जमोहनीयपञ्चविधान्तराय-
रूपाणि सर्वमंख्यैरुनचत्वारिंशत्प्रकृतयोऽनुजागोदीरणामधिकृत्य तिर्यङ्मनुष्याणां परिणामप्रत्ययाः । एतदुक्तं जयति-
आनां प्रकृतीनामनुजागोदीरणा तिर्यङ्मनुष्याणां परिणामप्रत्यया जयति । परिणामो ह्यन्यथाज्ञावनयनं । तत्र तिर्यञ्चो
मनुष्या वा गुणप्रत्ययेनान्यथापञ्चानामन्यथा परिणमय्यैतासामुदीरणां कुर्वन्तीति । 'सेसाउ चि' शेषाः प्रकृतयः साता-

सातवेदनीयायुश्चतुष्टयगतिचतुष्टयजातिपञ्चकौदारिकसप्तकसंहननपट्टप्रथमवर्जसंस्थानपञ्चककर्कशगुरुस्पर्शानुपूर्वीचतुष्टयो-
 पघातातपोब्रूसाप्रशस्तविहायोगतित्रसस्थावरवादरसूदमपर्याप्तापर्याप्तसाधारणदुर्जगदुःस्वरानादेयायशःकीर्तिनिर्माणनीचै-
 गोत्ररूपाः पदपञ्चाशत्संख्या अनुजागोदीरणमधिकृत्य जवप्रत्यया वेदितव्याः । एतासामनुजागोदीरणा जवप्रत्ययतो
 जवतीत्यर्थः । 'पुबुत्तेत्यादि' पूर्वोक्ता अपि प्रकृतयः पूर्वोक्तशेषाणां प्रागुक्ततिर्यङ्मनुष्यव्यतिरिक्तानां जवप्रत्ययाऽनुजा-
 गोदीरणा वेदितव्या । तथाहि—देवनारकैर्प्रतरहितैश्च तिर्यङ्मनुष्यैर्नवानां नोकपायाणां पश्चानुपूर्व्या उत्कृष्टानुजागस्पर्ध-
 कादारभ्येत्यर्थः । असंख्येया अनुजागा जवप्रत्ययादेवोदीर्यन्ते । तथा वैक्रियसप्तकतैजससप्तकवर्णपञ्चकगन्धविकरस-
 पञ्चकस्निग्धरूक्षशीतोष्णस्पर्शस्थिरास्थिरशुजाशुजालघुगुरुप्रकृतीनां देवा नैरयिकाश्च जवप्रत्ययादनुजागोदीरणां कुर्व-
 न्ति । तथा समचतुरस्रसंस्थानस्य जवधारणीये शरीरे वर्तमाना जवप्रत्ययादनुजागोदीरणां देवाः कुर्वन्ति । मृदुलघुस्पर्श-
 पराघातोद्योतप्रशस्तविहायोगतिसुस्वरप्रत्येकनाम्नामुत्तरवैक्रियशरीरिणं मुक्त्वा शेषाणां जवप्रत्ययादनुजागोदीरणा प्रव-
 र्तते । सुजगादेययशःकीर्त्युच्चैर्गोत्राणामनुजागोदीरणा गुणहीनस्य जवप्रत्ययादवसेया । गुणवतां तु गुणप्रत्यया । तथा
 सर्वेषां घातिकर्मणामनुजागोदीरणा जवप्रत्ययादेव देवनारकाणां ॥ ५३ ॥

तदेवं कृता प्रत्ययप्ररूपणा । संप्रति साधनादिप्ररूपणा कर्तव्या । सा च विधा—मूलप्रकृतिविषया, उत्तरप्रकृति-
 विषया च । तत्र प्रथमतो मूलप्रकृतिविषयां तां कुर्वन्नाह—

घाईणं अजघन्ना दोहमणुकोसियाउं तिविहाउं । वेयणिणुकोसा अजहन्ना मोहणीए उ ॥ ५४ ॥

साश्चर्याद् ध्रुवश्च ध्रुवा य तस्सेसिगा य दुविगप्पा । आलस्स साश्चर्याद् ध्रुवा सव्वविगप्पा उ विन्नेया ॥५५॥

पार्श्वं चि-मोहनीयवर्जानां त्रयाणां घातिकर्मणामजघन्याऽनुज्ञागोदीरणा त्रिधा त्रिप्रकारा । तद्यथा-अनादिर्ध्रुवाऽ-
ध्रुवा च । तथाहि-एषां क्षीणकणायस्य समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ जघन्यानुज्ञागोदीरणा । सा च सादिरध्रुवा
च । शेषकालं त्वजघन्या । सा चानादिर्ध्रुवोदीरणत्वात् । ध्रुवाध्रुवे अजघन्यजघन्यापेक्षया । तथा व्योर्नाभगोत्रयोरनुत्कृ-
ष्टानुज्ञागोदीरणा त्रिधा । तद्यथा-अनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च । तथाहि-अनयोरनुत्कृष्टानुज्ञागोदीरणा सयोगिकेवल्लिनि ।
सा च सादिरध्रुवा च । शेषकालं त्वनुत्कृष्टा । सा चानादिः, ध्रुवोदीरणत्वात् । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । तथा वेदनीयेऽनुत्कृष्टा
मोहनीये चाजघन्यानुज्ञागोदीरणा चतुःप्रकारा । तद्यथा-सादिरनादिरध्रुवा ध्रुवा च । तथाहि-उपशमश्रेण्यां सूक्ष्मसं-
परायगुणस्थाने यद्वज्रं सातवेदनीयं तस्य सर्वार्थसिद्धिसंप्राप्तौ प्रथमसमये योदीरणा प्रवर्तते, सोत्कृष्टा । सा च सादिर-
ध्रुवा च । ततोऽन्या सर्वाप्यनुत्कृष्टा । सा चाप्रमत्तगुणस्थानकादौ न जयति, ततः प्रतिपाते च जयति । ततोऽसौ
सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । तथा मोहनीयस्य जघन्यानुज्ञागोदीरणा सूक्ष्मसंपरायस्य क्षप-
कस्य समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ जयति । सा च सादिः । तदनन्तरसमये चाज्ञायादध्रुवा । शेषकालं त्वजघन्या ।
सा चोपशान्तमोहगुणस्थानके न जयति । ततः प्रतिपाते च जयति । ततोऽसौ सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः ।
ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । 'तस्सेसिगा य दुविगप्पत्ति' तद्वेषा उक्तव्यतिरिक्ता विकट्टपा द्विविकट्टपा द्विप्रकारा ज्ञातव्याः ।
तद्यथा-सादयोऽध्रुवाश्च । तथाहि-चतुर्णां घातिकर्मणामुत्कृष्टाऽनुत्कृष्टा चानुज्ञागोदीरणा मिथ्यादृष्टौ पर्यायेण प्राप्यते ।

ततो द्वे अपि साद्यध्रुवे । जघन्या च प्रागेव जाविता । तथा नामगोत्रवेदनीयानां जघन्याऽजघन्या चानुजागोदीरणा
मिथ्यादृष्टौ पर्यायेण खन्यते । ततो द्वे अपि साद्यध्रुवे । उत्कृष्टा च प्रागेव जाविता । आयुषां तु सर्वेऽपि विकल्पाः
साद्यध्रुवाः । सा च साद्यध्रुवताऽध्रुवोदीरणत्वादवसेया ॥ ५४-५५ ॥

तदेवं कृता मूलप्रकृतिविषया साधनादिप्ररूपणा । संप्रत्युत्तरप्रकृतिविषयां तां चिकीर्षुराह—

मज्जलहुगाणुकोसा चजविहा तिण्हमवि य अजहन्ना । णाश्गधुवा य अधुवा वीसाण होयणुकोसा ॥ ५६ ॥
तेवीसाएँ अजह्णा विय एयासि सेसगविगप्पा । सबविगप्पा सेसाण वावि अधुवा य साईय ॥ ५७ ॥

मज्ज त्ति—मृदुलघुस्पर्शयोरनुत्कृष्टाऽनुजागोदीरणा चतुर्विधा । तद्यथा—सादिरनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च । तथाहि—अन-
योरुत्कृष्टानुजागोदीरणा आहारकशरीरस्थस्य संयतस्य ज्वति । सा च सादिरध्रुवा च । ततोऽन्या सर्वाप्यनुत्कृष्टा ।
सापि चाहारकशरीरमुपसंहरतः सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । तथा त्रयाणां मिथ्यात्वगुरु-
कर्कशानामजघन्यानुजागोदीरणा चतुर्विधा । तद्यथा—सादिरनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च । तत्र सम्यक्त्वं संयमं च युगपत्प्रति-
पत्तुकामस्य जन्तोर्मिथ्यात्वस्य जघन्यानुजागोदीरणा । सा च सादिरध्रुवा च । ततोऽन्या सर्वाप्यजघन्या । सा च सम्य-
क्त्वात्प्रतिपततः सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । कर्कशगुरुस्पर्शयोर्जघन्यानुजागोदीरणा
केवलिसमुद्घातान्निवर्तमानस्य पष्ठसमये ज्वति । सा च सादिरध्रुवा च, समयमात्रत्वात् । ततोऽन्या सर्वाप्यजघन्या ।

सापि केरद्विसमुद्घातान्निवर्तमानस्य सप्तमसमये जवन्ती सादिः । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । तथा तैजससप्तकमृदुलध्रुवर्जा-
 शुजप्रर्णयेकादशकागुरुलघुस्थिरशुजनिर्माणान्नां विंशतिप्रकृतीनामनुत्कृष्टानुजागोदीरणा त्रिधा । तद्यथा—अनादिर्ध्रु-
 वाऽध्रुवा च । तथाहि—एतासामुत्कृष्टानुजागोदीरणा सयोगिकेवल्लिचरमसमये । ततोऽन्या सर्वाप्यनुत्कृष्टा । सा
 चानादिः, ध्रुवोदीरणत्वात् । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । तथा पञ्चविधज्ञानावरणचक्षुरचक्षुरवधिकेवल्लदर्शनावरणकृष्णनीलदुर-
 निगन्धतिक्कटुरुक्षशीतास्थिराशुजपञ्चविधान्तरायरूपाणां त्रयोविंशतिप्रकृतीनामजघन्यानुजागोदीरणा त्रिधा । तद्यथा—
 अनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च । तथाहि—एतासां स्वस्वोदीरणपर्यवसाने जघन्यानुजागोदीरणा । सा च सादिरध्रुवा च । ततो-
 ऽन्या सर्वाप्यजघन्या । सा चानादिः, ध्रुवोदीरणत्वात् । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । 'एयासीत्यादि' एतासां पूर्वोक्तानां प्रकृतीनां
 शेषविकटपा उत्कव्यतिरिक्ता विकटपा मृदुलध्रुविंशतीनां जघन्याजघन्योत्कृष्टा, मिथ्यात्वगुरुकर्कशत्रयोविंशतीनां चोत्कृ-
 ष्टानुत्कृष्टजघन्याः सादयोऽध्रुवाश्च जगन्ति । तथाहि—मृदुलध्रुविंशतीनां जघन्याऽजघन्या चानुजागोदीरणा मिथ्यादृष्टौ
 पर्यायेण लन्यते । ततो हे अपि साधध्रुवे । उत्कृष्टा च प्रागेव ज्ञाविता । तथा कर्कशगुरुमिथ्यात्वत्रयोविंशतीनामु-
 त्कृष्टानुत्कृष्टा चानुजागोदीरणा मिथ्यादृष्टौ पर्यायेण लन्यते, अशुजप्रकृतित्वात् । ततो हे अपि साधध्रुवे । जघन्या च
 प्रागेव ज्ञाविता । शेषाणामुत्कव्यतिरिक्तानां प्रकृतीनां दशोत्तरशतसंख्यानां सर्वे विकटपा उत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्याजघन्य-
 रूपाः सादयोऽध्रुवाश्चायगन्तव्याः । सा च साधध्रुवताऽध्रुवोदीरणत्वादवसेया ॥ ५६-५७ ॥

कृता साधनादिप्ररूपणा । संप्रति स्वामित्वमभिधातव्यं । तच्च त्रिधा—उत्कृष्टोदीरणाविषयं जघन्योदीरणाविषयं च । तत्र प्रथमत उत्कृष्टोदीरणाविषयं स्वामित्वमाह—

दाणाश्च चक्षूणं जेष्ठा आर्यस्मि हीनलब्धिस्त । सुदुमस्त चक्षुणो पुण तेऽदियसवपज्जत्ते ॥ ५८ ॥

दाणाश्चि-सूक्ष्मस्य सूक्ष्मैकेन्द्रियस्य हीनलब्धिकस्य सर्वस्तोकदानाद्यचक्षुर्दर्शनविज्ञानलब्धियुक्तस्यादौ प्रथमसमये वर्तमानस्य पञ्चविधान्तरायाचक्षुर्दर्शनावरणरूपाणां पक्षां प्रकृतीनामुत्कृष्टानुजागोदीरणा जवति । तथा त्रीन्द्रियस्य सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तस्य पर्याप्तिचरमसमये चक्षुर्दर्शनावरणस्योत्कृष्टानुजागोदीरणा ॥ ५८ ॥

निदाश्चपंचगस्त य मज्जिमपरिणामसंकिलिष्ठस्त । अपुमादि असायाणं निरए जेष्ठा विस्समत्ते ॥ ५९ ॥

निदाश्चि-मध्यमपरिणामस्य तत्प्रायोग्यसंक्षेपयुक्तस्य सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तस्य निजापञ्चकस्योत्कृष्टानुजागोदीरणा अत्यन्तविशुद्धस्यात्यन्तसंस्क्रियस्य वा निजापञ्चकस्योदय एव न जवतीति कृत्वा मध्यमपरिणामग्रहणं । तथाऽपुमादीनां नपुंसकवेदादीनां नपुंसकवेदारतिशोकजयजुगुप्सानामसातस्य चोत्कृष्टानुजागोदीरणास्वामी नैरयिको ज्येष्ठस्थितिक उत्कृष्टस्थितिकः समाप्तः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तः सर्वसंस्क्रियो वेदितव्यः ॥ ५९ ॥

पंचिंदियतसवायरपज्जत्तगसाऽसुस्सरगईणं । वेज्जुस्सासाणं देवो जेष्ठविस्समतो ॥ ६० ॥

पंचिंदिय चि-देवो ज्येष्ठस्थितिक उत्कृष्टस्थितिकस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकः समाप्तः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तः

सर्वविशुद्धः पञ्चेन्द्रियजातिवत्सवादरपर्याप्तसातवेदनीयमुस्वरदेवगतिवैक्रियसप्तकोद्भासरूपाणां पञ्चदशप्रकृतीनामुत्कृष्टानु-
जागोदीरणास्वामी ॥ ६० ॥

सम्मत्तमीसगाणं सेकाले गहिहिइत्ति मिठत्तं । हासरइणं सहस्सारगस्स पज्जात्तदेवस्स ॥ ६१ ॥

सम्मत्त त्ति-योऽनन्तरे समये मिथ्यात्वं गृहीप्यति, तस्य सर्वसंक्लिष्टस्य सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोर्यथासंज्ञवमुदये
सत्युत्कृष्टानुजागोदीरणा । तथा सहस्रारदेवस्य सर्वाग्निः पर्याग्निः पर्याप्तस्य हासरत्योरुत्कृष्टानुजागोदीरणा ॥ ६१ ॥

गइहुंनुवघायाणिष्ठखगइनीयाण दुइचउक्कस्स । निरउक्कस्ससमत्ते अस्समत्ताए नरस्संते ॥ ६२ ॥

गइ त्ति-नैरधिक उत्कृष्टस्थितौ वर्तमानः सर्वाग्निः पर्याग्निः पर्याप्तः सर्वोत्कृष्टसंक्लेशयुक्तो नरगतिहुंनुसंस्थानोपधा-
ताप्रशस्तविहायोगतिनीचैर्गोत्राणां 'दुइचउक्कस्स त्ति' दुर्जगचतुष्कस्य दुर्जगद्दुःस्वरानादेयायां यशःकीर्तिरूपस्य सर्वसंख्यया
नवानां प्रकृतीनामुत्कृष्टानुजागोदीरणास्वामी । तथाऽपर्याप्तकनाम्नो मनुष्योऽपर्याप्तश्चरमसमये वर्तमानः सर्वसंक्लिष्ट उत्कृ-
ष्टानुजागोदीरणास्वामी । संक्षितिर्यकूपञ्चेन्द्रियादपर्याप्तान्मनुष्योऽपर्याप्तोऽतिसंक्लिष्टतर इति मनुष्यग्रहणम् ॥ ६२ ॥

करकमगुरुसंघयणाढीपुमसंठाणतिरियनामाणं । पांचिंदिउ तिरिस्को अठमवासठवासाउ ॥ ६३ ॥

करकम त्ति-कर्कशगुरुस्पर्शयोरादिवर्जानां च पञ्चानां संहननानां स्त्रीपुरुषवेदयोराद्यन्तवर्जानां चतुर्णां संस्थानानां
तिर्यग्गतेश्च सर्वसंख्यया चतुर्दशप्रकृतीनां तिर्यक्संक्षिपञ्चेन्द्रियोऽष्टवर्षायुरष्टमे वर्षे वर्तमानः सर्वसंक्लिष्ट उत्कृष्टानुजागो-
दीरणास्वामी ॥ ६३ ॥

मणुजं राखियवज्जारिसहाण मणुजं तिपह्वपज्जत्तो । नियगं ठिई उक्कोसो पज्जत्तो आउगाणं पि ॥ ६४ ॥

मणु ति-मनुष्यः पद्मोपमत्रयायुःस्थितिकः सर्वाग्निः पर्याप्तिग्निः पर्याप्तः सर्वविशुद्धो मनुष्यगत्यौदारिकसप्तकवर्ज-
जनाराचसंहननरूपाणां नवानां प्रकृतीनामुत्कृष्टानुजागोदीरणास्वामी । तथा सर्वोत्कृष्टस्वस्थितौ वर्तमानः सर्वाग्निः
पर्याप्तिग्निः पर्याप्तस्त्रयाणामायुषां सर्वविशुद्धो नारकायुपस्तु सर्वसंक्रिष्ट उत्कृष्टानुजागोदीरको जवति ॥ ६४ ॥

इस्सच्छिइ पज्जत्ता तन्नामा विगलजाइसुहुमाणं । थावरनिगोयएगिंदियाणमवि वायरो नवरिं ॥ ६५ ॥

इस्सच्छिइ ति-इस्वस्थितिकाः पर्याप्तकास्तन्नामानो द्वीन्द्रियादिजातिसूक्ष्मकर्मानुसारिनामानो विकलेन्द्रियजातीनां
। एतदुक्तं जवति—द्वित्रिचतुरिन्द्रियाः सूक्ष्माश्च सर्वजघन्यस्थितौ वर्तमानाः
। इत्थं द्वित्रिचतुरिन्द्रियजातिनाम्नां सूक्ष्मनाम्नश्चोत्कृष्टानुजागोदीरणास्वामिनः ।

इस्वास्थितौ वर्तमानाः सर्वसंक्रिष्टा जवन्तीति कृत्वा तदुपादानं । तथा स्थावरसाधारणैकेन्द्रियजातिनाम्नां जघन्यस्थितौ
वर्तमानो वादरैकेन्द्रियः सर्वपर्याप्तिग्निः पर्याप्तः सर्वसंक्रिष्टः, स्थावरनाम्नः स्थावरः, साधारणनाम्नः साधारणः, एकेन्द्रि-
यजातेर्वाधपि उत्कृष्टानुजागोदीरणास्वामिनौ जवतः । वादरस्य महान् संकेशो जवतीति कृत्वा तदुपादानं ॥ ६५ ॥

आहारतण्ण पज्जत्तगो य चउरंसमजयलहुगाणं । पत्तेयखगइपरघायाहारतण्ण य विसुद्धो ॥ ६६ ॥

आहारतण्ण ति-समचतुरस्रसंस्थानमृदुलघुस्पर्शप्रत्येकप्रशस्तविहायोगतिपराघाताहारकसप्तकरूपाणां त्रयोदशप्रकृती-
नामाहारकशरीरी संयतः सर्वाग्निः पर्याप्तिग्निः पर्याप्तः सर्वविशुद्ध उत्कृष्टानुजागोदीरणास्वामी ॥ ६६ ॥

उत्तरवेञ्चिजई उज्जोवस्सायवस्स खरपुढवी । नियगगईणं जणिआ तइए समए णुपुवीणं ॥ ६७ ॥

उत्तर त्ति-उत्तरवैक्रिये वर्तमानो यतिः सर्वाजिः पर्याप्तिजिः पर्याप्तः सर्वविशुद्ध उद्योतनाम्न उत्कृष्टानुजागोदीरणा-
स्वामी । तथा खरपृथ्वीकायिको वादरपृथ्वीकायिक उत्कृष्टायां स्थितौ वर्तमानः सर्वपर्याप्तिपर्याप्तः सर्वविशुद्ध आतप-
नाम्न उत्कृष्टानुजागोदीरणास्वामी । तथा मनुष्यदेवानुपूव्योर्विशुद्धा नरकतिर्यगानुपूव्योः संकृष्टा निजकगतीनां तृतीये
समये वर्तमाना उत्कृष्टानुजागोदीरका ज्वन्ति ॥ ६७ ॥

जोगंते सेसाणं सुजाणमियरासि चउसु वि गईसु । पज्जानुक्कमिष्ठस्सोहीणमणोहिलद्धिस्स ॥ ६८ ॥

जोगंते त्ति-योगिनः सयोगिकेवलिनोऽन्ते सर्वापवर्तनरूपे वर्तमानस्य शेषाणामुक्तव्यतिरिक्तानां शुद्धप्रकृतीनां तैज-
ससप्तकमृदुलघुवर्जशुद्धवर्णाद्येकादशकागुरुलघुस्थिरशुद्धसुजगादेययशःकीर्तिनिर्माणोच्चैर्गोत्रतीर्थकरनाम्नां पञ्चविंशतिसं-
ख्यानामुत्कृष्टानुजागोदीरणा ज्वन्ति । इतरासां चाशुद्धप्रकृतीनां मतिश्रुतमनःपर्यायज्ञानकेवलज्ञानावरणकेवलदर्शनाव-
रणमिथ्यात्वपोडशकपायकर्कशगुरुवर्जशेषकुत्रणादिसप्तकास्थिराशुद्धरूपाणामेकत्रिंशत्प्रकृतीनां चतसृष्वपि गतिषु मिथ्या-
दृष्टेः सर्वपर्याप्तिपर्याप्तस्योत्कृष्टे संक्षेपे वर्तमानस्योत्कृष्टानुजागोदीरणा ज्वन्ति । तथाऽत्रधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणयो-
स्तस्यैव चतुर्गतिकस्य मिथ्यादृष्टेरनवधिलब्धिकस्यावधिलब्धिरहितस्योत्कृष्टानुजागोदीरणा ज्वन्ति । अवधिलब्धियुक्तस्य
हि प्रज्ञतोऽनुजागः क्षयं याति, तत उत्कृष्टो न लभ्यत इत्यनवधिलब्धिकस्येत्युक्तं ॥ ६८ ॥

तदेवमुक्तमुत्कृष्टानुज्ञागोदीरणास्वामित्वं । संप्रति जघन्यानुज्ञागोदीरणास्वामित्वं प्रतिपादयन्नाह—

सुयकेवल्लिणो मद्सुयश्चक्षुचस्कूणुदीरणा मंदा । विपुलपरमोहिगाणं मणणाणोद्दीगस्सावि ॥ ६९ ॥

सुयकेवल्लिणु ति-मतिश्रुतज्ञानावरणचक्षुरचक्षुर्दर्शनावरणानां श्रुतकेवल्लिनश्चतुर्दशपूर्वधरस्य ह्रीणकपायस्य समयाधिकावल्लिकाशेषायां स्थितौ वर्तमानस्य मन्दा जघन्यानुज्ञागोदीरणा वर्तते । तथा ह्रीणकपायस्य विपुलमतिमनःपर्यायज्ञानस्य समयाधिकावल्लिकाशेषायां स्थितौ वर्तमानस्य मनःपर्यायज्ञानावरणस्य जघन्यानुज्ञागोदीरणा । परमावधियुक्तस्य ह्रीणकपायस्य समयाधिकावल्लिकाशेषायां स्थितौ वर्तमानस्यावधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणयोर्जघन्यानुज्ञागोदीरणा ॥ ६९ ॥

खवणाए विग्धकेवलसंजलणाण य सनोकसांयाणं । सयसयजदीरणंते निहापयलाणमुवसंते ॥ ७० ॥

खवणाए ति-क्षपणायोत्थितस्य पञ्चविधान्तरायकेवलज्ञानावरणकेवलदर्शनावरणसंज्वलनचतुष्टयनवनोकपायरूपाणां विंशतिप्रकृतीनां स्वस्वोदीरणपर्यवसाने जघन्यानुज्ञागोदीरणा । तत्र पञ्चविधान्तरायकेवलज्ञानावरणकेवलदर्शनावरणानां ह्रीणकपायस्य, चतुर्णां तु संज्वलनानां त्रयाणां च वेदानां अनिवृत्तिवादरस्य स्वस्वोदीरणपर्यवसाने । पञ्चां नोकपायाणामपूर्वकरणगुणस्थानकचरमसमये जघन्यानुज्ञागोदीरणा । तथा निज्ञाप्रचलयोरुपशान्तमोहे जघन्यानुज्ञागोदीरणा लब्धते, तस्य सर्वविशुद्धत्वात् ॥ ७० ॥

निहानिहाईणं नमत्तविरए विसुप्रमाणम्मि । वेयगसम्मत्तस्स उ सगखवणोदीरणाचरमे ॥ ७१ ॥

निदानिर्द्धारणं ति-निज्ञानिज्ञादीनां निज्ञानिज्ञाप्रचक्षाप्रचक्षास्त्यानर्ज्जनां प्रमत्तसंयतस्य विशुद्ध्यमानस्य अप्रमत्तजा-
 पाज्जिमुखस्य जघन्यानुज्ञागोदीरणा प्रवर्तते । तथा क्षाधिकसम्यक्त्वमुत्पादयतो मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः रूपितयो-
 र्येदकसम्यक्त्वस्य क्षायोपशमिकस्य सम्यक्त्वस्य रूपणकाले चरमोदीरणायां समयाधिकावद्विकाशेपायां स्थितौ सत्यां
 प्रवर्तमानायां जघन्यानुज्ञागोदीरणा जयति । सा च चतुर्गतिकानामन्यतरस्य वेदितव्या ॥ ७१ ॥

सेकाक्षे सम्मत्तं ससंजमं गिण्हुं य तेरसगं । सम्मत्तमेव मीसे ध्याऊण जहन्नगविईसु ॥ ७२ ॥

से ति-अनन्तरे काले द्वितीये समये यः सम्यक्त्वं ससंयमं संयमसहितं ग्रहीष्यति तस्य त्रयोदशानां मिथ्यात्वान-
 न्तानुबन्धिचतुष्टयाप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणरूपाणां प्रकृतीनां जघन्यानुज्ञागोदीरणा । अथमिह संप्रदायः—योऽन-
 न्तरसमये सम्यक्त्वं संयमसहितं ग्रहीष्यति, तस्य मिथ्यादृष्टेर्मिथ्यात्वानन्तानुबन्धिनां जघन्यानुज्ञागोदीरणा । तथा
 योऽधिरतसम्यग्दृष्टिरनन्तरसमये संयमं प्रतिपत्स्यते तस्याप्रत्याख्यानकपायाणां जघन्यानुज्ञागोदीरणा । यश्च देशविरतो-
 ऽनन्तरसमये संयमं ग्रहीष्यति, तस्य प्रत्याख्यानावरणकपायाणां जघन्यानुज्ञागोदीरणा । मिथ्यादृष्ट्यपेक्षया हि अवि-
 रतसम्यग्दृष्टिरनन्तगुणविशुद्धस्ततोऽपि देशविरतोऽनन्तगुणविशुद्ध इत्युक्तक्रमेणैव जघन्यानुज्ञागोदीरणासंजवः । तथा
 'सम्मत्तमेव मीसे' इति यः सम्यग्मिथ्यादृष्टिरनन्तरसमये सम्यक्त्वं प्रतिपत्स्यते, तस्य सम्यग्मिथ्यात्वस्य जघन्यानुज्ञागो-
 दीरणा । सम्यग्मिथ्यादृष्टिर्युगपत् सम्यक्त्वं संयमं च न प्रतिपद्यते, तथाविशुद्धेरजायात्, किंतु केवलं सम्यक्त्वमेवेति
 कृत्वा तदेव केवलमुक्तं । तथा चतुर्णामायुशमात्मीयात्मीयजघन्यस्थितौ वर्तमानो जघन्यमनुज्ञागमुदीरयति । तत्र त्रया-

णामायुषां संकेशादेव जघन्यस्थितिवन्धो जघतीति कृत्वा जघन्यानुज्ञागोऽपि तत्रैव लक्ष्यते । तथा नरकायुषो विशुद्धि-
वशाज्जघन्यः स्थितिवन्धः, ततो जघन्यानुज्ञागोऽपि नरकायुषस्तत्रैव लक्ष्यते । तथा च सति त्रयाणामायुषामतिसंक्लिष्टो
जघन्यानुज्ञागोदीरकः, नरकायुषस्तत्रैव विवक्ष्यते इति ॥ ७२ ॥

पोग्गलविवागियाणं जवाइसमये विसेसमवि चासिं । आइतण्णं दोण्हं सुहुमो वाळय अप्पाळ ॥ ७३ ॥

पोग्गल ति-पुञ्जविपाकिन्यः प्रकृतयः, तासां सर्वासामपि जवादिसमये जवप्रथमसमये जघन्यानुज्ञागोदीरणा ।
एतच्च सामान्येनोक्तं, ततोऽमुकस्यामुक उदीरक इत्येवंरूपं विशेषमपि चासां प्रकृतीनां वक्ष्यामि । प्रतिज्ञातमेव निर्वा-
हयति—‘आइ इत्यादि’ आद्योर्ध्वोस्तन्वोः शरीरयोरौदारिकवैक्रियरूपयोर्यथासंख्यं सूक्ष्मो वायुकायिकश्चाहपायुर्जघन्या-
नुज्ञागोदीरकः । इह शरीरग्रहणेन बन्धनसंघाता अपि गृहीता दृष्टव्याः । तत एतदुक्तं जवति—औदारिकशरीरौदा-
रिकसंघातौदारिकबन्धनचतुष्टयरूपस्यौदारिकपट्टस्याप्यपर्याप्तसूक्ष्मैकेन्द्रियो वायुकायिको वैक्रियपट्टस्य च पर्याप्तो वादरो
वायुकायिकोऽहपायुर्जघन्यानुज्ञागोदीरको जवति ॥ ७३ ॥

वेइंदिय अप्पाळग निरय चिरठिई अससिणो वा वि । अंगोचंगाणाहारगाए जइणो (अ)प्पकालम्मि । ७४ ।

वेइंदिय ति-द्वयोरङ्गोपाङ्गयोरौदारिकाङ्गोपाङ्गवैक्रियाङ्गोपाङ्गनाम्नोर्यथासंख्यमहपायुर्वीन्द्रियस्तथाऽसंज्ञी सन् यो जातो
नारकश्चिरस्थितिकः स च जघन्यानुज्ञागोदीरको जवति । इयमत्र जावना—हीन्द्रियोऽहपायुरौदारिकाङ्गोपाङ्गनाम्न
उदयप्रथमसमये जघन्यमनुज्ञागमुदीरयति । तथाऽसंज्ञिपञ्चेन्द्रियः पूर्वोद्भूतवैक्रियो वैक्रियाङ्गोपाङ्गं स्तोककालं वक्ष्या

स्वन्नृमिकानुसारेण चिरस्थितिको नैरयिको जातस्तस्य वैक्रियांगोपांगनाम्न उदयप्रथमसमये वर्तमानस्य जघन्यानुज्ञागो-
दीरणा । तथा आहारकस्य प्राकृतत्वादत्र स्त्रीत्वनिर्देशः । शरीरग्रहणेन च बन्धनसंघाता अपि गृह्यन्ते । तत आहा-
रकसप्तकस्य यतेराहारकशरीरमुत्पादयतः संक्षिप्तस्याद्वये काले प्रथमसमय इत्यर्थः । जघन्यानुज्ञागोदीरणा ॥ ७४ ॥

अमणो चउरंसुसजाण प्पाऊ सगचिरठिई सेसे । संघयणाण य मणुजं हुंरुवघायाणमवि सुहुमो ॥ ७५ ॥

अमणु त्ति-असंक्षिपञ्चेन्द्रियोऽद्वयायुरतिसंक्षिप्तः प्रथमसमयतद्भवस्थ आहारकः समचतुरस्रसंस्थानवज्रपञ्जनाराचसं-
हननयोर्जघन्यमनुज्ञागमुदीरयति । अद्वयायुर्ग्रहणं संक्षेपार्थः । तथाऽसंक्षिपञ्चेन्द्रिय एवात्मीयायामायुरुत्कृष्टस्थितौ वर्त-
मान आहारको जवप्रथमसमये । शेषे इति, अत्र षष्ठ्यर्थे सप्तमी, जातौ चैकवचनं, ततोऽयमर्थः—शेषाणां हुंरुवर्जानां
चतुर्णां संस्थानानां जघन्यमनुज्ञागमुदीरयति । तथा शेषाणां संहननानां सेवार्तवज्रपञ्जनाराचवर्जानां पूर्वकोट्यायुर्मनुष्य
आहारकः स्वजप्रथमसमये वर्तमानो जघन्यानुज्ञागोदीरकः । इह दीर्घायुर्ग्रहणं विशुद्ध्यर्थः । तिर्यक्पञ्चेन्द्रियापेक्षया
च प्रायो मनुष्या अद्वयवला इति मनुष्योपादानं । तथा सूक्ष्मैकेन्द्रियः सुदीर्घायुःस्थितिक आहारकः प्रथमसमये हुंरुप-
घातनाम्नोर्जघन्यानुज्ञागोदीरकः ॥ ७५ ॥

सेवट्टस्स विइंदिय वारसवासस्स मज्जयल्लहुगाणं । सन्नि विसुद्धाणाहारगस्स वीसा अइक्खिलिठे ॥ ७६ ॥

सेवट्टस्स त्ति-दीन्द्रियस्य द्वादशवर्षायुषो द्वादशे वर्षे वर्तमानस्य सेवार्तसंहननसत्का जघन्यानुज्ञागोदीरणा जवति ।
तथा मृदुलपुस्पर्शयोः संक्षिपञ्चेन्द्रियस्य स्वन्नृमिकानुसारेणातिविशुद्धस्यानाहारकस्य जघन्यानुज्ञागोदीरणा । तथा तैज-

सप्तसप्तकमृदुलघुवर्जशुचयर्णाद्येकादशकागुरुलघुस्थिरशुचनिर्माणरूपाणां विंशतिप्रकृतीनां संक्लिष्टोऽपान्तरालगतौ वर्तमानोऽनाहारको मिथ्यादृष्टिर्जघन्यानुज्ञागोदीरणास्वामी वेदितव्यः ॥ १६ ॥

पत्तेगमुरालसमं इयरं हुंडेण तस्स परधाउ । अप्पाउस्स य आयावुज्जोयाणमवि तज्जोगो ॥ १७ ॥

पत्तेग ति-प्रत्येकनाम औदारिकेण समं वक्तव्यं औदारिकस्येव प्रत्येकनाम्नोऽपि सूक्ष्मैकेन्द्रियः प्रथमसमये वर्तमानो जघन्यानुज्ञागोदीरको वेदितव्य इत्यर्थः । तथा हुंमेन समानमितरत् साधारणनाम वक्तव्यं । यथा सूक्ष्मैकेन्द्रियस्याहारकस्य प्रथमसमये हुंमनाम्नो जघन्यानुज्ञागोदीरणा प्रागजिहिता, तथा साधारणनाम्नोऽपि वक्तव्येत्यर्थः । तथा तस्य सूक्ष्मैकेन्द्रियस्य शीघ्रपर्याप्तस्याहपायुपोऽतिसंक्लिष्टस्य पर्याप्तिचरमसमये वर्तमानस्य पराधातनाम्नो जघन्यानुज्ञागोदीरणा । तथा आतपोद्योतनाम्नोस्तद्योग्यः पृथ्वीकायिकः शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तः प्रथमसमये वर्तमानः संक्लिष्टो जघन्यानुज्ञागोदीरकः ॥ १७ ॥

जा नाउज्जियकरणं तिठगरस्स नवगस्स जोगंते । कक्कुरुगुरूणमंते नियत्तमाणस्स केवल्लिणो ॥ १८ ॥

जत्ति-आयोजिकाकरणं नाम केवल्लिसमुद्घातादवागू जवति । तत्राङ् मर्यादायां । आ मर्यादया केवल्लिदृष्ट्या योजनं व्यापारणं आयोजनं । तच्चातिशुचयोगानामवसेयं । आयोजनमायोजिका तस्याः करणं आयोजिकाकरणं । केचिदावर्जितकरणमाहुः, तत्रायं शब्दार्थः—आवर्जितो नाम अजिमुखीकृतः । तथा च लोके वक्तारः—आवर्जितोऽयं मया, संमुखीकृत इत्यर्थः । ततश्च तथाजव्यत्वेनावर्जितस्य मोक्षगमनं प्रत्यजिमुखीकृतस्य करणं शुचयोगव्यापारणं आवर्जित-

नकरत्नं । तदपरे 'जा नाञ्जल्यकरत्नं' इति पठन्ति । तत्रायं शब्दमंस्कारः—आवश्यककरणमिति । अन्यर्थश्चायं आव-
श्यकेनावश्यंतायेन करणनावश्यककरणं । तथाहि—नमुद्रपातं केचित्कुर्वन्ति, केचिच्च न कुर्वन्ति, इदं त्वावश्यककरणं,
नर्गेऽपि केचिन्नः पुर्यन्तीति । तद्योयोजिकाकरणममंस्वयेयत्तमयात्मकमन्तर्मुहूर्तप्रमाणं । यत्तु चकं प्रज्ञापनायां—“कङ्-
गमपत्तं नने आद्यंजियाकरणे पत्तत्ते ? गोयमा ! अमंस्विज्ञममईष अंतोमुद्रुत्तिप पत्तत्ते” इति । तद्यावन्नाद्याप्यारन्यते
तावत्तीर्थकरकेचिन्ननीर्करनाम्नो जपन्यानुज्ञागोदीरणा । आयोजिकाकरणे हि प्रज्ञानुज्ञागोदीरणा प्रवर्तत इत्यर्वा-
प्रवर्त । तथा नीलकृष्णपुरनिगन्धतिष्ठकदुशीतरुदास्थिरानुज्ञरूपस्य प्रकृतिनयकस्य सयोगिकेयविचरमममर्थे जपन्या-
नुज्ञागोदीरणा, तस्यैव गर्भविस्तृतात् । कर्कजगुरुस्पर्शयोस्तु, केचिन्नमुद्रुपाताशिवर्तमानस्य केचिन्नो मयः संहरस-
मये जपन्यानुज्ञागोदीरणा ॥ ३० ॥

सेसाण पगइवेई मप्रिमपरिणामपरिणतं होजा । पंचयमुज्ञासुज्ञा वि य चित्तिय नेउं विवागे य ॥ ३१ ॥

मेगान नि-सेसाणां नातामातवेदनीयगतिपतुष्टयजातिपञ्चकानुपू-
र्यसांतापयांतगुनगङ्गर्गगुनरत्नःस्वरादेयानादेययनःकीत्ययज्ञःकीत्यु-
मीनां तपत्ररगुदये पतमानाः नर्गेऽपि जीरा मध्यमगतिगामपरिणता जपन्यानुज्ञागोदीरणास्वामिनो जयन्ति । संप्रति
परागां प्रकृतीनां मामान्येन जपन्योत्कृष्टानुज्ञागोदीरणास्वामित्वपरिज्ञानार्थमुपायोपदेशमाह—पञ्चयंत्यादि' प्रत्ययः
परिणाममलपो नपञ्चयध्व वया प्रकृतीनां शुजत्वमनुज्ञतत्वं च विपाकध्वतुविंशः पुञ्जविपाकादिः एतान् गम्यह् चिन्त-

यित्वा परिज्ञाव्य जघन्योत्कृष्टानुज्ञागोदीरणास्वामी यथावज्ज्ञेयोऽगन्तव्यः । तथाहि—परिणामप्रत्ययानुज्ञागोदीरणा,
प्राय उत्कृष्टा जवति । जवप्रत्यया तु जघन्या । शुज्ञानां च संक्षेपे प्रायो-जघन्यानुज्ञागोदीरणा अशुज्ञानां च विशुद्धौ,
विपर्यासे तूत्कृष्टा इत्यादि परिज्ञाव्य तत्तत्प्रकृत्युदयवतां जघन्योत्कृष्टानुज्ञागोदीरणास्वामित्वमवगन्तव्यमिति ॥ ७९ ॥

तदेवमुक्ताऽनुज्ञागोदीरणा । संप्रति प्रदेशोदीरणान्निधानावसरः । तत्र च छावर्थाधिकारौ । तद्यथा—साधना-
दिप्ररूपणा स्वामित्वप्ररूपणा च । साधनादिप्ररूपणापि च विधा—मूलप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृतिविषया च । तत्र
मूलप्रकृतिविषयां साधनादिप्ररूपणां चिकीर्षुराह—

पंचण्हमणुकोसौ तिहा पएसे चउविहा दोएहं । सेसविगप्पा डुविहा सबविगप्पा य आउस्स ॥ ८० ॥

पंचण्हं ति—ज्ञानावरणदर्शनापरणनामगोत्रान्तरायरूपाणां पञ्चानां मूलप्रकृतीनामनुत्कृष्टा प्रदेशे प्रदेशविषया उदी-
रणा त्रिधा त्रिप्रकारा । तद्यथा—अनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च । तथाहि—एतासामुत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा गुणितकर्मांशे स्वस्वो-
दीरणापर्यवसाने लज्यते । सा च सादिरध्रुवा च । ततोऽन्या सर्वाऽप्यनुत्कृष्टा । सा चानादिः, ध्रुवोदीरणत्वात् । ध्रुवाध्रुवे
अजव्यजव्यापेक्षया । तथा व्योर्वेदनीयमोहनीययोरनुत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा चतुर्विधा । तद्यथा—सादिरनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा
च । तथाहि—वेदनीयस्योत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा प्रमत्तसंयतस्याप्रमत्तजावाज्जिमुखस्य सर्वविशुद्धस्य, मोहनीयस्य पुनः
स्वोदीरणापर्यवसाने सूक्ष्मसंपरायस्य । ततो व्योरप्येवा साधध्रुवा । ततोऽन्या सर्वाऽप्यनुत्कृष्टा । सापि चाप्रमत्तगुणस्था-
नकात्प्रतिपततो वेदनीयस्योपशान्तमोहगुणस्थानकाच्च प्रतिपततो मोहनीयस्य सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य व्योरप्यनादिः-

धुवाधुने पूर्ववत् । 'सेसविगप्पा डुविह ति' एतासां सप्तानामपि भूखप्रकृतीनां शेषा उक्तव्यतिरिक्ता विकट्टपा जघन्या-
जघन्योत्कृष्टा विविधा विप्रकाराः । तद्यथा—सादयोऽधुवाश्च । तथाहि—एतासां सप्तानामतिसंक्षिप्ते (ष्टपरिणामे)
मिथ्यादृष्टौ जघन्या प्रदेशोदीरणा । सा च सादिरधुवा च । संक्षेपपरिणामाच्च च्युतस्य मिथ्यादृष्टेरप्यजघन्या । ततः
सापि सादिरधुवा च । उत्कृष्टा च प्रागेव नाविता । आयुषः सर्वेऽपि विकट्टपा जघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टा विविधाः, तद्यथा—
सादयोऽधुवाश्च । सा च साद्यधुवताऽधुगोदीरणत्वादवसेया ॥ ८० ॥

संप्रत्युत्तरप्रकृतीनां साद्यनादिप्रकरणार्थमाह—

मिथुत्तस्त चउक्ता सगयाजाय तिहा अणुकोसा । सेसविगप्पा डुविहा सव्वविगप्पा य सेसाणं ॥८१॥

मिथुत्तस्य चि-मिथ्यात्वस्यानुत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा चतुर्विधा । तद्यथा—सादिरनादिर्धुवाऽधुवा च । तथाहि—योऽन-
न्तरममये सम्यक्त्यं संयमसहितं प्रतिपत्स्यते तस्य मिथ्यादृष्टेर्मिथ्यात्वस्योत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा । सा च सादिरधुवा च,
ममयमात्रत्वात् । ततोऽन्या सर्वाऽप्यनुत्कृष्टा । सापि च सम्यक्त्वात्प्रतिपत्ततो जवन्ती सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनर-
नादिः । धुवाधुने पूर्ववत् । तथा सप्तचत्वारिंशतः प्रकृतीनामनुत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा त्रिधा । तद्यथा—अनादिर्धुवाऽधुवा
च । तथाहि—पञ्चविधज्ञानावरणपञ्चविधान्तरायचतुर्विधदर्शनावरणरूपाणां चतुर्दशप्रकृतीनां क्षीणकपायस्य गुणितकर्मा-
शस्य स्वस्योदीरणापर्यवसाने उत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा । सा च सादिरधुवा च । ततोऽन्या सर्वाऽप्यनुत्कृष्टा सा चानादिः
धुगोदीरणत्वात् । धुवाधुने पूर्ववत् । तथा तैजसमद्यकवर्णादिविंशतिस्थिरास्थिरशुजाशुजागुरुलघुनिर्माणान्ना त्रयस्त्रिंश-

तसंख्याकानां प्रकृतीनां गुणितकर्मांशस्य सयोगिकेवलिनश्च चरमसमये उत्कृष्टो प्रदेशोदीरणा । साच सादिरध्रुवा च । ततोऽन्या सर्वाऽप्यनुत्कृष्टा । सा चानादिः, ध्रुवोदीरणत्वात् । आसां ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । 'सेसविगप्पा ह्रविह त्ति' उक्त-
 शेषा विकट्टपा जघन्याजघन्योत्कृष्टरूपा द्विविधाः । तद्यथा—सादयोऽध्रुवाश्च । तथाहि—सर्वासामप्युक्तप्रकृतीनामति-
 संक्लिष्टपरिणामे मिथ्यादृष्टौ जघन्या प्रदेशोदीरणा लभ्यते । अतिसंक्लिष्टपरिणामप्रच्यवने चाजघन्या । ततो वे अपि
 साधध्रुवे । उत्कृष्टा च प्रागेव जाविता । शेषाणां चोक्तव्यतिरिक्तानां प्रकृतीनां दशोत्तरशतसंख्यानां सर्वेऽपि विकट्टपा
 जघन्याजघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टा द्विविधाः । तद्यथा—सादयोऽध्रुवाश्च । साधध्रुवता चाध्रुवोदीरणत्वादवसेया ॥ ७१ ॥

कृता साधनादिप्ररूपणा । संप्रति स्वामित्वमभिधातव्यं । तच्च विधा—उत्कृष्टप्रदेशोदीरणास्वामित्वं जघन्यप्रदेशोदी-
 रणास्वामित्वं च । तत्र प्रथमत उत्कृष्टोदीरणास्वामित्वमाह—

अणुजागुदीरणाए जहणसामी पएसजेछाए । घाईणं अन्नयरो उंहीण विणोहिलंजेण ॥ ७२ ॥

अणुजाग त्ति—घातिकर्मणां सर्वेषामपि अनुजागोदीरणायां यो यो जघन्यानुजागोदीरणास्वामी प्राक् प्रतिपादितः
 स स एवोत्कृष्टप्रदेशोदीरणास्वामी गुणितकर्मांशो वेदितव्यः । नवरमन्यतर इति श्रुतकेवली इतरो वा । अवधिज्ञाना-
 वरणावधिदर्शनावरणयोरवधिलब्धिहीन उत्कृष्टप्रदेशोदीरकोऽवसेयः । अतीवेदमतिसंक्षिप्तमुक्तमिति विशेषतो विज्ञा-
 व्यते—अवधिज्ञानावरणवर्जानां चतुर्णां ज्ञानावरणानां चक्षुरचक्षुःकेवलदर्शनावरणानां क्षीणकपायस्य श्रुतकेवलिन इत-
 रस्य वा गुणितकर्मांशस्य समयाधिकावधिकाशेषायां स्थितावुत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा । अवधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणयोः

पुनरपि उच्यते धरितस्य श्रीलोकपायस्य समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितां बुत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा । निजाग्रचक्षुरोरुपशा-
 न्तरूपायस्य प्रमत्तसंयतेऽप्रमत्तजायान्निमुखे स्त्यानर्द्धिकस्य मिथ्यात्वानन्तानुबन्धिकयायाणामनन्तरसमये सम्यक्त्वं
 संयमसहितं प्रतिपत्तुकामस्य मिथ्यादृष्टेश्वरमसमये, सम्यग्मिथ्यात्वस्य सम्यक्त्वप्रतिपत्त्युपान्त्यसमये, अप्रत्याख्यानावर-
 णरूपायाणामविरतसम्यग्दृष्टेरनन्तरसमये, देशविरतिं प्रतिपत्तुकामस्य प्रत्याख्यानावरणरूपायाणां देशविरतस्यानन्तर-
 समये, संयमं प्रतिपत्तुकामस्य संज्वलनक्रोधमानमायानां तत्तद्देदकस्य स्वस्वोदयपर्यवसाने, वेदत्रयसंज्वलनलोजानां तत्त-
 द्देदकस्य नमयाधिकावलिकाचरमसमये, रूपरूपायाणां हास्यादिपङ्क्त्यापूर्वकरणगुणस्थानकचरमसमये, सर्वत्र गुणितकर्माश-
 स्योत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा वेदितव्या ॥ ७२ ॥

वेयणियाणं गहिहिई से काले अप्पमायमिय विरुत्तं । संघयणपणगतणुडुगउज्जोया अप्पमत्तस्स ॥ ७३ ॥

वेयणियाणं ति-यः प्रमत्तो द्वितीये समयेऽप्रमादं ग्रहीष्यति अप्रमत्तो न विष्यति स प्रमत्तो विरतो वेदनीययोः
 सातासातरूपयोरुत्कृष्टप्रदेशोदीरको जयति, तस्य सर्वविशुद्धत्वात् । तथाऽप्रमत्तस्य प्रथमवर्जसंहननपञ्चकवैक्रियसप्तका-
 शारकसप्तकोद्योतनाम्नामुत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा ॥ ७३ ॥

देवनिरयाउगाणं जहन्नजेष्ठहिई गुरुअसाए । इयराऊण वि अठमवासे ऐयो अठवासाऊ ॥ ७४ ॥

देव ति-देवनारकायुषोर्यथाक्रमं देवनारकौ जघन्योत्कृष्टस्थितिकौ गुरुदुःखोदये वर्तमानौ उत्कृष्टप्रदेशोदीरकौ वेदि-
 तव्यौ । एतदुक्तं जयति-देवो दशवर्षसहस्रायुःस्थितिको गुरुदुःखोदये वर्तमानो देवायुष उत्कृष्टप्रदेशोदीरकः । तथा

नैरयिकस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमायुःस्थितिको गुरुदुःखोदये वर्तमानो नरकायुप उत्कृष्टप्रदेशोदीरकः । प्रचूतं हि दुःखमनु-
जयन् प्रचूतान् पुञ्जान् परिषाटयतीति तदुपादानं । इतरायुपोस्तिर्यग्मनुष्यायुपोर्यथासंख्यं तिर्यग्ननुष्यौ अष्टवर्षायुपौ अष्टमे
वर्षे वर्तमानौ गुरुदुःखोदययुक्तौ उत्कृष्टप्रदेशोदीरकौ जवतः ॥ ७४ ॥

एगंत तिरियजोग्गा नियगविसिष्ठेसु तह अपञ्जात्ता । संमुष्ठिममणुयंते तिरियगई देसविरयस्स ॥ ७५ ॥

एगंत त्ति-एकान्तेन तिरश्चामेवोदयं प्रति या योग्याः प्रकृतयस्तासामेकेन्द्रियजातिष्विन्द्रियजातिष्विन्द्रियजातिचतुरि-
न्द्रियजात्यात्तपस्यावरसूदमसाधारणानामाध्यानां निजकविशिष्टेषु निजनिजप्रकृतिविशिष्टेषु । यथा एकेन्द्रियजातिस्थाव-
रनाम्नोर्वादरपृथ्वीकायिके सर्वविशुद्धे, आतपनाम्नः खरवादरपृथ्वीकायिके, सूदमस्य पर्याप्तसूक्ष्मे, साधारणविकलेन्द्रिय-
जातिनाम्नां तन्नामसु पर्याप्तेषु सर्वविशुद्धेषु उत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा जवति, तथाऽपर्याप्तनाम्नः संमूर्तिमो मनुष्योऽपर्या-
प्तश्चरमसमये वर्तमान उत्कृष्टप्रदेशोदीरकः । तथा तिर्यग्गतेरुत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा देशविरतस्य, तस्य सर्वविशुद्धत्वात् ॥ ७५ ॥

अणुपुविगइडुगाणं सम्मदिठ्ठी उ डूजगईणं । नीयस्स य से काले गहिहिई विरय त्ति सो चेव ॥ ७६ ॥

अणुपुवि त्ति-चतसृणामानुपूर्वीणां तस्यां तस्यां गतौ वर्तमानस्तृतीये समये, सर्वविशुद्धः सम्यग्दृष्टिरुत्कृष्टप्रदेशोदी-
रकः । केवलं नरकतिर्यगानुपूर्व्याः द्वायिकसम्यग्दृष्टिर्वक्तव्यः । देवनारकगत्योरपि स एव द्वायिकसम्यग्दृष्टिरुत्कृष्टप्रदेशो-
दीरकः । तथा योऽनन्तरसमये संयमं प्रतिपत्स्यते स एवाविरतसम्यग्दृष्टिर्जुर्नगादीनां दुर्जेगदुःस्वरानादेयायशःकीर्त्तनां
नीचैर्गोत्रस्य चोत्कृष्टप्रदेशोदीरकः ॥ ७६ ॥

जोगंतुदीरगाणं जोगंते सरङ्गुगाणुपाणुणं । नियगंते केवल्लिणो सबविसुद्धीर्षं सवासिं ॥ ७७ ॥
जोगंतुदीरगाणं ति-योग्यन्तोदीरकाणां योगी सयोगिकेवली अन्ते चरमसमये उदीरको यासां ता योग्यन्तोदीरका-

तीनां सयोगिकेवली चरमसमये उत्कृष्टप्रदेशोदीरकः । तथा केवल्लिनः स्वरक्षिकप्राणापानयोर्निजकान्ते स्वस्वनिरोधकाले
उत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा । तथाहि—स्वरनिरोधकाले सुस्वरङ्गः स्वरयोः, प्राणापाननिरोधकाले च प्राणापाननाम्न उत्कृष्टा
प्रदेशोदीरणा । इह सर्वकर्मणामुत्कृष्टप्रदेशोदीरणायामेवा परिज्ञाया—यो यः स्वस्वोदीरणाधिकारी स स तस्य कर्मणः
सर्वविशुद्ध उत्कृष्टप्रदेशोदीरणास्वामी चेदित्यव्यः । आयुर्व्यतिरेकेण चान्यत्र सर्वत्रापि गुणितकर्मांशः, तेन दानान्तराया-
दीनामपि पश्चानां प्रकृतीनामुत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा गुणितकर्मांशस्य दीर्घकपायस्य समयाधिकावल्लिकाशेषे वर्तमानस्या-
यगन्तव्या ॥ ७७ ॥

तदेवमुक्तमुत्कृष्टप्रदेशोदीरणास्वामित्वं । संप्रति जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामित्वमाह—
तप्पगर्जदीरगतिसंकलिष्ठजावो अ सवपगर्जणं । नेयो जहृषसामी अणुजागुत्तो य तिन्नयरे ॥ ७८ ॥
तप्पगर्जति—यस्तासां तासां प्रकृतीनामुदीरकः सोऽतिसंक्लिष्टजावोऽतिसंक्लिष्टपरिणामः कृपितकर्मांशः सर्वप्रकृतीनां
स्वस्वयोग्यानां जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामी चेदित्यव्यः । तत्रायधिज्ञानावरणवर्जानां चतुर्णां ज्ञानावरणीयानां, अवधिदर्शना-

वरणवर्जानां त्रयाणां दर्शनावरणीयानां, सातासातवेदनीययोः, मिथ्यात्वस्य, पोमशानां कपायाणां, नवानां नोकपायाणां,
 सवसंख्यया पञ्चत्रिंशत्संख्यानां प्रकृतीनां मिथ्यादृष्टिः सर्वपर्याप्तपर्याप्तः सर्वसंक्षिप्तो निष्ठापञ्चकस्य तत्प्रायोग्यसंक्षेप-
 युक्तो जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामी तथा योऽनन्तरसमये मिथ्यात्वं यास्यति, सोऽतिसंक्षिप्तः सम्यक्त्वसम्यङ्मिथ्यात्वयो-
 र्जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामी जवति । तथा गतिचतुष्टयपञ्चेन्द्रियजात्यौदारिकसप्तकवैक्रियसप्तकतैजससप्तकसंस्थानपङ्कसं-
 हननपङ्कवर्णादिविंशतिपराधातोपघातागुरुलघूष्णासोद्योतविहायोगतिद्विकत्रसवादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरशुजांशुजसुजग-
 दुर्जगमुस्वरदुःस्वरादेयानादेययशःकीर्त्यशःकीर्तिनिर्माणोच्चैर्गोत्रनीचैर्गोत्रपञ्चविधान्तरायरूपाणामेकोननवतिसंख्यानां प्र-
 कृतीनां संज्ञी पर्याप्तः सर्वोत्कृष्टसंक्षेपयुक्तो जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामी । आहारकसप्तकस्य चाहारकशरीरी तत्प्रायो-
 ग्यसंक्षेपयुक्तः, आनुपूर्वीणामपि तत्प्रायोग्यसंक्षेपयुक्तः, आतपस्य खरवादरपृथ्वीकायिकः सर्वसंक्षिप्तः, एकेन्द्रियजाति-
 स्थावरसाधारणानामेकेन्द्रियः सर्वोत्कृष्टसंक्षेपयुक्तः, सूक्ष्मनाम्नः सूक्ष्मैकेन्द्रियः सर्वसंक्षिप्तो जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामी ।
 अपर्याप्तकनाम्नः पुनरपर्याप्तमनुष्यः सर्वसंक्षिप्तश्चरमसमये वर्तमानो जघन्यप्रदेशोदीरको जवति । तथा द्वित्रिचतुरिन्द्रि-
 यजातीनां यथाक्रमं द्वित्रिचतुरिन्द्रियाः सर्वसंक्षिप्ता जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामिनः । 'अणुजागुतो य तित्थयेरे त्ति'
 तीर्थकरनाम्नो य एव जघन्यानुजागोदीरणास्वामी प्राक् प्रतिपादितः, स एव जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामी अपि वेदि-
 तव्यः । तीर्थकरकेवली यावन्नायोजिकाकरणमारजते तावत्तीर्थकरनाम्नो जघन्यप्रदेशोदीरको वेदितव्य इत्यर्थः ॥ ८८ ॥

उहीणं उहिजुए अइसुहवेईयआलगाणं तु । पढमस्स जहणविई सेसाणुकोसगविईउं ॥ ८९ ॥

उद्दीपंति-अवधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणयोरवधिलब्धियुक्तं सर्वसङ्कितो जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामी । अवधिविकं
 ह्युत्पादयतो बहवः पुङ्गवाः परिक्षीणाः इत्यवधिलब्धिग्रहण । तथा चतुर्णामप्यायुषा स्वस्वर्गमिकानुसारेणातीव सुखम-
 नुजयन् जघन्यप्रदेशोदीरको जयति । तत्र प्रथमस्य नरकायुषो दशवर्षसहस्रप्रमाणाया जघन्यस्थितौ वर्तमानो नैरयिकः ।
 स हि शेषनारकापेक्षयाऽतिशयेन सुखी । शेषाणो च तिर्यङ्मनुष्यदेवायुषामुत्कृष्टस्थितौ वर्तमानाः स्वस्वयोग्यतानुसारेण
 परमसुखिनो यथासंख्यं तिर्यङ्मनुष्यदेवा जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामिनो वेदितव्याः ॥ ८९ ॥

॥ इति श्रीमल्लयनिरिविरचिताया कर्मप्रकृतिटीकायामुदीरणाकरण समाप्तम् ॥

तदेवमभिहिता सप्रपञ्चमुदीरणा । संप्रति उपशमनाप्रतिपादनावसरः । तत्र चैतेऽधिकाराः, तद्यथा—प्रथमसम्य-
क्तोत्पादप्ररूपणा, देशविरतिर्लाजप्ररूपणा, सर्वविरतिर्लाजप्ररूपणा, अनन्तानुबन्धविसंयोजना, दर्शनमोहनीयरूपणा,
दर्शनमोहनीयोपशमना, चारित्रमोहनीयोपशमना, देशोपशमना पुनः सप्रज्ञेदेति । तत्रेदमुपशमनाकरणं सप्रज्ञेदं सर्वा-
त्मना व्याख्यातुमशक्यं । ततो यत्रांशे व्याख्यातुमात्मनोऽशक्तिस्तत्रांशे तद्देदित्वाणामाचार्यो नमस्कारं चिकीर्षुराह—

करणकया अकरणा वि य दुविहा उवसामण च विद्याए अकरणअणुइत्ताए अणुजगधरे पणिवयामि १

करणकय ति—इह द्विविधा उपशमना करणकृताऽकरणकृता च । तत्र करणं क्रिया यथाप्रवृत्तापूर्वानिवृत्तिकरण-
साध्यः क्रियाविशेषः, तेन कृता करणकृता । तद्विपरीताऽकरणकृता । या संसारिणां जीवानां गिरिनदीपापाणवृत्तता-
दिसंज्ञयद्यथाप्रवृत्तादिकरणक्रियाविशेषमन्तरेणापि वेदनानुजवनादिभिः कारणैरुपशमनोपजायते, साऽकरणकृतेत्यर्थः ।
इदं च करणकृताकरणकृतत्वरूपं द्विविध्यं देशोपशमनाया एव झष्टव्यं, न सर्वोपशमनायाः, तस्याः करणेन्य एव जावात् ।
उक्तं च पञ्चसंग्रहमूलटीकायां—“देशोपशमना करणकृता करणरहितौ च । सर्वोपशमना तु करणकृतैवेति” । अस्याश्चाक-
रणकृतोपशमनाया नामधेयव्ययं, तद्यथा—अकरणोपशमना, अनुदीर्णोपशमना च । तस्याश्च संप्रत्यनुयोगो व्यवष्टितः,
तत आचार्यः स्वयं तस्या अनुयोगमजानानस्तद्देदित्वां विशिष्टमतिप्रज्ञाकलितचतुर्दशपूर्ववेदिनां नमस्कारमाह—‘विद्याए’
इत्यादि, द्वितीयाया अकरणकृताया उपशमनाया अकरणानुदीर्णरूपनामधेयव्ययुक्ताया अनुयोगधरान् व्याख्याकुश-
लान् प्रणिपतामि तेषु प्रणिपतं करोमि ॥ १ ॥

तस्मादिह करणकृतोपशमनाधिकारः । सापि च द्विधा । द्वैविध्यमेवाह—

सद्यस्स य देसस्स य करणवसमया दुसन्नि ए क्किक्का । सद्यस्स गुणपसत्था देसस्स वि तासि विवरीया ॥ १ ॥

सद्यस्स ति—सा करणकृतोपशमना द्विविधा—सर्वस्यविषये देशस्य च, सर्वविषया देशविषया चेत्यर्थः । एकैकस्या अपि द्वे द्वे नामधेये । तद्यथा—सर्वस्य सर्वोपशमनाया गुणोपशमना प्रशस्तोपशमना चेति, तथा देशस्य देशोपशमनायास्तयोर्द्वयोः पूर्वोक्तयोर्नामधेययोर्विपरीते नामधेये । तद्यथा—अगुणोपशमनाऽप्रशस्तोपशमना च ॥ २ ॥

सद्युवसमणा मोहस्सेव तस्सुवसमक्रिया जोग्गो । पंचेदिउ उं सत्ती पज्जात्तो लळितिगजुत्तो ॥ ३ ॥

पुवं पि विसुप्रंतो गंतियसत्ताणइकमिय सोहिं । अन्नयरे सांगारे जोगे य विसुद्धवेसासु ॥ ४ ॥

विइ सत्तकम्म अंतोकोमीकोमी करेतु सत्तण्हं । दुष्ठाणं चउष्ठाणे असुज सुजाणं च अणुजागं ॥ ५ ॥

वंधंतो धुवपगमी जवपाउग्गा सुजा अणाऊ य । जोगवसा य पएसं उक्कोसं मप्रिम जहण्हं ॥ ६ ॥

विश्वंधळापूरे नववंधं पद्धसंखजागूणं । असुजसुजाणणुजागं अणंतगुणहाणिवुद्धीहिं ॥ ७ ॥

करणं अहापवत्तं अपुवकरणमनियट्टिकरणं च । अंतोमुहुत्तियाइ उवसंतऊं च लहइ कमा ॥ ८ ॥

सद्युवसमणेत्यादि—इह सर्वोपशमना मोहस्यैव मोहनीयस्यैव । शेषाणां तु कर्मणां देशोपशमना, तत्र तस्य मोहनीयस्य सर्वोपशमनाक्रियायोग्यः पञ्चेन्द्रियः संज्ञी सर्वाङ्गिः पर्याप्तिजिः पर्याप्तः । इत्येवं लब्धित्रिकयुक्तः पञ्चेन्द्रियत्वसं-

जित्वपर्याप्तत्वरूपाजिस्तिस्तिर्लब्धजिर्युक्तः । अथवा उपशमलब्ध्युपदेशश्रवणलब्धिकरणत्रयहेतुप्रकृष्टयोगलब्धिरूप-
 लब्धित्रिकयुक्तः । करणकालात्पूर्वमपि अन्तर्मुहूर्तकालं यावत् प्रतिसमयमनन्तगुणवृद्ध्या विशुद्ध्या विशुद्ध्यमानोऽ-
 वदायमानचित्तसंततिः ग्रन्थिकसत्त्वानामजव्यसिद्धिकानां या विशोधिस्तामतिक्रम्य वर्तमानः ततोऽनन्तगुणविशुद्ध-
 इत्यर्थः । तथाऽन्यतरस्मिन्मतिश्रुताज्ञानविजंगज्ञानानामन्यतमस्मिन् साकारे साकारोपयोगे (योगे) चान्यतमस्मिन्म-
 नोयोगे वाग्योगे काययोगे वा वर्तमानः, तिसृणां विशुद्धानां क्षेत्रानामन्यतमस्यां क्षेत्रायां वर्तमानो, जघन्येन तेजोक्षे-
 श्यायां, मध्यमपरिणामेन पद्मक्षेत्रायां, उत्कृष्टपरिणामेन शुद्धक्षेत्रायां । तथायुर्वर्जानां सप्तानां कर्मणां स्थितिमन्तः-
 सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणं कृत्वा, अशुद्धानां कर्मणामनुज्ञां चतुःस्थानकं सन्तं विस्थानकं करोति । शुद्धानां च कर्मणां
 विस्थानकं सन्तं चतुःस्थानकं करोति । तथा ध्रुवप्रकृतीः पञ्चविधज्ञानावरणनवविधदर्शनावरणमिथ्यात्वपोरुशकपायज-
 यजुगुप्सातैजसकर्मणवर्णगन्धरसस्पर्शागुरुलघूपघातनिर्माणपञ्चविधान्तरायरूपाः सप्तचत्वारिंशत्संख्या बध्नन् परावर्त-
 मानाः स्वस्वजवप्रायोग्याः प्रकृतीः शुजा एव बध्नाति । ता अप्यायुर्वर्जाः । अतीव विशुद्धपरिणामो हि नायुर्वन्धमार-
 जते इति कृत्वा तद्वर्जनं । जवप्रायोग्य इतिवचनाच्चैतदवगन्तव्यं—यष्टुत तिर्यङ् मनुष्यो वा प्रथमसम्यक्त्वमुत्पादयन्
 देवगतिप्रायोग्याः शुजाः प्रकृतीर्देवगतिदेवानुपूर्वीपञ्चेन्द्रियजातिवैक्रियशरीरवैक्रियांगोपांगसमचतुरस्रसंस्थानपराधातोष्ठा-
 सप्रशस्तविहायोगतित्रसादिदशकसातवेदनीयोच्चैर्गोत्ररूपा एकविंशतिसंख्या बध्नाति । देवो नैरयिको वा प्रथमसम्यक्त्व-
 मुत्पादयन् मनुजगतिप्रायोग्या मनुजगतिमनुजानुपूर्वीपञ्चेन्द्रियजातिसमचतुरस्रसंस्थानप्रथमसंहननौदारिकशरीरौदारि-

कांगोपांगपराधातोन्नासप्रशस्तविहायोगतित्रसादिदशकसातवेदनीयोच्चैर्गोत्ररूपा षाविंशतिसंख्या वधाति । केवलं यदि
सप्तमपृथ्वीनारकः प्रथमसम्यक्त्वमुत्पादयति । ततस्तिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्वीनीचैर्गोत्राणि वक्तव्यानि । शेषं तदेव ।
तथा 'वध्यमानप्रकृतीनां स्थितिं वधाति अन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणमेव नाधिकां । योगवशाच्च प्रदेशाग्र-
मुत्कृष्टं मध्यमं जघन्यं च वधाति । तथाहि-जघन्ये योगे वर्तमानो जघन्यं प्रदेशाग्रं वधाति, मध्यमे मध्यमं, उत्कृष्टे
उत्कृष्टमिति । स्थितिग्रन्थेऽपि च पूर्णं सत्यन्यं स्थितिग्रन्थं प्राक्तनस्थितिग्रन्थापेक्षया पट्योपमसंख्येयजागन्यूनं करोति ।
तस्मिन्नपि च परिपूर्णं सत्यन्यं स्थितिग्रन्थं प्राक्तनस्थितिग्रन्थापेक्षया पट्योपमसंख्येयजागन्यूनं करोति । एवमन्यमन्यं
स्थितिग्रन्थं पूर्णपूर्वापेक्षया पट्योपमसंख्येयजागन्यूनं करोति । अशुजानां च प्रकृतीनां वध्यमानानामनुजागं विस्थानकं
वधाति । तमपि प्रतिसमयमनन्तगुणहीनं शुजानां च चतुःस्थानकं वधाति । तमपि प्रतिसमयमनन्तगुणवृद्धं । एवमसौ
कुर्वन् किं करोतीत्यत आह-'करणमित्यादि' करणं यथाप्रवृत्तं करोति । ततोऽपूर्वकरणं । ततोऽपि अनिवृत्तिकरणं ।
करणमिति परिणामविशेषः, 'करणं परिणामोऽत्र' इतिवचनप्रामाण्यात् । एतानि च त्रीण्यपि करणानि प्रत्येकमान्तमौ-
हूर्तिकानि । सर्वेषामपि करणानां काळोऽन्तर्मुहूर्तप्रमाणः । ततोऽनेन क्रमेण चतुर्थीमुपशान्ताश्चां लज्जते । सापि चान्त-
र्मुहूर्तिकी ॥ ३-४-५-६-७-८ ॥

सम्प्रति करणानामेव स्वरूपमाविधिकीर्तुराह—

अणुसमयं वदंतो अप्रवसाणाण एतगुणणाप । परिणामघाणाण दोसु विं लोगा असंखिज्जा ॥ ९ ॥

अणुसमयं, त्ति-अनुसमयं समये समयेऽध्यवसानानामनन्तगुणनया विशुद्ध्या प्रतिसमयमनन्तगुणवृद्ध्याऽध्यवसा-
 नानां विशुद्धेत्यर्थः । प्रवर्धमानो यावत् करणसमाप्तिर्भवति तावन्निरन्तरं वर्धते । कियन्ति पुनरध्यवसानानि करणेषु
 प्रत्येकं जवन्तीति चेदुच्यते—‘परिणामेत्यादि’ द्वयोरपि यथाप्रवृत्तापूर्वकरणयोः परिणामस्थानानामनुसमयं लोका असं-
 ख्येया जवन्ति । एतदुक्तं जवति—यथाप्रवृत्तकरणेऽपूर्वकरणे च प्रतिसमयमसंख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि अध्यव-
 सायस्थानानि जवन्ति । तथाहि—यथाप्रवृत्तकरणे प्रथमसमये विशोधिस्थानानि नानाजीवापेक्षयाऽसंख्येयलोकाकाशप्रदे-
 शप्रमाणानि । द्वितीयसमये विशेषाधिकानि । ततोऽपि तृतीयसमये विशेषाधिकानि । एवं तावद्वाच्यं यावच्चरमसमयः ।
 एवमपूर्वकरणेऽपि ज्ञेयम् । अमूनि चाध्यवसायस्थानानि यथाप्रवृत्तापूर्वकरणयोः संबन्धीनि स्थाप्यमानानि विषमचतु-
 रसंक्षेत्रमास्तृणन्ति । तयोरुपरि चानिवृत्तकरणाध्यवसायस्थानानि मुक्तावलीसंस्थानानि जवन्ति । उपर्युपरिमुखानि
 चामून्यनुचिन्त्यमानानि प्रतिसमयमनन्तगुणवृद्ध्या प्रवर्धमानान्यवगन्तव्यानि, तिर्यक्पटस्थानपतितानि । स्थापना चेयम् ॥ ए
 मंदविसोही पढमस्स संखजागाहि पढमसमयम्मि । उक्कस्सं उप्पिमहो एक्केकं दोण्ह जीवाणं ॥ १० ॥
 आचरमाउं सेसुक्कोसं पुव्वप्पवत्तमिश्नामं । विश्यस्स विश्यसमए जहणमवि अणंतस्स ॥ ११ ॥

मंदविसोहीत्यादि—इह कल्पनया द्वौ पुरुषौ युगपत्करणप्रतिपन्नौ विवक्ष्येते । तत्रैकः सर्वजघन्यया श्रेण्या प्रतिपन्नः,
 अपरस्तुं सर्वोत्कृष्टया विशोधिः श्रेण्या । तत्र प्रथमस्य जीवस्य प्रथमसमये मन्दा सर्वजघन्या विशोधिः सर्वस्तोका । ततो
 द्वितीयसमये जघन्या विशोधिरनन्तगुणा । ततोऽपि तृतीयसमये जघन्या विशोधिरनन्तगुणा । एवं तावद्वाच्यं यावद्य-

याप्रवृत्तकरणस्य संख्येयो जागो गतो जवति । ततः प्रथमसमये द्वितीयस्य जीवस्योत्कृष्टं विशोधिस्थानमनन्तगुणं वक्तव्यं ।
 ततोऽपि यतो जघन्यस्थानाश्लिष्टस्तस्योपरितनी जघन्या विशोधिरनन्तगुणा । ततोऽपि द्वितीये समये उत्कृष्टा विशो-
 धिरनन्तगुणा । तत उपरि जघन्या विशोधिरनन्तगुणा । एवमुपर्यधश्चकैकं विशोधिस्थानमनन्तगुणतया द्वयोर्जीवयोस्ताव-
 द्भेयं यावच्चरमसमये जघन्या विशोधिः । तत आ चरमात् चरममज्जिव्याप्य यान्यनुक्तानि स्थानानि उत्कृष्टानि विशोधि-
 स्थानानि तानि क्रमेण निरन्तरमनन्तगुणानि वक्तव्यानि । तदेवं समाप्तं यथाप्रवृत्तकरणं । अस्य च यथाप्रवृत्तकरणस्य
 पूर्वप्रवृत्तमिति द्वितीयं नाम, शेषकरणान्यां पूर्वं प्रथमं प्रवृत्तं पूर्वप्रवृत्तमिति । अस्मिंश्च यथाप्रवृत्तकरणे स्थितिघातो रस-
 घातो गुणश्रेणिया न प्रवर्तते, केवलमुक्तरूपा विशोधिरेवानन्तगुणा । यानि चाप्रशस्तानि कर्माण्यत्र स्थितो बध्नाति तेषा-
 मनुज्ञागं द्विस्थानकं बध्नाति । यानि च शुद्धानि तेषां चतुःस्थानकं । स्थितिबन्धेऽपि च पूर्णं पूर्णं सत्यन्यं स्थितिबन्धं
 पश्योपमसंख्येयजागन्यूनं बध्नाति । संप्रत्यपूर्वकरणमज्जिधीयते—‘विश्यस्सेत्यादि’ द्वितीयस्य करणस्यापूर्वकरणस्य यो
 द्वितीयः समयस्तत्र जघन्यमपि विशोधिस्थानमनन्तरोत्कृष्टात् प्रथमसमयजाविन उत्कृष्टात् विशोधिस्थानात् अनन्तगुणं
 वक्तव्यं । एतदुक्तं जवति—नेह यथाप्रवृत्तकरणे इव प्रथमतो निरन्तरं जघन्यानि विशोधिस्थानान्यनन्तगुणतया वक्त-
 व्यानि । किंतु प्रथमसमये प्रथमतो जघन्या विशोधिः सर्वस्तोका वाच्या । सापि, च यथाप्रवृत्तकरणचरमसमयजाविन
 उत्कृष्टाविशोधिस्थानादनन्तगुणा । ततः प्रथमसमय एवोत्कृष्टा विशोधिरनन्तगुणा । ततोऽपि द्वितीयसमये जघन्या
 विशोधिरनन्तगुणा । ततोऽपि तस्मिन्नेव द्वितीयसमये उत्कृष्टा विशोधिरनन्तगुणा । ततोऽपि तृतीयसमये जघन्या

विशोधिरनन्तगुणा । ततोऽपि तस्मिन्नेव तृतीयसमये उत्कृष्टा विशोधिरनन्तगुणा । एवं प्रतिसमयं तावदाच्यं यावच्चर-
मसमये उत्कृष्टा विशोधिरिति ॥ १०-११ ॥

निवयणमवि ततो से विहरसघायविश्वंधगच्छा उ । गुणसेढी वि य समगं पढमे समये पवत्तंति ॥ १२ ॥

निवयणं ति-ततः 'से' तस्यापूर्वकरणस्य निर्वचनं निश्चयमन्यथानुयायि वचनमभिधानं वक्तव्यं । तद्यथा-अपूर्वाणि
अपूर्वाणि करणानि स्थितिघातरसघातगुणश्रेणिस्थितिवन्धादीनां निवर्तनानि यस्मिन् तत् अपूर्वकरणं । तथाहि-अपूर्वक-
रणे प्रविशन् प्रथमसमय एव स्थितिघातं रसघातं गुणश्रेणिं स्थितिवन्धं चान्यं युगपदारजते । तथा चाह-'विहरसेत्यादि'
स्थितिघाते रसघातः स्थितिवन्धाच्चा गुणश्रेणिरपि च । एते चत्वारः पदार्थाः समकं युगपत् प्रथमे समये प्रवर्तन्ते ॥ १२ ॥

तत्र स्थितिघातप्रतिपादनार्थमाह—

उयहिपुहत्तुकस्सं श्यरं पल्लस्स संखतमजागो । विश्कंडगमणुजागाणं तजागा मुहुत्तंत्तं ॥ १३ ॥

अणुजागकंडगाणं बहुहिं सहस्सेहिं पूरण एक्कं । विश्करुगं सहस्सेहिं तेसिं वीयं सहस्सेहिं ॥ १४ ॥

उयहि ति-स्थितिसत्कर्मणोऽग्रिमजागाद्युत्कर्षत उदधिपृथक्त्वं उदधिपृथक्त्वप्रमाणं प्रचूतसागरोपमशतप्रमाणमित्यर्थः ।
जघन्येन पुनः पट्योपमसंख्येयजागमात्रं स्थितिकंरुकमुत्किरति । उत्कीर्य च याः स्थितीरधो न खंडयिष्यति तत्र तद-
क्षिकं प्रक्षिपति । अन्तर्मुहूर्तेन च कालेन तत् स्थितिकंरुकमुत्कीर्यते । ततः पुनरप्यधस्तात् पट्योपमसंख्येयजागमात्रं

स्थितिकं क्रमन्तर्मुद्धूतेन काखेनोत्किरति । प्रागुक्तप्रकारेणैव च निक्षिपति । एवमपूर्वकरणाद्धायां प्रज्जुतानि स्थितिसं-
 रसहस्याणि व्यतिक्रामन्ति । तथा च सति यत् अपूर्वकरणस्य प्रथमसमये स्थितिसत्कर्मासीत्, तत्तस्यैव चरमसमये
 संख्येयगुणहीनं जातं । संप्रति रसपातोऽभिधीयते—‘अणुजागाणेत्यादि’ अणुजानां प्रकृतीनां यदनुजागसत्कर्म तस्यान-
 न्ततमं जागं मुक्त्वा शेषाननन्ताननुजागजागान् अन्तर्मुद्धूतेन काखेनाशेषानपि विनाशयति । ततः पुनरपि तस्य प्राग्मु-
 कस्यानन्ततमस्यानन्ततमं जागं मुक्त्वा शेषान् अनुजागजागान् अन्तर्मुद्धूतेन काखेन विनाशयति । एवमनेकान्यनुजाग-
 रांसहस्याणि एकस्मिन् स्थितिसंखंडे व्यतिक्रामन्ति । तेषां च स्थितिसंखानां सहस्रैर्द्वितीयमपूर्वकरणं परिसमाप्यते । संप्रति
 स्थितिवन्धाद्धा जग्यते—अपूर्वकरणस्य प्रथमसमयेऽन्य एवापूर्वः पट्योपमसंख्येयजागहीनः स्थितिवन्ध आरभ्यते ।
 स्थितिपातस्थितिवन्धौ युगपदेवारन्येते, युगपदेव च निष्ठां यातः ॥ १३-१४ ॥

अधुना गुणश्रेणिस्वरूपमाह—

गुणसेढी निस्केवो समये समये असंखगुणणाए । अद्धाडुगाइरित्तो सेसे सेसे य निस्केवो ॥ १५ ॥

गुणसेढि ति—यत्स्थितिकं क्रमं पातयति तन्मध्यादधिकं गृहीत्वा उदयसमयादारन्य प्रतिसमयमसंख्येयगुणनया निक्षि-
 पति । तद्यथा—उदयसमये स्तोके । द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं । ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणं । एवं तावच्चक्रव्यं
 यावदन्तर्मुद्धूर्तचरमसमयः । तच्चान्तर्मुद्धूर्तमपूर्वकरणानिवृत्तिकरणकावात् मनागतिरिक्तं वेदितव्यं । अक्षरयोजना त्वयं—
 गुणश्रेण्यां निक्षेपः समये समयेऽसंख्येयगुणनया पूर्वपूर्वसमयापेक्षया उत्तरोत्तरसमये वृद्ध्यात्मकया । सोऽपि च निक्षेपोऽ-

द्वाधिकातिरिक्तः अपूर्वकरणनिवृत्तिकरणकालाज्यामन्यधिकः । एष प्रथमसमयगृहीतदक्षिकनिक्षेपविधिः । एवं द्वितीयादि-
समयगृहीतानामपि दक्षिकानां निक्षेपविधिर्दृष्टव्यः । अन्यच्च गुणश्रेणिरचनाय प्रथमसमये दक्षिकं यजृह्यते तत्स्तोकं । द्वितीयस-
मयेऽसंख्येयगुणं । ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणं । एवं तावद्वाच्यं यावद्गुणश्रेणिकरणचरमसमयः । तथाऽपूर्वकरणसमयेषु
अनिवृत्तिकरणसमयेषु चानुजवतः क्रमशः क्षीयमाणेषु सत्सु गुणश्रेणिदक्षिकनिक्षेपः शेषे शेषे जवति, उपरि च न वर्धते ॥ १५ ॥

संप्रत्यनिवृत्तिकरणस्वरूपमाह—

अनियद्विम्बि वि एवं तुल्ले काले समा तर्ज नामं । संखिज्जाश्मे सेसे निन्नमुहुत्तं अहो मुच्चा ॥ १६ ॥

किंचूणमुहुत्तसमं विश्वंधरुण्णं अंतरं किच्चा । आवलिडुगेक्कसेसे आगाल उदीरणा समिया ॥ १७ ॥

अनियद्विम्बि ति—यथाऽपूर्वकरणप्रथमसमयादारज्य स्थितिघातादयो युगपत्प्रवर्तमाना उक्ता एवमनिवृत्तिकरणेऽपि
वक्तव्याः । ‘तुल्ले काले समा तर्ज नामं ति’ तुल्ले समाने काले यतः समा सर्वेषामपि तत्प्रविष्टानां विशोधिर्भवति, न विषमा,
ततो नाम सान्वयं निर्वचनीयं अनिवृत्तिकरणमिति । एतदुक्तं जवति—अनिवृत्तिकरणस्य प्रथमसमये ये वर्तन्ते ये च वृत्ता
ये च वर्तिष्यन्ते तेषां सर्वेषामपि समा एकरूपा विशोधिः । द्वितीयसमयेऽपि च ये वर्तन्ते ये च वृत्ता ये च वर्तिष्यन्ते, तेषा-
मपि सर्वेषां परस्परं समा विशोधिः । नवरं प्रथमसमयजाविविशोध्यपेक्षयाऽनन्तगुणा । एवं तावद्वक्तव्यं यावदनिवृत्ति-
करणचरमसमयः । तत एवमस्मिन् करणे प्रविष्टानां तुल्यकालानामसुमतां परस्परमध्यवसानानां या निवृत्तिर्व्यावृत्तिः
सा न विद्यत इत्यनिवृत्तिकरणमिति नाम । अस्मिन्निवृत्तिकरणे यावन्तः समयास्तावन्ति अध्यवसायस्थानानि पूर्व-

स्मात् पूर्वस्मादनन्तगुणवृद्धानि । 'संख्यजेत्यादि' अनिवृत्तिकरणाज्ज्ञायाः संख्येयेषु जागेषु गतेषु सत्सु एकस्मिंश्च जागे संख्येयतमे शेषे तिष्ठति अन्तर्मुदूर्तमात्रमधो मुक्त्वा मिथ्यात्वस्यान्तरकरणं करोति । अन्तरकरणकरणकालश्चान्तर्मुदूर्त-
प्रमाणः प्रथमस्थितेः किञ्चिद्भूतोऽजिनवस्थितिवन्धाज्ज्ञाया समः । तथाहि-अन्तरकरणकरणप्रथमसमये एवान्यं स्थिति-
वन्धं मिथ्यात्वस्यारजते । स्थितिवन्धान्तरकरणे च युगपदेव परिसमापयति । अन्तरकरणे च क्रियमाणे गुणश्रेणैः संख्ये-
यतमं जागमन्तरकरणदक्षिणेन सहोत्क्रियति उत्कीर्यमाणं च दक्षिणं प्रथमस्थितौ द्वितीयस्थितौ च प्रक्षिपति । अन्तर-
करणाद्याधस्तनी स्थितिः प्रथमा स्थितिरित्युच्यते । उपरितनी तु द्वितीया । प्रथमस्थितौ च वर्तमान उदीरणाप्रयोगेण
दक्षिणं प्रथमस्थितिसत्त्वं दक्षिणं समाकृष्योदयसमये प्रक्षिपति सा उदीरणा । यत्पुनः द्वितीयस्थितेः सकाशादुदीरणा-
प्रयोगेण समाकृष्योदये प्रक्षिपति स आगाल इति । उदीरणाया एव विशेषप्रतिपत्त्यर्थमिदं द्वितीयं नाम पूर्वसूरिजिरा-
वेदितं । उदयोदीरणान्यां च प्रथमां स्थितिमनुजयन् तावज्जतो यावदावलिकादिकं शेषं, तिष्ठति । तस्मिंश्च स्थिते
आगालो न जयति, किंतु केवलोदीरणैव । साप्युदीरणा तावदावदावलिकाशेषो न जयति । आवलिकायां च शेषी-
चतायामुदीरणापि निवर्तते । ततः केवलेनैवोदयेन तामावलिकामनुजयति । तस्यामपि चापगतायामुदयोऽपि मिथ्यात्वस्य
विनिवर्तते, तद्वलिकानायात् । तस्मिंश्चापगते सत्यौपशमिकं सम्यक्त्वमवाप्नोति ॥ १६-१७ ॥

तथा चाह—

मिथुनुदय खीणे लहय सन्मत्तमोवसमियं सो । लंजेण जस्स लप्पइ आयहियमलळुपुवं जं ॥ १८ ॥

मिथुचुदए चि-मिथ्यात्वस्योदये शीणे सति स जीव उक्तेन प्रकारेणौपशमिकं सम्यक्त्वं लज्जते । यस्य सम्यक्त्वस्य
 लाजेन यदात्महितमलब्धपूर्वमर्हदादितत्त्वप्रतिपत्त्यादि तद्वज्जते । तथाहि—सम्यक्त्वलाजे सति जात्यन्धस्य पुंसश्चक्षु-
 र्वाजे ए (५) य जन्तोर्यथावस्थितवस्तुतत्त्वावलोको जवति । महाव्याध्यजिज्ञूतस्य व्याध्यपगमे इव महांश्च प्रमोदः ।
 तदुक्तं—“जात्यन्धस्य यथा पुंसश्चक्षुर्वाजे शुचोदये । सदृशं तथैवास्य सम्यक्त्वे सति जायते ॥ १ ॥ आनन्दो जायतेऽ-
 त्यन्तं तात्त्विकोऽस्य महात्मनः । सद्वाध्यपगमे यद्व्याधितस्य सदौपधात् ॥ २ ॥” इति ॥ १७ ॥

तं कालं वीयति इतिहाणुजागेण देसघाट्ट ४ । सम्मत्तं सन्मिस्सं मिच्छत्तं संवघाईत्तं ॥ १८ ॥

तं चि-‘तं कालं’ तस्मिन् काले यतोऽनन्तरसमये औपशमिकसम्यग्दृष्टिर्न विप्यति, तस्मिन् प्रथमस्थितौ चरमसमये
 इत्यर्थः । मिथ्यादृष्टिः सन् द्वितीयं द्वितीयस्थितिगतं दक्षिकमनुजागेनानुजागजेदेन त्रिधा करोति । तद्यथा-शुद्धमर्धवि-
 शुद्धमविशुद्धं च । तत्र शुद्धं सम्यक्त्वं, तच्च देशघाति, देशघातिरसोपेतत्वात् । अर्धविशुद्धं सम्यग्मिथ्यात्वं, तच्च सर्व-
 घाति, सर्वघातिरसोपेतत्वात् । अशुद्धं मिथ्यात्वं, तदपि सर्वघाति । तथा चाह-सन्मिश्रं मिश्रसहितं मिथ्यात्वं सर्वघाति ॥ १८ ॥

पढमे समए थोवो सम्मत्ते मीसए असंखगुणो । अणुसमयमवि य कमसो चिन्नमुहुत्ता हि विप्राज्ज ॥ १९ ॥

पढमे चि-औपशमिकसम्यक्त्वलाजप्रथमसमयादारभ्य मिथ्यात्वदक्षिकं गुणसंक्रमेण सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः संक्रम-
 यति । तद्यैवं-प्रथमसमये स्तोको दक्षिकनिक्षेपः सम्यक्त्वे । ततो मिश्रेऽसंख्येयगुणः । ततोऽपि द्वितीये समये सम्य-

कृत्येऽसंख्येयगुणः । ततोऽपि तस्मिन्नेव द्वितीये समये सम्यग्मिथ्यात्वेऽसंख्येयगुणः । एवमनुसमयं प्रतिसमयं क्रमशः
क्रमेण तावद्वक्तव्यं यावदन्तर्मुहूर्तं । ततः परं विध्यातसंक्रमः प्रागजिहितस्वरूपः प्रवर्तते ॥ २० ॥

विश्रसघातं गुणसेढी वि य तावं पि आउवज्जाणं । पढमविश्रं एगडुगावलिसेस त्ति मिठत्ते ॥ २१ ॥

विश्रं त्ति-यावद्गुणसंक्रमस्तावदायुर्वर्जानां सप्तानां कर्मणां स्थितिघातो रसघातो गुणश्रेणिर्वा प्रवर्तते । गुणसंक्रमे
ष निवर्तमाने ता अपि निवर्तन्ते । मिथ्यात्वस्य पुनः प्रथमस्थितौ यावदेका आवलिका शेषा न जयति, तावन्मिथ्या-
त्वस्य स्थितिघातरसघातौ जयतः । आवलिकायां तु शेषीजृतायां तौ निवृत्तौ । यावच्च प्रथमस्थितौ द्वे आवलिके शेषे
न जयतस्तावद्गुणश्रेणिरपि मिथ्यात्वस्य प्रायस्तिष्ठ । आवलिकाद्विके तु शेषीजृते गुणश्रेणिर्निवृत्ता । तदेवमन्तरकरणे
प्रविष्टः सन् प्रथमसमयादारभ्य औपशमिकसम्यग्दृष्टिस्तावदजृत् यावदन्तर्मुहूर्तं ॥ २१ ॥

ततः संप्रति यत्करोति तदाह—

उवसंतज्जा थंते विहिणा उंकट्टियस्स दलियस्स । अप्रवसाणणुरूवस्सुदणं तिसु एक्कयरयस्स ॥ २२ ॥

उवसंतज्जं त्ति-औपशमिकसम्यक्त्वाद्वाया अन्ते पर्यन्ते किञ्चित्समधिकावलिकाशेषे वर्तमानस्त्रयाणामपि द्वितीय-
स्थितिगतानां सम्यक्त्वादिपुद्गलानां दक्षिणमध्यवसायविशेषेण समाकृष्यान्तरकरणपर्यन्तावलिकायां प्रक्षिपति । तत्र
प्रथमसमये प्रजृत्तं । द्वितीयसमये स्लोकं । तृतीयसमये स्लोकतरं । एवं तावद्वक्तव्यं यावदावलिकाचरमसमयः । तानि चैवं दक्षि-
कानि निरूप्यमाणानि गोपुत्रसंस्थानसंस्थितानि जयन्ति । ततश्चावलिकामात्रे कालेऽन्तरकरणस्य शेषे श्रमीषां त्रयाणामे-

कतरस्य दक्षिकस्योदयो जवति । किंविशिष्टस्येत्याह—अध्यवसायानुरूपस्य । एतदुक्तं जवति—यदि तदानीं शुभः परिणाम-
स्तर्हि सम्यक्त्वदक्षिकस्योदयः । मध्यमश्चेत्परिणामस्तर्हि सम्यग्मिथ्यात्वदक्षिकस्य । जघन्यश्चेत्ततो मिथ्यात्वदक्षिकस्येति ॥ २२ ॥
सम्मत्तपठमलंजो सर्वोवसमा तदा विगिष्ठो य । ठालिगसेसाएँ परं आसाणं कोइ गठेज्जा ॥ २३ ॥

सम्मत्त ति—एष औपशमिकसम्यक्त्वप्रथमलान्जो मिथ्यात्वस्य सर्वोपशमाज्जवति, नान्यथा । तथा प्रथमस्थित्यपेक्षया
विप्रकर्षश्च बृहत्तरान्तर्मुहूर्तकालप्रमाणश्च । एष सम्यक्त्वप्रथमलान्जः । अस्मिंश्च सम्यक्त्वे लज्ज्यमाने सति कश्चित्सम्य-
क्त्वेन समं देशविरतिं सर्वविरतिं वा प्रतिपद्यते । उक्तं च शतकबृहच्चूर्णौ—“उवसमसम्मदिठी अंतरकरणछिज्जं कोई
देसत्रिय पि छजेइ, कोई पमत्तापमत्तजावं पि, सासायणो पुण न किं पि छहेइ ति” एतत्सम्यक्त्वाद्वायां च जघन्यतः
समयशेषाया परं उत्कर्षतः पडावल्लिकाशेषाया कश्चित् आसादनं सासादनत्वं याति । स च नियमात्तदनन्तरं मिथ्या-
त्वमेव प्रतिपद्यते ॥ २३ ॥

संप्रति सम्यग्दृष्टेः स्वरूपमाह—

सम्मदिठी जीवो उवइठं पवयणं तु सइहइ । सइहइ असप्पावं अजाणमाणो गुरुनियोगा ॥ २४ ॥

सम्मदिठि ति—सम्यग्दृष्टिर्जीवो गुरुत्तरूपदिष्टं प्रवचनं नियमात् यथावत् श्रज्जते । एवं तुरेवकारार्थो जिनक्रमश्च । यः
पुनः सम्यग्दृष्टिरपि असप्पावमसद्भूत प्रवचनं श्रद्धधाति सोऽवश्यमजानन् स्वयं सम्यक्परिज्ञानविकलः सन् । यद्वा गुरो-
स्तथाधिपसम्यक्परिज्ञानविकलस्य मिथ्यादृष्टेर्वा जमात्तिप्रख्यस्य नियोगादाज्ञापारतंत्र्यात्, नान्यथा ॥ २४ ॥

मिथ्यादृष्टेः स्वरूपमाह—

मिथ्यादृष्टी नियमा ज्वइष्टं पवयणं न सदृष्टं । सदृष्टं असप्रावं ज्वइष्टं वा अणुवइष्टं ॥ २५ ॥

मिथ्यादृष्टि ति-मिथ्यादृष्टिर्जीवो गुरुत्तरूपदिष्टं प्रवचनं नियमात् न श्रद्धते न सम्यग्ज्ञावेनात्मनि परिणमयति, श्रद्धते चेत् उपदिष्टमनुपदिष्टं वा प्रवचनं तर्हि असद्भूतं मिथ्यारूपमित्यर्थः । श्रद्धते, न सम्यग्यथावदिति ॥ २५ ॥
सम्मामिथ्यादृष्टी सागारे वा तद्वा अणागारे । अहं चंजणोग्गहम्मि य सागारे होइ नायवो ॥ २६ ॥

सम्मामिथ्यादृष्टि ति-सम्यग्मिथ्यादृष्टिरूपयोगे चिन्त्यमानः साकारोपयोगे वा ज्वति, अनाकारोपयोगे वा ? । यदि साकारोपयोगे तर्हि व्यञ्जनावग्रह एव व्यावहारिकेऽव्यक्तज्ञानरूपे ज्वति, नार्थावग्रहे । यस्मात्संशयज्ञानिप्रख्यो जिन-प्रपन्नानुरागविषेपविकलः सम्यग्मिथ्यादृष्टिर्विपर्ययते, न सम्यग्निश्चयज्ञानी । संशयज्ञानिप्रख्यता च व्यञ्जनावग्रह एवेति ॥ २६ ॥

तदेवं कृता सम्यक्त्वोत्पादप्ररूपणा । संप्रति चारित्रमोहनीयस्योपशमनाऽजिधीयते, तत्र यश्चारित्रमोहनीयोपशम-नामारनते तमाह—

वेयगसम्मदिष्टी चरित्तमोहुवसमाएँ चिठंतो । अजउं देसजई वा विरतो व विसोहिअझाए ॥ २७ ॥

वेयग ति-चारित्रमोहनीयोपशमनाय चेष्टते यत्तते । वेदकसम्यग्दृष्टिः क्षायोपशमिकसम्यग्दृष्टिर्न प्राग्व्यावर्णितोपश-मिकसम्यक्त्वयुक्तः । स चायतोऽविरतः देशयतिर्वा देशविरतो वा सर्वविरतो वा, एतेषां च प्रत्येकं द्वे द्वे श्रद्धे ज्वतः । तद्यथा—संश्लेशाद्धा विशोध्यद्धा च । तत्र विशोध्यद्धायां वर्तमानश्चारित्रमोहनीयोपशमनाय यत्तते, न संश्लेशाद्धायां ॥ २७ ॥

एतेषां चाविरतादीनां त्रयाणामपीदं लक्षणं—

अष्टाणाण्युवगमजयणाहजर्त अवज्जाविरईए । एगं वयाइ चरिमो अणुमइमित्तो त्ति देसजई ॥ १७ ॥

अणुमइविरजयजई दोण्ह वि करणाणि दोण्हि न उ तईयं । पछा गुणसेढी सिं तावइया आक्षिगा जप्पिं १ए

अष्टाणेत्यादि—तत्र यो व्रतानि न जानाति, न चान्युपगच्छति, न तत्पादनाय यतते, सोऽज्ञानानन्युपगमायतनाज्जि-
रविरतः । अत्र च त्रिजिः पदैरष्टौ जङ्गाः तत्राद्येषु सप्तसु जङ्गेषु नियमादविरतोऽयतो व्रतान्ति, घुणाहरन्यायेन पाक्षि-

१ नो जाणइ नो आदरइ नो पालइ जिणधम्मो । तिपएहि अट्ठ भंगा, सेसा दिट्ठन्तया नेया ॥ १ ॥ सम्मं न याण (सम्मत्तज्जाणं) तेवल्लिगंधारया अगिंयत्थ सेणि-
याइया । पंचुत्तरसुर संविग्गपक्खिणो अट्ठमेसु जई ॥ २ ॥ पट्टमा मिच्छहिंसी चउरो संसारभमणद्वेउ त्ति । इयरा सम्महिंसी, अरिहा निब्बाणगमणस्स ॥ ३ ॥ स्थापना चेयम्—

१ न जाणइ, न आदरइ
न पालइ, सर्वलोक

२ न जाणइ, न आदरइ
पालइ, तपस्वी

३ न जाणइ, आदरइ
न पालइ पार्श्वस्थ,

४ न जाणइ, आदरइ
पालइ, अगीतार्थ

५ जाणइ, न आदरइ
न पाले, ध्रेणिकादिक

६ जाणइ, न आदरइ
पालइ, अनुत्तरदेव

७ जाणइ, आदरइ

८ न पालइ, सविमपाक्षिक

९ जाणे, आदरे,
पालइ, महाव्रतधारी

नान्यपि न फल्यन्ति जयन्ति, किंतु सम्यग्ज्ञानसम्यग्ग्रहणपुरस्सरपाखितानि । तत्राद्येषु चतुर्षु सम्यग्ज्ञानाज्ञाव, उत्तरेषु
 च त्रिषु सम्यग्ग्रहणमन्यरूपाखनाज्ञावः, इति आद्येषु मत्सु जज्ञेषु वर्तमानो नियमादविरतः । चरमे तु जज्ञे वर्तमानो
 देशविरतो जयति, देशतोऽप्यस्य पापस्य विरतिर्विरतिसज्ञावात् । स चैकप्रज्ञादिः एकप्रतग्राही, द्विप्रतग्राही, एवं ताव-
 द्देश्यो यावच्चरमोऽनुमतिमात्रोऽनुमतिमात्रमेव । शेषं तु पापं सकलमपि तेन प्रत्याख्यातं । अनुमतिरपि त्रिधा-प्रतिसे-
 वनानुमतिः, प्रतिश्रयणानुमतिः, संवासानुमतिश्च । तत्र यः स्वयं परैर्वा कृतं पापं श्लाघते सावधारंज्ञोपपन्नं वाऽशनाद्यु-
 पतुंक्ते, तदा तस्य प्रतिसेवनानुमतिः । यदा तु पुत्रादिभिः कृतं पापं शृणोति, श्रुत्या चानुमनुते, न च प्रतिषेधति, तदा
 प्रनिश्रयणानुमतिः । यदा पुनः सावधारंज्ञप्रवृत्तेषु पुत्रादिषु केवलं ममत्वमात्रयुक्तो जयति, नान्यत् किंचित्प्रतिशृणोति
 श्लाघते वा, तदा संवासानुमतिः । तत्र यः संवासानुमतिमात्रमेव सेवते, स चरमो देशविरतः, स चान्यसर्वश्रावकाणां
 गुणोत्तमः । यः पुनः संवासानुमतेरपि विरतः, स यतिरित्युच्यते । कथं पुनर्देशविरतिसर्वविरत्योर्लज्जः ? उच्यते 'दोषहे-
 त्वादि' द्वयोरपि देशविरतिमर्गविरत्योः प्रतिपत्तौ हे कारणे यथाप्रवृत्तकरणापूर्वकरणाख्ये जयतः, न तु तृतीयमनिवृत्ति-
 करणं । कथमिति चेदुच्यते-इह करणकाष्ठात्प्रागप्यन्तर्मुहूर्तं यावत् प्रतिसमयमनन्तगुणवृद्ध्या विशुद्ध्या प्रवर्धमानोऽशु-
 जानां कर्मणामनुनागं विम्वानकं करोतीत्यादि तदेव यत्कथं यावद्यथाप्रवृत्तं करणं, तदपि तथैव यत्कथं । ततोऽपूर्व-
 करणं, तदपि तथैव । नयरमिह गुणश्रेणिर्न यत्कथं । अपूर्वकरणाख्यायां च परिसमाप्त्यामनन्तरसमये नियमादेशवि-
 रतिं गर्गविरतिं वा प्रतिपद्यते । ततोऽनिवृत्तिकरणं तृतीयमिति नाप्यप्यते । इह यद्यविरतः सन् यत्रोक्ते कारणे करोति ।

ततो देशविरतिं सर्वविरतिं वा प्रतिपद्यते । अथ देशविरतस्तर्हि सर्वविरतिमेव । 'पञ्चेत्यादि' द्वयोः करणयोगंतयोः सतोः पश्चाद्देशविरतिं सर्वविरतिं वा प्रतिपन्नः सन् उदयावलिकाया उपरि गुणश्रेणिमारचयति । तां च तावतीमन्तर्मुहूर्तप्रमाणं प्रति समयंदक्षिकरचनामधिकृत्या संख्येयगुणवृद्धामारचयति । तथा देशविरतः सर्वविरतो वा स्वप्रतिपत्त्यनन्तर्गमन्तर्मुहूर्तं कालं यावदवश्यं प्रवर्धमानपरिणामो जवति । तत ऊर्ध्वं त्वनियमः । कोऽपि हि प्रवर्धमानपरिणाम एव जवति । कोऽपि स्वज्ञावस्थः । कोऽपि हीनपरिणामः । तत्र स्वज्ञावस्थे हीनपरिणामे वा देशविरते सर्वविरते वा स्थितिघातरसघातौ न जवतः ॥२७-२८॥
परिणामपञ्चया उ णाजोगगया गया अकरणा उ। गुणसेढी सिं निच्चं परिणामां हाणिबुद्धिजुया ॥३०॥

परिणाम सति-परिणामप्रत्ययात् परिणामहासात् कारणादित्यर्थः । अनाजोगगता आजोगरहिता ये देशविरतिपरिणामात् सर्वविरतिपरिणामाद्वा गताः परित्रष्टास्ते अकरणाः करणरहिता एव जूयोऽपि तां पूर्वप्रतिपन्नां देशविरतिं सर्वविरतिं वा प्रतिपद्यन्ते । एतदुक्तं जवति-ये आजोगमन्तरेण कथञ्चित् परिणामहासतो देशविरता अविरतिं गताः, सर्वविरताश्च देशविरतिमविरतिं वा गताः, ते परिणामवशेन जूयोऽपि तामेव पूर्वप्रतिपन्नां देशविरतिं सर्वविरतिं वा प्रतिपद्यमाना अकृतकरणा एव प्रतिपद्यन्ते । ये पुनराजोगतो देशविरतेः सर्वविरतेर्वा प्रतिपत्तिताः, आजोगेनैव च मिथ्यात्वं गताः, ते पुनरपि जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तेन कालेन उत्कर्षतः प्रजूतेन कालेन देशविरतिं सर्वविरतिं वा प्रतिपत्तुकामा उक्तप्रकारेण करणपुरःसरमेव प्रतिपद्यन्ते । तथा यावद्देशविरतिं सर्वविरतिं वा प्रतिपालयति तावद्गुणश्रेणिमपि समयं समये करोति । नवरं प्रवर्धमानपरिणामस्तत्तत्परिणामानुसारेण कदाचिदसंख्येयज्ञागाधिकां कदाचित्संख्येयज्ञा-

गाधिकां कदाचिदसंख्येयगुणां कदाचिदसंख्येयगुणां करोति । ह्रीयमानं परिणामस्तुक्तप्रकारेण ह्रीयमानां, अवस्थितपरिणामस्तु तावन्मात्रमिति । एषा चैवं दक्षिकापेक्षया द्रष्टव्या । कावतः पुनः सर्वदापि तावन्मात्रैव । अथश्च क्रमशोऽनुजयतः क्षीयमाणेषु समयेषूपर्युपरि वर्धते इति ॥ ३० ॥

तदेवमुक्तो देशविरतिसर्वविरतिलाजः । संप्रत्यनन्तानुबन्धिनां विसंयोजना ज्ञेयते । अथ चारित्रमोहनीयोपशमनाधिकारे किमर्थमनन्तानुबन्धिनां विसंयोजनाऽभिधीयते ? उच्यते-इह यश्चारित्रमोहनीयमुपशमयितुमारजते सोऽवश्यमनन्तानुबन्धिनो विसंयोजयति । तेन तद्विसंयोजना नियमादिह वक्तव्या । तांश्चानन्तानुबन्धिनः श्रेणिमप्रतिपद्यमाना अपि वेदकसम्यग्दृष्टयश्चतुर्गतिका विसंयोजयन्ति । तथा चाह-

चतुर्गत्या पञ्जात्ता तिन्नि वि संयोयणा विजोयंति । करणेहिँ तीहिँ सहिया नंतरकरणं उवसमो वा ३१

चतुर्गत्य त्ति-चतुर्गतिका नैरधिकतिर्यङ्मानुष्यदेवाः सर्वाजिः पर्याप्तिजिः पर्याप्ताः त्रयोऽपि अविरतदेशविरतसर्वविरताः । तत्राविरतसम्यग्दृष्टयश्चतुर्गतिकाः, देशविरतास्तिर्यङ्मो मनुष्या वा, सर्वविरता मनुष्या एव, संयोजनान् अनन्तानुबन्धिनो विसंयोजयन्ति विनाशयन्ति । किंविशिष्टाः सन्त इत्याह-करणैस्त्रिजिः सहिताः । करणानि प्रागिव वक्तव्यानि । नवरमिहान्तरकरणं न वक्तव्यं, उपशमो वा । उपशमश्चानन्तानुबन्धिनां न ज्ञवतीति गाथाह्वयार्थः । ज्ञावता त्वियम्-अनन्तानुबन्धिनः रूपयितुं यथाप्रवृत्तादीनि त्रीणि करणानि प्रारजन्ते । करणवक्तव्यता च सर्वापि प्रागिवात्रापि वेदितव्या । नवरमिहापूर्वकरणे प्रथमसमयादेवारन्यानन्तानुबन्धिनां गुणसंक्रमोऽपि वक्तव्यः । तद्यथा-अपूर्व-

करणस्य प्रथमसमयेऽनन्तानुबन्धिनां दक्षिकं शेषकषायरूपपरप्रकृतौ स्तोकं संक्रमयति । ततो द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं । ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणमित्येवं वक्तव्यं । एष गुणसंक्रमः । अनिवृत्तिकरणे च प्रविष्टः सन् प्रागुक्तस्वरूपेणोद्धतना-
संक्रमेण निरवशेषान् विनाशयति । किंत्वधस्तादावलिकामात्रं मुञ्चति । तदपि च स्तिबुकसंक्रमेण वेद्यमानासु प्रकृतिषु
संक्रमयति । ततोऽन्तर्मुहूर्तात्परतोऽनिवृत्तिकरणपर्यवसाने शेषकर्मणां स्थितिघातरसघातगुणश्रेणयो न जवन्ति, किंतु
स्वभावस्य एव जवति ॥ ३१ ॥

तदेवमुक्ताऽनन्तानुबन्धिनां विसंयोजना । ये त्वाचार्या अनन्तानुबन्धिनामप्युपशमनां मन्यन्ते तन्मतेनोपशमना-
विधिः पडशीतिवृत्तेरवसेयः । संप्रति दर्शनमोहनीयरूपणाविधिमाह—

दंसणमोहे वि तहा कयकरणद्धाएँ पठिमे होइ । जिणकालगो मणुस्सो पठवगो अठवासुप्पि ॥३२॥

दंसणमोहे वि त्ति—इह दर्शनमोहनीयरूपणायाः प्रस्थापक आरंभको मनुष्यो जिनकालको जिनकालसंज्ञवी । जिन-
कालश्च रूपजजिनविचरणकालप्रच्युतिको जंबूस्वामिकेवल्लोत्पत्तिलाज्जपर्यवसानो वेदितव्यः । तथा वर्षाष्टकस्योपरि वर्तमानो
वज्रर्षजनाराचसंहननश्च जवति । दर्शनमोहेऽपि च रूपणा तथैव वक्तव्या, यथा प्रागनन्तानुबन्धिनामुक्ता । तत्र यद्य-
प्येवं सामान्येनोक्तं तथापि किञ्चिद्विशेषतोऽभिधीयते—इह दर्शनमोहनीयरूपणार्थमन्युद्यतस्त्रीणि करणान्यारजते ।
तद्यथा—यथाप्रवृत्तिकरणमपूर्वकरणमनिवृत्तिकरणं च । एतानि च त्रीण्यपि करणानि प्रागिव वक्तव्यानि । नवरमपूर्वकर-
णस्य प्रथमसमये एवानुदितयोर्मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोर्दक्षिकं गुणसंक्रमेण सम्यक्त्वे प्रक्षिपति । उद्धतनासंक्रमसपि

गाधिकां कदाचित्संख्येयगुणं कदाचिदसंख्येयगुणं करोति । ह्रीयमानपरिणामस्तृक्तप्रकारेण ह्रीयमानां, अवस्थितपरिणामस्तु तावन्मात्रमिति । एषा चैवं दक्षिणपेक्षया द्रष्टव्या । कावतः पुनः सर्वदापि तावन्मात्रैव । अधश्च कमशोऽनुजयतः ह्रीयमाणेषु समयेषूपर्युपरि वर्धते इति ॥ ३० ॥

तदेवमुक्तो देशविरतिसर्वविरतिसञ्ज्ञः । संप्रत्यनन्तानुबन्धिनां विसंयोजना ज्ञेयते । अथ चारित्रमोहनीयोपशमनाधिकारे किमर्थमनन्तानुबन्धिनां विसंयोजनाऽजिधीयते ? उच्यते-इह यश्चारित्रमोहनीयमुपशमयितुमारजते सोऽवश्यमनन्तानुबन्धिनो विसंयोजयति । तेन तद्विसंयोजना नियमादिह वक्तव्या । तांश्चानन्तानुबन्धिनः श्रेणिमप्रतिपद्यमाना अपि वेदकसम्यग्दृष्टयश्चतुर्गतिका विसंयोजयन्ति । तथा चाह-

चतुर्गत्या पञ्जात्ता तिस्रि वि संयोजयन्ति विजोयन्ति । करणेहिँ तीहिँ सहिँया नंतरकरणं उवसमो वा ३१

चतुर्गत्या त्रि-चतुर्गतिका नैरयिकतिर्यङ्मनुष्यदेवाः सर्वाजिः पर्याप्तिजिः पर्याप्ताः त्रयोऽपि अविरतदेशविरतसर्वविरताः । तत्राविरतसम्यग्दृष्टयश्चतुर्गतिकाः, देशविरतास्तिर्यङ्मो मनुष्या वा, सर्वविरता मनुष्या एव, संयोजनान् अनन्तानुबन्धिनो वियोजयन्ति विनाशयन्ति । किंविशिष्टाः सन्त इत्याह-करणैस्त्रिजिः सहिताः । करणानि प्रागिव वक्तव्यानि । नवरमिहान्तरकरणं न वक्तव्यं, उपशमो वा । उपशमश्चानन्तानुबन्धिनां न जयतीति गाथाह्वरार्थः । जायनास्त्रियम्-अनन्तानुबन्धिनः रूपयितुं यथाप्रवृत्तादीनि त्रीणि करणानि प्रारजन्ते । करणवक्तव्यता च सर्वापि प्रागिवात्रापि वेदितव्या । नवरमिहापूर्वकरणे प्रथमसमयादेवारन्यानन्तानुबन्धिनां गुणसंक्रमोऽपि वक्तव्यः । तद्यथा-अपूर्व-

करणस्य प्रथमसमयेऽनन्तानुबन्धिनां दक्षिणं शेषकषायरूपपरप्रकृतौ स्तोकं संक्रमयति । ततो द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं । ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणमित्येवं वक्तव्यं । एष गुणसंक्रमः । अनिवृत्तिकरणे च प्रविष्टः सन् प्रागुक्तस्वरूपेणोद्भूतना-
संक्रमेण निरवशेषान् धिनाशयति । किंत्वधस्तादावलिकामात्रं मुञ्चति । तदपि च स्तिबुकसंक्रमेण वेद्यमानासु प्रकृतिषु
संक्रमयति । ततोऽन्तर्मुहूर्तात्परतोऽनिवृत्तिकरणपर्यवसाने शेषकर्मणां स्थितिघातरसघातगुणश्रेणयो न जवन्ति, किंतु
स्वजावस्थ एव जवति ॥ ३१ ॥

तदेवमुक्ताऽनन्तानुबन्धिनां विसंयोजना । ये त्वाचार्या अनन्तानुबन्धिनामप्युपशमनां मन्यन्ते तन्मतेनोपशमना-
विधिः षडशीतिवृत्तेरवसेयः । संप्रति दर्शनमोहनीयरूपणाविधिमाह—

दंसणमोहे वि तद्वा कयकरणग्गाए पष्ठिमे होइ । जिणकालगो मणुस्सो पठवगो अठवासुप्पि ॥३२॥

दंसणमोहे वि ति-इह दर्शनमोहनीयरूपणायाः प्रस्थापक आरंजको मनुष्यो जिनकालको जिनकालसंज्ञवी । जिन-
कालश्च रूपजजिनविचरणकालप्रकृतिको जंबूस्वामिकेवल्लोत्पत्तिलाजपर्यवसानो वेदितव्यः । तथा वर्षाष्टकस्योपरि वर्तमानो
वज्रपजनाराचसंहननश्च जवति । दर्शनमोहेऽपि च रूपणा तथैव वक्तव्या, यथा प्रागनन्तानुबन्धिनामुक्ता । तत्र यद्य-
प्येवं सामान्येनोक्तं तथापि किञ्चिद्विशेषतोऽभिधीयते-इह दर्शनमोहनीयरूपणार्थमन्युद्यतस्त्रीणि करणान्यारजते ।
तद्यथा-यथाप्रवृत्तकरणमपूर्वकरणमनिवृत्तिकरणं च । एतानि च त्रीण्यपि करणानि प्रागिव वक्तव्यानि । नवरमपूर्वकर-
णस्य प्रथमसमये एवानुदितयोर्मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोर्दक्षिणं गुणसंक्रमेण सम्यक्त्वे प्रक्षिपति । उद्भूतनासंक्रममपि

तयोरेवमारजते । तद्यथा-प्रथमस्थितिखंडं बृहत्तरमुद्धृत्यति । ततो द्वितीयं विशेषहीनं । ततोऽपि तृतीयं विशेषहीनं ।
 एवं तावदुक्तव्यं यावदपूर्वकरणचरमसमयः । अपूर्वकरणप्रथमसमये च यत् स्थितिसत्कर्मासीत्, तत्तस्यैव चरमसमये
 संख्येयगुणहीनं जातं । ततोऽनिवृत्तिकरणे प्रविशति । अत्रापि स्थितिघातादीन् सर्वानपि तथैव करोति । अनिवृत्ति-
 करणप्रथमसमये च दर्शनत्रिकस्यापि देशोपशमनानिधत्तिनिकाचना व्यवहियन्ते । दर्शनमोहनीयत्रिकस्य च स्थितिस-
 त्कर्म अनिवृत्तिकरणप्रथमसमयादारभ्य स्थितिघातादिनिर्घात्यमानं स्थितिखंडसहस्रेषु गतेष्वसंज्ञिपञ्चेन्द्रियस्थितिसत्कर्मस-
 मानं भवति । ततः स्थितिखंडसहस्रपृथक्त्वे गते सति चतुरिन्द्रियस्थितिसत्कर्मसमानं भवति । ततोऽपि तावन्मात्रेषु
 खंडेषु गतेषु त्रीन्द्रियस्थितिसत्कर्मसमानं । ततोऽपि तावन्मात्रेषु खंडेषु गतेषु द्वीन्द्रियस्थितिसत्कर्मसमानं । ततोऽपि
 तावन्मात्रेषु खंडेषु गतेष्वेकेन्द्रियस्थितिसत्कर्मसमानं । ततोऽपि तावन्मात्रेषु खंडेषु गतेषु पञ्चोपममात्रप्रमाणं भवति ।
 एतच्छृण्णिकारमतेनोक्तं । पञ्चसंग्रहकारमतेन तु पञ्चोपमसंख्येयजागमात्रं । तदुक्तं पञ्चसंग्रहे—“वित्तिखंडसहस्रां एकैकै
 श्रंतरग्निं गच्छन्ति । पविर्भवमसंखंडं दंसणसंते तलं जाए ॥१॥ (संखेज्जम) संखेज्जा जागा खंडेइत्यादि” । ‘एकैकस्मिन्नन्तरे
 इति असंज्ञिपञ्चेन्द्रियचतुरिन्द्रियादिसमानस्थितिसत्कर्मजावनानामपान्तराखे इति । तत एकं संख्येयतमं जागं मुक्त्वा शेषं
 सर्वमपि त्रयाणां दर्शनमोहनीयानां विनाशयति । ततस्तस्यापि प्राग्मुक्तसंख्येयजागस्यैकं संख्येयजागं मुक्त्वा शेषान्
 संख्येयान् जागान् विनाशयति । एवं स्थितिघाताः सहस्रशो व्रजन्ति । तदनन्तरं च मिथ्यात्वस्यासंख्येयान् जागान्
 खंडयति । सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोस्तु संख्येयान् जागान् खंडयति । तत एवं स्थितिखंडेषु प्रचूतेषु गतेषु सत्सु मिथ्या-

त्वस्य दक्षिणमावलिकामात्रं जातं । सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोस्तु पट्योपमासंख्येयजागमात्रं । अमूनि च स्थितिखंमानि
 खंड्यमानानि मिथ्यात्वसत्कानि सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः प्रक्षिपति । सम्यग्मिथ्यात्वसत्कानि सम्यक्त्वे, सम्यक्त्वस-
 त्कानि त्वधस्तात् स्वस्थाने इति । तदपि च मिथ्यात्वदक्षिणमावलिकामात्रं स्तिबुकसंक्रमेण सम्यक्त्वे प्रक्षिपति । तदन-
 न्तरं सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोरसंख्येयान् जागान् खंडयति, एकोऽवशिष्यते । ततस्तस्याप्यसंख्येयान् जागान् खं-
 यंति, एकं मुञ्चति । एवं कतिपयेषु स्थितिखंनेषु गतेषु सम्यग्मिथ्यात्वमावलिकामात्रं जातं । तदानीं च सम्यक्त्वस्य
 स्थितिसत्कर्म अष्टवर्षप्रमाणं जवति । तस्मिन्नेव च काले सकलप्रत्यूहापगतो निश्चयनयमतेन दर्शनमोहनीयदृषक
 उच्यते । अत ऊर्ध्वं सम्यक्त्वस्य स्थितिखंनमन्तर्मुहूर्तप्रमाणमुत्किरति । तद्विहिकं तूदयसमयादारज्य प्रक्षिपति । केवल-
 मुदयसमये सर्वस्तोकं । ततो द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं । ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणं । एवं तावद्वक्तव्यं यावद्दु-
 णश्रेणीशिरः । तत ऊर्ध्वं तु विशेषहीनं विशेषहीनं तावद्यावच्चरमा स्थितिः । एवमान्तर्मुहूर्तिकान्यनेकानि खंनान्युत्कि-
 रति निक्षिपति च तावद्यावद्विचरमं स्थितिखंनं । विचरमात्तु खंडाच्चरमखंडं संख्येयगुणं । तदपि च गुणश्रेण्याः संख्ये-
 यतमो जागः । अन्याश्च तदुपरि संख्येयगुणाः स्थितयः । उत्कीर्य च तद्विहिकमुदयसमयादारज्यासंख्येयगुणतया प्रक्षि-
 पति । तद्यथा-उदयसमये स्तोकं । ततो द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं । ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणं । एवं तावद्यावच्चं
 यावद्दुणश्रेणिशिरः । अत ऊर्ध्वमुत्कीर्यमाणमेव चरमस्थितिखंनं । ततो न तत्र प्रक्षिपति । चरमे च स्थितिखंने उत्कीर्णे
 सत्यसौ दृषकः कृतकरण इत्युच्यते । तथा चाह—‘कयकरणज्वापे पश्चिमे होइ ति’ पश्चिमे चरमखंने उत्कीर्णे कृतकर-

तयोरेषमारजते । तद्यथा—प्रथमस्थितिखंडं बृहत्तरमुपलभ्यति । ततो द्वितीयं विशेषहीनं । ततोऽपि तृतीयं विशेषहीनं ।
एवं तावदुक्तव्यं यावदपूर्वकरणचरमसमयः । अपूर्वकरणप्रथमसमये च यत् स्थितिसत्कर्मासीत्, तत्तस्यैव चरमसमये
संख्येयगुणहीनं जातं । ततोऽनिवृत्तिकरणे प्रविशति । अत्रापि स्थितिघातादीन् सर्वानपि तथैव करोति । अनिवृत्ति-
करणप्रथमसमये च दर्शनत्रिकस्यापि देशोपशमनानिघत्तिनिकाचना व्यवच्छिद्यन्ते । दर्शनमोहनीयत्रिकस्य च स्थितिस-
त्कर्म अनिवृत्तिकरणप्रथमसमयादारभ्य स्थितिघातादिजिघात्समानं स्थितिखंडसहस्रेषु गतेष्वसंज्ञिपञ्चेन्द्रियस्थितिसत्कर्मस-
मानं जयति । ततः स्थितिखंडसहस्रपृथक्त्वे गते सति चतुरिन्द्रियस्थितिसत्कर्मसमानं जयति । ततोऽपि तावन्मात्रेषु
खंडेषु गतेषु त्रीन्द्रियस्थितिसत्कर्मसमानं । ततोऽपि तावन्मात्रेषु खंडेषु गतेषु द्वीन्द्रियस्थितिसत्कर्मसमानं । ततोऽपि
तावन्मात्रेषु खंडेषु गतेष्वेकेन्द्रियस्थितिसत्कर्मसमानं । ततोऽपि तावन्मात्रेषु खंडेषु गतेषु पञ्चोपममात्रप्रमाणं जयति ।
एतच्छृण्णिकारमतेनोक्तं । पञ्चसंग्रहकारमतेन तु पञ्चोपमसंख्येयजागमात्रं । तदुक्तं पञ्चसंग्रहे—“वित्तिखंडसहस्रां एकैकै
श्रंतरग्मि गच्छन्ति । पल्लवमसंख्यंसे दंसणसंतं तज्जं जाण ॥१॥ (संखेज्जम) संखेज्जा जागा खंडेइत्यादि” । ‘एकैकस्मिन्नन्तरे
इति असंज्ञिपञ्चेन्द्रियचतुरिन्द्रियादिसमानस्थितिसत्कर्मजावनानामपान्तराखे इति । तत एकं संख्येयतमं जागं मुक्त्वा शेषं
सर्वमपि त्रयाणां दर्शनमोहनीयानां विनाशयति । ततस्तस्यापि प्राग्मुक्तसंख्येयजागस्यैकं संख्येयजागं मुक्त्वा शेषान्
संख्येयान् जागान् विनाशयति । एवं स्थितिघाताः सहस्रशो व्रजन्ति । तदनन्तरं च मिथ्यात्वस्यासंख्येयान् जागान्
खंडयति । सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोस्तु संख्येयान् जागान् खंडयति । तत एवं स्थितिखंडेषु प्रचूतेषु गतेषु सत्सु मिथ्या-

इनीयत्रितयमुपशमय्य, उपशमनाविधिः सकलोऽपि प्रागिव करणत्रयानुगो वेदितव्यः । नवरमन्तरकरणं कुर्वन्ननुदितयो-
र्मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः प्रथमां स्थितिमावधिकामात्रां करोति । सम्यक्त्वस्य चान्तर्मुहूर्तप्रमाणां । उत्कीर्यमाणं च
दक्षिकमन्तरकरणसत्कं त्रयाणामपि सम्यक्त्वस्य प्रथमस्थितौ प्रक्षिपति । शेषं तथैव वक्तव्यं ॥ ३३ ॥

दर्शनत्रितयमुपशमय्य किं करोतीत्यत आह—

अद्वापरिविच्छिन्नं प्रमत्त इयरे सहस्रसो किञ्चा । करणाणि तन्नि कुण्ण तद्व्यविसेसे इमे सुणसु ॥ ३४ ॥

अद्वा त्ति—अद्वापरिवृत्तिः संक्लेशविशोधिवशात् प्रमत्तजाये इतरस्मिंश्चाप्रमत्तजाये काक्षपरावृत्तिः सहस्रशः कृत्वा
चारित्रमोदनीयोपशमनाय त्रीणि करणानि यथाप्रवृत्तादीनि करोति । तानि च प्रागिव वक्तव्यानि । केवलं तृतीयेऽनि-
वृत्तिकरणे इमान् वक्ष्यमाणान् विशेषान् शृणुत ॥ ३४ ॥

तानेवाह—

अन्ताकोमाकोमी संतं अनियट्टिणो य उदहीणं । वंधो अन्तोकोमी पुवकमा हाणि अप्पवहु ॥ ३५ ॥

अन्तो त्ति—अनिवृत्तिकरणस्य प्रथमसमये आयुर्वर्जानां सप्तानां कर्मणां स्थितिसत्कर्म अन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्र-
माणं । बन्धः पुनरन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणः । सोऽपि च पूर्वक्रमेण हानिं गच्छति । तद्यथा—स्थितिवन्धे पूर्णे
सत्यन्यं स्थितिवन्धं पट्योपमसंख्येयजागहीनं करोति । तस्मिन्नपि पूर्णे सत्यन्यं स्थितिवन्धं पट्योपमसंख्येयजागहीनं
करोतीत्यादि । अद्वपवहुत्वमपि पूर्वक्रमेणैव वेदितव्यं । तद्यथा—सर्वस्तोके नामगोत्रे, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्ये । ततो

ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणि विशेषाधिकानि, स्वस्थाने तु परस्परं तुष्टयानि । ततोऽपि चारित्रमोहनीयं विशेषाधिकं । एतच्चाष्टपक्षद्वयं सर्वकालमपि द्रष्टव्यं, यावदेतत्स्थानमिति ॥ ३५ ॥

विष्कंडगमुक्कस्सं पि तस्स पल्लस्स संखत्तमजागो । विश्वंधवहुसहस्से सेक्केकं जं जणिस्सामो ॥३६॥

विष् ति-उत्कृष्टमपि स्थितिकंठकं हन्यमानं तस्य चारित्रमोहनीयोपशमकस्यानिवृत्तिकरणे प्रविष्टस्य पट्योपमसंख्येय-
तमो जागः । जपन्यमपि तस्यैतावदेव । केवलं तद्वधुतरं द्रष्टव्यं । एतदुक्तं जवति-अनिवृत्तिकरणे प्रविष्टस्य स्थितिघात-
उत्कर्षतोऽपि पट्योपमसंख्येयतमजागप्रमाण एव प्रवर्तते, नाधिकः । अनिवृत्तिकरणप्रथमतमये च तस्याप्रशस्तोपशम-
नाकरणनिधत्तिकरणनिकाचनाकरणानि व्यवधेदमायान्ति । स्थितिघातेषु सहस्रशो गतेषु सत्सु पध्यमानप्रकृतीनां बन्धः
सागरोपममद्वयपृथक्त्वप्रमाणो जवति । ततोऽनिवृत्तिकरणाज्जायाः संख्येयेषु जागेषु गतेषु सत्सु असंक्षिपञ्चेन्द्रियबन्ध-
तुष्टयः स्थितिवन्धो जवति । तदनन्तरं स्थितिरंरुपृथक्त्वे गते सति चतुरिन्द्रियबन्धसमानः स्थितिवन्धः । ततो जूयो-
ऽपि स्थितिरंरुपृथक्त्वे गते सति त्रीन्द्रियबन्धतुष्टयः स्थितिवन्धः । तत एवमेव द्वीन्द्रियतुष्टयः । ततोऽप्येवमेवैकेन्द्रि-
यबन्धतुष्टयः । इत ऊर्ध्वं स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु आयुर्वर्जानां सप्तानां कर्मणामेकैकं यज्जवति वक्तव्यं तज्जणिप्यामि ३६

तदेवाह—

पल्लदिवद्विषट्वाणि जाव पल्लस्स संखगुणहाणी । मोहस्स जाव पल्लं संखेज्जाइजागहाऽमोहा ॥ ३७ ॥
तो नयरमसंखगुणा एंक्कपहारेण तीसगाणमहो । मोहे वीसग देछा य तीसगाणुप्पि तइयं च ॥३८॥

तो तीसगाणमुपि च वीसगाइं असंखगुणणाए। तइयं च वीसगाहि य विसेसमहिंयं कमेणेति ॥३॥

पक्षेत्यादि-पट्योपमसार्धपट्योपमद्विपट्योपमानि यावत् पूर्वक्रमेणैव हानिरदृश्यद्वयं च। इयमत्र जावना-एकेन्द्रियवन्धतु-
ह्यात् वन्धादनन्तरं स्थितिखंडसहस्रेषु गतेषु नामगोत्रयोः स्थितिवन्धः पट्योपममात्रः। ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायवेदनी-
यानां सार्धपट्योपमप्रमाणः। मोहनीयस्य द्विपट्योपममानः। अमुं च पट्योपमसार्धपट्योपमादिकं स्थितिवन्धं यावत्
प्राक्तनः स्थितिवन्धः सर्वोऽपि पूर्वस्मात् पूर्वस्मात् पट्योपमस्य संख्येयतमेन जागेन हीनो हीनतरो वेदितव्यः। स्थितिसत्क-
र्मणोऽपि चादृश्यद्वयं तथैव। 'पट्वस्स संखगुणहाणि चि' पट्यस्य पट्योपमस्याधः स्थितिवन्धः संख्येयगुणहान्या जवत्ति-
पतञ्चकं जवति-यस्य कर्मणो यदा पट्योपमप्रमाणः स्थितिवन्धस्तस्य तदा तत्काळादारन्यान्योऽन्यः स्थितिवन्धः संख्ये-
यगुणहीनो जवति। ततश्चेदानीं नामगोत्रयोः पट्योपमप्रमाणात् स्थितिवन्धात् अन्यं स्थितिवन्धं संख्येयगुणहीनं
करोति। शेषाणां तु कर्मणां पट्योपमसंख्येयजागहीनं। एवं कतिपयेषु स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु ज्ञानावरणदर्शनावर-
णवेदनीयान्तरायाणां पट्योपममात्रः स्थितिवन्धः मोहनीयस्य च सार्धपट्योपममात्रः। ततो ज्ञानावरणादीनामन्यः
स्थितिवन्धः संख्येयगुणहीनः, मोहनीयस्य तु संख्येयजागहीनः। तत ऊर्ध्वं स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु मोहनीयस्य
स्थितिवन्धः पट्योपमप्रमाणो जवति। ततो मोहनीयस्यान्यः स्थितिवन्धः संख्येयगुणहीनः प्रवर्तते। तदानीं च शेष-
कर्मणां स्थितिवन्धः पट्योपमसंख्येयजागप्रमाणः। अत्रादृश्यद्वयं चिन्त्यते-नामगोत्रयोः स्थितिसत्कर्म सर्वस्तोकं।
ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणां संख्येयगुणं, स्वस्थाने तु परस्परं तुदयं। ततोऽपि मोहनीयस्य संख्येयगुणं।

'मोहस्त जाव पक्षं संखिज्ञागहृत्ति' यावन्मोहस्य मोहनीयस्य पट्योपममात्रः स्थितिवन्धो न जवति, तावत्प्राक्तनः
 सर्वोऽपि मोहनीयस्य स्थितिवन्धः पट्योपमसंख्येयतमेन जागेन हीनो हीनतरो वेदितव्यः । पट्योपममात्रे स्थितिवन्धे
 सत्यन्यं स्थितिवन्धं संख्येयगुणहीनं करोति । एतच्च प्रागेवोक्तं । अस्माच्च संख्येयगुणहीनात् मोहनीयस्य स्थितिवन्धात्
 प्रचूतेषु स्थितिवन्धेषु गतेषु सत्सु मोहनीयस्यापि स्थितिवन्धः पट्योपमस्य संख्येयजागमात्रो जवति । तदानीं च यद्भवति
 तदाह—'अमोहा तो नवरमसंखिज्ञागुणं त्ति' 'अमोहं त्ति' मोहनीयवर्जयोर्नामगोत्रयोर्ग्रहणं । सर्वेषां कर्मणां पट्योपमसंख्येय-
 जागमात्रे स्थितिवन्धे सति अमोहयोर्नामगोत्रयोरसंख्येयगुणहीनमन्यं स्थितिवन्धमारजते । शेषाणां तु संख्येयगुणहीनं । अत्र
 स्थितिसत्कर्मापेक्षयाऽदृष्टपद्भुत्वं चिन्त्यते—सर्वस्तोकं नामगोत्रयोः सत्कर्म । ततो ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणा-
 मसंख्येयगुणं, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यं । ततोऽपि मोहनीयस्य संख्येयगुणं । ततः स्थितिघातसदृशेषु गतेषु सत्सु ज्ञाना-
 वरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणां स्थितिवन्धोऽसंख्येयगुणहीनो जवति । तदानीं च स्थितिसत्कर्मापेक्षयाऽदृष्टपद्भुत्वं
 चिन्त्यते—सर्वस्तोकं नामगोत्रयोः सत्कर्म । ज्ञानावरणीयादीनां चतुर्णामसंख्येयगुणं, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यं । ततो
 मोहनीयस्यासंख्येयगुणं । ततः स्थितिघातसदृशेषु गतेषु सत्सु 'एकप्रहारेण तीसगाणमहो मोहे त्ति' एकप्रहारेणैकदेख-
 यैव त्रिंशत्कानां त्रिंशत्तागरोपमकोटीकोटीस्थितिकानां ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणामधस्तात् मोहनीयस्य
 स्थितिरसंख्येयगुणहीना जवति । नैमात्रान्यो विकटपः कश्चित्करणीयः । इयमत्र जावना—पूर्वं मोहनीयस्य सत्कर्म ज्ञाना-
 वरणीयादीनामुपरिष्ठादसंख्येयगुणमासीत्, संप्रति पुनरेकदेखयैव तेषामधस्तादसंख्येयगुणहीनं जातमिति । अत्राप्यव-

हुत्वमुच्यते—सर्वस्तोत्रं नामगोत्रयोः सत्कर्म । ततो मोहनीयस्यासंख्येयगुणं । ततोऽपि ज्ञानावरणीयादीनां चतुर्णामसं-
 ख्येयगुणं, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यं । ततः स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु 'वीसग हेछा य' मोहनीयस्य स्थितिवन्ध एक-
 हेत्येव विंशतिकयोर्विंशतिसागरोपमकोटीकोटीस्थितिकयोर्नामगोत्रयोरधस्तादसंख्येयगुणहीनो जातः । अत्र स्थितिष-
 न्धमाश्रित्याल्पबहुत्वं चिन्त्यते—सर्वस्तोको मोहनीयस्य स्थितिवन्धः । ततो नामगोत्रयोरसंख्येयगुणः, स्वस्थाने तु परस्परं
 तुल्यः । ततो ज्ञानावरणीयादीनां चतुर्णामसंख्येयगुणः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यः । ततः कतिपयेषु स्थितिवन्धसहस्रेषु
 गतेषु सत्सु 'तीसगाणुप्पि तइयं च' तृतीयं वेदनीयं स्थितिसत्कर्माधिकृत्य त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटिस्थितिकानां ज्ञाना-
 वरणदर्शनावरणान्तरायाणामुपरि जातं । एतदुक्तं जयति—मोहनीयनामगोत्राणि स्थितिसत्कर्माधिकृत्य प्राक् त्रिंशत्का-
 नामधस्ताज्जातानि, संप्रति पुनस्त्रिंशत्कानामपि मध्ये ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणि वेदनीयस्याधस्ताज्जातानि । वेद-
 नीयं तु सर्वोपरि जातं । तदनन्तरं च तस्य वेदनीयस्यान्यः स्थितिवन्धः सर्वेभ्योऽप्यसंख्येयगुणो जायते । स्थितिवन्ध-
 मेवाश्रित्याल्पबहुत्वमुच्यते—सर्वस्तोको मोहनीयस्य स्थितिवन्धः । ततो नामगोत्रयोरसंख्येयगुणः, स्वस्थाने तु परस्परं
 तुल्यः । ततोऽपि ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणामसंख्येयगुणः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यः, ततोऽपि वेदनीयस्यासंख्ये-
 यगुणः । ततोऽनेनैव विधिना स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु ॥ ततस्त्रिंशत्कानां त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटीस्थितिकानां
 ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां स्थितिवन्धमधिकृत्योपरिविंशतिके नामगोत्रे जाते । अत्राप्यल्पबहुत्वं—सर्वस्तोको
 मोहनीयस्य स्थितिवन्धः । ततो ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणामसंख्येयगुणः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यः ।

ततोऽपि वेदनीयस्य विशेषाधिकः । 'असंख्यगुणणा ए त्ति' यत्र मोहनीयं ज्ञानावरणादिज्योऽसंख्येयगुणहीनं जातं, ततः प्रचृति सर्वत्राप्यसंख्येयगुणहीनमेव क्रमेणैति . आगच्छति । तथा तृतीयं च वेदनीयं विंशतिकाज्यां विंशतिसा-
गरोपमकोटीकोटीप्रमाणस्थितिकाज्यां नामगोत्राज्यां विशेषाधिकं संजातं सत् सर्वत्रापि . विशेषाधिकमेव क्रमेणैति
अनुवर्तते ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

अहुदीरणा असंख्येयसमयवज्ज्ञाण देशघाट्ट ॥ दाणंतराय मणपज्जावं च तो उहिदुगलाजो ॥ ४० ॥
सुयजोगाचस्कूठं चस्कू य ततो मई सपरिजोगा । विरियं च असेढिगया बंधंति उ सवघाईणि ॥ ४१ ॥

अहेत्यादि-अथशब्दोऽधिकारान्तरसूचकः । यस्मिन् काले सर्वकर्मणां पट्योपमासंख्येयज्ञागमात्रः स्थितिबन्धस्त-
स्मिन् कालेऽसंख्येयसमयवज्ज्ञानामेव कर्मणामुदीरणा प्रवर्तते । कथमेतदवसीयत इति चेदुच्यते-इह यदा पट्योपमस्य
संख्येयज्ञागमात्रं स्थितिबन्धं करोति, तदा बध्यमानप्रकृतिस्थित्यपेक्षया याः पूर्ववज्ज्ञाः समयादिहीनाः स्थितयस्ता एवो-
दीरणमुपगच्छन्ति, नान्याः । ताश्च चिरकालवज्ज्ञा एव हीणशेषाः संभवन्तीत्यसंख्येयसमयवज्ज्ञानां तदानीमुदीरणा ।
'देशघाट्ट ॥' इत्यादि ततः स्थितिबन्धसदृशेषु गतेषु सत्सु अत्र अस्मिन् प्रस्तावे दानान्तरायं (मनःपर्यवज्ञानावरणं च
देशघाति दानान्तराय) मनःपर्यायज्ञानावरणयोरनुज्ञागबन्धं देशघातिनं करोतीत्यर्थः । ततः स्थितिबन्धसदृशेषु गतेषु
सत्सु अवधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणज्ञानान्तरायाणामनुज्ञागं देशघातिनं वध्नाति । ततोऽपि संख्येयेषु स्थितिबन्धस-
दृशेषु गतेषु सत्सु श्रुतज्ञानावरणावधिदर्शनावरणजोगान्तरायाणामनुज्ञागं देशघातिनं वध्नाति । ततः संख्येयेषु स्थिति-

बन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु चक्षुर्दर्शनावरणीयस्यानुज्ञागं देशघातिनं बध्नाति । ततोऽपि संख्येयेषु स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु मतेर्मतिज्ञानावरणीयस्य सपरिज्ञोगान्तरायस्यानुज्ञागं देशघातिनं बध्नाति । ततः पुनरपि स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु वीर्यान्तरायानुज्ञागं देशघातिनं बध्नाति । 'असेद्विगया' इत्यादि अश्रेणिगताः क्षपकश्रेणिरहिता उपशमश्रेणिरहिता वा बन्धकाः पूर्वोक्तान्यपि कर्माणि सर्वघातीनि बध्नन्ति, पूर्वोक्तप्रकृतीनामनुज्ञागं सर्वघातिनं बध्नन्तीत्यर्थः ॥ ४०-४१ ॥

संजमघाईणंतरमेव उ पढमठिइ य अन्नयरो । संजलणावेयाणं वेइज्जांतीण कालसमा ॥ ४२ ॥

संजमघाईणं ति-वीर्यान्तरायदेशघात्यनुज्ञागबन्धानन्तरं संख्येयेषु स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु संयमघातिनां कर्मणामनन्तानुबन्धिबर्जानां द्वादशानां कपायाणां नवानां च नोकपायाणां सर्वसंख्यया एकविंशतिप्रकृतीनामन्तरकरणं करोति । तत्र च चतुर्णां संज्वलनानामन्यतमस्य वेद्यमानस्य संज्वलनस्य त्रयाणां च वेदानामन्यतमस्य वेदस्य वेद्यमानस्य प्रथमा स्थितिः स्वोदयकालप्रमाणा । अन्येषां चैकादशकपायाणां अष्टानां च नोकपायाणां प्रथमस्थितिरावलिकामात्रा । स्वोदयकालप्रमाणं च चतुर्णां संज्वलनानां त्रयाणां च वेदानामिदं—स्त्रीवेदनपुंसकवेदयोरुदयकालः सर्वस्तोकः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यः । ततः पुरुषवेदस्य संख्येयगुणः । ततोऽपि संज्वलनक्रोधस्य विशेषाधिकः । ततोऽपि संज्वलनमानस्य विशेषाधिकः । ततोऽपि संज्वलनमायाया विशेषाधिकः । ततोऽपि संज्वलनलोभस्य विशेषाधिकः । उक्तं च—

“यीअपुमोदयकाला संखेज्जगुणा उ पुरिसवेदस्स । तस्स वि विसेसअहिउ कोहे तत्तो वि जइकमसो ॥ १ ॥ ” तत्र संज्वलनक्रोधेनोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य यावदप्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानावरणक्रोधोपशमो न जवति, तावत्संज्वलनक्रोधस्यो-

दयः । संज्वलनमानेनोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य यावदप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानानावरणमानोपशमो न ज्वति, तावत्संज्वलन-
 मानस्योदयः । मायया चोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य यावदप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानानावरणमायोपशमो न ज्वति, तावत्संज्वल-
 नमायाया उदयः । संज्वलनलोचनेनोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य यावदप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानानावरणलोचनोपशमो न ज्वति,
 तावद्द्वन्द्वसंज्वलनलोचनस्योदयः । ततः परं सूक्ष्मसंपरायाज्वा । तदेवमन्तरंकरणमुपरितनजागापेक्षया समस्थितिकं, अधो-
 जागापेक्षया चोक्तनीत्या विषमस्थितिकमिति । यावता च कालेन स्थितिवन्धं घातयति, यद्वाऽन्यं स्थितिवन्धं करोति,
 तावता कालेनान्तरकरणमपि करोति, त्रीण्यपि युगपदारजते युगपदेव च निष्ठां नयति । तच्चान्तरं प्रथमस्थितेः संख्ये-
 यगुणं । अन्तरकरणसत्कदलिकप्रक्षेपविधिश्चायं-येषां कर्मणां तदानीं बन्ध उदयश्च विद्यते तेषामन्तरकरणसत्कं दलिकं
 प्रथमस्थितौ द्वितीयस्थितौ च प्रक्षिपति । यथा पुरुषवेदोदयारूढः पुरुषवेदस्य । येषां तु कर्मणामुदय एव केवलो-न
 बन्धस्तेषामन्तरकरणसत्कं दलिकं प्रथमस्थितावेव प्रक्षिपति, न द्वितीयस्थितावपि, यथा स्त्रीवेदोदयारूढः स्त्रीवेदस्य ।
 येषां पुनरुदयो न विद्यते, किं तु केवलो बन्धः, तेषामन्तरकरणसत्कं दलिकं द्वितीयस्थितावेव प्रक्षिपति, न प्रथमस्थितौ,
 यथा संज्वलनक्रोधोदयारूढः शेषसंज्वलनानां । येषां पुनर्न बन्धो नाप्युदयः तेषामन्तरकरणसत्कं दलिकं परप्रकृतिषु
 प्रक्षिपति, यथा द्वितीयतृतीयकपायाणां । 'अन्नयरे' इति आर्पत्वात् पुंस्त्वनिर्देश एकवचनं च । ततोऽयमर्थः-संज्वल-
 नवेदानामन्यतरयोर्वेद्यमानयोः प्रकृत्योः प्रथमा स्थितिः कालसमा उदयकालसमा ॥ ४२ ॥

दुसमयकयंतरे आदिगाण ठण्हं उदीरणाजिनवे । मोहे एकठाणे बंधुदया संखवासाणि ॥ ४३ ॥

संखगुणहाणिवंधो एत्तो सेसाण संखगुणहाणी । पउवसमए नपुंसं असंखगुणणए जावंतो ॥ ४४ ॥

उत्तमयेत्यादि—‘उत्तमयकथंतरे’ इति अन्तरकरणे कृते सति द्वितीये समये इमे सप्ताधिकारा युगपत्प्रवर्तन्ते, तद्यथा—
पुरुषवेदसंज्वलनानामानुपूर्व्यैव संक्रमः, संज्वलनलोत्तस्य च संक्रमाज्ञावः । तथाऽन्तरकरणे कृते सति अनन्तरादिषु
समयेषु याः प्रकृतयो मोहनीयसत्का अमोहनीयसत्का वा बध्यन्ते तासां पक्षमावक्षिकानां मध्ये उदीरणा न जवति
किं तु पट्टस्वावक्षिकास्वतिक्रान्तासु । तथा मोहे मोहनीये रसबन्ध एकस्थानकः । तथा मोहनीयस्य संख्येयवार्पिकः
स्थितिवन्धः संख्येयवार्पिकश्च उदीरणोदयः । संख्येयवार्पिकात् स्थितिवन्धात् परतोऽन्योऽन्यः स्थितिवन्धः सर्वोऽपि
पूर्वस्मात् पूर्वस्मात् संख्येयगुणहीनो जावी, शेषाणां तु कर्मणामसंख्येयगुणहीनः । तथा ‘पउवसमए नपुंसं त्ति’ अन्तरक-
रणे कृते सति द्वितीये समये नपुंसकवेदं प्रोपशमयति उपशमयितुमारजते असंख्येयगुणतया, तं च तावद्यावदन्तश्चर-
मसमयः । तथाहि—नपुंसकवेदस्य प्रथमसमये स्तोत्रं प्रदेशाग्रमुपशमयति । ततो द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं । तृतीयस-
मयेऽसंख्येयगुणं । एवं च—संख्येयगुणं तावद्वक्तव्यं यावच्चरमसमयः, परप्रकृतिषु च प्रतिसमयमुपशमितदक्षिणा-

यावद्विचरमसमयः । चरमसमये पुनरुपशम्यमानं दक्षिकं परप्रकृतिषु संक्रम्यमाण-

। नपुंसकवेदोपशमनारंजप्रथमसमयादारज्य च सर्वकर्मणामुदीरणा दक्षिकापेक्षया
रकवेदे चोपशान्ते स्त्रीवेदं पूर्वोक्तेनैव विधिनोपशमयितुमारजते ॥ ४३-४४ ॥

संखतमं गयस्मि धाईण संखवासाणि । संखगुणहाणि एत्तो देसावरणाणुदगराई ॥ ४५ ॥

एविञ्चि त्ति-एवं पूर्वोक्तेन प्रकारेण स्त्रीवेदस्योपशम्यमानस्योपशमनाद्वायाः संख्येयतमे जागे गते सति घातिकर्मणां ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां संख्येयानि वर्षाणि संख्येयवर्षप्रमाणः स्थितिवन्धो जवति । इतश्च संख्येयवर्षप्रमाणात् स्थितिवन्धात् अन्योऽन्यः स्थितिवन्धो घातिकर्मणां पूर्वस्मात् पूर्वस्मात् संख्येयगुणहीनो जवति । अस्मादेव च संख्येयवर्षप्रमाणात् स्थितिवन्धादारभ्य देशघातिनां केवलज्ञानावरणकेवलदर्शनावरणवर्जानां ज्ञानावरणदर्शनावरणानां उदकराजिं उदकराजिसमानं रसं वध्नाति एकस्थानकं रसं वध्नातीत्यर्थः । तत एवं स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु स्त्रीवेद उपशान्तो जवति ॥ ४५ ॥

ता सत्तण्हं एवं संखतमे संखवासितो दोण्हं । विइयो पुण विइवंधो सव्वेसिं संखवासांणि ॥ ४६ ॥

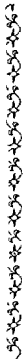
तो त्ति-स्त्रीवेदे उपशान्ते ततः शेषान् सप्त नोकपायान् उपशमयितुमारभते । तेषां चैवं पूर्वोक्तेन प्रकारेणोपशम्यमानानामुपशमनाद्वायाः संख्येयतमे जागे गते सति द्वयोर्नामगोत्रयोः संख्येयवार्षिकः स्थितिवन्धो जवति । वेदनीयस्य पुनरसंख्येयवार्षिक एव । तस्मिंश्च स्थितिवन्धे पूर्णे सति अन्यो द्वितीयस्थितिवन्धो वेदनीयस्यापि संख्येयवार्षिको जवति । तथा च सति सर्वेषामपि कर्मणां ततः प्रच्युति संख्येयवार्षिक एव स्थितिवन्धः । पूर्वस्माच्च पूर्वस्माच्चान्योऽन्यः स्थितिवन्धः प्रवर्तमानः संख्येयगुणहीनः प्रवर्तते । ततः स्थितिवन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु सप्तापि नोकपाया उपशान्ता जवन्ति ॥ ४६ ॥ नवरं वस्सुवसमिज्जमाणे सेक्का उदयविई पुरिससेसा । समज्जणावलिगद्धुगे वद्धा वि य तावदद्धाप ॥ ४७ ॥

वस्सु त्ति-पदसु नोकपायेषु उपशम्यमानेषु यस्मिन् समये पद् नोकपाया उपशान्तास्तस्मिन् समये पुरुषवेदस्य प्रथम-

स्थितौ शेषा एवैवोदयस्थितिः समयमात्रावतिष्ठते । तदानीं च पुरुषवेदस्य स्थितिवन्धः पुरुष वर्षाणि जवति । संज्वल-
नानां पुनः संख्येयानि वर्षसहस्राणि । तथा पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितौ द्वावलिकाशेषायां प्रागुक्तस्वरूप आगाधो व्यव-
ह्रियते, उदीरणा तु जवति । तस्मादेव च समयादारभ्य पक्षां नोकपायाणां सत्कं दक्षिकं पुरुषवेदे न संक्रमयति, किंतु
संज्वलनेषु । यदा च प्रागुक्ता पुरुषवेदस्य सत्का एकाप्युदयस्थितिरतिक्रान्ता तदाऽसाववेदको जवति । अवेदकाद्वायाश्च
प्रथमसमये समयव्योनावलिकाद्विकेन कालेन यद्वज्रं तदेव केवलमनुपशान्तं तिष्ठति । शेषं पुनः सकलमपि नपुंसकवेदोक्तप्र-
कारेणोपशान्तं । तदपि च समयोनावलिकाद्विकवलंबजं तावदध्या तावता कालेन समयव्योनावलिकाद्विकप्रमाणेन
कालेनेत्यर्थः । उपशमयति । तदुपशमनाविधिश्चायम्—प्रथमसमये स्तोकमुपशमयति । द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं ।
तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणं । एवं तावद्वाच्यं यावत्समयोनावलिकाद्विकचरमसमयः । परप्रकृतिषु च प्रतिसमयं समयोनाव-
लिकाद्विककालं यावद्यथाप्रवृत्तसंक्रमेण संक्रमयति । परं प्रथमसमये प्रचूतं । द्वितीयसमये विशेषहीनं । तृतीयसमये
विशेषहीनं । एवं तावद्वाच्यचरमसमयः । ततः पुरुषवेद उपशान्तः । तदानीं च संज्वलनानां द्वात्रिंशद्वर्ष-
प्रमाणोऽन्तर्मुहूर्तो नः स्थितिवन्धो जवति । शेषाणां च ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां संख्येयानि वर्षसहस्राणि ॥४॥
तिविहमवेजं कोहं कमेण सेसे वि तिविहृतिविहे वि । पुरिससमा संजलणा पढमविर्ह आलिगा अहिगा

तिविहमवेजं ति-यस्मिन् समये पुरुषवेदस्यावेदको जातस्तस्मादेव समयादारभ्याप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणसंज्वल-
नक्रोधान् युगपदुपशमयितुमारभते । उपशमनां च कुर्वतः प्रथमस्थितिवन्धे पूर्णे, सत्यन्यः स्थितिवन्धः संज्वलनानां

द्वितीयस्थितेः सकाशाद्वलिकमाकृष्य प्रथमस्थितिं करोति वेदयते च । तत्रोदयसमये स्तोकं प्रक्षिपति । द्वितीयस्थिता-
 वसंख्येयगुणं । तृतीयस्थितावसंख्येयगुणं । एवं तावद्यावत्प्रथमस्थितेश्चरमसमयः । प्रथमस्थितिप्रथमसमये एव संज्वलन-
 मानस्य स्थितिवन्धश्चत्वारो मासाः । शेषाणां तु ज्ञानावरणीयादीनां संख्येयानि वर्षसहस्राणि । तदानीमेव च त्रीनपि
 मानान् युगपद्दुपशमयितुमारभते । संज्वलनमानस्य च प्रथमस्थितौ समयोनावलिकात्रिकशेषायामप्रत्याख्यानप्रत्याख्या-
 नावरणमानदलिकं न संज्वलनमाने प्रक्षिपति, किंतु संज्वलनमायादौ । अवलिकाद्विकशेषायां त्वागाखो व्यवहृ-
 द्यते । तत उदीरणैव केवला प्रवर्तते । सापि तावद्यावदावलिकाचरमसमयः । तत एका प्रथमस्थितेरावलिका शेषीजूता
 तिष्ठति । तस्मिंश्च समये संज्वलनानां द्वौ मासौ स्थितिवन्धः । शेषकर्मणां तु संख्येयानि वर्षाणि । तदानीं च संज्वल-
 नमानस्य बन्धोदयोदीरणा व्यवहृन्नाः । अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणमानौ चोपशान्तौ । संज्वलनमानस्यापि च प्रथ-
 मस्थितेरेकामावलिकां समयोनावलिकाद्विकवद्धाश्च लता मुक्त्वा शेषमन्यत्सर्वमुपशान्तं । तदानीमेव संज्वलनमायाद्विती-
 यस्थितेर्द्वलिकमाकृष्य प्रथमस्थितिं करोति वेदयते च । पूर्वोक्तां च संज्वलनमानस्य प्रथमस्थितिसत्कामेकामावलिकां
 स्तिबुकसंक्रमेणास्यां संज्वलनमायायां प्रक्षिपति । समयोनावलिकाद्विकवद्धाश्च लताः पुरुषवेदक्रमेणोपशमयति संक्रमयति
 च । संज्वलनमायोदयप्रथमसमये च मायालोचनयोर्द्वौ मासौ स्थितिवन्धः । शेषकर्मणां संख्येयानि वर्षाणि । तत्समयादेव
 चारन्य तिस्रोऽपि माया युगपद्दुपशमयितुमारभते । ततः संज्वलनमायायाः प्रथमस्थितावावलिकात्रिकशेषायामप्रत्या-
 ख्यानप्रत्याख्यानावरणमायादलिकं संज्वलनमायायां न प्रक्षिपति, किंतु संज्वलनलोचने । आवलिकाद्विकशेषायां त्वागाखो

व्यवहियते । तत उदीरणैव केवला प्रवर्तते । सापि तावद्यावदावलिकाचरमसमयः । तस्मिंश्च समये संज्वलनमायालो-
 नयोः स्थितिवन्ध एको मासः । शेषकर्मणां तु संख्येयानि वर्षाणि । ततोऽनन्तरसमये संज्वलनमायायां बन्धोदयोदी-
 रणा व्यवहियते । अप्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानावरणमाये चोपशान्ते । संज्वलनमायायाश्च प्रथमस्थितिसत्कामेकामावलिकां
 समयोनावलिकाद्विकवद्धाश्च लता मुक्त्वा शेषमन्यत् सर्वमुपशान्तं । तदानीमेव च संज्वलनलोचनस्य । द्वितीयस्थितेः
 सकाशाद्विकमाकृष्य प्रथमस्थितिं करोति वेदयते च । पूर्वोक्तां च मायायाः प्रथमस्थितिसत्कामेकामावलिकां स्तिबुक-
 संक्रमेण संज्वलनलोचे संक्रमयति । समयोनावलिकाद्विकवद्धाश्च लताः पुरुषवेदक्रमेणोपशमयति संक्रमयति च ॥ ४७ ॥

संज्वलनलोचनस्य प्रथमस्थितेः प्रम. एनिरूपणार्थमाह—

लोचनस्स वेतिजागा निश्य तिजागोष्ठ किट्टकरणञ्चा । एगफडुगवग्गणअणंतजागो उ ता हेछा ॥४८॥

लोचनस्स त्ति-संज्वलनलोचनस्य प्रथमस्थितेस्त्रयो जागाः । तत्र प्रथमतो द्वौ त्रिजागौ प्रथमस्थितिं करोति द्वयोस्त्रि-
 जागयोर्द्वितीयस्थितेः समाकृष्य दक्षिकं निक्षिपतीत्यर्थः । तत्र प्रथमस्त्रिजागोऽश्वकर्णकरणाद्वासंज्ञः, द्वितीयः किट्टिक-
 रणाद्वासंज्ञः । संज्वलनलोचोदयप्रथमसमय एव च त्रीनपि लोचान् अप्रत्याख्यानादीन् युगपदुपशमयितुमारजते । उप-
 शमनाविधिः प्राग्वत् । तत्राश्वकर्णवरणाद्वासंज्ञे प्रक्रमे त्रिजागे वर्तमानः पूर्वस्पर्धकेन्यः प्रतिसमयं दक्षिकं गृहीत्वा तस्य
 चात्यन्तहीनरसतामापाद्यापूर्वाणि स्पर्धकानि करोति । आसंसारं हि परित्रमता न कदाचनापि बन्धमाश्रित्येदृशानि
 स्पर्धकानि कृतानि, किंतु संप्रत्येव विशुद्धिप्रवर्षदशात् करोतीत्यपूर्वाण्युच्यन्ते । तत एवमपूर्वस्पर्धकानि कुर्वतः संख्येयेषु

स्थितिवन्धेषु गतेषु सत्सु अश्वकर्णकरणाद्वा व्यतिक्रामति । ततः किट्टिकरणाद्वायां प्रविशति । तदानीं च संज्वलनलो-
 जस्य स्थितिवन्धो दिनपृथक्त्वप्रमाणः । शेषकर्मणां तु वर्षपृथक्त्वमानः । किट्टिकरणाद्वायां च पूर्वस्पर्धकेन्योऽपूर्वस्पर्ध-
 केन्यश्च दक्षिकं गृहीत्वा प्रतिसमयमनन्ताः किट्टीः करोति । किट्ट्यो नाम पूर्वस्पर्धकापूर्वस्पर्धकेन्यो वर्गणा गृहीत्वा
 तासामनन्तगुणहीनरसतामापाद्य बृहदन्तरालतया यद्व्यवस्थापनं । यथा यासामेवासत्कल्पनयाऽनुज्ञागज्ञागानां शतमे-
 कोत्तरं व्युत्तरं चासीत् । तासामेवानुज्ञागज्ञागानां पञ्चकं पञ्चदशकं पञ्चविंशतिरिति । संप्रति एतासामेव किट्टीनां वि-
 शेषप्ररूपणार्थमाह—‘एगफडुगेत्यादि’ ताः किट्टीः एकस्मिन् अनुज्ञागस्पर्धके या अनन्तवर्गणास्तासामनन्ततमे ज्ञागे
 यावत्यो वर्गणास्तावत्प्रमाणाः प्रथमसमये करोति । ताश्चानन्ताः । ननु ताः किं सर्वजघन्यानुज्ञागस्पर्धकानुज्ञागेन सदृशाः
 करोति, उत ततोऽपि हीनाः? उच्यते—ततोऽपि हीनाः, तथा चाह—‘हेछा’ यत्सर्वजघन्यमनुज्ञागस्पर्धकं तस्याधस्तात्
 करोति ततोऽप्यनन्तगुणहीनरसाः करोतीत्यर्थः ॥ ४९ ॥

अणुसमयं सेढीए असंखगुणहाणि जा अपुवाउं । तद्विवरीयं दक्षियं जहन्नगाई विसेसूणं ॥ ५० ॥

अणुसमयं ति—या अपूर्वाः प्रतिसमयं नवा नवाः किट्टीः करोति ताः प्रतिसमयं गणनातोऽसंख्येयगुणदानेः श्रेण्या
 द्रष्टव्याः । नवत्वं च प्रतिसमयं यथोत्तरमनन्तगुणहीनरसत्वादवसेयं । इयमत्र जावना—प्रथमसमये प्रचूताः किट्टीः
 करोति । द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणहीनाः । ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणहीनाः । एवं तावदाच्यं यावत् किट्टीकर-
 णाद्वायाश्चरमसमयः । ‘तद्विवरीयं दक्षियं ति’ दक्षिकं तद्विपरीतं किट्टिसंख्याविपरीतमवगन्तव्यं । तद्यथा—प्रथमसमये

सकृत्किट्टितं दक्षिकं सर्वस्तोकं । ततो द्वितीयसमये सकृत्किट्टितं दक्षिकमसंख्येयगुणं । ततोऽपि तृतीयसमये सम-
स्तकिट्टितं दक्षिकमसंख्येयगुणं । एवं तावदाच्यं यावत् किट्टिकरणाद्धायाश्चरमसमयः । तथा प्रथमसमयकृतासु किट्टिपु-
त्तानामन्येनानुजागः सर्वप्रचूतः । ततो द्वितीयसमयकृतासु किट्टिपुनन्तगुणः । ततोऽपि तृतीयसमयकृतासु अनन्तगुणः ।
एवं तावदाच्यं यावत् किट्टिकरणाद्धायाश्चरमसमयः । संप्रति प्रथमसमये कृतानां किट्टीनां परस्परं प्रदेशप्रमाणनिरूपणार्थ-
माह—‘जह्णुगाई विसेसूणं ति’ जपन्या किट्टिमादिं कृत्वा परतः क्रमेण प्रतिकिट्टि विशेषोनें विशेषोनें प्रदेशाग्रमभि-
धानीयं । इयमत्र जायना—प्रथमसमयकृतासु किट्टिपु मध्ये या सर्वमन्दानुजागा किट्टी तस्याः प्रदेशाग्रं सर्वप्रचूतं ।
ततोऽनन्तरेणानन्तगुणेनानुजागेनाधिकायां द्वितीयकिट्टी प्रदेशाग्रं विशेषहीनं । ततोऽप्यनन्तरेणानुजागेनाधिकायां
तृतीयकिट्टी विशेषहीन । एवमनन्तरानन्तरानुजागाधिकासु किट्टिपु विशेषहीनं विशेषहीनं तावद्वक्तव्यं यावत्प्रथमसम-
यकृतानां किट्टीनां मध्ये सर्वोत्कृष्टा किट्टिरिति । एवं सर्वेष्वपि समयेषु प्रत्येकं जावनीयम् ॥ ५० ॥

अणुजागो णंतगुणो चाउम्मासाइ संखजागूणो । मोहे दिवसपुहुत्तं किट्टीकरणाइसमयस्मि ॥ ५१ ॥

अणुजागो ति—प्रथमसमयकृतानां किट्टीनामनुजागो यथोत्तरमनन्तगुणो वाच्यः । तद्यथा—प्रथमसमयकृतानां
किट्टीनां मध्ये या सर्वमन्दानुजागा किट्टी सा सर्वस्तीकानुजागा । ततो द्वितीयाऽनन्तगुणानुजागा । ततोऽपि तृतीया-
ऽनन्तगुणानुजागा । एवं तावदाच्यं यावत्प्रथमसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये सर्वोत्कृष्टानुजागा किट्टिरिति । एवं द्विती-
यादिष्वपि समयेषु किट्टीनां प्ररूपणा कर्तव्या । संप्रत्यासामेव किट्टीनां परस्परमद्वयमुच्यते—प्रथमसमयकृतानां

किट्टीनां मध्ये या सर्ववदुप्रदेशा किट्टी सा स्तोकप्रदेशा । ततो द्वितीयसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये या सर्वाष्टपप्रदेशा
 किट्टी साऽसंख्येयगुणप्रदेशा । ततोऽपि तृतीयसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये या सर्वाष्टपप्रदेशा साऽसंख्येयगुणप्रदेशा ।
 एवं तावद्वक्तव्यं यावच्चरमसमयः । तथा प्रथमसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये या सर्वमन्दानुजागा किट्टी सा सर्वप्रचूता-
 नुजागा । ततो द्वितीयसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये या सर्वोत्कृष्टानुजागा किट्टी साऽनन्तगुणहीना । ततोऽपि तृतीय-
 समयकृतानां किट्टीनां मध्ये सर्वोत्कृष्टानुजागाऽनन्तगुणहीना । एवं तावद्वक्तव्यं यावच्चरमसमयः । 'चाञ्चमासेत्यादि
 मोहे मोहनीये संज्वलनानां चातुर्मासिकात् स्थितिवन्धादारण्यान्योऽन्यः स्थितिवन्धः संख्येयेन जागेनो न जनतरस्ता-
 वद्वक्तव्यो यावत् किट्टिकरणाद्वायाः प्रथमसमये दिवसपृथक्त्वप्रमाणः स्थितिवन्धो जवति । स च प्रायस्तथैवोक्तः ॥५१॥
 जिह्नमुद्भूतो संखिजोसु य घाईणि दिणपुद्भूतं ता । वाससहस्सपुद्भूतं अंतोदिवसस्स अंतं सिं ॥५२॥
 वाससहस्सपुद्भूता विवस्स अंतो अघाइकम्माणं । लोचस्स अणुवसंतं किट्टीजं जं च पुवुत्तं ॥ ५३ ॥

जिह्नमुद्भूतो सि-अत्रेति पृष्ठीसप्तम्योरर्थं प्रत्यजेदात् अस्या इति द्रष्टव्यं । ततश्चास्याः किट्टिकरणाद्वायाः संख्येयेषु
 जागेषु गतेषु सत्सु संज्वलनलोचस्य स्थितिवन्धो जिह्नमुद्भूतोऽन्तर्मुद्भूतप्रमाणो जवति । त्रयाणां च घातिकर्मणां दिनपृ-
 थक्त्वं दिनपृथक्त्वमानः, नामगोत्रवेदनीयानां वर्षसहस्रपृथक्त्वं प्रचूनवर्षसहस्रप्रमाणः । पृथक्त्वशब्दोऽत्र घटुत्ववाची ।
 तथा किट्टिकरणाद्वाया अन्ते चरमसमये संज्वलनलोचस्य स्थितिवन्धोऽन्तर्मुद्भूतप्रमाणः । केवलमिदमन्तर्मुद्भूतं स्तोकत-
 रमयसेयं । तथा 'सिं ति' तेषां घातिकर्मणामन्तर्दिवसस्याहोरात्रस्य स्थितिवन्धः । अघातिनां पुनर्नामगोत्रवेदनीयानां

सकृद्विहितं दक्षिणं सर्वस्तोकं । ततो द्वितीयसमये सकृद्विहितं दक्षिणमसंख्येयगुणं । ततोऽपि तृतीयसमये सम-
 स्तविहितं दक्षिणमसंख्येयगुणं । एवं तावदाच्यं यावत् किट्टिकरणाद्वायाश्चरमसमयः । तथा प्रथमसमयकृतासु किट्टिपु
 सामान्येनानुज्ञागः सर्वप्रज्ञतः । ततो द्वितीयसमयकृतासु किट्टिपुनन्तगुणः । ततोऽपि तृतीयसमयकृतासु अनन्तगुणः ।
 एवं तावदाच्यं यावत् किट्टिकरणाद्वाचरमसमयः । संप्रति प्रथमसमये कृतानां किट्टीनां परस्परं प्रदेशप्रमाणनिरूपणार्थ-
 माह—‘जहणगाई विसेसूणं ति’ जघन्यां किट्टिमादिं कृत्वा परतः क्रमेण प्रतिकिट्टि विशेषोऽनं विशेषोऽनं प्रदेशाग्रमजि-
 धानीयं । इयमत्र ज्ञापना—प्रथमसमयकृतासु किट्टिपु मध्ये या सर्वमन्दानुज्ञागा किट्टी तस्याः प्रदेशाग्रं सर्वप्रज्ञतं ।
 ततोऽनन्तरेणानन्तगुणेनानुज्ञागेनाधिकायां द्वितीयकिट्टौ प्रदेशाग्रं विशेषहीनं । ततोऽनन्तरेणानुज्ञागेनाधिकायां
 तृतीयकिट्टौ विशेषहीनं । एवमनन्तरानन्तरानुज्ञागाधिकासु किट्टिपु विशेषहीनं विशेषहीनं तावदाच्यं यावत्प्रथमसम-
 यकृतानां किट्टीनां मध्ये सर्वोत्कृष्टा किट्टिरिति । एवं सर्वेष्वपि समयेषु प्रत्येकं ज्ञावनीयम् ॥ ५० ॥

अणुज्ञागो णंतगुणो चाउम्मासाइ संखजागूणो । मोहे दिवसपुहुत्तं किट्टीकरणाइसमयस्मि ॥ ५१ ॥

अणुज्ञागो ति—प्रथमसमयकृतानां किट्टीनामनुज्ञागो यथोत्तरमनन्तगुणो वाच्यः । तद्यथा—प्रथमसमयकृतानां
 किट्टीनां मध्ये या सर्वमन्दानुज्ञागा किट्टी सा सर्वस्तीकानुज्ञागा । ततो द्वितीयाऽनन्तगुणानुज्ञागा । ततोऽपि तृतीया-
 ऽनन्तगुणानुज्ञागा । एवं तावदाच्यं यावत्प्रथमसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये सर्वोत्कृष्टानुज्ञागा किट्टिरिति । एवं द्विती-
 यादिष्वपि समयेषु किट्टीनां प्ररूपणा कर्तव्या । संप्रत्यासामेर किट्टीनां परस्परमद्वयमुच्यते—प्रथमसमयकृतानां

किट्टीनां मध्ये या सर्वबहुप्रदेशा किट्टी सा स्तोकप्रदेशा । ततो द्वितीयसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये या सर्वाष्टपप्रदेशा
 किट्टी साऽसंख्येयगुणप्रदेशा । ततोऽपि तृतीयसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये या सर्वाष्टपप्रदेशा साऽसंख्येयगुणप्रदेशा ।
 एवं तावद्वक्तव्यं यावच्चरमसमयः । तथा प्रथमसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये या सर्वमन्दानुजागा किट्टी सा सर्वप्रचूता-
 नुजागा । ततो द्वितीयसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये या सर्वोत्कृष्टानुजागा किट्टी साऽनन्तगुणहीना । ततोऽपि तृतीय-
 समयकृतानां किट्टीनां मध्ये सर्वोत्कृष्टानुजागाऽनन्तगुणहीना । एवं तावद्वक्तव्यं यावच्चरमसमयः । 'चाण्डमासेत्यादि
 मोहे मोहनीये संज्वलनानां चातुर्मासिकात् स्थितिवन्धादारज्यान्योऽन्यः स्थितिवन्धः संख्येयेन जागेनो न ऊनतरस्ता-
 वद्वक्तव्यो यावत् किट्टिकरणाद्वायाः प्रथमसमये दिवसपृथक्त्वप्रमाणः स्थितिवन्धो जवति । स च प्रायस्तथैवोक्तः ॥५१॥
 जिह्नमुद्भूतो संखिज्जोसु य धार्शणि दिण्पुद्भूतं ता । वाससहस्सपुद्भूतं अंतोदिवसस्स अंते सिं ॥५२॥
 वाससहस्सपुद्भूता विवस्स अंतो अघाश्कम्माणं । लोजस्स अणुवसंतं किट्टीठं जं च पुद्भूतं ॥ ५३ ॥

जिह्नमुद्भूतो ति-अत्रेति षष्ठीसप्तम्योरर्थं प्रत्यजेदात् अस्या इति द्रष्टव्यं । ततश्चास्याः किट्टिकरणाद्वायाः संख्येयेषु
 जागेषु गतेषु सत्सु संज्वलनलोचस्य स्थितिवन्धो जिह्नमुद्भूतोऽन्तर्मुद्भूतप्रमाणो जवति । त्रयाणां च घातिकर्मणां दिनपृ-
 थक्त्वं दिनपृथक्त्वमात्रः, नामगोत्रवेदनीयानां वर्षसहस्रपृथक्त्वं प्रचूतवर्षसहस्रप्रमाणः । पृथक्त्वशब्दोऽत्र बहुत्ववाची ।
 तथा किट्टिकरणाद्वाया अन्ते चरमसमये संज्वलनलोचस्य स्थितिवन्धोऽन्तर्मुद्भूतप्रमाणः । केवलमिदमन्तर्मुद्भूतं स्तोकत-
 रमवसेयं । तथा 'सिं ति' तेषां घातिकर्मणामन्तर्दिवसस्याहोरात्रस्य स्थितिवन्धः । अघातिनां पुनर्नामगोत्रवेदनीयानां

वर्षसहस्रपृथक्त्वात् वर्षसहस्रपृथक्त्वप्रमाणात् स्थितिवन्धात् अन्यो हीनो हीनतरः स्थितिवन्धो ज्वन् तस्मिन् किट्टि-
करणाञ्चाचरमसमये-द्विवर्षस्थ द्वयोर्वर्षयोरन्तर्मध्ये ज्वति । तथा किट्टिकरणाञ्चायां समयोनावलिकात्रिकशेषायामप्रत्या-
ख्यानप्रत्याख्यानावरणलोचनदलिकं संज्वलनलोचने न संक्रमयति । किंतु स्वस्थान एव स्थितमुपशमं नीयते । अथावलि-
काशेषायां पुनः किट्टिकरणाञ्चायां वादरसंज्वलनलोचस्यागालो न ज्वति, किं तूदीरणैव । सापि तावद्यावदावलिका ।
तस्याश्च उदीरणावलिकायाश्चरमसमये यत् किट्टीकृतं द्वितीयस्थितिगतं, यच्च पूर्वोक्तं समयोनावलिकाद्विकवद्धमित्यर्थः,
या चैकावलिका किट्टिकरणाञ्चायाः शेषीजूता, एतत्सर्वं लोचस्य संज्वलनलोचस्यानुपशान्तं वर्तते, शेषं पुनरुपशान्तं ।
तथा तस्मिन्नेव समये द्वावप्यप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलोचानुपशान्तौ । संज्वलनलोचवन्धव्यवहृदो वादरसंज्वलन-
लोचोदयोदीरणव्यवहृदश्च । एष एव चानिवृत्तिवादरसंपरायगुणस्थानकचरमसमयः ॥ ५२-५३ ॥

सेसञ्च तणुरागो तावईया किट्टिउं य पढमठिई । वज्जिय अस्संखजागं हेहुवरिमुदीरई सेसा ॥ ५४ ॥

सेसञ्च ति-शेषाञ्च शेषकालं तृतीये विजागे इत्यर्थः । सूक्ष्मरागः सूक्ष्मसंपरायो ज्वति । ताश्च प्राकृताः किट्टीद्वि-
तीयस्थितेः सकाशात् कियतीः समाकृष्य प्रथमस्थितिं तावतीं सूक्ष्मसंपरायाञ्चातुह्यां करोति । किट्टिकरणाञ्चायाश्चा-
न्तिममावलिकामात्रं स्तिवुकसंक्रमेण संक्रमयति । तथा प्रथमान्तिमसमयकृताः किट्टीर्वर्जयित्वा शेषाः किट्टयः सूक्ष्मसं-
परायाञ्चायाः प्रथमसमये उदयमागच्छन्ति । 'वज्जियेत्यादि' चरमसमयकृतानां किट्टीनां अधस्तादसंख्येयं जागं प्रथमसमय-
कृतानां चांपरितनमसंख्येयतमं जागं वर्जयित्वा शेषाः किट्टीरुदीरयति ॥ ५४ ॥

गिहंतो य मुयंतो असंखजागं तु चरमसमयम् । उवसानेऽय विर्इय विर्इ पि पुवं व सब्रुं ॥ ५५ ॥

गिहंतो य चि-द्वितीये समये उदयप्राप्तानां किट्टीनामसंख्येयं जागं मुञ्चति उपशान्तत्वांहुदये न ददातीत्यर्थः ।
अपूर्वं चासंख्येयजागमनुजवनार्थमुदीरणाकरणेन गृह्णाति । एवं ग्रहणमोक्षौ कुर्वन् तावज्ज्ञातव्यो यावत्सूक्ष्मसंपरायाज्जा-
याश्चरमसमयः । द्वितीयस्थितिगतमपि दक्षिणं सूक्ष्मसंपरायाज्जाप्रथमसमयादारभ्य सर्वाङ्गं सकलामपि सूक्ष्मसंपरायाज्जां
यावत् पूर्ववदुपशमयति । समयोनावलिकाधिकवज्जमपि दक्षिणमुपशमयति । सूक्ष्मसंपरायाज्जायाश्च चरमसमये ज्ञानाव-
रणदर्शनावरणान्तरायाणामान्तमौहूर्तिकः स्थितिवन्धः, नामगोत्रयोश्च पुरुषमुहूर्तप्रमाणः, वेदनीयस्य च चतुर्विंशतिमु-
हूर्तमानः । तस्मिन्नेव चरमसमये सकलमपि मोहनीयमुपशान्तं । ततोऽनन्तरसमये उपशान्तमोहगुणस्थानकमवाप्नोति ॥ ५५ ॥

उवसंतज्जा जिन्नमुहुत्तो तीसे य संखतमतुद्धा । गुणसेढी सब्रुं तुद्धा य पएसकावेहिं ॥ ५६ ॥

उवसंतज्ज चि-जिन्नमुहूर्तोऽन्तर्मुहूर्त उपशान्ताज्जा उपशान्तमोहगुणस्थानकाज्जा । तत्र च गुणश्रेणिमारचयति । तस्या
उपशान्ताज्जाया यः संख्येयतमो जागस्तावत्प्रमाणां । ताश्च गुणश्रेणीः सर्वा अपि सर्वाङ्गां सकलामपि उपशान्ताज्जां
यावत् प्रदेशापेक्षया काष्ठापेक्षया च तुल्याः करोति, अवस्थितपरिणामत्वात् ॥ ५६ ॥

उवसंता य अकरणा संक्रमणोवट्टणा य दिद्विदिगे । पट्ठाणुपुविगाए परिवरुइ पमत्तविरतो चि ॥ ५७ ॥

उवसंत चि-उपशान्ता मोहनीयप्रकृतयोऽकरणाः करणरहिता जवन्ति संक्रमणोद्वर्तनापवर्तनोदीरणानिधत्तिनिका-

चनाकरणानामयोग्या ज्वन्तीत्यर्थः । दृष्टित्रिके दर्शनमोहनीयत्रिके पुनरुपशान्तेऽपि संक्रमणापवर्तने ज्वतः । तत्र संक्रमो मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः सम्यक्त्वे, अपवर्तना पुनस्त्रयाणामपि । एवं क्रोधेन श्रेणिं प्रतिपन्नस्य दृष्टव्यं । यदा तु मानेन श्रेणिं प्रतिपद्यते तदा मानं वेदयन्नेव प्रथमतो नपुंसकवेदोक्तक्रमेण क्रोधत्रिकमुपशमयति । ततः क्रोधोक्तप्रकारेण मानत्रिकं, शेषं तथैव । यदा तु मायया श्रेणिं प्रतिपद्यते तदा मायां वेदयन्नेव प्रथमतो नपुंसकवेदोक्तप्रकारेण क्रोधत्रिकं, ततो मानत्रिकं । ततः क्रोधोक्तप्रकारेण मायात्रिकं, शेषं तथैव । यदा तु लोभेन श्रेणिं प्रतिपद्यते तदा लोभं वेदयन्नेव प्रथमतः क्रोधत्रिकं, नपुंसकवेदोक्तक्रमेणोपशमयति । ततो मानत्रिकं, ततो मायात्रिकं, तत उक्तप्रकारेण लोभत्रिकमिति । संप्रति प्रतिपात उच्यते—सोऽपि विधा ज्वद्ध्येण अज्वाद्ध्येण च । तत्र ज्वद्ध्यो म्रियमाणस्य, अज्वाद्ध्य उपशान्ताज्वाया व्यवहेदः । तत्र यो ज्वद्ध्येण प्रतिपतति तस्य प्रथमसमये एव सर्वाण्यपि करणानि प्रवर्तन्ते । प्रथमसमये च यानि कर्माण्युदीर्यन्ते तान्युदयावलिकायां प्रवेशयति । यानि च नोदीरणमागच्छन्ति तेषां दलिकानि उदयावलिकाया वहिस्ताजोपुष्पाकारसंस्थितानि विरचयति । यः पुनरुपशान्तमोहगुणस्थानकाज्वापरिद्ध्येण प्रतिपतति स येनैव क्रमेण स्थितिघातादीन् कुर्वन्नारूढस्तेनैव क्रमेण पश्चानुपूर्व्या स्थितिघातादीन् कुर्वन् प्रतिपतति । स च तावत्प्रतिपतति यावत्प्रमत्तसंयतगुणस्थानकं ॥ ५७ ॥

उक्तद्विंशति विंशतिं उदयादिसुं खिवद्द्वं । सेढीं निसेसूणं आवलिजपिंः अखसंखगुणं ॥ ५८ ॥

उक्तद्विंशति—उपशान्तमोहगुणस्थानकात् प्रतिपतन् क्रमेण संज्वलनलोभादीनि कर्माण्यनुभवति । तद्यथा—प्रथमतः

संज्वलनलोचं, ततो यत्र मायोदयव्यवहृदस्तत आरज्य माया । ततो यत्र मानोदयव्यवहृदस्ततोऽर्वाक् मानं । ततो यत्र क्रोधोदयव्यवहृदस्तत आरज्य क्रोधं । इत्थं च क्रमेणोदयसमयप्राप्तानामनुभवनार्थं तेषां द्वितीयस्थितेः सकाशादल्लि-
कमपकृष्य समाकृष्य प्रथमस्थितिं करोति । उदयादिषु चोदयसमयप्रचृतिषु च स्थितिषु श्रेण्या विशेषो न विशेषो न प्रहि-
पति । तद्यथा—उदयसमये प्रचृतं । ततो द्वितीयसमये विशेषहीनं । ततोऽपि तृतीयसमये विशेषहीनं । एवं तावदाच्यं
यावदुदयावल्लिकायाश्चरमसमयः । तत उदयावल्लिकाया उपरि असंख्येयगुणं । तद्यथा—उदयावल्लिकाया उपरि प्रथ-
मसमये प्राक्तनानन्तरसमयदल्लिकनिक्षेपापेक्षयाऽसंख्येयगुणं । ततोऽपि द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं । ततोऽपि तृतीयसमये-
ऽसंख्येयगुणं । एवं तावदक्षयं यावदुणश्रेणीशिरः । ततः परतः पुनरपि प्रागुक्तक्रमेण विशेषहीनो दल्लिकनिक्षेपः ॥५७॥
वेङ्जंतीणैवं इयरासिं आलिगाएँ चाहिरत्तं । न हि संक्रमोणुपुर्विं तावद्विगोदीरणानुपि ॥ ५८ ॥

वेङ्जंतीणैवं ति-एष पूर्वोक्तो दल्लिकनिक्षेपस्तत्कालवेद्यमानप्रकृतीनामवसेयः । इतरासां त्ववेद्यमानानामावल्लिकाया
उपर्येव दल्लिकनिक्षेपः । सोऽप्यसंख्येयगुणतया तावदावदुणश्रेणीशिरः । ततः परतः पुनरपि प्रागुक्तक्रमेण विशेषहीनो
विशेषहीनः । 'न हीत्यादि' हिशब्दोऽवधारणे । ततोऽयमर्थः—आनुपूर्व्येव संक्रमो न भवति, किं त्वनानुपूर्व्याऽपि
भवति । तथा बन्धानन्तरं पणामावल्लिकानामुपरि उदीरणा भवतीति प्राक् यदुक्तं तन्न भवति, किं तु बन्धावल्लिका-
मात्रातिक्रमेऽपि उदीरणा भवतीति ॥ ५९ ॥

वेङ्जमाणसंजलणकाएँ अहिगा उँ मोहगुणसेढी । तुह्वा य जयारूढो अतो य सेसेहि से तुह्वा ॥ ६० ॥

वेदज्ञमाणं चि-मोहनीयस्य मोहनीयप्रकृतीनां गुणश्रेणिः कालमाश्रित्य वेद्यमानसंज्ञखनकाखादन्यधिका प्रतिपत्तता
 मता प्रारब्धते, ममारोहकाखगुणश्रेण्यपेक्षया तु तुष्ट्या । तथा 'जयं ति' प्राकृतत्वात् स्त्रीत्यनिर्देशः, येन संज्ञखने-
 नोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्तमुदयेन प्राप्तः सन् ततः प्रचृति तस्य गुणश्रेणिं शेषकर्मसत्कगुणश्रेणिजिः सह तुष्ट्यामारजते ।
 यथा कश्चित्संज्ञखनक्रोधेनोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्ततः श्रेणेः प्रतिपत्तन् यदा संज्ञखनक्रोधमुदयेन प्राप्तस्ततः प्रचृति तस्य
 गुणश्रेणिः शेषकर्मजिः समाना जयति । एवं मानमाययोरपि वाच्यं । संज्ञखनलोत्तेन पुनरुपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य प्रति-
 पातकाले प्रथमसमयादेवारभ्य संज्ञखनलोत्तस्य गुणश्रेणिं शेषकर्मगुणश्रेणिजिः सह तुष्ट्या प्रवर्तते । शेषकर्मणां पुनरु-
 पशमश्रेणिमारोहनो यत् यत्र बन्धनसंक्रमादि पृच्छं तत्तत्रैव प्रतिपत्ततोऽपि क्रमेण पश्चानुपूर्व्या अन्यूनातिरिक्तं वेदितव्यं ॥६०॥
 त्वगुवसामगपन्निग्रयमाणद्विगुणो तर्हि तर्हि बंधोऽथानुजागो णंतगुणो असुजाण सुजाण विवरीत ॥६१॥

त्वगुवसामग चि-रूपकस्य रूपकश्रेणिमारोहतो यस्मिन् स्थाने यावान् स्थितिवन्धस्तस्मिन्नेव स्थाने उपशमश्रेणि-
 मारोहतस्तावान् स्थितिवन्धो द्विगुणो जयति । ततोऽपि तस्मिन्नेव स्थाने उपशमश्रेणीतः प्रतिपत्ततो द्विगुणो जयतीति ।
 रूपकमत्तस्थितिवन्धापेक्षया चतुर्गुणो जयतीत्यर्थः । तथा रूपकस्य यस्मिन् स्थानेऽशुजप्रकृतीनामनुजागो यावान्
 जयति, तदपेक्षया तस्मिन्नेव स्थाने तानामेवाशुजप्रकृतीनामुपशमकस्यानुजागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि तस्मिन्नेव स्थाने तासा-
 मेवाशुजप्रकृतीनामुपशमश्रेणीतः प्रतिपत्ततोऽनन्तगुणः । 'सुजाण विवरीत चि' शुजप्रकृतीनां पुनरनुजागो विपरीतो वाच्यः ।
 न चेत्—उपशमश्रेणीतः प्रतिपत्ततो यस्मिन् स्थाने शुजप्रकृतीनां यावान् अनुजागो जयति, तदपेक्षया तस्मिन् स्थाने

तासामेव शुचप्रकृतीनामुपशमकस्यानुज्ञागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि तस्मिन्नेव स्थाने तासामेव शुचप्रकृतीनां रूपकस्यान-
न्तगुणः । शेषं यथाऽऽरोहतस्तथा प्रतिपततोऽपि वेदितव्यं, यावत्प्रमत्तसंयतगुणस्थानं ॥ ६१ ॥

किञ्चा प्रमत्ततदियरगाणे परिवर्त्ति बहुसहस्साणि । हि छिद्वाणंतरदुगं श्रंसाणं वा वि गञ्जिजा ॥ ६२ ॥

किञ्च त्ति-प्रमत्ताप्रमत्तसंयतगुणस्थानकयोः प्रचूतानि सहस्राणि यावत् परिवर्त्तिः कृत्वा कश्चिदधस्तनमनन्तरं गुण-
स्थानकद्विकं याति । कोऽपि देशविरतोऽपि जवति । कोऽपि अविरतसम्यग्दृष्टिरपि जवतीत्यर्थः । येषां मतेनानन्तानु-
बन्धिनामुपशमना जवति तेषां मतेन कश्चित्सासादनजावमपि गच्छति ॥ ६२ ॥

उवसमसम्मत्तद्धा अंतो आउरकया धुवं देवो । तिसु आउगेसु वद्धेसु जेण सेढिं न आरुहइ ॥ ६३ ॥

उवसम त्ति-थौपशमिकसम्यक्त्वाद्धायां वर्तमानो यदि कश्चिदायुःकृत्वात्कालं करोति तर्ह्यवश्यं देवो जवति । अपि
च सास्वादनजावमपि गतः सन् कालं करोति, तथापि स देव एव जवति । यत् आह-येन कारणेन देवायुर्वर्जितेषु शेषेषु
त्रिपञ्चायुःषु मध्येऽन्यतमस्मिन्नायुपि वद्धे श्रेणिमुपशमश्रेणिं नारोहति । ततः श्रेणिस्थितः श्रेणीतः कालं कृत्वा देव एव जवति ॥ ६३ ॥

उग्घाकियाणि करणाणि उदयछिश्माइगं इयरतुह्वं । एगजवे डुक्कुत्तो चरित्तमोहं उवसमेइ ॥ ६४ ॥

उग्घाकियाणि त्ति-करणानि बन्धनसंक्रमणादीनि उपशमश्रेणिमारोहतो यत्र यत्र स्थाने यानि यानि व्यवच्छिन्नस्था-
नानि उपशमश्रेणीतः प्रतिपततः सतस्तत्तत्स्थानं प्राप्तस्य तानि तानि उद्घाटितानि जवन्ति तानि तानि तत्र प्रवर्तन्त-

इत्यर्थः । तद्योदयस्थित्यादिकं उदयस्थितिबन्धादिकं, इतरतुल्यं उपशमश्रेण्यारोहज्ञान्युदयस्थित्यादितुल्यं, उपशमश्रे-
 णिमारोहतो यत्र यत्र यद्यत् उदयस्थित्यादिकं व्यवष्टिन्नं प्रतिपातेऽपि तत्र तत्र तत्तत् उदयस्थित्यादिकं प्रवर्तते इत्यर्थः ।
 तथैकस्मिन् जने द्वौ वारौ चारिमोहमुपशमयति उपशमश्रेणिं प्रतिपद्यते इत्यर्थः । न तु तृतीयमपि वारं ॥ ६४ ॥

एवं पुरुषप्रेदोदयेनोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य विधिरुक्तः, संप्रति स्त्रीवेदेन प्रतिपन्नस्योच्यते—

उदयं वज्जी इष्टी इष्टिं समयश्च श्रवेयगा सत्त । तद् वरिसवरो वरिसवरिं इष्टिं समगं कमारजे ॥ ६५ ॥

उदयं ति-इह स्त्री उपशमश्रेणिं प्रतिपन्ना सती प्रथमतो नपुंसकप्रेदमुपशमयति, पश्चात् स्त्रीवेदं । तं च तावदुपश-
 मयति यावत्स्योदयस्य द्विचरमममयः । तस्मिंश्च समये एकां चरमसमयमात्रामुदयस्थितिं वर्जयित्वा शेषं सकलमपि
 स्त्रीप्रेदस्य सत्तं दक्षिणमुपशमितं । ततश्चरमसमये व्यतिक्रान्ते श्रवेदका सती पुरुषप्रेदहास्यादिकाः सप्त प्रकृतीर्युगपदु-
 पशमयितुमारभते । शेषं पुरुषप्रेदेनेव श्रेणिं प्रतिपन्नस्य वेदितव्यं । संप्रति नपुंसकप्रेदेनोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य विधि-
 माह—‘तदेत्यादि’ वर्षारो नपुंसक उपशमश्रेणिं प्रतिपन्नः सन् । तथेति एकामुदयस्थितिं मुक्त्वेत्यर्थः । समकं युगपत्
 नपुंसकप्रेदस्त्रीप्रेदादुपशमयति । ‘कमारजे’ इति क्रमेणारब्धे सति । तत्रायं संप्रदायः—स्त्रीवेदेन पुरुषप्रेदेन वा उपश-
 मश्रेणिं प्रतिपद्यमानो यस्मिन् स्थाने नपुंसकप्रेदमुपशमयति तद्वरं यावन्नपुंसकप्रेदेनापि श्रेणिं प्रतिपन्नः सन् नपुंसकप्रे-
 दमेव केवलमुपशमयति । तत ऊर्ध्वं पुनर्नपुंसकप्रेदं स्त्रीप्रेदं च युगपदुपशमयितुं लग्नः । स च तावज्जतो यावन्नपुंसक-
 पेदाभावाद् द्विचरमममयः । तस्मिंश्च समये स्त्रीवेद उपशान्तः । नपुंसकप्रेदस्य च एका समयमात्रोदयस्थितिर्वर्तते ।

शेषं सर्वमुपशान्तं । तस्यामप्युदयस्थितावतिक्रान्तायामवेदको जयति । ततः पुरुषवेदादिकाः सप्त प्रकृतीर्युगपदुपशम-
यितुं यतते । शेषं तथैव ॥ ६५ ॥

तदेवमुक्ता सर्वोपशमना, संप्रति देशोपशमनामभिधातुकाम आह—

पगइति ई अणुजागप्पएसमूलुत्तराहि पविजत्ता । देसकरणोवसमणा तीएसमियस्स अछपयं ॥ ६६ ॥

पगइ ति—देशतः करणान्यां यथाप्रवृत्तापूर्वकरणसंज्ञान्यां कृत्वा प्रकृत्यादीनामुपशमना देशकरणोपशमना । इदमुक्तं
जयति—यथाप्रवृत्तकरणपूर्वकरणान्यां यत् प्रकृत्यादिकं देशतः उपशमयति, न सर्वात्मना सा देशकरणोपशमना ।
सा च चतुर्विधा, तद्यथा—प्रकृतिदेशोपशमना, स्थितिदेशोपशमना, अनुजागदेशोपशमना, प्रदेशदेशोपशमना चेति ।
पुनरप्येकैका विधा—मूलप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृतिविषया च । तथा च देशकरणोपशमनया शमितस्य उपशमनं नीतस्य ।
इदमर्थपदमिदं तात्पर्यं ॥ ६६ ॥

तदेवाह—

उवट्टणउवट्टणसंकमणाइं च तिन्नि करणाइं । पगइतयासमईजं पडू नियट्ठिमि वट्ठंतो ॥ ६७ ॥

उवट्टणउ ति—देशोपशमनया उपशमितस्य कर्मण उवर्तनापवर्तनासंक्रमरूपाणि त्रीणि करणानि प्रवर्तन्ते, नान्यानि
करणानि उदीरणाप्रचृतीनि । एष देशोपशमनाया विशेषः । तथा मूलप्रकृतिमुत्तरप्रकृतिं वा तथा देशोपशमनया उप-
शमयितुं प्रभुः समर्थो निवृत्तिकरणेऽपूर्वकरणे वर्तमानः । इह निवृत्तिग्रहणं पर्यवसानार्थं वेदितव्यं । तत इदमुक्तं

जवति—सर्वेऽप्येकद्वित्रिचतुरिन्द्रियासंक्षिप्तसंक्षिप्येन्द्रियतिर्यङ्मनारकदेवा मनुष्याश्च यथासंभवमपूर्वकरणपर्यवसानाः सर्व-
कर्मणां देशोपशमनास्वामिनोऽग्रसेयाः ॥ ६७ ॥

एतदेव ज्ञाययति—

दंसणमोहाणंताणुबंधिणं सगनियट्टिजं णुप्पिं । जा उवसमे चउद्धा मूलुत्तरणाइसंतारुं ॥ ६८ ॥

दंसणं ति—दर्शनमोहनीयानन्तानुबन्धिनां स्वकीयात् स्वकीयात् अपूर्वकरणात् परतो देशोपशमना न जवति । तत्र
दर्शनत्रिकस्य रूपका अविरता देशविरता विरता वा, उपशमकास्तु विरताः स्वापूर्वकरणान्तसमयं यावद्देशोपशमनां
पुनरिति । अनन्तानुबन्धिनां पुनर्विसंयोजने चातुर्गतिका अपि स्वापूर्वकरणान्तिमसमयं यावद्देशोपशमनाः, न परतः ।
शेषाणां पुनश्चारित्रमोहनीयप्रकृतीनामुपशमनायां रूपणायां वा यावदपूर्वकरणगुणस्थानकचरमसमयस्तावद्देशोपशमना ।
शेषाणां सर्वोपशमना न जवति, किं तु देशोपशमनैव । सापि चापूर्वकरणस्थानकं यावदवगन्तव्या । तथा या मूलप्र-
कृतय उत्तरप्रकृतयो वाऽनादिसत्ताकास्ता उपशमे देशोपशमनामधिकृत्य चतुर्विधाः, तद्यथा—सादयोऽनादयो ध्रुवा
अध्रुवाश्च । तत्र मूलप्रकृतयोऽष्टावपि चतुर्विधाः । तथाहि—अपूर्वकरणगुणस्थानकात् परतो गत्वा प्रतिपततां सा
देशोपशमना प्रवर्तमाना सादिः । तत्स्थानमप्राप्तानां पुनरनादिः । ध्रुवा अजव्यानां । जव्यानां त्वध्रुवा । कृता मूलप्र-
कृतीनां साधनादिप्ररूपणा, संप्रत्युत्तरप्रकृतीनां सा क्रियते—तत्र वैक्रियसप्तकाहारकसप्तकमनुष्यद्विकदेवद्विकनरकद्वि-
कमन्यक्तरसम्यग्मिथ्यात्वोच्चैर्गौरुरूपोद्धवनयोग्यत्रयोविंशतितीर्थकरायुश्चतुष्टययजितं शेषं त्रिंशदुत्तरं प्रकृतिशतं ध्रुवस-

त्कर्म, तस्य देशोपशमना चतुर्विधा, तद्यथा—सादिरनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च । तथाहि—मिथ्यात्वानन्तानुबन्धिनां स्वस्वा-
 पूर्वकरणात्परतो देशोपशमना न जवति । शेषकर्मणां त्वपूर्वकरणगुणस्थानकात्परतो न जवति । ततः परतः स्थानात्
 प्रच्यवमानानां प्रवर्तमाना सादिः । तत्स्थानमप्राप्तानां पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । शेषाणां तूद्धतनयोग्यत्रयोविंश-
 त्यादीनामष्टाविंशतिप्रकृतीनामध्रुवसत्कर्मत्वादेव देशोपशमना सादिरध्रुवा च विज्ञेया ॥ ६८ ॥

संप्रति देशोपशमनामधिकृत्य प्रकृतिस्थानप्ररूपणार्थमाह—

चतुरादिजुया वीसा एकवीसा य मोहठाणाणि । संकमनियद्विपाजगाइं सजसाइं नामस्स ॥ ६९ ॥

चतुरादिजुय त्ति—मोहनीयस्य देशोपशमनामधिकृत्य पद प्रकृतिस्थानानि । तद्यथा—चतुरादियुता विंशतिरेकविंश-
 तिश्च चतुर्विंशतिः, पञ्चविंशतिः, षड्विंशतिः, सप्तविंशतिः, अष्टाविंशतिः, एकविंशतिश्चेत्यर्थः । शेषाणि पुनरनिवृत्ति-
 वादरे प्राप्यन्ते इति कृत्वा न संजवन्ति । तत्राष्टाविंशतिस्थानं मिथ्यादृष्टिसात्वादनसम्यग्मिथ्यादृष्टिवेदकसम्यग्दृष्टीनां
 प्राप्यते । सप्तविंशतिस्थानं उद्धतितसम्यक्त्वस्य मिथ्यादृष्टेः सम्यग्मिथ्यादृष्टेर्वा । षड्विंशतिस्थानं उद्धतितसम्यक्त्वस-
 म्यग्मिथ्यात्वस्यानादिमिथ्यादृष्टेर्वा । पञ्चविंशतिस्थानं षड्विंशतिसत्कर्मणो मिथ्यादृष्टेः सम्यक्त्वमुत्पादयतोऽपूर्वकरणात्प-
 रतो वेदितव्यं, तस्य मिथ्यात्वदेशोपशमनाया अज्ञावात् । तथाऽनन्तानुबन्धिनामुद्धतनेऽपूर्वकरणात्परतो वर्तमानस्य
 चतुर्विंशतिस्थानं, चतुर्विंशतिसत्कर्मणो वा चतुर्विंशतिस्थानं । ह्यपितसप्तकस्य एकविंशतिस्थानं । संप्रति नामकर्मणः
 प्रकृतिस्थानान्याह—‘संकमेत्यादि’ प्रकृतिस्थानसंकमे नाम्नो यानि यशःकीर्त्या सह स्थानान्युक्तानि तान्येव निवृत्ति-

प्रायोग्यानि अपूर्वकरणप्रायोग्यानि ज्वन्ति देशोपशमनायोग्यानि ज्वन्तीत्यर्थः । तानि चेमानि, तद्यथा—त्र्युत्तरशतं
 द्युत्तरशतं, पणवतिः, पञ्चनवतिः, त्रिनवतिः, चतुरशीतिः, द्व्यशीतिश्चेति । तत्रादिमानि चत्वारि यावदपूर्वकरणगुणस्थान-
 कचरमसमयस्तावदेदितव्यानि, न परतः । शेषाणि च त्रीणि त्रिनवतिचतुरशीतिद्व्यशीतिरूपाणि एकेन्द्रियादीनां ज्वन्ति ।
 श्रेणिं प्रतिपद्यमानानां तु न संजयन्ति । शेषाणि तु स्थानानि अपूर्वकरणगुणस्थानकात्परतो लज्यन्ते, नार्वागिति देशोपशम-
 नायोग्यानि । ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणामेकैकं प्रकृतिस्थानं देशोपशमनायोग्यं । तत्र ज्ञानावरणान्तराययोः
 पञ्चप्रकृत्यात्मकं, दर्शनावरणस्य नवप्रकृत्यात्मकं, वेदनीयस्य द्विप्रकृत्यात्मकं । आयुर्गोत्रयोर्देहे स्थाने एका देहच प्रकृती ॥६९॥

उक्ता प्रकृतिदेशोपशमना, संप्रति स्थितिदेशोपशमनामाह—

विश्वसंकम व विश्ववसमणा एवरि जहन्निया कज्जा । अप्रवसिज्जि जहन्ना उवलगनियट्टिगे वियरा ॥७०॥

विश्वसंकम व त्ति—स्थितिसंकमवत् स्थितिदेशोपशमना छष्टव्या । नवरमिह जघन्या जघन्यस्थितिदेशोपशमनायोग्या
 कार्या, अजवसिज्जिकप्रायोग्या जघन्या स्थितिः । एतदुक्तं ज्वति—स्थितिदेशोपशमना द्विविधा—मूलप्रकृतीनामुत्तर-
 प्रकृतीनां च । एकैकापि विधा—जघन्योत्कृष्टा च । तत्र मूलप्रकृतीनामुत्तरप्रकृतीनां चा उत्कृष्टस्थितिदेशोपशमना-
 स्वामी यः प्रागुत्कृष्टस्थितिसंकमस्वामी प्रतिपादितः स एव वेदितव्यः । जघन्यस्थितिदेशोपशमनास्वाम्यपि जघन्य-
 स्थितिसंकमस्वाम्येव प्रतिपत्तव्यः । केवलं जघन्यस्थितिदेशोपशमनास्वामी अजवसिज्जिकप्रायोग्यजघन्यस्थितौ वर्तमान
 एकेन्द्रियो छष्टव्यः, तस्यैव प्रायः सर्वकर्मणामस्तिजघन्यायाः स्थितेः प्राप्यमाणत्वात् । याश्चेतराः प्रकृतयोऽजवसिज्जिक-

प्रायोग्यजघन्यस्थितयो न जवन्ति तासामुद्धतकेऽपूर्वकरणे वा जघन्यस्थितिदेशोपशमना वेदितव्या । तत्रोद्धतके उद्ध-
 तनप्रायोग्यानां प्रकृतीनामन्तिमे स्थितित्वमे पश्योपमासंख्येयजागमात्रे वर्तमानस्तत्राप्याहारकसप्तकसम्यक्त्वसम्यग्मि-
 थ्यात्वानामेकेन्द्रियोऽनेकेन्द्रियो वा, शेषप्रकृतीनां तूद्धतनयोग्यानां वैक्रियसप्तकदेवद्विकनरकद्विकमनुष्यद्विकोच्चैर्गोत्ररू-
 पाणामेकेन्द्रिय एव, अन्यासां त्वपूर्वकरणचरमसमये वर्तमानो जघन्यां देशोपशमनां करोति ॥ ७० ॥

अणुजागसंकमसमा अणुजागुवसामणा नियद्विम्बि । संकमपएसतुद्धा पएसुवसामणा चेन्न ॥ ७१ ॥

अणुजाग ति-अनुजागसंकमसमा अनुजागदेशोपशमना वक्तव्या । नवरं निवृत्तावपूर्वकरणे चरमसमयं यावत् ।
 इयमत्र जावना—य एवोत्कृष्टानुजागसंकमस्वामी प्राक् प्रतिपादितः, स एवोत्कृष्टानुजागदेशोपशमनाया अपि स्वामी ।
 तत्राशुजप्रकृतीनां मिथ्यादृष्टिः, शुजप्रकृतीनां तु सम्यग्दृष्टिः । नवरं सातवेदनीययशःकीर्त्युच्चैर्गोत्राणामुत्कृष्टानुजागसं-
 क्रमस्वामिनोऽपूर्वकरणस्थानकात्परतोऽपि जवन्ति । उत्कृष्टानुजागदेशोपशमनायाः पुनरुत्कर्षतोऽप्यपूर्वकरणगुणस्थान-
 कपर्यवसाना एव वेदितव्याः । जघन्यानुजागदेशोपशमना तीर्थकरवर्जानां सर्वासामपि प्रकृतीनामेकेन्द्रिये अजवसि-
 द्धिकप्रायोग्यजघन्यस्थितौ वर्तमाने जघ्न्या । तीर्थकरनाम्नस्तु जघन्यानुजागसंकमवत् । प्रदेशदेशोपशमना चात्र प्रदे-
 शसंकमतुल्या वेदितव्या । एतदुक्तं जवति—उत्कृष्टप्रदेशदेशोपशमना उत्कृष्टप्रदेशसंकमतुल्या । नवरं येषां कर्मणाम-
 पूर्वकरणात्परतोऽपि उत्कृष्टः प्रदेशसंकमः प्राप्यते, तेषामप्यपूर्वकरणगुणस्थानकचरमसमयमेव यावत् उत्कृष्टप्रदेशोप-
 शमना वाच्या । जघन्या पुनः प्रदेशदेशोपशमना जघन्यप्रदेशसंकमतुल्यैवेति ॥ ७१ ॥

॥ इति श्रीमन्नयगिरिविरचितायां कर्मप्रकृतिटीकायामुपशमनाकरणं समाप्तम् ॥

तदेवमुक्तमुपशमनाकरणं, संप्रति निधत्तिनिकाचनाकरणे, प्रतिपिपादयिपुराह—

देसोवसमणतुह्वा होइ निहत्ती निकाइया नवरं । संक्रमणं पि निहत्तीएँ नठि सेसाण वियरस्त ॥ ७१ ॥

देसोवसमण ति—निधत्तिनिकाचना च देशोपशमनातुह्वा । इदमुक्तं जवति—ये देशोपशमनाया जेदा ये च स्वामि-
नस्तेऽन्यूनातिरिक्ता निधत्तिनिकाचनयोरपि वेदितव्याः । नवरं अर्थपदं निधत्तिनिकाचनयोः । इदं संक्रमणमपि परप्रकृति-
संक्रमणमपि । अपिशब्दाद्बुदीरणादीन्यपि निधत्तौ सत्यां न जवन्ति, उद्धर्तनापवर्तने पुनजवत एव । इतरस्यां निकाचनायां
शेषे अपि उद्धर्तनापवर्तने अपि न जवतः । सकलकरणायोग्यं निकाचितमित्यर्थः ॥ ७१ ॥

इह यत्र गुणश्रेणिस्तत्र प्रायो देशोपशमनानिधत्तिनिकाचनायथाप्रवृत्तसंक्रमा अपि संजवन्ति, ततस्तत्राहपबहुत्वमाह—
गुणसेढिपएसगं थोवं पत्तेगसो असंखगुणं । उवसामणाइ तीसु वि संक्रमणेहप्पवत्ते य ॥ ७२ ॥

गुणसेढि ति—गुणश्रेणीप्रदेशाग्रं स्तोकं । ततः प्रत्येकशः प्रत्येकं प्रत्येकं उपशमनादिषु त्रिषु यथाप्रवृत्ते च संक्रमणेऽ-
संख्येयगुणं वक्तव्यं । इयमत्र जावना—यस्य तस्य वा कर्मणो गुणश्रेणीप्रदेशाग्रं सर्वस्तोकं । ततो देशोपशमनायामसंख्येय-
गुणं । ततो निधत्तमसंख्येयगुणं । ततोऽपि निकाचितमसंख्येयगुणं । ततोऽपि यथाप्रवृत्तसंक्रमेण संक्रान्तमसंख्येयगुणं ७२ ॥

संप्रत्यष्टानामपि करणानां येऽध्यवसायास्तेषां परिमाणनिरूपणार्थमाह—

थोवा कसायउदया विइवंधोदीरणा य संक्रमणा । उवसामणाइसु अप्रवसाया कमसो असंखगुणा ॥ ७३ ॥

थोवत्ति—स्थितिवन्धे, उपखण्डणमेतत्, अनुजागवन्धे वा ये कपायोदीरणास्ते सर्वस्तोकाः । प्रकृतिप्रदेशबन्धौ च योगाज्ञवत् इति ताविह न गृह्येते, अनुजागवन्धश्चोपखण्डणव्याख्यानाद्गृहीतः । ततश्च स्थितिवन्धे कपायोदयाः स्तोका इति । किमुक्तं ज्वत्ति ? बन्धनकरणाध्यवसायाः सर्वस्तोकाः । तेन्य उदीरणाध्यवसाया असंख्येयगुणाः । ततोऽपि संक्रमाध्यवसाया असंख्येयगुणाः । संक्रमग्रहणेन चात्रोर्ध्वतनापवर्तने अपि गृहीते ज्ञेय्ये, संक्रमजेदत्वात्तयोः । तत उपशमनाध्यवसाया असंख्येयगुणाः । ततोऽपि निधत्त्यध्यवसाया असंख्येयगुणाः । ततोऽपि निकाचनाध्यवसाया असंख्येयगुणाः ॥ ५४ ॥ ३७५ ॥

॥ इति श्रीमखयगिरिविरचितायां कर्मप्रकृतिटीकायां करणाष्टकम् ॥

तदेवमुक्तानि करणानि, संप्रत्युद्देशक्रमप्राप्तमुदयमजिघ्रित्सुराह—

उदत्तं उदीरणात् तुल्यो मोक्षोऽपि एकचत्तालं । आवरणविग्धसंजलणलोजवेष्ट य दिष्ठिदुग्धं ॥ १ ॥
आलिगमहिगं वेष्टति आलगाणं पि अप्यमत्ता वि । वेष्टयिष्याण य दुसमय तणुपङ्कता य निदातं ॥ २ ॥
मणुयगश्चास्तसवायरं च पङ्कतसुजगमाएज्जं । जसकित्तिमुच्चगोयं चाजोगी(गा)केइ तित्थयरं ॥ ३ ॥

उदत्तं इत्यादि—उदय उदीरणात्तुल्यः । किमुक्तं जवति ? ये उदीरणायाः प्रकृत्यादयो जेदाः प्रागुक्ताः, या च साधनादिप्ररूपणा, यच्च स्वामित्वं, एतत्सर्वमन्युनातिरिक्तमुदयेऽपि चष्टव्यं, उदयोदीरणयोः सहजावित्वात् । तथाहि—यत्रोदयस्तत्रोदीरणा, यत्रोदीरणा तत्रोदयः । किं सर्वत्राप्येवमिति चेदत आह—मुक्त्वा एकचत्वारिंशत्प्रकृतीः । तासामुदीरणामन्तरेणापि कियत्कालमुदयस्य प्राप्यमाणत्वात् । तथाहि—ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयान्तरायपञ्चकसंज्वलनलोजवेदत्रयसम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वरूपा विंशतिप्रकृतीः स्वस्वोदयपर्यवसाने आवलिकामात्रं कालमधिकं वेदयन्ति उदीरणामन्तरेणापि केवलेनोदयेनावलिकामात्रं कालमनुजवन्तीत्यर्थः । तच्चावलिकामात्रं त्रयाणां वेदानां मिथ्यात्वस्य चान्तरकरणस्य प्रथमस्थितौ आवलिकाशेषायां, शेषाणां तु कर्मणां स्वस्वसत्तापर्यवसाने, तथा चतुर्णामप्यायुषां स्वस्वपर्यवसाने आवलिकामात्रं कालमुदय एव जवति, नोदीरणं । मनुष्यायुर्वेदनीययोर्वाऽप्रमत्ता अप्रमत्तसंयतप्रचृतय उदीरणामन्तरेण केवलेनैवोदयेन वेदयन्ते । तथा तनुपर्याप्ताः शरीरपर्याप्ता पर्याप्ताः सन्तो द्वितीयसमयादारभ्य शरीरपर्या-

त्यनन्तरसमयादारब्धेन्द्रियपर्याप्तिचरमसमयं यावद्भूदीरणामन्तरेणापि केवलेनैवोदयेन निज्ञाः पश्चापि वेदयन्ते । तथा मनुष्यगतिपश्चेन्द्रियजातिरसवादरपर्याप्तमुज्जगादेययशःकीर्त्युच्चैर्गौरवरूपा नर प्रकृतीरयोगिकेखनि उदीरणामन्तरेण स्वं काष्ठं यावत् केवलेनैवोदयेन वेदयन्ते । केचित्तीर्थंकरमपि ये तीर्थकृतः ॥ १-२-३ ॥

तदेवमुक्तः प्रकृत्युदयः, संप्रति स्थित्युदयमाह—

विष्णुदण्डं वि विष्णुकयपञ्चगसाविष्णुदीरणा अहिगो । उदयविष्णु हस्सो उत्तीसा एग उदयविष्णु ॥ ४ ॥

विष्णुदण्डं ति—इह द्विविध उदयः स्थितिरूपेण प्रयोगेण च । तत्र स्थितिरवाधाकालरूपा तस्याः रूपेण ज्ञेयक्षेत्र-
कालजयज्ञावरूपाणां उदयहेतूनां संप्राप्तौ सत्या यः स्वज्ञावत उदयः प्रवर्तते स स्थितिरूपेणोदयः । यः पुनस्तस्मिन्नुदये
प्रवर्तमाने सति उदीरणकरणरूपेण प्रयोगेण दक्षिकमाकृष्यानुभवति स प्रयोगोदयः । तथा चाह—स्थित्युदयोऽपि
स्थितिरूपात् प्रयोगतश्च जयति । स च द्विधा उत्कृष्टो जघन्यश्च । तत्रोत्कृष्टः स्थित्युदीरणात् उदयस्थित्याऽन्यधिकः ।
तथाहि—उत्कृष्टायां स्थितौ बध्यमानायामवाधाकालेऽपि प्राग्बद्धं दक्षिकमस्तीति कृत्वा बन्धावलिकायामतीतायामनन्तर-
स्थितौ विपाकोदयेन वर्तमान उदयावलिकात् उपरितनीः सर्वा अपि स्थितिरुदीरयति । उदीर्य च वेदयते । ततो
बन्धावलिकोदयावलिकाहीनायाः शेषायाः सर्वस्या अपि स्थितेरुदयोदीरणे तुल्ये । वेद्यमानायां च स्थिताबुदीरणा न
प्रवर्तते, किंतूदय एव केवलः, ततो वेद्यमानया समयमात्रस्थित्याऽन्यधिकः स्थित्युदीरणात् उत्कृष्टस्थित्युदयः बन्धाव-
लिकोदयावलिकाहीनश्च उत्कृष्टः स्थित्युदयः उदयोत्कृष्टबन्धानां वेदितव्यः । शेषाणां तु यथायोग्यं । तत्राप्युक्तनीत्या

उदयस्थित्यान्यधिकोऽवगन्तव्यः । तथा ह्रस्वो जघन्यः स्थित्युदयः । पट्त्रिंशत्प्रकृतीनामेका समयमात्रा उदयस्थितिः । एतदुक्तं जयति—पट्त्रिंशत्प्रकृतीनां जघन्यः स्थित्युदयः समयमात्रैकस्थित्युदयप्रमाणो वेदितव्यः, समयमात्रा चैका स्थितिः चरमसमयस्थितिरवसेया । पट्त्रिंशत्प्रकृतयश्च प्रागुक्ता एवैकचत्वारिंशत्प्रकृतयो निष्पन्नश्चकव्यतिरिक्ता वेदितव्याः । निष्पन्नश्चकस्य ह्युदीरणाया अज्ञावेऽपि शरीरपर्याप्त्यनन्तरं केवल्योदयकालेऽपवर्तते । तत एका स्थितिर्न प्राप्यते इति तद्वर्जनं । शेषं जघन्योदीरणातुल्यं निरवशेषमवगन्तव्यं ॥ ४ ॥

तदेवमुक्तः स्थित्युदयः, संप्रत्यनुज्ञागोदयमाह—

अणुज्ञागुदलं वि जहृष नवरि आवरणविग्धवेयाणं । संजलणल्लोचसम्मत्ताण य गंतूणमावलिगं ॥ ५ ॥

अणुज्ञाग ति—यथाऽनुज्ञागोदीरणा प्राक् सप्रपञ्चमजिहिता, तथाऽनुज्ञागोदयोऽपि वक्तव्यः । नवरं ज्ञानावरणपञ्चकान्तरायपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयवेदत्रयसंज्वलनल्लोचसम्यक्त्यानामुदीरणव्यवच्छेदे सति परत आवलिकां गत्वाऽतिक्रम्य तस्या आवलिकायाश्चरमसमये जघन्यानुज्ञागोदयो वाच्यः ॥ ५ ॥

तदेवमुक्तोऽनुज्ञागोदयः । संप्रति प्रदेशोदयाजिधानावसरः । तत्र चेमौ अर्थाधिकारौ, तद्यथा—साधनादिप्ररूपणा स्वामित्वं च । साधनादिप्ररूपणा त्रिविधा—मूलप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृतिविषया च । तत्र मूलप्रकृतिविषयसाधनादिप्ररूपणार्थमाह—

अजहृषाणुकोसा चउ तिहाठण्ह चउविहा मोहे । आउस्स साइअधुवा सेसविगप्पा य सवेसिं ॥ ६ ॥

अजहण ति—मोहनीयायुर्वर्जानां पक्षां कर्मणामजघन्यः प्रदेशोदयश्चतुर्विधः, तद्यथा—सादिरनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च ।
 तथाहि—कश्चित् क्षपितकर्मांशो देवलोके देवो जातः । स च तत्र संक्षिप्तो ज्ञत्वा उत्कृष्टां स्थितिं वधन् उत्कृष्टं प्रदेशा-
 प्रमुह्यति । ततो बन्धावसाने कालं कृत्वा एकेन्द्रियैर्पूतः, तस्य प्रथमसमये प्रागुक्तानां पक्षां कर्मणां जघन्यः प्रदे-
 शोदयः, स चैकसामयिक इति कृत्वा सादिरध्रुवश्च, ततोऽन्यः सर्वोऽप्यजघन्यः । सोऽपि तस्य द्वितीयसमये जवन्
 सादिः, तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः, ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । तथा तेषामेव पक्षां कर्मणामनुत्कृष्टः प्रदेशोदयस्त्रिधा त्रिप्रकारः,
 तद्यथा—अनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि—अमीषां पक्षां कर्मणामुत्कृष्टः प्रदेशोदयः प्रागुक्तस्वरूपस्य गुणितकर्मांशस्य स्वस्वो-
 दयान्ते गुणश्रेणीशिरसि वर्तमानस्य प्राप्यते । स चैकसामयिक इति कृत्वा सादिरध्रुवश्च । ततोऽन्यः सर्वोऽप्यनुत्कृष्टः, स
 चानादिः, सदैव जावात् । ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । तथा मोहे मोहनीयेऽजघन्योऽनुत्कृष्टश्च प्रदेशोदयश्चतुर्विधः, तद्यथा—सादि-
 रनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि—क्षपितकर्मांशस्यान्तरकरणे कृतेऽन्तरकरणपर्यन्तजाविगोपुष्पाकारसंस्थितावक्षिकामात्रदक्षि-
 कान्तसमये मोहिनीयस्य जघन्यः प्रदेशोदयः । स चैकसामयिक इति कृत्वा सादिरध्रुवश्च । ततोऽन्यः सर्वोऽप्यजघन्यः ।
 सोऽपि ततो द्वितीयसमये जवन् सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । तथा गुणितकर्मांशस्य
 सूक्ष्मसंपरायगुणस्थानकान्तसमये उत्कृष्टः प्रदेशोदयः । स चैकसामयिक इति कृत्वा सादिरध्रुवश्च । ततोऽन्यः सर्वोऽप्य-
 नुत्कृष्टः । स चोपशमश्रेणीतः प्रतिपतितो जवन् सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । तथा आयुष-
 श्चत्वारोऽपि जेदा उत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्याजघन्यरूपाः साद्यध्रुवाः, चतुर्णामपि जेदानां यथायोगं नियतकालं जावात् ।

तथा सर्वेषां कर्मणां प्रागुक्तानां पञ्चां मोहनीयस्य उक्तशेषौ विकटपौ उत्कृष्टजघन्यरूपौ साद्यध्रुवौ, तौ च प्रागेव
जायितौ ॥ ६ ॥

कृता मूलप्रकृतीनां साद्यनादिप्ररूपणा, संप्रत्युत्तरप्रकृतीनां तां चिकीर्षुराह—

अजहं णाणुक्कोसो सगयात्वा ए च उत्तिहा च उहा । मिष्ठत्ते सेसासिं डुविहा सवे य सेसाणं ॥ ७ ॥

अजहण ति—तैजससप्तकर्णादिविंशतिस्थिरास्थिरनिर्माणागुरुलघुशुजाशुजज्ञानावरणपञ्चकान्तरायपञ्चकदर्शनावर-
णचतुष्टयरूपाणां सप्तचत्वारिंशत्प्रकृतीनामजघन्यः प्रदेशोदयश्चतुर्विधः । तद्यथा—सादिरनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि-
रूपितकर्माशो देव उत्कृष्टे संकेशे वर्तमान उत्कृष्टो स्थितिं बध्नन् उत्कृष्टं प्रदेशाग्रमुद्वर्तयति । ततो बन्धावसाने
कालं कृत्वा एकेन्द्रियेषूपपद्यते, तस्य प्रथमसमये प्रागुक्तानां सप्तचत्वारिंशत्प्रकृतीनां जघन्यः प्रदेशोदयः । नवरमवधि-
ज्ञानावरणावधिदर्शनावरणयोर्वन्धावल्लिकाचरमसमये देवस्य जघन्यः प्रदेशोदयो वेदितव्यः । स चैकसामायिक इति
कृत्वा सादिरध्रुवश्च । ततोऽन्यः सर्वोऽप्यजघन्यः । स च द्वितीयसमये जवन् सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः ।
ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । तथाऽमूषामेव सप्तचत्वारिंशत्प्रकृतीनामनुत्कृष्टः प्रदेशोदयस्त्रिप्रकारस्तद्यथा—अनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च ।
तथाहि—गुणितकर्माशस्य स्वस्वोदयान्ते गुणश्रेणीशिरसि वर्तमानस्योत्कृष्टः प्रदेशोदयः । स चैकसामायिक इति कृत्वा
सादिरध्रुवश्च । ततोऽन्यः सर्वोऽप्यनुत्कृष्टः । स चानादिः, सदैव जायात् । ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । तथा मिथ्यात्वे मिथ्या-
त्वस्याजघन्योऽनुत्कृष्टश्च प्रदेशोदयश्चतुर्विधः, तद्यथा—सादिरनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि—रूपितकर्माशस्य प्रथमसमयकत्व-

मुत्पादयतः कृतान्तरकरणस्यौपशमिकसम्यक्त्वात्प्रच्युत्य मिथ्यात्वं गतस्यान्तरकरणपर्यन्तजाविगोपुद्वाकारसंस्थितावक्षि-
कामात्रदक्षिकान्तसमये वर्तमानस्य जघन्यः प्रदेशोदयः । स चैकसामयिक इति कृत्वा सादिरध्रुवश्च । ततोऽन्यः सर्वोऽप्य-
जघन्यः । सोऽपि द्वितीयसमये जवन् सादिः । वेदकसम्यक्त्वाच्चा प्रतिपततः सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः ।
ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । तथा कश्चिद्गुणितकर्मांशो यदा देशविरतिगुणश्रेण्यां वर्तमानः सर्वविरतिं प्रतिपद्यते । ततस्तन्निमित्तां
गुणश्रेणिं करोति । कृत्वा च तावद्गतो यावत् द्वयोरपि गुणश्रेण्योर्मस्तके । तदानीं च कश्चिन्मिथ्यात्वं गच्छति । ततस्तस्य
मिथ्यात्वस्योत्कृष्टः प्रदेशोदयः स चैकसामयिक इति कृत्वा सादिरध्रुवश्च । ततोऽन्यः सर्वोऽप्यनुत्कृष्टः । सोऽपि ततो
द्वितीयसमये जवन् सादिः । वेदकसम्यक्त्वाच्चा प्रतिपततः सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् ।
एतासां च सप्तचत्वारिंशत्प्रकृतीनां मिथ्यात्वस्य चोक्तशेषौ विकटपौ जघन्योत्कृष्टरूपौ द्विधा द्विप्रकारौ । तद्यथा—सादी
अध्रुवौ च । तौ च जावितावेव । शेषाणामध्रुवोदयानां प्रकृतीनां दशोत्तरशतसंख्यानां सर्वे विकटपा जघन्याजघन्यो-
त्कृष्टानुत्कृष्टरूपा द्विधा ज्ञातव्याः, तद्यथा—सादयोऽध्रुवाश्च । सा च साद्यध्रुवताऽध्रुवोदयत्वादवसेया ॥ ७ ॥

कृता साधनादिप्ररूपणा । संप्रति स्वामित्वमजिधानीयं । तच्च द्विधा—उत्कृष्टप्रदेशोदयस्वामित्वं जघन्यप्रदेशोदय-
स्वामित्वं च । तत्रोत्कृष्टप्रदेशोदयस्वामित्वप्रतिपादनार्थं संजवन्तीर्गुणश्रेणीः सर्वा अपि प्ररूपयति—
सम्भन्तुष्पासावयविरष्ट संजोयणा विणासे य । दंसणमोह्रक्वगे कसाय उवसामगुवसंते ॥ ८ ॥
खवगे य खीणमोहे जिणेय डुविहे असंखगुणसेढी । उदजं तद्विवरीजं कालो संखेज्जागुणसेढी ॥ ९ ॥

सम्मत्तुप्पेत्यादि—इहैकादश गुणश्रेणयः । तद्यथा—सम्यक्त्वोत्पादे प्रथमा । द्वितीया श्रावके देशविरते । तृतीया
विरते सर्वविरते प्रमत्तेऽप्रमत्ते च । चतुर्थी संयोजनानामनन्तानुबन्धनं विसंयोजने । पञ्चमी दर्शनमोहनीयत्रितयह-
रणे । षष्ठी चारित्रमोहनीयोपशमके । सप्तमी उपशान्तमोहनीये । अष्टमी मोहनीयरूपके । नवमी क्षीणमोहे । दशमी
सयोगिकेवल्लिनि । अयोगिकेवल्लिनि त्वेकादशीति । ‘असंखगुणसेढी उदञ्च सि’ सर्वस्तोकं सम्यक्त्वोत्पादगुणश्रेण्यां
दक्षिकं । ततोऽपि देशविरतिगुणश्रेण्यामसंख्येयगुणं । ततोऽपि सर्वविरतिगुणश्रेण्यामसंख्येयगुणं । एवं तावद्वाच्यं याव-
दयोगिकेवल्लिगुणश्रेण्यां दक्षिकमसंख्येयगुणं । तस्मात् प्रदेशोदयमप्याश्रित्य एता गुणश्रेणयो यथाक्रममसंख्येयगुणा
वक्तव्याः । ‘तपिवरीञ्च काखो संखिजागुणसेढि सि’ सर्वास्वप्येतासु गुणश्रेणिषु काखस्तद्विपरीत उदयविपरीतः संख्येय-
गुणश्रेण्या । तद्यथा—अयोगिकेवल्लिगुणश्रेणिकालः सर्वस्तोकः । सयोगिकेवल्लिगुणश्रेणिकालः संख्येयगुणः । ततोऽपि
क्षीणमोहगुणश्रेणिकालः संख्येयगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावत्सम्यक्त्वोत्पादगुणश्रेणिकालः संख्येयगुणः । स्थापना । एषा
सम्यक्त्वोत्पादगुणश्रेणिः पुनर्यथोत्तरमसंख्येयगुणदक्षिकाः । काखतश्च संख्येयगुणाः । उपरिष्ठाच्च पृथक्त्वेन यथोत्तरं
विशाखा विशाखतराः । अथोच्येत—कथं दक्षिकं यथोत्तरमसंख्येयगुणं प्राप्यते ? उच्यते—सम्यक्त्वं ह्युत्पादयन् मिथ्या-
दृष्टिर्जगति, ततस्तस्य स्तोकं गुणश्रेणिदक्षिकं । सम्यक्त्वोत्पत्तौ सत्यां पुनः प्राक्तनगुणश्रेण्यपेक्षयाऽसंख्येयगुणदक्षिका
गुणश्रेणिः, विशुद्धत्वात् । ततो देशविरतस्य गुणश्रेणिरसंख्येयगुणदक्षिका, सम्यग्दृष्ट्यपेक्षया देशविरतस्यातिविशुद्ध-
त्वात् । ततोऽपि सर्वविरतस्य गुणश्रेणिरसंख्येयगुणदक्षिका, देशविरतात्सर्वविरतस्य विशुद्धतरत्वात् । ततोऽपि संयत-

स्यानन्तानुबन्धिनां विसंयोजने गुणश्रेणिसंख्येयगुणदक्षिका, तस्यातिविशुद्धतरत्वात् । एवमुत्तरोत्तरविशुद्धिप्रकर्षवशा-
द्युत्तरमसंख्येयगुणदक्षिका जायनीया ॥ ८-ए ॥

संप्रति का गुणश्रेणिः कस्यां गतौ प्राप्यत इत्येतन्निरूपणार्थमाह—

तिन्नि विपढमिद्वानं मिष्ठत्तगं ए वि होजा अन्नजवे । पगयं तु गुणियकम्मे गुणसेढीसीसगाणुदये ॥ १० ॥

तिन्नि त्ति—आद्यास्तिष्ठो गुणश्रेणयः सम्यक्त्वोत्पाददेशविरतिसर्वविरतिनिमित्ता ऊटित्येव मिथ्यात्वं गतस्य अप्रश-
स्तेन च मरणेन ऊटित्येव मृतस्य अन्यजवे नारकादिरूपपरजवे किञ्चित्कालमुदयमाश्रित्य प्राप्यन्ते । शेषास्तु गुणश्रेणयः
परजवे नारकादिरूपे न प्राप्यन्ते । नारकादिजवो हि अप्रशस्तमरणेन प्राप्यते । न च शेषासु गुणश्रेणिषु सतीष्वप्रश-
स्तमरणसंजवः, किंतु क्षीणास्वेव तथा चोक्तं—“ऊत्ति गुणाजं पडिण मिष्ठत्तगयम्मि आइमा तिन्नि । लपंति न सेसाजं,
जं-जीणासु असुजमरणं ॥ १ ॥” तथा प्रकृतमत्र उत्कृष्टप्रदेशोदयस्वामित्वे गुणितकर्माशेन गुणश्रेणीशिरसामुदये
वर्तमानेन ॥ १० ॥

आवरणविग्घमोहाण जिणोदइयाण वावि नियगंते । लहुखवणाए उंहीणणोहि लद्धिस्स उक्कस्सो ॥ ११ ॥

आवरण त्ति—आवरणं पञ्चप्रकारं ज्ञानावरणं, चतुःप्रकारं दर्शनावरणं, ‘विग्घ त्ति’ पञ्चप्रकारमन्तरायं, एतासां
चतुर्दशप्रकृतीनां । लघुरूपण्या शीघ्ररूपणार्थ । अन्युद्यतस्य । विविधा हि रूपणा-लघुरूपणा, चिररूपणा च । तत्र
योऽष्टवार्षिक एव सप्तमासान्यधिकः संयमं प्रतिपन्नः, तत्प्रतिपत्त्यनन्तरं चान्तर्मुहूर्तेन रूपकश्रेणिमारजते, तस्य या

रूपणा सा लघुरूपणा । यस्तु प्रज्ञूतेन कालेन संयमं प्रतिपद्यते । संयमप्रतिपत्तेरप्यूर्ध्वं प्रज्ञूतेन कालेन रूपकश्रेणिमारजते,
 तस्य या रूपणा सा चिररूपणा । तथा च प्रज्ञूताः पुञ्जलाः परिसृष्टन्ति, स्तोका एव च शेषीभवन्ति । ततो न तथा
 उत्कृष्टः प्रदेशोदयो लभ्यते । तत उक्तं लघुरूपणयाऽन्युत्थितस्येति । तस्य गुणितकर्माशस्य क्षीणमोहगुणस्थानकचरम-
 समये गुणश्रेणीशिरसि वर्तमानस्योत्कृष्टः प्रदेशोदयो जवति । नवरं 'उद्दीणो हिलक्षिस्स त्ति' अवध्योरवधिज्ञानावर-
 णावधिदर्शनावरणयोरनवधिलब्धिकस्यावधिलब्धिरहितस्य रूपणायोत्थितस्योत्कृष्टः प्रदेशोदयो वाच्यः । अवधिज्ञानं
 उत्पादयतो बहवः पुञ्जलाः परिसृष्टन्ति क्षीयन्ते । ततो नावधियुक्तस्योत्कृष्टप्रदेशोदयलाज इत्यनवधिलब्धियुक्तस्येत्युक्तं ।
 तथा मोहानां मोहनीयप्रकृतीनां सम्यक्त्वसंज्वलनचतुष्टयवेदत्रयाख्यानामष्टानां गुणितकर्माशस्य रूपकस्य स्वस्वोदयच-
 रमसमये उत्कृष्टः प्रदेशोदयः । तथा जिने केवलिनि उदयो यासां ता जिनोदयिकास्तासां मध्ये औदारिकसप्तकतैजस-
 सप्तकसंस्थानपद्मप्रथमसंहननवर्णादिविंशतिपराधातोपघातागुरुलघुविहायोगतिविक्रत्येकस्थिरास्थिरशुजाशुजनिर्माणरू-
 पाणां विपश्चाशत्प्रकृतीनां गुणितकर्माशस्य सयोगिकेवलिगुणस्थानकचरमसमये उत्कृष्टः प्रदेशोदयः । सुस्वरदुःस्वरयोः
 स्वरनिरोधकाले, उच्चासनाम्नः पुनरुच्चासनिरोधकाले । तथाऽन्यतरवेदनीयमनुप्यगतिमनुप्यायुःपञ्चेन्द्रियजातिव्रसवा-
 दरपर्वाप्तिसुंजगादेययशःकीर्तितीर्थकरोच्चैर्गोत्राणां द्वादशप्रकृतीनां गुणितकर्माशस्यायोगिकेवलिनश्चरमसमये उत्कृष्टः
 प्रदेशोदयः ॥ ११ ॥

उवसंतपढंमगुणसेढीए निदाडुगस्स तस्सेव । पावइ सीसगमुदयंति जाय देवस्स सुरनवगे ॥ १२ ॥

उचसंतं चि-उपशान्तकपायस्यात्मीयप्रथमगुणश्रेणीशिरसि वर्तमानस्य गुणितकर्मांशस्य निष्ठादिकस्य निष्ठाप्रचल्यो-
 रत्कृष्टः प्रदेशोदयः । तथा तस्यैवोपशान्तकपायस्यात्मीयप्रथमगुणश्रेणीशीर्षकोदयमनन्तरसमये प्राप्स्यतीति तस्मिन्
 पाश्चात्ये समये जाते देवस्य, ततः स्वप्रथमगुणश्रेणीशिरसि वर्तमानस्य सुरनवकस्य वैक्रियसप्तकदेवद्विकरूपस्योत्कृष्टः
 प्रदेशोदयः ॥ १२ ॥

मिष्ठत्तमीसणंताणुबंधिश्चसमत्तथीणगिद्धीणं । तिरिउदए गंताण य विइया तइया य गुणसेढी ॥ १३ ॥

मिष्ठत्त चि-इह केनचिद्देशविरतेन सता देशविरतिप्रत्यया गुणश्रेणिः कृता । ततः स संयमं प्रतिपन्नः । ततः संयम-
 प्रत्यया गुणश्रेणिः कृता । ततो यस्मिन् काले द्वयोरपि गुणश्रेण्योः शिरसी एकत्र मिलिते, तस्मिन् काले वर्तमानो
 गुणितकर्मांशः कश्चिन्मिथ्यात्वं प्रतिपद्यते तस्य तदा मिथ्यात्वानन्तानुबन्धिनामुत्कृष्टः प्रदेशोदयः । यदि पुनः सम्य-
 इमिथ्यात्वं प्रतिपन्नस्तर्हि सम्यङ्मिथ्यात्वस्य, सत्यानर्द्धित्रिकस्य पुनर्मिथ्यात्वं गतस्यागतस्य वा उत्कृष्टः प्रदेशोदयो
 वाच्यः । यतः सत्यानर्द्धित्रिकस्य प्रमत्तसंयतेऽप्युदयः प्राप्यते । तथा तिर्यङ्वेव उदय एकान्तेन यासां तास्तिर्यगुदयै-
 कान्ताः एकद्वित्रिचतुरिन्द्रियजातिस्थावरसूक्ष्मसाधारणनामानस्तासां । अपर्याप्तानाम्नाश्च तिर्यग्भवप्राप्तौ सत्यां देशविरति-
 सर्वविरतिगुणश्रेणीशिरसोरेकत्र योगे वर्तमानस्य मिथ्यादृष्टेः स्वस्वोदये वर्तमानस्योत्कृष्टः प्रदेशोदयः ॥ १३ ॥

अंतरकरणं होहिचि जाय देवस्स तं मुहुत्तंतो । अछण्हकसायाणं ठण्हं पि य नोकसायाणं ॥ १४ ॥

अंतरकरणं चि-इह कश्चित् उपशमश्रेणिं प्रतिपन्नोऽनन्तरसमयेऽन्तरकरणं नविष्यतीति 'तं चि' तस्मिन् पाश्चात्ये

समये काखं कृत्वा देवो जातः, तस्य देवस्योत्पत्त्यनन्तरमन्तर्मुहूर्तात्परतो गुणश्रेणीशिरसिः वर्तमानस्याप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणकपायाष्टके वेदत्रिकवर्जपद्मनोकथाणामुत्कृष्टः प्रदेशोदयः ॥ १४ ॥

हस्मिन्निदं बंधिता अज्ञाजोगाद्विनिसेगाणं । उत्कृष्टसप ए पढमोदयस्मि सुरनारगाजणं ॥ १५ ॥

हस्मिन्निदं ति—अज्ञा बन्धकाखः, योगो मनोवाकायनिमित्तं वीर्यं, आदिस्थितिः प्रथमा स्थितिः तस्यां दक्षिकनिक्षेपः आदिस्थितिदक्षिकनिक्षेपः, एतेषामुत्कृष्टे पदे सति । किमुक्तं जयति ? उत्कृष्टेन बन्धकाखेन उत्कृष्टे योगे वर्तमानो हस्वां जयन्त्यां स्थितिं यज्ञा, प्रथमस्थितौ च दक्षिकनिक्षेपमुत्कृष्टं कृत्वा मृतः सन् देवो नारको वा जातः, तस्य प्रथमोदये प्रथमस्थित्युदये वर्तमानस्य देवस्य देवायुषो नारकस्य नारकायुष उत्कृष्टप्रदेशोदयः ॥ १५ ॥

अज्ञाजोगुक्कोसो बंधिता जोगजूमिगेसु लहुं । सवप्पजीवियं वज्जइत्तु जंवट्टिया दोण्हं ॥ १६ ॥

अज्ञ ति—उत्कृष्टे बन्धकाखे उत्कृष्टे च योगे वर्तमानो जोगजूमिगेसु तिर्यङ्मु मनुष्येषु वा विषये कश्चित्तिर्यगायुः कश्चिन्मनुष्यायुः उत्कृष्टं विषयोपमस्थितिकं यज्ञा, लघु शीघ्रं च मृत्वा विषयोपमायुष्केष्वेकस्तिर्यक्ष्वपरो मनुष्येषु मध्ये समुत्पन्नः, तत्र च सर्वादिपजीवितसन्तर्मुहूर्तप्रमाणं वर्जयित्वाऽन्तर्मुहूर्तमेकं धृत्येत्यर्थः । शेषमशेषमपि (तौ चावपि) स्वस्यागुरपवर्तनाकरणेनापवर्तयतः । ततोऽपवर्तनानन्तरं प्रथमसये तयोस्तिर्यङ्मनुष्ययोर्यथासंख्यं तिर्यङ्मनुष्यायुषो-उत्कृष्टः प्रदेशोदयः ॥ १६ ॥

दूजगणाएजाजस गइडुगअणुपुवितिगसनीयाणं । दंसणमोहखवणे देसविरइ विरइगुणसेढी ॥ १७ ॥

दूजग ति—इहाविरतसम्यग्दृष्टिर्दर्शनमोहनीयत्रितयं क्षपयितुमन्युद्यतो गुणश्रेणिं करोति । ततः स एव देशविरतिं प्रतिपन्नस्तन्निमित्तां गुणश्रेणिं करोति । ततः स एव सर्वविरतिं प्रतिपन्नस्ततः सर्वविरतिनिमित्तां गुणश्रेणिं करोति । ततः करणपरिसमाप्तौ सत्यां संक्षिप्तो ज्ञत्वा पुनरप्यविरतो जातः, तस्य तिसृणामपि गुणश्रेणीनां शिरस्सु वर्तमानस्य तस्मिन्नेव जने स्थितस्य दुर्जगानादेयायशःकीर्तिनीचैर्गोत्राणामुत्कृष्टः प्रदेशोदयः । अथ नरकेषु वज्रायुष्कत्याक्षारको जातस्तर्हि तस्य पूर्वोक्तानां नरकद्विकसहितानामुत्कृष्टः प्रदेशोदयः । अथ तिर्यक्षूपन्नस्तर्हि तस्य पूर्वोक्तानां तिर्यग्विकसहितानामुत्कृष्टः प्रदेशोदयः । अथ मनुष्यो जातस्तर्हि मनुष्यानुपूर्वोक्तानामिति ॥ १७ ॥

संघयणपंचगस्स य विइयादीतिन्नि होंति गुणसेढी । आहारगउज्जोयाणुत्तरतणु अप्पमत्तस्स ॥ १८ ॥

संघयण ति—इह कश्चिन्मनुष्यो देशविरतिं प्रतिपन्नः, ततः स देशविरतिप्रत्ययां गुणश्रेणिं करोति । ततः स एव विशुद्धिप्रकर्षवशतः सर्वविरतिं प्रतिपन्नः, ततः सर्वविरतिप्रत्ययां गुणश्रेणिं करोति । ततः स एव तथाविधविशुद्धिवशादनन्तानुबन्धिनां विसंयोजनायोत्थितः, ततस्तन्निमित्तां गुणश्रेणिं करोति । एषं द्वितीयादयस्त्रिस्रो गुणश्रेण्यो जयन्ति । ताश्च कृत्वा तासां शिरस्सु वर्तमानस्य प्रथमसंहननवर्जानां पञ्चानां संहननानां यथायोग्यमुदयप्राप्तानामुत्कृष्टः प्रदेशोदयः । तथोत्तरतनौ उत्तरशरीरे आहारके वर्तमानस्याप्रमत्तजावं गतस्य संयतस्य प्रथमगुणश्रेणीशिरसि वर्तमानस्याहारकसप्तकोद्योतयोरुत्कृष्टः प्रदेशोदयः ॥ १८ ॥

समये काखं कृत्वा देवो जातः, तस्य देवस्योत्पत्त्यनन्तरमन्तर्मुहूर्तात्परतो गुणश्रेणीशिरसि वर्तमानस्याप्रत्याख्यानप्रत्या-
ख्यानावरणफपायाष्टके वेदत्रिकवर्जपद्मनोकपायाणामुत्कृष्टः प्रदेशोदयः ॥ १४ ॥

हस्सविं वंधित्ता अद्वाजोगांविंनिसेगाणं । उत्कृष्टसप ए पढमोदयमि सुरनारगाजणं ॥ १५ ॥

हस्सविं ति—अद्वा बन्धकालः, योगो मनोवाक्कायनिमित्तं वीर्यं, आदिस्थितिः प्रथमा स्थितिः तस्यां दक्षिकनिक्षेपः
आदिस्थितिदक्षिकनिक्षेपः, एतेषामुत्कृष्टे पदे सति । किमुक्तं जवति ? उत्कृष्टेन बन्धकालेन उत्कृष्टे योगे वर्तमानो हस्वां
जपन्यां स्थितिं बद्धा, प्रथमस्थितौ च दक्षिकनिक्षेपमुत्कृष्टं कृत्वा मृतः सन् देवो नारको वा जातः, तस्य प्रथमोदये
प्रथमस्थित्युदये वर्तमानस्य देवस्य देवायुषो नारकस्य नारकायुष उत्कृष्टप्रदेशोदयः ॥ १५ ॥

अद्वाजोगुक्कोसो वंधित्ता जोगज्जमिगेसु लहुं । सवप्पजीवियं वज्जश्चु उंवट्टिया दोण्हं ॥ १६ ॥

अद्वा ति—उत्कृष्टे बन्धकाले उत्कृष्टे च योगे वर्तमानो जोगज्जमिगेसु तिर्यङ्मु मनुष्येषु वा विषये कश्चित्तिर्यगायुः
कश्चिन्मनुष्यायुः उत्कृष्टं त्रिपद्योपमस्थितिकं बद्धा, लघु शीघ्रं च मृत्वा त्रिपद्योपमायुष्केष्वेकस्तिर्यक्ष्वपरो मनुष्येषु मध्ये
समुत्पन्नः, तत्र च सर्वाङ्गजीवितमन्तर्मुहूर्तप्रमाणं वर्जयित्वाऽन्तर्मुहूर्तमेकं धृत्येत्यर्थः । शेषमशेषमपि (तौ चावपि)
स्वस्वायुरपवर्तनाकरणेनापवर्तयतः । ततोऽपवर्तनानन्तरं प्रथमसये तयोस्तिर्यङ्मनुष्ययोर्यथासंख्यं तिर्यङ्मनुष्यायुषो-
रुत्कृष्टः प्रदेशोदयः ॥ १६ ॥

दूजगणाएज्जाजस गइडुगअणुपुव्वितिगसनीयाणं । दंसणमोहक्खवणे देसविरइ विरइगुणसेढी ॥ १७ ॥

दूजग ति—इहाविरतसम्यग्दृष्टिर्दर्शनमोहनीयत्रितयं रूपयितुमन्युद्यतो गुणश्रेणिं करोति । ततः स एव देशविरतिं प्रतिपन्नस्तन्निमित्तां गुणश्रेणिं करोति । ततः स एव सर्वविरतिं प्रतिपन्नस्ततः सर्वविरतिनिमित्तां गुणश्रेणिं करोति । ततः करणपरिसमाप्तौ सत्यां संक्लिष्टो ज्ञत्वा पुनरप्यविरतो जातः, तस्य तिसृणामपि गुणश्रेणीनां शिरस्सु वर्तमानस्य तस्मिन्नेव जने स्थितस्य दुर्जगानादेयायशःकीर्तिनीचैर्गोत्राणामुत्कृष्टः प्रदेशोदयः । अथ नरकेषु वज्रायुष्कत्वान्नारको जातस्तर्हि तस्य पूर्वोक्तानां नरकविकसहितानामुत्कृष्टः प्रदेशोदयः । अथ तिर्यक्षूत्पन्नस्तर्हि तस्य पूर्वोक्तानां तिर्यग्विकसहितानामुत्कृष्टः प्रदेशोदयः । अथ मनुष्यो जातस्तर्हि मनुष्यानुपूर्वीसहितानामिति ॥ १७ ॥

संघयणपंचगस्स य विइयादीतिन्नि होंति गुणसेढी । आहारगज्जोयाणुत्तरतणु अप्पमत्तस्स ॥ १८ ॥

संघयण ति—इह कश्चिन्मनुष्यो देशविरतिं प्रतिपन्नः, ततः स देशविरतिप्रत्ययां गुणश्रेणिं करोति । ततः स एव विशुद्धिप्रकर्षवृशतः सर्वविरतिं प्रतिपन्नः, ततः सर्वविरतिप्रत्ययां गुणश्रेणिं करोति । ततः स एव तथाविधविशुद्धिवशादनन्तानुबन्धिनां विसंयोजनायोट्यतः, ततस्तन्निमित्तां गुणश्रेणिं करोति । एवं द्वितीयादयस्त्रिस्तो गुणश्रेण्यो जवन्ति । ताश्च कृत्वा तासां शिरस्सु वर्तमानस्य प्रथमसंहननवर्जानां पञ्चानां संहननानां यथायोग्यमुदयप्राप्तानामुत्कृष्टः प्रदेशोदयः । तथोत्तरतनौ उत्तरशरीरे आहारके वर्तमानस्याप्रमत्तजावं गतस्य संयतस्य प्रथमगुणश्रेणीशिरसि वर्तमानस्याहारकसप्तकोद्योतयोरुत्कृष्टः प्रदेशोदयः ॥ १८ ॥

वेद्विय थावरगो कम्मं काऊण तस्ससं खिप्पं । आयावस्स उ तवेइ पढमसमयस्मि वट्ठतो ॥ १९ ॥

वेद्विय ति—गुणितकर्मांशः पञ्चेन्द्रियः सम्यग्दृष्टिर्जातः, ततः सम्यक्त्वनिमित्तां गुणश्रेणिं कृतवान् । ततस्तस्या गुणश्रेणीतः प्रतिपतितो मिथ्यात्वं गतः । गत्वा च द्वीन्द्रियमध्ये समुत्पन्नः । तत्र च द्वीन्द्रियप्रायोग्यां स्थितिं मुक्त्वा शेषां सर्गमप्यपर्यवर्तयति । ततस्ततोऽपि मृत्वा एकेन्द्रियो जातः । तत्रैकेन्द्रियसमां स्थितिं करोति । शीघ्रमेव च शरीरपर्याया पर्याप्तः, तस्य तद्देदिन आतपदेदिनः खरवादरपृथ्वीकायिकस्य शरीरपर्यायनन्तरं प्रथमसमये आतपनास्र उत्कृष्टः प्रदेशोदयः एकेन्द्रियो द्वीन्द्रियस्थितिं श्रुतित्वेव स्वयोग्यां करोति न त्रीन्द्रियादिस्थितिमिति द्वीन्द्रियग्रहणं ॥ १९ ॥

तदेवमुक्तं उत्कृष्टप्रदेशोदयस्वामी, संप्रति जघन्यप्रदेशोदयस्वाम्यभिधीयते—

पगयं तु खवियकम्मे जहन्नसामी जहन्नदेवठिइ । निन्नमुद्धुत्ते तेसे मिठत्तगतो अतिकिविठो ॥ २० ॥

कास्रगणगिंदियगो पढमे ससये व मइसुयावरणे । केवलहुगमणपज्जावचस्कुअचस्कूण आवरणा ॥ २१ ॥

पगयं, ति—जघन्यस्वामीति ज्ञानप्रधानोऽयं निर्देशः, प्राकृततया च ततः परस्याः सप्तम्या लुक् । ततोऽयमर्थः—जघन्यप्रदेशोदयस्वामित्वे । प्रकृतमधिकारः रूपितकर्मांशेन । सूत्रे चात्र सप्तमी तृतीयार्थं वेदितव्या । तत्र कश्चित् रूपितकर्मांशो गते सति सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते । तच्च सम्यक्त्वं दशवर्षसहस्रेते मिथ्यात्वं गतः । स चांतिसंस्क्रिष्टपरिणामो वदयमाणकर्मणामु-

तृष्ठां स्थितिं बद्धुमारजते । प्रजृतं च दक्षिणं तदानीमुत्तर्तयति तावद्यावदन्तर्मुहूर्तं । ततः संक्लिष्टपरिणाम एव काळं कृत्वा एकेन्द्रियो जातः । तस्य प्रथमसमये मतिज्ञानावरणश्रुतज्ञानावरणकेवलज्ञानावरणकेवलदर्शनावरणमनःपर्यवज्ञानावरणचक्षुर्दर्शनावरणाचक्षुर्दर्शनावरणानां जघन्यः प्रदेशोदयो जयति । इह हि प्रायेण सर्वं दक्षिणमुत्तर्तितमिति गृह्यते प्रथमसमये स्लोकं प्राप्यते । अन्यच्चोत्कृष्टसंक्लेशयुक्तस्य प्रदेशोदीरणा स्लोका जयति । यतस्तस्यानुज्ञागोदीरणा वही प्रवर्तते । यत्र चानुज्ञागोदीरणा वही प्रवर्तते तत्र स्लोका प्रदेशोदीरणा, ततो मिथुत्तगतो अतिक्रिच्छो इत्याद्युक्तं ॥ २०-२१ ॥

उद्दीणसंजमानं देवत्तगणं गयस्स मिथुत्तं । उक्कोसविश्वं धे विकृष्टा आलिगं गंतुं ॥ २२ ॥

उद्दीणं चि—रूपितकर्माशः संयमं प्रतिपन्नः समुत्पन्नावधिज्ञानदर्शनोऽप्रतिपत्तितावधिज्ञानदर्शन एव देवो जातः, तत्र चान्तर्मुहूर्तं गते मिथ्यात्वं प्रतिपन्नः । ततो मिथ्यात्वप्रत्ययेनोत्कृष्टां स्थितिं बद्धुमारजते, प्रजृतं च दक्षिणं विकर्षयति उत्तर्तयतीत्यर्थः । तत आधिकां गत्याऽतिक्रम्य बन्धावलिकायामतीतायामित्यर्थः । अवध्योरवधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणयोर्जघन्यः प्रदेशोदयः ॥ २२ ॥

वेयणियंतरसोगारुच्च उद्दि व निद्वपयत्ता य । उक्कस्स विव्वंधा पडिजगपवेइया नवरं ॥ २३ ॥

वेयणियंतरं चि—द्वयोर्वेदनीययोः सातासातयोः पश्चानामन्तरायाणां शोकारत्युच्चैर्गोत्राणां च जघन्यः प्रदेशोदयोऽवधिज्ञानावरणस्येव वेदितव्यः । निष्प्रपचक्षयोरपि तथैव । केवलमुत्कृष्टस्थितिवन्धात् प्रतिजगत्स्य प्रतिपत्तितस्य

निज्ञाप्रचक्षयोरनुज्ञवितुं लग्नस्य चेति द्रष्टव्यं । उत्कृष्टस्थितिबन्धो हि अतिशयेन संक्लिष्टस्य जवति । न चातिसंक्षेपे वर्त-
मानस्य निज्ञोदयसंज्ञवः, तत उक्तं उत्कृष्टस्थितिबन्धात्प्रतिज्ञप्तस्येति ॥ २३ ॥

वरिसवरतिरियथावरनीयं पि य मइसमं नवरि तिन्नि । निज्ञानिज्ञा इंदियंपङ्कती पढमसमयम्मि ॥२४॥

वरिसवर ति—वर्षवरो नपुंसकवेदः, ततो नपुंसकवेदतिर्यग्गतिस्थावरनीचैर्गोत्राणां जघन्यः प्रदेशोदयो मतिज्ञानाव-
रणस्येवावसेयः । निज्ञानिज्ञादयोऽपि तिस्रः प्रकृतयो जघन्यप्रदेशोदयविषये मतिज्ञानावरणवज्रावनीयाः । नवरमिन्दि-
यपर्याप्त्या पर्याप्तस्य प्रथमसमये इति द्रष्टव्यं । ततोऽनन्तरसमये उदीरणायाः संज्ञवेन जघन्यप्रदेशोदयासंज्ञवात् ॥ २४ ॥

दंसणमोहे तिविहे उदीरणुदण उ आक्षिगं गंतुं । सत्तरसण्ह वि एवं उवसमइत्ता गण देवे ॥२५॥

दंसणमोहे ति—क्षपितकर्माशस्य औपशमिकसम्यग्दृष्टेरौपशमिकसम्यक्त्वात् प्रच्यवमानस्य अन्तरकरणे स्थितेन
द्वितीयस्थितेः सकाशात् सम्यक्त्वादीनां दक्षिकानि समाकृष्य यान्यन्तरकरणे चरमे आवलिकामात्रज्ञागे गोपुष्पाका-
रसंस्थानेन रचितानि, तद्यथा—प्रथमसमये प्रचूतं । द्वितीयसमये विशेषहीनं । तृतीयसमये विशेषहीनं । एवं यावच्च-
रमसमये विशेषहीनं । तेषामुदय उदीरणोदय उच्यते । तस्मिन् उदीरणोदये आवलिकामात्रं गत्वा आवलिकायाश्चरम-
समये सम्यक्त्वमिश्रमिथ्यात्मानां स्वस्वोदययुक्तस्य जघन्यप्रदेशोदयः । तथाऽनन्तानुबन्धिर्वर्जद्वादशकपायपुरुषवेदहास्य-
रतिजयजुगुप्सारूपाः सप्तदश प्रकृतीरुपशमय्य देवलोकं गतस्य एवमेवेति उदीरणोदयचरमसमये तासां सप्तदशप्रकृतीनां
जघन्यः प्रदेशोदयः । आसां हि सप्तदशानामपि प्रकृतीनामन्तरकरणं कृत्वा देवलोकं गतः सन् प्रथमसमये एव द्विती-

यस्थितेः सकाशाद्विक्रमाकृष्योदयसमयादारभ्य गोपुष्पाकारेण विरचयति । तद्यथा—उदयसमये प्रचूतं । द्वितीयसमये विशेषहीनं । तृतीयसमये विशेषहीनं । एवं यावदावलिकाचरमसमयः । तत आवलिकाचरमसमये जघन्यः प्रदेशोदयो लक्ष्यते ॥ २५ ॥

चतुर्वसमित्तु पठा संजोश्य दीहकालसम्मत्ता । मिथत्तगए आवलिंगाए संजोयणाणं तु ॥ २६ ॥

चतुर्वसमित्तु त्ति—चतुरो वारान् मोहनीयमुपशमय्य पश्चादन्तर्मुहूर्ते गते सति मिथ्यात्वं गतः । ततोऽपि मिथ्यात्वप्रत्ययेन संयोजनान् अनन्तानुबन्धिनो बध्नाति । ततः सम्यक्त्वं गतः । तच्च दीर्घकालं द्वात्रिंशं सागरोपमाणां शतं यावत् अनुपालयन् सम्यक्त्वप्रज्ञावतः प्रचूतान् पुष्पलान् अनन्तानुबन्धिनां संबन्धिनः प्रदेशसंक्रमतः परिसाटयति । ततः पुनरपि मिथ्यात्वं गतः मिथ्यात्वप्रत्ययेन च जूयोऽप्यनन्तानुबन्धिनो बध्नाति । तस्यावलिकाया वृन्धावलिकायाश्चरमसमये पूर्ववद्ज्ञानामनन्तानुबन्धिनां जघन्यः प्रदेशोदयः । आवलिकाया अनन्तरसमये हि प्रथमसमयवद्भ्रस्य दक्षिकस्योदयो जयति । ततो जघन्यः प्रदेशोदयो न लक्ष्यते इति कृत्वा आवलिकायाश्चरमसमये श्रुयुक्तं । संसारे चैकजीवस्य चतुःकृत्य एव मोहनीयस्योपशमो जयति, न पञ्चकृत्य इति चतुःकृत्योग्रहणं । मोहोपशमनेन किं प्रयोजनमिति चेदुच्यते—इह मोहोपशमं कुर्यन्नप्रत्याख्यानादिकपायाणां दक्षिकमन्यत्र गुणसंक्रमेण प्रचूतं संक्रमयति । ततः क्षीणशेषाणां तेषां अनन्तानुबन्धिषु बन्धकाले स्तोकमेव संक्राम(क्रमय)ति, ततो मोहोपशमग्रहणं ॥ २६ ॥

इत्थीए संजमजवे सबनिरुद्धम्मि गंतु मिथत्तं । देवीए लहुमिठी जेष्ठविंश आलिगं गंतुं ॥ २७ ॥

इत्थीए त्ति—संयमेनोपलक्षितो जयः संयमजवस्तस्मिन् । सर्वनिरुद्धेऽन्तर्मुहूर्तावशेषे । स्त्रिया मिथ्यात्वं गतायाः, ततोऽनन्तरजवे देवीजूतायाः शीघ्रमेव च पर्याप्ताया उत्कृष्टस्थितिवन्धानन्तरमावलिकां गत्वा आवलिकायाश्चरमसमये स्त्रीवेदस्य जघन्यः प्रदेशोदयः । इयमत्र जायना-हृषितकर्माशा काचित् स्त्री देशोनां पूर्वकोटिं यावत्संयममनुपाद्व्यान्त-मुहूर्ते आयुषोऽवशेषे मिथ्यात्वं गत्वा अतन्तरजवे देवी समुत्पन्ना, शीघ्रमेव च पर्याप्ता । तत उत्कृष्टे संकेशे वर्तमाना स्त्रीवेदस्योत्कृष्टां स्थितिं वभाति, पूर्ववद्वां चोद्धर्तयति । तत उत्कृष्टवन्धारंजात् परत आवलिकायाश्चरमसमये तस्याः स्त्रीवेदस्य जघन्यः प्रदेशोदयो जवति ॥ २७ ॥

अप्पञ्जाजोगचियाणाजणुक्कस्सगविईणंते । उवरिं थोवनिसेगे चिरतिव्वासायवेईणं ॥ २८ ॥

अप्पञ्ज त्ति—अहपया वन्धाज्जया अइयेन च योगेन चितानां वज्जानां चतुर्णामप्यायुयां ज्येष्ठस्थितीनामुत्कृष्टस्थिती-नामन्तेऽन्तिमे उपरि सर्वोपरितने समये सर्वस्तोकदलिकनिक्षेपे चिरफालं तीव्रासातवेदनानिजूतानां हृषितकर्माशानां तत्तदायुर्वेदिनां जघन्यः प्रदेशोदयः । तीव्रासातवेदनया ह्यग्निजूतानां बहवः पुत्राः परिसटन्तीति कृत्वा तीव्रासात-वेदिप्रहणं ॥ २८ ॥

संजोयणा विजोजिय देवजवजहन्नगे अइनिरुद्धे । वंधिय उक्कस्सविई गंतुणेगिंदिया सन्नी ॥ २९ ॥
सत्तलहुं नरयगए निरयगई तम्मि सबपज्जात्ते । अणुपुवीउं य गईतुद्धा नेया जवादिम्मि ॥ ३० ॥

संजोयणेत्यादि—संयोजनान् अनन्तानुबन्धिनो विसंयोज्य, तद्विसंयोजने हि शेषाणामपि कर्मणां ज्ञयांसः पुत्राः
 परिसृजन्ति इति तदुपादानं । ततो जघन्यं देवत्वं प्राप्तः, तत्र चातिनिरुद्धे पश्चिमेऽन्तर्मुहूर्ते प्रतिपन्नमिथ्यात्वं एकेन्द्रिय-
 प्रायोग्यां प्रकृतीनामुत्कृष्टां स्थितिं बद्ध्वा सर्वसंक्षिप्त एकेन्द्रियेऽप्युत्पन्नस्तत्र चान्तर्मुहूर्तं स्थित्वाऽसंक्षिप्तं मध्ये समायातः ।
 देवो हि मृत्वा नासंक्षिप्तं मध्ये गच्छतीति कृत्वा एकेन्द्रियग्रहणं । ततोऽसंक्षिप्तवाह्येषु शीघ्रं मृत्वा नारको जातः, सर्वपर्या-
 स्तिनिश्च शीघ्रं पर्याप्तः । तस्मिन् सर्वपर्याप्तिपर्याप्ते नारके नरकगतेर्जघन्यः प्रदेशोदयः । पर्याप्तस्य हि प्रज्ञताः प्रकृतयो
 विपाकोदयमायान्ति, उदयगताश्च स्तिबुकसंक्रमेण न संक्रामन्ति, तेन प्रकृत्यन्तरदलिकसंक्रमाभावात् जघन्यः प्रदेशोदयः
 प्राप्यत इति सवपज्जत्त इत्युक्तं । आनुपूर्व्यश्चतस्रोऽपि गतितुह्याः स्वस्वगतितुह्या ज्ञेया ज्ञातव्याः । केवलं जवादौ जव-
 प्रथमसमये वेदितव्याः । तृतीये हि समयेऽन्या अपि बन्धावधिकातीताः कर्मक्षता उदयमागच्छन्ति, ततो जवप्रथमसमय-
 ग्रहणम् ॥ २९-३० ॥

देवगई उहिसमा नवरिं उज्जोयवेयगो ताहे । आहार जाइ अइचिरसंजममणुपाखिऊणंते ॥ ३१ ॥

देवगइ त्ति—देवगतिरवधिसमा अवधिज्ञानावरणसमा अवधिज्ञानावरणस्येव देवगतेरपि जघन्यः प्रदेशोदयो जाव-
 नीय इत्यर्थः । नवरं यदा उद्योतवेदको जवति 'ताहे' तदा देवगतेर्जघन्यः प्रदेशोदयो द्रष्टव्यः । किं कारणमिति चेदु-
 च्यते—यावदुद्योतस्योदयो न जवति तावद्देवगतौ स्तिबुकसंक्रमेण तं संक्रमयति । ततो जघन्यः प्रदेशोदयो न लक्ष्यते ।
 तत उदयप्राप्तस्य पुनरुद्योतस्य स्तिबुकसंक्रमो न जवति, तत उद्योतवेदकग्रहणं । उद्योतवेदकत्वं च पर्याप्तस्य जवति,

नापर्याप्तस्येति पर्याप्तावस्थायां देवगतेर्जघन्यः प्रदेशोदयः । तथा यश्चिरकालं देशेनपूर्वकोटिरूपं यावत्संयममनुपाह्वय-
न्तिमे काले आहारकशरीरी जातः, उद्योतं च वेदयते, तस्याहारकसप्तकस्य जघन्यः प्रदेशोदयः । चिरकालसंयमपरि-
पावने हि चूयांसः कर्मपुञ्जलाः परिस्रिता ज्वन्तीति कृत्वा चिरकालसंयमग्रहणं । उद्योतग्रहणे च कारणं प्रागुक्तमे-
वानुसर्तव्यं ॥ ३१ ॥

सेसाणं चक्रुसमं तंमि व अन्नंमि व ज्वे अचिरा । तज्जोगा बहुगीजं पवेययं तस्स ता ताजं ॥ ३२ ॥

सेसाणं ति—उक्तशेषाणां प्रकृतीनां चक्रुःसमं चक्रुर्दर्शनावरणसमं वक्तव्यं तावद्यावदेकेन्द्रियो जातः, ततो येषां
कर्मणां तस्मिन्नेव एकेन्द्रियज्वे उदयो विद्यते तेषां तत्रैव जघन्यः प्रदेशोदयो वाच्यः । येषां तु कर्मणां मनुजगतिघ्नीन्द्रि-
यादिजातिचतुष्टयाद्यसंस्थानपञ्चकौदारिकांगोपांगवैक्रियांगोपांगसंहननपट्टविहायोगतिषिकत्रसमुज्जगसुस्वरदुःस्वरादेयरू-
पाणां न तत्रोदयसंभवः तेषामेकेन्द्रियजवाद्बुद्ध्या तत्तद्बुदययोग्येषु ज्वेपूत्यन्नस्य तास्तास्तन्नवयोग्या बह्वीः प्रकृतीर्वेदय-
मानस्य, तत्तन्नवयोग्यबहुप्रकृतिवेदनं च पर्याप्तस्योपपद्यते । ततः सर्वाजिः पर्याप्तिजिः पर्याप्तस्य जघन्यः प्रदेशोदयः
पर्याप्तस्य बह्व्यः प्रकृतय उदयमागच्छन्ति, उदयप्राप्तानां च प्रकृतीनां स्तिबुकसंक्रमो न ज्वति । तथा च सति विवक्षित-
प्रकृतीनां जघन्यः प्रदेशोदयो लब्धयते इति पर्याप्तस्येति विवृतं । तीर्थकरनाम्नस्तु ह्यपितकर्माशस्योदयप्रथमसमये जघन्यः
प्रदेशोदयो ज्ञेयः, परतो गुणश्रेणिदक्षिकं प्रज्जतमवाप्यते इति स न ज्वति ॥ ३२ ॥ ४१९ ॥

॥ इति श्रीमल्लयगिरिविरचितायां कर्मप्रकृतिटीकायामुदयः समाप्तः ॥

तदेवमुक्त उदयः, संप्रति सत्ताजिधानायसरः । तत्र चेमेऽर्थाधिकाराः । तद्यथा-ज्ञेदः साधनादिप्ररूपणा स्वामित्वं चेति । तत्र जेदनिरूपणार्थमाह—

मूखुत्तरपगइगयं चउविहं संतकम्ममवि नेयं । धुवमधुवणाईयं अठण्हं मूलपगईणं ॥ १ ॥

मूखुत्तर ति—सत्कर्म विधा-मूलप्रकृतिगतं उत्तरप्रकृतिगतं च । तत्र मूलप्रकृतिगतमष्टप्रकारं, तद्यथा-ज्ञानावरणीयं दर्शनावरणीयमित्यादि । उत्तरप्रकृतिगतमष्टपञ्चाशदधिकशतप्रकारं, तद्यथा-मतिज्ञानावरणीयमित्यादि । पुनरेकैकं चतुर्विधं, तद्यथा-प्रकृतिसत्कर्म, स्थितिसत्कर्म, अनुज्ञागसत्कर्म, प्रदेशसत्कर्म च । तदेवमुक्तो जेदः, संप्रति साधनादिप्ररूपणार्थमाह-‘धुवेत्यादि’ अष्टानां मूलप्रकृतीनां सत्कर्म त्रिधा, तद्यथा-धुवमधुवमनादि च । तत्रानादित्वं सदैव जावात् । धुवाधुवताऽजव्यजव्यापेक्षया ॥ १ ॥

संप्रत्युत्तरप्रकृतीनां साधनादिप्ररूपणार्थमाह—

दिठिडुगाजगठग्गति तणुचोइसगं च तित्थगरमुच्चं । डुविहं पढमकसाया होंति चउऊा तिहा सेसा ॥२॥

दिठिडुग ति—दृष्टिद्विकं सम्यक्त्वसम्यग्दृष्टिमिष्यात्वरूपं, आयुं पि चत्वारि, ‘ठग्गइ ति’ मनुष्यद्विकं देवद्विकं नरकद्विकं च, तनुचतुर्दशकं वैक्रियसप्तकाहारकसप्तकरूपं, तथा तीर्थकरनामोच्चैर्गोत्रं च, एतासामष्टाविंशतिप्रकृतीनां सत्कर्म द्विविधं द्विप्रकारं, तद्यथा-सादि अधुवं च । साद्यधुवता चाधुयसत्कर्मत्यादवसेया । तथा प्रथमकपाया अनन्तानुबन्धिनः

सत्कर्मापेक्षया चतुर्विधाः, तद्यथा-सादयोऽनादयो ध्रुवा अध्रुवाश्च । तथाहि-ते सम्यग्दृष्टिना प्रथममुपलिताः, ततो मिथ्यात्वं गतेन यदा ज्ञूयोऽपि मिथ्यात्वप्रत्ययेन बध्यन्ते, तदा सादयः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादयः । ध्रुवाध्रुवता पूर्ववत् । तथा शेषाः पड्विंशतिशतसंख्याः प्रकृतयः सत्कर्मापेक्षया त्रिधा त्रिप्रकाराः, तद्यथा-अनादयो ध्रुवा अध्रुवाश्च । तत्रानादित्वं ध्रुवसत्कर्मत्वात् । ध्रुवाध्रुवता पूर्ववत् ॥ २ ॥

तदेवं कृता साधनादिप्ररूपणा । संप्रति स्वामित्वं वक्तव्यं । तच्च विधा-एकैकप्रकृतिगतं प्रकृतिस्थानगतं च । तत्रैकैकप्रकृतिगतं स्वामित्वमभिधित्सुराह—

उचमत्यंता चउदस दुचरमसमयंमि अरिथि दो निहा । वज्झाणि ताव आऊणि वेइयाइं तिं जा कसिणं ॥३॥

उचमत्यंतं चि—ज्ञानावरणपञ्चकान्तरायपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयरूपाश्चतुर्दश प्रकृतयः उदमस्थान्ताः क्षीणकपायवीतरागद्वन्द्वस्थगुणस्थानकं यावत्सत्यो जवन्तीत्यर्थः । परतस्तासामज्ञावः । एवमुत्तरत्राप्युक्तगुणस्थानकात्परतोऽज्ञावो वेदितव्यः । तथा घे निहे क्षीणकपायवीतरागद्वन्द्वस्थगुणस्थानकद्विचरमसमयं यावत्सत्यौ स्तः । आयूंपि चत्वार्यपि वज्झानि तावत्सन्ति यावत्कृत्स्नं निरवशेषं वेदितानि न जवन्ति ॥ ३ ॥

तिसु मिष्ठत्तं नियमा अठसु ठाणेसु होइ जइयवं । आसाणे सम्मत्तं नियमा सम्मं दससु जज्जं ॥ ४ ॥

तिसु चि—त्रिषु गुणस्थानकेषु मिथ्यादृष्टिसासादनसम्यग्दृष्ट्यादृष्टिलक्षणेषु नियमादवश्यंतया मिथ्यात्वं सत् विद्यमानं । शेषेषु पुनरष्टसु गुणस्थानकेषु उपशान्तमोहगुणस्थानकपर्यवसानेषु जाज्यं । तथाहि-अविरतसम्यग्दृष्ट्यादिना

क्षपिते न जवति, उपशान्ते तु जवति । क्षीणमोहादिषु पुनस्तस्यावश्यमज्ञावः । तथा आसादने सासादने सम्यक्त्वं नियमादस्ति । दशसु पुनर्गुणस्थानकेषु मिथ्यादृष्ट्याद्युपशान्तमोहगुणस्थानकर्पर्यवसानेषु ज्ञाज्यं, कदाचिन्नवति कदाचिन्न जवतीत्यर्थः । तथाहि—मिथ्यादृष्टावज्ज्ये न जवति, ज्ञ्येऽपि कदाचिन्नवति कदाचिन्न । तथा सम्यङ्मिथ्यादृष्टित्वं कियत्कालं सम्यक्त्ये उल्लिखितेऽपि जवति, ततस्तत्रापि तज्ञाज्यं । अविरतादिषु पुनः क्षपकेषु न जवति, उपशमकेषु तु जवति, अतस्तत्रापि तज्ञाज्यं ॥ ४ ॥

विश्यतर्ह्यसु मिस्सं नियमा ठाणनवगम्मि जयणिज्जा । संजोयणा उ नियमा दुसु पंचसु होइ जइयवं ५
विश्यं चि—द्वितीये तृतीये च गुणस्थानके मिश्रं सम्यङ्मिथ्यात्वं नियमादस्ति । यतः सासादनो नियमादष्टाविंशतिसत्कर्मैव जवति, सम्यङ्मिथ्यादृष्टिश्च सम्यङ्मिथ्यात्वं विना न जवति, ततः सासादने सम्यङ्मिथ्यादृष्टौ च सम्यङ्मिथ्यात्वमवश्यमस्ति । स्थाननवके गुणस्थानकनवके मिथ्यादृष्ट्याविरतसम्यङ्मिथ्यादौ उपशान्तगुणस्थानकान्ते जजनीयं, कदाचिन्नवति कदाचिन्न जवति । ज्ञावना च प्रागुक्तप्रकारेण स्वयमेव कर्तव्या, सुगमत्वात् । तथा संयोजना अनन्तानुबन्धिनो द्वयोर्मिथ्यादृष्टिसासादनयोर्नियमाज्ञवन्ति । यत एतावदवश्यमनन्तानुबन्धिनो वधाति । पञ्चसु पुनर्गुणस्थानकेषु सम्यङ्मिथ्यादृष्ट्यादिष्वप्रमत्तसंयतपर्यन्तेषु जजनीयाः । यदि उल्लिखितास्ततो न सन्ति, इतरथा तु सन्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥
खवगानियट्ठिअळा संखिज्जा होंति अठ वि कसाया । निरयतिरियतेरसगं निदानिदानिगेणुवरिं ॥ ६ ॥

खवगं चि—क्षपकस्य अनिवृत्तिबादरसंपरायाज्ज्ञाया यावत् संख्येया ज्ञागास्तावत् अष्टावपि अप्रत्याख्यानप्रत्याख्या-

नमंशाः कपायाः सन्ति । परतो न विद्यन्ते, क्षीणत्वात् । उपशमश्रेणिमधिकृत्य पुनरुपशान्तमोहगुणस्थानकं यावत् सन्तो वेदितव्याः । निरयतिर्यगेकान्तप्रायोग्यं यन्नामत्रयोदशकं नरेकद्विकतिर्यगद्विकैकद्वित्रिचतुरिन्द्रियजातिस्थावरा- तपोद्योतसूक्ष्मसाधारणरूपं निजानिजान्निकेण सह संयुक्तं कपायाष्टकक्षयादुपरि स्थितिखंभेषु सहस्रेषु गतेषु सत्सु युगप- त्क्षयमेति । ततो यावन्न क्षयं याति तावत् सत्, क्षये च सति अंसत् । उपशमश्रेण्यां पुनरेताः पोमशापि प्रकृतय उपशान्तमोहगुणस्थानकं यावत् सत्यो वेदितव्याः ॥ ६ ॥

अपुमित्रीए समं वा हासद्यकं च पुरिससंजदणा । पत्तेगं तस्स कमा तणुरागंतो त्ति लोत्तो य ॥ ७ ॥

अपुमित्रीए त्ति—पूर्वोक्तप्रकृतिपोमशकक्षयादनन्तरं संख्येयेषु स्थितिखंभेषु गतेषु सत्सु नपुंसकवेदः क्षीयते, यावच्च न क्षीयते तावत् सन् । ततः पुनरपि स्थितिखंभेषु संख्येयेषु गतेषु सत्सु स्त्रीवेदः क्षीयते, सोऽपि यावत्क्षयं न याति तावत्सन् । परं स्त्रीवेदेन पुरुषवेदेन वा रूपकश्रेणिं प्रतिपन्नस्य द्रष्टव्यं । नपुंसकवेदेन प्रतिपन्नस्य तु स्त्रीवेदनपुंसकवेदौ युगपत्क्षयमुपगच्छतः, यावच्च न क्षयमुपगच्छतस्तावत्सन्तौ । उपशमश्रेणिमधिकृत्य पुनरुपशान्तमोहगुणस्थानकं याव- त्सन्तौ । ततः स्त्रीवेदक्षयानन्तरं संख्येयेषु स्थितिखंभेषु गतेषु सत्सु हास्यादिपङ्क्तं युगपत्क्षयमुपयाति, ततः समयोनाव- खिकादिकातिक्रमे पुरुषवेदः । एवं पुरुषवेदेन रूपकश्रेणिं प्रतिपन्नस्य द्रष्टव्यं । स्त्रीवेदेन नपुंसकवेदेन वा रूपकश्रेणिं प्रतिपन्नस्य पुनः पुरुषवेदो हास्यादिपङ्क्तं च युगपत्क्षीयते । ततः पुरुषवेदक्षयानन्तरं संख्येयेषु स्थितिखंभेषु गतेषु सत्सु संज्वलनबोधः क्षयमुपयाति । ततः पुनरपि संख्येयेषु स्थितिखंभेषु गतेषु सत्सु संज्वलनमानः । ततोऽपि संख्येयेषु स्थिति-

संज्ञेऽपु गतेऽपु संज्ञवदनमाया । यावच्च हास्यादिप्रकृतयः क्षयं नोपयान्ति तावत्सत्यः । 'तणुरागंतो चित्त्वोन्नो य' वोज्ञः
 संज्ञवदनवोज्ञो यावत्तनुरागान्तः सूक्ष्मसंपरायगुणस्थानकान्तः तावत् सन्न वेदितव्यः, परतोऽसन्न । उपशमश्रेणिमधि-
 कृत्य पुनर्हास्यादिप्रकृतयः सर्वा अपि उपशान्तमोहगुणस्थानकं यावत् सत्योऽवसेयाः ॥ ७ ॥

मणुयगइजाइतसवायरं च पञ्जात्तसुजगआएज्जं । जसकित्ती तिठयरं वेयणिउच्चं च मणुयाणं ॥ ८ ॥

जवचरिमस्समयस्मि उ तम्मग्गिह्वसमयस्मि सेसाउ । आहारगतिठयरा जज्जा डुसु नत्ति तिठयरं ॥ ९ ॥

मणुयगइत्यादि-मनुष्यगतिपथेन्द्रियजातित्रसवादरपर्याप्तसुजगादेययशःकीर्तितीर्थकरान्यतरवेदनीयोचैर्गोत्रमनुष्यायू-
 रूपा द्वादश प्रकृतयो जवचरमसमये सन्ति, अयोगिकेवल्लिचरमसमयं यावत् विद्यन्ते, परतोऽसत्यं इत्यर्थः । शेषाः
 पुनरुक्तव्यतिरिक्ताः सर्वा अपि त्र्यशीतिसंख्याः । 'तम्मग्गिह्वसमयस्मि चित्' जवचरमसमयपाश्चात्यसमयेऽयोगिकेवल्लि-
 चरमसमये इत्यर्थः । सत्यो जवन्ति, चरमसमये त्वसत्यः । आहारकतीर्थकरनामनी, सर्वेष्वपि गुणस्थानकेषु जाज्ये ।
 द्वयोः पुनर्गुणस्थानकयोः सासादनसम्यङ्मिद्व्याहटिरूपयोस्तीर्थकरनाम नियमाश्च विद्यते, तीर्थकरनामसत्कर्मणः स्वजावत्
 एवोक्तरूपे गुणस्थानकद्विके गमनासंज्ञवात् ॥ ८-९ ॥

तदेवमुक्तमेकैकप्रकृतिसत्कर्म, संप्रति प्रकृतिस्थानसत्कर्मप्ररूपणार्थमाह—

पढमचरिमाणमेगं ठन्नवचत्तारि वीयगे तिन्नि । वेयणियाउयगोएसु दोन्नि एगो चित्त्वो दो होति ॥ १० ॥

पदम त्ति-प्रथमचरमयोर्ज्ञानावरणान्तराययोरेकैकं पञ्चप्रकृत्यात्मकं स्थानं । तच्च क्षीणकपायचरमसमयं यावत् सत्, परतोऽसत् । तथा द्वितीये दर्शनावरणीये त्रीणि प्रकृतिस्थानानि, तद्यथा—पट् नव चतस्रः । तत्र सकलदर्शनावरणीयप्रकृतिसमुदायो नव । ताश्च नव प्रकृतय उपशमश्रेणिमधिकृत्य उपशान्तमोहगुणस्थानकं यावत् सत्यः । ह्यपकश्रेणिमधिकृत्य पुनरनिवृत्तिवादरसंपरायाध्याया यावत् संख्येयजागास्तावत्सत्यः, परतः स्त्यानर्द्धित्रिकक्षये पट् जवन्ति । ताश्च तावत्सत्यो यावत् क्षीणकपायस्य द्विचरमसमयः । तस्मिन् द्विचरमसमये निष्ठाप्रचले व्यवह्रियेते । ततश्चरमसमये चतस्र एव सत्यः । ता अपि तत्र व्यवह्रियन्ते । तथा वेदनीयायुर्गोत्राणां द्वे प्रकृतिस्थाने, तद्यथा—द्वे एका च । तत्र वेदनीयस्य यावदेकं न क्षीणं तावत् द्वे सत्यौ । एकस्मिन्स्तु क्षीणे एका । गोत्रस्य यावदेकं न क्षीणं उद्धतितं तावत् द्वे सत्यौ । नीचैर्गोत्रे क्षपिते उच्चैर्गोत्रे वा उद्धतिते पुनरेका सती । आयुपस्तु यावद्वध्मायुर्नोदेति तावत् द्वे प्रकृती सत्यौ । उदिते तु तस्मिन् प्राक्तनं क्षीणमिति एका प्रकृतिः ॥ १० ॥

संप्रति मोहनीयस्य प्रकृतिसत्कर्मस्थानप्रतिपादनार्थमाह—

एगाइ जाव पंचगमैकारस वार तेरसिगवीसा । विय तिय चउरो ठ सत्त अठवीसा य मोहस्स ॥ ११ ॥

एगाइ त्ति-मोहनीयस्य पञ्चदश प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि । तद्यथा—एका, द्वे, तिस्रः, चतस्रः पञ्च, एकादश, द्वादश, त्रयोदश, एकविंशतिः, द्वारविंशतिः, त्रयोविंशतिः, चतुर्विंशतिः, पञ्चविंशतिः, सप्तविंशतिः, अष्टाविंशतिश्चेति । एतानि सुखावगोधार्यं गाथाक्रमवैपरीत्येन जाव्यन्ते—तत्र मोहनीयस्य सर्वप्रकृतिसमुदायोऽष्टाविंशतिः । सम्यक्त्वे उद्धतिते सप्त-

विंशतिः । ततोऽपि सम्यङ्मिथ्यात्वे उद्घखिते पड्विंशतिः । अथवाऽनादिमिथ्यादृष्टेः पड्विंशतिः । अष्टाविंशतिरनन्तानु-
बन्धिचतुष्टये क्षीणे चतुर्विंशतिः । ततो मिथ्यात्वे क्षीणे त्रयोविंशतिः । ततः सम्यङ्मिथ्यात्वे क्षीणे द्वाविंशतिः । ततः
सम्यक्त्वे क्षीणे एकविंशतिः । ततोऽष्टसु कपायेषु क्षीणेषु त्रयोदश । ततो नपुंसकवेदे क्षीणे द्वादश । ततः स्त्रीवेदे क्षीणे
एकादश । ततः पदसु नोकपायेषु क्षीणेषु पञ्च । ततः पुरुषवेदे क्षीणे चतस्रः । ततः संज्वलनक्रोधे क्षीणे तिस्रः । ततः
संज्वलनमाने क्षीणे द्वे । संज्वलनमायायां च क्षीणायामेका ॥ ११ ॥

संप्रत्येतानि प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि गुणस्थानकेषु विचिन्तयन्नाह—

तिन्नेग तिगं पणगं पणगं पणगं च पणगमह दोन्नि । दस तिन्नि दोन्नि मिठाङ्गेसु जावोवसंतो त्ति ॥ १२ ॥

तिन्नेग त्ति—यावदुपशान्तमोहगुणस्थानकं तावन्मिथ्यादृष्ट्यादिषु गुणस्थानकेषु यथासंख्यं त्र्यादीनि प्रकृतिसत्कर्म
स्थानानि भवन्ति । तत्र मिथ्यादृष्टिगुणस्थानके त्रीणि प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि । तद्यथा—अष्टाविंशतिः, सप्तविंशतिः,
पड्विंशतिश्च । एतानि प्रागेव जावितानि । सासादनसम्यग्दृष्टिगुणस्थानके एकं प्रकृतिसत्कर्मस्थानं अष्टाविंशतिरूपं । सम्य-
ङ्मिथ्यादृष्टिगुणस्थानके त्रीणि प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि, तद्यथा—अष्टाविंशतिः सप्तविंशतिश्चतुर्विंशतिश्च । इह योऽष्टा-
विंशतिसत्कर्मा सन् सम्यङ्मिथ्यात्वं गतस्तमाश्रित्याष्टाविंशतिः । येन पुनर्मिथ्यादृष्टिना सता पूर्वं सम्यक्त्वमुद्घखितं
ततः सप्तविंशतिसत्कर्मणा सता सम्यङ्मिथ्यात्वमनुज्ञवितुमारब्धं तं प्रति सप्तविंशतिः । चतुर्विंशतिसत्कर्मणां सम्यङ्मि-
थ्यादृष्टिं प्रतीत्य पुनश्चतुर्विंशतिः प्राप्यते । तथाऽविरतसम्यग्दृष्टिगुणस्थानके पञ्च प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि, तद्यथा—अष्टा-

विंशतिः चतुर्विंशतिः त्रयोविंशतिः द्वाविंशतिः एकविंशतिश्च । तत्राष्टाविंशतिरौपशमिकसम्यग्दृष्टेः द्वायोपशमिकसम्य-
 ग्दृष्टेर्वा । अष्टाविंशतिमत्कर्मणोऽनन्तानुबन्धिह्ये वेदकसम्यग्दृष्टेरौपशमिकसम्यग्दृष्टेर्वा चतुर्विंशतिः । वेदकसम्यग्दृष्टे-
 र्मिथ्यात्वे ह्यपिते त्रयोविंशतिः । तस्यैव सम्यङ्मिथ्यात्वे ह्यपिते द्वाविंशतिः । द्वायिकसम्यग्दृष्टेरेकविंशतिः । तथा देश-
 पिरतिगुणस्थानके पञ्च प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि, तानि च पूर्वोक्तान्येव । तान्येव प्रमत्तसंयतगुणस्थानके । तान्येव चाप्र-
 मत्तसंयतगुणस्थानके । 'अह दोन्नि त्ति' अथानन्तरं अपूर्वकरणगुणस्थानके द्वे प्रकृतिस्थाने, तद्यथा-चतुर्विंशतिरेकविं-
 शतिश्च । तत्रोपशमश्रेणि प्रतिपन्नस्य चतुर्विंशतिः, द्वायिकसम्यग्दृष्टिमधिकृत्य द्वयोरपि श्रेण्योरेकविंशतिः । तथाऽनि-
 पृत्तिनादरसंपरायगुणस्थानके दश प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि, तद्यथा-चतुर्विंशतिः एकविंशतिः त्रयोदश द्वादश एकादश
 पञ्च चतस्रः तिस्रः द्वे एका च । तत्र चतुर्विंशतिरुपशमश्रेणिमधिकृत्य, एकविंशतिः द्वायिकसम्यग्दृष्टेर्द्वयोरपि श्रेण्योः
 शेषाणि पुनः रूपकश्रेण्या, तानि च प्रागेव जावितानि । सूक्ष्मसंपरायगुणस्थानके त्रीणि प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि, तद्यथा-
 चतुर्विंशतिः एकविंशतिः एका च । तत्र चतुर्विंशतिरौपशमिकसम्यग्दृष्टेः, एकविंशतिश्च द्वायिकसम्यग्दृष्टेः, एते च
 द्वे अपि प्रकृतिसत्कर्मस्थाने उपशमश्रेण्यां, एका च रूपकश्रेण्यां । तथा द्वे प्रकृतिसत्कर्मस्थाने उपशान्तमोहगुणस्था-
 नके, तद्यथा-चतुर्विंशतिरेकविंशतिश्च । एते च द्वे अपि प्रागिव जावनीये ॥ १२ ॥

संप्रति मतान्तरमाह—

संख्यीणदिष्टिमोहे केइ पणवीसइ पि इउंति । संजोयणाण पष्ठा नासं तेसिं उवसमं च ॥ १३ ॥

संख्येण चि-केचिदाचार्याः पञ्चविंशतिखण्डमपि प्रकृतिसत्कर्मस्थानमिच्छन्ति । ते हि प्रथमतो दृष्टिमोहे, दर्शनमो-
हनीयत्रितये संख्येण ह्यमुपगते सति पश्चादनन्तानुबन्धिनां नाशमिच्छन्ति । ततस्तन्मतेन दर्शनमोहनीयत्रितयद्वये
मति पञ्चविंशतिरूपमपि प्रकृतिमत्कर्मस्थानं प्राप्यते । यद्येवं तर्हि तन्मतमिह कस्मान्नाज्युपगम्यते ? उच्यते—आपेण
विरोधात् । यदाह चूर्णिकृत्—“तं आरिसे न भिखइ तेण न इच्छिज्जइ चि” । तथा त एवाचार्यास्तेषामनन्तानुबन्धि-
नामुपशमं चेष्टन्ति, नान्ये परमार्थवेदिनः । अत एव च प्रागनन्तानुबन्धिनामुपशमनाऽस्मान्निर्नोपदर्शिता ॥ १३ ॥

संप्रति नामकर्मणः प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि प्रतिपिपादयिपुराह—

तिष्ठुगसयं ठप्पंचगतिगनउई नउई गुणनउई य । चउतिगडुगाहिगासी नव अठ य नामठाणाई ॥१४॥

तिष्ठुगसयं ति-नामकर्मणो द्वादश प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि, तद्यथा—त्र्युत्तरशतं द्युत्तरशतं पणवतिः पञ्चनवतिः त्रिन-
वतिः नवतिः एकोननवतिः चतुरशीतिः त्र्यशीतिः द्व्यशीतिः नव अष्टौ चेति । तत्र सर्वनामकर्मप्रकृतिसमुदायरुप्युत्त-
रशतं । तदेव तीर्थकररहितं द्युत्तरशतं । त्र्युत्तरशतमेवाक्षरकसप्तकरहितं पणवतिः । सैव तीर्थकररहिता पञ्चनवतिः ।
पञ्चनवतिरेव देवद्विकरहिता नरकद्विकरहिता वा त्रिनवतिः । तथा त्र्युत्तरशतमेव नामत्रयोदशकरहितं नवतिः । सैव
तीर्थकररहिता एकोननवतिः । तथा त्रिनवतिर्नरकद्विकवैक्रियसप्तकरहिता देवद्विकवैक्रियसप्तकरहिता वा चतुरशीतिः ।
पणवतिस्त्रयोदशरहिता त्र्यशीतिः । पञ्चनवतिस्त्रयोदशरहिता द्व्यशीतिः, अथवा चतुरशीतिर्मनुजद्विकरहिता द्व्यशी-
तिः । मनुजगतिपञ्चेन्द्रियजातिप्रसवादरपर्याप्तमनुजगादेययशःकीर्तितीर्थकररूपा नव । ता एव तीर्थकररहिता अष्टौ ॥१४॥

एतान्येव प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि गुणस्थानकेषु चिन्तयन्नाह—

एगे ठ दोसु दुगं पंचसु चत्वारि अष्टगं दोसु । कमसो तीसु चतुर्विंशसु अजोगमि वाणाणि ॥१५॥

एगे ति—एकस्मिन्मिथ्यादृष्टिरूपे गुणस्थानके षट् प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि, तद्यथा—द्व्युत्तरशतं पञ्चवतिः पञ्चनवतिः त्रितयतिः चतुरशीतिः द्व्यशीतिः । ननु पञ्चवतिस्तीर्थकरनामसहिता जयति ततः सा कथं मिथ्यादृष्टौ प्राप्यते ? उच्यते—इह कश्चित् नरकेषु वक्ष्यायुष्कः पश्चात्सम्यक्त्वं प्राप्य, तन्निमित्तं तीर्थकरनामकर्म वज्रा नरकाग्निमुखः सन् सम्यक्त्वं त्यक्त्वा मिथ्यादृष्टिर्जातः, ततो नरके उत्पन्नः सन् अन्तर्मुहूर्तानन्तरं पुनरपि सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते, ततोऽन्तर्मुहूर्तं कायं यावत् पञ्चवतिर्मिथ्यादृष्टौ प्राप्यते, आहारकसप्तकतीर्थकरनामसत्कर्मा च मिथ्यात्वं न प्रतिपद्यते । उक्तं च—“उज्जणं संति न मित्रो” इति । ततश्च्युत्तरशतं मिथ्यादृष्टौ न प्राप्यते । तथा द्वयोः सासादनसम्यग्द्विगुणस्थान-द्विगुणस्थानकयोर्ध्वं द्वे प्रकृतिसत्कर्मस्थाने, तद्यथा—द्व्युत्तरशतं पञ्चनवतिश्च । तथा पञ्चसु अविरतसम्यग्दृष्टिगुणस्थान-कप्रवृत्तिषु अपूर्वकरणगुणस्थानकान्तेषु चत्वारि चत्वारि प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि । तद्यथा—त्र्युत्तरशतं द्व्युत्तरशतं पञ्चवतिः पञ्चनवतिः । शेषाणि रूपकश्रेण्यामेकेन्द्रियादौ च संज्ञयन्तीति कृत्वा इह न प्राप्यन्ते । तथा द्वयोरनिवृत्तिवादरसूक्ष्म-संपरायखण्डणयोर्गुणस्थानकयोरष्टकं अष्टौ प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि । तद्यथा—त्र्युत्तरशतं द्व्युत्तरशतं पञ्चवतिः पञ्चनवतिः तयतिः एकोननवतिः त्र्यशीतिः द्व्यशीतिश्च । तत्रानिवृत्तिवादरस्यादिमानि चत्वारि उपशमश्रेण्यां रूपकश्रेण्यां वा यावन्न त्रयोदशकं क्षीयते । शेषाणि पुनः रूपकश्रेण्यामेव । सूक्ष्मसंपरायस्यादिमानि चत्वारि उपशमश्रेण्यां, शेषाणि तु रूपक-

श्रेण्यां । तथा त्रिषु उपशान्तमोहक्षीणमोहसयोगिकेवद्विदक्षणेऽप्यु गुणस्थानकेषु चत्वारि चत्वारि प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि
जघन्ति । तत्रोपशान्तमोहे इमानि चत्वारि, तद्यथा—व्युत्तरशतं ह्युत्तरशतं पणवतिः पञ्चनवतिः । क्षीणमोहसयोगि-
केवद्विनोः पुनरमूनि, तद्यथा—नवतिः एकोननवतिः त्र्यशीतिः द्व्यशीतिश्च । ‘उ तु अजोगमि वाणाणि सि’ अयोगि-
केवद्विनि षट् प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि, तद्यथा—नवतिः एकोननवतिः त्र्यशीतिः द्व्यशीतिः नव अष्टौ चेति । एतेषामादि-
मानि चत्वारि अयोगिकेवद्विद्विचरमसमयं यावत्, चरमसमये तु तीर्थकरातीर्थकरौ प्रतीत्य वे अन्तिमे प्रकृतिसत्कर्मस्थाने १५

तदेवमुक्तं प्रकृतिसत्कर्म । संप्रति स्थितिसत्कर्म वक्तव्यं । तत्र त्रयोऽर्थाधिकाराः, तद्यथा—जेदः साधनादिप्ररू-
पणा स्वामित्वं चेति । तत्र जेदः प्रागिव । साधनादिप्ररूपणा च विधा—मूलप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृतिविषया च । तत्र
प्रथमतो मूलप्रकृतिविषयां साधनादिप्ररूपणां चिकीर्षुराह—

मूलविद् अजहन्नं तिहा चञ्ज्वा य पढमगकसाया । तिठयस्ववलायुगवज्जाणि तिहा हुहाणुत्तं ॥ १६ ॥

मूलविद् इति—मूलप्रकृतिस्थितिसत्कर्म अजघन्यं त्रिधा त्रिप्रकारं । तद्यथा—अनादि ध्रुवमध्रुवं च । तथाहि—मूलप्र-
कृतीनां जघन्यं स्थितिसत्कर्म स्वस्यक्षयपर्यवसाने समयमात्रैकस्थित्यवशेषे जवति, तच्च सादि अध्रुवं च । ततोऽन्यत्स-
र्वमजघन्यं, तच्चानादि, सदैव जावात् । ध्रुवाध्रुवता पूर्ववत् । उत्कृष्टमनुत्कृष्टं च साद्यध्रुवं द्वयोरपि पर्यायेणानेकशो
जवनात् । कृता मूलप्रकृतीनां साधनादिप्ररूपणा, संप्रत्युत्तरप्रकृतीनां क्रियते ‘चञ्ज्वा य’ इत्यादि अत्र पष्ठ्यर्थे प्रथमा,
ततोऽयमर्थः—प्रथमकपायाणामनन्तानुबन्धिनामजघन्यं स्थितिसत्कर्म चतुर्धा चतुःप्रकारं, तद्यथा—सादि अनादि ध्रुव-

एतान्येव प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि गुणस्थानकेषु चिन्तयन्नाह—

एगे ठ दोसु दुगं पंचसु चत्तारि अठगं दोसु । कमसो तीसु चउकंठत्तु अजोगम्मि ठाणाणि ॥१५॥

एगे ति—एकस्मिन्मिथ्यादृष्टिदृष्टे गुणस्थानके पद् प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि, तद्यथा—द्व्युत्तरशतं पणवतिः पञ्चनवतिः त्रिनवतिः चतुरशीतिः द्व्यशीतिः । ननु पणवतिस्तीर्थकरनामसहिता जयति ततः सा कथं मिथ्यादृष्टौ प्राप्यते ? उच्यते—इह कश्चित् नरकेषु यद्वायुष्कः पश्चात्सम्यक्त्वं प्राप्य, तन्निमित्तं तीर्थकरनामकर्म बद्ध्वा नरकाग्निमुखः सन् सम्यक्त्वं त्यक्त्वा मिथ्यादृष्टिर्जातः, ततो नरके उत्पन्नः सन् अन्तर्मुहूर्तानन्तरं पुनरपि सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते, ततोऽन्तर्मुहूर्तं काळं यावत् पणवतिर्मिथ्यादृष्टौ प्राप्यते, आहारकसप्तकतीर्थकरनामसत्कर्मा च मिथ्यात्वं न प्रतिपद्यते । उक्तं च—“उजए संति न मिट्ठो” इति । ततश्च्युत्तरशतं मिथ्यादृष्टौ न प्राप्यते । तथा व्योः सासादनसम्यग्मिथ्यादृष्टिगुणस्थानकयोर्दे वे प्रकृतिसत्कर्मस्थाने, तद्यथा—द्व्युत्तरशतं पञ्चनवतिश्च । तथा पञ्चसु अविरतसम्यग्दृष्टिगुणस्थानकमनृतिषु अपूर्वकरणगुणस्थानकान्तेषु चत्वारि चत्वारि प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि । तद्यथा—त्र्युत्तरशतं द्व्युत्तरशतं पणवतिः पञ्चनवतिः । शेषाणि रूपकश्रेण्यामेकेन्द्रियादौ च संजयन्तीति कृत्वा इह न प्राप्यन्ते । तथा व्योरनिवृत्तिवादरसूक्ष्मसंपरायदृष्टयोर्गुणस्थानकयोरष्टकं अष्टौ प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि । तद्यथा—त्र्युत्तरशतं द्व्युत्तरशतं पणवतिः पञ्चनवतिः नवतिः एकोननवतिः त्र्यशीतिः द्व्यशीतिश्च । तत्रानिवृत्तिवादरस्यादिमानि चत्वारि उपशमश्रेण्यां रूपकश्रेण्यां वा यावत्तत्र प्रयोदशकं दीयते । शेषाणि पुनः रूपकश्रेण्यामेव । सूक्ष्मसंपरायस्यादिमानि चत्वारि उपशमश्रेण्यां, शेषाणि तु रूपक-

जेष्ठमिह ति-यासां प्रकृतीनां सह युगपत् बन्धोदयौ जवतः । कासां युगपत् बन्धोदयौ जवत इति चेदुच्यते-
 ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयासात्तवेदनीयमिथ्यात्वपोरुशकपायपञ्चेन्द्रियजातितैजससप्तकद्वंद्वसंस्थानवर्णादिविंशत्य-
 गुरुवधुपराधातोद्वासाप्रशस्तविहायोगत्युद्योतत्रसवादरपर्याप्तप्रत्येकास्थिराशुजडुर्जगदुःस्वरानादेयायशःकीर्तिनिर्माणनीचै-
 र्गोत्रपञ्चविधान्तरायाणां तिर्यङ्मनुष्यानधिकृत्य वैक्रियसप्तकस्य सर्वसंख्यया पमशीतिप्रकृतीनां । तासां ज्येष्ठमुत्कृष्टं
 स्थितिसत्कर्म ज्येष्ठस्थितिवन्धसमं उत्कृष्टस्थितिवन्धप्रमाणं जवति । तासां हि उत्कृष्टस्थितिवन्धारंजेऽवाधाकाक्षेऽपि
 प्राग्वज्जं दक्षिकं प्राप्यते । न च तासां प्रथमस्थितिरन्यत्र स्तिबुकसंक्रमेण संक्रामति, उदयवतीत्वात् । ततस्तासामुत्कृ-
 ष्टस्थितिवन्धप्रमाणमुत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म प्राप्यते । अनुदयवन्धपराणां समयोना ज्येष्ठा स्थितिर्ज्येष्ठमुत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म ।
 तत्रानुदये उदयान्नावे पर उत्कृष्टः स्थितिवन्धो यासां ता अनुदयवन्धपराः निजापञ्चकनरकद्विकतिर्यग्विकौदारिकस-
 प्तकैकेन्द्रियजातिसेवार्तसंहननातपस्थावररूपा विंशतिसंख्यास्तासां समयोना उत्कृष्टा स्थितिरुत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म ।
 तथाहि—एतासामुत्कृष्टस्थितिवन्धारंजे यद्यप्यवाधाकाक्षेऽपि प्राग्वज्जं दक्षिकमस्ति तथापि प्रथमस्थितिं तासामुदयव-
 तीषु मध्ये स्तिबुकसंक्रमेण संक्रमयति । तेन तया प्रथमस्थित्या समयमात्रया ऊना उत्कृष्टा स्थितिरुत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म ।
 अथोच्येत—कथं निजादीनामनुदये सति वन्धेनोत्कृष्टा स्थितिः प्राप्यते ? उच्यते—उत्कृष्टो हि स्थितिवन्ध उत्कृष्टे
 संक्षेपे जवति । न चोत्कृष्टे संक्षेपे वर्तमानस्य निजापञ्चकोदयसंज्ञवः । नरकद्विकस्य तिर्यग्वो मनुष्या वा उत्कृष्टस्थि-

मधुरं च । तथाहि-एषां जघन्यं स्थितिसत्कर्म स्वस्वयोपान्त्यसमये स्वरूपापेक्षया समयमात्रैकस्थितिरूपं, अन्यथा तु
द्विसमयमानं, तच्च साधधुरं, ततोऽन्यत्सर्वमजघन्यं, तदपि चोद्धितानां जूयो बन्धे सादि, तत्स्थानमप्राप्तानां पुनरनादि,
धुराधुरता पूर्ववत् । तथा तीर्थकरनामोद्धनयोग्यत्रयोविंशत्यायुश्चतुष्टयवर्जितानां शेषाणां पडिंशत्यधिकशतसंख्यानां
प्रकृतीनामजघन्यं स्थितिसत्कर्म त्रिधा, तद्यथा-अनादि ध्रुवमधुवं च । तथाहि-एतासां जघन्यं स्थितिसत्कर्म स्वस्वस्व-
यपर्यवसाने उदयवतीनां समयमात्रैकस्थितिरूपं, अनुदयवतीनां स्वरूपतः समयमात्रैकस्थितिकं । अन्यथा तु द्विसम-
यमात्रं । तच्च साधधुरं । ततोऽन्यत्सर्वमजघन्यं । तच्चानादि, सदैव जावात् । ध्रुवाधुवता पूर्ववत् । 'इहाणुत्तं त्ति'
अनुक्तं चक्रप्रकृतीनामुत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्यरूपं तीर्थकरनामोद्धनयोग्यदेवद्विकनरकद्विकमनुजद्विकवैक्रियसप्तकाहारकस-
प्तकोच्चैर्गोत्रसम्यक्त्रसम्यग्निप्रप्यात्यरूपत्रयोविंशतिश्रायुश्चतुष्टयानां जघन्याजघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टरूपं विकल्पचतुष्टयं द्विधा
द्विप्रकारं, तद्यथा-सादि अधुरं च । तथाहि-उक्तप्रकृतीनामुत्कृष्टमनुत्कृष्टं च स्थितिसत्कर्म पर्यायेणानेकशो जवति ।
ततो द्वितयमपीदं साधधुवं । जघन्यं च प्रागेव जावितं । तीर्थकरनामादीनां चाध्रुवसत्कर्मत्वाच्चत्वारोऽपि विकल्पाः
साधधुरा अवसेयाः । मूलप्रकृतीनां चानुक्तं जघन्यमुत्कृष्टमनुत्कृष्टं च द्विप्रकारं, प्रागेव चोक्तं ॥ १६ ॥

तदेवं कृता साधनादिप्ररूपणा । संप्रति स्वामित्वं वक्तव्यं । तच्च द्विधा-उत्कृष्टस्थितिसत्कर्मस्वामित्वं जघन्यस्थि-
तिमत्कर्मस्वामित्वं च । तत्र प्रथमत उक्तकृष्टस्थितिसत्कर्मस्वामित्वमाह-

जेष्ठविंशे बंधसमं जेष्ठं बंधोदया उ जासि सह । श्राणुदयबंधपराणं समज्जणा जच्छिं जेष्ठं ॥ १७ ॥

सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणं सकलामपि सम्यक्त्वे उदयावलिकात् उपरि संक्रमयति । ततोऽन्तर्मुहूर्तो न एवोत्कृष्टस्थि-
तिसमागम उदयावलिकया सहितः सम्यक्त्वस्योत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म । यासां पुनः प्रकृतीनां संक्रमत उत्कृष्टा स्थितिः
प्राप्यते, न च संक्रमकाले उदयोऽस्ति, तासां संक्रमकालेऽनुदयानां तावदेव पूर्वोक्तं स्थितिसत्कर्म समयोनमवगन्तव्यं,
आवलिकाधिकहीनोत्कृष्टस्थितिसमागम आवलिकया सहितः समयोनस्तासामुत्कृष्टं स्थितिसत्कर्मेत्यर्थः । तथाहि-कश्चि-
न्मनुष्य उत्कृष्टसंश्लेषवशादुत्कृष्टां नरकगतिस्थितिं बद्ध्वा परिणामपरावर्तनेन देवगतिं बहुमारब्धवान् । तस्यां च देवगतौ
बध्यमानायामावलिकाया उपरि नरकस्थितिं बन्धावलिकातीतां उदयावलिकाया उपरितनीं सकलामपि विंशतिसागरो-
पमकोटीकोटीप्रमाणं संक्रमयति । प्रथमा च स्थितिः समयमात्रा देवगतेः सत्का मनुजगतौ वेद्यमानायां स्त्रिवुकसंक्र-
मेण संक्रामति । ततस्तथा समयमात्रया स्थित्या ऊन आवलिकयाऽन्यधिक आवलिकाधिकहीनोत्कृष्टस्थितिसमागमो
देवगतेरुत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म । एवं वित्रिचतुरिन्विज्यात्याहारकसप्तकमनुजानुपूर्वादेवानुपूर्वसूक्ष्मापर्याप्तसाधारणतीर्थक-
राख्यानामपि पुरुषप्रकृतीनां यथोक्तमानमुत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म जावनीयं । सम्यङ्निश्चयात्वस्य पुनरन्तर्मुहूर्तो न उत्कृ-
ष्टस्थितिसमागम आवलिकयाऽन्यधिकसमयोन उत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म वाच्यं । तच्च सम्यक्त्वोक्तजावनानुसारेण जाव-
नीयं । 'उज्जयासि जडिर्दुष्टं चि' उज्जयीपामुदयवतीनामनुदयवतीनां च प्रकृतीनां संक्रमोत्कृष्टस्थितीनां संक्रमकाले
यत्स्थितिः सर्वा स्थितिस्तुल्या । यतोऽनुदयवतीनामपि तदानीं प्रथमस्थितिः स्त्रिवुकसंक्रमेणोदयवतीषु संक्रम्यमाणापि
दक्षिणरहिता विद्यते एव । न हि कालः संक्रमयितुं शक्यते, किं तु तत्स्थं दक्षिणमेव । ततः प्रथमस्थितिगतदक्षिणसं-

तिवन्धकाः । न च तेषां नरकविकोदयः संजवतीति । शेषकर्मणां तु देवा नारका वा यथायोगमुत्कृष्टस्थितिवन्धकाः ।
न च तेषु तेषामुदयो घटते ॥ १७ ॥

संकमर्त दीहाणं सहाविगाए उ आगमो संतो । समऊणमणुदयाणं उजयांसिं जछिई तुह्वा ॥ १८ ॥

संकमर्त ति-यासां प्रकृतीनां संक्रमत उत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म प्राप्यते, न वन्धतः, उदयोऽपि च विद्यते तासां संक्रमतो दीर्घाणां संक्रमयशखन्धोत्कृष्टस्थितिकानां य आगमः संक्रमेण आवलिकाविकहीनोत्कृष्टस्थितिसमागमः स आवलिकया उदयावलिकया सह उत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म । एतदुक्तं जवति-सातं वेदयमानः कश्चिदसातमुत्कृष्टस्थितिकं वधाति । तच्च वद्ध्वा सातं वद्धुं खग्नः । असातवेदनीयं च बन्धावलिकातीतं सत् आवलिकात उपरितनं सकलमपि आवलिकाविकहीनं त्रिंशत्सा-गरोपमकोटीकोटीप्रमाणं स्थितिसत्कर्म तस्मिन् सातवेदनीये वेद्यमाने बध्यमाने च उदयावलिकया उपरिष्ठात् संक्रमयति । ततस्तया उदयावलिकया सहितः संक्रमेणावलिकाविकहीनोत्कृष्टस्थितिसमागमः सातवेदनीयस्योत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म । एवं नवनोकपायमनुजगतिप्रथमसंहननपञ्चकप्रथमसंस्थानपञ्चकप्रशस्तविहायोगतिस्थिरशुजसुजगसुस्वरादेयशः कीर्त्युच्चै-र्गोत्राणामष्टाविंशतिप्रकृतीनामावलिकाविकहीनः स्वस्वसजातीयोत्कृष्टस्थितिसमागमः उदयावलिकया सहित उत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म जावनीयं । सम्यक्त्वस्य पुनरन्तर्मुद्भूतोऽन उत्कृष्टस्थितिसमागम उदयावलिकया सहित उत्कृष्टं स्थिति-सत्कर्म । तथाहि-मिथ्यात्वस्योत्कृष्टां स्थितिं वद्ध्वा तत्रैव च मिथ्यात्वेऽन्तर्मुद्भूतं स्थित्वा ततः सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते । तस्मिंश्च प्रतिपन्ने सति मिथ्यात्वस्योत्कृष्टां स्थितिं-आवलिकात उपरितनीं स्थितिं-तथापि संख्ययाऽन्तर्मुद्भूतोऽनसप्तति-

सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणं सकलामपि सम्यक्त्वे उदयावलिकात उपरि संक्रमयति । ततोऽन्तर्मुहूर्तोऽन पचोत्कृष्टस्थि-
तिसमागम उदयावलिकया सहितः सम्यक्त्वस्योत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म । यासां पुनः प्रकृतीनां संक्रमत उत्कृष्टा स्थितिः
प्राप्यते, न च संक्रमकाले उदयोऽस्ति, तासां संक्रमकालेऽनुदयानां तावदेव पूर्वोक्तं स्थितिसत्कर्म समयोनमवगन्तव्यं,
आवलिकादिकहीनोत्कृष्टस्थितिसमागम आवलिकया सहितः समयोनस्तासामुत्कृष्टं स्थितिसत्कर्मेत्यर्थः । तथाहि-कश्चि-
न्मनुष्य उत्कृष्टसंश्लेषशालुत्कृष्टां नरकगतिस्थितिं वज्रा परिणामपरावर्तनेन देवगतिं बहुमारब्धवान् । तस्यां च देवगतौ
वध्यमानायामावलिकाया उपरि नरकस्थितिं बन्धावलिकातीतां उदयावलिकाया उपरितनीं सकलामपि विंशतिसागरो-
पमकोटीकोटीप्रमाणं संक्रमयति । प्रथमा च स्थितिः समयमात्रा देवगतेः सत्का मनुजगतौ वेद्यमानायां स्तिबुकसंक्र-
मेण संक्रामति । ततस्तया समयमात्रया स्थित्या जन आवलिकयाऽन्यधिक आवलिकादिकहीनोत्कृष्टस्थितिसमागमो
देवगतेरुत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म । एवं द्वित्रिचतुरिन्द्रियजात्याहारकसप्तकमनुजानुपूर्वोदेवानुपूर्वोसूक्ष्मापर्याप्तसाधारणतीर्थक-
राख्यानामपि पुरुषप्रकृतीनां यथोक्तमानमुत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म ज्ञावनीयं । सम्यङ्निश्चयात्वस्य पुनरन्तर्मुहूर्तोऽन उत्कृ-
ष्टस्थितिसमागम आवलिकयाऽन्यधिकसमयोऽन उत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म वाच्यं । तच्च सम्यक्त्वोक्तज्ञावनानुसारेण ज्ञाव-
नीयं । 'उज्जयासि जट्टिर्दु तुल्यं ति' उज्जयीपामुदयवतीनामनुदयवतीनां च प्रकृतीनां संक्रमोत्कृष्टस्थितीनां संक्रमकाले
यत्स्थितिः सर्वा स्थितिस्तुल्या । यतोऽनुदयवतीनामपि तदानीं प्रथमस्थितिः स्तिबुकसंक्रमेणोदयवतीषु संक्रम्यमाणापि
दक्षिणरहिता विद्यते एव । न हि कालः संक्रमयितुं शक्यते, किं तु तत्स्थं दक्षिणमेव । ततः प्रथमस्थितिगतदक्षिणसं-

क्रान्तायपि दक्षिणरहिता प्रथमा स्थितिः तदानीं विद्यत एवेति कृत्वा उज्जयीषामपि यत्स्थितिः तुड्या । यश्च यासां प्रकृतीनां उत्कृष्टां स्थितिं वध्नाति, यश्च यासूत्कृष्टां स्थितिं संक्रमयति, स तासामुत्कृष्टस्थितिसत्कर्मस्वामी ॥ १७ ॥

तदेवमुक्तमुत्कृष्टस्थितिसत्कर्मस्वामित्वं, संप्रति जघन्यस्थितिसत्कर्मस्वामित्वमाह-

संजलणतिगे सत्तसु य नोकसाएसु संक्रमजहन्नो । सेसाण ठिई एगा डुसमयकाळा अणुदयाणं ॥ १८ ॥

संजलणतिगे ति-संज्वलनत्रिकस्य क्रोधमानमायारूपस्य सप्तानां च नोकपायाणां पुरुषवेदहास्यादिषट्करूपाणां जघन्य-स्थितिसत्कर्म जघन्यस्थितिसंक्रमो वेदितव्यः । एता हि प्रकृतयो बन्धे उदये च व्यवहृतिने सति अन्यत्र संक्रमेण ह्यं नीयन्ते, तेन कारणेन एतासां य एव चरमसंक्रमः स एव जघन्यं स्थितिसत्कर्म । उक्तं च-“हासाऽपुरिसकोहादि तिन्नि संजलण जेण वंधुदये । वोह्निने संक्रमइ तेण इहं संक्रमो चरिमो ॥ १ ॥ ” जघन्यं स्थितिसत्कर्मेति संबन्धः । शेषाणां पुनरुदयवतीनां ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयवेदकसम्यक्त्वसंज्वलनलोजायुश्चतुष्टयनपुंसकवेदस्त्रीवेदसातासातवेदनीयोच्चैर्गोत्रमनुजगतिपञ्चेन्द्रियजातित्रसवादरपर्याप्तमुजगादेययशःकीर्तितीर्थकरान्तरायपञ्चकरूपाणां प्रकृतीनां चतुस्त्रिंशत्संख्यानां स्वस्वहृद्यपर्यवसानसमये या एका समयमात्रा स्थितिः सा जघन्यं स्थितिसत्कर्म । अनुदयवतीनां पुनः प्रकृतीनां स्वस्वहृद्योपान्त्यसमये या स्वरूपापेक्षया समयमात्रा स्थितिरन्यथा तु विसमयमात्रकाळा, सा जघन्यं स्थितिसत्कर्म । अनुदयवतीनां हि चरमसमये स्तिबुकसंक्रमेणोदयवतीषु प्रकृतिषु मध्ये प्रक्षिपति । तत्स्वरूपेण चानुजवति । तेन चरमसमये तासां दक्षिणं स्वरूपेण न प्राप्यते, किं तु पररूपेण । अत उक्तं ‘उपान्त्यसमये स्वरूपापेक्षया समयमात्रा

अन्यथा तु द्विसमयमात्रकावेति । संप्रति सामान्येन सर्वकर्मणां जघन्यस्थितिसत्कर्मस्वामी प्रतिपाद्यते—तत्रानुबन्धिनां दर्शनमोदनीयत्रिकस्य चाविरतादिरप्रमत्तपर्यन्तो यथासंज्ञं जघन्यस्थितिसत्कर्मस्वामी । नारकतिर्यग्देवायुषां नारकतिर्यग्देवाः स्वस्वज्वचरमसमये वर्तमानाः । कथायाष्टकस्त्यानज्जिन्निकनामत्रयोदशकनवनोकपायसंज्वलनत्रिकरूपाणां पद्-
त्रिंशत्प्रकृतीनामनिवृत्तिवादरसंपरायः । संज्वलनलोक्तस्य सूक्ष्मंपरायः । ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणपट्टान्तरायपञ्चकानां क्षीणकपायः, शेषाणां पञ्चनवतिसंख्यानामयोगिकेयली जघन्यस्थितिसत्कर्मस्वामी ॥ १९ ॥

तदेवमुक्तं जघन्यस्थितिसत्कर्मस्वामित्वं । संप्रति स्थितिचेदप्ररूपणार्थमाह—

विश्वसंतछाणां नियगुक्कस्सा हि थावरजद्वं । नेरंतरेण हेठा खवणाइसु संतरां पि ॥ २० ॥

विश्वसंतछाणां ति—सर्वेषां कर्मणां स्वकीयात् स्वकीयात् उत्कृष्टात् स्थितिस्थानात् समयमात्रादारज्याधस्तात्तावदव-
तरीतव्यं यावत् स्थावरजघन्यं एकेन्द्रियप्रायोग्यं जघन्यं स्थितिसत्कर्म । एतावता स्थितिकंठके यावन्तः समयास्तावन्ति
स्थितिस्थानानि नानाजीवापेक्षया निरन्तरेण नैरन्तर्येण लज्यन्ते । तद्यथा—उत्कृष्टा स्थितिरेकं स्थितिस्थानं । सम-
योना उत्कृष्टा स्थितिर्द्वितीयं स्थितिस्थानं । द्विसमयोना उत्कृष्टा स्थितिस्तृतीयं स्थितिस्थानं । एवं तावद्वाच्यं यावदेके-
न्द्रियप्रायोग्यं जघन्यं स्थितिसत्कर्म । एकेन्द्रियप्रायोग्याच्च जघन्यस्थितिसत्कर्मणोऽधस्तात् रूपणादिषु रूपणे उच्चखने च
सान्तराणि स्थितिस्थानानि लज्यन्ते । अपिशब्दान्निरन्तराणि च । कथमिति चेदुच्यते—एकेन्द्रियप्रायोग्यजघन्यस्थिति-
सत्कर्मण उपरितनाग्रिमजागात्पट्टयोपमासंख्येयजागमात्रं स्थितिखंरं खंरयितुमारजते । खंरनारंजप्रथमसमयादारज्य च

समये समयेऽधस्तादुदयवतीनामनुजावेनानुदयवतीनां स्तिबुकसंक्रमेण समयमात्रा समयमात्रा स्थितिः क्षीयते । ततः
 प्रतिसमयं स्थितिविशेषा लज्यन्ते । तद्यथा—तत्स्थावरप्रायोग्यं जघन्यं स्थितिसत्कर्म प्रथमसमयेऽतिक्रान्ते समयहीनं
 द्वितीये समयेऽतिक्रान्ते विसमयहीनं । तृतीये समयेऽतिक्रान्ते त्रिसमयहीनमित्यादि । अन्तर्मुहूर्तेन च कालेन तत्
 स्थितिखंडं खंडयति । ततः पतायती स्थितिर्युगपदेव नृष्टितेति कृत्वाऽन्तर्मुहूर्तादूर्ध्वं निरन्तराणि स्थितिस्थानानि लज्यन्ते ।
 ततः पुनरपि द्वितीयं पश्योपमासंख्येयजागमात्रमन्तर्मुहूर्तमात्रेण खंडयति । तत्रापि प्रसिसमयमधः समयमात्रसमयमात्र-
 स्थितिह्यापेक्षया निरन्तराणि स्थितिस्थानानि पूर्वप्रकारेण लज्यन्ते । द्वितीये च स्थितिखंडे खंडिते सति पुनरपि पश्यो-
 पमासंख्येयजागमात्रा स्थितिर्युगपदेव नृष्टितेति न ज्ञूयोऽप्यन्तर्मुहूर्तादूर्ध्वं निरन्तराणि स्थितिस्थानानि लज्यन्ते । एवं
 तावदाख्यं यावदावधिका शेषा जवति । सापि चावधिका उदयवतीनामनुजावेनानुदयवतीनां स्तिबुकसंक्रमेण समये समये
 दयमुपयाति तावदावधिका स्थितिः । ततोऽमूनि आवधिकामात्रसमयप्रमाणानि स्थितिस्थानानि निरन्तराणि लज्यन्ते ॥२०॥

तदेवं स्थितिस्थानजेदोपदर्शनमपि कृतं । संप्रत्यनुजागसत्कर्मप्ररूपणार्थमाह—

संकमसममणुजागे नवरि जहन्नं तु देसघाईणं । ठन्नोकसायवज्जाण एगछाणंमि देसहरं ॥ २१ ॥
 मणनाणे छुछाणं देसहरं सामि गोयसम्मत्ते । आवरणविग्घसोलसग किट्टिवेएसु य संगंते ॥ २२ ॥

संकमसममित्यादि—अनुजागसंक्रमेण नुदयमनुजागसत्कर्म वक्तव्यं । एतदुक्तं जवति—यथानुजागसंक्रमे स्थानप्रत्य-
 यविपाकशुजाशुजरससाधनादित्यस्वामित्यानि प्राक् प्रतिपादितानि तथैवात्राप्यनुजागसत्कर्मणि वक्तव्यानि । नवरमयं

विशेषो यदुत देशपातिनीनां हास्यादिपट्वर्जितानां मतिश्रुतावधिज्ञानावरणचक्षुरचक्षुरवधिदर्शनावरणसंज्वलनचतुष्टय-
वेदत्रिकान्तरायपञ्चकरूपाणामष्टादशप्रकृतीनां जघन्यानुज्ञागसत्कर्मस्थानमधिकृत्य एकस्थानीयं, घातिसंज्ञामधिकृत्य देश-
हरं देशपाति वेदितव्यं । मनःपर्यायज्ञानावरणे पुनर्जघन्यमनुज्ञागसत्कर्मस्थानमधिकृत्य द्विस्थानं, घातिसंज्ञामधिकृत्य
देशपाति । इहोत्कृष्टानुज्ञागसत्कर्मस्वामिन उत्कृष्टानुज्ञागसंक्रमस्वामिन एव वेदितव्याः । जघन्यानुज्ञागसत्कर्मस्वामिनः
पुनराह—‘सामि गोयेत्यादि’ । सम्यक्त्वज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणपट्वान्तरायपञ्चकरूपप्रकृतिपोरुशककिट्टिरूपसंज्वलन-
लोचवेदत्रयाणां स्वस्वान्तिमसमये वर्तमाना जघन्यानुज्ञागसत्कर्मस्वामिनो वेदितव्याः ॥ २१-२२ ॥

अत्रैव विशेषमाह—

मइमुय चस्कुअचस्कूण सुयसमत्तस्स जेठल्लिस्स । परमोहिस्सोहिडुगं मण्णनाणं विजल्लनाणस्स ॥२३॥

मइमुय त्ति—मतिज्ञानावरणश्रुतज्ञानावरणचक्षुर्दर्शनावरणचक्षुर्दर्शनावरणानां श्रुतसमाप्तस्य सकलश्रुतपारगामिन-
श्चतुर्दशपूर्वधरस्येत्यर्थः । ज्येष्ठलब्धिकस्य उत्कृष्टायां श्रुतार्थलब्धौ वर्तमानस्य जघन्यमनुज्ञागसत्कर्म । इदमत्र तात्पर्यम्—
मतिज्ञानावरणादीनां चतसृणां प्रकृतीनामुत्कृष्टश्रुतार्थसंपन्नश्चतुर्दशपूर्वधरो जघन्यानुज्ञागसत्कर्मस्वामी वेदितव्यः । तथा
परमावधिज्ञानेनावधिविक्रमवधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणरूपं जघन्यानुज्ञागसत्कर्म जवति । एतदुक्तं जवति—अवधि-
ज्ञानावरणावधिदर्शनावरणयोर्जघन्यानुज्ञागसत्कर्मस्वामी परमावधियुक्तो वेदितव्यः । तथा मनोज्ञानं मनःपर्यायज्ञाना-
वरणं जघन्यानुज्ञागसत्कर्म विपुलमनःपर्यायज्ञानिनोऽवगन्तव्यं । स्वामित्वज्ञाघनाऽवधिज्ञानावरणवत् । लब्धिसहितस्य

समये समयेऽधस्तादुदयवतीनामनुजावेनानुदयवतीनां स्तिबुकसंक्रमेण समयमात्रा समयमात्रा स्थितिः क्षीयते । ततः प्रतिसमयं स्थितिविशेषा खन्यन्ते । तद्यथा—तत्स्थावरप्रायोग्यं जघन्यं स्थितिसत्कर्म प्रथमसमयेऽतिक्रान्ते समयहीनं द्वितीये समयेऽतिक्रान्ते द्विसमयहीनं । तृतीये समयेऽतिक्रान्ते त्रिसमयहीनमित्यादि- । अन्तर्मुहूर्तेन च कालेन तत् स्थितिखंडं खंयति । तत एतावती स्थितिर्युगपदेव नृटितेति कृत्वाऽन्तर्मुहूर्तादूर्ध्वं निरन्तराणि स्थितिस्थानानि खन्यन्ते । ततः पुनरपि द्वितीयं पट्योपमासंख्येयजागमात्रमन्तर्मुहूर्तमात्रेण खंयति । तत्रापि प्रतिसमयमधः समयमात्रसमयमात्र-स्थितिद्वयापेक्षया निरन्तराणि स्थितिस्थानानि पूर्वप्रकारेण खन्यन्ते । द्वितीये च स्थितिखंडे खंयिते सति पुनरपि पट्यो-पमासंख्येयजागमात्रा स्थितिर्युगपदेव नृटितेति न ज्ञयोऽप्यन्तर्मुहूर्तादूर्ध्वं निरन्तराणि स्थितिस्थानानि खन्यन्ते । एवं तावदाच्यं यावदावधिका शेषा जवति । सापि चावधिका उदयवतीनामनुजावेनानुदयवतीनां स्तिबुकसंक्रमेण समये समये ह्यमुपयाति तावदावधिका स्थितिः । ततोऽमूनि आवधिकामात्रसमयप्रमाणानि स्थितिस्थानानि निरन्तराणि खन्यन्ते ॥१०॥

तदेवं स्थितिस्थानजोपदर्शनमपि कृतं । संप्रत्यनुजागसत्कर्मप्ररूपणार्थमाह—

संकमसममणुजागे नवरि जहन्नं तु देसघाईणं । ठन्नोकसायवज्जाण एगघाणंमि देसहरं ॥ ११ ॥
मणनाण्णं छुंठाणं देसहरं सामि गोयसम्मत्ते । आवरणविग्घसोलसग किट्टिवेएसु य सगंते ॥ १२ ॥

संकमसममित्यादि—अनुजागसंक्रमेण तुदयमनुजागसत्कर्म वक्तव्यं । एतच्छुक्तं जवति—यथानुजागसंक्रमे स्थानप्रत्य-यविपाकशुजाशुजरयसाधनादित्यस्वामित्यानि प्राक् प्रतिपादितानि तथैवात्राप्यनुजागसत्कर्मणि वक्तव्यानि । नवरमयं

विशेषो यद्भुत देशघातिनीनां हास्यादिपङ्कवर्जितानां मतिश्रुतावधिज्ञानावरणचक्षुरचक्षुरवधिदर्शनावरणसंज्वलनचतुष्टय-
वेदत्रिकान्तरायपञ्चकरूपाणामष्टादशप्रकृतीनां जघन्यानुज्ञागसत्कर्मस्थानमधिकृत्य एकस्थानीयं, घातिसंज्ञामधिकृत्य देश-
हरं देशघातिं वेदितव्यं । मनःपर्यायज्ञानावरणे पुनर्जघन्यमनुज्ञागसत्कर्मस्थानमधिकृत्य द्विस्थानं, घातिसंज्ञामधिकृत्य
देशघाति । इहोत्कृष्टानुज्ञागसत्कर्मस्वामिन उत्कृष्टानुज्ञागसंक्रमस्वामिन एव वेदितव्याः । जघन्यानुज्ञागसत्कर्मस्वामिनः
पुनराह—‘सामि गोपेत्यादि’ । सम्यक्त्वज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणपङ्कान्तरायपञ्चकरूपप्रकृतिपोरुशककिङ्किरूपसंज्वलन-
लोत्तवेदत्रयाणां स्वस्वान्तिमसमये वर्तमाना जघन्यानुज्ञागसत्कर्मस्वामिनो वेदितव्याः ॥ २१-२२ ॥

अत्रैव विशेषमाह—

मइसुय चक्षुश्चक्षूण सुयसमत्तस्स जेष्ठलङ्गिस्स । परमोहिस्सोहिडुगं मणनाणं विजलनाणस्स ॥२३॥

मइसुय ति—मतिज्ञानावरणश्रुतज्ञानावरणचक्षुर्दर्शनावरणचक्षुर्दर्शनावरणानां श्रुतसमाप्तस्य सकलश्रुतपारगामिन-
श्चतुर्दशपूर्वधरस्येत्यर्थः । ज्येष्ठलब्धिकस्य उत्कृष्टायां श्रुतार्थलब्धौ वर्तमानस्य जघन्यमनुज्ञागसत्कर्म । इदमत्र तात्पर्यम्—
मतिज्ञानावरणादीनां चतसृणां प्रकृतीनामुत्कृष्टश्रुतार्थसंपन्नश्चतुर्दशपूर्वधरो जघन्यानुज्ञागसत्कर्मस्वामी वेदितव्यः । तथा
परमावधिज्ञानेनावधिविक्रमवधिज्ञानावरणवधिदर्शनावरणरूपं जघन्यानुज्ञागसत्कर्म ज्वलति । एतदुक्तं ज्वलति—अवधि-
ज्ञानावरणवधिदर्शनावरणयोर्जघन्यानुज्ञागसत्कर्मस्वामी परमावधियुक्तो वेदितव्यः । तथा मनोज्ञानं मनःपर्यायज्ञाना-
वरणं जघन्यानुज्ञागसत्कर्म विपुलमनःपर्यायज्ञानिनोऽवगन्तव्यं । स्वामित्वज्ञावनाऽवधिज्ञानावरणवत् । लब्धिसहितस्य

हि प्रज्ञतोऽनुज्ञागः प्रलयमुपयातीति परमोहिस्तेत्याद्युक्तं । शेषाणां तु प्रकृतीनां य एव जघन्यानुज्ञागसंक्रमस्वामिनस्त
एव जघन्यानुज्ञागसत्कर्मणोऽपि दृष्टव्याः ॥ २३ ॥

इदानीमनुज्ञागसत्कर्मस्थानजेदप्ररूपणार्थमाह—

बंधहयहयहउत्पत्तिगाणि कमसो असंखगुणियाणि । उदयोदीरणवज्राणि होंति अणुज्ञागगाणाणि २४

बंधत्ति—इहानुज्ञागस्थानानि त्रिधा, तद्यथा—बन्धोत्पत्तिकानि हतोत्पत्तिकानि हतहतोत्पत्तिकानि च । तत्र बन्धाहुत्पत्ति-
र्येषां तानि बन्धोत्पत्तिकानि तानि चासंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि, तद्धेतूनामसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात् । तथा
उद्धर्तनापवर्तनाकरणवशतो वृद्धिहानिन्यामन्यथाऽन्यथा यान्यनुज्ञागस्थानानि वैचित्र्यजाड्यं जवन्ति, तानि हतोत्पत्ति-
कान्युच्यन्ते । हतात् घातात् पूर्वावस्थाविनाशरूपाहुत्पत्तिर्येषां तानि हतोत्पत्तिकानि तानि च पूर्वोन्योऽसंख्येयगुणानि, एकैक-
स्मिन् बन्धोत्पत्तिके स्थाने नानाजीवापेक्षया उद्धर्तनापवर्तनान्यामसंख्येयजेदकरणात् । यानि पुनः स्थितिघातेन रसघातेन
चान्यथाऽन्यथाजवनादनुज्ञागस्थानानि जायन्ते । तानि च हतहतोत्पत्तिकान्युच्यन्ते । हते उद्धर्तनापवर्तनान्यां घाते सति
ज्ञूयोऽपि हतात् स्थितिघातेन रसघातेन वाघाताहुत्पत्तिर्येषां तानि हतहतोत्पत्तिकानि । तानि चोद्धर्तनापवर्तनाजन्योन्योऽसं-
ख्येयगुणानि । संप्रत्यक्षरयोजना क्रियते—यानि उदयत उदीरणातश्च प्रतिसमयं हयसंज्ञवात् अन्यथाऽन्यथानुज्ञागस्था-
नानि जायन्ते, तानि वर्जयित्वा शेषाणि बन्धोत्पत्तिकादीनि अनुज्ञागस्थानानि क्रमशोऽसंख्येयगुणानि वक्तव्यानि
उदयोदीरणजन्यानि कस्माद्वर्ज्यन्त इति चेदुच्यते—यस्मादुदयोदीरणयोः प्रवर्तमानयोर्नियमात् बन्धोद्धर्तनापव-

तेनास्थितिघातरसघातजन्यानामन्यतमान्यवश्यं संजवन्ति, तत उदयोदीरणजन्यानि तत्रैवान्तः प्रविशन्तीति न
पृथक् क्रियन्ते ॥ २४ ॥

तदेवमुक्तमनुज्ञासत्कर्म । संप्रति प्रदेशसत्कर्म वक्तव्यं, तत्र चैतेऽर्थाधिकाराः, तद्यथा—जेदः साधनादिप्ररूपणा
स्वामित्वं चेति । तत्र जेदः प्राग्वत् । संप्रति साधनादिप्ररूपणा कर्तव्या, सा च द्विधा—मूलप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृति-
विषया च । तत्र मूलप्रकृतिविषयां तां चिकीर्षुराह—

सत्तण्हं अजहसं तिविहं सेसा डुहा पएसम्मि । मूलपगईसु आउसु साई अधुवा य सवे वि ॥ २५ ॥

सत्तण्हंति—आयुर्वर्जानां सप्तानां मूलप्रकृतीनामजघन्यं प्रदेशसत्कर्म त्रिविधं त्रिप्रकारं, तद्यथा—अनादि ध्रुवमध्रुवं
च । तत्र क्षपितकर्माशस्य आयुर्वर्जानां सप्तानां कर्मणां स्वस्वक्षयावसरे चरमस्थितौ वर्तमानस्य जघन्यं प्रदेशसत्कर्म ।
तच्च साद्यध्रुवं । ततोऽन्यत्सर्वमजघन्यं, तच्चानादि, सदैव सद्भावात् । ध्रुवाध्रुवताऽज्ञव्यजव्यापेक्षया । 'सेसा डुह त्ति'
शेषा विकल्पा उत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्यरूपा द्विधा द्विप्रकाराः, तद्यथा—सादयोऽध्रुवाश्च । तत्रोत्कृष्टप्रदेशसत्कर्म गुणित-
कर्माशस्य मिथ्यादृष्टेः सप्तमपृथिव्यां वर्तमानस्य प्राप्यते । शेषकालं तु तस्याप्यनुत्कृष्टं । ततो वे अपि साद्यध्रुवे । जघन्यं
तु जावितमेव । तथा आयुषः सर्वेऽपि विकल्पा उत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्याजघन्यरूपाः सादयोऽध्रुवाश्च, अध्रुवसत्कर्मत्वात् २५

संप्रत्युत्तरप्रकृतीरधिकृत्य साधनादिप्ररूपणां चिकीर्षुराह—

वायालाणुक्कस्सं चउवीससया जहन्न चउतिविहं । होइह ठण्ह चउध्वा अजहन्नमजासियं डुविहं ॥ २६ ॥

वायाख सति—सातवेदनीयसंख्येनचतुष्टयपुरुषवेदपञ्चेन्द्रियजातितैजससप्तकप्रथमसंस्थानप्रथमसंहननशुचवर्णाद्ये-
 कादशकागुरुलघुपराधातोच्चासप्रशस्तविहायोगतिवसवादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरशुचमुजगसुस्वरादेययशःकीर्तिनिर्माणरूपाणां
 द्विचत्वारिंशत्प्रकृतीनामनुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म चतुर्विधं । तद्यथा—साधनादि ध्रुवमध्रुवं च । तद्यथा—वज्रर्पजनाराचव-
 र्जानां शेषाणामेकचत्वारिंशत्प्रकृतीनां क्षपकश्रेण्यां स्वस्वबन्धान्तसमये गुणितकर्मांशस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म जवति, तच्चै-
 कसामयिकमिति कृत्वा साधध्रुवं । ततोऽन्यत्सर्वमनुत्कृष्टं । तदपि च द्वितीये समये जवत्सादि । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुन-
 रनादि, ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । वज्रर्पजनाराचसंहननस्य तु सप्तमपृथिव्यां सम्यग्दृष्टेनारिकस्य मिथ्यात्वं गन्तुकामस्योत्कृष्टं प्रदे-
 शसत्कर्म तद्य साधध्रुवं, ततोऽन्यदनुत्कृष्टं, तदपि च द्वितीये समये जवत् सादि । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादि । ध्रुवाध्रुवे
 पूर्ववत् । अनन्तानुबन्धियशःकीर्तिसंख्येनलोचयजितानां चतुर्विंशत्यधिकशतसंख्यानां ध्रुवसत्कर्मप्रकृतीनामजघन्यं प्रदे-
 शसत्कर्म त्रिविधं । तद्यथा—अनादि ध्रुवमध्रुवं च । तथाहि—एतासां क्षपितकर्मांशस्य स्वस्वक्षयचरमसमये जघन्यं प्रदे-
 शसत्कर्म, तच्चैकसामयिकमिति कृत्वा साधध्रुवं च । ततोऽन्यदजघन्यं, तच्चानादि, सदैव सद्भावात् । ध्रुवाध्रुवता पूर्व-
 वत् । 'चञ्चलिविहन्ति' यथासंख्येन योजनीयं, द्विचत्वारिंशत्प्रकृतीनामनुत्कृष्टं चतुर्विधं, ध्रुवसत्कर्मणां चाजघन्यं त्रिवि-
 धमिति । तथाऽनन्तानुबन्धिचतुष्टयसंख्येनलोचयशःकीर्तिरूपाणां पक्षां प्रकृतीनामजघन्यं प्रदेशसत्कर्म चतुर्विधं ।
 तद्यथा—साधनादि ध्रुवमध्रुवं च । तथाहि—अनन्तानुबन्धिनामुल्लेखे क्षपितकर्मांशे यदा शेषीकृता एका स्थितिर्ज-

वति तदा जघन्यं प्रदेशसत्कर्म । तच्चैकसामयिकमिति कृत्वा साद्यध्रुवं च । ततोऽन्यत्सर्वमजघन्यं । तच्चोद्धृतानां
मिथ्यात्वप्रत्ययेन ज्ञूयोऽपि वध्यमानानां सादि । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादि । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । यशःकीर्तिसं-
ज्वलनलोचयोः पुनः क्षपितकर्मांशस्य क्षपणाद्योद्यतस्य यथाप्रवृत्तिकरणस्थान्तिमसमये जघन्यं प्रदेशसत्कर्म । तच्चै-
कसामयिकमिति कृत्वा साद्यध्रुवं च । ततोऽन्यत्सर्वमजघन्यं । तदपि चानिर्वृत्तिकरणप्रथमसमये गुणसंक्रमेण प्रज्जुतस्य
दक्षिकस्य प्राप्यमाणत्वात् अजघन्यं जघत् सादि, तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादि । ध्रुवाध्रुवता पूर्ववत् । ' अजासियं दु
विहं ति ' अजापितं अनुक्तं सर्वासां प्रकृतीनां द्विविधं द्विप्रकारमवगन्तव्यं । तद्यथा— साद्यध्रुवं च । तत्र द्विचत्वा-
रिंशत्प्रकृतीनामजापितं जघन्यमजघन्यमुत्कृष्टं च । तत्रोत्कृष्टं द्विप्रकारं जावितमेव । जघन्याजघन्यता च वदयमाणं स्वा-
मित्यमवलोक्य स्वयमेव जावनीया । ध्रुवसत्कर्मणां च चतुर्विंशतिशतसंख्यानामजापितमुत्कृष्टमनुत्कृष्टं जघन्यं च । तत्र ज-
घन्यं जावितमेव । उत्कृष्टानुत्कृष्टे मिथ्यादृष्टौ गुणितकर्मांशे प्राप्येते । ततो वे अपि साद्यध्रुवे । एवमनन्तानुबन्धिसंज्व-
लनलोचयशःकीर्तीनामपि उत्कृष्टानुत्कृष्टे जावनीये । जघन्यं तु जावितमेव । शेषाणां चाध्रुवसत्कर्मणां चत्वारोऽपि वि-
कल्पाः साद्यध्रुवा अध्रुवसत्कर्मत्वादवसेयाः ॥ २६ ॥

तदेवं कृता साद्यनादिप्ररूपणा । संप्रति स्वामित्वं वक्तव्यं । तच्च विधा—उत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामित्वं जघन्यप्रदे-
शसत्कर्मस्वामित्वं च । तत्रोत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामित्वमाह—

संपुन्नगुणियकम्मो पएसजकस्ससंतसामी उ । तस्सेव उ उप्पिविण्णिग्गयस्स कासिंचि वसेहिं ॥ २७ ॥

वायाद्य त्ति—सातवेदनीयसंज्वलनचतुष्टयपुरुषवेदपञ्चेन्द्रियजातितैजससप्तकप्रथमसंस्थानप्रथमसंहननशुजवर्णाद्ये-
 कादशकागुरुलघुपराधातोच्च्वासप्रशस्तविहायोगतित्रसवादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरशुजमुजगमुस्वरादेययशःकीर्तित्तिनिर्माणरूपाणां
 द्विचत्वारिंशत्प्रकृतीनामनुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म चतुर्विधं । तद्यथा—साधनादि ध्रुवमध्रुवं च । तद्यथा—वज्रर्षजनाराचव-
 र्जानां शेषाणामेकचत्वारिंशत्प्रकृतीनां क्षपकश्रेण्यां स्वस्ववन्धान्तसमये गुणितकर्मांशस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म जवति, तच्चै-
 कसामयिकमिति कृत्वा साद्यध्रुवं । ततोऽन्यत्सर्वमनुत्कृष्टं । तदपि च द्वितीये समये जवत्सादि । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुन-
 रनादि, ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । वज्रर्षजनाराचसंहननस्य तु सप्तमपृथिव्यां सम्यग्दृष्टेनारिकस्य मिथ्यात्वं गन्तुकामस्योत्कृष्टं प्रदे-
 शसत्कर्म तच्च साद्यध्रुवं, ततोऽन्यदनुत्कृष्टं, तदपि च द्वितीये समये जवत् सादि । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादि । ध्रुवाध्रुवे
 पूर्ववत् । अनन्तानुबन्धियशःकीर्तिसंज्वलनलोचवर्जितानां चतुर्विंशत्यधिकशतसंख्यानां ध्रुवसत्कर्मप्रकृतीनामजघन्यं प्रदे-
 शसत्कर्म त्रिविधं । तद्यथा—अनादि ध्रुवमध्रुवं च । तथाहि—एतासां क्षपितकर्मांशस्य स्वस्वक्षयचरमसमये जघन्यं प्रदे-
 शसत्कर्म, तच्चैकसामयिकमिति कृत्वा साद्यध्रुवं च । ततोऽन्यदजघन्ये, तच्चानादि, सदैव सद्भावात् । ध्रुवाध्रुवता पूर्व-
 वत् । ‘चवतिविहन्ति’ यथासंख्येन योजनीयं, द्विचत्वारिंशत्प्रकृतीनामनुत्कृष्टं चतुर्विधं, ध्रुवसत्कर्मणां चाजघन्यं त्रिवि-
 धमिति । तथाऽनन्तानुबन्धिचतुष्टयसंज्वलनलोचयशःकीर्तिरूपाणां षष्ठां प्रकृतीनामजघन्यं प्रदेशसत्कर्म चतुर्विधं ।
 तद्यथा—साधनादि ध्रुवमध्रुवं च । तथाहि—अनन्तानुबन्धिनामुल्लेखे क्षपितकर्मांशे यदा शोपीजूता एका स्थितिर्ज-

वति तदा जघन्यं प्रदेशसत्कर्म । तच्चैकसामयिकमिति कृत्वा साद्यध्रुवं च । ततोऽन्यत्सर्वमजघन्यं । तच्चोषखितानां मिथ्यात्वप्रत्ययेन ज्ञयोऽपि वध्यमानानां सादि । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादि । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । यशःकीर्तिसं-
ज्वलनलोचयोः पुनः रूपितकर्माशस्य रूपणायोद्यतस्य यथाप्रवृत्तिकरणस्यान्तिमसमये जघन्यं प्रदेशसत्कर्म । तच्चै-
कसामयिकमिति कृत्वा साद्यध्रुवं च । ततोऽन्यत्सर्वमजघन्यं । तदपि चानिवृत्तिकरणप्रथमसमये गुणसंक्रमेण प्रज्ञतस्य
दलिकस्य प्राप्यमाणत्वात् अजघन्यं जवत् सादि, तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादि । ध्रुवाध्रुवता पूर्ववत् । ' अजासियं इ
विहं ति ' अजापितं अनुक्तं सर्वासां प्रकृतीनां द्विविधं द्विप्रकारमवगन्तव्यं । तद्यथा— साद्यध्रुवं च । तत्र द्विचत्वा-
रिंशत्प्रकृतीनामजापितं जघन्यमजघन्यमुत्कृष्टं च । तत्रोत्कृष्टं द्विप्रकारं जावितमेव । जघन्याजघन्यता च वध्यमाणं स्वा-
मित्यमवलोक्य स्वयमेव जावनीया । ध्रुवसत्कर्मणां च चतुर्विंशतिशतसंख्यानामजापितमुत्कृष्टमनुत्कृष्टं जघन्यं च । तत्र ज-
घन्यं जावितमेव । उत्कृष्टानुत्कृष्टे मिथ्यादृष्टौ गुणितकर्मांशे प्राप्येते । ततो वे अपि साद्यध्रुवे । एवमनन्तानुबन्धिसंज्व-
लनलोचयशःकीर्तीनामपि उत्कृष्टानुत्कृष्टे जावनीये । जघन्यं तु जावितमेव । शेषाणां चाध्रुवसत्कर्मणां चत्वारोऽपि वि-
कल्पाः साद्यध्रुवा अध्रुवसत्कर्मत्वादवसेयाः ॥ २६ ॥

तदेवं कृता साधनादिप्ररूपणा । संप्रति स्वामित्वं वक्तव्यं । तच्च द्विधा—उत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामित्वं जघन्यप्रदे-
शसत्कर्मस्वामित्वं च । तत्रोत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामित्वमाह—

संपुन्नगुणियकम्भो पणसउक्कस्ससंतसामी उ । तस्सेव उ उप्पिविणिग्गयस्स कासिंचि वणेहिं ॥ २७ ॥

संपुन्र ति— उत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामी संपूर्णगुणितकर्माशः सप्तमपृथिव्यां नारकश्चरमसमये वर्तमानः प्रायः सर्वासा-
मपि प्रकृतीनामप्यगन्तव्यः । कासांचित्पुनः प्रकृतीनां तस्यैव संपूर्णगुणितकर्माशस्य सप्तमपृथिव्या विनिर्गतस्योपरिष्ठात्
विशेषोऽस्ति । ततस्तमहं वर्णयामि वर्णयिष्यामि । वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवदेति (श्रीम-३-४-७४) जविष्यति
वर्तमाना ॥ २७ ॥

प्रतिज्ञातमेवाह—

मिथ्यत्वे मीसम्मि य संपक्वित्तम्मि मीससुखाणं । वरिसवरस्स उ ईसाणगस्स चरमम्मि समयम्मि ॥२७॥

मिथ्यत्वे ति— स प्रागजिहितस्वरूपो गुणितकर्माशः सप्तमपृथिव्या उधृत्य तिर्यक्कृतपन्नः, तत्राप्यन्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा
मनुष्येषु मध्ये समुत्पन्नः, तत्र सम्यक्त्वं प्राप्य सप्तकक्षपणाय शीघ्रमच्युतः । ततो यस्मिन् समये मिथ्यात्वं सम्यङ्नि-
श्च्यत्वे सर्वसंक्रमेण प्रक्षिपति, तस्मिन्समये सम्यङ्मिथ्यात्वस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म । तदपि च सम्यङ्मिथ्यात्वं यस्मिन्
समये सर्वसंक्रमेण सम्यक्त्वे प्रक्षिपति, तस्मिन् समये सम्यक्त्वस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म । अक्षरयोजना त्वियम्— मि-
थ्यात्वे मिथ्रे च यथामंख्यं मिथ्रे सम्यक्त्वे च प्रक्षिप्ते सति तयोर्मिश्रशुद्ध्योः मिश्रसम्यक्त्वयोः उत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म जव-
ति । तथा स एव गुणितकर्माशो नारकस्तिर्यग्भूत्वा कश्चिदीशानन्देवो जातः । सोऽपि च तत्रातिसंक्लिष्टो भूत्वा भूयो
भूयो नपुंसकवेदं वप्नाति । तदानीं च तस्य स्वजयान्तसमये वर्तमानस्य वर्षवरस्य नपुंसकवेदस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म ॥२७॥
ईसाणे पूरित्ता नपुंसगं तो असंखवासासु । पद्धासंखियजागेण पूरिण इत्थिवेयस्स ॥ २८ ॥

ईसाणे त्ति— ईशानदेवलोके उक्तप्रकारेण नपुंसकवेदमापूर्य नपुंसकवेदस्योत्कृष्टं प्रदेशसंचयं कृत्वा ततः संख्येयवर्षा-
गुप्केषु मध्ये समुत्पद्य पुनरसंख्येयवर्षायुक्तेषु मध्ये समुत्पन्नः । तत्र च तेन संक्लिष्टेन ज्ञत्वा पट्योपमासंख्येयजागमात्रेण
काद्येन पूरिते स्त्रीवेदे षण्धेन नपुंसकवेददलिकसंक्रमेण च प्रज्जुतमापूरिते स्त्रीवेदे सति तदानीं तस्य स्त्रीवेदस्योत्कृष्टं प्रदे-
शसत्कर्म जवति ॥ २९ ॥

पुरिसस्स पुरिससंकमपएसत्तुक्कस्स सामिगस्सेव । इढी जं पुण समयं संपत्तिता हवइ ताहे ॥३०॥

पुरिसस्स त्ति—पुरुषस्य पुरुषवेदस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म उत्कृष्टपुरुषवेदसंक्रमस्वामिन एव वेदितव्यं । एतच्छुक्तं जव-
ति—य एवोत्कृष्टपुरुषवेदसंक्रमस्वामी स एवोत्कृष्टपुरुषवेदप्रदेशसत्कर्मस्वाम्यपि वेदितव्यः । नवरं यं समयं यस्मिन् स-
मये स्त्रीवेदं पुरुषवेदे संप्रहेसा जवति संक्रमयति “ताहे” तदानीं पुरुषवेदस्योत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामी ॥ ३० ॥

तस्सेव उ संजखणा पुरिसाइकमेण सबसंभोजे । चउरुवसमित्तु खिप्पं रागंते सायउच्चजसा ॥३१॥

तस्सेव त्ति—य एव पुरुषवेदोत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामी तस्यैव संज्वलनाश्चत्वारः क्रोधादयः क्रमेण पुरुषवेदादिसत्कद-
लिकसर्वसंभोजे उत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मणी जवन्ति । इयमत्र जावना— य एव पुरुषवेदोत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामी यदा पुरुषवेदं
सर्वसंक्रमेण संज्वलनक्रोधे संक्रमयति तदा संज्वलनक्रोधोत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामी । स एव यदा संज्वलनक्रोधं सर्वसं-
क्रमेण माने संक्रमयति तदा संज्वलनमानोत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामी । स एव संज्वलनमानं सर्वसंक्रमेण संज्वलनमायायां
संक्रमयति तदा संज्वलनमायोत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामी । स एव यदा संज्वलनमायां सर्वसंक्रमेण संज्वलनलोभे संक्रमयति

तदा संज्वलनलोकोत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामी । तथा चतुरो वारान् मोहनीयमुपशमय्य गुणितकर्मांशः शीघ्रं हृपणायो-
 षितस्तस्य सूक्ष्मसंपरायगुणस्थानकचरमसमये वर्तमानस्य सातवेदनीयोच्चैर्गोत्रयशःकीर्त्तिनामुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म । यस्मादे-
 तासु प्रकृतिषु श्रेष्ठ्यामारूढः सन् गुणसंक्रमेण प्रजृप्तान्यशुभप्रकृतिदलिकानि संक्रमयति । ततः सूक्ष्मसंपरायचरमसमये
 एतासामुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म प्राप्यते । उक्तं च— “ चतुरुवसामिय मोहं जसुचसायाण सुद्धुमखवंगंते । जं असुज-
 पगइदलियाण संकमो होइ एयासु ॥ ३१ ॥

देवनिरियाउगाणं जोगुक्कस्सेहिं जेष्ठगद्धाए । वद्धाणि ताव जावं पढमे समए उदिन्नाणि ॥ ३२ ॥

देवनिरियाउगाणं ति—देवनारकायुपोरुत्कृष्टैर्योगैरुत्कृष्टया च बन्धाद्धया द्वयोः सतोस्तावदुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म
 प्राप्यते, यावत्प्रथमे समये उदीर्णं उदयप्राप्ते जवतः । किमुक्तं जवति—बन्धादारन्योदयप्रथमसमयं यावद्देवनारकायु-
 पोक्तप्रकारेण द्वयोरुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म जवति ॥ ३२ ॥

सेसाउगाणि नियगेसु चेव आगम्म पुव्वकोमीए । सायवहुलस्स अचिरा वंधंते जाव नोवहे ॥ ३३ ॥

सेसाउगाणि ति—शेषायुपी तिर्यङ्मनुष्यायुपी । ‘पुव्वकोमीए ति’ पूर्वकोव्योपलक्षिते पूर्वकोटिप्रमाणे । उत्कृष्टया बन्धा-
 ष्टया उत्कृष्टैर्योगैर्वद्धे । वद्ध्या च निजकेषु जयेषु निजनिजजये समागत्य । सातवहुलः सन् ते आयुषी यथायोगमनुजवति ।
 सुखितस्य हि न ज्ञ्यांस आयुःपुञ्ज्याः परिसरन्तीति कृत्वा सातग्रहणं कृतं । ततोऽचिरात् बन्धान्ते इति उत्पत्तिसमयाद्ब-
 र्धमन्तर्मुहूर्तमात्रमेव स्थित्वा मर्तुकामो जातः सन् उत्कृष्टया बन्धाद्धया उत्कृष्टैश्च योगैरन्यत् पारजयिकं समानजातीयं

मनुष्यो मनुष्यायुः तिर्यङ् च तिर्यगायुर्वभाति। ततो बन्धान्तसमये यावन्नाद्याप्यपवर्तयति तावत्तस्य सातवद्वयस्य मनुष्यस्य सतो मनुष्यायुयः तिरश्चः (च) सतस्तिर्यगायुष उत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म जवति । यतस्तस्य तदानीं स्वप्नवायुः किञ्चिद्गूढं परजवायुश्च समानजातीयं परिपूर्णदक्षिकमस्तीति कृत्वा, बन्धान्तरं चायुर्वेद्यमानं द्वितीये समयेऽपवर्तयिष्यति, तत उक्तं बन्धान्ते इति ॥ ३३ ॥

पूरित्तु पुर्वकोनीपुहुत्त नारगडुगस्स वंधंते । एवं पल्लतिगंते वेजविय सेसनवगम्मि ॥ ३४ ॥

पूरित्तु ति— पूर्वकोटिपृथक्त्वं पूर्वकोटिसप्तकं यावत् संक्लिष्टाध्यवसायवशेन नरकद्विकं नरकगतिनरकानुपूर्वीदृष्टं ज्ञयो ज्ञय आपूर्य बन्धेन निश्चितं कृत्वा नरकाग्निमुखो बन्धान्तसमये नरकद्विकस्योत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामी । तथा एवमनेनैव प्रकारेण पूर्वकोटिपृथक्त्वं यावत् जोगज्जमिषु मध्ये पश्योपमत्रयं च यावद्विशुद्धाध्यवसायवशेन वैक्रियैकादशकात् नरकद्विकेऽपनीते शेषं यद्वैक्रियनवकं देवद्विकं वैक्रियसप्तकं चेत्यर्थः । तत् बन्धेनापूर्य देवत्वाग्निमुखस्तासां देवद्विकवैक्रियसप्तकरूपाणां नवप्रकृतीनामुत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामी ॥ ३४ ॥

तमतमगो सवखहुं सम्मत्तं लंजिय सवचिरमध्धं । पूरित्ता मणुयडुगं सवज्जरिसहं सवंधंते ॥ ३५ ॥

तमतमगो ति—तमस्तमगः सप्तमपृथ्वीनारकः । सर्वलघु अतिक्षिप्रं जन्मानन्तरमन्तर्मुहूर्ते गते सतीत्यर्थः । सम्यक्त्वं लब्ध्वा । ' सवचिरमध्धं ति ' अतिदीर्घं कालं यावत् सम्यक्त्वमनुपालयन् । मनुष्यद्विकं वज्रपञ्जनाराचसंहननं च बन्धे-

तदा संज्यखनखोजोत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामी । तथा चतुरो वारान् मोहनीयमुपशमय्य गुणितकर्मांशः शीघ्रं क्षपणायो-
 ऽद्वितस्तस्य सूक्ष्मसंपरायगुणस्थानकचरमसमये वर्तमानस्य सातवेदनीयोच्चैर्गोत्रयशःकीर्तीनामुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म । यस्मादे-
 तासु प्रकृतिषु श्रेष्ठ्यामारूढः सन् गुणसंक्रमेण प्रज्ञूतान्यशुभप्रकृतिदलिकानि संक्रमयति । ततः सूक्ष्मसंपरायचरमसमये
 एतासामुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म प्राप्यते । उक्तं च— “ चतुरस्रसामिद्य मोहं जसुच्चसायाण सुदुमखवंगते । जं असुज-
 पगद्दलियाण संकमो होइ एयासु ॥ ३१ ॥

देवनिरियाजगाणं जोगुक्स्सेहिं जेष्ठगद्धाए । वद्धाणि ताव जावं पढमे समए उदिन्नाणि ॥ ३२ ॥

देवनिरियाजगाणं ति—देवनारकायुपोरुत्कृष्टैर्योगैरुत्कृष्टया च बन्धाद्भया द्वयोः सतोस्तावदुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म
 प्राप्यते, यावत्प्रथमे समये उदीर्णं उदयप्राप्ते जवतः । किमुक्तं जवति—बन्धादारन्योदयप्रथमसमयं यावद्देवनारकायु-
 पोरुत्कृष्टप्रकारेण द्वयोरुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म जवति ॥ ३२ ॥

सेसाजगाणि नियगेसु चेव आगम्म पुव्वकोमीए । सायवहुलस्स अचिरा वंधंते जाव नोवहे ॥ ३३ ॥

सेसाजगाणि ति—शेषायुपी तिर्यङ्मनुष्यायुपी । ‘पुव्वकोमीए ति’ पूर्वकोट्योपलक्षिते पूर्वकोटिप्रमाणे । उत्कृष्टया बन्धा-
 द्भया उत्कृष्टैर्योगैर्वद्धे । वद्ध्या च निजकेषु ज्वेषु निजनिजज्वे समागत्य । सातवहुलः सन् ते आयुपी यथायोगमनुजवति ।
 सुखितस्य हि न ज्ञ्यास आयुःपुण्ड्राः परिसटन्तीति कृत्वा सातग्रहणं कृतं । ततोऽचिरात् बन्धान्ते इति उत्पत्तिसमयाद्बु-
 ध्मन्तर्मुहूर्तमात्रमेव स्थित्वा मर्तुकामो जातः सन् उत्कृष्टया बन्धाद्भया उत्कृष्टैश्च योगैरन्यत् पारज्विकं समानजातीयं

मनुष्यो मनुष्यायुः तिर्यङ् च तिर्यगायुर्वभाति। ततो बन्धान्तसमये यावन्नाद्याप्यपवर्तयति तावत्तस्य सातबहुलस्य मनुष्यस्य सतो मनुष्यायुषः तिरश्चः (च) सतस्तिर्यगायुष उत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म जयति । यतस्तस्य तदानीं स्वजवायुः किञ्चिद्गुणं परजवायुश्च समानजातीयं परिपूर्णदक्षिकमस्तीति कृत्वा, बन्धान्तरं चायुर्वेद्यमानं द्वितीये समयेऽपवर्तयिष्यति, तत उक्तं बन्धान्ते इति ॥ ३३ ॥

पूरित्तु पुवकोनीपुहुत्त नारगडुगस्स वंधंते । एवं पल्लतिगंते वेजविय सेसनवगम्भि ॥ ३४ ॥

पूरित्तु ति— पूर्वकोटिपृथक्त्वं पूर्वकोटिसप्तकं यावत् संक्लिष्टाध्यवसायवशेन नरकद्विकं नरकगतिनरकानुपूर्वोत्प्लक्षणं ज्ञयो ज्ञय आपूर्य बन्धेन निश्चितं कृत्वा नरकाग्निमुखो बन्धान्तसमये नरकद्विकस्योत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामी । तथा एवमनेनैव प्रकारेण पूर्वकोटिपृथक्त्वं यावत् जोगज्जमिषु मध्ये पट्योपमत्रयं च यावद्विशुद्धाध्यवसायवशेन वैक्रियैकादशकात् नरकद्विकेऽपनीते शेषं यद्वैक्रियनवकं देवद्विकं वैक्रियसप्तकं चेत्यर्थः । तत् बन्धेनापूर्य देवत्याग्निमुखस्तासां देवद्विकवैक्रियसप्तकरूपाणां नवप्रकृतीनामुत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामी ॥ ३४ ॥

तमतमगो सवखहुं सम्मत्तं लजिय सवचिरमध्धं । पूरित्ता मणुयडुगं सवज्जारिसहं सवंधंते ॥ ३५ ॥

तमतमगो ति—तमस्तमगः सप्तमपृथ्वीनारकः । सर्वलघु अतिक्षिप्रं जन्मानन्तरमन्तर्मुहूर्ते गते सतीत्यर्थः । सम्यक्त्वं-खब्धा । ' सवचिरमध्धं ति ' अतिदीर्घं कालं यावत् सम्यक्त्वमनुपालयन् । मनुष्यद्विकं वज्रर्पजनाराचसंहननं च बन्धे-

नापूर्य । यतोऽनन्तरसमये मिथ्यात्वं यास्यति तस्मिन् समये बन्धाद्याचरमजूते तयोर्मनुष्यविकवज्रर्पजनाराचसंहननयो-
रुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म जवति ॥ ३५ ॥

सम्महिष्ठिधुवाणं वत्तीसुदहीसयं चउत्कुत्तो । उवसामश्नु मोहं खर्वेतगे नियगवंधते ॥ ३६ ॥

सम्महिष्ठि ति— याः प्रकृतयः सम्यग्दृष्टीनां बन्धमाश्रित्य धुवाः पञ्चेन्द्रियजातिसमचतुरस्रसंस्थानपराधातोद्भास-
प्रशस्तविहायोगतिवसवादरपर्याप्तप्रत्येकसुस्वरसुजगादेयरूपा द्वादश तासां द्वात्रिंशदधिकसागरोपमाणां शतं यावद्वन्धे-
नोपचितानां चतुःकृत्वश्चतुरो वारान् मोहनीयं चोपशमय्य । मोहनीयं हि उपशमयन् प्रज्जतानि दक्षिकानि गुणसंक्र-
मेण संक्रमयतीति कृत्वा चतुःकृत्वो मोहोपशमग्रहणं । ततः क्षपणायोद्यतस्य निजबन्धव्यवच्छेदकाले उत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म
जवति ॥ ३६ ॥

धुववंधीण सुजाणं सुजथिराणं च नवरि सिग्धयरं । तिष्ठगराहारगतण तेत्तीसुदही विरचिया य ॥ ३७ ॥

धुववंधीण ति— याः शुजधुववन्धिन्यः प्रकृतयस्तैजससप्तकशुजवर्णाधिकेकादशकागुरुलघुनिर्माणरूपा विंशतिप्रकृतयः
तासां शुजस्थिरयोश्च पूर्वोक्तेन प्रकारेणोत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म जावनीयं । नवरं चतुःकृत्वो मोहनीयोपशमनानन्तरं शीघ्र-
तरं क्षपणायोद्यतस्येति वक्तव्यं । शेषं तथैवातथा तीर्थकरनाम्नो गुणितकर्मांशेन देशेनपूर्वकोटिद्विकाधिकानि त्रयस्त्रिंशत्सा-
गरोपमाणि यावद्वन्धेन पूरितस्य स्वबन्धान्तसमये उत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म । आहारकतनोराहारकसप्तकस्य तु विरचितस्य
देशेनपूर्वकोटिं यावत् जूयो जूयो बन्धेनोपचितस्य स्वबन्धव्यवच्छेदसमये उत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म ॥ ३७ ॥

तुह्या नपुंसवेपणे गिंदिपय थावराय बुज्जोवा । विगलसुहुमत्तियाविय नरतिरियचिरज्जिया होंति ॥३७॥

तुह्यं चि—नपुंसकवेदेन तुह्या एकेन्द्रियजातिस्थावरात्तपोद्योता वेदितव्याः । यथा नपुंसकवेदस्य ईशानदेवजवचर-
मसमये उत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्मोक्तं तथा एतेषामपि ज्ञेयमित्यर्थः । विकलत्रिकं त्रिचतुरिन्द्रियजातिरूपं, सूक्ष्मत्रिकं
सूक्ष्मापर्याप्तसाधारणं तत् त्रिन्द्रियजातिरूपं तदा स्वबन्धान्तसमये तेषां त्रि-
न्द्रियजातिरूपं तत् त्रिन्द्रियजातिरूपं ॥ ३७ ॥

तदेवमुक्तमुत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामित्वं । संप्रति जघन्यप्रदेशसत्कर्मस्वामित्वमाह—

खवियंसयम्मि पगयं जहन्नगे नियगसंतकम्मंते । खणसंजोश्यसंजोयणाण चिरसम्मकाळंते ॥३८॥

खवियं चि—जघन्ये जघन्यप्रदेशसत्कर्मस्वामित्वे । प्रकृतमधिकारः । कृपितकर्मांशेन । सूत्रे चान्न सप्तमी तृतीयार्थे
वेदितव्या । 'नियगसंतकम्मंते चि' स्वस्वसत्ताचरमसमये । एवं तावत्सर्वकर्मणां सामान्येनोक्तं । संप्रति पुनर्येषां कर्मणां
विशेषोऽस्ति तानि पृथगेवाह—'खणेत्यादि' इह कृपितकर्मांशेन सम्यग्दृष्टिना सता अनन्तानुबन्धिन उल्लिखिताः । ततः
पुनरपि मिथ्यात्वं गतेनान्तर्मुहूर्तं कालं यावदनन्तानुबन्धिनो बद्धाः । ततो ज्ञेयोऽपि सम्यक्त्वं प्रतिपन्नः । तच्च सम्य-
क्त्वं वे पट्टपट्टी सागरोपमाणां यावत् अनुपाह्य कृपणार्थमन्युद्यत्तस्तस्यानन्तानुबन्धिनं कृपयतो यदा एका स्थितिः
स्वरूपापेक्षया समयमात्रावस्थाना, अन्यथा तु द्विसमयावस्थाना शेषीभवति तदा तेषां जघन्यं प्रदेशसत्कर्म ॥ ३८ ॥

उवसमाणीण उवसणा एगच्छिं दुसामग्गा । दिठ्ठिदुगे वत्तीसे उदहिसए पाविण पच्छा ॥ ४० ॥

उपलब्धमाणीति—उद्दृश्यमानानां त्रयोविंशतिप्रकृतीनामुद्बलनकाले या एका स्थितिः स्वरूपापेक्षया समयमात्रावस्थाना, अन्यथा तु द्विसमयमात्रावस्थाना, सा तासां जघन्यं प्रदेशसत्कर्म । एतच्च सामान्येनोक्तं । अत्रैव विशेषमाह—
 'दिक्षिगुत्पादि' चात्रिंशदधिकं सागरोपमाणां शतं यावत् सम्यक्त्वमनुपादय पश्चान्निमिष्यात्वं गतो मन्दोद्बलनया च पश्योपमासंख्येयजागमात्रप्रमाणया सम्यक्त्वमिश्रे उद्बलयितुमारजते स्म । उद्बलयंश्च तद्वहिकं मिथ्यात्वे संक्रमयति । सर्वमंक्रमेण चावलिकाया उपरितनं सकलमपि दक्षिकं संक्रमितं । आवलिकागतं च दक्षिकं स्तिबुकसंक्रमेण संक्रमयति । संक्रमयतश्च यदेका स्थितिः स्वरूपापेक्षया समयमात्रावस्थाना, अन्यथा तु द्विसमयमात्रावस्थाना, तदा तयोः सम्यक्त्वमिश्रयोर्जघन्यं प्रदेशसत्कर्म ॥ ४० ॥

अंतिमलोचजसाणं मोहं अणुवसमश्चुखीणाणं(सेसाणं) । नेयं अहापवत्तकरणस्स चरमस्मि समयस्मि
 अंतिम ति—अन्तिमलोचः संज्वलनलोचः । ततः संज्वलनलोचयशःकीर्त्योश्चतुरो वारान् मोहनीयमनुपशमय्य मोहस्योपशममकृत्वा उपशमश्रेणिमकृत्वेत्यर्थः । शेषाजिः क्षपितकर्माशक्रियाजिः क्षीणयोर्यथाप्रवृत्तकरणचरमसमये जघन्यं प्रदेशसत्कर्म ज्ञेयं । मोहनीयोपशमे हि क्रियमाणे गुणसंक्रमेण प्रज्जतं दक्षिकमवाप्यते, न च तेन प्रयोजनमिति कृत्वा मोहनीयोपशमनप्रतिषेधः ॥ ४१ ॥

वेउविकारसगं खण्वंध गते उ नरय जिष्ठठिइं । उवट्टित्तु अवंधिय एगेंदिगए चिरुव्वलणे ॥ ४२ ॥
 वेउविकारसगंति—नरकद्विकदेयद्विकवैक्रियसप्तकरूपं वैक्रियैकादशकं पूर्वं क्षपितकर्माशेनोद्बलितं । ततो ज्ञयोऽप्यन्त-

मुहूर्तं कालं यावद्द्वं । ततो ज्येष्ठस्थितौ नरकेऽप्रतिष्ठानाजिधाने नरके जातः । तत्र च मता तेन तत् वैक्रियैकादशकं
 प्रयस्त्रिंशत्मागरोपमाणि यावत् विपाकतः संक्रमतश्च यथायोगमनुचृतं । ततो नरकाद्भृत्य तिर्यक्पञ्चेन्द्रियेषु मध्ये समु-
 त्पन्नः । तत्र च वैक्रियैकादशकस्य ज्ञ्योऽपि बन्धो न कृतः, तथाविधाध्यवसायाज्जावात् । तत एकेन्द्रियो जातः । स च
 तदैक्रियैकादशकं चिरोबलनया उबलयितुं लग्नः । चिरोबलनया चोबलयतः सतो यदैका स्थितिः स्वरूपापेक्षया
 समयमात्रावस्थाना, अन्यथा तु विसमयमात्रावस्थाना शेषीभवति तदा तस्य वैक्रियैकादशकस्य जघन्यं प्रदेशसत्कर्म ॥ ४२ ॥

मणुयद्गुग्वागोए सुहुमखणवज्जगेषु सुहुमतसे । तित्थयराहारतण् अप्पज्जा वंधिया सुचिरं ॥ ४३ ॥

मणुय त्ति—मनुष्यद्विकमुच्चैर्गोत्रं च पूर्वं सूक्ष्मव्रसेन क्षपितकर्माशेनोबलितं । ततः 'सुहुमखणवज्जगेषु त्ति' सूक्ष्मेण
 सूक्ष्मैकेन्द्रियेण पृथिव्यादिना सता क्षणमन्तर्मुहूर्तकालं यावत् ज्ञ्योऽपि वज्जं । ततः, सूक्ष्मव्रसेषु तेजोवायुषु मध्ये
 समुत्पन्नः । तत्र च चिरोबलनया उबलयितुं लग्नः । उबलयतश्च यदा तेषामैका स्थितिर्विसमयमात्रावस्थाना शेषी-
 भवति तदा तयोर्मनुष्यद्विकोच्चैर्गोत्रयोः सूक्ष्मक्षणवज्जयोर्जघन्यं प्रदेशसत्कर्म । तथा तीर्थकरनाम 'अप्पज्जा वंधिय त्ति'
 अष्टपं कालं चतुरशीतिवर्षसहस्राणि सातिरेकाणि यावद्द्वज्जा केवली जातः । ततः 'सुचिरं' ति' प्रच्युतं कालं देशोनपूर्व-
 कोटिरूपं यावत् केवलपर्यायं परिपाद्यायोगिकेवलिनः सतः क्षपितकर्माशस्य चरमसमये वर्तमानस्य तीर्थकरनाम्नो
 जघन्यं प्रदेशसत्कर्म । अन्ये तु श्रुवते—तीर्थकरनाम्नः क्षपितकर्माशेन तत्प्रायोग्यजघन्ययोगिना प्रथमसमये या लता वज्जा
 सा जघन्यं प्रदेशसत्कर्म । 'आहारतण् त्ति' आहारकतनूपलक्षितमाहारकसप्तकं । 'अप्पज्जा वंधिय त्ति' अष्टपकालं

वद्धा मिथ्यात्वं गतः, ततः 'सुचिरं चि' चिरोद्धनया उद्धृत्यतः सतो यदा एका स्थितिर्विसमयमात्रावस्थाना शेषीभवति
तदा तस्य जघन्यं प्रदेशसत्कर्म ॥ ४३ ॥

तदेवमुक्तं जघन्यप्रदेशसत्कर्मस्वामित्वं । संप्रति प्रदेशसत्कर्मस्थानप्ररूपणार्थं स्पर्धकप्ररूपणमाह—
चरमावक्ष्यपविष्टा गुणसेढी जासिमत्थि न य उदने । आवलिगासमयसमा तासिं खलु फडुगाइं तु ॥४४॥

चरमावक्ष्य चि—चरमा सर्वान्तिमा या रूपणकाले आवल्लिका तां प्रविष्टा गुणश्रेणियासां प्रकृतीनां अस्ति, न च
उदयः तासां स्त्यानर्द्धिन्निकमिथ्यात्वाद्यद्वादशकपायनरकविक्रितिर्यग्विकपञ्चेन्द्रियजातिवर्जजातिचतुष्टयातपोद्योतस्थावर-
सूक्ष्मसाधारणरूपाणामेकोनविंशत्संख्यानामावल्लिकायां यावन्तः समयास्तावन्ति स्पर्धकानि भवन्ति । खलुशब्दो वाक्या-
लंकारे । तुरेवकारार्थः । आवल्लिकासमयसमान्येवेत्यर्थः । इयमत्र जावना—अज्ञव्यप्रायोग्यजघन्यप्रदेशसत्कर्मयुक्त-
खसेषु मध्ये समुत्पन्नः । तत्र च सर्वविरतिं देशविरतिं चानेकशो लब्ध्वा चतुरश्रं वारान् मोहनीयमुपशमय्य जूयोऽप्ये-
केन्द्रियेषु मध्ये समुत्पन्नः । तत्र च पट्योपमासंख्येयजागमात्रं कालं यावत् स्थित्वा मनुष्येषु मध्ये समुत्पन्नः । तत्र च
रूपणायामन्युद्यतः । तस्य चरमे स्थितिलंकेऽपगते सति चरमावल्लिकायां स्तिवुकसंक्रमेण क्षीयमाणायाम् यदा एका
स्थितिर्विसमयमात्रावस्थाना शेषीभवति तदा सर्वमजघन्यं यत् प्रदेशसत्कर्म तत् प्रथमं प्रदेशसत्कर्मस्थानं । तत एक-
स्मिन् परमाणौ प्रक्षिप्ते सति अन्यत् द्वितीयं प्रदेशसत्कर्मस्थानं भवति । ततो द्वयोः परमाण्वोः प्रक्षिप्तयोरन्यचतुर्थं
प्रदेशसत्कर्मस्थानं । त्रिषु परमाणुषु प्रक्षिप्तेषु अन्यत् । एवमेकैकपरमाणुप्रक्षेपेण प्रदेशसत्कर्मस्थानानि नानाजीनापेक्ष-

याऽन्तानि तावदाच्यानि यावत्तस्मिन्नेव चरमे स्थितिविशेषे गुणितकर्माशस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्मस्थानं जयति । अत ऊर्ध्वमन्यत्प्रदेशसत्कर्मस्थानं न प्राप्यते । तत इदमेकं स्पर्धकं । इदं तु चरमस्थितिमधिकृत्य । एवं द्वयोश्चरमस्थित्योर्द्वितीयं स्पर्धकं वक्तव्यं । तिसृषु च स्थितिषु तृतीयं । एवं तावदाच्यं यावत्समयोनावलिकासमयप्रमाणानि स्पर्धकानि जयन्ति । तथा चरमस्थितिघातस्य चरमं प्रक्षेपमार्दि कृत्वा पश्चानुपूर्व्या प्रदेशसत्कर्मस्थानानि यथोत्तरं वृद्धानि तावद्वक्तव्यानि यावदात्मीयमात्मीयमुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म । तत एतावदेतदपि सकलस्थितिगतं यथासंजयमेकं स्पर्धकं विवक्ष्यते । तत एतेन स्पर्धकेन सहावलिकासमयप्रमाणानि स्पर्धकानि जयन्ति ॥ ४४ ॥

संजलणतिगे चेवं अहिंणाणि य आलिगाए समएहिं । डुसमयहीणेहिं गुणाणि जोगछाणाणि कसिणाणि

संजलणतिगे ति—संज्वलनत्रिके क्रोधमानमायारूपे । एवं पूर्वोक्तेन प्रकारेण स्पर्धकानि वाच्यानि । इयमत्र ज्ञावना-क्रोधादीनां प्रथमस्थितिर्यावदावलिकाशेषा न जयति तावत् स्थितिघाते रसघातबन्धोदयोदीरणाः प्रवर्तन्ते । आवलिकाशेषायां तु प्रथमस्थिता व्यवघ्न्यन्ते । ततोऽनन्तरसमये समयोनावलिकागतं समयद्वयोनावलिकाद्विकवज्रं च सकृदस्ति, अन्यत् सर्वं ह्रीणं । तत्र समयोनावलिकागतस्य दक्षिकस्य स्पर्धकज्ञावना यथा प्राक् कृता तथात्रापि कर्तव्या । यच्च समयद्वयोनावलिकाद्विकवज्रं दक्षिकमस्ति तस्यान्यथा स्पर्धकज्ञावना क्रियते, पूर्वप्रकारेणात्र स्पर्धकस्वरूपस्याप्राप्यमाणत्वात् । अथोच्येत कथं स्थितिघातरसघातबन्धोदयोदीरणान्यवघ्नदानन्तरसमये समयद्वयोनावलिकाद्विकवज्रमेव दक्षिकमस्ति न शेषमिति ज्ञायते ? उच्यते—इह चरमसमयक्रोधादिवेदकेन यद्वज्रं दक्षिकं तद्वन्धावलिकातीतं आवलि-

कामात्रण कालेन निर्वशेषं संक्रमयति । तथा च सत्यावलिकाचरमसमये स्वरूपापेक्षयाऽकर्मो भवति । द्विचरमसमये
वेदकेन यद्वज्रं तदपि च बन्धावलिकायामतीतायामन्येनावलिकामात्रेण कालेन संक्रमयति । आचलिकायाश्चरमसमये
यकर्मो भवति । एवं यत्कर्म यस्मिन् समये यज्जं तत्तस्मात्समयादारभ्य द्वितीयावलिकाचरमसमयेऽकर्मो भवति ।
तथा च सति बन्धाद्यजावप्रथमसमये समयद्योनावलिकाद्विकवज्रमेव सत्प्राप्यते, न शेषं । तथाहि—तत्त्वतोऽ-
किञ्चासत्कल्पनया चतुःसमयात्मिका कल्प्यते । ततो बन्धादिव्यवहेदचरमस-

द्वज्रं तद्वन्धावलिकायां चतुःसमयात्मिकायामतीतायां अन्यथा चतुःसमयात्मिकया
आचलिकया अन्यत्र संक्रम्यमाणं चरमसमये बन्धादिव्यवहेदसमयरूपे सर्वथा स्वरूपेण न प्राप्यते, अन्यत्र
सर्वात्मना संक्रमितत्वात् । सप्तमे समये यद्वज्रं तच्चतुःसमयात्मिकायामाचलिकायामतिक्रान्तायामन्यथा चतुःसम-
यात्मिकया अन्यत्र संक्रम्यमाणं बन्धादिव्यवहेदानन्तरसमये स्वरूपेण न प्राप्यते, सर्वात्मनाऽन्यत्र संक्रमितत्वात् ।
शेषपक्षादिसमययज्जं तु प्राप्यते । ततो बन्धादौ व्यवच्छिन्ने सति अनन्तरसमये समयद्योनावलिकाद्विकवज्रमेव सत्
प्राप्यते नान्यदिति । तत्र बन्धादिव्यवहेदसमये जघन्ययोगिना सता यद्वज्रं तस्य बन्धावलिकायामतीतायामन्यथा
आचलिकयाऽन्यत्र संक्रम्यमाणस्य चरमसमये यत् संक्रमयिष्यति न तावत्संक्रमयति तत् संवत्सनकोधस्य
जघन्यं प्रदेशसत्कर्मस्थानं । एवं द्वितीययोगस्थानवर्तिना बन्धादिव्यवहेदसमये यद्वज्रं तस्यापि दक्षिणं परमममये
प्रदेशसत्कर्मस्थानं । एवं तावद्वाच्यं यावद्वज्रयोगस्थानवर्तिना सता बन्धादिव्यवहेदसमये यद्वज्रं तस्य

दक्षिकं चरमसमये सर्वोत्कृष्टमन्तिमं प्रदेशसत्कर्मस्थानं । एवं जघन्यं योगस्थानमादिं कृत्वा यावन्ति योगस्थानानि
 जवन्ति तावन्ति प्रदेशसत्कर्मस्थानान्यपि चरमसमये प्राप्यन्ते, इदमेकं स्पर्धकं । एवं बन्धादिव्यवच्छेदत्रिचरमसमये
 जघन्ययोगादिना यद्वध्यते तत्रापि द्वितीयावधिकाचरमसमये प्रागिव तावन्ति प्रदेशसत्कर्मस्थानानि जावनीयानि ।
 केवलं स्थितिद्वयजावीनि तानि प्रतिपत्तव्यानि, बन्धादिव्यवच्छेदचरमसमये वज्रस्यापि दक्षिकस्य तदानीं त्रिसमयस्थिति-
 कस्य प्राप्यमाणत्वात् । इदं द्वितीयं स्पर्धकं । एवं बन्धादिव्यवच्छेदत्रिचरमसमये जघन्ययोगादिना यद्वध्यते तत्रापि
 द्वितीयावधिकाचरमसमये प्रागिव तावन्ति प्रदेशसत्कर्मस्थानानि जवन्ति । नवरं स्थितित्रयजावीनि तानि जावनीयानि,
 तदानीं बन्धादिव्यवच्छेदचरमसमयवज्रसत्कस्यापि दक्षिकस्य त्रिसमयस्थितिकस्य प्राप्यमाणत्वात् । इदं तृतीयं स्पर्धकं ।
 एवं समयद्वयोनावधिकादिके यावन्तः समयास्तावन्ति स्पर्धकानि जवन्ति । तत आह—‘अहिगाणि य आवलिगाए’
 इत्यादि । योगस्थानानि कृत्स्नानि समस्तानि समुदायैकरूपतया विवक्षितानि सकलयोगस्थानसमुदाय इत्यर्थः । आव-
 लिकागतैः समयैः समयद्वयहीनैर्गुण्यन्ते । गुणिते सति यावन्तः सकलयोगस्थानसमुदायास्तावन्ति प्रथमस्थितौ व्यवहृज्जा-
 यामधिकानि स्पर्धकानि जवन्ति । तथाहि—बन्धादिव्यवच्छेदानन्तरसमये समयद्वयोनावधिकादिकसमयप्रमाणानि स्पर्ध-
 कानि प्राप्यन्ते । एतच्चानन्तरमेव जावितं । बन्धादिव्यवच्छेदादूर्ध्वं च प्रथमस्थितिरावलिकामात्रा तिष्ठति, ततस्तस्या-
 मावलिकामात्रायां प्रथमस्थितौ संक्रमेण व्यवहृज्यमानायां परत आवलिकासमयप्रमाणानि स्पर्धकानि अन्यत्र संक्रमेण

कामात्रेण कावेन निरवशेषं संक्रमयति । तथा च सत्यावधिकाचरमसमये स्वरूपापेक्षयाऽकर्मो जयति । विचरमसमये
 पेदकेन यद्वज्रं तदपि च वन्धावधिकायामतीतायामन्येनावधिकात्रेण कावेन संक्रमयति । आत्रिकायाश्चरमसमये
 अकर्मो जयति । एवं यत्कर्म यस्मिन् समये यज्रं तत्तस्मात्समयादारभ्य द्वितीयावधिकाचरमसमयेऽकर्मो जयति ।
 तथा च सति वन्धावधिकाचरमसमये समयद्योनावधिकाधिकवज्रमेव सत्प्राप्यते, न शेषं । तथाहि—तत्त्वतोऽ-
 गन्धयातनमयात्मिकायावधिका कियामत्कल्पनया चतुःसमयात्मिका कल्प्यते । ततो वन्धादिव्यवष्टेदचरमस-
 मयादर्शाह अष्टमे नमये यद्वज्रं तद्वन्धावधिकायां चतुःसमयात्मिकायामतीतायां अन्यथा चतुःसमयात्मिकाया
 आत्रिकाया अन्यत्र संक्रम्यमाणं चरमसमये वन्धादिव्यवष्टेदममयरूपे सर्वथा स्वरूपेण न प्राप्यते, अन्यत्र
 सर्वात्मना संक्रमितत्वात् । तस्मिन् समये यद्वज्रं तच्चतुःसमयात्मिकायामात्रिकायामतिक्रान्तायामन्यथा चतुःसम-
 यात्मिकाया अन्यत्र संक्रम्यमाणं वन्धादिव्यवष्टेदानन्तरममये स्वरूपेण न प्राप्यते, सर्वात्मनाऽन्यत्र संक्रमितत्वात् ।
 शेषवष्टादिममयरजं तु प्राप्यते । ततो वन्धादौ व्यवच्छिन्ने सति अनन्तरममये समयद्योनावधिकाधिकवज्रमेव सत्
 प्राप्यते नान्यदिति । तत्र वन्धादिव्यवष्टेदसमये जपन्ययोगिना सता यद्वज्रं तस्य वन्धावधिकायामतीतायामन्यथा
 आत्रिकायाऽन्यत्र संक्रम्यमाणस्य चरमसमये यत् संक्रमयिष्यति न तावत्संक्रमयति तत् संग्रहणकोधस्य
 जपन्यं प्रदेशगतकर्मस्थानं । एवं द्वितीययोगस्थानवर्तिना वन्धादिव्यवष्टेदसमये यद्वज्रं तस्यापि दक्षिणं चरमसमये
 द्वितीयं प्रदेशगतकर्मस्थानं । एवं तावदाप्यं यावत्तृकृष्टयोगस्थानवर्तिना सता वन्धादिव्यवष्टेदसमये यद्वज्रं तस्य

दक्षिणं चरमसमये सर्वोत्कृष्टमन्त्रितं प्रदेशसत्कर्मस्थानं । एवं जघन्यं योगस्थानमादिं कृत्वा यावन्ति योगस्थानानि
 जवन्ति तावन्ति प्रदेशसत्कर्मस्थानान्यपि चरमसमये प्राप्यन्ते, इदमेकं स्पर्धकं । एवं बन्धादिव्यवच्छेदत्रिचरमसमये
 जघन्ययोगादिना यद्वध्यते तत्रापि द्वितीयावलिकाचरमसमये प्रागिव तावन्ति प्रदेशसत्कर्मस्थानानि जावनीयानि ।
 केवलं स्थितिष्यजावीनि तानि प्रतिपत्तव्यानि, बन्धादिव्यवच्छेदचरमसमये वज्रस्यापि दक्षिणस्य तदानीं त्रिसमयस्थिति-
 कस्य प्राप्यमाणत्वात् । इदं द्वितीयं स्पर्धकं । एवं बन्धादिव्यवच्छेदत्रिचरमसमये जघन्ययोगादिना यद्वध्यते तत्रापि
 द्वितीयावलिकाचरमसमये प्रागिव तावन्ति प्रदेशसत्कर्मस्थानानि जवन्ति । नवरं स्थितिष्यजावीनि तानि जावनीयानि,
 तदानीं बन्धादिव्यवच्छेदचरमसमयवज्रसत्कस्यापि दक्षिणस्य त्रिसमयस्थितिकस्य प्राप्यमाणत्वात् । इदं तृतीयं स्पर्धकं ।
 एवं समयष्योनावलिकादिके यावन्तः समयास्तावन्ति स्पर्धकानि जवन्ति । तत आह—‘अहिगाणि य आवलिगाए’
 इत्यादि । योगस्थानानि कृत्स्नानि समस्तानि समुदायैकरूपतया विवक्षितानि सकलयोगस्थानसमुदाय इत्यर्थः । आव-
 लिकागतैः समयैः समयष्यहीनैर्गुण्यन्ते । गुणिते सति यावन्तः सकलयोगस्थानसमुदायास्तावन्ति प्रथमस्थितौ व्यवहृत्ता-
 यामधिकानि स्पर्धकानि जवन्ति । तथाहि—बन्धादिव्यवच्छेदानन्तरसमये समयष्योनावलिकादिकसमयप्रमाणानि स्पर्ध-
 कानि प्राप्यन्ते । एतच्चानन्तरमेव जावितं । बन्धादिव्यवच्छेदादूर्ध्वं च प्रथमस्थितिरावलिकामात्रा तिष्ठति, ततस्तस्या-
 मावलिकामात्रायां प्रथमस्थितौ संक्रमेण व्यवहृद्यमानायां परत आवलिकासमयप्रमाणानि स्पर्धकानि अन्यत्र संक्रमेण

व्यवस्थित्यन्ते । अत एव च तानि पृथक् न गृह्यन्ते । ततस्तेषु व्यवच्छिन्नेषु प्रथमस्थितौ च व्यवच्छिन्नायां शेषाणि समयव-
पोनारविश्रामसमयप्रमाणान्येवापि कानि प्राप्यन्ते, नान्यानीति ॥ ४५ ॥

येषु फलुगदुगं अहिगा पुरिसस्स वै उ आवक्षिया । दुसमयहीणा गुणिया जोगठाणेहिं कसिणेहिं ॥ ४६ ॥

येषु सि—उद्देशे स्त्रीरेदपुरुषरेदनपुंसकवेदेषु प्रत्येकं द्वे द्वे स्पर्धके जयतः । कथमिति चेदुच्यते—कश्चिज्ज्ञान्तरजवसि-
द्धिप्रायोग्यजघन्यप्रदेशमत्कर्मा वसेषु मध्ये समुत्पन्नः । तत्र देशविरतिं सर्वविरतिं च बहुशो लब्ध्वा चतुरश्रं वारान्
मोहनीयमुपशमय्य द्वात्रिंशदधिकं च सागरोपमाणां शतं यावत्सम्यक्त्वमनुपाश्याप्रतिपतितसम्यक्त्वो नपुंसकवेदेन
क्षपकश्रेणिमान्दः । ततो नपुंसकवेदस्य प्रथमस्थितौ द्विचरमसमये वर्तमाने उपरितनस्थितिखंभमन्यत्र संक्रमितं । तथा
सति उपरितनी स्थितिः सर्वात्मना निर्वेपी कृता । ततः प्रथमस्थितौ चरमसमये सर्वजघन्यं यत् प्रदेशसत्कर्म तत् प्रथमं
प्रदेशमत्कर्मस्थानं । तत एकस्मिन् परमाणौ प्रक्षिप्ते सति द्वितीयं प्रदेशसत्कर्मस्थानं । परमाणुष्वयप्रक्षेपे च तृतीयं । एवं
नानाजीरापेक्षया एकैकपरमाणुपृष्ठ्या प्रदेशमत्कर्मस्थानानि अनन्तानि तावच्चाख्यानि यावद्गुणितकर्मांशस्योत्कृष्टं प्रदेश-
मत्कर्मस्थानं । इदमेकं स्पर्धकं । ततो द्वितीयस्थितौ चरमसमये संक्रम्यमाणे चरमसमये पूर्वोक्तप्रकारेण सर्वजघन्यं यत्
प्रदेशसत्कर्मस्थानं तत् आदि कृत्वा नानाजीरापेक्षया यथासंज्ञमुत्तरोत्तरपृष्ठ्या निरन्तरप्रदेशसत्कर्मस्थानानि तावच्चा-
ख्यानि यावद्गुणितकर्मांशस्योत्कृष्टं प्रदेशमत्कर्मस्थानं । तानि द्वितीयं स्पर्धकं । अथवा यावत्प्रथमा स्थितिर्द्वितीया च
स्थितिर्विद्यते तावदेकं स्पर्धकं । द्वितीयस्थितौ च क्षीणायां प्रथमस्थितौ शेषीकृतायां समयमांशयां द्वितीयं स्पर्धकमिति ।

एवं प्रकारद्वयेन स्त्रीवेदस्यापि स्पर्धकद्वयं जावनीयं । पुरुषवेदस्य पुनः स्पर्धकद्वयमेवं जावनीयं—उदयचरमसमये जघन्यं प्रदेशसत्कर्म आदि कृत्वा नानाजीवापेक्षया एकैकपरमाणुपृष्ठ्या निरन्तरं प्रदेशसत्कर्मस्थानानि तावदाच्यानि यावद्गुणितकर्मांशस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्मस्थानं । एतानि सर्वाण्यनन्तानि । एतान्येकं स्पर्धकं । उदयचरमसमये च द्वितीयस्थितौ चरमखंडे संक्रम्यमाणे सर्वजघन्यं प्रदेशसत्कर्मस्थानमादि कृत्वा प्रागिव द्वितीयं स्पर्धकं वाच्यं । किं च 'अहिगा पुरिसस्त' पुरुषवेदस्याधिकान्यपि स्पर्धकानि जवन्ति । कियन्ति जवन्तीति चेदुच्यते—'वे उ आवलियां' इत्यादि, अत्र वे आवलिके इत्यत्र तृतीयार्थे प्रथमा, 'जोगछाणेहिं कसिणेहिं' इत्यत्र तु तृतीया प्रथमार्थे । ततोऽयमर्थः—'कृत्स्नानि' योगस्थानानि सकलयोगस्थानसमुदाय इत्यर्थः । आच्यमावलिकाच्यां द्विसमयहीनाच्यां आवलिकाद्विकसमयैर्विरूपहीनैरित्यर्थः । गुण्यन्ते, गुणिते च सति यावन्तः सकलयोगस्थानसमुदायास्तावन्ति स्पर्धकान्यधिकानि जवन्ति, समयद्वयहीनावलिकाद्विकसमयप्रमाणानि अधिकानि जवन्तीत्यर्थः । तथाहि—पुरुषवेदस्य बन्धोर्दयादिव्यवष्टेदे सति समयद्वयोनावलिकाद्विकवर्जं पुरुषवेदस्य दलिकं विद्यते । ततोऽवेदकस्य सतः संज्वलनत्रिकोक्तप्रकारेण योगस्थानापेक्षया समयद्वयहीनावलिकाद्विकसमयप्रमाणानि स्पर्धकानि वाच्यानि ॥ ४६ ॥

संप्रत्युक्तानां वक्ष्यमाणानां च स्पर्धकानां सामान्यरूपं लक्षणमाह—

सवजहन्नाढत्तं खंधुत्तरं निरंतरं जपिं । एगं जवलमाणी लोचजसा नोकसायाणं ॥ ४७ ॥

सवजहन्न ति—सर्वजघन्यात् प्रदेशसत्कर्मस्थानादारब्धमेकैकेन कर्मस्कन्धेनोत्तरतः पूर्वस्मात्पूर्वस्मादुत्तरोत्तरेण निरन्तरं

व्यवच्छिन्नेषु प्रथमस्थितौ च व्यवच्छिन्नायां शेषाणि समयव-
योनावस्थितासमयप्रमाणान्येव। धिकानि प्राप्यन्ते, नान्यानीति ॥ ४५ ॥

वेगसु फट्पङ्क्तुगं अहिगा पुरिसस्स वै उ आवक्षिया। दुसमपहीणा गुणिया जोगछाणेहिं कसिणेहिं ॥ ४६ ॥

वेगसु ति—इदेषु स्त्रीपेदपुरुषपेदनपुंसकपेदेषु प्रत्येकं द्वे द्वे स्पर्धके जयतः । कथमिति चेदुच्यते—कश्चिज्जन्तुरजवसि-
द्धिमायोग्यजपन्यप्रदेशमत्कर्म जनेषु मध्ये समुत्पन्नः । तत्र देशत्रिरिति सर्वत्रिरिति च बहुशो व्यवस्था चतुरश्र वारान्
मोहनीयमुपशमय्य चात्रिंशदधिकं च सागरोपमाणां शतं यावत्सम्यक्त्वमनुपाद्याप्रतिपतितसम्यक्त्वो नपुंसकपेदेन
हृत्पङ्क्तुगं विमारुहः । ततो नपुंसकपेदस्य प्रथमस्थितौ द्विचरमसमये वर्तमाने उपरितनस्थितिरांक्रमन्यत्र संक्रमितं । तथा
पति उपरितनी स्थितिः सर्वात्मना निर्वेपीकृता । ततः प्रथमस्थितौ चरमममये सर्वजघन्यं यत् प्रदेशमत्कर्म तत् प्रथमं
प्रदेशमत्कर्मस्थानं । तत एरस्मिन् परमाणौ प्रक्षिप्ते सति द्वितीयं प्रदेशमत्कर्मस्थानं । परमाणुद्वयप्रक्षेपे च तृतीयं । एवं
नानाजीवापेक्षया परिकल्पमाणुवृद्ध्या प्रदेशमत्कर्मस्थानानि अनन्तानि तावदाच्यानि यावद्गुणितकर्मांशस्योत्कृष्टं प्रदेश-
मत्कर्मस्थानं । इदमेकं स्पर्धकं । ततो द्वितीयस्थितौ चरमसमये पूर्वांशप्रकारेण सर्वजघन्यं यत्
प्रदेशमत्कर्मस्थानं तत् आदि वृत्तं नानाजीवापेक्षया यथासंज्ञमुत्तरोत्तरवृद्ध्या निरन्तरप्रदेशमत्कर्मस्थानानि तावदा-
च्यानि यावद्गुणितकर्मांशस्योत्कृष्टं प्रदेशमत्कर्मस्थानं । तानि द्वितीयं स्पर्धकं । अथवा यावत्प्रथमा स्थितिर्द्वितीया च
स्थितिर्विपते तावदेकं स्पर्धकं । द्वितीयस्थितौ च शीघ्रायां प्रथमस्थितौ शेषीजनायां समयमात्रायां द्वितीयं स्पर्धकमिति ।

एवं प्रकारद्वयेन स्त्रीवेदस्यापि स्पर्धकद्वयं जायनीयं । पुरुषवेदस्य पुनः स्पर्धकद्वयमेवं जायनीयं—उदयचरमसमये जघन्यं प्रदेशसत्कर्म आदि कृत्वा नानाजीवापेक्षया एकैकपरमाणुवृद्धा निरन्तरं प्रदेशसत्कर्मस्थानानि तावदाध्यानि यापयित्वा तर्कमाशस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्मस्थानं । एतानि सर्वाण्यनन्तानि । एतान्येकं स्पर्धकं । उदयचरमसमये च द्वितीयस्थितौ चरमखंडे संक्रम्यमाणे सर्वजघन्यं प्रदेशसत्कर्मस्थानमादि कृत्वा प्रागिव द्वितीयं स्पर्धकं वाच्यं । किं च 'अहिगा पुरि-
सस्त त्ति' पुरुषवेदस्याधिकान्यपि स्पर्धकानि जवन्ति । कियन्ति जवन्तीति चेदुच्यते—'वे उ आवलियाँ' इत्यादि, अत्र वे आवलिके इत्यत्र तृतीयार्थे प्रथमा, 'जोगछाणेहिं कसिणेहिं' इत्यत्र तु तृतीया प्रथमार्थे । ततोऽयमर्थः—
कृत्स्नानि योगस्थानानि सकलयोगस्थानसमुदाय इत्यर्थः । दान्यामावलिकान्यां द्विसमयहीनान्यां आवलिका-
द्विकसमयैर्विरूपहीनैरित्यर्थः । गुण्यन्ते, गुणिते च सति यावन्तः सकलयोगस्थानसमुदायास्तावन्ति स्पर्धकान्य-
धिकानि जवन्ति, समयद्वयहीनावलिकाद्विकसमयप्रमाणानि अधिकानि जवन्तीत्यर्थः । तथाहि—पुरुषवेदस्य वन्धो-
दयादिव्यवष्टेदे सति समयद्वयोनावलिकाद्विकवज्रं पुरुषवेदस्य दक्षिकं विद्यते । ततोऽवेदकस्य सतः संज्वलनत्रिकोक्त-
प्रकारेण योगस्थानापेक्षया समयद्वयहीनावलिकाद्विकसमयप्रमाणानि स्पर्धकानि वाच्यानि ॥ ४६ ॥

संप्रत्युक्तानां वक्ष्यमाणानां च स्पर्धकानां सामान्यरूपं लक्षणमाह—

सधजहन्नाढत्तं खंधुत्तरं निरंतरं उप्पिं । एगं उव्वलमाणी लोचजसा नोकसायाणं ॥ ४७ ॥
सधजहन्ना ति—सर्वजघन्यात् प्रदेशसत्कर्मस्थानादारब्धमेकैकेन कर्मस्कन्धेनोत्तरतः पूर्वस्मात्पूर्वस्मादुत्तरोत्तरेण निरन्तरं

प्रदेशसत्कर्मस्थानजातं तावन्नेयं यावत् 'उर्षि' उपरितनं सर्वोत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्मस्थानं जवति । इयमत्र ज्ञावना-सर्व-
 जघन्यप्रदेशसत्कर्मस्थानादारज्यं योगस्थानापेक्षया एकैकेन कर्मस्कन्धेन वृद्धानि प्रदेशसत्कर्मस्थानानि निरन्तराणि
 तावन्नेतव्यानि यावदुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्मस्थानं जवति । एकैककर्मस्कन्धेनोत्तरत इति चोक्तं योगस्थानवशाद्वधस्पर्धका-
 पेक्षया, अन्यथा "चरमावक्ष्य पविष्टेत्यादौ" यानि स्पर्धकान्युक्तानि तेष्वेकैकेन प्रदेशेनैवोत्तरोत्तरा वृद्धिः प्राप्यते इति ।
 तदेवमुक्तं सामान्येन लक्षणं स्पर्धकानां । संप्रत्युद्ध्यमानप्रकृतीनां स्पर्धकप्ररूपणार्थमाह—'एवं उद्भवमाणी' एकं
 स्पर्धकं उद्ध्यमानप्रकृतीनां त्रयोविंशतिसंख्यानां । तत्र सम्यक्त्वस्य ज्ञावना क्रियते—अज्ञव्यप्रायोग्यजघन्यस्थितिस-
 त्कर्मा त्रसेषु मध्ये समुत्पन्नस्तत्र सम्यक्त्वं देशधिरिति चानेकवारान् लब्ध्वा चतुरश्र वारान् मोहनीयमुपशमय्य द्वात्रिंशद-
 धिकं च सागरोपमाणां शतं यावत्सम्यक्त्वमनुपाह्वय मिथ्यात्वं गतः, ततश्चिरोद्बलनया सम्यक्त्वमुद्बल्यतो यदा धरमखंनं
 संक्रान्तं एका च शेषा उदयावक्षिकां तिष्ठति, तामपि स्तिबुकसंक्रमेण मिथ्यात्वे संक्रमयति । संक्रमयतश्च या एका स्थिति-
 र्विस्तमयमात्रावस्थानां शेषीजृता यदायतिष्ठते तदा सम्यक्त्वस्य सा जघन्यं प्रदेशसत्कर्मस्थानं । ततो नानाजीवापेक्षया
 एकैकप्रदेशवृद्ध्या प्रदेशसत्कर्मस्थानानि तावन्नेतव्यानि यावदुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्मस्थानं जवति । इदमेकं
 स्पर्धकं । एवं सम्यग्मिथ्यात्वंस्वापि । एवमेव च शेषाणामप्युद्बलनयोग्यानां वैक्रियैकादशकाद्वारकसप्तकोच्चैर्गोत्रमनुप्यधि-
 करूपाणां प्रकृतीनां । नवरं तासां द्वात्रिंशदधिकसागरोपमशतप्रमाणः सम्यक्त्वकाखो मूलत एव न वक्तव्यः । 'लोचजसे-
 त्यादि' संग्रजनलोचयशःकीर्त्योरपि एकं स्पर्धकं । तथाहि—स एवाज्ञवसिद्धिकप्रायोग्यजघन्यस्थितिसत्कर्मा त्रसेषु मध्ये

समुत्पन्नः । तत्र च चतुःकृत्यो मोहोपशममन्तरेण शेषाजिः क्षपितकर्माशक्रियाजिः कर्मदक्षिकं प्रज्ञतं क्षपयित्वा चिरकालं च संयममनुपाह्य क्षपणायोत्थितः । तस्य यथाप्रवृत्तकरणचरमसमये जघन्यं प्रदेशसत्कर्म । ततस्तस्मादारज्य नानाजीवापेक्षया एकैकप्रदेशवृत्त्या निरन्तराणि प्रदेशसत्कर्मस्थानानि तावद्वाच्यानि यावद्गुणितकर्माशस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्मस्थानं । एवमेकं संयमजनलोचयशःकीर्त्योः स्पर्धकं । पञ्चामपि च नोकपायाणां प्रत्येकमेकैकं स्पर्धकं । तदपि चैवं—स एवाज-
वसिद्धिकप्रायोग्यजघन्यप्रदेशसत्कर्मा त्रसेषु मध्ये समुत्पन्नः । तत्र सम्यक्त्वं देशविरतिं चानेकशो लब्ध्वा चतुरश्व चारा-
न्मोहनीयमुपशमय्य स्त्रीरेदनपुंसकवेदौ च जूयो जूयो बन्धेन हास्यादिदक्षिकसंक्रमेण च प्रज्ञतमापूर्य मनुष्यो जातस्तत्र
चिरकालं संयममनुपाह्य क्षपणायोत्थितः । तस्य चरमखंरुचरमसमये यद्विद्यमानं प्रत्येकं पञ्चां नोकपायाणां प्रदेशस-
त्कर्म तत्सर्वं जघन्यं । ततस्तस्मादारज्य नानाजीवापेक्षया एकैकप्रदेशवृत्त्या निरन्तराणि प्रदेशसत्कर्मस्थानानि अन-
न्तानि तावद्वाच्यानि यावद्गुणितकर्माशस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म । एवमेकं पञ्चां नोकपायाणां प्रत्येकं स्पर्धकं ॥ ४३ ॥

संप्रति मोहनीयवर्जानां घातिकर्मणां स्पर्धकरूपणार्थमाह—

निःखंरुगविधेया स्त्रीणकसायस्स सेसकालसमा । एगहिंया घाईणं निहापयलाण हिञ्चेकं ॥ ४४ ॥

निःखंरुग ति—क्षीणकपायस्य स्थितिखंरुग्यवधेदात् स्थितिघातव्यवधेदात् परतो यः शेषकालस्तिष्ठति तत्समानि
शेषकालसमयसमानि स्पर्धकानि एकाधिकानि घातिकर्मणां जवन्ति । निजप्रचलयोस्तु हित्वा परित्यज्य एकं चरमं
स्थितिगतं स्पर्धकं, शेषाणि वाच्यानि, निजप्रचलयोर्हि उदयाज्जावात् स्वस्वरूपेण चरमसमये दक्षिकं न प्राप्यते, किं-

तु परप्रकृतिरूपेण, तेन तयोरेकं स्पर्धकं चरमस्थितिगतं परित्यज्यते । स्पर्धकानां चैवं जावनां—हीणकपायाद्वायाः संख्ये-
येषु जागेषु गतेषु सत्सु एकस्मिंश्च संख्येयतमेऽन्तर्मुदूर्तप्रमाणे जागेऽव्यतिष्ठमाने ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयान्त-
रायपञ्चकानां स्थितिसत्कर्म सर्वापवर्तनयाऽपवर्त्य हीणकपायाद्वासमं करोति । निष्ठाप्रचलयोस्त्वेकसमयहीनं । अत्र च
कारणं प्रागेवोक्तं । तदानीं च स्थितिघातादयो निवृत्ताः । यदपि च हीणकपायाद्वासमं स्थितिसत्कर्म कृतं, तदपि च
क्रमेण यथासंज्ञवमुदयोदीरणान्यां द्यमुपगच्छतावद्वक्तव्यं यावदेका स्थितिः शेषीभवति । तस्यां च ह्यपितकर्माशस्य
सर्वजघन्यं यत्प्रदेशसत्कर्म तत्प्रथमं स्थानं । तत एकस्मिन् परमाणौ प्रक्षिप्ते सति द्वितीयं प्रदेशसत्कर्मस्थानं । एवमेकै-
कपरमाणुवृद्ध्या निरन्तराणि प्रदेशसत्कर्मस्थानानि तावदाच्यानि यावद्गुणितकर्माशस्य सर्वोत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्मस्थानं ।
इदमेकं स्पर्धकं । द्वयोश्च स्थित्योः शेषीचूतयोरुक्तप्रकारेण द्वितीयं स्पर्धकं । तिसृषु स्थितिषु शेषीचूतासु तृतीयं स्पर्धकं ।
एवं हीणकपायाद्वासमीकृते सत्कर्मणि यावन्तः स्थितिविशेषास्तावन्ति स्पर्धकानि वाच्यानि । चरमस्य च स्थितिघा-
तस्य चरमं प्रदेशमादौ कृत्वा पश्चानुपूर्व्यां प्रदेशसत्कर्मस्थानानि यथोत्तरं वृद्धानि तावद्वक्तव्यानि यावदात्मीयमात्मीयं
सर्वोत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म तावदेतदपि सकलनिजनिजस्थितिगतं यथासंज्ञवमेकैकं स्पर्धकं द्रष्टव्यं । ततस्तेनाधिकानि स्थिति-
घातव्यवच्छेदात् परतः हीणकपायाद्वासमयसमानि स्पर्धकानि ज्वन्ति । निष्ठाप्रचलयोस्तु द्विचरमस्थितिमधिकृत्य स्पर्ध-
कानि वाच्यानि, चरमसमये तद्वह्निकस्याप्राप्यमाणत्वात् । तत एकेन हीनानि तस्य स्पर्धकानि द्रष्टव्यानि ॥ ४७ ॥

सेखेसिसंतिगाणं उदयवर्णं तु तेण कालेणं । तुह्वा णेगहियाइं सेसाणं एगज्जणाइं ॥ ४८ ॥

सेवेसि सि—शैलेशी अयोग्यवस्था तस्या सत्ता यासा प्रकृतीनां ताः शैलेशीसत्ताकाः । ताश्च विधा, तद्यथा—उदय-
 वत्योऽनुदयवत्यश्च । तत्रोदयवत्यो मनुष्यगतिमनुष्यायुःपञ्चेन्द्रियजातित्रससुजगादेयपर्याप्तवादरयशःकीर्तितीर्थकरोच्चै-
 गौत्रसातासातान्यतरवेदनीयरूपा द्वादश । तासां प्रकृतीनां तेनायोगिकालेन तुष्ट्यानि स्पर्धकानि एकैकेनाधिकानि
 जयन्ति, अयोगिकाले यावन्तः समयास्तावन्ति स्पर्धकानि एकेनाधिकानि जयन्तीत्यर्थः । कथमिति चेदुच्यते—अयो-
 गिकेवल्लिचरमसमये ह्यपितकर्माशमधिकृत्य यत्सर्वजघन्यं प्रदेशसत्कर्मस्थानं तत् प्रथमं स्थानं । तत एकस्मिन् परमाणौ
 प्रक्षिप्ते सति द्वितीयं प्रदेशसत्कर्मस्थानं । एवं नानाजीवापेक्षया एकैकप्रदेशवृद्ध्या तावत्प्रदेशसत्कर्मस्थानानि षष्ट्यन्यानि
 यावद्गुणितकर्माशस्य सर्वोत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्मस्थानं इदमेकं स्पर्धकं । तत एवमेव द्वयोः स्थित्योः शेषीचतुर्थोद्वितीयं
 स्पर्धकं, तिसृषु स्थितिषु तृतीयं । एवं निरन्तरं तावदवगन्तव्यं यावदयोगिप्रथमसमयः । तथा सयोगिकेवल्लिचरमसमये
 चरमस्थितिसंक्षेपसत्कर्म चरमप्रक्षेपमादि कृत्वा यावदात्मीयमात्मीयं सर्वोत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म तावदेतदपि सकलस्वस्वस्थिति-
 गतमेकैकं स्पर्धकं षष्ट्यं । ततोऽयोगिकेवल्लिगुणस्थानके यावन्तः समयास्तावन्ति स्पर्धकानि एकाधिकानि उदयवतीनां
 प्रकृतीनां प्रत्येकं जयन्ति । शेषाणां त्वनुदयवतीनां प्रकृतीनां त्र्यशीतिसंख्यानां तावन्ति स्पर्धकान्येकेन हीनानि
 जयन्ति । यतस्ता अयोगिकेवल्लिचरमसमये उदयवतीषु मध्ये स्तिबुकसंक्रमेण संक्रम्यन्ते । ततस्तासां चरमसमयगतं
 स्पर्धकं न प्राप्यत इति तेन हीनानि तासां स्पर्धकानि जयन्ति । इह यद्यपि मनुष्यगत्यादीनां 'एगं उदयवती' इत्यनेन

ग्रन्थेन प्रागेव स्पर्धकप्ररूपणा कृता तथापि इहापि तासां स्पर्धकानि प्राप्यन्त इति जूय उपादानं । एवं करणेष्वपि
बन्धनादिषु यथासंज्ञकं स्पर्धकानि वाच्यानि ॥ ४९ ॥

तथा चाह—

संज्ञवतो गणां कम्मपएसेहिं होंति नेयां । करणेषु य उदयस्मि य अणुमाणेणमेएणं ॥ ५० ॥

संज्ञवतो ति—संज्ञवतः संज्ञवमाश्रित्य स्थानानि प्रदेशसत्कर्मस्थानानि । करणेषु बन्धनादिषु उदये च । कर्मप्रदे-
शेन्यः कर्मप्रदेशानधिकृत्य । ज्ञेयानि ज्ञातव्यानि । कथमित्याह—एवमुपदर्शितेन । एतेन प्रागुक्तेन अनुमानेन प्रकारेण
ज्ञातव्यानि । तथाहि—बन्धनकरणे जघन्यं योगस्थानमार्दि कृत्वा यावद्भुत्कृष्टयोगस्थानं एतावन्ति प्रदेशसत्कर्मस्था-
नानि बन्धमाश्रित्य प्राप्यन्ते, तावन्ति चैकं स्पर्धकं । एवं संक्रमणादिष्वपि प्रत्येकं यथायोगं ज्ञावनीयम् ॥ ५० ॥

करणोदयसंज्ञां पगइछाणेषु सेसगतिगे य । जूयक्कारप्पयरो अवच्छिजं तह अवत्तवो ॥ ५१ ॥

करणोदयसंज्ञां ति—अष्टानां करणानां उदयसत्तयोश्च प्रकृतिस्थानेषु 'सेसगतिगे य ति' शेषके च त्रिके स्थित्यनु-
ज्ञागप्रदेशरूपे प्रत्येकं चत्वारो विकल्पा ज्ञातव्याः । तद्यथा—जूयस्कारः, अद्वपत्तरः, अवस्थितः, अवक्तव्यश्च ॥ ५१ ॥

एतेषां चतुर्णां लक्षणमिदम्—

एगावहिगे पढमो एगाइज्जणगस्मि विज्जं उ । तत्तियमेत्तो तइज्जं पढमे समये अवत्तवो ॥ ५२ ॥

एगादहिगे ति - इह बन्धमाश्रित्य जायना क्रियते । बन्धो विधा-मूलप्रकृतीनामुत्तरप्रकृतीनां च । तत्र मूलप्रकृ-
 तीनां बन्धः कदाचित् अष्टानां, कदाचित्सप्तानां, कदाचित् पञ्चां, कदाचिदेकस्याः । तत्र यदा स्तोकाः प्रकृतीरावभन्
 परिणामविशेषतो ज्ञयसीः प्रकृतीर्वभाति, यथा सप्त वज्रा अष्टौ वभाति, यदा पट् एकां च वज्रा सप्त, तदा स बन्धो
 ज्ञयस्कारः । तथा चाह-‘एगादहिगे पढमो’ एकादिजिरेकविद्यादिजिः प्रकृतिजिरधिके बन्धे प्रथमः प्रकारो जवति,
 ज्ञयस्कारो बन्धो जवतीत्यर्थः । यदा तु प्रज्ञताः प्रकृतीर्वभन् परिणामविशेषतः स्तोका बहुमारजते, यथाऽष्टौ वज्रा
 सप्त वभाति, सप्त वा वज्रा पट्, पट् वा वज्रा एकां, तदानीं स बन्धोऽष्टपतरः । तथा चाह-‘एगाईकणगम्मि विइठं उ’ एका-
 दिजिरेकविद्यादिजिः प्रकृतिजिरुने बन्धे द्वितीयः प्रकारः अष्टपतर इत्यर्थः । तथा स एव ज्ञयस्कारोऽष्टपतरो वा द्वितीयादिपु
 समयेपुतावन्मात्रतया प्रवर्तमानोऽवस्थित इति व्यपदेशं लजते । तथा चाह ‘तत्तियमेत्तो तईठं’ तावन्मात्रस्तृतीयोऽवस्थित
 इत्यर्थः । एते त्रयोऽपि प्रकारा मूलप्रकृतीनां संजवन्ति चतुर्थस्तु न संजवति । न हि मूलप्रकृतीनां सर्वासां बन्धव्यवच्छेदे सति
 ज्ञयोऽपि बन्धः संजवति येन चतुर्थो बन्धः स्यात् । तत उत्तरप्रकृतीरधिकृत्य स वेदितव्यः । यथा मोहनीयस्य तज्जतसर्वोत्तरप्रकृ-
 तिवन्धव्यवच्छेदे सति उपशान्तमोहगुणस्थानकात् प्रतिपाते ज्ञयोऽपि बन्धारंजप्रथमसमये, सहि तदानीं न ज्ञयस्कारो वक्तुं
 शक्यते, नाप्यष्टपतरः, नाप्यवस्थितः, तद्वद्विद्यायोगात्, ततोऽसाववक्तव्य इत्युच्यते, ज्ञयस्कारादिनाम्ना वक्तुमशक्यत्वात् ।
 एवमुत्तरप्रकृतीरधिकृत्य ज्ञानावरणीयादीनां वेदनीयवर्जानामवक्तव्यो जावनीयः । वेदनीयस्य त्ववक्तव्यो न संजवति, तस्य
 हि सर्वथा बन्धव्यवच्छेदः सयोगिकेवलचरमसमये । न च ततः प्रतिपातो येन ज्ञयो बन्धः प्रवर्तमानः प्रथमसमयेऽव-

ग्रन्थेन प्रागेव स्पर्धकप्ररूपणा कृता तथापि इहापि तासां स्पर्धकानि प्राप्यन्त इति ज्ञय उपादानं । एवं करणेष्वपि
बन्धनादिषु यथासंज्ञयं स्पर्धकानि वाच्यानि ॥ ४९ ॥

तथा चाह—

संज्ञवतो वाणां कम्मपएसेहिं होंति नेयां । करणेषु य उदयस्मि य अणुमाणेणमेएणं ॥ ५० ॥

संज्ञवतो ति—संज्ञवतः संज्ञवमाश्रित्य स्थानानि प्रदेशसत्कर्मस्थानानि । करणेषु बन्धनादिषु उदये च । कर्मप्रदे-
शेन्यः कर्मप्रदेशानधिकृत्य । ज्ञेयानि ज्ञातव्यानि । कथमित्याह—एवमुपदर्शितेन । एतेन प्रागुक्तेन अनुमानेन प्रकारेण
ज्ञातव्यानि । तथाहि—बन्धनकरणे जघन्यं योगस्थानमादिं कृत्वा यावदुत्कृष्टयोगस्थानं एतावन्ति प्रदेशसत्कर्मस्था-
नानि बन्धमाश्रित्य प्राप्यन्ते, तावन्ति चैकं स्पर्धकं । एवं संक्रमणादिष्वपि प्रत्येकं यथायोगं ज्ञावनीयम् ॥ ५० ॥

करणोदयसंज्ञां पगइहाणेषु सेसगतिगे य । ज्ञयक्कारप्पयरो अवच्छिजं तह अवत्तवो ॥ ५१ ॥

करणोदयसंज्ञां ति—अष्टानां करणानां उदयसत्तयोश्च प्रकृतिस्थानेषु 'सेसगतिगे य ति' शेषके च त्रिके स्थित्यनु-
ज्ञागप्रदेशरूपे प्रत्येकं चत्वारो विकल्पा ज्ञातव्याः । तद्यथा—ज्ञयस्कारः, अष्टपत्तरः, अवस्थितः, अवक्तव्यश्च ॥ ५१ ॥

एतेषां चतुर्णां लक्षणमिदम्—

एगावहिगे पढमो एगाइक्कणगम्मि विइजं उ । तत्तियमेत्तो तइजं पढमे समये अवत्तवो ॥ ५२ ॥

एगादहिगे ति - इह बन्धमाश्रित्य जावना क्रियते । बन्धो द्विधा-मूलप्रकृतीनामुत्तरप्रकृतीनां च । तत्र मूलप्रकृ-
 तीनां बन्धः कदाचित् अष्टानां, कदाचित्सप्तानां, कदाचित् पञ्चां, कदाचिदेकस्याः । तत्र यदा स्तोकाः प्रकृतीरावधन्
 परिणामविशेषतोऽन्यसीः प्रकृतीर्वध्नाति, यथा सप्त वद्धा अष्टौ वध्नाति, यदा पट् एकां च वद्धा सप्त, तदा स बन्धो
 न्यस्कारः । तथा चाह-‘एगादहिगे पठमो’ एकादिजिरेकद्वित्र्यादिजिः प्रकृतिजिरधिके बन्धे प्रथमः प्रकारो जवति,
 न्यस्कारो बन्धो जवतीत्यर्थः । यदा तु प्रजूताः प्रकृतीर्वधन् परिणामविशेषतः स्तोका वहुमारजते, यथाऽष्टौ वद्धा
 सप्त वध्नाति, सप्त वा वद्धा पट्, पट् वा वद्धा एकां, तदानीं स बन्धोऽद्वयतरः । तथा चाह-‘एगाईकणगभि विइजं उ’ एका-
 दिजिरेकद्वित्र्यादिजिः प्रकृतिजिरुने बन्धे द्वितीयः प्रकारः अद्वयतर इत्यर्थः । तथा स एव न्यस्कारोऽद्वयतरो वा द्वितीयादिषु
 समयेषु तावन्मात्रतया प्रवर्तमानोऽवस्थित इति व्यपदेशं लजते । तथा चाह ‘तत्तियमेत्तो तईजं’ तावन्मात्रस्तृतीयोऽवस्थित
 इत्यर्थः । एते त्रयोऽपि प्रकारा मूलप्रकृतीनां संजवन्ति चतुर्थस्तु न संजवति । न हि मूलप्रकृतीनां सर्वासां बन्धव्यवच्छेदे सति
 न्योऽपि बन्धः संजवति येन चतुर्थो बन्धः स्यात् । तस्य उत्तरप्रकृतीरधिकृत्य स वेदितव्यः । यथा मोहनीयस्य तज्जतसर्वोत्तरप्रकृ-
 तिवन्धव्यवच्छेदे सति उपशान्तमोहगुणस्थानकात् प्रतिपाते न्योऽपि बन्धारंजप्रथमसमये, स हि तदानीं न न्यस्कारो वक्तुं
 शक्यते, नाप्यद्वयतरः, नाप्यवस्थितः, तद्वद्व्यायोगात्, ततोऽसाववक्तव्य इत्युच्यते, न्यस्कारादिनाम्ना वक्तुमशक्यत्वात् ।
 एवमुत्तरप्रकृतीरधिकृत्य ज्ञानावरणीयादीनां वेदनीयवर्जानामवक्तव्यो जावनीयः । वेदनीयस्य त्ववक्तव्यो न संजवति, तस्य
 हि सर्वथा बन्धव्यवच्छेदः सयोगिकेवलिचरमसमये । न च ततः प्रतिपातो येन न्यो बन्धः प्रवर्तमानः प्रथमसमयेऽव-

ग्रन्थेन प्रागेव स्पर्धकरूपणा कृता तथापि इहापि तासां स्पर्धकानि प्राप्यन्त इति जूय उपादानं । एवं करणेऽप्यपि
बन्धनादिषु यथासंज्ञकं स्पर्धकानि वाच्यानि ॥ ४९ ॥

तथा चाह—

संज्ञयतो वाणां कम्मपणसेहिं हांति नेयां । करणेषु य उदयस्मि य अणुमाणेणैवमेणं ॥ ५० ॥

संज्ञयतो हि—संज्ञयतः संज्ञयमाश्रित्य स्थानानि प्रदेशसत्कर्मस्थानानि । करणेषु बन्धनादिषु उदये च । कर्मप्रदे-
शेन्यः कर्मप्रदेशानधिकृत्य । ज्ञेयानि ज्ञातव्यानि । कथमित्याह—एवमुपदर्शितेन । एतेन प्रागुक्तेन अनुमानेन प्रकारेण
ज्ञातव्यानि । तथाहि—बन्धनकरणे जघन्यं योगस्थानमादिं कृत्वा यावद्भुत्कृष्टयोगस्थानं एतावन्ति प्रदेशसत्कर्मस्था-
नानि बन्धमाश्रित्य प्राप्यन्ते, तावन्ति चैकं स्पर्धकं । एवं संक्रमणादिष्वपि प्रत्येकं यथायोगं ज्ञावनीयम् ॥ ५० ॥

करणोदयसंज्ञां पण्डिताणामु सेसगतिगे य । जूयकारण्यरो अवच्छिन्नं तद् अवत्तवो ॥ ५१ ॥

करणोदयसंज्ञां हि—अष्टानां करणानां उदयसत्तयोश्च प्रकृतित्थानेषु 'सेसगतिगे य हि' शेषके च त्रिके स्थित्यनु-
ज्ञाप्रदेशरूपे प्रत्येकं चत्वारो विकल्पा ज्ञातव्याः । तद्यथा—जूपस्कारः, अस्पतरः, अस्थितः, अवक्तव्यश्च ॥ ५१ ॥

पतेषां चतुर्णां लक्षणमिदम्—

एगाद्विगे पदमो एगाङ्कणगमि विच्छिन्नं च । तत्तियमेत्तो तद्देवं पदमे समये अवत्तवो ॥ ५२ ॥

एगादहिगे ति - इह बन्धमाश्रित्य जायना क्रियते । बन्धो विधा-मूलप्रकृतीनामुत्तरप्रकृतीनां च । तत्र मूलप्रकृ-
 तीनां बन्धः कदाचित् श्रष्टानां, कदाचित्सप्तानां, कदाचित् पक्षां, कदाचिदेकस्याः । तत्र यदा स्तोकाः प्रकृतीरावधन्
 परिणामविशेषतो ज्ञयसीः प्रकृतीर्वध्नाति, यथा सप्त वज्रा श्रष्टौ वध्नाति, यदा पट्ट एकां च वज्रा सप्त, तदा स बन्धो
 ज्ञयस्कारः । तथा चाह-‘एगादहिगे पट्टमो’ एकादिजिरेकद्वित्र्यादिजिः प्रकृतिजिरधिके बन्धे प्रथमः प्रकारो जवति,
 ज्ञयस्कारो बन्धो जवतीत्यर्थः । यदा तु प्रज्ञताः प्रकृतीर्वधन् परिणामविशेषतः स्तोका वज्रुमारजते, यथाऽष्टौ वज्रा
 सप्त वध्नाति, सप्त वा वज्रा पट्ट, पट्टा वज्रा एकां, तदानीं स बन्धोऽष्टपत्तरः । तथा चाह-‘एगाईऊणगम्मि विइउं उ’ एका-
 दिजिरेकद्वित्र्यादिजिः प्रकृतिजिरुने बन्धे द्वितीयः प्रकारः अष्टपत्तर इत्यर्थः । तथा स एव ज्ञयस्कारोऽष्टपत्तरो वा द्वितीयादिषु
 समयेषु तावन्मात्रतया प्रवर्तमानोऽवस्थित इति व्यपदेशं लज्जते । तथा चाह ‘तत्तियमेत्तो तईउं’ तावन्मात्रस्तृतीयोऽवस्थित
 इत्यर्थः । एते त्रयोऽपि प्रकारा मूलप्रकृतीनां संजवन्ति । चतुर्थस्तु न संजवति । न हि मूलप्रकृतीनां सर्वासां बन्धव्यवच्छेदे सति
 ज्ञयोऽपि बन्धः संजवति येन चतुर्थो बन्धः स्यात् । तत उत्तरप्रकृतीरधिकृत्य स वेदितव्यः । यथा मोहनीयस्य तज्जतसर्वोत्तरप्रकृ-
 तिरन्धव्यवच्छेदे सति उपशान्तमोहगुणस्थानकात् प्रतिपाते ज्ञयोऽपि बन्धारंजप्रथमसमये, सहि तदानीं न ज्ञयस्कारो वक्तुं
 शक्यते, नाप्यष्टपत्तरः, नाप्यवस्थितः, तद्वह्णयोगात्, ततोऽसाववक्तव्य इत्युच्यते, ज्ञयस्कारादिनाम्ना वक्तुमशक्यत्वात् ।
 एवमुत्तरप्रकृतीरधिकृत्य ज्ञानावरणीयादीनां वेदनीयवर्जानामवक्तव्यो जावनीयः । वेदनीयस्य त्ववक्तव्यो न संजवति, तस्य
 हि सर्वथा बन्धव्यवच्छेदः सयोगिकेवल्लिचरमसमये । न च ततः प्रतिपातो येन ज्ञयो बन्धः प्रवर्तमानः प्रथमसमयेऽव-

कव्यः स्यात् । तदेवं मूलप्रकृतीरधिकृत्यावक्तव्यवर्जाः शेषास्त्रयः प्रकाराः, उत्तरप्रकृतीस्त्वधिकृत्य चत्वारोऽपि प्रकाराः संज्ञवन्ति । यथा च बन्धो चत्वारोऽपि प्रकारा ज्ञाविता एवं संक्रमे उच्चर्तनायामपवर्तनायामुदीरणायामुपशमनायामुदये सत्तायां च प्रकृतिस्थानेषु स्थित्यनुज्ञागप्रदेशस्थानेषु च यथायोगं स्वयमेव ज्ञावनीयाः ॥ ५२ ॥

करणोदयसंताणं सामित्तोघेहिं सेसगं नेयं । गईयाश्मगणासुं संज्ञवर्जं सुष्ठु आगमिय ॥ ५३ ॥

करणोदयसंताणं ति—अष्टानां करणानामुदयसत्तयोश्च यदुक्तं प्रत्येकं सप्रपञ्चं स्वरूपं तत् उंघस्वामित्वमुच्यते । ‘सामित्तोघेहिं ति’ द्वितीयार्थे तृतीया, व्यक्त्यपेक्षया च बहुवचनं । ततश्च तानि उंघस्वामित्वानि यथोक्तकरणाष्टकोदयसत्तास्वरूपरूपाणि सुष्ठु आगम्य परिज्ञान्य शेषकमपि ज्ञातव्यं क्व ज्ञातव्यमित्याह—गत्यादिषु चतुर्दशसु मार्गणास्थानेषु । कथमित्याह—संज्ञप्रतो यथा संज्ञवति यथा घटते तथैव, नान्यथा ॥ ५३ ॥

बन्धोदीरणसंक्रमसंतुदयाणं जहन्नगाईहिं । संवेहो पगइ विई अणुज्ञागपएसजं नेजं ॥ ५४ ॥

बन्धोदीरणं ति—बन्धोदीरणसंक्रमसत्तोदयरूपाणां पञ्चानां पदार्थानां प्रकृतिस्थित्यनुज्ञागप्रदेशतः प्रकृतिस्थित्यनुज्ञागप्रदेशानधिकृत्य जघन्याजघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टैः संबन्धः परस्परमेककालमागमाविरोधेन मीलनं । यथा ज्ञानावरणीयस्य जघन्ये स्थितिवन्धे जघन्योऽनुज्ञागबन्धः, जघन्यः प्रदेशबन्धः, अजघन्याः स्थित्युदीरणासंक्रमसत्तोदया इत्यादिरूपं, तत्पूर्वापरी सुष्ठु परिज्ञान्य ज्ञातव्यम् ॥ ५४ ॥

तदेवमुक्ता सत्ता, तदभिधानाच्च यत्प्राक् प्रतिज्ञातं ‘कम्मजगस्स करणद्वगुदयसंताणि बोद्धामि’ इति तत्समर्थितं ।

संप्रति प्रकरणपरिज्ञाननिबन्धनां त्रिशिष्टफलसंप्राप्तिमाह—

करणोदयसंतविज्ज तन्निज्जरकरणसंजमुज्जोगा । कम्मठगुदयनिठाजणियमणिठं सुहमुवेंति ॥ ५५ ॥

करणोदय ति—करणानामुक्तस्वरूपाणामुदयसत्तयोश्च सम्यक् परिज्ञानयुक्ताः । 'तन्निज्जरकरणसंजमुज्जोग ति' तामां करणोदयसत्तानां या निर्जरा तस्याः करणं निर्वर्तनं तदर्थं संयमं प्रति उद्योग उद्यमो येषां ते तन्निर्जराकरणसंयमोद्योगाः । ते इत्यञ्जनाः सन्तः किमित्याह—कर्माष्टकोदय (सत्ता) निष्ठाजनितं कर्माष्टकस्याष्टानां कर्मणामुदयनिष्ठया, उदयग्रहणं बन्धसत्ताद्युपलक्षणं, ततोऽयमर्थः—बन्धोदयसत्ताद्वयेण जनितमुत्पादितं यत् 'मणिठं ति' मनस इष्टं । अथवा 'अणिठं ति' न विद्यते निष्ठा पर्यवसानं यस्य तदनिष्ठं त्वपर्यवसानं सुखं । उज्जयत्रापि मोक्षसुखं । तत् उपयन्ति प्राप्नुवन्ति । तस्मादवश्यमिह प्रकरणे प्रेक्षात्रिनिर्न्तरमन्यासः करणीयः, कृत्वा च यथाशक्ति संयमाध्यनि प्रवर्तितव्यं । प्रवृत्तेन च सता संक्रिष्टाध्यवसायरूपकुपयपरिहारे यत्न आस्थेय इति ॥ ५५ ॥

संप्रत्याचार्य आत्मन आौज्जत्यं परिहरन्नन्येषां बहुश्रुतानां प्रकरणार्थपरिज्ञावनाविषये प्रार्थनां च कुर्यन् प्रेक्षावतां प्रकरणविषये उपादेयबुद्धिपरिग्रहार्थं प्रकरणस्य परंपरया सर्वविन्मूलतां ख्यापयति—

इय कम्मप्पगमीठं जहासुयं नीयमप्पमइणा वि । सोहियणाजोगकयं कहंतु वरदिठिवायन्नू ॥ ५६ ॥

इय ति—अद्वयमतिनापि अद्वयबुद्धिनापि सता । इत्येवमुक्तेन प्रकारेण गुरुचरणकमलपर्युपासनां कुर्यता गुरुपादमूले यथा मया श्रुतं तथा कर्मप्रकृतेः कर्मप्रकृतिनामकात्प्राचृतात् । दृष्टिमादे हि चतुर्दश पूर्वाणि । तत्र च चित्ती-

येऽप्रायणीयाजिधानेऽनेकवस्तु समन्विते पूर्वे पञ्चमं वस्तु विंशतिप्राचृतपरिमाणं । तत्र कर्मप्रकृत्याख्यं चतुर्थं प्राचृतं चतुर्विंशत्यनुयोगद्वारमयं । तस्मादिदं प्रकरणं नीतं आकृष्टमित्यर्थः । अस्मिंश्च प्रकरणे यत्किमपि स्वखितमनाजोगकृतमनाजोगजनितं । उद्गस्थस्य हि कृतप्रयत्नस्याप्यावरणसामर्थ्यतोऽनाजोगः संभवति । ततोऽनाजोगजनितं यत्किमपि स्वखितं तत् शोधयित्वाऽपनीय । ये वरा उत्कलितबुद्ध्यतिशयसंपन्ना दृष्टिवादज्ञा द्वादशकांगविदस्ते । ममोपरि महतीमनुग्रहबुद्धिमास्थाय । तत्रान्यत् पदमागमानुसारि प्रक्षिप्य कथयन्तु यथेदमत्र पदं समीचीनं नेदमिति, न पुनरुपेक्षारूपोऽप्रसादस्तैः कर्तव्यः । अत्र 'इयं कम्मपयमीजं' इत्यादिना ग्रन्थेन प्रकरणस्य सर्वविन्मूलता ख्यापिता ज्ञेया । दृष्टिवादो हि जगवता साक्षादर्थतोऽजिहितः । सूत्रतस्तु सुधर्मस्वामिना । दृष्टिवादान्तर्गतं च कर्मप्रकृतिप्राचृतं । तस्माच्चेदं प्रकरणमुद्धृतमिति परंपरया सर्वविन्मूलम् ॥ ९६ ॥ ४७४ ॥

इह शास्त्रस्यादौ मध्येऽवस्थाने च मंगलमवश्यमजिधातव्यं । आदिमंगलाजिधाने हि शास्त्रमविघ्नेन परिसमाप्तिमियति, मध्यमंगलाजिधानतश्च शिष्यप्रशिष्यादिपरंपरागमनेन स्वैर्यमाधत्ते, पर्यन्तमंगलाजिधानप्रज्ञावतः पुनः शिष्यप्रशिष्यादिनिरवधार्यमाणं तेषां चेतसि सुप्रतिष्ठितं भवति । तत्रादिमंगलं 'सिद्धं सिद्धत्यसुयं' इत्याद्युक्तं । मध्यमंगलं तु 'अकरणं अणुज्ञाणं अणुयोगधरे पणिवयामि' इति । संप्रति पुनः पर्यवसानमंगलमाह—

जस्स वरसासणावयवफरिसपविकसियविमलमझकिरणा । विमलंति कम्ममइले सो मे सरणं महावीरो
जस्स त्ति—यस्य जगत्तो महावीरस्य वरमनुत्तरं यच्छासनं तदवयवसंस्पर्शात् ये प्रकर्षेण विकसिता उद्बोधं गता

॥ श्रीमलयगिरिकृता कर्मप्रकृतिटीका समाप्ता ॥

इति श्रेष्ठि-देवचन्द्र लालजाई-जैनपुस्तकोदारे-ग्रन्थाङ्कः १७.